УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ

МИКОЛА СКРИПНИК

СТАТТІ Й ПРОМОВИ

ТОМ IV, Ч. 1

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ
1930

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ
КАТЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ

МИКОЛА СКРИПНИК

ПИТАННЯ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ ОСВІТИ

ЧАСТИНА ПЕРША

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ
1930

ЛІНІЯ ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ В БУДУВАННІ СОЦІЯЛІЗМУ

І. ГЕНЕРАЛЬНА ЛІНІЯ НАРКОМОСУ

Головні риси, головні завдання в царині освіти радянська влада й комуністична партія намітили вже давно. Наша система навчання ґрунтується на самодіяльності широких трудящих мас, на самодіяльній участі в цій роботі як самих учнів, так і викладачів, учителів, професорів. Всі досягнення педагогічної науки, що раніш лише жевріли в буржуазних країнах, тепер на ґрунті праці радянських республік мають змогу виявити себе, пристосуватися до життя, і це характеризує нашу систему освіти.

Я буду далі торувати шляхи, прокладені в житті попередньою роботою багатьох співучасників освітньої роботи наших республік. Зокрема, на Україні Народній комісаріят освіти, надаючи ще більшого значення, ніж попереду, справі соціяльного виховування, наголос своєї роботи буде й далі ставити на професійній освіті. Я маю на увазі перш за все участь Наркомосу і всіх його органів у виконанні тих величезних завдань, що стоять перед Союзом Радянських Республік і перед нашою Українською Соціялістичною Радянською Республікою — завдань індустріялізації нашої країни та будування соціялізму.

Виховання нових, освічених робітників, що зможуть брати участь у будуванні соціялізму в нашій країні—от основне завдання, що стоятиме передусім в цілій роботі Наркомосвіти. Для цього треба буде йти двома шляхами: шляхом розвитку професійної освіти, виховання робітничого людського матеріялу, щоб він міг свідомо брати участь у піднесенні нашого господарства, передусім, індустріялізації, а за її допомогою — піднесення

техніки та соціяльно-економічної якости й нашого сільського господарства. А подруге, зрозуміло, перед нами стоятиме питання, як піднести наше соціяльне виховання, взагалі, тобто піднести загальнокультурний рівень трудових мас.

Тільки на ґрунті освіти робітник і селянин, що взяли до своїх рук владу від буржуазії та поміщиків, зможуть закріпити її й переводити відбудову всього нашого життя. Тому, соціяльне виховання повинно дістати собі відповідне місце в цілій системі роботи Наркомосу.

Нині від питання відбудови нашого господарства до передвоєнного його стану ми переходимо до завдань реконструкції нашої промисловости та до індустріялізації, тобто будування нових галузей індустрії, до будівництва на новому ґрунті, переходимо до нової, вищої техніки, підходимо до перебудови цілої економіки нашої країни. Це має свій вияв у тих нових завданнях, що стоять перед Наркомосом в усіх галузях його роботи.

Резолюцію ЦК КП(б)У від 4 березня 1927 року в справі народньої освіти треба розглядати не лише з погляду досягнень і хиб в попередній роботі Наркомосу. Це був би вузький підхід. Справа не в тому, що були ті чи інші досягнення чи хиби в роботі, або що не виконано того чи іншого, справа в тому про що саме резолюція говорить, а саме що у роботі Наркомосу ми переходимо до нових етапів і до нових завдань, що перед нами стоять. Ці завдання є, передусім, в тому, що б справу освіти провадити відповідно й поруч із завданнями індустріялізації нашої країни, піднесення нашого господарства. Величезні завдання, що стоять перед нами в галузі економіки, можна здійснити тоді, коли буде не лише потрібна загальна свідомість, а й *організована* свідомість, що є за мету роботи всіх культурно-освітніх органів і, передусім, Наркомосу.

II. ПРОЛЕТАРІЯТ І УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОЦЕС

Це загальне завдання, що стоїть перед цілим Союзом Радянських Республік, маємо перед собою і на Україні, тільки в складній формі, в обставинах, ускладнених національним питанням. Ми

будуємо нову культуру. Ця культура своїм змістом, своєю суттю може бути лише пролетарська. Лише інтернаціональна суть пролетарської клясової солідарности є той шлях, що ним може йти нова культура. Пролетаріят має в собі досить сили для того, щоб таку культуру створити, і він її творить в кожний даний момент.

Ми стоїмо нині перед проявом величезної культурної творчости, якої ще не бачив світ. Дарма було б згадувати старі часи Греччини, Риму тощо, коли культура, що ми тепер її вивчаємо, променіла таким блискучим вогнем; дарма звертатися до прикладів великих досягнень культури відродження середньовіччя.

На цій старовині попередньої історії культури ми вчимося, співаємо про неї, але порівняти всю цю попередню історію і навіть відродження за Великої французької революції, де брали участь широкі маси, до теперішніх часів ми, однак, не зможемо, бо в нинішньому культурному процесі, в цій творчій діяльності беруть участь мільйонові трудящі маси.

Ми живемо за найновіших умов побуту, нової культури. І цю культуру вироблює, здійснює, для неї працює кожен робкор і селькор своїми замітками; кожна стінна газета є вияв цієї нової культури. Кожна нова бібліотека, кожен новий драмгурток, кожна нова культустанова в профспілці, в сельбуді кожна нова культустанова в місті й на селі це вияв нової величезної культурної творчости маси, що піднеслася по Жовтневій революції і закінченні громадянської війни до нового життя, до нової творчої діяльности.

Отже, треба Наркомосові поставити перед собою завдання: мати на увазі цей стихійний, породжений умовами самого життя, процес творчої діяльности мас, їхнє бажання, їхню волю до створення нової культури. І цей новий процес, процес творчости нової культури, може здійснитися лише тоді, коли він буде просякнутий ідеологією нової соціяльної верстви, тобто пролетаріяту.

Однак, товариство, кажучи про цей культурний процес, ми повинні підкреслити, що він надто складний. Передусім, складне національне питання. Наш пролетаріят є, перш за все, пред-

ставник Жовтневої революції. Він виявив свою класову істоту в пролетарській революції. В Жовтні 1917 року і в дальших боях громадянської війни пролетаріят рішуче виступав, як керівник мас. Оскільки він стоїть на класовій лінії, на погляді класових інтересів, а не групових, не місцевих, не тимчасових, остільки він виступає передусім, як гегемон всього трудящого суспільства, як керівник усієї трудящої маси, в тому числі й як керівник культурного процесу. Отож пролетаріят має у нас вияти свою пролетарську істоту, лише ведучи за собою всю решту трудящих мас, перш за все селянство,— у нас на Україні, головним чином, українське. Хоча пролетаріят на Україні за національним своїм складом тільки напівукраїнський, однак, саме перед нашим пролетаріятом стоїть питання керувати процесом відновлення, відродження, просування далі розвитку нашої української національної культури!

В такій от діялектиці впливає себе життя. Права національних меншостей і їхні культурні інтереси, зрозуміло, повинні бути забезпечені. Для росіян-робітників справа стоїть не в тому, щоб вони перестали бути росіянами, а в тому, щоб і вони могли прийняти участь в українському культурному процесі.

Пролетаріят України, що лише напівукраїнський, є представник, керівник і гегемон в українському національному відродженні. Отже, перед нами стоїть справа перевести нову пролетарську культуру в її українських формах за керівництвом і, передусім, силами нашого пролетаріяту.

З цього погляду ми повинні підходити до всіх питань народньої освіти, що стоять перед нами. Отже, цьому питанню можна було б дати таку формулу: *процес українського відродження, що ним керує пролетаріят України, відродження й переведення української культури з його соціяльним пролетарським змістом є умова й засіб, особливо потрібний для дальшого переведення індустріялізації країни, для здійснення соціялізму в нашій країні.* Ось така загальна формула, що стоїть тепер перед усіма культурними робітниками України, перед цілим робітництвом, перед усім суспільством, перед апаратом радвлади і, найперше перед Наркомосом.

Моя платформа — це всі ті принципові вирішення, що до цього часу їх ставив перед собою Наркомос, і які підтвердив пролетаріят, комуністична партія та уряд пролетарської держави. Моя платформа в роботі Наркомосу — ця остання резолюція комуністичної партії в справі народньої освіти.

III. ДЕРЖАВА І ПРОФСПІЛКИ В ОСВІТНІЙ РОБОТІ

Висловлюючись перед вами, як перед окремим загоном культурних робітників нашої країни, що працюють серед робітництва, як представники й робітники профспілок,— я дуже радий, що перший мій виступ, як наркома освіти, відбувається саме на такому з'їзді культурних робітників професійних робітничих спілок.

Народня освіта — це величезне завдання; від його правильного й детального виконання цілком залежить виконання всіх завдань, що стоять перед пролетарською державою, цебто центральних завдань розвитку індустріялізації і здійснення соціялізму в нашій країні. Це завдання можна виконати, коли його зрозуміють маси, цілий величезний соціяльний процес може бути здійснений і може здійснюватися лише силами самих трудящих мас. А в нас між декотрими поширена така стара лібералька думка, що Наркомос і його органи є, мовляв, окремий від суспільства апарат, що переводить своїми силами окремі галузі суспільної й державної діяльности. Неправильний і хибний такий погляд.

Якщо його мають співробітники держапаратів, це свідчить про їхню бюрократичність, відірваність од мас, свідчить про те, що їм треба переробити себе, або що треба працювати без них. Але, коли такий погляд ми спостерігаємо серед тих робітників, що не працюють в держапараті, це знов таки свідчить про відрив тих держапаратів од широких трудящих мас.

Освіта — справа величезна. Вона проходить під керівництвом нашої державної влади. Ми не припустимо того, щоб будь-яка класово-чужа нам організація брала на себе це завдання. Монополію освіти й переведення її ми залишаємо цілком за собою.

Тут твердо ми на цьому стоїмо. Ми залишаємо цю монополію за собою тому, що за неї ми бились в часи громадянської війни. Але за ким, за собою? За вчителем, інспектором, співробітниками Наркомосу тощо? За ними? Ніяким робом. Не за ними, а за класою *пролетаріяту*.

Коли ми кажемо, що освіта є монополія радянської держави, то ми говоримо про монополію держави диктатури пролетаріяту, про монополію пролетаріяту. З такого саме погляду треба розглядати цю державну монополію. Ми у нашій державі можемо цілком припустити й визнати за доцільні і можливі і навіть за потрібні такі явища, щоб ті або інші питання культурного процесу, наприклад, про фабричні бібліотеки, проходили за керівництвом не безпосередньо Наркомосу і його місцевих організацій, а якихось приватних організацій, громадських об'єднань, якщо це є пролетарські об'єднання, як, наприклад, профспілки.

Питання стоїть так, що переведення культроботи профспілками ніяким робом не порушує принципу державної монополії пролетаріяту. Але ми не можемо припустити, щоб це культурне виробництво попало до рук чужої й ворожої нам кляси. До Жовтневої революції ми не мали пролетарської освіти. Освіта була монополією іншої, ворожої нам кляси. По Жовтневій революції ми взяли цю монополію до своїх рук.

Загальна наша установка — це здійснювати класову освіту тобто провадити її в усіх питаннях, суспільним порядком і так, щоб вона виробляла людей освічених, корисних для трудящих мас, щоб трудящому людові прищепити класовий погляд. Коли так поставити питання, то ніякий нарком, ніякий апарат і Наркомос в цілому не зміг би і ніколи не зможе цього завдання виконати, якщо не буде широкої самодіяльности трудящих мас і, передусім, самодіяльности, творчої участи мас пролетарських.

IV. ДВА ШЛЯХИ РОБОТИ НАРКОМОСУ

Переходжу до питань, що стоять на черзі порядку денного вашого з'їзду. Не маю зараз змоги взяти досить енергійну участь в аналізі цих питань, бо мені ще доведеться вчитися в процесі

нової для мене роботи. Ми в кожній роботі одночасно переводимо боротьбу і вчимося. Це постійна наша праця, постійний шлях, — працюємо, боремося і одночасно в цьому процесі вивчаємо ті питання, що стоять перед нами. Мабуть, і я зроблю чимало помилок, але буду пильнувати, щоб було їх менше. А для того, щоб було менше, передо мною стоїть два шляхи: дійсна повага до справжньої науки, бо верхоглядством науку ніколи замінити не можна: коли шапками ворога не можна закидати, то й махаючи руками схожий будеш лише на млина, але ніколи не виробиш дійсного знання, знання науки. Отож передусім — це дійсна пошана до дійсної науки.

Забезпечити дійсний розвиток науки в нашій пролетарській державі для наших науково-дослідчих катедр, для цілковитої проробки науки, в усіх відповідних установах нашої держави, далі цей розвиток підтримувати, передбачаючи всі умови — це питання стоїть на черзі порядку денного. А другий шлях: забезпечити — можливість справді переводити роботу для мене, як нового керівника Наркомосу — це є щільний і міцний постійний зв'язок з робітничими масами.

Я зараз можу говорити за декілька питань, що стоять безпосередньо перед вашим з'їздом. Що маємо, наприклад, у царині бібліотечної справи? 6000 профспілкових бібліотек, в тому числі й клюбних та на підприємствах, 1200 на держбюджеті, 3200 поза бюджетом, — це значить, кінець-кінцем, 10.000 бібліотек на Україні. Небагато. Коли взяти те, як буржуазія «оволодіває», одурманює трудящий люд в буржуазних країнах, як вона переводить свою лінію в освіті для того, щоб розум і серця трудящих мас у буржуазних країнах завоювати, привернути на свій бік, ми бачимо там порівнюючи, велику силу бібліотек. На жаль, у мене зараз про це немає даних. Я згадую лише дані про Англію, коли мені доводилось цим самому займатися. Там бібліотечна мережа дійсно доходить до найширших мас робітничих. Вона охоплює все робітниче життя. Цією мережею важливих культурних установ, бібліотек тощо охоплюється кожен робітник. Роботу так збудовано, щоб ловити розум та серця робітників для справи буржуазії.

V. ПЕКУЧІ ПИТАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

У нас мережа бібліотек ще дуже рідка. І хоч у бібліотеках на Україні є 13 мільйонів книжок, а в бібліотеках масового користування $78^1/_2$ мільйонів, однак, зміст цих книжок ні в якому разі незадовольняє наших потреб. Старого барахла, що нічого не дає, а навіть засмічує розум робітника, ще величезна кількість. Засмічувати людей буржуазними гаслами, буржуазною освітою, це неприпустимо у нас. Проте, і тепер у наших школах, у середніх трудових, професійних і в вишах, зокрема, в суспільних галузях, ще чимало буржуазного сміття. Попрацювати доведеться в цій галузі.

А в нашій роботі, товариство, в тих $7^1/_2$ мільйонів книжок, що по масових бібліотеках на Україні, хіба мало там є сміття? (голоси з місця: «правильно»). Є багато, і треба буде теж попрацювати, а найперше — в галузі суспільних наук.

Товариство, не зрозумійте мене так, ніби я кажу, що стара література — і наукова і белетристично-художня — нічого не може дати пролетареві, селянинові, трудящим взагалі. Ні, ніяким робом. Ми мали в попередній добі розвитку нашої літератури української і російської величезні досягнення, їх повинні вивчати кожен робітник і селянин, і така література повинна мати місце в бібліотеці. А проте, Санін, Арцибашев, як і до його подібні, ще досить панують серед багатьох наших бібліотек.

Товариство, перед нами стоїть завдання організувати мережу бібліотек, а також поліпшити зміст бібліотечних книжок та організувати самі кадри бібліотечних робітників. Це питання стоїть як перед Наркомосом, так і перед Всеукраїнською Радою Профспілок. Отже підвищення кваліфікації кадрів бібробітників є питання загальної роботи.

Щодо змісту книжок, треба визнати, що тут робота подвійна: обслуговувати село й обслуговувати місто. Всього бібліотек у нас 4200 на держ. та місцевому бюджеті і 6000 бібліотек на підприємствах та робітничих клюбах, тобто в нас більшість бібліотек зараз обслуговує робітничу клясу.

В якому стані перебуває справа з книжками? $7^1/_2$ млн. книжок в бібліотеках масового користування розподілено так: 18% цих книжок в сільських бібліотеках і 82% в міських, передусім, в робітничих. Бібліотека повинна бути знаряддям для переведення процесу українізації, піднесення української культури, як же ж нині справа стоїть? Відсоток української книжки в держбібліотеці до загальної кількости книжок у бібліотеці становить всього лише 1%, цебто на 100 книжок в бібліотеці є лише одна українська книжка. В масовій бібліотеці, бібліотеці масового користування — 15 — 18%, однак, ще не скрізь. На селі 30 — 50% укр. книжки. В сельбуді, хаті-читальні українських книжок від 80 до 100%. А коли візьмемо бібліотеку, наприклад, профспілки гірняків, то там українська книжка становить лише 1%.

Я гадаю, що далі буде інакше. В кожній ділянці ми намагаємось так будувати нашу роботу, щоб вона йшла за виконанням усіх поставлених перед нами головних завдань. А перед тим ми сказали, що збудувати соціялізм у нашій країні, перевести індустріялізацію, розвинути культуру не можна, коли пролетаріят не візьме до своїх рук переведення українізації в нашій країні, не візьме на свої рамена завдання керувати українською культурою — тому в усіх галузях треба простежити, як це переводиться в життя, в тому числі і в галузі бібліотечній.

Я зараз не маю можливости, не простудіювавши всього питання, говорити про те, де й як і що саме треба перевести нам у справі бібліотечної мережі, розподілу бібліотек поміж містом та селом. Звичайно, коли в місті 82% книжок, на селі 18%, це є ненормальність. Але робітництву треба дати відповідну кількість бібліотек і книжок не відсотково, а орієнтуючись на його значення в українському культурному процесі, щоб він зміг бути дійсно представником і керівником цього процесу.

Проте, я зараз не можу дати, кажучи відверто, як політичний діяч, — а дійсний політичний діяч може тільки відверто говорити, — дати оцінку цим цифрам, що я оголосив про розподіл книжок між міськими й сільськими бібліотеками. Це питання треба окремо студіювати. Це проблема, яку треба поставити й вивчити, і я буду його ставити перед наросвітськими організаціями і ВУРПС'ом для загальної виробки та обговорення цієї справи.

VI. ЗАВДАННЯ ПРОЛЕТАРСЬКИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ДІЯЧІВ

Висловившися щодо своїх завдань, загальних завдань освіти, завдань Наркомосу, умов його роботи і зв'язку його з масами, з органами профспілок, — нарешті, кілька слів скажу — чого од вас хотів би я чекати? Що ви можете дати Наркомосові? Я говорив про самодіяльність, про те, що зробив і чого не зробив Наркомос, дозвольте ж тепер мені сказати про те, чого ви не зробили і що треба зробити, а треба вивчити читача, маси читацькі, вивчити їхні побажання, вистудіювати те, чого потребує кожна окрема група читачів, відповідно до їхнього віку, походження, професії і т. ін.

Ми маємо 60—80% читачів, що в ваших бібліотеках читають белетристику; 5—8% читає соціяльно-економічну й політичну літературу. Це факт. Отже такі прагнення читачів. Так дозволю собі сказати — я не вірю цим цифрам, бо вони загальні.

Читачі бувають різні. Треба вивчити, які саме робітники що читають, якого віку вони, якої професії, чому вони читають те чи інше, чи читають самі жінки і т. д. Це все невідомо нікому. А значить, перед вами стоїть завдання дати відомості Наркомосові для його Держвидаву, що саме треба видавати. (Оплески). Ви приплескуєте, а досі цього не робили. Тобто у вас цієї самодіяльности не було. А як може Держвидав Наркомосу, як він може намацати, де б'ється пульс життя, чого хто хоче, коли мовчать ті представники, що знають бажання читача. Коли б поговорити з кожним із вас окремо, то ви сказали б — ось такий то читав таку, а чи підсумовували ми це досі? Ніколи й ніде. Ось, передусім, чого від вас бажає Наркомос: щоб ви себе розглядали не як службовців окремих культустанов, що працюють по своїх закутках, а як представників всієї трудящої маси, всієї пролетарської кляси.

Товариство, ми можемо виконати свої завдання тільки в тій мірі й тоді, коли протягнемо паса від комуністичної партії до трудящого суспільства, до кооперативів, до різних управлінь, до профспілок, до різних культурних організацій. Ми стоїмо на культурному фронті перед ворогом — неуцтва, несвідомости, що

Каб
Народов

з ним бореться комуністична партія і ввесь пролетаріят, і ви, ніби розвідачі на цьому фронті, маєте перші дані про ворожі сили. І на ґрунті тих даних, що ви можете узнати, можна створити тактику й стратеґію боротьби за піднесення культурного рівня трудящих мас.

Таке завдання стоїть перед вами. Лише тоді, коли так буде поставлено завдання культроботи, коли кожен представник трудящих мас, представник пролетаріяту, хоч в якій би галузі він не працював, так ставитиме завдання культроботи, тільки тоді величезні завдання на культурному фронті, завдання, що поставили перед нами історичні обставини, можна буде виконати Спільною роботою, одними силами, єдиним фронтом на ґрунті дійсної творчої діяльности всіх тих, хто може цьому віддати свою душу, ми зможемо загартувати свідомість трудящих.

Перед нами завдання перебудувати ціле суспільство — все господарство, ввесь побут, всі взаємовідносини людей між собою, а для того треба перебудувати, передусім, погляди, погляди людини, її знання. Ми не толстовці, ми знаємо — для того, щоб дійсно міг розвиватися світогляд трудящих, для цього треба було передусім провести Жовтневу пролетарську революцію, звільнитися від постійного ярма та гніту буржуазного світогляду, всього буржуазного думання, що давить світогляд трудящого люду. Тепер ми стоїмо перед величезним завданням, щоб кожен селянин і робітник усвідомив ті умови суспільні, в яких доводиться жити й перебудовувати ціле суспільство.

Наркомос у цій величезній роботі, в тих завданнях, що перед ним стоять і стоятимуть, енерґійно працюватиме, але виконати їх він не зможе без підтримки кожного робітника, що працює в цих галузях, в тому числі бібробітників, що працюють в культурній галузі роботи профспілок України.

(Промова на Всеукраїнській нараді профспілкових бібліотечних робітників 7 березня 1927 року. Друковано окремою книжкою. Вид-во «Український робітник». Харків — 1927).

И. К. П.
Кабинет истории
Народов

ПРОТИ КУЛЬТУРНИЦЬКОЇ ЗАМКНЕНОСТИ

За тему моєї доповіді є питання про методи та форми участи спілки робосу у виробничій діяльності органів НКО.

Перше, що треба зазначити — це особливість виробничих співвідносин між органами НКО і профспілкою робос, як рівняти з іншими господарськими органами і організаціями. Справді, візьміть якийнебудь інший господарський орган, Донвугілля, наприклад. Терен його роботи визначений і на тому терені він має своїм кореспондентом профспілку, що об'єднує робітників на підприємствах і в установах Донвугілля. Це, насамперед, гірники, почасти хеміки і інші. Коли візьмемо якунебудь іншу центральну установу, наркомат чи господарську організацію, то так само профспілковим кореспондентом тієї установи є та профспілка, що об'єднує пролетарів робітників і службовців, які працюють у цій галузі на підприємствах чи в установах цього наркомату або господарської організації.

Цілком інший кореспондент у Наркомосвіти. НКО має справу не з обробленням речей природи, а з обробленням людей, і людьми тими є діти робітників і самі робітники, що належать до всіх профспілок. Кореспондентом НКО та всіх його освітніх установ з боку профспілок є, передовсім, профспілка робос, себто спілка, що об'єднує пролетарів, які працюють у різних підпорядкованих Наркомосвіті установах. Ця профспілка керує на профспілковому терені пролетарями, що беруть безпосередню участь у виробничому процесі Наркомосвіти. В чому відзнака НКО від інших установ з погляду профспілкового? В тому, що у виробничій діяльності органів НКО безпосередньо зацікавлені всі інші профспілки, і зацікавлені з трьох причин.

Перша причина в тому, що вони самі є об'єкт нашої з вами виробничої діяльнос ти, бо ми з вами провадимо культосвітню роботу серед членів інших профспілок, а також серед їхніх дітей.

Друга причина в тому, що самі профспілки провадять певну частину культосвітньої роботи, яку, так чи інак, об'єднує методологічними й іншими способами НКО.

Третя причина в тому, що нашу освітню роботу, оскільки вона становить певну частину соціялістичного будівництва, мусить підтримувати й провадити ввесь пролетарський загал.

Я покищо беру перші дві причини, що спонукають профспілку робос безпосередньо цікавитися виробничою діяльністю НКО. Як я вже сказав, НКО має профспілковим контраґентом і всі інші спілки, бо об'єктом нашої безпосередньої роботи є діти членів профспілок і кожна профспілка зацікавлена в правильному процесі нашої роботи. Всі установи НКО і спілка робос мають право розглядати стан і діяльність Донвугілля й інших установ, але ми з вами зацікавлені в цілому соціялістичному будівництві. А щодо нас, то всі профспілки й установи мають дві причини, які спонукають їх до безпосереднього зацікавлення й участи в нашій роботі: поперше, вони є об'єкт, а подруге — суб'єкт нашої культосвітньої роботи.

Звідси виникає те, що перше завдання нашої спільної роботи, перше завдання виробничої діяльности й участи профспілки у виробничій діяльності органів НКО є завдання координувати, стимулювати й об'єднувати цілий обсяг роботи й участи інших профспілок у культосвітній діяльності.

Одверто кажучи, в нас мало, навіть майже нічого не зроблено в цьому напрямі. Справді, візьмімо безпосередню роботу інших профспілок в культосвітній галузі. Їхню роботу об'єднують, координують і керують безпосередньо культвідділи профспілок та культвідділ ВУРПС. Треба зазначити, що й НКО, як державний орган, що провадить культосвітню роботу, і профспілка робос як професійний орган, цій справі надзвичайно мало приділяли уваги. НКО пережив діялектично величезні зміни. Ще за років воєнного комунізму комуністична партія ухвалила й затвердила засади про те, що вся політосвітня робота в державі

провадиться через Головполітосвіту; потім склалося становище, що всю культроботу серед пролетаріяту провадять культвідділи спілок. Між цими двома питаннями політичної установки, які протягом десяти років були, НКО стояв трохи осторонь від цієї роботи і, хоч на нього припадало завдання розроблювати методику культосвітньої роботи, НКО, проте, майже нічого у цій галузі не робив.

Треба сказати, що однаковенький був стан і профспілки робос. Справді, візьмімо культосвітніх робітників, що працюють у культосвітніх установах профспілок (бібліотеки, клюби, різні гуртки). Вони всі належать не до профспілки робос, а до тої спілки, що має клюб або бібліотеку, і тому нормування плати й роботи цих робітників стояло поза межами уваги спілки робос. І НКО, і спілка робос однаковісінько коло цієї справи не працювали. Зрозуміло, спілка робос не може заміняти собою інших спілок, але внести єдність і однаковість лінії, об'єднати виробничу діяльність, стати ініціятором об'єднувальної роботи, на мою думку, спілка робос може і мусить стати. Виробнича діяльність у державних бібліотеках, що ними відає НКО, така сама, як виробнича робота бібліотечних робітників, що працюють в палацах праці, в будинках освіти і профспілкових клюбах. Тут, зрозуміло, профспілка робос не може заміняти ролі господаря, але ініціятивна робота профспілки робос повинна тут бути. Це одна галузь роботи профспілок.

Ще гірше стоїть справа в тій галузі роботи, де діти й батьки є об'єктом нашої з вами виробничої діяльности. Як ми з вами розглядали досі всіх інших робітників, об'єднуваних іншими профспілками? Ми їх розглядали просто як громадян. Вони беруть участь у батьківських комітетах, висловлюють побажання щодо роботи вчителів, але ж треба сказати, що ні НКО, як державний орган, ні профспілка робос далеко не зробили ще всього, щоб налагодити дійсний зв'язок з усіма профспілками, щоб притягти до співучасти в нашій виробничій діяльності інші профспілки і все організоване робітництво.

Тут утворюється такий стан, що його дальше терпіти не можна. Робітники інших профспілок виступають в освітянських

справах, гостро критикують установи НКО і, водночас, починають іноді критикувати, і гостро, загалом робітників освіти. Треба сказати, що коли було і є чимало незадоволень роботою НКО і його органів, то, може, не менше, а ще й більше незадоволення було з боку членів інших профспілок роботою членів профспілки робос: учителів та ін. *Налагодити правильно нашу виробничу діяльність ми можемо тільки вийшовши із зачарованого кола нашої власної обмежености, лише ставлячи нашу освітню діяльність під широкий перегляд і увагу пролетарського загалу: лише тоді ми можемо, вийти з бюрократичної нашої обмежености та йти правильним шляхом.* Це завдання не тільки Наркомосвіти, як такого, і його органів, а також є завдання спілки робос, і не тільки тому, що спілка робос є співучасник роботи органів НКО і що вона зацікавлена в притягненні громадської уваги до нашої спільної роботи, а й тому також, що члени профспілки робос є об'єкт критики і незадоволення з боку членів інших профспілок.

Звідси, як перше наше спільне чільне завдання — *притягти пролетарський загал*, організоване робітництво, профспілки, зокрема, для участи в нашій спільній виробничій діяльності. Це є завдання громадської перевірки нашої освітньої роботи і боротьби за її клясові пролетарські шляхи. Ця постановка настільки гостра, що доводити нема чого. Нам доведеться боротися з двома загрозами, що стають перед цим спільним завданням в однаковій мірі як для органів НКО, як і для робітників спілки робос. *Для органів НКО за таку загрозу є бюрократизм, а для робітників профспілки робос — це загроза груповою підходу до культосвітніх справ. І те й це є збочення від клясової лінії*, але різно виявлене, відповідно до своєрідности роботи органів спілки і Наркомосу. Отже перебороти бюрократичне отруєння і груповість, що є подекуди в роботі НКО і серед робітників Наркомосу, можна, лише поставивши нашу роботу, *по-перше*, під дійсну організовану перевірку через громадську увагу пролетарського загалу і, *по-друге*, притягаючи до співучасти в нашій виробничій діяльності організований у профспілки пролетаріят.

За 8 років після того, як викинено ворогів з України, тобто з 1920 року, у взаєминах профспілок з НКО можна назвати два періоди. Перший період, що тривав 6 років — це невпинна боротьба між НКО і профспілкою робос у справах матеріяльної бази робітників освіти, що працюють в органах НКО, а другий період — останні два роки — це залишки тої боротьби. Я з глибоким жалем констатую, що мені, як наркомові освіти, призначеному спеціяльно, щоб змінити лінію співвідносин НКО з профспілками, не пощастило за перші два роки зробити перелому. Взаємини органів НКО і робосу як колись, так і тепер, перебувають під ознакою — «річна чи тижнева норма», під ознакою взаємних суперечок і боротьби за матеріяльний стан робітника освіти. Це були взаємні суперечки і перманентна боротьба. Тимчасом треба зазначити, що причини тому були цілком природні. Оглядаючись назад, можна сказати, що причини були у надзвичайно низькому господарському рівні. У нас і тепер стан наших освітніх робітників, зокрема, масових — гірший, ніж, наприклад, в Росії. Це і щодо пенсійного забезпечення, і щодо зарплати, і щодо інших умов; а ще гірше робітникам, що працюють в установах, на місцевому бюджеті. Тим то й увага НКО і профспілки робос була звернена на питання колумовні а саме — на матеріяльне забезпечення окремого робітника, тимчасом, коли це питання, попри всю його важливість, становить лише одну ланку нашої велетенської роботи.

Тепер, коли питання про культурну революцію поставлено руба, так само руба поставлено й питання про нашу роботу, — і кількісну і якісну, — про нашу продукцію, про нашу виробничу діяльність. Тепер саме життя висовує на чільне місце питання про участь спілки робос у виробничій діяльності НКО. Треба сказати, що в цій роботі аж надто мало зроблено.

Першим питанням, що стоїть на чільному місці в освітній роботі і що мусить притягнути до себе пильну увагу, — *це планування нашої роботи і місце нашої культосвітньої роботи в цілому обсязі діяльности, що її провадить наша держава.* Нема чого приховувати, а треба прямо й одверто сказати, що це питання взагалі нове, висунено воно заново життям, тепер

мусить бути до нього інший підхід. За воєнного комунізму ми виходили з побажань і пляни свої будували, виходячи з того, що саме треба для піднесення культури взагалі. За відбудовчого періоду непи ми будували наші пляни, пристосовуючи їх до матеріяльних можливостей. Тепер у нас інші вихідні пункти: тепер *переважає* не те, що взагалі потрібно, або будь-як можливе, а те, що диктує нам життя, — здійснити вимоги на освітньому терені, що є конче потрібне, як невід'ємна частина соціялістичного будівництва. Тепер у нас є твердий вихідний пункт. Ми на освітньому терені мусимо обов'язково провести те, що є за складову частину соціялістичного будівництва. *План соціялістичної перебудови нашого господарства* — оце й є вихідний пункт, і ми складаємо свій план так, щоб на культосвітньому терені здійснити план соціялістичної перебудови. Ми, пролетарська держава, пролетаріят в цілому, склавши такий план, мусимо провести його в життя, бо коли ми заходимося будувати фабрики, а цю культосвітню частину свого перебудовчого плану не здійснимо, тоді догори ногами полетить цілий план перебудовної роботи. Ми можемо вкладати сто мільйонів у хемічні заводи, але коли ми не дамо для них кваліфікованої сили — вищої, середньої і нижчої — і не підведемо освітньої бази під хемічну промисловість, цілий план капітального будівництва буде зламаний. Тепер є в нас об'єктивний підхід, і є мірило для нашого плянування. Треба сказати, що цей підхід ще не став одним для всіх членів профспілки робос.

Перед спілкою робос у цій галузі велика робота: поперше, участь спілки робос у виробленні цілого пляну культосвітнього будівництва, як частини перебудовного соціялістичного процесу. Наша профспілка не може від цього відмовитися, і вона має змогу брати участь у цій роботі. Які питання стоять перед нею? Передовсім, треба визнати, що ні Наркомос сам, ні навіть з участю профспілки робос нічого не може зробити, не зможе навіть знайти основи вихідного пункту, бо наш план є лише частина цілого соціялістичного перебудовного пляну. Щоб знати, скільки і яку кваліфіковану силу треба нам виробити, треба знати, скільки потрібно тої кваліфікованої сили у різних

галузях нашого господарства. А це не ми з вами виробляємо,— це дають господарські органи і робітники інших профспілок. Звідси завдання перед нами в тому, що спілка робос має взяти *енергійну і безпосередню участь в плануванні і виробничій діяльності інших профспілок.* Коли вже господарські пляни з участю інших профспілок будуть вироблені, а ми з вами участи не візьмемо, і там врахують потребу на кваліфіковану силу, не взявши до уваги нашої думки, тоді, знаєте, проспали ми з вами справу, тоді для нас з вами буде дальша робота важненька. Отже, конче потрібна участь профспілки робос в плянувальній роботі інших профспілок. Цього досі не було, а треба, щоб було, бо це нове завдання висуває саме життя.

Яке завдання у цій справі стоїть перед профспілкою робос?

Завдання виявити у процесі плянувальної роботи господарських органів і за участю інших профспілок те соціяльне замовлення, що ставить господарський процес у тій чи іншій галузі виробництва нашої культосвітньої діяльности, щоб ми мали ті цеглини з плянувальної роботи господарських органів і інших профспілок, щоб на них могли збудувати свій плян. Це важка й величезна робота.

Господарські органи і профспілки критикують Наркомос, указують, що не вистачає робочої сили, що ані наші ВИШ'і, ані наші профшколи не відповідають вимогам промисловости, не дають того, що треба. Це правильно, але звідкіль може НКО знати, що йому виробляти? Коли Текстильтрест виробляє свою продукцію, так він уже знає, яке сукно потрібне, що матиме збут, а ми з вами ще не знаємо, який потрібний буде інженер і якої кваліфікації і скільки їх треба буде через п'ять років. Ми приймаємо майбутнього інженера тепер до ВИШ'у, а випускаємо через п'ять років, саме тоді, коли скінчиться наш п'ятирічний плян. Отже, *нашу продукцію кількістю і якістю треба пристосувати до тих потреб, що складуться наприкінці п'ятирічки.* Наш плян входить складовою частиною до загального пляну п'ятирічки, що його складали різні установи з участю різних профспілок. Наша профспілка робос, щоб мати змогу корегувати свою виробничу діяльність, мусить брати активну участь

у плянуванні. Робота та важка, і тут треба перебороти стару інерцію, що залишалася від попереднього часу, коли освітню роботу вважали за третій фронт, третій числом і третій своїм значенням. І тепер є залишки старої інерції, що зменшують перішню вагу культосвітньої роботи в цілому соціялістичному перебудовному процесі. І тому доведеться нам з вами чи-мало попрацювати.

Отже, участь спілки робос у державній плянувальній роботі — чергове завдання. Припереведенні роботи інших господарських плянувальних органів на нарадах Держпляну спілка робос, взагалі, не брала участи і лише тоді приходила на засідання, коли на порядку денному стояло питання, що стосувалося матеріяльних умов робітників освіти.

Зокрема, треба поставити, як важливе, питання участи робосу' безпосередньої і постійної та чимраз більшої, у плянувальній роботі Наркомосу. Для того, щоб виробити плян, нам треба виконати величезну роботу. Щоб ця робота була правильна і йшла правильними шляхами, нам треба так будувати її, щоб оте тавро — бюрократичне прокляття — на неї не лягло. А для того треба, щоб безпосередній співучасник виробничого культосвітнього процесу, спілка робос, брав безпосередню участь у плянуванні. А крім того, щоб цей наш плян, вироблений НКО спільно із спілкою робос, обговорювали б і інші профспілки і цілий пролетарський загал.

Завдання перед нами не лише щодо самого пляну НКО, а також і щодо його місця в цілому п'ятирічному пляні нашої республіки і цілого Союзу. Мова йде про питому вагу культосвітньої діяльности і в контрольних цифрах, і в п'ятирічному пляні місцевого, республіканського і союзного бюджету. До цієї справи уваги профспілки робос досі майже не притягувано. Треба сказати, що й НКО мало уваги приділяв цьому питанню, але цей новий період ставить нові завдання. Ось, наприклад, пересічна цифра питомої ваги культосвітнього фонду по цілому Союзу є 32,1%, а по Україні — 29%, і я кажу, що ми недодержуємо 3,1%, як рівняти до цілого Союзу. У нас місцевий бюджет має 400 мільйонів крб. Отже 3,1% дає 12 мільйонів,

і я кажу фінансово-конторським і пляновим органам: «ви нам не додаєте 12 мільйонів». На цю суму ми повинні провадити лікнеп, будувати школи, в цьому недодержанні криється й різниця між станом наших учителів і учителів російських. Я на Раднаркомі і в політичних директивних установах говорив, що причина недостатнього розгорнення політичної освіти і незадовільного стану вчительства якраз і є в цих 12 мільйонах. На це треба натискувати і витягати цю справу нагору. Маючи свій план і свою роботу, як частину цілої роботи, нам треба виявити, який мусить бути коефіцієнт питомої ваги культосвітньої роботи в державі, і потім нам треба відстоювати й боротися, щоб цей коефіцієнт не зменшували. Тут потрібна спільна робота робосу з НКО. Хоч як би ми з вами бажали дати більшу плату вчителям, та коли нічого не маємо, то нічого й не дамо. Треба відвоювати.

Не краща справа і з проходженням бюджету. Треба сказати, що спілка робос малу брала участь у *бюджетовій* роботі як державній, як і місцевій, а коли й брала участь, то майже виключно в питаннях фонду зарплати. Як відомо, культосвітній фонд складається з таких основних частин: фонд зарплати, учбово-виробничий, капітального обладнання, фонд перебудови і фонд стипендіяльного та іншого забезпечення. Треба сказати, що спілка робос не зацікавлена зменшенням жодного з тих фондів, зокрема, учбового, а, навпаки, зацікавлена у підвищенні й абсолютнім збільшенні питомої ваги їх. Лінія мусить бути така, щоб фонд зарплати підвищувався і абсолютно і темп зростання щоб був більший, але щоб питома вага фонду зарплати в цілому освітньому фонді зменшувалася, а зростала вага учбового фонду і фонду капітальних вкладень, себто, щоб зростання цілого культосвітнього фонду переганяло темп зростання фонду зарплати. Треба сказати, що погано стоїть справа не так у центрі, як при виробленні місцевих бюджетів, бо наші інспектори мало зв'язуються з окрфіліями робосу, а окрфілії обмежують свою увагу лише кількома, собі найближчими питаннями, а справу освітянського бюджету в цілому місцевому бюджеті майже ніколи і майже зовсім не розглядали. Це конче треба поставити під увагу.

За цією плянувально-бюджетною роботою у вас є дальша галузь роботи, а саме — *питання кадрів*. Чи приділяла увагу спілка робос справі кадрів? Зрозуміло, приділяла. Скільки завгодно розглядала питання в КРК і в інших конфліктних органах. Але хіба це має бути завданням участи профспілки? Питання розглядає КРК тоді, коли є конфлікт, інцидент.

Інцидент доводиться розглядати. Інциденти, сутички бувають. Та суть кадрової справи не в тім, а в цілому обсязі роботи щодо кадрів, і, передовсім, у висуванні. Товариші, давайте ми так між нами поговоримо. Скажіть, будь ласка, де, коли і якого низового робітника висунув для керівної роботи ВУК робосу, його місцеві відділи й т. ін.? Жодного. Справа з висуванням стоїть зле. Річ не в тому, що не було охоти й бажання висувати, а в тому, що ні НКО, ні ВУК робос своїх кадрів, зокрема з виробничого погляду, не знає. Ну, спілка, наприклад, знає адміністративні здатності того чи іншого робітника, Наркомос знає також адміністративні здатності декотрих інспекторів, а от виробничі здатності своїх робітників у галузі програмово-учбовій ми погано знаємо. Наркомос спеціяльно висунув нового члена колегії, що має відати спеціяльною обліково-розподільною роботою і керувати нею так, щоб ця робота була під належною увагою цілого НКО і щоб НКО дійсно нею керував. Нам треба тут розвинути справді широку роботу, бо інакше стануть перед нами великі загрози. Я згадаю про таку: прийшов до мене учитель з Чернігова і заявляє: «В чому річ, т. Скрипник, що пачками, десятками звільняють учителів на Чернігівщині?»

Водночас одержую відомості з Київщини, що там відбувається те саме, на Мелітопольщині — також. Справді, звільняють десятками. Виявляється — йде чистка радянського апарату. РСІ, даючи директиву про чистку радянського апарату, поширило чистку й на учительський склад, при чому встановлено ті самі умови, той самий підхід, ті самі способи перевірки, як і для радянського апарату, зовсім не взявши до уваги особливостей як учительського кадру, як і особливостей учительської роботи. І вже кілька шкіл на Чернігівщині закрито, бо дотеперішніх учителів звільнено, а нових немає.

Виявляється, що чистку радянського апарату поширено на вчительські кадри й переведено за вказівками НК РСІ. Коли я про це довідався, то здивувався, а ще більше здивувався, коли довідався, що таку директиву НК РСІ дав, погодившись з ВУРПС. ВУРПС погодився, а НКО не знав про це. За те винити треба НКО і його апарат, бо він про це мусить знати. А що ВУРПС дав таку згоду, то це мене здивувало. Мені сказали, буцімто й ВУК робос дав таку згоду. Але ще довідався, що дехто в НКО давненько знав про таку директиву, про чистку апарату, але про це не ставив питання. Так от усі ми одним миром мазані. Довелося мені втручатися. Дзвоню сюди, кажуть, що офіційно на обмірковуванні робосу справа не стояла. Дзвоню до ВУРПС, до РСІ і кажу їм, що це розгром кадрів, це не перевірка. Треба не трощити, а дійсно провадити організовану роботу, перевірку треба провести так, щоб ворожі нам елементи усунути, але не руйнувати роботи. Машиністку, стенографістку, секретаря можна знайти, а вчителя не завжди знайдеш. РСІ дав директиву, що така чистка на вчителів не поширюється. Оцей приклад характеристичний. Тут ми маємо культпохід на село, в учительське середовище, але своєрідний РСІ'вський культпохід. Це приклад того, як не треба робити. Але це також доводить, що мусить перед нами стояти завдання про кадри, ми мусимо знати, що, де і як.

Постановою ЦК КП(б)У на доповідь т. Шумського дано політичну характеристику апарату НКО. Там відзначено колосальний бюрократизм і т. д. Ну, переборено багато, маємо багато нового народу, і фактично у нас керівництво нове. Тепер ми впираємся в середній кадр нашої керівничої роботи — інспекторів і т. ін. Їх соціяльний склад не дуже задовільний і не завжди достатньо кваліфікований. Одверто кажу — не вірю, що в нас серед робітників освіти нема тепер нових людей, щоб не дали собою відповідну зміну. Зміна в нас є, але ми її не знаємо. Є в нас досить нової сили з робітників і селян, комуністів, комсомольців, учителів, що виховувалися на партійній, громадській, господарчій, виробничій і професійній роботі. Ми їх зовсім не знаємо, і НКО і профспілка робос має тут спільну роботу в тому, щоб узнати ті кадри й висовувати їх.

Те ж саме треба сказати і про методистів. Спілка робос у нас провадить величезну роботу через газету «Виробнича Думка», але цього замало. Історія пред'являє нам більше векселів. Новий актив у дійсності є на місцях, виховується життям на селах, районах і в окрузі. Наш актив мало обтежений і неорганізований. Над ним ще нема достатньої постійної, впертої, настирливої роботи. Завдання спілки робос — взяти енергійну ініціятивну участь в організації нашого педагогічного виробничого кадру. Тут, зокрема, стоїть завдання щодо перевірки соціяльного складу, висунення нового радянського кадру. Цю велику роботу може й повинна провести профспілка робос. Далі йде питання не лише про нижчу ланку — трудшколу і профшколу, а й про вищу школу, про кадри професорів, технікумів, інститутів. В мене таке враження, що в справі кадрів наших ВИШ'ів щось у нас не гаразд. Потрібно щось нове, треба якісь нові способи знайти, щоб нам мати свої кадри. Що треба зробити? Ми не можемо тепер негайно виготовити висококваліфіковані сили вчених та професорів. Нам треба користуватися з тих, що є. Це вірно. Треба користуватися з тих старих кваліфікованих сил, що нам дала їх історія. Але чи все те, що ми маємо, є справді знаряддям дальшого розвитку, чи не є воно тим, що становить гальмо розвитку. Є серед професури такі, що гальмують нашу роботу. У нас є деякі нові сили і дещо з старого заступає їм дорогу. Перед нами два завдання: висунути нові кадри і перевірити старі.

Чи все гаразд на цих двох ділянках?

Візьмімо, наприклад, молоду професуру. Місяців зо два тому колегія розглядала справу молодої професури і визнала, що в роботі кваліфікаційної комісії в справі добору нашої молодої професури є щось непевне. Комісія висовує, наприклад, молодих професорів, що нічим не визначаються, але які вже заздалегідь заявляють: «Української мови не знаю, її не визнаю і вчитися не буду».

Ми маємо професорів, що не хочуть викладати українською мовою, це не лише серед старої професури, а й нова професура вже з академічними заїдами. Ледве закінчив ВИШ, йде до ВИШ'у викладати і цвіріньчить таким самим голосочком, як і стара

професура, тоді коли він мусить бути знаряддям українізації ВИШ'ів. Тому ми поставили завдання перевірити нашу кваліфікаційну комісію, щоб встановити тверду лінію для добору нових сил. Основна лінія й головне завдання, що поставило нам життя, це перейти на нові шляхи відбудовної роботи, розглядати нашу освітню роботу, як частину нового завдання господарської перебудови. Нам треба перевірити, чи відповідає наша робота тим новим завданням, і, відповідно до нових завдань господарської перебудови нашої країни, перебудувати й нашу роботу. Для цього треба все поставити під знак перевірки, а ось щодо кваліфікаційної комісії, то треба перевірити, чи були лише огріхи в її роботі, чи то, може, хибна загальна лінія. Треба поставити під ознаку самокритики все дочиста, до останньої літери, до останньої крапки в усій роботі НКО для того, щоб перевірити й виправити.

Товариші, а яка ваша участь, спілки робос, у цій роботі? Була чи не була? Кажуть — у кваліфікаційній комісії є представник робосу. Проти представників я відкриваю похід. Я проти представництва осіб, я за те, щоб була представлена спілка, а не особа. У нас є представники, що представникують оце п'ять років і ні разу звіту про свою роботу не складали. Кого вони представляють? Самих себе. Коли виникають непогодження, тоді представник іде, ставить питання, погоджує, але це тільки окремі питання, а про всю свою роботу він звіту не дає.

Ви кажете, що був ваш представник в комісії, а скажіть, чи хоч раз заслухав ВУК доповідь вашого представника, чи давав він звіта про свою роботу? Не давав. Ось в тім то й річ. Він критикував інших, а про свою роботу звіту не робив. В тім то й суть недостатньої участи профспілки. Участи тільки самого представника без достатнього притягнення уваги цілого організованого профспілкового загалу не досить.

Чому б нам не вдатися до такого способу, як при перевиборах Всесоюзної Академії Наук? У нас провадять вибори під гаслом академічної волі, вибирають професорів факультетські комісії і правління, тобто проміж себе «пускають резолюцію». Коли взяти, де багато групівщини і навіть інтриг, то на чільнім місті стоять медичні інститути, і далі одна організація, що має

відношення до мистецтва. Не треба обов'язково називати імен. Наведу такий факт: були вибори на катедру якогось професора в Одесі. Одного професора визнали за не досить кваліфікованого. Комісія перевірила й визнала, що твердження одеської комісії про недостатню кваліфікацію неправильне й безпідставне. Спеціяльна комісія з участю видатних медиків, професорів і вчених перевірила матеріяли виборчої комісії й виявила, що на виборах був не цілком об'єктивний підхід. Це, бачите, вони вжили м'якого академічного виразу, замість сказати, що там звичайна інтрига, склока, групівщина. Це часто-густо буває, і коли б, знаєте, знайти шляхи, щоб професорів висовували громадські організації, щоб голосування йшло не у вузькому, обмеженому колі, то тут усунулося б багато нездорових явищ. Якось треба пошукати й знайти нові шляхи, щоб вибори, добір професорів і висунення провадити, притягуючи до цього громадську увагу. На мою думку, треба б поставити питання про вибір професорів на термін.

Так от який був підхід до справи кадрів у спілки робос. В Херсоні був за професора діякон чи богослов Зінчук. Яку участь місцева секція робосу взяла в його справі? Дала опір. Яку позицію зайняв ВУК ЦБ секції наукових робітників,— я не згадую, опору, здається, за виїмком місцевої організації не було. Значить, тут є хиба. Може, ліпше буде провести призначення професорів на термін, а перевибори провадити за громадською перевіркою.

Перед нами завдання — організувати наші кадри, і ми це можемо зробити тільки за ініціятивою й участю профспілки робос в центрі і на місцях. Щодо цього — трішки поганенько. На місцях, по деяких округах, наші секції наукових робітників трішки почувають себе на хуторах, на профспілкових хуторах, а це для виробничої роботи надзвичайно погано. Аспірантські комісії працювали в галузі висунення нової молоді надзвичайно кепсько. Тепер складено комісію так: представник профосвіти НКО, представник місцевої секції наукових робітників, представник аґітпропу. Так надалі будемо на місцях провадити справу висунення аспірантів. Відповідно до того треба також скласти і центральну комісію. Може, це буде вузько, бо я маю на увазі

і професуру, і аспірантів наукової роботи, і семінари вищих курсів, що підготовляють професуру. Тут треба організувати роботу ширше. Тут і спілка робос, і секція наукових робітників мають сказати своє слово. Висунення нового комуністичного робітничо-селянського складу, нової радянської аспірантури і професури і наукових робітників — це наше завдання.

Крім того, і по профшколах ми констатуємо величезні хиби. Питання наших ВИШ'ів, ВТШ'ів упирається в питання за профшколи і на чільне місце висуваєтся справа про кадри учителів профшкіл. Коли ВИШ'івською професурою і ВУК робос цікавився й цікавиться, то щодо кадру робітників профшкіл ні Наркомос, ні ВУК робос питання не висовували на чільне місце.

Дальша галузь роботи, де потрібна участь профспілки робос, це справа техніки нашої роботи, чи, сказати б, методики техніки самої виробничої діяльности кожного учасника освітнього процесу. На мою думку, що її я вже висловив в Наркомосі, старі форми себе віджили, давня форма організації Державного Науково-Методологічного Комітету себе віджила. ДНМК раніше складався з осіб, що перебували на містах, — в Харкові, Києві, Одесі й ін., скликалися пленумами з окремих питань. Тепер за останні роки ми маємо досить значні сили, що склали на місцях методологічні активи, і, на мою думку, треба перебудувати ввесь ДНМК, базуючи його на цих округових силах, скликаючи пленово конференції. Треба методологічне життя поширити і пожвавити. Але треба визнати, — не кажу я про газету «Виробнича Думка», — що участь робосу в методологічній роботі дотепер не може бути визнана, м'яко кажучи, за достатню, жваву й постійну. Я про НКО сказав перед тим і підкреслив, що я беру справу з погляду перевірки геть усього. Для мене нема рації замазувати стану НКО, бо тоді не було б можливости виправити хиб. Лише загостривши, навіть перебільшивши трохи, можна притягнути увагу і знайти нові лінії в методологічній і навчальній справі. Я мушу зазначити такий факт, може я помиляюсь, але наскільки знаю, то на жодному з'їзді чи конференції робосу методологічні питання не стояли окремим пунктом. Ось відкриваєтся ціла низка заходів і шляхів для того, щоб виконати цю роботу.

Для мене стоїть ще завдання не про техніку нашої роботи, а про організацію техніки нашої учбової роботи щодо програм, учбових планів. Тут теж стоїть справа так, що я з глибоким переконанням кажу, що на жодній конференції чи з'їзді і навіть на президії ВУК'у ніяка програма не стояла, як предмет розгляду, як окремий пункт. А тимчасом, товариші, у кого можна взяти досвід, чий досвід може мати більше значення у цих питаннях, як не безпосередніх учасників виробничого учбового процесу? Кожна виробнича конференція може об'єднати досвід, сказати своє важливе слово в галузі технічно-виробничої роботи, методологічної, учбової, планової і програмової.

Досвід уже є. Хиб у нас величезна сила, але їх треба виправляти на підставі колективного досвіду.

У нас був такий випадок: розглядали ми справу підручників. Вони мають хиби. Кадр авторів, що складали підручники, надзвичайно малий. Для окремих дисциплін трудових шкіл маємо по 2 — 3 однакові підручники, і вчителі вибирали в одній школі такий, в іншій школі другий підручник. Поставили ми завдання уніфікувати підручники. ДНМК дав указівки ДВУ знати п'ять першочергових рівнобіжних підручників і замінити їх іншими, що й раніш видавалося. Мене ДВУ про те повідомило, я перевірив і виявилося, що хоч роботу й проробленo за завданням колегії, але спосіб вибрано невірний. Підручники, що їх залишено, як уніфіковані, мали ті самі хиби, що й підручники, відкинуті ДНМК.

Підручники складали три групи авторів — київська група, на чолі її стояв Іваниця, харківська група — на чолі з Арнаутовим, Панченком та ін. і третя група, природознавча, на чолі з Яковлевим. Київська група базувалася на Академію Наук, харківська — на соцвих і ДВУ. Всі підручники не пристосовані як слід до життя, не ведуть до політехнізації знань, ведуть до аграризації сільської школи. Всі підручники мають оці хиби, і тепер справа в тому, що коли знімати підручники, так громадськими способами. Я доручив ДНМК погодити питання з відповідними організаціями і провести через півроку громадський перегляд підручників, щоб поставити конкурс на найліпший підручник. ДНМК має виявити із заяв, які вимоги ставить

робітництво й педагоги до підручників з різних галузей, зокрема, трудшколи. Організувати цю роботу ДНМК сам не може без профспілки. Оце лише приклад участи робосу в нашому спільному завданню, отож треба організувати громадську кампанію так, щоб виявити, яким вимогам мусять відповідати наші підручники.

Так само наші учбові пляни і програми мусять стати за предмет громадської уваги. Є заяви на з'їздах, що наші програми в трудшколах цілковито повторюють програми старих гімназій і навіть перебільшують їх та ще й пристосовані до того, щоб на дріжджах притягати до ВИШ'у представників службовців і трудової інтеліґенції, і так завантажують предметами учнів, що висмоктують мозок, знесилюють і можуть призвести до того, що молоде покоління надалі матиме зменшену життєздатність і підірвану силу до творчої діяльности й боротьби. Треба сказати, що так воно і є по профшколах та ВИШ'ах.

З цього погляду треба переглянути нашу виробничу діяльність та організувати роботу, і це наше спільне завдання. Профспілка робос може взяти в цьому участь? Може. Учбові пляни у нас на місцях проробляє хто хоче і як хоче, а організованої роботи нема. І тут у нас завдання — використати величезний надбаний робітниками освіти досвід, а використати його можна не бюрократичним способом — обіжниками НКО, а активною, самодіяльною участю профспілки робос, що мусить цей досвід виявити і зібрати. На місцях досвід багатющий. У нас є нові кадри вчительства низового, між ними є добрі знавці, що хочуть провадити роботу новими пролетарськими способами. Так от нам треба організувати громадську думку, виявити досвід у широкому республіканському маштабі. Це можна виконати, лише спираючись на профспілку робос, коли вона візьме на свої плечі це велике завдання.

Я візьму іншу частину нашої роботи — політичну освіту. От, коли я робив доповідь на профспілковому колективі в НКО, то робітники нашого управління політосвіти виступали й говорили, що це управління є пасинок НКО. Я гадаю, що в їхніх словах багато правильного. Скажіть, будь ласка, в яких

«родственных отношениях» перебуває ВУК Робос з управлінням політосу?

Коли технічні робітники шкіл говорили на III з'їзді Робосу, що вони у нас пасинки, то щодо політосвітніх справа стоїть ще гірше. Їхня робота не притягувала ні разу вашої уваги. Соцвихівська робота, техніка, методика, пляни притягували ще вашу увагу, упрофосівська робота щодо ВИШ'ів теж притягувала увагу, а щодо УПО, то де це питання обговорювалося у вас? Коли, де? Ніколи. Методика роботи уполітосівських робітників не стояла перед ВУК'ом Робос. В цій галузі роботи треба побільшити вашу увагу.

Скажу ще про справу нашої *мережі*. Тут постають питання про кількість і територіяльний розподіл нашої мережі, де нам будувати наші семирічки, куди орієнтуватися — на районовий центр, чи село, і де передовсім їх зосереджувати — в робітничих центрах, чи в сільських місцевостях? Вони будуються без нас, стихійно, цебто хаотично. А ми з вами де? Ми, представники робітничої кляси, пролетаріяту, що тримає владу в своїх руках. Завдання наше — в стихійний процес внести плянову основу відповідно до завдань.

Де і як будувати школи, трудшколи, профшколи, де і як будувати нам пункти політосвітньої роботи, де ставити радіоустановки, кіно і т. ін.?

Треба сказати, що спілка Робос брала участь в обговоренні лише окремих пунктів і випадків у цій галузі, а пляну цілої мережі не розглядала, як і не розглядала всіх питань, що з цього випливали. Я не прийшов винити і не берусь Наркомос боронити. Справа не в обороні, а у виявленні хиб.

Перед Наркомосом ці питання стояли, і відхід від правильної лінії в тому, що ці питання, принципові питання, він не ставив перед профспілками.

Візьмімо питання про територіяльний і кількісний розподіл профшкіл і їхню густоту.

Які тут принципові питання постають? Передусім, взяти на увагу робітничі центри Донбасу й інші, подруге — сільські місцевості, а потретє — прикордонну смугу. Ми керуємо державою

і в питаннях організації школи, де і скільки будувати, ми вирішуємо і визначуємо, хоч тут і є стихія і хто-зна що робиться. І от перед нами питання, де робити наголос, де більшу увагу зосередити — в робітничих районах, прикордонній смузі чи сільських місцевостях. Це питання політики загальної і культосвітньої зокрема. Переважне обслуговування робітництва мусить бути? Мусить бути. Занедбання культурних потреб селянства можна припустити? Не можна. А прикордонну смугу, бастіон до капіталістичного світу, до Західньої України, маємо переважно обслуговувати? Маємо. Чому ж тут перевагу віддати? На що зосередити переважну увагу? Коли мова йде, наприклад, про розподіл дотаційних сум, що держава дає на шкільне будівництво, то нам треба виходити з оцих принципових засад. Але Наркомос цих принципових питань не ставив перед спілкою Робос, не притягував до участи в розв'язанні цих питань, а ВУК Робос із свого боку не виявив ініціятиви, щоб прилучитися до цієї роботи,—і сталося бюрократичне розглядання питань.

Коли ми говоримо про виробничу діяльність Наркомосу, то питання мережі мусить бути поставлене разом з виробничою діяльністю. Де поставити радіоустановку? Потрібні нам тисячі установок, а їх мало, звідціля питання, де в першу чергу їх ставити, так само і щодо мережі шкіл стоїть питання про цілеспрямованість наших шкіл. *Ця величезна справа важка тому, що ми не маємо соціяльного замовлення від господарських органів і інших профспілок.* Тому теперішня мережа наша і її цілеспрямованість збудована на попередніх передбаченнях і вирахуваннях самого Наркомосу. Звідци неповнота і недостатність нашої роботи, бож нема соціяльного замовлення, а є гадки самого Наркомосу про те замовлення. І в цій роботі — виявлення, розроблення і перероблення цілеспрямованости наших різних шкіл, профшкіл, технікумів, інститутів, курсів — на мою думку, мусить взяти участь і наша профспілка. Щодо мережі, то половину її становлять школи 4-річки, а другу половину становлять 2—3-річки на Харківщині, Київщині, Донбасі, багато їх є і в прикордонній смузі. Тут треба виявити принципову лінію участи Робосу в цьому питанні і в побудові лінії цілої роботи НКО.

Тепер про наше *матеріяльне устаткування і про капітальне будівництво.* Ми не маємо в НКО певної думки, чи дійсно правильно і чи цілком ми використовуємо наші кошти на устаткування? Чи цілком використовується на місцях кошти на обладнання? Чи не можна ліпше використовувати того устаткування, щоб більше соків з нього витиснути? Коли в Харківському технологічному інституті мають казан, що йому 63 роки, то ледве чи навчаться на ньому багато студенти. Так от питання, чи є в нас кошти на устаткування і чи ті кошти, які є, повнотою і доцільно використовується, чи не можна більш узяти з того, що тепер маємо? Як вам відомо, в індустрії саме так поставлено питання на виробничих нарадах. І це дало великі наслідки. Так само у нас перевірка в цій галузі мусить бути за одне з завдань наших виробничих комісій і нарад. Профспілка Робос мусить це питання поставити і собі. Як не на 50 — 40%, то на 20 — 15% можемо мати більший ефект від використання того, що є, і коли навіть на 10% більше, то й це буде величезний плюс.

Окремо стоїть питання про капітальне будівництво. Треба сказати, що в нас силенна сила вимог, поставлених величезними потребами нашого господарського розвитку, а з другого боку, оскільки ще немає виявлености соціяльного замовлення до нашої культосвітньої роботи, що саме нам треба виробляти, то тепер відбувається величезна гра і боротьба. Харків хоче будувати електротехнічний факультет. Київ хоче будувати електротехнічний інститут. Харків хоче мати с.-г. академію? Київ теж хоче її мати. Скрізь висувають проєкти, і точиться за це боротьба, іде натиск і рвацтво. Тут виявляється групова боротьба і місцевий патріотизм, і матеріяльна зацікавленість окремих осіб, і рвацтво з боку керівних робітників місцевих ВИШ'ів, і брак дійсного розуміння відповідности їхніх вимог до потреб нашого господарчого розвитку.

Перед нами стоїть питання про капітальну перебудову наших ВИШ'ів. Ми перейшли од відбудовного періоду в промисловості до завдання перебудувати її. Мільярди ставимо на карту. Можна чи не можна ставити питання, щоб у культосвітній частині нашого перебудовного пляну обійшлося без того, щоб

поставити руба питання про капітальну перебудову технічної і матеріяльної бази наших ВИШ'ів і ВТИШ'ів. Звідси виникає питання про фонд капітальних вкладень у нашу культосвітню виробничу діяльність. І тут перед нами два завдання — *по-перше*, мати участь Робосу у виявленні всіх потреб, їх розміру і т. ін., а з *другого боку* — притягти широкий контроль для перевірки, чи правильно, й на ділі використано кошти, що їх держава вкладає в капітальне будівництво. Треба сказати, що організованої широкої контролі з боку Робосу в цій справі не було. Тут зацікавлені й інші спілки — Всеробітземліс, Гірники,— а ВУРПС тим питанням навіть не займався. Не забувайте, що наше становище відмінне проти інших профспілок. Окремі профспілки критикують господарські органи, а нас будуть критикувати всі профспілки, ось в чому ріжниця нашого з вами становища. Оскільки ми обробляємо людей, членів різних профспілок і дітей їхніх, вони будуть критикувати НКО і Робос, і тому ми мусимо виявляти їхні думки заздалегідь, ставити наші питання на виробничих нарадах і дбати про розвиток організованої критики.

Окремо стоїть іще завдання щодо капітальних вкладень у наукову діяльність. Нам треба звернути більшу увагу на наукову роботу і зокрема на висунення наукових робітників. Ми мусимо переглянути методу висування, бо до нас пролазять ворожі нам буржуазні і дрібнобуржуазні елементи, що закінчують ВИШ'і. Стоїть питання про виробничі наради й конференції секцій наукових робітників. Вони мусять бути двоякого роду: *окремі конференції і виробничі наради для ВИШ'ів* і окремо для науково-дослідчих інституцій, щоб більшу увагу звернути на науково-дослідчу роботу.

Ще про самокритику й боротьбу з бюрократизмом. Тут нових шляхів ми не будемо торувати. Коли щодо інших питань є нові завдання і нові шляхи, то тут є завдання, вже поставлене комуністичною партією і з'їздами рад і профспілок. Лише одна відмінна риса є тут. Вона в тому, що у нас з вами терен нашої роботи стоїть під гострішою і інакшою критикою, ніж в інших господарських органах. У нас, крім того, є питання про перехід

на нову установку. Наша виробнича діяльність є функція до господарської діяльности цілої країни, і коли в господарській діяльності країни стоїть питання перебудови, то й у нас це питання стає черговим. Всебічна перевірка повинна виявити, як ми переходимо на ці нові шляхи відповідности до завдань перебудови нашого господарства. Звідси завдання перевірки, всебічної самокритики мусить перед нами стояти ще гостріше, ніж в інших установах і в інших профспілках. Ми мусимо критикувати, як треба робити, а, крім того, під перевірку поставити і те, що саме треба робити, яким шляхом іти. Нам треба поставити під ознаку перевірки всю роботу і всю систему нашу. Участь профспілки Робосу в питанні уніфікації системи мусить теж стати під ознаку перевірки. Візьму я такий приклад: по моїй доповіді на низових профспілкових зборах Робосу інспектор ІТОР'у, цебто відділу індустріяльної освіти робітників, що існує вже з 1920 року, зробив добрі зауваження про те, що саме гальмує роботу ІТОР'у (індустріяльно-технічна освіта робітників). Зауваження правильне, але його увага обмежена, бо слід поставити питання й про те, чи треба, щоб існував самий ІТОР, коли вся наша професійна освіта мусить обслуговувати робітників. На це моє маленьке зауваження відгукнулися робітники, підкреслюючи у виступах, що правильно поставлене питання — чому ІТОР тепер, 1929 року, мусить існувати? Лише тому, мабуть, що він був заснований 1920 року. Так от, товариші, питання системи і перевірки цієї роботи треба ставити і з погляду доцільности існування взагалі, і доцільности форм і шляхів реконструкції господарства.

Питання про бюрократизм у нас стоїть на чільному місці й до того гостріш, аніж в інших місцях. Чому? Бо в нас перед цілим пролетарським загалом під ознакою самокритики стоїть не тільки Наркомос, але й профспілка Робос. Є велике незадоволення у робітничих та селянських організацій на вчителів трудшкіл, викладачів профшкіл і т. ін. Звідси завдання боротьби з бюрократизмом висувається на чільне місце, цебто завдання для нас — винайти нові засоби для того, щоб наша з вами перевірка нашої роботи не обмежувалася нашим колом;

ми не смієм о з вами поміж себе «пускати резолюцію», ми мусимо звернутися до мас робітничо-селянських в першу чергу, батьківських і вчительських. Бюрократизмом з боку НКО буде, коли він не спратиметься на широку масу вчительства, співучасників культурно-освітнього процесу. Це був би неприпустимий бюрократизм. Наркомос мусить відшукати шляхи, і профспілка Робос мусить взяти в цьому енергійну участь. Але коли профспілка робітників освіти і візьме цілком участь у виробничій діяльності НКО, то й цього не досить. Нам треба розгорнути й поширити ту співучасть на інші профспілки. Коли я говорив про завдання профспілки Робос, так це до великої міри стосувалося також і інших профспілок. Профспілка Робос і НКО повинні йти в інші спілки, бути ініціяторами і організаторами їхньої співучасти в роботі НКО. Треба сказати, що Робос, зрозуміло, не може собою замінити ні культвідділів інших профспілок на місцях і в центрі, ні округових рад професійних спілок, ні ВУРПС. Профспілка Робос є одна з організацій цілої пролетарської робітничої армії, вона мусить працювати разом з іншими, але в цих питаннях мусить бути ініціятивним і організаційним чинником, вона мусить дати почин до участи у виробничій роботі НКО. Це є вихід на широкий терен боротьби з місцевими впливами за надання нашій виробничій роботі більш класового характеру.

Я, напевно, товариші, не всі питання відзначив, та й ті, що відзначив, не кажу, що нові, але нам треба підходити до них по-новому. Я багато-багато дечого не відзначив. Я міг дати лише попередні нариси для того, щоб дальше спільними силами намітити способи, щоб твердим об'єднанням, повести дальшу боротьбу, щоб виконати основні завдання, щоби дати пролетарській державі добру якістю продукцію, себто виконати наше завдання в соціялістичній перебудові країни.

Зупинюся ще на формах участи органів НКО і профспілки Робос в культосвітній виробничій діяльності. Які ж можуть бути форми цеї участи в роботі? Передовсім, зрозуміло, треба зазначити цілковите збереження й використання тої форми участи профспілки Робосу у виробничій діяльності органів НКО,

що тепер ми їх намацали, виявили і що її дальше маємо вдосконалювати,— це *форма представництва*. Цієї форми участи ніяк не можна зрікатися. Вона давала, дає і може дати багато, треба її тільки вдосконалити. От дозвольте мені про цю форму участи сказати кілька слів, про те, що тепер є і що треба вдосконалити і якими способами це робити. Добрий бік такої участи профспілки у виробничій діяльності НКО — це представництво. Коли є постійне представництво, то є й постійне освідомлення, і це дає постійну змогу своєчасно ставити на обговорення профспілки відповідні питання, і принципові питання проходять неодмінно через обговорення профспілки, і профспілки беруть участь в їх вирішуванні.

Що є поганого в цій формі співучасти? Поперше, неплавовість такого представництва, його випадковість. Нема й не було, на мою думку, ні в НКО, в його органах, ні в спілці Робос обговорення, яке саме представництво і де саме потрібне. Дотепер представництво було від випадку до випадку, від потреби до потреби, від питання до питання або визначалося плавністю тих чи інших постійних комісій. Коли так стоїть справа,— а здебільшого справа й стоїть так,— виходить, що представництво не виникало з участи профспілки Робос у виробничій діяльності, а виникало у зв'язку з випадковими питаннями, і така випадковість зменшувала обсяг і вагу участи представництва. Подруге, таке представництво, як уже я зазначив, повертається на «персональщину».

Досі не було справжньої звітности представників, не було контролі, а тому й керівництва таким представництвом. Здебільшого буває так, що представник спілки Робос в якихнебудь органах чи організаціях підносить питання, що виникають в тих органах, але це тільки окремі питання, а про цілий обсяг своєї роботи звіту він не робить і зокрема не дає звіту про свою персональну роботу, і тому тут персональної відповідальности немає. Так стоїть справа не тільки з представниками спілки Робос: НКО, також має багатьох представників і теж не практикує керівництва цими представниками. Це наше загальне лихо.

Я тепер поставив руба питання про звітність представників профспілок, комсомолу і НКО при звітах приймальних комісій

(приймання до ВИШ'ів), і я за це питання вчеплюся зубами і не випущу, буду вимагати, щоб склали звіт, кого саме „на-приймали вони, хай самі відповідають. Не випущу цієї справи. Добре буде, коли Робос підтримає мене персонально в цій галузі. Приймальні комісії набирають до ВИШ'ів, а про свою роботу звіту не роблять, а потім НКО відповідай. Треба поставити за-питання, що робили представники профспілок, профкоми, ком-сомол і ректори ВИШ'ів? Ламали директиви, і тепер ми стоїмо перед тим, що передбачений нами план пошкоджено, і навіть не трішки, а до ВИШ'ів і ВТИШ'ів набрано замало робіт-ників і селян. Про те, що там представники робили, немає звіту, а тим менше нема писаної звітности, як голосували, які пропозиції вносили. Ось наведу мій досвід. Я був секретарем фабрично-заводських комітетів у Ленінграді 1917 року. Дово-дилося теж бути представником по різних нарадах і комісіях. Багато матеріялів за часів боротьби загинуло, а от візьміть збірку матеріялів президії Центр. ради фабзавкомів, то там є ціла низка моїх звітів і писаних. Може, такий спосіб трішки посилив би звітність. Хай ваш тарифно-фінансовий відділ пе-ревіряє, щоб таким способом зменшити безвідповідальність пред-ставників.

Отже, друга хиба представництва це є безвідповідальність представника. Коли ставляться питання і виникають окремі моменти, де представник не погоджується з комісією чи органі-зацією, тоді він шукає підтримки Робосу, а іноді висуває свою думку, як думку Робосу, не ставлячи питання перед Робосом. Буває так? Буває. Коли такий представник не дає звіту і не перебуває в постійному зв'язку з профспілкою, то він не є пред-ставник профспілки, і це є бюрократизація профспілки. Такий представник спирається на авторитет Робосу, а говорить від свойого імени. Це хиба, її можна виправити, тільки запрова-дивши підзвітну відповідальність і, крім того, писані звіти. Це не буде бюрократизм, бо не все, що папером пахне, є бюрока-тизм. Отже, цей спосіб дає змогу уникнути шкідливих моментів представництва. Але самий спосіб треба використати і обмір-кувати, а саме — де, в яких питаннях треба мати представництво.

Це є питання організаційної участи профспілки Робос у вироб-ничій діяльності НКО. Це питання перед Робосом ще не стояло. Зокрема можна зазначити окремі форми представництва чи спів-праці. Це, передусім, присутність і участь в роботах Колегії НКО. Так само треба, щоб і від НКО були представники на засі-даннях президії ВУК'у Робос. Так само потрібна присутність обопільна на нарадах НКО, на пленумах ВУК'у і т. д. Це вини-кає з конечної потреби.

Друга форма участи, може, одна з найголовніших, — це на-дати цій роботі пляновости, скласти план питань виробничої діяльности, що їх в календарному порядку ставить ВУК Робосу. До участи в цій роботі ВУК'у Робос треба притягати пред-ставників Наркомосу. А з другого боку — конче потрібно, щоб у пляновій роботі НКО визначити, які питання обов'язково треба вирішати з участю профспілки. Ось така пляновість означає, з одного боку, виявлення чергових важливих питань виробничої діяльности, розроблення їх у ВУК'ові Робос, з притягненням і місцевих філій Робосу і тих чи інших органів і робітників Наркомосвіти, а з другого боку — участь проф-спілки Робос у виявленні пляновости і черговости тих завдань, що йдуть до Колегії Наркомосу. Це важливе питання, і таку форму участи можна б і треба б поширити і на округи. Окру-гові наросвіти і філії профспілки теж цього досі не знали, треба б це поширити і на окремі установи, і на секції наукових робітників, на окремі філії чи організації. Це дасть нам тоді, сказати б, кістяк для того, щоб поставити, обробити і далі просувати принципові і важливі першочергові практичні й орга-нізаційні питання нашої виробничої діяльности. Це буде і спосіб участи спілки Робос в керуванні цілою освітньою справою.

Друга важлива форма участи Робосу і робітників освіти у виробничій діяльності НКО — наради і конференції. Такі наради і конференції можуть мати різний характер, вони можуть бути центральні, всеукраїнські і поокружні і мати дві форми: *перша* — це наради і конференції з окремих питань і *друга* — наради і конференції окремих категорій робіт-ників. Можна скликати наради для обговорення окремих питань

і скликати наради робітників різних категорій, а друга форма — це скликати наради по окремих категоріях робітників, обговорювати низку питань, що їх цікавлять. Я гадаю, що можна і конче потрібно скликати наради і конференції за обома формами, і гадаю, що треба ставити на них, пророблятн і далі вести питання через увесь тяг робосівської драбини і Наркомосу для практичного вирішення, для здійснення і контролювання. Щодо цих нарад, то в нас є деяке хибне уявлення. Оскільки ці наради скликає Наркомос і його органи, то виникають перешкоди, бо багато радянських, професійних і партійних робітників вважають отакі наради за з'їзди і гадають, що витрати на них є зайві, належать до господарських та організаційних витрат і їх можна уникнути.

Ця думка цілком невірна, хибна, і нам треба її перебороти, маючи на оці, що витрати на такі наради є витрати виробничого характеру. Між іншим, це не така проста річ — обстояти цей погляд, бо протилежного погляду дотримується РСІ, що у нас «ріже» такі витрати в кошторисі і визнає, що це не виробничі витрати.

Друга перешкода полягає в погляді, що Наркомос мусить скликати ці наради, а справді це завдання мусить взяти на себе спілка спільно з Наркомосом. Лише по деяких місцях були місцеві наради, влаштовані профспілками, але це не є загальноприйнята думка серед робітників освіти, що Робос мусить брати нараду на свої плечі. В деяких округах, як в Одесі, скликала нараду окрфілія Робос. В Києві відбувається нарада викладачів трудових процесів і теж профспілкова. В декотрих округах маємо й тепер іноді енергійну участь місцевих філій Робосу, а в інших округах нема такої енергії. Це залежить від того, як інспектори наросвіти розуміють свої завдання і обов'язки провадити роботу разом із спілкою Робос, та і не в усіх філіях спілки Робосу є таке розуміння. А цей шлях можна використати, його треба і далі розвивати всеукраїнським маштабом.

Далі, третій шлях співпраці — це наради по окремих інституціях, цебто те, що зветься виробничими нарадами взагалі. Тут треба цілком визнати, що умови нашої виробничої роботи

не завжди роблять доцільним отакі наради. В трудшколах, де є 1 — 2 — 3 чоловіка педагогів, виробнича нарада була б у тому самому складі, що й предметова. Там не можна цього зробити. Однак, не треба принципово зрікатися цього шляху. Чому в Києві в політехнічнім інституті не можна скликати виробничої наради або в Харківськім медінституті і по інших окружних центрах, де є велика кількість робітників освіти. Там отакі виробничі наради по окремих установах можна скликати по ВИШ'ах, а іноді і по профшколах. Оскільки мова йде про виробничі наради по окремих установах, то треба сказати, що в дрібних установах, де працює небагато людей, навряд чи доцільно їх скликати, і ліпше сказати, не можна визнати це за доцільне. Але по більших установах виробничі наради матимуть своє значення.

Як окремий спосіб співучасти профспілки у виробничій діяльності — *це обговорення звітних доповідей* установ Наркомосу. От на з'їзді можна дати звіт інституту педагогіки, можна заслухати окремі управління, виступити із звітною доповіддю, і це матиме вагу. Проте треба сказати, що це не єдиний засіб, і зосереджувати всю увагу на цьому засобі ніяк не можна. Візьмімо постанову Одеської конференції секції наукових робітників: «Считать ненормальным отсутствие доклада НКО».

Ця постанова — яскравий приклад того, як не треба будувати співучасти у виробництві. У нас 41 округа, Наркомос не може взяти на себе зробити доповіді по всіх округах, тим паче, що в нас по одній профспілці Робос є три лінії звітности: на конференціях Робосу, на конференціях секції наукових робітників і на конференціях пролетарського студентства. Крім того, наші доповіді стоять на спілці Робмис і на спілці сільськогосподарчих і лісових робітників. Як вам завгодно, але коли на протязі цього часу ще треба зробити по 4 доповіді на окружних з'їздах пролетарського студентства, то ніякої фізичної змоги не буде виконати все це. Я одержав учора телеграму з Луганського 12 лютого зробити доповідь на пленумі виконкому про держбюджетові установи НКО на Луганщині. Мені довелося відповісти, що НКО не має змоги прибути, хоч там питання поставлено своєчасно. Так само треба відповісти секції одеських

наукових робітників, що НКО не має змоги надіслати представників і доповідачів, бо в такому разі НКО не може скласти звіту перед всеукраїнськими і всесоюзними організаціями. Скласти звіт перед всеукраїнськими з'їздами — значить давати звіт перед цілим пролетарським загалом України. Треба сказати, що, як до всіх інших питань мусить бути календар часу і контроль грошей, так і щодо доповідей. Коли щодо грошей не можна додержувати погляду «дай», а треба вирахувати, так само і щодо доповідей. Протягом цих півтора місяця не можна зробити всіх 27 доповідей. Це величезна робота. Одеська секція наукових робітників «считает ненормальным отсутствие» доповіді, а я «считаю ненормальным присутствие» такої вимоги. Тим паче, що тільки місяць тому я зробив докладну доповідь на широкому активі одеських наукових робітників, де було кілька сотень людей. Друга частина резолюції:

«Поставить на Всеукраинской секции научных работников требование перед Наркомпросом, чтобы впредь он посылал своих представителей на окружные конференции научных работников, иначе невозможно освещение производственных и тарифных вопросов».

Коли взаємини будувати способом вимог і торгу, тоді ніяк не можна забезпечити дійсної співпраці.

Заслухувати доповіді і звіти треба, але це є одна з форм, і не єдина, щоб на ній зосереджувати свою увагу.

Дальша форма участи у виробничій діяльності — це *преса*. Треба визнати, що це питання у нас не розроблене, наші газети і журнали професійні і наркомосівські і «Виробнича Думка» живуть «на одрубах», самі по собі, ми їх мало використовуємо. Вони тільки в незначній мірі правлять за органи колективної думки робітників нашої галузі. Тут треба багато зробити, треба надати виразнішого характеру колективній проробці того, що в нашій пресі ставиться. Наші органи — «Шлях Освіти», «Виробнича Думка» — треба використати як знаряддя участи членів профспілки у виробничій діяльності.

Дальша форма участи у виробничій діяльности — це з'їзди спілки Робос. Очевидячки, треба буде виробничі питання ставити

окремо і на конференціях, і на з'їздах Робосу, а не лише додатково до звітів управ, філій та самого ВУК'у. Між іншим, бажано було б, коли б питання про участь Робосу у виробничій діяльності НКО стояло не частковим питанням, а окремим пунктом вашого пленуму, адже тут треба поставити питання ширше про методи, як притягати широкі кадри організованого робітництва до нашої роботи.

Про батьківські комітети. Треба сказати, що профспілка Робос мало цікавилася або й зовсім не цікавилася батьківськими комітетами, а Наркомос приділив уваги не більш того. Треба подбати про кращий зв'язок. Коли вчитель тої школи, де існує батьківський комітет, є об'єктом критики, то розглядати тут профспілку як сторону неправильно. Це треба перебороти, треба, щоб спілка була співучасником батьківського комітету. Але невірна пропозиція — організувати окружні, навіть всеукраїнські, об'єднання батьківських комітетів. Це помилкова думка. Перед нами завдання організувати робочі фракції у батьківських комітетах і зв'язуватися з ними, скликати наради міські та окружні, ставити доповіді і органам Наркомосу і Робосу складати звіт. Це треба зробити, але скликати всеукраїнські та всесоюзні конференції батьківських комітетів — це значило б трішки закривати батьківськими комітетами профспілки взагалі.

Я не міг виявити всіх форм, що ними може йти співучасть Робосу в культосвітній діяльності НКО та культосвітній роботі інших профспілок. Як їх притягти до нашої з вами культосвітньої роботи — це питання важливе і його треба окремо розробити в Робосі.

Друковано окремою книжкою російською і українською мовами в-вом «Український Робітник», 1929.

П'ЯТИРІЧНИЙ ПЕРСПЕКТИВНИЙ ПЛЯН НАРКОМОСУ [1])

Цілий республіканський бюджет, як відомо, поділяється на дві частини: республіканський, або державний, бюджет і місцевий бюджет, що є в розпорядженні місцевих установ — окружних і районових виконавчих комітетів. Я не маю в своїм розпорядженню детальних цифр про окружний та районовий бюджет, але напевне це не матиме особливого значення для пленуму ЦБ, і тому я беру загальні цифри, щоб показати, як зростатиме він за п'ятиріччя. Цього року цифра місцевого бюджету виносить 348 мільйонів, а в наступному — 398 мільйонів, далі — 438, 477 і 515 мільйонів у 1930/31 році, себто за п'ять років матимемо зріст з 348 до 515 мільйонів.

Яку частку в цьому місцевому бюджеті має культосвітній фонд? Цього року він виносить за проєктом Держпляну 78½ мільйона, а далі йдуть цифри: 92, 103, 115 і 129 мільйонів.

Приймаючи цей рік за вихідний, маємо у відсотковому відношенні таке: зростання культурного фонду місцевого бюджету від року до року 17, 12, 12 і 12. Цебто маємо певну стабільність зростання культосвітнього фонду в місцевому бюджеті.

Увесь державний і місцевий бюджет, за проєктами Державної Плянової Комісії, має 593.827.000, а далі зростає так: 664.800.000, 747.660.000, потім 788.260.000, врешті, в останньому році п'ятиріччя виростає він до 835.435.000, з чого припадає на культосвітній фонд в цьому році 109.872.000, далі так: 128.000.000, 143.000.000, 160.000.000, 179.800.000.

[1]) Доповідь на пленумі Українського Центрального Бюра Секції Наукових Робітників 8/VII 1927 року.

Рівняючи до інших республіканських витрат, культосвітній фонд відсотково росте так: цього року маємо 18,5%, далі 19,2%, 20,4%, а останнього року п'ятиріччя матиме 21,7%. Таким робом, за п'ять років питома вага культосвітнього фонду в загальнореспубліканському фонді зросте з 18,5% до 21,7%.

На душу населення, припаде в цьому році 3 карб. 57 коп. витрат, а в останньому році п'ятиріччя матиме 5,81 карб., себто приблизно за п'ять років зросте частка на душу населення на 2 карб. 24 коп.

Коли взяти в цілому витрати республіки за п'ять років на культосвітні потреби наші, то маємо такі цифри. По місцевому й державному бюджету — вкупі *на всі потреби* — 3.622.847.000 карб., з них, за проєктом Державної Плянової Комісії, на НКО припадає для культосвітніх потреб за п'ять років 721.522.000, себто 20% усіх витрат нашої республіки за п'ятиріччя.

Проєкт НКО передбачає витрати на культосвітній фонд в п'ятиріччю такі: 877.564.000, себто 24% загальнореспубліканського фонду; отже, розходження між НКО та Держпляном становить 4% загального п'ятирічного фонду нашої республіки, а коли взяти в сумі, так це виносить 156.000.000.

Я повинен, однак, зазначити, що передбачення нашої Державної Плянової Комісії, зрозуміло, не можуть бути точні не лише до копійки, а навіть до тисяч, до сотень тисяч карбованців на рік.

Як визнає Політбюро ЦК КП(б)У, у нас іде стихійне зростання культурних потреб населення, що вимагає свого вияву і в бюджеті, а це доводить до того, що залишків у бюджеті треба давати більше, аніж передбачено. Ми, наприклад, замість 92 мільйонів карб., що спочатку передбачав Наркомфін, виставили свій плян на 108 мільйонів по місцевому бюджету.

Треба зазначити, що прибуткова частина бюджету буде трішки менша в дійсності, аніж передбачається. Тому в плянуванні треба передбачити прибуткову частину обережно, іноді зменшуючи її навмисне. Коли це візьмете на увагу й передбачатимете ріжницю попереднього року, що дав від 7 до

11 мільйонів перебільшення витрат на культосвітній фонд, аніж передбачено того року, то ми можемо визнати, що протягом 5 років ми можемо досягнути тих 24%, що їх спроєктував Наркомос.

Перейду до детальнішого розгляду нашого пляну, а саме, як оці наведені цифри культосвітнього фонду ми розподілили на різні потреби.

Учбові витрати становлять цього року 7,6% цілого культосвітнього фонду, далі вони щороку зростають так: 11,5% в найближчому році, далі 13,4%, 14,2%, вкінці 15,2%. Коли цього року учбові витрати становлять 7,6% то через 5 років, за нашими пляпами, вони становитимуть 15,2%, себто цілий наш фонд учбових витрат зросте якраз у два рази. Я гадаю, що ми потім, в процесі вдосконалення, пересунемо на цю частину витрат ще більший наголос. Далі ремонт дає такі цифри: 3,7%, 4,7%, 6,1%, 6,9%, 7,9%. Будівництво дає такі цифри: 1,7%, 3,5%, 4,4%, 5,2%, 5,8% цілого нашого культосвітнього фонду.

Коли взяти всі ці цифри, об'єднані, як виробничі витрати, то вони виростають з теперішньої частки 13% до 29%.

Другу основну частину нашого культосвітнього фонду становить заробітна плата. Зарплата виносить тепер 41,63%, перед тим вона виносила 47,13%, себто фонд зарплати меншає.

Я гадаю, що надалі треба буде виділити витрати на будівництво з усього культурно-освітнього фонду. На мою думку, будівництво повинно проходити не як частина культосвітнього фонду, а як частина розвитку нашого господарського фонду. Коли будуватиметься будинок для академії або для хемічної лабораторії, то така будова має таке саме значення, як будівництво якогось банку або Дніпрельстану, і тому, на мою думку, треба буде виділити з культосвітнього фонду все будівництво, а може, й ремонт, хоч ледве чи останнє вдасться.

На мою думку, до виробничої частини нашого культосвітнього фонду треба безпосередньо віднести лише витрати на обробку людини. Ми з вами, товариство, маємо завданням дати випуск, продукцію кваліфікованої людини. Пригадаю слова

Енґельса, що суть суспільного процесу є продукція й репродукція життя. Тому репродукція людини, перероблення людини це є наше спеціяльне завдання, і всі витрати, що йдуть спеціяльно на це завдання, на мою думку, становлять виробничу частину культурно-освітнього фонду.

Які завдання ми маємо в цій «виробничій» галузі? Вони, на мою думку, поділяються на дві частини: одна — це виготувати кваліфіковану людину, а друга — це виробництво науки. Виготовлення людини, себто продукція кваліфікованих сил, за даними Держпляну, у нас стоїть так: за п'ятиріччя треба буде нам 127.800 півкваліфікованих робітників і 182.200 кваліфікованих, себто, не беручи на увагу природного убутку, разом матимемо 310.000 нових працівників. Держплян вирахував, що наші ФЗУ дадуть лише 10.000 робітників. Перевірка наша, після того переведена, дає в 5 разів вищу цифру. Продукція наших профшкіл і ФЗУ за п'ять років дасть 57.000 чоловіка; крім того, до 30.000 можуть дати вечірні школи для робітників; кругло беручи, буде всього 87.000, а коли додамо до того ще продукцію інших наших установ, то ця цифра заокруглиться на 100.000. Але це значить, що ми з 310.000 потрібних нам сил можемо дати приблизно $^1/_3$, а $^2/_3$ наші установи зараз не випродукують, не дадуть нам потрібного людського продукту. Зрозуміло, сюди треба ще додати так звану самопродукцію — це те, що виховується на самому заводі, що в процесі роботи набуває собі знаннів, призвичаюється до ліпших засобів продукції, викваліфіковується в самому процесі продукції. Але я не можу занадто оптимістично дивитися на цей процес. Передусім я категорично відкидаю думку президії Держпляну про те, що нестаток нашої кваліфікованої робочої сили ми покриємо двома шляхами: шляхом самопродукції й шляхом одержання кваліфікованої робочої сили з інших районів нашого Союзу. Це невірно, бо зростання нашої продукції в своїому темпі йде не повільніше, а пліч-о-пліч з розвитком промисловости інших районів — Уралу, Північного Кавказу, Сибіру, Середньої Азії тощо, отож, те, що самопродукується, призвичаюється й кваліфікується в продукційному процесі промисловости інших

районів і областей, те споживатимуть ті ж таки райони, і розраховувати на те, що профшколи й сама промисловість інших радянських республік, а РСФРР зокрема, додадуть нам потрібну кількість кваліфікованих сил, ми не можемо, бо ці райони будуть зуживати кваліфіковані сили на місці своєї продукції. Коли б ми навіть поставили собі завдання притягти кваліфіковану робочу силу з-поза УСРР, то це пішло б проти природного процесу українізації, проти вимоги, що коштом робітничої сили, вихованої в самій країні, ми повинні підвищувати кількість робітничої кляси. Отже, з двох намічених Держпляном джерел, звідки одержуватиме наша промисловість напівкваліфіковані й кваліфіковані сили, ми передусім повинні сказати, що маємо такі джерела: самопродукція нашої промисловости й продукція наших професійних учбових закладів. Звичайно, деякий обмін робочою силою між радянськими республіками існуватиме. Робітники, що працюють тут, ідуть на роботу на Кавказ, з півночі йдуть сюди; іміґрація робітничого населення це є звичайна проява індустріялізованої країни, але сама іміґрація не підвищить кількости потрібної нам робочої сили, бо напевне еміґрація й іміґрація більш-менш покриються. Отже справа йде про друге джерело прибутку кваліфікованої й напівкваліфікованої робочої сили — про самопродукцію робочої сили в промисловості й продукцію в профшколах.

Я вже сказав, що продукція наших учбових закладів дає нам до $^1/_3$ потрібної кількости робочої сили. Я не думаю, що самопродукція нашої промисловости досягне другої третини. Чому так? Нині в нас є чимало безробітних, в тім числі й кваліфікованих робітників — металістів, будівельників тощо. Але, напевно, дальший розвиток нашої промисловости з цих безробітних скористується; значить, перед нами стане факт, що резерви робочої сили будуть вичерпані. Як далі бути? Дальшим джерелом нашої робочої сили буде просування робочої сили села на фабрики й заводи. Аґрарне перелюднення нашої країни ледве чи зліквідується цілковито дальшим розвитком техніки нашого господарства в цілому. Це величезне джерело, що його ледве чи вбере підвищена техніка сільського господарства.

Згадаю доповідь тов. Шліхтера. Він говорить, що об'їхав 2.000 кілометрів на півдні України, порівнював місцевості, де проведено суспільно просапне поле і де такого поля нема, де землю обробляють різними засобами, засіваючи в звичайному порядкові. Він бачив два села, де є просапне поле, і там не буває неврожаю, а поряд поблизу бачив села, де засіви зовсім зліденні, бо там не було просапного поля. Техніка й аґрарна економіка нам дасть не лише підвищення нашого життя й загального добробуту, але й споживе велику кількість зайвого населення, що поменшить аґрарне перелюднення й безробіття. Але, зрозуміло, до того часу до нас прийде новий пролетаріят, наслідок аґрарного перенаселення села. Це буде чорноробоча сила, що потрохи призвичаюватиметься, індустріялізуватиметься й набуватиме нових пролетарських навичок. Але це довгий процес, і вважати, що за п'ять років сільський робітник з чорноробочого стане напівкваліфікованим індустріяльним робітником, ледве чи можна. Тому нам треба поставити питання про побільшення профосвіти в цілому обсязі. Лише тепер, після перевірки даних Держпляну щодо загальної продукції наших шкіл, ми даємо інші цифри, ніж Держплян, але ж все таки наші установи, за нашим розрахунком, покриють лише $^1/_3$ потреби, $^1/_3$ може, дасть самопродукція, а на $^1/_3$ треба підвищити наші випуски. Таке завдання стоїть перед нами в галузі нашої діяльности, що зветься продукцією людини.

Друга галузь нашої виробничої діяльности це є *продукція науки*, себто наукове дослідження, виявлення нових наукових досягнень, себто наукова діяльність в тісному значінні слова. Або, інакше кажучи, це є безпосередня боротьба науково кваліфікованих і освічених людей з природою за розкриття її таємниць. Але це питання відкладу надалі й перейду до характеристики нашого бюджету.

Приведу розподіл бюджету по різних галузях нашої роботи. Центральний апарат по держбюджету із загальної цифри 31.280.000 має 649.000, тобто 2,08% супроти 2,5% попереднього року. Наукові установи мають 8,65% проти попередніх 6,6%, Упрофос має 67,7% проти попередніх 55,4%, Уполітос має 17,71%.

проти попередніх 13,3%, Соцвих має 3,47% проти 5,9% — себто зменшення, і наслідок, різні заходи щодо нацменшостей мають 0,36%.

Коли взяти в цілому, то в нас лише 2,08% бере апаратна робота керування, а решта витрат іде на оброблення людей: на соціяльне виховання молоді 3,47%, на виховання людей, потрібних для перероблення продуктів природи в промисловості, себто на профосвіту, 67,7% і безпосередньо на наукову роботу в різних галузях 8,65%, в тому числі на Академію Наук іде 1,63%. Мало. Але, товариші, я запитаю вас, де, в якій державі в світі, крім нашої радянської, витрачають майже 10% культосвітнього фонду на чисту науку? Правда, в Америці витрачають сотні мільйонів на наукові установи, але який відсоток це в цілому? Певно, не 10%. Це тільки в нас маємо 10%, і це дала Жовтнева революція.

Коли взяти розподіл не по різних галузях роботи, а по різних категоріях роботи, то ми можемо дати такий розподіл: зарплата становить 41,63%, стипендії, гуртожитки, матеріяльне забезпечення учнів виносять 28,28%, господарські витрати — 6,3%, ремонт і нове будівництво — 5,4%, операційні витрати — 10,79%. Гадаю, що це досить корисний розподіл бюджету, надто взявши до уваги такі зміни щодо цього в попередньому році. А саме: на зарплату тоді йшло 47,13%, а тепер — 41,63%, тобто вага фонду зарплати в культурно-освітньому фонді зменшується й повинна меншати, а тільки абсолютна цифра зарплати повинна зростати, і вона зростає. Коли раніше, в 1925/26 році, ми мали 12.000.000 фонду зарплати, то тепер маємо 13.024.000 і намічається підвищення. Які переміни в зарплаті намітили ми на наступний рік?

В попередніх роках щодо зарплати ми перегнали були РСФРР. Там зарплату розподіляється на 5 зон, а у нас на 3. Там першу зону становлять міста Ленінград, Москва й зруйнований Ярославль, а в нас нема міст з такою дорожнечею. Там є п'ята зона, — це місця з найдешевшими умовинами, але в нас і ця зона — відсутня. У нас встановлено тверді ставки, а в них намічені мінімальні й максимальні ставки вчителям. Наші ставки

в попередніх роках були більші, ніж російські, зокрема щодо ставок учителів чотирихрічок, але цього року і там перевелено підвищення, якраз через те вони перегнали нас. Однак, вони перегнали не в усьому: щодо наукових робітників, так вони нас не догнали. Вони перегнали нас не щодо цілого фонду зарплати й не щодо всіх учителів, бо їхня найнижча група буде в гіршому стані, аніж наша найгірша група, але наша найвища група не рівняється з їхньою найвищою. Тов. Мізерницький і пленум ЦК Робос не знав, що в нас нема таких умов, як у їхній першій і п'ятій зоні, і тому треба рівняти нашу першу з їхньою другою, а нашу третю з їхньою четвертою зоною. Я згоден з тов. Мізерницьким, що нам треба підвищити зарплату, але коли ми тепер боролись за 50 карб. зарплати для сільського вчителя, то ВУРПС станула на позиції 45 карб., а Наркомфін на 43 карб. Ми з цим не погоджуємося й будемо боротись, щоб прийняти ставку ВУРПС'у, себто 45 карб. Ми маємо всі дані за те, що цю ставку дістанемо, але я повинен зазначити, що справа йде про вчителів шкіл другого ступеня. Семирічки й відповідні їм школи в нас тоді були б у гіршому становищі, як у РСФРР. Я заявляв уже на вчорашньому засіданні Раднаркому гострий протест проти цього. Мушу додати, що я поставив це питання перед урядом Союзу після наради наркомів освіти союзних і автономних республік. І наслідки від цього вже є. Справа в тому, що коли ми підвищимо ставку вчителів до рівня, що є в Росії, і тим темпом, як у Росії, то треба буде нам мати замість 10 мільйонів — 13 мільйонів. Визнано, що по місцевому бюджету на підвищення зарплати повинно піти 7 — 8 мільйонів. Але ж це не дає такого поліпшення, як в Росії. Я поставив це питання перед урядом Союзу й маю загальну згоду від тов. Рикова на $2^1/_2$ — 3 мільйони дотації нам для підвищення зарплати вчителям семирічок України, щоб наблизити їх рівень до рівня в Росії. Таким робом, політичне завдання, що я поставив, щоб ставка вчителів не була нижча як в Росії приблизно досягнуто.

Щождо наукових робітників, то вони у нас і зараз одержують більше, ніж у Росії. У нас професор одержує 270 карб.

за одну річну годину, в Росії — 218; директор на Україні — 160, в Росії — 116, аґроном у нас 105, в Росії — 90.

Підчас останнього пленуму вашої секції в Москві наводилося цифри щодо безплатної аспірантури. В Росії 50% аспірантів безплатно провадять свою роботу, а в нас безплатних аспірантів тільки $^1/_4$, а останніми роками — лише третина.

З приводу педагогічного персоналу ВИШ'ів можемо сказати, що ми штатною нормою охопили цілком наявні наукові й педагогічні сили, а ставки попереднього року теж підвищено деяким категоріям, правда, не всім. Деякій частині керівників науково-дослідчих катедр також підвищено ставку з 97 карб. до 190 карб., правда, це також не всім треба буде ще й далі ставити собі таке завдання. Зарплату керівникам секцій (теж не всім) підвищено з 72 карб. до 120 карб. Старшим аґрономам — із 105 до 160. Але це не скрізь переведено, це ще наше завдання.

Хибою теперішньої системи зарплати є нерівномірність зарплати для різних категорій наукового персоналу, зокрема, наприклад, у нас чимало робітників науково-дослідчих катедр, що одержують по 97 карб. Ми маємо досить багато керівників секцій і дійсних членів катедр, що одержують 72—78 карб.-, смаємо наукових робітників, що одержують 60 карб. Це цілко вито недостатня сума. Керівники технікумів I зони одержують 112 карб., а педтехнікумів III зони — 88 карб.

Крім того, і норма навчальних годин різноманітна й потребує окремого впорядкування.

Із загальної суми 1.780.000 карб., що ми призначили на безпосереднє підвищення ставок, ми намітили для згаданих груп 1.100.000. карб. Як саме ми намічаємо провести підвищення ставок? Керівникам науково-дослідчих катедр, тим, що не мають штатних посад у ВИШ'ах, ми гадаємо встановити ставки не нижчі від ставок штатних професорів першої групи відповідної зони, а коли вони мають штатні посади, то 50% цієї ставки. Дійсним членам і керівникам секцій катедр намічаємо прирівняти ставку до штатних професорів другої групи. Наукових робітників гадаємо прирівняти до штатних викладачів другої групи, а коли буде наявність високої кваліфікації, то

в окремих випадках можна буде прирівняти їх до штатних викладачів першої групи. Старших астрономів гадаємо прирівняти до штатних професорів другої групи.

Далі йде справа в нас про норми годин. Я тут не можу особисто сказати, чи нормальна дотеперішня норма, за якою працюють професори, чи ні. Я був би радий, щоб норма була в півтора рази більша. Але кажуть, що це забагато, і починають говорити за підготовку. Підготовка завжди потрібна. У Наркомосі намічають для професорів першої та другої групи знизити норму з 8 тижневих годин до 6, викладачам першої групи — з 15 тижневих годин до 12, викладачам другої групи — з 16 тижневих годин до 12. Я особисто скажу, що я не знаю, чому є така різноманітність норм щодо викладачів першої й другої групи й щодо професорів та викладачів. Чому, скажіть, будь ласка, викладач першої й другої групи має різну кількість годин, хіба їм не однаково доводиться викладати, а щодо підготовки, так гадаю, що професор першої чи другої групи може більше дати в результаті підготовки до лекції, ніж викладач, але готуватися не буде у два рази довше, може, навпаки, професор менше підготовляється, ніж викладач, і тому, на мою думку, це все покищо приблизне намічення.

Для нештатного педагогічного персоналу намічено підвищення ставок в середньому на 10%. Так, намічено підвищити ставку керівничому персоналові, ректорам інститутів до ставки професорів першої групи відповідної зони. Керівникам технікумів намічено підвищити зарплату до ставки професорів другої групи.

Я персонально з цим не погоджуюся, я проти розходження ставок персоналу інституту й технікуму. Керівникам педагогічних технікумів намічено ставку викладачів першої групи відповідної зони. Я буду боротися проти цього всіма силами.

Для робітників бібліотек, музеїв взято таку установку, щоб уніфікувати зарплату цих груп та усунути різнобіжність ставок. Взагалі підвищено фонд їхньої зарплатні на 12%.

Щождо ставок медперсоналові по медінститутах, ординаторам клінік, середньому медичному персоналові, то вони вирівнюються до ставок аналогічних посад Наркомздоров'я.

Розмір спроєктованих ставок,—треба ще раз відзначити, що вони вищі, аніж в РСФРР, але кінець-кінцем маємо підвищення їх і там, і у нас: за одну річну годину у нас раніш платили 270 карб., в в Росії 220, тепер передбачено на Україні 360, а в Росії 280.

Таку політику памітив Наркомос щодо зарплати.

Яка ж провідна думка нашого пляну щодо розвитку мережі наших науково-дослідчих установ? Бюджет наукових установ України за останні 3 роки був такий: в 1924/25 р.—918.000 карб., в 1925/26 р.—1.770.000 карб., в 1926/27 році, себто тепер—2.784.000 карб. Ми намічаємо посилити увагу в нашій мережі передовсім до наукових дисциплін, що досліджують природу. Ми підвищуємо кількість установ і аспірантів гуманітарних наук і далі, але ж передовсім ставимо своїм завданням розвивати досліди в галузі природничих наук і в галузі індустріяльній. Візьмімо такі цифри: усіх установ, що існують нині, себто дослідчих катедр, у нас 88, інститутів 10, усього 98 науково-дослідчих інституцій, з них закривається або реорганізується 18 катедр, відкривається знову або реорганізується 21 науково-дослідча катедра, 15 науково-дослідчих інститутів і 4 науково-дослідчих станції.

Науково-дослідчі інституції по різних галузях розподіляються так: індустріяльно-технічних інституцій маємо 23, з того 2 реорганізуються, а 10 нових прибуває, отже, наприкінці п'ятиріччя буде 31 індустріяльно-технічна інституція.

Сільсько-господарських інститутів маємо 11, з них 4 реорганізуються, а 6 прибуває нових, отже, наприкінці п'ятиріччя буде 13 нових сільсько-господарських інститутів.

Біологічних інститутів маємо 6, організується 3, зливається із станцією 1, разом матимем 8 нових.

Фізико-математичних інститутів маємо 14, з них 6 зливається і 6 нових закладається, таким робом, будемо мати наприкінці 14 фізико-математичних інститутів.

Медичних інститутів маємо 13, реорганізується 3, прибуває 2 нових, буде всього 18.

Соціяльно-економічних інституцій маємо 19, прибуде 21 нова, отже, в п'ятиріччю будемо мати 40 інституцій.

Хемічних інститутів маємо 7, реорганізуємо 1, злиттям творимо 2 нових, буде наприкінці п'ятиріччя 9 науково-дослідчих хемічних інститутів.

Педагогічних інституцій маємо 2, стане 3, ветеринарних маємо 3, буде 4.

В цілому беручи, існує 98 інститутів, 30 організується, 18 реорганізується, а в кінці пятиріччя матимем 120 науково-дослідчих інститутів.

Коли взяти розподіл на катедри й інститути, то тепер маємо 88 катедр і 10 інститутів, а в кінці п'ятиріччя матимемо 91 катедру й 25 інститутів.

Наростання мережі науково-дослідчих інститутів за п'ятиріччя йтиме в напрямі більшої уваги до більш-менш стаціонарного вивчення наук гуманітарних, соціяльно-економічних, педагогічних, але головним завданням ми ставимо собі дослідження природи, отож і кладемо наголос, як уже казано, на природничі науки, індустріяльно-технічні, сільсько-господарчі, фізико-математичні й біологічні. Крім того, ми переносимо свою увагу з науково-дослідчих катедр на науково-дослідчі інститути. Тут я зустрічаюсь з питанням, що має велику увагу, а саме—про стан наших науково-дослідчих катедр. Значна більшість катедр є при різних ВИШ'ах. Я гадаю, що це могло бути лише тимчасово, бо науково-дослідча катедра—це окрема інституція й такою окремою інституцією вона залишається й надалі, але досі вона не мала свого окремого місця й живе в приймах, приймачкою. Науково-дослідчим катедрам треба дати своє окреме місце. Проте я повинен сказати вам,—на цьому шляху, що його памітив я, стоїть чимала загроза. Зараз переводиться одно, як би вам сказати, наукове дослідження апарату НКО, досліджує його спеціяльна комісія НК РСІ, і тут виникає думка, щоб зробити липневу революцію в НКО, а саме—розбити НКО на 3 концерни. Роботу Методологічного Комітету об'єднати з пляновою фінансовою роботою, далі об'єднати Упнауку з ВИШ'ами в Упрнауквиш. У нас і в колегії є прихильники такої думки. В усякому разі, така реорганізація зменшувала б увагу до науки, і я боротимуся проти цього за всяку ціну. Коли б об'єднали

Упрнауку та ВИШ'і, то, зрозуміло, всяка рація, всякий фундамент віднав би для відокремлення ВИШ'ів від науково-дослідчих катедр. Мені здається, що коли не треба об'єднувати вгорі, то на низах теж треба вести до роз'єднання, бо об'єднання тут шкідливе. А проте я гадаю, цей розподіл нам таки треба вчинити, а, значить, потрібне окреме приміщення для науково-дослідчих катедр, а з цього виходить, що треба підняти справу будівництва нових будинків.

Далі стоїть справа із забезпеченням науково-дослідчої роботи. Вона розподіляється на дві частини: перша це — питання з устаткуванням, друга це — справа аспірантури. У нас було 870 аспірантів, а після роботи стало 970. З них 509 стипендіятів. Дальший план підготовки аспірантури такий: в 1927/28 р. матимем 1360 аспірантів, з них 700 стипендіятів; в 1928/29 р. підготовимо 1672 аспіранти, з того числа 800 стипендіятів; в 1929/30 р.—1814 аспірантів, з них 900 стипендіятів; 1930/31 р. матимем 1828 аспірантів, з них 1000 стипендіятів. Ці цифри занадто приблизні, зокрема щодо стипендіятів, бо коли цифри аспірантів намічено точно до одного, то кількість стипендіятів взято круглими сотнями; очевидячки, тут потрібне вдосконалення і, на мою думку, треба й тут іти в напрямкові підвищення їхньої кількости. Ми намічуємо піднести число аспірантів з 970 в теперішньому році до 1828 в 1930/31 р., себто підвищити в 2 рази. Щодо стипендій, то матимем замість 509 в цьому році — 1000 стипендій в 1930/31 р., себто побільшення теж в 2 рази.

Щодо кількости аспірантури, то підвищення її йде залежно від потреб нашого життя й промисловости. Німецька наука цілковито інакше розглядає аспірантуру й бере як науково-дослідчу роботу не тільки в науковій інституції, але також і роботу на фабриці й заводі. Коли ми візьмемо німецькі наукові часописи, то в них не менше як половину, а може, й попад половину з усіх наукових робіт складають праці науковців робітників, що перебувають поза межами наукової установи, а найбільш в хемічних, текстильних, електричних заводах. В Німеччині кожна електрична станція є водночас науковою

установою, що провадить наукові досліди. Там нема розриву між наукою й продукцією. У нас цей розрив є наслідок проклятої спадщини старого режиму, коли наука була відокремлена від життя. От у німців досліджує якийсь хемік маленьку дрібницю, він про неї пише в часописах наукових і з неї гордить, бо знає, що і його дрібниця має велике значення в загальному обсязі наукової роботи.

У нас справа стоїть не так. Коли наш робітник не відкриє планети, то він нічого не вартий. А там науковий робітник, що досліджує невелику дрібницю, сам гадає, що робить вклад в науку. Тому розуміння наукового робітника треба поширити.

Я сказав, що нашим завданням є в 1930/31 р. мати 1828 аспірантів. Для них у нас всього 1000 стипендій. Тут треба зазначити, що ми пересуваємо увагу на побільшення матеріального забезпечення. Зараз по 180 карб. одержувало 119 аспірантів, по 157 карб.—5 чоловіка, по 150 карб.—9 чоловіка, по 100 карб.—105 чоловіка, по 75 карб.—126 чоловіка, по 60 карб.—282 чоловіка. План розподілу стипендій в п'ятиріччю такий: по 180 карб.—200 чоловікам, по 150 карб.—9 чоловікам, по 100 карб.—250 чол., по 75 карб.—300 чол. Загалом беручи, замість теперішньої суми стипендій 644.000 карб. через п'ять років матимем 1.273.000 карб.

Не знаю, чи треба говорити вам оце тепер за наш *план комплектування й випуску аспірантури*. Візьму лише загальні цифри, і то не прийому, а тільки самого випуску. Індустріяльно-технічні інститути й катедри, разом беручи, повинні дати за п'ять років 384 чоловіка, сільсько-господарські 155 чол., ветеринарні 28, фізико-математичні 163, біологічні 95, хемічні 95, медичні 191, педагогічні 83, соціяльно-економічні 357, всього по науково-дослідчих катедрах будемо мати 1218 чоловіка, а по інститутах 326. Таким робом, за п'ять років ми гадаємо підготовити діячів в галузі наукової роботи 1514 чоловіка. Для наших установ професійної освіти нам треба за п'ятиріччя 1750 чоловіка, як викладачів для наукових установ, кабінетів і таке інше треба 300 чол., для народнього господарства 400 чол., разом це буде 2450 чол. Ми продукуємо 1514; до того й самопродукція дещо

дасть, крім того, ми гадаємо, що в науковій роботі приймуть участь не лише ті, що будуть аспірантами наших інститутів та катедр, що дещо дасть самодіяльність і самопродукція, дещо дасть самостійна робота кожного робітника, професора, викладача, дещо дасть робота інженерів, що працюють у промисловості. Коли взяти все це разом, то відносно потреб Упрофосу дістанемо приблизно цифру 2400 чоловіка. Мені здається, що ми можемо дивитися на майбутнє нашої науки без занадто великого песимізму.

Тепер дозвольте кілька слів сказати з приводу *українізації нашої науки*. На 1 грудня 1925 р. стан українізації науково-дослідчих катедр був такий: серед керівничого кадру науково-дослідчих катедр і секцій було таких, що знають українську мову; 26,3%, серед дійсних членів катедр і інститутів було 30%, серед аспірантів було 32% (себто аспірантів наукових), а серед аспірантів звичайних було таких, що знають українську мову, 63%.

З того часу багато переминулося. Нові паростки життя дають нових наукових робітників, що приходять вже із знанням мови; старе покоління вивчає мову й викладає, вчить студентів українською мовою. Українізація щороку посувається вперед.

Політика радянської влади в галузі культосвітньої роботи має забезпечити нашу дальшу науково-дослідницьку роботу, має підготовити нових наукових робітників. Ця політика — величезного значення. Я не маю потреби це доводити вам, представникам наукових робітників, що самі гаразд знають про значення науки в житті. Ви так само ж знаєте, що наша держава ставить своїм завданням індустріялізувати країну, себто практично будувати соціялізм. Це завдання означає не що інше, як об'єднання науки й техніки з клясовим рухом пролетаріяту, а таке об'єднання науки з клясовим пролетарським рухом є великим кроком до визволення людства з-під влади природи, а це значить, що для науки настала нова доба. Ця новість наукової доби полягає в тому, що переведення цих питань у життя має суто політичне й практичне значення. Наші наукові робітники, що належать до буржуазних і дрібнобуржуазних кіл,

не бувши комуністами, не бувши в згоді з комуністами, своєю науковою роботою йдуть тим самим річищем, як і радянська влада, тим самим річищем, як і компартія. Тепер скажу, які є співвідношення між державною пляновою роботою й наковою роботою. Планова робота є передусім наукова робота, окрема наукова робота, що дасть нам нові наукові досягнення. Тому співвідносини між окремою науковою дисципліною й державним плянуванням життя не є окремим зовнішнім втручанням в науку, а, навпаки, є співвідносинами між наукою й окремою галуззю науки, наукою плянування, себто керування життям. Так, загалом беручи і з цього погляду виходячи, не можна сказати, щоб була якась прірва між наукою й пролетарською державою, що її треба було б заповнювати словесними різними заявами тощо. Між наукою та державою є дійсно тісний зв'язок практичної роботи.

Завданням держави є забезпечити окремих робітників і окремі наукові дисципліни в їх праці, забезпечити в цілому обсязі всі наукові дисципліни, що ведуть до перетворення нашого суспільного життя. Держава об'єднує й охоплює всі умовини, що забезпечують працю окремих робітників, держава виявляє на практиці здатність різних установ і інституцій в їх науковій роботі, отже, не співвідносини окремішности, себто — що кожний науковий робітник працює, як хоче й гадає, а, навпаки, ми маємо співвідносини дійсної співпраці. Дійсні наукові робітники визнають залежність їхньої праці від цілої роботи держави, її планової й керівничої роботи. Отже, замість старого льозунга академічної свободи, що протиставляла робітника наукового цеху цілому суспільству, відокремлюючи наукових робітників в академічну організацію, що потребує для себе окремих умов життя, ми маємо тепер поширення свободи на ціле суспільство. *Лише за середньовіччя потрібне було гасло академічної свободи для забезпечення науки від феодальної держави.* Феодальні порядки з кріпацьким ладом були в старій Росії, *і тут гасло академічної свободи було гаслом боротьби проти феодального кріпацького ладу. Тепер таким гаслам відокремлення не може бути місця. Академічна свобода не є окрема свобода, а є*

свобода самоврядування в такому розумінні, як і самоврядування інших організацій трудящих.

Це питання має тим більше значення, що останніми часами в нашій державі виявились напрямки й потяги пожвавити цей лозунг і протиставити академічні кола державі. Зрозуміло, в нашій державі є різні верстви населення, є протиріччя в житті. Виростає нова буржуазія серед селянства, куркульська верхівка, що прагне влади й шукає собі ідеологів серед інтелігенції, і тому під цю пору серед деяких кіл наукових робітників гасло академічної свободи й протиставлення радвладі знову лунає й має собі деякий відголос. Але ми стоїмо на і нашому шляху, і я гадаю, що секція наукових робітників теж стане на цей наш ґрунт. Зрозуміло, треба налагоджувати роботу, треба усунути дефекти, яких немало. Приведу досить прикрі дефекти. В НКО я зустрічаюсь з ними дуже часто. Що не день, то нове питання—то тобі театр, то тобі кіно, то музей, то науково-дослідча катедра, то справа наукових командировок, то радіо. Особливо показова щодо цього є справа з Київським історичним музеєм ім. Шевченка. Цей музей існує вже багато років. Фундатор його й керівник був покійний проф. Біляшівський, що 10 років керував музеєм. Він був один з видатніших діячів нашої країни в музейній галузі зокрема, і його смерть два роки тому відбилася занадто тяжко на стані музею. Навколо музею зосереджувалися різні думки щодо характеру музею, його роботи, чи має він бути музеєм для академічно-наукової, чи для наукової й політосвітньої роботи, виникали й інші питання в самому музеї. Виникали розходження не тільки у справі чисто музейного характеру, а і в зв'язку з загальною орієнтацією музею на ту чи іншу художню течію.

У Київському музеї, у зв'язку з тяжінням його робітників до різних шкіл, давно помічалось розходження, але, доки Біляшівський керував музеєм, його авторитет об'єднував усіх. Після його смерти на початку 1925 року відразу проявилась різнота думок та інтересів між різними робітниками цього музею, що незабаром набрали великого розміру. Там виявились дві групи робітників: Самійловський, Онищук і друга група—Щербаківський,

Козловська і Мошнак. Ці групи раніш примиряв Біляшівський. Після його смерти завідувачем музею попав якимсь робом Винницький. Це була неавторитетна фігура, що не мала ніяких наукових заслуг. Його призначено ще в 1922 році завідувати, коли музей був місцевою установою у віданню Київського губерніяльного відділу народньої освіти, і з передачею музею до відання Уполітосу НКО Винницький в порядкові інерції зостався на посаді завідувача.

Ця людина хотіла керувати науковою інституцією шляхом наказів, а про правдиве адміністрування не мала поняття. І от Винницький своїми наказами по музею виявив приклад безглуздого командування замість керування.

Після смерти Біляшівського в музеї, власне, залишилися лише дві наукові фігури — Щербаківський і Онищук, що мають ті чи інші наукові праці. Музей був значний: там було 1100 українських килимів з XVII—XIX сторіч, старовинна кераміка, гарний добір археологічних предметів від найдавніших часів, багато залізних старовинних речей; і що ж сталося — уявіть собі, 32 килими XVII сторіччя з'їв міль, залізні речі, що висіли по стінах, попсувалися, бо через тяжіння кусники відривались, а музейні робітники, що увірвалось знизу, накладали на експонат зверху, і він через те ще швидше розпадався. Біда, коли дилетанти мають себе за наукових робітників і вважають нижче своєї гідности бути охоронцями дорогоцінного музею.

Наркомосові треба вжити всіх заходів, щоб перетворити й зберегти музей такого великого наукового значення не лише для України, але й для всього Союзу; навіть наукові робітники закордону цікавляться цінностями цього музею. Ми вчора перевірили на Колегії НКО роботу директора музею Винницького; виявилась його адміністративна нездатність, що привела до загибелі килимів, кераміки й археологічних речей, і його звільнено з посади завідувача музею, як нездатного, незалежно від трагічної події з Щербаківським. З цієї справи треба зробити деякі висновки, а саме — треба побільшити увагу до наукових установ.

Треба зробити й інші висновки зі справи Київського історичного музею. Я можу повідомити Всеукраїнський пленум

наукових робітників, що в діяльності Винницького й інших робітників нема кримінальних ознак, є ознаки недбайливости, є всі дані, щоб політично й адміністративно засудити, щоб поставити мур неперехідний для роботи в наукових установах, є підстава для того, щоб суспільна думка карала його за недбайливу роботу. Щодо самогубства Щербаківського, то сьогодні я прийняв спеціяльну доповідь судово-слідчих органів. Нам треба всі висновки зробити, щоб забезпечити організаційно й персонально дальшу роботу цієї наукової інституції. Для забезпечення роботи треба вміти керувати, треба вміти й наказувати, а не замінювати керування командуванням, наказами й смиканням.

Але з цієї справи треба зробити ще один висновок. З глибоким жалем згадуємо проф. Щербаківського. До смерти довели його умовини, вся внутрішня боротьба, що в ній брав участь небіжчик, кінчилася психологічною кризою, вона й привела його до загину. Жалкуємо, виявляємо причини, що довели його до цього, але ж з усім презирством і обуренням треба геть відкинути всі спроби політиканського використовування смерти професора. От передо мною надісланий від київського округового прокурора лист до редакції, складений за підписом 79 наукових робітників. З усією увагою прочитав я цього листа, де висловлюється почуття й співчуття покійному Щербаківському й тривога за наукову інституцію і бажання прийняти участь у тому, щоб забезпечити далі всю роботу музею.

В листі маємо дві частини: в першій висловлюється жаль про загибель наукового робітника, а в другій говориться про те, чого вони вимагають. Хто з 79 наукових робітників до якої частини дав свій підпис—не знаю. Мені не треба заявляти, що НКО, як і кожна установа наша, як кожний загін нашого суспільства, жалкує про загибель кожного робітника, що може брати участь у роботі нашої держави. Але коли, підписавши оту заяву, переходять до винувачування й коли заявляють: «ми вимагаємо», то ми запитуємо, чого вони хотять, що цей політичний виступ цих громадян означає? Вони хотять того, щоб робота судового слідства переводилася «не бюрократичними сховищами» канцелярії судово-слідчих органів, а щоби

у слідстві брало участь «громадянство». Яке громадянство доручило цим громадянам ставити такі вимоги? Ми знаємо, що органи радвлади мають досить мандату, щоб вести державні справи, і коли у нас є якийсь орган та коли є дані про хиби, неправильності в тому чи іншому органі є, то є на це в нас окремий орган Робітничо-Селянської Інспекції, що повинен перевіряти судове слідство. Ці громадяни заявляють про те, що міркою для призначення робітників і керівників наукових установ повинен бути не лише науковий авторитет, не лише політичний авторитет, а ще, крім того, довір'я від наукових робітників. Розберімось у цій заяві, яке вона має політичне значення. Ми знаємо, що в нас є встановлений порядок призначення робітників і керівників наукових установ. Ми знаємо, що в нас професійні органи робітництва, а, значить, і професійні органи наукових робітників, мають своє слово у справі призначання керівників установ і співробітників цих установ. Але тут у заяві йде справа про окремий шлях, про довір'я якихось окремих наукових робітників, не тих, що зорганізовані в профспілковій установі. І таку заяву, щоб ця справа стала предметом перевірки, виносять після того, як прокуратура заявила, що в справі самогубства проводиться слідство в повному обсязі.

Я знаю відповідь одного з тих, що підписали цю заяву, коли йому приведено докази про безпідставність цієї заяви, він сказав: «Адже про це вже пишуть і закордонні часописи, як же ми мовчатимем?». Так, 8 червня стало відомо київському громадянству про посмертний лист Щербаківського, а вже 12 червня орган фашистського УНДО передрукував цього листа. Наші вороги добре працюють і мають добрі зв'язки в нашій державі, щоб після 4-х день, як став у Києві відомий лист, передрукувати його за кордоном. Ми знаємо, що УНДО—це прибічник, наймит Пілсудського й польського фашистського уряду. Коли в нас виправдують свою заяву тим, що листа Щербаківського надрукувало УНДО, то до чого можна дійти в такому виправдуванні, чи не до підтримки зв'язків з УНДО, чи не до підтримки їхніх політичних бажань на зразок льозунґу академічної свободи, що під ним зараз пробують об'єднати свої сили

всі ворожі елементи куляцької й буржуазної інтеліґенції, яка визискує кожний засіб до своєї мети й навіть смерть одного з професорів використовує для своїх завдань? З призирством, з ненавистю, із зневагою треба поставитися до таких заходів.

Я певний в тому,— з тих наукових робітників, що тут підписались, підписували лише першу частину, а не другу частину листа,— цю, власне, політичну заяву тих осіб, що їм треба виправдуватися перед ундівцями, прибічниками фашистського уряду. Організоване наше суспільство й організовані наукові робітники наші мають шляхи, щоб впливати на хід нашого життя, і до цих шляхів НКО закликає вас. Перевірте факти, викрийте хиби, дайте світло, не замовчуйте таких справ, не ховайте неправильних вчинків окремих керівників роботи. Я констатую, що перша заява до НКО із Київського історичного музею була в лютому м-ці 1927 р., а Винницький там вже 4 роки керував та цілих два роки була групова боротьба. Як можна тоді керувати важливою науковою справою, коли наукові робітники замовчують неприпустимі явища в житті наукової установи? Лише на підставі співпраці, громадської перевірки, на підставі участи кожного робітника у великій справі ми можемо виправити хиби й добутися успіху. Ленін говорив, що кожний робітник повинен бути вперти до кінця в обстоюванню того, що він вважає правильним. Наукові робітники повинні бути не тільки в своїй галузі чесними робітниками, але й в усьому брати чесну участь і вперто відстоювати те, що вважають правильним. Треба Всеукраїнській раді профспілок і вам самим перевірити київську секцію наукових робітників і дізнатися, чи не було там бюрократизму й недбайливости, треба вжити заходів, щоб усунути хиби й направити на правильний шлях київську секцію наукових робітників. Але ж це є шлях наш, радянський, шлях співпраці на ґрунті радянської діяльности, а не на ґрунті апеляції до дрібнобуржуазних, ворожих нам фашистських кіл. (Голос з місця: «Чи цей лист надрукований, чи ні?»). Ні, ми контр-революційних листів не друкуємо, його публікувало за кордоном фашистське «Діло», а наша преса не для того, щоб вести контр-революційну агітацію, щоб давати місце вимогам політиканів,

бо той, хто використовує смерть для своїх політичних завдань, той політикан і гидкий мерзенник.

У справі Щербаківського виявлено багато непорозумінь. Ці непорозуміння довели до неправильного, хибного, бюрократичного ставлення з боку київських наукових робітників. Вони промовчували хиби й розлад. Був цілковитий бюрократизм, його виявили і органи НКО, і ваша організація, і керівник інституції, і робітники тої інституції, що мовчала про розлад. Нам треба проламати ту небезпечну мовчанку. Зараз НКО взявся до справ музею, і нам треба вашої допомоги. Наукові установи мають свої особливості, у них працюють висококваліфіковані люди, що мають своїм завданням приймати участь у творчій роботі нашої держави, і тут треба вжити всіх заходів для забезпечення можливости широкої творчої роботи наших наукових установ. Тут чимало прикрих проявів. Я згадаю справу призначення керівника на катедру терапії й діягностики в Харківському медичному інституті. Справа тягнулася три роки, вживалося заходів, щоб відсунути інші кандидатури, щоб тільки харківські дістали місце. Наприклад, київський робітник, учений медик виставив свою кандидатуру, харківські кола натиснули на нього, щоб він зняв свою кандидатуру, щоб пройшли харківські. Багато є непорозумінь, і НКО доведеться вживати всіх заходів, щоб їх усунути. І тут наша робота потребує вашої допомоги. Треба перевірити наукових керівників, наприклад, такого закладу, як Київський музей, але чи ж перевіриш їх, коли всі, що там працюють, мовчатимуть? Їх п'ять років тому попризначали, а тепер виникають хиби, а хто знав, що Винницький такий, коли всі мовчали, обидві групи мовчали, а коли всі мовчать, бо благоденствують, то нічого доброго не буде. От в історичному музеї всі бояться і всі мовчать. Речі руйнуються — всі мовчать. Як же можна узнати про внутрішній стан установи, як можна піддати її суспільній критиці, коли всі мовчать? Це один з важливіших висновків зі справи Щербаківського і зі справи Київського музею. Необхідна суспільна критика, щоб секція наукових робітників до справи організації наукових установ ставилася як до свого завдання, як до своєї справи, що з нами ви нею

керуєте. Ми не можемо виправити хиб, коли не буде суспільної критики, коли буде змова мовчати у кожній науковій установі.

Я віддав під ваш суд наш плян в галузі науково-дослідчій, наш плян будування п'ятирічного культосвітнього фонду, щоб усунути, як то я намагався з доручення цілого уряду, непорозуміння й хиби, які мають місце в роботі наукових установ. Я маю просити вас віддати зараз вашій щирій критиці роботу НКО, але не тільки зараз, а й далі ваше загострене наукою око, звикле до наукової критики, щоб воно стежило й допомагало в роботі НКО. Нам не жаль і не важко, що буде критика. Нам важка мовчанка, нам важко, що не буде співпраці, нам треба, щоб всі практично, діловито ставились до своїх завдань, і це є забезпечення того, що наші хиби не стануть за предмет використання політиканам. Нам треба усунути хиби, перебороти їх, стати на правильний шлях і в майбутньому не дозволити ворогам мобілізувати суспільну думку на Західній Україні проти Радянської України, навколо того наклепу, що під радянською владою наукова робота неможлива, а от в Польщі, де скликається з'їзд слов'янських істориків, там] можлива наука, це в тій Польщі, де нема елементарної свободи, а тим більше для розвитку української науки.

Ваша ділова критика забезпечить Наркомосові його правильну діяльність, а цілій державі забезпечить правильну діяльність над розвитком наукової роботи.

Друковано в журн. „Шлях Освіти", № 8—9 за 1927 рік.

ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА НА УКРАЇНІ [1])

І. ГОЛОВНІ ЗАСАДИ НАШОЇ ОСВІТИ

Знаряддя соціялістичної перебудови суспільства

Досить важко виступати з доповіддю тоді, як уже притомилася увага членів з'їзду по заслуханні семи величезних і важливих доповідей у галузі нашої діяльности і боротьби.

А проте питання, поставлене на порядок денний нашого з'їзду, що про нього повинен я робити доповідь, таке значне й важливе, що іще раз доводиться напружувати увагу цілого з'їзду.

Зважаючи на те, що часу залишилося небагато, що до кінця завтрашнього ранкового засідання треба вже закінчити обговорення доповідей, заслухати прикінцеве слово, я подбаю, скільки мога, бути коротким у своїй доповіді, хоч і не можна її скоротити, бо питання це, як я зазначив, лише вперше обговорюється взагалі. Я повинен звернути увагу на те, що питання освіти, культурного будівництва взагалі обговорювалося на попередніх з'їздах нашої партії лише два-три рази. Перший раз — на з'їзді ВКП(б), коли ухвалено програму нашої партії та прийнято і розділ цієї програми, що говорить про домагання нашої партії в галузі народньої освіти (п. 12 цієї програми), а другий раз — на X з'їзді ВКП(б) 1921 року, коли ми обговорювали доповідь Головполітосвіти. Однак, як вам відомо, питання тоді ставилося інакше, аніж тепер воно стоїть перед нами. В програмі нашої партії ставилося принципові головні завдання нашої роботи в цій перебудові

[1]) Доповідь на X з'їзді КП(б)У.

на всій Україні. На X з'їзді ВКП(б) питання стояло виключно про Головполітосвіту, та й то не в цілому обсязі нашої політосвітроботи, а насамперед про співвідносини між органами політосвіти й органами губерніяльних партійних комітетів на місцях. Отже, доводиться нам тепер уперше ставити питання про завдання культурного будівництва в цілому його обсязі. Треба передусім зазначити, що тези ЦК КП(б)У, їхній підхід до питань культурного будівництва цілковито й повністю виходять з програми нашої партії, що в своїм 15 пункті говорить так:

«В галузі народньої освіти партія ставить своїм завданням довести до кінця почату Жовтневою революцією справу переведення школи із знаряддя клясового панування буржуазії в знаряддя повного знищення клясової суспільности, в знаряддя соціялістичної перебудови суспільности».

Ми досі в нашій практичній роботі зустрічалися з поставленими партією програмними засадами щодо народньої освіти більш, треба сказати, в роботі пропаґандистського характеру і лише при цій роботі брали та вивчали засади й постанови партії про наросвіту.

Отже тепер знову доцільно згадати ці головні принципи, засади нашої партії про народню освіту, що ними має пройнятися вся наша діяльність у народній освіті. Завдання наше щодо наросвіти, щодо всієї культурної справи партія визначила як завдання повернути культуру й культурну роботу із знаряддя клясового панування буржуазії на знаряддя для знищення клясової суспільности, на знаряддя комуністичної перебудови нашої суспільности.

Ленін в одній із статтей 1917 року говорив: «У галузі народньої освіти стан такий самий: що культурніша буржуазна держава, то тонше вона брехала, стверджуючи, що школа може стояти поза політикою і служити суспільству в цілому. В дійсности школа цілком була перетворена на знаряддя клясового панування буржуазії, вона була наскрізь просякнута кастовим буржуазним духом, вона мала на меті дати капіталістам прислужних холопів і здібних робітників».

Зокрема так стояла справа і в нас на Україні, де, як відомо, культурна справа, культурний розвиток українського народу

стояли під забороною, а українська освіта, українська школа не мали перспектив через перешкоди від царату, від влади поміщиків та капіталістів.

Жовтнева революція це становище перевернула, і ми поставили собі завдання щодо народньої освіти, завдання навчити трудящих робітників і селян, громадян нашої радянської республіки, стати будівниками й борцями за соціялізм.

Школа — засіб, знаряддя впливу пролетаріяту

Коли справа йде про те, як ми тепер, за переходової доби, в період диктатури пролетаріяту, маємо провадити нашу культурну й освітню роботу, які саме ставимо собі завдання, то тут знов треба звернути увагу членів нашої партії до нашої програми. Програма наша в цьому питанні говорить:

«За період диктатури пролетаріяту, цебто за період підготовки умовин, що дають спромогу повного здійснення комунізму, школа має бути не лише провідником принципів комунізму взагалі, а й провідником ідейного, організаційного, виховавчого впливу пролетаріяту на напівпролетарські шари трудящих мас з метою виховати покоління, здібне остаточно встановити комунізм».

Які ж ми маємо перед собою завдання, здійснюючи цей загальний принцип? Зазначений головний принцип і практичні завдання сформульовано в пунктах першого розділу тез ЦК КП(б)У, пропонованих нашій увазі. Перша з них є теза про те, що всю увагу треба зосередити насамперед на тій освітньо-культурній роботі, якою ми маємо обслуговувати широкі маси трудящих і передусім робітництво та бідніше й середнє селянство.

Тут виникає кілька питань. Найперше — про самий напрям нашої культурної діяльности. Ми, пролетарі, що завоювали нашу країну й маємо підтримувати розвиток пролетарської диктатури, ми в жодному разі не можемо спрощувати наших культурних завдань у всіх галузях науки, культури, мистецтва і т. ін., кажучи: «нам потрібне лише, наприклад, звичайне письменство і таке інше». Ні, всі галузі життя, всі галузі науки, мистецтва й культури нам треба завоювати й використати для національної енергії і емоції пролетаріяту в його боротьбі за соціялізм.

Освіту трудящим масам

Але ж насамперед головну увагу треба зосередити на тих культурних заходах, що їх ми повинні перевести у справі обслуговування широких мас трудящих. В одній із своїх статтей Ленін так говорив про це: «Не зважаючи на ті недостатки, радянська республіка йде вперед у справі народньої освіти,— це безсумнівно. «З низів», цебто з тої маси трудящих, що її капіталізм одсував шляхом насильства й засобами лицемір'я й обману від освіти, іде могутній здвиг до світла й знання. За нами право лишатися тим, що ми допомагаємо тому здвигові, йому служимо. Але закривати очі перед хибами нашої роботи, перед тим, що ми ще не навчилися правильно налагоджувати державно-освітній апарат, було б просто злочином» (В. Ленін—«Про роботу Наркомосу»).

Таке завдання зазначено в промовах Леніна, вони характеризують ці співвідносини між масою трудящих і державою щодо культурно-освітніх завдань, говорять про піднесення, порив широких трудящих мас до світла, до знання,— тих мас, що раніш були відсунені від освіти, від знання. Отже, завдання наше, завдання пролетарської держави саме в тому, щоб допомогти тому процесові, тому піднесенню мас, спрямувати головне річище своєї уваги, культурної і освітньої уваги, на обслуговування трудящих мас населення. Обслуговуючи ті трудящі маси населення, ми повинні поставити своїм завданням обслуговувати в першу чергу нашу робітничу масу. Наша програма в XII розділі і говорить про забезпечення доступу до освіти всім трудящим масам та в пункті 9 про матеріяльне забезпечення учнів, щоб дати фактичну можливість пролетарям і селянам одержувати вищу освіту. Однак, тим самим 9 пунктом XII розділу партія говорить про широкий доступ до вищої школи для всіх, хто забажає вчитись, у першу чергу—для робітників. Тут в оцій справі ми можемо зазначити, що завдання довести селянські й робітничі маси до соціялізму можна перевести лише тоді, коли пролетаріят придбає для цього всі потрібні знання й коли некультурність у нашій країні буде переможена. Срямовуючи всі зусилля в цьому напрямі, ми повинні одночасно збудувати всю культуру, освіту

так, щоб кожний робітник мав, відповідно до умов, відповідно до тих запасів, що дає природа, придбати поступово все більший обсяг знань, брати дійсну участь в культурному й соціялістичному перебудуванні нашого суспільства. Отже, через те наша Жовтнева революція й скасувала всю попередню систему освіти, бо вона не була пристосована до потреб робітників: нижча школа мала обслуговувати всі кляси, в тому числі й робітництво та селянство, але середня школа, а надто вища, своїми програмами, своєю будовою мала завдання обслуговувати передусім представників кляси поміщиків та буржуазії. Через те програми школи нижчої, середньої та вищої були розірвані і вся освіта побудована так, щоб дати змогу придбати знання в середній школі і йти далі до вищої тільки дітям буржуазії, дітям владної та заможної кляси. Відповідно до цього й нижча школа, розрахована на широкі маси трудящих, мала такі програми, що, кінчаючи її, не було абсолютно жодної можливости перейти до середньої і далі до вищої школи. Наше завдання було перебудувати всю систему так, щоб з трудової до професійної, а з професійної до вищої школи можна було безпосередньо переходити.

Далі, мушу зазначити, що наша культурна робота не має ще в багатьох напрямках достатньої якости, наприклад, наша семирічна школа іноді не дає відповідних знань, щоб з ними, кінчаючи її, можна було вступити до професійної школи, а ті, хто кінчають профшколу, не завжди мають відповідні знання для вступу в ВИШ'і. В усякому разі, тепер наші програми, саму будову нашої системи народньої освіти пристосовується до того, щоб допомогти учням переходити з нижчої до середньої, а з середньої до вищої школи.

Відповідно до цього учень має брати в усіх галузях цієї учбовової роботи безпосередню участь у вивчанні природи й суспільства, у придбанні відповідних знань для того, щоб бути учасником перебудови нашого суспільства і тим ставати дійсним будівником і творцем соціялізму.

В статті Леніна є прекрасне означення того, чим може й повинна бути школа в нашій новій радянській республіці.

В своїй промові до молоді на з'їзді КСМ Ленін так зазначав оце завдання: «Стара школа заявляла, що вона хоче створити людину всебічно освічену, що вона подає науку взагалі. Ми знаємо, що це наскрізь була брехня, бо все суспільство було закладене й тримається на поділі людей на кляси — на експлуататорів і пригнічених. «Природно, що вся стара школа, бувши наскрізь просякнута класовим духом, давала знання тільки дітям буржуазії, кожне її слово було підроблене для інтересів буржуазії.

«У тих школах молоде покоління робітників і селян не стільки виховувано, скільки набухувано в інтересах тої ж буржуазії» (Ленін — «Завдання спілок молоді»).

Навчання мусить бути зв'язане з боротьбою за новий суспільний лад

Далі Ленін говорить про те, що «Воно (молоде покоління) може вчитися комунізму, тільки зв'язуючи кожний крок своєї науки, виховання й освіти з безперервною боротьбою пролетарів і трудящих проти старого експлуататорського суспільства» (Ленін — «Завдання спілок молоді»).

Оця принципова засада, що зазначив тов. Ленін в промові на III Всеросійському з'їзді РКСМ дня 4 жовтня 1920 року і в багатьох інших статтях, і повинна бути основною в діяльності нашої освіти. Тобто ми повинні виховувати людину, починаючи з дитинства, і виховувати з неї нову людину — громадянина радянської республіки, будівника й борця за нове життя. Це не значить, що ми мусимо збудувати всю нашу освітню роботу, даючи лише суспільні знання. Ні, завдання нашої школи мають бути в тому, щоб виховувати багатогранно розвинену людину, що розуміла б усю природу й суспільство, була здатна до них активно ставитися.

Вся наша освітня система є єдиний апарат держави

Всю нашу освітню систему, всі освітні органи й організації треба вважати за єдиний державний апарат, що за допомогою його пролетарська кляса, взявши владу до своїх рук, переводить

комуністичну пропаганду, всю культурну роботу серед усіх лав трудящого населення.

Річ не в тому, чи перебуває та або інша установа, робітничий клюб чи робітничий театр, чи школа, будь-яка хата-читальня тощо у віданні НКО або профспілки, річ не в тому, хто ними відає, а в тому, що всі органи культурно-освітні ми беремо — та їх і повинно брати — як єдиний державний апарат, що ним пролетаріят провадить свою лінію в культурній та освітній галузі.

Це нам треба зокрема зазначити для того, щоб об'єднати всі культурно-освітні зусилля нашої держави й дійсно скерувати зусилля всіх наших культурних робітників на одну точку, на завдання нашого пролетаріяту.

Знайдуться й треба знайти заходи до того, щоб досягнути погодженості в цих справах поміж органами НКО, профспілками, комсомолом і таке інше. Це погодження є й повинно бути досягнено тоді, коли головна мета, що приводить до того погодження, яскраво й неприкрито поставлена. А тією метою є об'єднання державного апарату, культурних органів і організацій, об'єднання всіх засобів культурної роботи для того, щоб зробити їх знаряддям комуністичної, культурної пропаганди серед усіх трудящих мас населення.

Ленін у своїх статтях кілька разів вказував на те, якою підлою й нахабною брехнею були заяви буржуазної суспільности про те, буцім освіта в буржуазних державах не була політична й не мала класового характеру. Вона про це мовчала, лицемірно прикривала свій класово-політичний характер. Лише пролетарська революція цілковито, прямо й відверто, як і в інших галузях, так і в галузі народньої освіти, сказала те, що вся, а також культурна й освітня робота в нашій державі становить єдиний державний апарат, спрямований на те, щоб провадити класову роботу пролетаріяту.

НКО, культурні органи, профспілки, комсомол тощо — це єдиний державний апарат в руках комуністичної партії, щоб провадити комуністичні ідеї. Завданню цьому підлягають інші, вужчі завдання, як от — переводити всю нашу культурно-освітню

роботу, звільняючи, очищаючи її від усякого релігійного впливу, а це значить збудувати всю систему, всю роботу освітню на засадах наукового марксівського світогляду. Це, товариство, і є переведення комунізму через вивчання природничих наук. Отже, шановне товариство, головні принципи, зазначені в наших тезах, і пропонується увазі нашого з'їзду. Реалізується їх відповідно до практичних вимог теперішньої доби, беручи програмові засади в їх практичному вияві на базі досягнень за наше десятиріччя Жовтневої революції.

Система нашої освіти

Тут треба зокрема підкреслити один факт великої практичної ваги для нас — установку нашої середньої й вищої школи, професійної школи й школи загальнополітехнічної. Я жалкую, що мені з початку моєї доповіди доводиться зараз же виявити відміну між освітньою системою НКО УСРР та НКО РСФРР. Справа така: в нас, на Україні є трудова школа семирічка, далі йде професійна школа, що повинна охоплювати підлітків з 15 років. А в Росії система народньої освіти розрахована на те, щоб була десятирічна загальна школа, і після того йде вже вищий учбовий заклад. Розбираючись у цьому питанні, в цій відміні з погляду програмових засад нашої партії, треба пригадати таку постанову нашої партії, що говорить у пункті першому XII розділу програми таке:

«Переведення безплатної й обов'язкової загальної і політехнічної (що знайомить у теорії й на практиці із всіма головними галузями виробництва) освіти всіх дітей обох полів до сімнадцяти років».

Отже, шановні товариші, відси видно, що, коли виходити лише з принципових засад, система народньої освіти, переведена в Росії, більш відповідає принциповим засадам нашої програми. Професійна освіта, за постановою нашої партії й програми, повинна була б починатись з 17-ти років, а не з 15-ти. До 15-ти років наша школа повинна була б мати своїм завданням тільки дати загальні політехнічні знання і загальну політичну

освіту. Але, шановні товариші, справа йде не про те, яких ми взагалі поглядів, а про те, як ми можемо і як ми повинні здійснювати принципові засади нашої програми, і тому нам треба пригадати вироблену Леніном року 1921 директиву ЦК ВКП(б) комуністам робітникам наросвіти в зв'язку з реорганізацією народньої освіти.

В першому пункті цієї директиви зазначено, що, стоючи, безумовно, на позиціях нашої програми щодо політехнічної освіти, ми примушені розглядати зниження норм для загальнополітичної освіти з 17 до 15 років не інакше, як тимчасову практичну потребу, викликану нашими злиднями, руїною країни за часів воєн, що нав'язала нам Антанта.

Отже тому, шановні товариші, справа перед нами складається така, що ми наші програми, нашу систему народньої освіти розглядаємо виключно як шлях до того, щоб здійснити засаду, висловлену в нашій програмі.

Не в тому сила, що ми стаємо на погляд професійної освіти РСФРР, на погляд інтеґральної освіти. Коли б такі погляди були в когось із теперішніх робітників Народнього комісаріяту освіти України чи Росії, то їх треба було б категорично зректись. Наше завдання не в тому, щоб давати соціяльно-технічну освіту чи професійну і т. ін., а в тому, щоб дати загальну і політехнічну освіту.

Коли тут підкреслюється технічну й політехнічну програму освіти (п. 1, розділ XII нашої програми), то підкреслюється цим загальний і інтеґральний характер освіти. Ми повинні тому знову в усій ширині взяти засади програми нашої партії, а вони говорять про те, що завдання наше таке: охопити всіх дітей нашої республіки освітою загальною й політехнічною, а саме такою політехнічною, що знайомить у теорії і на практиці з усіма головними галузями виробництва. Наші завдання не в тому, щоб давати лише загальне (інтеґральне) знання,— це довело б до того, як то казав народній комісар освіти РСФРР товариш Луначарський на останній сесії ЦВК Союзу, що така школа фактично була б одірвана від життя й давала б нездатних для життя робітників. Ми маємо переводити практичним шляхом здійснення

принципових засад нашої програми, тобто давати нашому дитинству освіту загальну й політично-технічну, а саме — знання в галузі природи й суспільства, даючи одночасно знання теорії і практики в усіх головних галузях виробництва, промисловости та практично готуючи до праці на виробництві.

Національна формою, соціялістична змістом

Товариші, в практичній своїй культурній роботі ми провадимо одне з принципових тверджень нашої програми, і я його ще раз пропоную вашій увазі.

В програмі нашої партії питання будівництва нашої національної культури зачеплено не в розділі про народню освіту, а там, де наша партія говорить про національне питання, — про питання будівництва в нашій республіці української національної культури з її українською народньою мовою і одночасно культурою, що є і повинна бути національна формою, а пролетарська й соціялістична своїм змістом, напрямком і суттю.

II. ТРИ ГОЛОВНІ ПЕРЕШКОДИ

Ми, народ малокультурний, мусимо стати культурні

Коли переходити до головних завдань, які стоять перед нашою партією, то треба ще одночасно зазначити ті головні перешкоди, що стояли в переведенні цих принципових завдань на шляху нашої республіки, на шляху пролетарської влади. І тут ми повинні зазначити, що передусім ми мали перешкоди на шляху нашого культурного будівництва від руйнації нашої країни, через війну та інтервенції чужоземної буржуазії і в наслідок повстань буржуазних кляс у нас на Україні тощо. Але всі ці перешкоди можна було б зформулювати в трьох головних розходженнях між *потребами* культурними в країні, з одного боку, і *умовинами*, з другого боку.

Можна було б усі ці перешкоди звести до таких головних *трьох історичних великих диспропорцій*:

Перша диспропорція в тому, що ми, як це не раз зазначав тов. Ленін, «народ малокультурний, ми повинні пам'ятати, що народи всієї Західньої Европи набагато культурніші, ніж ми».

Ми повинні зазначити, і Ленін кілька разів говорив про те, як наша некультурність, цей *наслідок старої нашої історії*, гальмувала переведення нашої політики. І тому треба тут указати на ті величезні історичні завдання, що виникають відси.

Є багато інших країн, де пролетаріят численніший, культурніший, розвиненіший, організованіший, аніж у нас, проте не може взяти владу до своїх рук.

Однак, історія поставила нас в таке становище, склала такі умовини, що наша кляса змогла скинути буржуазію колишньої царської Росії, взяти владу до своїх рук, керувати цілим життям $^{1}/_{6}$ частини земної кулі.

І тому на нас лежить величезний обов'язок — *вжити всіх заходів до підготовлення культурного рівня нашого пролетаріяту, для постачання йому потрібних знаннів, щоб пролетаріят міг ці знання й культурні надбання використати, щоб він міг виконати своє історичне завдання керівника пролетарської диктатури, керівника союзу робітництва й селянства.*

З того, що ми визнаємо свій рівень за низький,— як неодноразово казав про це тов. Ленін,— не треба робити висновків за безсилість нашу, а навпаки: визнаючи наші хиби, нашу малокультурність, ми робимо все, щоб підсилити нашу енергію в боротьбі за культуру, за підвищення сил пролетаріяту, в боротьбі за виконання його завдань.

Ота перша історична диспропорція, що склалася в нашій країні,— це ріжниця між величезним обсягом історичних завдань, що стоять перед пролетаріятом, з одного боку, і, з другого боку — між низьким рівнем, на який поставила наші трудящі маси й наш пролетаріят попередня історія нашої країни.

З цього виникає, що напрямок нашої роботи це є зосередження всієї уваги, всієї нашої роботи, зусиль, коштів на те, щоб обслуговувати пролетаріят, і це не є клясовий егоїзм, це не занедбання культурних інтересів інших трудящих мас нашої республіки.

Ми можемо одверто прийти й сказати нашому селянству, незаможному й середняцькому селянству, що лише під керівництвом пролетаріяту селянство мало змогу звільнитись з-під влади поміщиків і капіталістів і лише під керівництвом пролетаріяту зможе робітничо-селянська держава й далі триматися в цій боротьбі, що їй доведеться вести з імперіялізмом. А це значить, що треба підсилити й дати можливість пролетаріятові придбати відповідні й конче потрібні знання, щоб цю ролю виконати.

І одночасно постає перед нами друге історичне завдання — зліквідувати ту величезну ріжницю, ножиці культурного рівня між містом і селом, що характеризують всю попередню історію суспільства.

Я не буду цього доводити, товариші, це всім вам відомо. Цю характеристику дав Ленін, дав Маркс, вся величезна наша соціялістична марксистська наука дає характеристику того хижацького стану, що в ньому тримав капіталізм, тримали маєтні кляси трудящі маси взагалі, а наше селянство, наші трудящі маси села особливо.

Тому пролетарська революція поставила собі завдання перебороти цю культурну ріжницю, посунути на село, для села стільки потрібних культурних надбань, щоб піднести культурний рівень села, наближаючи його до культурного рівня міста, щоб забезпечити єдиний культурний рівень трудящих міста й села.

І коли, іноді, з одного боку, в деяких селян буває нерозуміння клясової ролі пролетаріяту й виникають розмови про те, чому більшість і значний процент місць дається для пролетарів у професійних та вищих школах, то той, хто цього не розуміє, не розуміє дійсних інтересів пролетаріяту і селянства. І, навпаки, коли бувають іноді розмови серед деяких поодиноких груп пролетаріяту про те, що занадто багато витрачається коштів на школи для села, що краще було б зосереджувати увагу на робітниках, то однаково і той, хто на це вказує, не розуміє клясових інтересів пролетаріяту, не розуміє того, що треба в клясових інтересах забезпечити єдиний фронт робітництва й селянства, забезпечити єдиний культурний рівень робітника й селянина,

міста й села. Передати на село всі можливі культурні досягнення: школу, книгу, кінотеатр, радіо, бібліотеку — це, товариші, велика робота в справі культурного забезпечення союзу робітників і селян.

Однаковий культурний рівень для трудящих усіх національностей

Друга зазначена історична диспропорція в тому, що панування буржуазії *створило ріжницю в культурному рівні поміж трудящими масами різних національностей.* І передусім попередня історія господарювання буржуазії ставила в найгірше становище більшість трудящих мас населення України. Треба зазначити, що з погляду загальної письменности, з погляду забезпечення культурою і всім іншим, з погляду загального культурного рівня ріжниця в культурному рівні між українцями — українським населенням — та іншими національностями на Україні була надзвичайно велика. Лише поодинокі національні меншості, що нараховували декілька десятків тисяч населення, як от греки, молдавани, були на гіршому низькому культурному рівні. Але всьому цьому Жовтнева революція поклала край, поставивши перед собою величезні завдання.

Завдання Жовтневої революції з цього погляду є — підняти всі національності до єдиного культурного рівня, щоб більшість українського населення нашої республіки підтягти на вищу культуру, що на ній стоїть найбільш розвинена людність у нашій республіці, а також підтягти загальний рівень культури нашої країни на культурний рівень інших народів, звільнених Жовтневою революцією, і забезпечити їй дальший розвиток.

І відси виникає завдання: поставити всю нашу культурно-освітню роботу під знаком розвитку української національної культури на культурно-освітню роботу — під ознакою українізації.

Лише пролетарська революція роз'вязала національне питання на Україні взагалі і питання української культури зокрема, що, як і питання соціяльне та політичне, зрозуміло, не могло бути виділене в цілому його обсязі.

Товариші, найперше ми повинні мати за свою мету будування єдиної Української Соціялістичної Радянської Республіки.

Це не є просто заснування декількох місцевих радянських об'єктів. Це є історична умова для того, щоб можна було й далі провадити будову української культури й підносити культурний рівень всього українського трудящого населення.

Тільки пролетарська революція поставила руба питання про дійсне заснування й переведення в життя української соціалістичної радянської державности, що склала з іншими радянськими республіками єдиний міцний Союз Радянських Соціалістичних Республік, а це дало їй тверду базу для дальшого розвитку нашої культури.

Товариство, ми будуванням нашої Української Соціялістичної Радянської Республіки дали тверду базу для культурного розвитку трудящих мас, і далі ми йдемо цим шляхом.

Ми ставимо своїм завданням і ставимо питання перед ЦК ВКП(б) про державне об'єднання в рямцях УСРР українського народу, що живе поза межами України, в Курщині, в західній частині Воронїжчини і т. д. Це українське населення не входить до складу Української Радянської Республіки, і це досить перешкоджає йому в культурному розвитку, бо воно не має можливости розвиватися культурно й не має достатнього обслуговування своїх національних потреб. Перед нами це завдання стоїть як поточне, його обговорюється і буде переведене в життя. Наша культурна робота, наша робота будування української культури, щоб забезпечити потреби українського народу, притягає до себе увагу, симпатію і підтримку від поневоленого українського населення українських земель, окупованих імперіялістичними державами.

Наша партія, ВКП(б) та Комінтерн підтримують і здійснюють гасло національного визволення цих поневолених українських земель і приєднання їх до Української Радянської Соціялістичної Республіки. Але, товариші, виставляючи це гасло національних меншостей, ми мусимо однаково забезпечити інтереси наших національних меншостей. І тому цю роботу зрівняння ріжниці культурного рівня українського народу з іншими народами на Україні та в нашому Союзі ми провадимо з тим, щоб піднести культурний рівень усіх народностей.

Не повинно бути культурної ріжниці між чоловіком і жінкою

Третя диспропорція історична. Некультурність, що залишена нам історією спадщина, дала один ганебний наслідок — *культурну ріжницю між чоловіком і жінкою.*

Буржуазія покріпачила жінку, зробила її залежною від чоловіка й довела до культурного занепаду.

Треба констатувати, що, як було по інших країнах, так і в дореволюційній Росії та в нас, на Україні, культурний рівень нашої жінки стояв, як порівняти до рівня чоловіків, значно нижче. Коли робітник і селянин у дореволюційній Росії взагалі був придавлений і не мав можливости культурно розвиватися, то доступ жінці до освіти, до культурного розвитку був ще тяжчий, і життя для жінки було ще важче, а це доводило до ще більшої експлуатації трудящої жінки робітниці та селянки.— Відносно цієї історичної спадщини наше завдання було в тому, щоб піднести, підтягти жінку до єдиного культурного рівня з чоловіком, насамперед скасувати всі правні перепони, що стояли перед жінкою, та скласти рівні права між жінкою й чоловіком через цілу низку заходів. Утворити однаковий доступ жінці й дівчині до знання, до школи, до культури, скасувати окремі дівчачі школи, де їм давали знання третього розряду, порівнюючи з тими мізерними знаннями, що до революції одержували робітники й селяни, дати однаковий доступ робітниці й селянці до школи й театру, до участи в цілому громадському житті — оце наше завдання в культурно-освітній ділянці.

Товариство, ті величезні завдання і ті надзвичайні перешкоди, що їх залишила нам як спадщину попередня історія, ми, проте, протягом десятиріччя Жовтневої революції, фактично протягом останніх п'яти років, після закінчення війни в нас ми вже у великому розмірі здійснили, хоч іще й досі стоять перед нами величезні завдання. І тут я дозволю собі перейти до другої частини моєї доповіді.

III. СТАН ОСВІТНЬОЇ СПРАВИ

Жовтнева революція піднесла культуру

Отже, зараз треба поставити питання, в якому стані в нас на десятому році Жовтневої революції культурно-освітня праця. І тут треба нам підходити з суворим поглядом, розбираючи дійсність, треба виявити те, що ми зробили, виявити досягнення і водночас ці досягнення взяти в освітленні того, що нам ще треба зробити. Ви знаєте, шановні товариші, що тут може бути завжди два погляди. Коли, наприклад, в одній окрузі ліквідовано 50% неписьменности, то про це можна було б казати на два лади: сказати — ми вже 50% неписьменности ліквідували, це досягнення; а подруге, можна сказати — ми маємо ще 50% неписьменности неліквідованої. Це, сказати б, песимістичний підхід до справи. Нам треба уникнути обох цих поглядів і підходити до справ, констатуючи те, що зробили, як великі досягнення, коли є такі, підкреслюючи значення цих досягнень, як стимулу для дальшої роботи в переборенні нашого злиденного становища, в якому ми були досі. Що треба зазначити передовсім, говорячи про наш культурний стан тепер, у Жовтневі дні, підчас десятиріччя Жовтневої революції?

Передусім треба зазначити, що пролетарська революція, перехід влади з рук маєтних «освічених» кляс до пролетаріяту, до пригноблених і пригнічених мас в історії освіти й культури не означав занепаду культури, не був переходом до варварства, як твердили всі представники буржуазної інтеліґенції підчас Жовтня. Навпаки, Жовтнева революція не тільки не припинила хід культурного процесу, а він здобув за неї чимало спонук до розвитку.

Товариші, в цьому є велике засудження сумної пам'яті історичного явища, так званого саботажу людей науки підчас Жовтня і безпосередньо після нього нашої інтеліґенції — учительства.

Ленін в одній з своїх промов говорить про те, що після Жовтня «довгий час учительська організація боролася з соціялістичним переворотом. Ця боротьба виявилась у формі безпосереднього саботажу і буржуазних забобонів, що вперто трималися, і нам доводилося поволі, крок за кроком, здобувати собі комуністичну позицію» (Ленин — «Политико-просветительная работа»).

Ідеологія того саботажу, відвороту всієї інтеліґенції, в тому числі й інтеліґенції, що працює в галузі культурній, була така, що для того, щоб керувати культурними процесами, для того, щоб вести їх, потрібні обов'язкові попередні передумови надбання відповідних знань що лише з ними можна керувати державою й керувати культурним процесом.

Історія виявила цілковиту неправильність тої тези, що з нею виходила наша інтеліґенція, наші вчителі, професори, робітники науки, мистецтва, культури підчас Жовтня. Навпаки, лише Жовтень утворив змогу для нашої держави, нашої країни перейти від попереднього стану неуцтва до нової доби культурного розвитку й будування української культури. Зрозуміло, руйнація в часи імперіялістичної війни, в часи громадянської війни зокрема, занадто відбилась на стані культурного розвитку нашої країни.

Нагадаю цифри, що їх навів тов. Риков у своїй доповіді на останній сесії ЦВК Союзу: підчас імперіялістичної війни в нас загинуло в самій війні, не рахуючи того, що було наслідком війни та втрат людської сили, матеріяльних цінностей на 40 мільярдів карб., а підчас громадянської — на 50 мільярдів карб., разом на 90 мільярдів карб., цебто вартість 700 Дніпрельстанів. Це в нашій країні, у нашого Союзу, забрало величезні кошти, їх можна було б повернути і на господарське будівництво нашого Союзу, і на піднесення нашого культурного стану.

Отже, треба з цього погляду розглядати культурну роботу нашого Союзу й зокрема в нашій Українській Республіці за десять років Жовтневої революції. Ми провели цю роботу в умовах величезної руїни, зруйнованих продукційних сил, зруйнованої господарської бази всього культурного розвитку нашого народу. А проте наперекір усьому цифри, коефіцієнти нашого культурного зросту дають картину величезного культурного піднесення нашої країни.

Б'ємо нашого ворога — неписьменність

Передусім я зазначу цифрові дані про роботу нашої країни щодо *ліквідації неписьменности*. За п'ять останніх років по закінченні громадянської війни й остаточної перемоги пролетарської влади над буржуазією ми ліквідували неписьменність двох мільйонів осіб. Ця цифра повинна здивувати кожного. Два мільйони людей — це ціла величезна армія. Дозводьте мені нагадати ось що: підчас демобілізації нашої армії, як уже закінчилася громадянська війна, наша армія досягла $2^1/_2$ мільйонів вояків; $2^1/_2$ мільйона людей — це така сила, що, бувши озброєна, може бути підтримкою цілій країні, здатна боротися проти інтервенції, проти закордонних ворогів.

Таке її значення на військовому фронті. Візьмімо тепер цю цифру на фоні цілого будування нашої країни. Ми й тут побачимо її значення — у нас ліквідовано в двох мільйонів люду неписьменність, і в тому числі у 700 тис. жінок.

Величезні, ґрандіозні цифри!

Проте ми в жодному разі не можемо зупинитися на місці навпаки — повинні завжди переходити від констатації наявного, до уявлення того, що стоїть перед нами.

Нехай наші вороги за кордоном використовують наші заяви про те, що стоїть перед нами, про наші хиби для того, щоб нашими аргументами потім обстрілювати нас. Ми знаємо ворожий з кожного приводу шепіт викинутої за кордон еміґрантської буржуазії, та ми однак ніколи не боятимемося виявляти те, що в нас є, і констатувати труднощі, що стоять перед нами.

Труднощі наші — це не наслідок нашої роботи, а спадщина нам од попередніх часів влади буржаазії і імперіялізму. Досягнення — це наша праця, а труднощі — це те, чого ми не проробили з історичної спадщини, і тому ми ніколи не стоятимемо на ґрунті затушкування хиб, усього обсягу й зросту невиконаної ще праці, вона ще в нас існує, бо її залишили нам століття існування влади буржуазії і поміщиків, а ми вже зробили великі кроки в боротьбі проти цієї спадщини, отож можемо констатувати, що в нас ще $3^1/_2$ мільйона неписьменних,

і це спонукує нас до дальшої упертої боротьби. Ми мусимо в той час констатувати, що у нас зростає процент письменних, зростає він далі більше, в місті процент письменних виріс до 70%, а до революції було 42%. На селі процент письменних вже побільшав у три рази: до війни було 15,5%, а тепер 50%.

Ми маємо дві, навіть три диспропорції. Наша ліквідація неписьменности є робота для ліквідації трьох величезних диспропорцій, залишених нам історією.

Перша диспропорція — величезне завдання, що стоїть перед нами, що залишилося нам як тяжка спадщина від попередніх часів, — це загальна *ліквідація неписьменности*.

Друга — робота для ліквідації диспропорції, що була в культурному рівні поміж чоловіком і жінкою цифри щодо, — ліквідації неписьменности жінок про це свідчать.

І, нарешті, *третя* — ріжниця в темпі розвитку письменности в місті й на селі, що показує нашу роботу в цьому напрямку.

Я одержав записки кількох товаришів, що заявляють, буцім ця ріжниця темпу ліквідації неписьменности в місті й на селі показує неправильну лінію в переведеній нами роботі, а деякі товариші кажуть, ніби треба звертати більшу увагу на місто, щоб ліквідувати неписьменність у місті, цебто проводити роботу там, де найбільше робітництва, і так, щоб ліквідація неписьменности в місті йшла швидше, ніж на селі.

Це неправильно. Нам треба вести ліквідацію неписьменности так, щоб цілковито зліквідувати неписьменність серед робітників. Однак, і на селі треба посилити увагу для того, щоб підтягти селянство до загального рівня з нашим робітництвом.

Як стоїть справа щодо цього? Візьмімо роботу в справі ліквідації неписьменности серед нашого робітництва. Як ведеться її? Подивіться діяграму № 1 (наприкінці книжки). Хоча невеличка, та досить чітка діяграма. Вона свідчить про стан неписьменности в різних загонах нашого робітництва. Чорна пляма — це стан неписьменности, і ви бачите, яке вона має величезне зниження, зниження цієї чорної неписьменної плями в житті нашого робітництва.

Як це виявляється в цифрах? Візьмімо таку профспілку, як гірницьку, і порівняймо цифри неписьменности 1920 і 1926 років. На 1920 рік серед гірників було неписьменних 42% членів спілки, а 1926 р. ця цифра неписьменности падає в 4 рази — до 11%. У цукровиків ще 1925 р. (цифр з попередніх років у мене немає) процент неписьменних був 28%, а 1926 р. він спускається до 7%, тобто стає в чотири рази менший. Зокрема величезну картину зміни культурного розвитку маємо в спілці хеміків, де 1920 рокупроцент неписьменних був 80%, тобто лише 20% членів профспілки було письменних, а 1924 р. (дальших цифр у мене немає) ми маємо зниження кількости неписьменних до 4,7%, тобто в шістнадцять разів зменшилась кількість неписьменних серед членів профспілки хеміків.

У будівельників 1923 р. було 59% неписьменних. Понад половину всіх членів профспілки було неписьменних. 1924 р. цей процент знизився до 8,3%.

У робітників медсанпраці, де потрібна окрема кваліфікація, 1922 р. було 20% неписьменних, а 1926 р.— 2,3%. Отже у медсанпраці 1922 р. п'ята частина всіх членів профспілки були неписьменні, а тепер процент цей упав до 2,3%.

Лише в спілці Всеробітземлісу ми маємо протилежний процес. 1923 р. серед членів профспілки було 15,8%, а 1924 р. цей процент упав до 13,3%, але ж 1925 р. процент неписьменних знов підвищився до 17,5%, тобто зараз стало більше, ніж у попередні роки. Та цей процент, це зростення проценту неписьменних через членів Всеробітземлісу характеризує не занепад роботи, переведеної серед членів профспілки; це є наслідок того, що ця профспілка останніми роками охоплювала величезні нові кола робітників землі, тобто найманців, придавлених, пригноблених і і поставлених на нижчий рівень культурного розвитку, і тому це не означає зниження культурного рівня членів профспілки, а характеризує нову роботу, що стоїть у цій галузі перед нами.

Отже, шановні товариші, наведені цифри показують, що наша увага до ліквідації неписьменности на селі в $1^1/_2$ рази більша, ніж у місті. Це в жодному разі не означає, ніби був якийсь занепад нашої уваги до ліквідації неписьменности серед робітництва. Навпаки, наведені цифри, зокрема у хеміків, характеризують величезну роботу останніх років для піднесення культурного рівня нашого робітництва.

І тут треба справу ставити на всю височінь. Треба згадати слова Леніна про неписьменність.

У своїй відомій промові на з'їзді робітників Політосвіти року 1921 про нову економічну політику й завдання політичної освіти, характеризуючи головних ворогів, що є перед нами, і зазначивши цих трьох ворогів — *комуністичне чванство, хабарництво й неписьменність*, т. Ленін заявив: «Относительно второго врага — безграмотности я могу сказать, что, пока у нас есть такое явление, о политическом просвещении слишком трудно говорить. Это не есть политическая задача — ликвидация неграмотности, это есть условие, без которого о политике говорить нельзя».

І далі додав: «Безграмотный человек стоит вне политики: его сначала нужно научить азбуке. Без этого не может быть политики, без этого есть только слухи, сплетни, сказки, предрассудки, но не политика».

І тов. Ленін, не обмежуючися тим, що сказав один раз цю свою тезу, і далі не раз у своїх промовах заявляв: «Нужно понять, что безграмотность есть условие, устраняющее возможность всякого подступа ко всякой политике».

Отже, шановні товариші, нам треба брати роботу, що ми перевели в галузі ліквідації неписьменности, як передумову до соціялістичного будівництва.

Ленін кілька разів зазначав, що в неписьменній країні не можна збудувати соціялізму. Базою, передумовою для того, щоб вести соціялістичну роботу, є ліквідація неписьменности, а тому треба нам поставити знову перед собою це питання, як питання актуальне.

Не досить говорити про те, що серед інших завдань, що стоять перед нами, треба мати на увазі й завдання ліквідації неписьменности.

Той, хто говорить так, той не ленінець, той зраджує науку Леніна. Ленін зазначив, що ліквідація неписьменности є передумова цілої політики Ленінової.

І тому ми повинні на перше місце своєї роботи поставити питання про планову ліквідацію неписьменности протягом встановленого часу.

Забезпечення дітей школою

Переходимо до другої галузі роботи, що стоїть перед нами,— до освітроботи в справі охоплення дитинства. Тут ми маємо теж величезні досягнення. Коли порівняти з дореволюційним станом, то наша так звана нижча школа, трудова школа, охоплює нині на $1^1/_4$ міл. більш дітей, ніж це було до революції. Процес культурного піднесення людности після Жовтневої революції пішов наперед, став ширший і глибший. Тепер охоплено вже понад $2^1/_4$ міл. дітей. Коли взяти динаміку процесу цього, то він характеризується діяграмою № 2.

Діяграма ця показує динаміку розвитку трудових шкіл і дає число учнів та викладачів. Починаючи від 1921 року до 1924, числа падають, а потім лише починають підноситися. Отже, 1924 року число шкіл було найменше, і тільки від 1924 року число учнів та викладачів стало підноситися. 1926/27 року процент знову йде вгору, і ми маємо тепер уже таке становище, коли цей процес перевищив цифри 1921 р. Це показує, що ми, лише починаючи від 1925 р., перейшли до перебудови нашої трудової школи на базі нашої нової економічної політики.

З кривих ліній цієї діяграми ми бачимо, що тепер відбувається безпосереднє підвищення числа шкіл, викладачів, учнів, охоплених трудовими школами.

Щоб відповісти на питання, кого саме ми вчимо — робітників чи селян,— візьмімо таблицю № 3, що показує соціяльний стан батьків учнів від 1925 р. у процентах.

Якщо взяти по цілій Україні учнів трудшкіл за соціяльним станом їхніх батьків, то робітників було 19,3%, селян — 70,3% і службовців — 7,9%, людей професій так званих вільних, лікарів, письменників тощо — 1,9%, кустарів — 3%, інвалідів — непрацездатних 0,7%, «інших», себто непманів та буржуазії,—2,9%

Таким робом, у нас на 89,6% школа обслуговує робітників і селян, а беручи із службовцями й кустарями, ми маємо, що

лише 2,9% дітей нашої трудшколи не належить безпосередньо до трудящих. Коли взяти службовців і кустарів, з яких деяка частина належить безпосередньо до буржуазії, то в наших трудових школах вчиться 5% дітей буржуазії. Обговорюючи ці питання на заводах, на робітничих нарадах і з'їздах, заявляють, що в тому й виявляється неправильна наша політика, що треба встановити порядок, щоб не брати до трудової школи дітей нетрудящих.

Я гадаю, що це неправильна була б політика, цілковито помилкова. Зрозуміло, нам передусім треба забезпечити підвищення культурного рівня нашої робітничої кляси й охопити трудшколою дітей нашого робітництва, та ми ні в якому разі не можемо провадити лінію залишення поза межами школи дітей навіть і непманів, не кажучи вже про дрібну буржуазію. Програма нашої партії говорить про охоплення дітей, всіх дітей, до 17 років. Це зформульовання має свою історію. Коли вироблялося програму, були пропозиції, щоб наша школа охоплювала лише трудящих, та наша партія не прийняла їх. Ми не хочемо, щоб з дітей непманів виростали люди неписьменні що були б обов'язково потім знаряддям елементів фашистських ворожих кіл. Наше завдання в тому, щоб вплинути навіть на дітей непманів і буржуазії, яка є в нас для того, щоб виробити з них майбутніх робітників нашої республіки.

Коли взяти соц. стан батьків учнів трудшкіл у місті і на селі, то ми бачимо такі цифри. По місту дітей за соціяльним станом їхніх батьків в трудшколах і робітників — 37,1%, селян — 11,5%, службовців — 26,7%, кустарів — 8,1%, людей вільних професій — 5%, і так званих інших — 9,5%.

У селищах міського типу знижується процент робітників до 29,7, процент селян дає 38,5, а на селі кількість робітників, що дають своїх дітей до трудової школи, дає цифру 4,6%, і водночас кількість дітей підвищується до 90,7%.

На жаль, нема за попередні роки розрізнення класових груп нашого села.

Статистика досі нам давала, що трудшкола взагалі охоплює селянство, і тому ми не можемо зараз виявити, яких дітей охопила трудшкола за соціяльними групами на селі.

Наше завдання на селі таке: підвищити охоплення в першу чергу дітей незаможників і середнього селянства. Лінія нашої партії, що переводиться через державні органи, є лінія диференційованої уваги до рівня соціяльних груп, і вона виявляється цілковито. Цифри, які я навів вам, показують великі досягнення наші щодо цього.

Дозвольте перейти мені до досконалішого виявлення наслідків нашої праці. Коли для України в цілому взяти дітей від 8 до 11 років, то процент охоплення їх нашими трудшколами дає цифру 29,2% — 1923/24 р. і 60% — 1926/27 р. По містах ця цифра дає такий процент: 1923/24 рік — 48,3%, 1926/27 р.— 77,2%, на селі — 25,8%, у 1923/24 р. і в 1926/27 р.— 55,4%.

Таким робом, у нас дітей від 8 до 11 років тепер уже охоплено по цілій Україні 60%, навіть на селі 55,4%, а по містах, беручи всі міста України в цілому, 75 — 80%, при чому в багатьох місцях процент охоплення дітей трудшколою доходить до 100%.

Загальне навчання є нагальна потреба

Однак, товариші, дозвольте мені подати до вашого відому водночас і охоплення дітей дальшого віку. З 12 до 15 років у нас на Україні охоплено лише 10,1%. Таким робом, коли ми по цілій Україні охоплюємо всіх дітей віку від 8 до 11 років на 60%, то коли взяти дальший вік — од 12 до 15 років, то їх охоплено трудшколами лише 10,1%. Тут ми маємо перед собою наслідок хиб нашої попередньої роботи. Ми нашими школами попереду так мало охоплювали, до того ж не зуміли, не мали змоги охопити більш, що діти того віку, що повинні були бути в школах раніш, зараз неписьменні; тепер їх така кількість, що не можемо охопити всіх. Перед нами стоїть завдання ліквідувати неписьменність серед переростків, серед тих дітей, що пройшли той вік, коли вони повинні були бути в школі. Коли йому тепер вже 12 — 15 років, то його не можна посадити на шкільну лавку із дітьми 8 років, бо він сам буде перешкоджати роботі менших дітей, а менші діти будуть йому заважати в роботі. Треба дітей об'єднувати по групах одного віку, і тому нам треб

зараз цих дітей 12 — 15 років, що раніш не були в школі, довчати, переводити ліквідацію неписьменности наших дитячих переростків. Це показує ускладнення нашої роботи й посилення нашого завдання.

Коли взяти ціле дитинство, то від 8 до 14 років процент його охоплення тепер — 46,5, на селі падає до 42,7, а коли взяти по всій Україні, то ми маємо 74,3%. Таким робом, ми бачимо, що дітей поза школами ще досить багато.

Візьмімо в тисячах: скільки залишилося дітей 9 років поза школами на Україні з-за недостачі у нас шкіл, за браком учительства тощо. 1921/22 р. дітей дев'ятирічного віку залишилося поза школами 716.000, тобто у нас зростала майбутня неписьменність що року на 700.000. Ця цифра спала тепер до— 447.000, а втім вона ще дуже велика й показує, що коли ми не вживемо відповідних заходів для швидшого переведення вселюдного навчання, то у нас і надалі буде неприпустиме становище. Річ у тому, що тепер наша система ліквідації неписьменности дорослого люду дає ще цифри неписьменности — 500.000 людей. А одночасно ми не охоплюємо школою тепер 447 тис. дітей дев'ятирічного віку, що підростають неписьменними і творять нові кадри, нову армію неписьменних.

Неписьменність 500 тисяч ми ліквідуємо, а 400 тис. у нас нових настає. А ми ж маємо ще 5 міл. неписьменного дорослого люду. Отже, коли ми будемо по 100 тис. на рік навчати неписьменних, то, щоб ліквідувати неписьменність 5 міл., треба не більш і не менш як 50 років.

Тому нам треба питання про школу, про її мережу, про переведення вселюдного, загального навчання поставити сьогодні руба.

Якість трудової школи

Я гадаю, що доцільно більше зупинитися на нашій трудовій школі, отже дозвольте мені показати вам, в якому стані перебуває і що дає вона.

Підчас останньої кампанії перевиборів рад по всіх районних та окружних з'їздах одним із найбільших питань, що

притягувало увагу трудящого населення, робітників і селян, було питання про освіту й зокрема про нову школу.

Загальне домагання трудящого населення, нашого селянства, зокрема робітництва, є підвищення якости наших шкіл, вимога більшої, кращої якости.

Якість залежить од багатьох причин: од часу навчання, методики навчання, якости самого вчителя, наявности підручників тощо.

Дозвольте мені передусім звернути вашу увагу на невеличку таблицю № 4 і пояснити її.

Діяграма ця дає нам дані про початок занять у школах соцвиху від 1922 до 1927 року.

В якому місяці починалися заняття? 1922 р. 45,5% шкіл починали свою роботу в жовтні, 23,3% — в листопаді, а майже 8% починали свою роботу у грудні. Таким робом, літня перерва продовжувалася півроку. Час навчання надзвичайно був зменшений. Тепер ми маємо таке становище, що в грудні лише 1% починає роботу, в листопаді — 2%, в жовтні ще й досі 30% учнів починає роботу взагалі на Україні, де-не-де на місцях навіть 40% і 60,8% шкіл у цілому, 89% учнів на місцях починають роботу у вересні.

Перед нами стоїть завдання довести до того, щоб ці діти дійсно навчалися. Наша програма говорить про переведення безплатного і обов'язкового навчання дітей, і тут ми повинні сказати, що нам треба йти в цьому напрямку двома шляхами. Поперше, ми повинні переконувати батьків дітей, щоб вони своїх дітей давали до школи своєчасно й не брали відтіля рано для того, щоб діти бігали пастухами. Крім того, нам треба сказати, що, коли деякі батьки заважають навчанню своїх дітей, то треба, щоб державна влада, якою керує комуністична партія, їх примусила до іншого. Треба примушувати, бо обов'язкове навчання вимагає відповідного числа шкіл, учнів, підручників, викладачів тощо, а, крім того, треба, щоб населення мало потрібну свідомість, і, коли окремі особи гальмують, перешкоджають, треба вжити відповідного примусу.

Які приміщення мають наші школи? Подивіться діяграму № 5.

Середня чорна частина цієї діяграми показує процент шкіл, придатних для заняття; горішня штрихована частина — процент шкіл, що потребують великого ремонту, а внизу — школи зовсім непридатні для навчання.

Отже, беручи по Україні в цілому процент шкільних приміщень, придатних для навчання матимем 41,6% — менш від половини, 31,5% приміщень потребують великого ремонту, а 26,9% для цілої України цілком непридатні для шкільної роботи та потребують цілковитої перебудови. По містах придатних цілком для навчання приміщень — 47,7%, потребують великого ремонту — 33,7%, а 18,6% треба цілковито перебудувати. На селі потребують цілковитої перебудови 27,6% всіх шкільних приміщень.

Отже, шановні товариші, запам'ятайте, що в нас коло третини всіх шкільних приміщень цілковито непридатні, себто в них не можна провадити навчання, а, значить, третина шкіл працює в таких умовах, що заздалегідь матимем зниження якости роботи.

Товариші, я залишаю решту даних про наші трудові школи на прикінцеву промову. Гадаю, що на це звернуть окрему увагу інші промовці, я лише подам ще дані про число змін по школах соцвиху. Беручи цілу Україну, 20,3% шкіл працюють на дві зміни, 04,2% — на три зміни. По місту беручи, на дві зміни працює 45,4% Це, товариші, показує, що ми, даючи недостатню мережу шкіл, навантажуємо шкільне приміщення двома й навіть трьома змінами, не провітрюємо їх, і вони швидше руйнуються і саме навчання в одному приміщенні в дві, а тим паче в три зміни гальмує учбову роботу, зменшує якість нашої школи.

Питання якости школи стоїть перед нами на цілий зріст, треба на це питання звернути найбільшу увагу; щоб забезпечити наше робітництво й селянство відповідною школою, нам треба дати нашому робітництву і селянству відповідні знання. Школа наша повинна бути така, щоб вона дійсно задовольняла наше робітництво.

Ми повинні перебороти безпритульність

Товариство, зокрема негаразд у нас справа щодо дитячих будинків та дитячих осел. Дитячі ясла й дитячі будинки, взагалі дошкільна й позашкільна робота серед дитинства нашого стоїть

у нас, прямо сказати, зле. Тут ми майже на останньому місці, як порівняти з іншими республіками. І тут нам треба буде повернути стерно. Лише до 40 тис. охоплено нашими дитячими лошкільними, позашкільними установами, і велика ще робота у цій справі цього стоїть перед нами. Перед нами на всю височінь стає загострення боротьби проти безпритульности дітей. Я, товариші, не можу говорити спокійно про безпритульність дітей.

Я відверто кажу — не вірю, що ми не можемо перебороти її. І коли у нас ще є на вулицях безпритульні діти, коли замість того, щоб з дітей виростали чесні працівники й борці за соціялізм, виростають у нас деклясовані елементи, майбутні злочинці, а може, й фашисти (а вони виростають завжди на грунті деклясованости), то, очевидячки, треба зробити перелім в увазі нашої партії. Хоч які б злидні були, хоч як би кепсько було, але миритися з тим, що наша вулиця є школа для наших дітей, ми не можемо. І, коли, товариші, у справі ліквідації неписьменности, справі переведення вселюдного навчання ми, цілковито зрозумівши свою роботу, даємо доручення Центральному Комітетові стежити за пляновим переведенням цього протягом кількох років, то в питанні боротьби проти безпритульности треба, слідом за Москвою і за Ленінградом, вжити всіх і негайних заходів, щоб у нас на вулицях нашої столиці й взагалі міст не було безпритульних, щоб знайти приміщення йзасоби забезпечити дітям трудове виховання.

Професійна освіта мусить відповідати потребам нашого життя

Товариші, наша *професійна* школа проти довоєнного часу являє собою велику силу. Професійні школи до революції охоплювали 33.567 чол., а тепер у нас наша професійна освіта дає такі цифри: в самих фабзавучах є 86.416, крім різних професійних курсів, с.-г. освіти тощо. Потреба в профшколах у нас величезна, ми не охопили нашими профшколами всіх тих дітей, що бажають вчитися, і це спричиняє велике незадоволення наших робітників і сільського активу.

Якість нашої профшколи недостатня. Треба підвищити її, зробити так, щоб головним кадром, резервуаром, звідки брала б свої кадри наша вища школа, була профшкола. Нині ми бачимо, що учень, кінчаючи профшколу, часто-густо не має відповідних знань, щоб витримати іспит до інституту, до технікуму. І тому виникає іноді думка провести випускників через тимчасові курси й т. ін. Треба переводити курси, щоб додатково дати знання нашим робітникам і селянам, щоб вони могли поступити до ВИШ'ів. Треба передусім підвищити якість нашої профшколи, щоб учень профшколи, кінчаючи її, був готовий вступити до вищої школи. Наша вища школа притягала до себе увагу нашого ЦК, що обмірковував це питання багато разів. Стан цієї справи такий. У нас 37 інститутів, 144 технікуми, щось із 57 тис. студентів у профшколах, у профвишах. Треба поставити собі питання, чи все тут гаразд у нас. І ЦК висуває у своїх тезах пропозицію передусім вжити заходів до того, щоб у нас була єдина система для цілого Союзу, щоб ріжницю освітньої системи України і Росії зменшити, досягнути й тут єдности. Яка тут ріжниця? В Росії три типи ВИШів і в нас три типи. Інститути є і в РСФРР і на Україні, політехнікуми є і в РСФРР і на Україні. Та там є університети, а на Україні їх немає. На Україні є технікуми, як ВИШі, в Росії таких технікумів немає. Ось у цьому відміна. Університет — це об'єднання кількох ВИШів під одним дахом в одне ціле з загально-освітньою установкою. В Росії університети існують і далі.

Ми їх розподілили, кожний факультет виділили в окремий ВИШ — це інститути, це технікуми. Це є одна з причин того, що у нас чимале число технікумів. В РСФРР немає технікумів-ВИШів, там технікуми є скоріш профшкола, середня школа. У нас технікум — це ВИШ, вищий учбовий заклад.

Ріжниця між технікумом і ВИШом та технікумом і інститутом в тому, що інститут повинен давати інженерів із загальними широкими знаннями, організаторів виробництва, а технікуми повинні давати інженера з окремою вузькою спеціяльністю. Боротьба цих двох систем — української і російської — триває протягом семи років, починаючи від 1921 року.

Ленін у своїй статті «Про роботу наросвіти» з цієї боротьби досить глузував із цілої наради в 160 робітників наросвіти, що була в 1921 році, за винятком лише наркомоса РСФРР тов. Луначарського, і бувшого тоді наркомоса УСРР, тов. Гринька, зазначивши, що решта захоплювалася загальними міркуваннями й абстрактними гаслами.

Це була спроба шукання шляхів. Тепер шукання ці дали свої наслідки, їх можна перевірити, і далі розходження стає перешкодою в роботі.

У нас господарство єдине для всього Союзу, іде за єдиним пляном і треба, щоб у нас і будування професійної школи вищої своєю єдністю відповідало єдності нашого господарства та єдності нашого господарського пляну.

На мою особисту гадку, наша система має риси, що відповідають потребам життя. Розвиток промисловости йде шляхом спеціялізації, отже треба вивчити окремі питання щодо продукції спеців в окремих галузях, і тому потрібні не тільки інженери-електрики, а й інженери-електрики малих струмів і т. ін. Для кожної окремої галузі промисловости потрібні окремі спеціялісти, і їх повинні продукувати окремі ВИШі і спеціяльні технікуми. Зараз ми маємо наближення до того і в РСФРР по інститутах.

Коли взяти цифри, то у нас число інститутів залишилося майже те саме, що було в 1922 р.—43, тепер їх є 37. Технікумів 1 січня 1922 р. у нас було 281, а на 1 січня 1927 року зосталося лише 147. На 150 технікумів стало менше, рівняючи до 1922 року. Це показує, що ми спочатку розмахнулися, взяли більше вишів та технікумів, ніж нам це було під силу, ніж це відповідало потребам. Розказують анекдоти, ніби в нас були технікуми, що готували спеціялістів з таких галузей, для яких в нас ще й заводів не було. Перегляд цієї мережі стоїть перед нами. Приблизно рік тому, обговорюючи питання освіти, ЦК визнав за потрібне нашу мережу в цьому напрямку вважати за стабільну, тобто надалі мати ставку на стабільність, а в жадному разі не на поширення. Крім того, очевидячки, треба провести й об'єднання частини технікумів, коли є паралелізм. Ми це

намічаємо, але треба сказати, що коли переводиться іноді якесь об'єднання факультетів чи ВИШів, то на місцях завжди буває величезний опір. Кожний виконком, кожна місцева організація обореться за те, щоб їхній ВИШ обов'язково залишити. Треба встановити твердий погляд у цій справі. Тепер за новим положенням перетворяться кілька технікумів в політехнікуми. Це зменшить відміну між українською і російською системами. Це завдання перед нами стоїть і нам треба його провести в життя.

Питання про ВИШі висуває водночас два моменти. Перший — забезпечення нашої вищої освіти потрібними лабораторіями, майстернями і т. ін. Треба відзначити, що ця справа в нас досі стоїть дуже зле, отже лабораторії, майстерні в багатьох ВИШах в примітивному стані і треба стати на погляд цілковитого перегляду цього питання та відпуску відповідних потрібних коштів на устаткування. Другий — треба переглянути загальну мережу з погляду потреб нашої промисловости й пляну перспективного розвитку. Питання про наші ВИШі і нашу освіту повинно бути щільно зв'язане з потребами нашої промисловости й лійсним забезпеченням їх відповідним устаткуванням.

Розвиток науки

На Україні після революції ми маємо величезний розвиток науки. Наука, що була залежна від буржуазії, стала вільною учасницею величезного процесу будівничого життя. Та дозвольте навести й повторити знову цифри, дані в тезах ЦК КП(б)У. У нас є щось із 2.000 аркушів друкованих наукових праць, вони посувають далі нашу наукову роботу, а до 6000 арк. наших наукових праць чекають ще свого надрукування.

Товариство, 8.000 друкованих аркушів — це наслідок великої наукової роботи, а з них надруковано лише 2.000. Значить $^1/_4$ чи 25%. 6.000 або 75% чекають ще на друк і не можуть дочекатися. Це значить, що машина нашої наукової системи на $^3/_4$ праці на холостому ході, не може виявити своїх наслідків, бо науковий робітник працює не для себе, свою наукову працю він

повинен виявити для цілого загалу, скрізь, і тим паче в нашій соціялістичній республіці.

Крім справи забезпечення нашої науки відповідними засобами для наукових видань, на всю височінь треба ставити й питання, як забезпечити нашу науку відповідними лябораторіями й усіма технічно-науковими досягненнями европейської та американської науки.

Українізація освітньої роботи

Дозвольте мені, товариші, не зазначати вам тут дані, наведені в наших тезах про зріст нашої міської продукції тощо, і перейти до останньої частини моєї промови — до питання про нашу роботу спеціяльно в галузі *нашої національної політики*, зокрема в галузі будування української культури.

Я візьму передусім дані про переведення нашого завдання в галузі національного питання. Коли ми візьмемо забезпечення нашого дитинства за мовою навчання, то побачимо, що з 69% в 1923 р. мова навчання в українській школі зросла в 1925/26 році до 81,9%. Українізацію школи здійснено, та дозвольте зазначити, шановні товариші, що це в ніякому разі не означає зменшення і придавлення інтересів наших національних меншостей.

Українська школа 1927 р. має 1.587 тисяч учнів, російська — 244 тисячі, єврейська — 41 тисячу, польська — 18 тисяч, німецька — 30 тисяч і т. ін.

У процентах матимемо такі цифри: число шкіл з українською мовою навчання з 50% в 1922 році підвищилося до 80,7% в 1927 р. Це по всіх трудшколах. Коли взяти трудшколи за національністю, то в них є 76,1% українців-учнів. Значить тут є майже повна відповідність, трудшкола відповідає мовою навчання національності своїх учнів. Коли взяти семилітки, то року 1927 з українською мовою навчання було лише 61,8%. У профосвіті ми маємо такий склад учнів: українців за національністю — 48,7%, росіян — 20,1%, євреїв — 29,7%.

Виходить, маємо перед собою ще відставання цього процесу від низів: в школах трудових, в чотирирічках, українізація більша, беручи всю українську республіку в цілому. Перед нами стоїть, отже, питання не лише дальшої українізації, а й питання — як уточнити, удосконалити цю справу відповідно до потреб кожної окремої округи, кожної окремої місцевости. У старшому концентрі семиліток осягнення менші, в професійних школах ще менші, у вищих школах найменші. Таким робом, ми пішли правильним шляхом будування передусім української школи, що обслуговує широкі маси населення на базі будування української школи середньої професійної й вищої.

Ми маємо в цьому вже досить великі досягнення. Той опір, що був колись від наших учителів, зокрема середньої школи й вищої зараз зламано, тепер ми бачимо, що майже зовсім зникли заяви про опір до нашої національної політики.

Раніш, попередніми роками, кілька вчителів і професорів робили такі заяви. Тепер ми їм сказали: нам треба, щоб у наших школах провадилося навчання українською мовою; коли ви хочете далі бути професором, вивчайте її самі, або на ваше місце доведеться іншого брати. Тепер ми бачимо перехід у багатьох факультетах і цілих ВИШах, в тому числі й медичних та технічних, на викладання українською мовою. А втім, треба зазначити відставання цього процесу, передусім в індустріяльно-технічній галузі.

Культурні потреби національних меншостей забезпечуються

Товариші, робота у справі забезпечення наших нацменшостей у нас стоїть на такому рівні, що перевірка і в партійному і в радянському порядку визнала повну безпідставність заяв окремих осіб щодо цього і в партійній і в радянській пресі. Дозвольте, отже, пригадати вам славетного «путанника», як назвав тов. Ленін, в нашій загальній роботі Ларина. Зрозуміло, і в нашій національній праці виявилися окремі хиби, і нам вони були об'єктом для виправлення, а не наслідком нашої неправильної політики. Вони виникали з того, що, окремі товариші, переводячи нашу національну політику, по деяких місцях робили помилки. Та це не означає неправильности нашої політики, як це твердив Ларін,

і нехай тепер і він і інші не кажуть про наведені у них факти й дані: та все ж це було. Товариші Ларини не повинні забувати ось що. Справа не в тому, що в нас були такі факти й такі хиби. Ми знаємо, що такі хиби були і є; ми знаємо про більшу їх кількість, ніж це наведуть десять тисяч Ларіних. Річ така: Ларин у своїй заяві казав, що вся лінія нашої партії й уряду на Україні в національній політиці неправильна, що ця політика йде під впливом дрібної буржуазії. Нашу національну політику перевірила партія, Комінтерн і вони визнали її за правильну. І заява Ларіних, ніби окремі хиби свідчать про неправильність нашої політики, сама ця заява є безпідставне пустобрехство й показує, що Ларин був рупором нашій дрібній буржуазії, яка не погоджувалася з тим, що тепер її попередній дореволюційний провідний стан та її упривілейовану культуру відсунуто на задній плян і зростає культура широких трудящих мас.

Звичайно, у нас помилок було багато, і їх треба зазначати.

Візьмімо, наприклад, деякі факти на Одещині і Миколаївщині. Відкривалося українські школи, між іншим, і там, де батьки хочуть провадити навчання російською мовою чи, навпаки, або провадиться примусову євреїзацію. Та, товариші, нам треба сказати собі, що ми самі і наші парторганізації на місцях не використовуємо тих шляхів, що їх накреслила партія. У нас все щодо трудових шкіл проходить обов'язково через міську раду, і наше завдання, завдання комуністів, у комуністичних фракціях міськради добре обмірковувати і виправляти хиби нашого апарату, коли це буває, а це досить часто буває.

Мистецтво трудящим масам

Товариші, в головному наша робота в галузі національного питання правильна, і перед нами дальше будування української культури стоїть руба, на всю височінь. З'їзд партії, обмірковуючи зараз це питання в площі завдань культбудівництва, повинен знову підтвердити червневі тези ЦК КП(б)У з 1926 р. і постановити, що це завдання стоїть і стоятиме перед нами.

Нам треба створювати пролетарське оточення і пролетарський вплив на українську культуру, треба, щоб нашу українську книжку читали й обмірковували широкі трудящі маси; нам треба організувати робітництво для впливу на українську культуру. Візьмім ось Харків, Київ, Одесу. Я візьму за приклад оперу. Правда, у нас багато й багато товаришів говорять, що це дрібниця, що опера непотрібна. Вони забувають тези нашої програми, де говориться: «Так само необхідно відкрити і зробити доступними трудящим масам всі багатства мистецтва, що створені на основі експлуатації».

Так наша програма, програма нашої партії каже про мистецтво, і наше завдання в тому, щоб усі галузі мистецтва використати для потреб робітництва, для підвищення життєвих сил, для дальшого культурного розвитку. Візьмімо приклад з оперою. У нас три українські опери. Хто відвідував нашу оперу? До опери і до театру йшла середня і дрібна буржуазія. Зараз ми пішли в Харкові, Києві й Одесі таким шляхом, що тепер там профспілки й заводи купують цілі спектаклі, цілі вистави. Бувають вистави в театрі, або в опері, коли ціла заля, ціла профспілка глядачів з жінками, дітьми і знайомими приходить до театру. Це зорганізує, з одного боку, глядача-пролетаря навколо питань української культури і, з другого боку, виявить вплив пролетаря на того самого актора, письменника, архітектора, маляра тощо. Коли глядачем є організований пролетар, тоді він диктує свій смак, свої настрої тому самому акторові, скульпторові, маляреві та іншим діячам мистецтва.

Треба створити власне пролетарське оточення навколо питань української культури. Це завдання стоїть перед нами. Візьмім, наприклад, Київ і Харків. У Києві пролетарський глядач організований, і тому опера йде без дефіциту, а в Харкові, де таких заходів не було, де відповідну увагу профспілок, організацій робітничих мас на це ще не звернено, і досі в оперу йде хто хоче, просто різноманітна публіка, що складає понад половину числа глядачів; тут робітники не створили ще пролетарської бази, і тут є дефіцит. Ось у чому причина того, що ми говоримо й повинні сказати в тезах про організацію

робітничого впливу, про творення пролетарського оточення навколо питань української культури, про участь нашого робітництва в питаннях української культури. Лише пролетаріят може бути дійсним чинником української культури. Лише пролетарськими шляхами може йти збудування української культури; і одночасно можна сказати: лише в своїх українських формах може розвинутися культура на Україні, лише в своїх українських формах може існувати радянська держава нашої країни. Таким робом, два процеси виявляються як єдина сила, і перед нами, комуністичною партією, постає завдання керувати цими процесами, бо ми маємо таке: коли не буде відповідного пролетарського впливу на театр, культуру, письменство тощо, цей вплив матимуть наші вороги, ворожа нам буржуазія: дрібна, середня, міська й сільська. Треба сказати, що такі впливи є, вони де-не-де виявляються і в галузі мистецтва, і в галузі письменства, і в галузі театру, і в галузі скульптури. В усіх галузях науки, красного письменства й в інших галузях мистецтва виявляються ці впливи нової буржуазії в міру того, як вона підростає й підносить свою голову.

Ця політична боротьба, питання про вплив, про участь пролетарів в українських культурних процесах — це питання про перенесення та продовження нашої класової боротьби на нові терени, де проти нас повстає дрібна й середня буржуазія.

Українська культура під пануванням буржуазії занепадає

Залишмо ворогів нашої країни чи тих, хто є епігонами, саботажниками у нас по різних установах, залишмо закордонну еміграційну буржуазію базікати про те, ніби в нас наша держава нічого не робить у цьому напрямку. Кому б говорити, а не тим, хто живе за кордоном на послугах та ласках катів українських трудящих мас.

От я наведу кілька прикладів, що діється з українським шкільництвом у Польщі. Як відомо, в Галичині вже до війни, за статистикою з 1910 року, було 2456 українських народніх

шкіл, а число шкіл уже за часів розпаду Австрії значно збільшилося і досягало до 3.200. Крім цього, були там і українські середні школи, як гімназії, так і учительські семінарії та торговельні школи, було і шкільництво українське приватне. Так само і на Волині було в 1920—21 році 532 українські школи, а на Поліссі — 34. Польська шляхта, з одного боку, опікується українською еміграцією, з другого — ліквідує українські школи. І дійшло до того, що сьогодні в Галичині є лише 700, здебільшого дрібних, народніх шкіл по глухих селах українських і немає жодної учительської семінарії, ні технічної, ні ремесничої школи, і таких шкіл українських, навіть приватних, не можна закладати. В гімназії заборонено вживати слово «український». Українських вчителів або звільнено з посад, або виселено в польські землі. Робиться це все, щоб і ті позірні рештки української школи зліквідувати, одно слово, на Волині й Поліссі тепер немає жадної української школи.

А румунські бояри осягнули в цьому напрямку найкращих успіхів. Коли до окупації Буковини румунськими боярами там було 231 українська народня школа, 8 середніх та українські школи — кошикарська, різьбярська та сільсько-господарська, коли при Чернівецькому університеті було 4 українські катедри, то зараз взагалі нема жадної української школи на Буковині.

Не краще робить і чеська буржуазія, що в Празі підтримує цілий ряд шкіл для еміґрантів і українських, а на Закарпатській Україні веде чехізацію не гірше, як це робила мадьярська шляхта. Тут в останніх двох роках заложено чеські народні школи в селах, де немає жадної чеської дитини. Заборонено вживати слово «український», а учнів, що наважуються вжити це слово, виключається з усіх шкіл. Коли в нас на Радянській Україні все шкільництво українське, коли в нас розвивається українська наука, коли в нас буйно розвивається українське письменство і т. д., то, як бачите з наведених прикладів, в окупованих буржуазією українських землях вся робота буржуазії звернена на задушення українського культурного процесу. І коли нині біла еміґрація чи то галицька буржуазія базікає про те, ніби в нас немає розвитку української

культури, що у нас держава не вживає всіх заходів для підтримки розвитку української культури, то, звичайно, це не можна інакше назвати, як брехнею, а причини, чому вони так нападають, нам відомі: *їм не подобається, їм суспільно – ворожий характер розвитку нашої, української формою, пролетарської змістом культури.*

Ми знаємо наші труднощі, ми свідомі наших великих досягнень і всяке гавкання чи то української еміграції, чи галицької буржуазії, нас не спинить на шляху будування української культури і не зможе нас звести на манівці. Ми здійснили величезну роботу, ми її далі будемо провадити вперто, послідовно, щоб зміцнити Радянську Україну й цілий Радянський Союз.

Товариші, справа посилення і поширення української книжки, української газети стоїть перед нами, і нашу роботу українізації треба посилити, зокрема по робітничих клюбах. Треба сказати, що тут зроблено недосить. Ще гірш стоїть справа щодо комсомолу. Взагалі, товариші, треба сказати, що наш партійний, комсомольський і професійний актив не досить діяльно ставиться до питання українізації. Серед деяких груп ще йде тихий саботаж партійних постанов у галузі національної справи й справи будування української культури (в залі шум). Товариші, не ображайтесь, я кажу, що йде де-не-де, а про присутніх, як кажуть, не говорять (сміх). Отже, шановні товариші, треба це питання поставити перед собою.

Всю увагу культурним питанням

Товариші, ще дозвольте мені, кінчаючи свою доповідь, навести одне місце із статті тов. Леніна про ті завдання, що стоять перед нами: «Це вказує, — пише Ленін, — скільки ще пильної чорної роботи ми мусимо зробити, щоб досягнути рівня, звичайного для цивілізованої держави Західньої Европи. Це вказує далі, яка праця стоїть перед нами для того, щоб на ґрунті наших пролетарських завойовань досягнути дійсно якогось культурного рівня» (Ленін — «Сторінки з щоденника»).

Товариші, ми за останніх років маємо великі досягнення, але цього ще зовсім недосить, перед нами ще величезна робота.

Шановні товариші, Ленін говорив так: «В пролетарській селянській державі треба ще багато й багато зекономити і повинні зекономити для розвитку народньої грамоти».

Отже, шановні товариші, питання у нас стоїть про те, що ми повинні прийти до пляновой роботи в галузі нашого культурного будівництва. Ми повинні розглядати роботу культурного будівництва, як частину загального соціялістичного будівництва в нашій країні. Перебудувати в соціялістичному напрямку нашу суспільність — це значить і збудувати її по всіх напрямках. І Ленін правильно зазначав, що головна перешкода у нас для будування соціялізму — це наша некультурність. Справа будування культури повинна бути невід'ємною складовою частиною перспективного пляну цілого соціялістичного нашого будівництва. І треба питання поставити про те, щоб розвиток культурного будівництва відповідав темпові розвитку загального будівництва. У нас тут не гаразд. П'ятирічне культурне будівництво, як і п'ятирічка нашого господарства — цілого Союзу й України — передбачає фактично більші потреби культурної бази, аніж ми досі мали й передбачали. Правильно зазначала Державна Планова Комісія України, що всі розрахунки, які маємо в галузі культурного будівництва, не відповідають потребам нашого господарства.

І тут, шановні товариші, треба руба поставити питання про те, що доля нашої культури, доля культурних витрат у цілому нашому бюджеті повинна стати інша. Тут треба поставити питання про те, щоб наше господарське будівництво мало під собою відповідну культурну базу. Культурний розвиток є водночас наслідок економічного розвитку і є його база, а в той самий час культурний розвиток — це одна з підвалин та неодмінних умов і цілого господарського життя нашого та його розвитку. Це треба поставити рішуче і певно.

І наприкінці дозвольте, товариші, сказати ще одно. Я говорив, що це в перший раз партія обговорює, поставила перед собою питання нашої культури в цілому, завдання культурного будівництва, і це не лише у нас. Питання це поставлено в цілому Союзі. Як відомо, була доповідь про культурні досягнення

підчас Жовтневої ювілейної сесії ЦВК в Ленінграді. У нас на з'їзді теж на порядку денному стоїть це питання. На жаль, це питання раніш було на третьому, четвертому, п'ятому місці в увазі наших парторганізацій. На жаль, треба зазначити, що лише кілька окружкомів ставили на порядку денному своїх конференцій, питання про завдання культбудівництва, та й конференцій цих було, здається, лише п'ять. На жаль, ще не досить уваги присвячуємо ми цим питанням.

Шановні товариші! Треба перемінити курс нашої партійної уваги. Треба, щоб до плянів робіт окружних партійних комітетів питання освіти, питання культури входили складовою частиною. Треба, щоб усі члени нашої партії і кожний зокрема, як і ціла організація, дійсно, втягались до культурних справ, цікавились ними, брали участь у них, впливали б на українські культурні процеси й тим виконували б завдання нашої партії: бути керівником цих процесів. Треба, щоб наші окружні комітети звернули на це питання свою увагу, треба, товариші, щоб наші партійні місцеві організації на роботу в культурній галузі, в освітній і т. ін. висували відповідальніших робітників, бо тепер питання культури стають на одно з перших місць. Треба, щоб питання культурні, питання освітні мали за собою ввесь авторитет партії, всю її увагу.

Ми взяли на свої плечі величезне завдання. Його поставила перед нами вся історія розвитку нашого народу, нашої республіки, і лише під керівництвом пролетаріяту на чолі з комуністичною партією ці завдання можна виконати.

Товариші, ми маємо величезні досягнення, але й терен для нашої роботи в культурній галузі величезний. Ми знаємо, що ми ще багато й багато чого не зробили. Історична спадщина, хиби некультурности лежать перед нами, та пролетаріят, що вичистив Авгієві конюшні буржуазної держави, зуміє вичистити й Авгієві конюшні некультурности, що залишила нам попередня історія.

Комуністична партія, обмірковуючи це питання, після з'їзду, обговорюючи в кожному осередку, поставить питання завдань культурного будівництва на чільному місці своєї уваги й притягне

до нього увагу партії, маючи на меті здійснити ті величезні завдання, які стоять перед нами тепер.

IV. ПОЛІТИКА ПАРТІЇ — ЄДИНИЙ ПРАВИЛЬНИЙ ШЛЯХ

(Прикінцеве слово)

Увага до культосвітніх питань зростає

Товариші, увага до культурно-освітніх питань зростає. За 6 років, з часу X з'їзду ВКП(б) до X з'їзду КП(б)У, ми посунулися занадто, а що часу я маю дуже мало і не можу використати тих таблиць, ілюстрацій стану нашої роботи, то я їх залучу до стенограми, і в бюлетені товариші знайдуть відповідь на багато питань, що на їх тепер я не можу дати відповіді. І хоч тут мало товаришів висловлювалося, то це виключно за браком часу та через надзвичайну перетомленість з'їзду (голоси: «правильно»). Можна сказати, що після восьми днів з'їзду, великої праці заслухати тригодинну доповідь мою без перерви, а потім провести дебати протягом цілого засідання, це свідчить про те, що перевтома з'їзду все таки не могла перебороти тієї зацікавленості, яка є у наших делеґатів.

Щоб закінчити, я дозволю собі ще повернутися до одного поданого мені запитання, записки: «Поясність, тов. Скрипнику, у прикінцевому своєму слові, чи це не помилка в редакції тези 3-ої, пункту 1-го, де сказано: процент неписьменности вирів у місті в 2 рази, а на селі більш ніж у 3 рази?».

Це правильно, я й казав саме так, але оскільки тут говориться про те, чи правильна сама заява, що в місті в 2 рази, а на селі в 3 рази зменшено увагу щодо ліквідації неписьменности. Я підкреслив це в своїй доповіді, що зменшення уваги щодо ліквідації неписьменности в місті у нас не є зменшення уваги щодо ліквідації неписьменности серед робітників. Навпаки, серед хеміків у нас неписьменність зменшилася в 16 разів. Проте, я повинен зазначити помилки, які дійсно існують у нас. Це з приводу заяви про неписьменність, а друге щодо розділу III, 11 пункту його, де сказано про тираж книжок.

Коли друкували машинкою, то замість 14 мільйонів вийшло 140 мільйонів. У нас 6 видатних видавництв — ДВУ, «Пролетарій»,

«Книгоспілка», «Український робітник», «Рух», «Час» — видали до 14 міл. книжок, а не так, як написано — 140 міл. йонів. Загальна продукція всіх видавництв українських за останній час дає 30 мільйонів. Цю поправку треба взяти до уваги для того, щоб наші вороги її не підхопили, буцімто ми даємо неправильні цифри.

І друга помилка є в розділі І, пункті 6, де сказано «реорганізація», замість, як правильно має бути, «організація вищих...» Це дрібниця, але її треба зазначити, щоб товариші мали це на увазі, подаючи свої поправки.

Я цілком згоден з висловом тов. Дегтярьова про конечну потребу зазначити в тезах, що їх ми ухвалимо про Червону армію, роботу, яку ведеться і повинно вестися для піднесення культурного рівня в армії і через армію. Я гадаю — про це я говорив на пленумі ЦК, — що тов. Дегтярьов подасть відповідну поправку до комісії, де її ухвалять.

Тов. Канева вказує, як на помилку тез, те, що там немає практичних вказівок щодо шляхів, якими треба піти, щоб ліквідувати диспропорцію в письменності між жінкою і чоловіком. Наприклад, візьмімо розділ II тез п. 4-го, де сказано про цю культурну диспропорцію в становищі культурного рівня чоловіка й жінки. Тут абзаци 1-й і 2-й вказують на ті шляхи, яких слід додержуватися, а далі дано загальні намічені нами пропозиції; вони якраз, підносячи і проводячи культроботу в армії, водночас спрямовані на те, щоб ліквідувати диспропорцію культурного рівня між чоловіком і жінкою.

Товариш Рабічев цілковито слушно зазначив, — це вказано в наших тезах, — про конечну потребу розгорнути мережу нових клюбів, робітничих, а також і сельбудів, у місті та на селі. Але це питання у нас зазначено в тезах розділу IX п. 6-му, тут вказується на те, яке значіння масової політичної освіти, та на те, що сельбуди і робітничі клюби здебільша мають малі і майже зовсім непридатні приміщення, і далі ставиться завдання про розвиток широкого будівництва мережі робітничих клюбів і сельбудів, що і повинні стати дійсним центром для піднесення культурного рівня. Отож зауваження, які робив тут тов. Рабічев,

безперечно не мають підстави. Але, шановні товариші, дозвольте мені розшифрувати, в чому справа. Треба будувати робітничі школи, клюби? Треба. Але не на ті гроші, що тепер ідуть і повинні іти на ліквідування неписьменности, на переведення загального навчання, на боротьбу з безпритульністю тощо. Ось у чому справа. Ви, мабуть, у словах тов. Рабічева почували, в чому є суперечки між мною і тов. Рабічевим. Не у визнанні потреби цієї роботи, а в тому, що ми додержуємось погляду, що на будову клюбів тощо треба, щоб держава асигнувала кошти, і спілки. Не можна, однак, будувати робітничі клюби, зменшуючи загальноосвітню роботу.

Керівництво мусить бути комуністичне

Тов. Мізерницький торкнувся питання методологічного керівництва НКО. Я ні в якому разі не повстидаюся одверто сказати, що цієї галузі роботи НКО я ще не охопив. Передо мною стоїть завдання розбиратися і розібратися в цій справі, а це величезна робота, величезна галузь, і тут, звичайно, помилки бували й, напевно, є. Але я, зрозуміло, не можу розібратися на з'їзді, як не можу розібратись і відповісти на одну записку, що подав мені товариш, довжелезну, таки, де він говорив про значення ріжниці методичних течій, як про паралелізм, соціологізм і т. ін. Всі ці штуки, здається, з'їзд не будуть цікавити, треба це залишити для іншого якогось разу, а мушу сказати одно, що в галузі методологічній, очевидно, треба буде попрацювати, маючи на увазі вислови тов. Леніна, що він зробив у цій справі — проробивши директиви ЦК ВКП(б) до комуністів-робітників НКОсвіти. Там у 3 артикулі написано: «Треба НКО і взагалі... систематично притягати до роботи в центрі спеців, себто педагогів з теоретичною і довгою практичною підготовкою, також як і осіб, що мають таку підготовку в галузі професійно-технічної (а в цім числі і аґрономічної) освіти».

В цих директивах ЦК ВКП тов. Ленін зокрема, як іще в декількох своїх статтях, підкреслював, яке має значення

притягти до роботи спеціялістів в усіх галузях роботи, в тому числі, очевидно, і в методичній, але він додавав:

«Треба негайно організувати облік таких робітників, вивчання їхнього стажу, перевірки наслідків їхньої роботи і систематичне притягання їх в установи наркомату, обов'язково звертатися до них за порадою у всіх відповідних випадках, але основне керівництво повинно зостатися в руках комуністів, при яких специ, як правило, повинні бути помічниками. Виняткн можуть бути зроблені лише для спеців з дуже великим стажем радянської роботи і цілком знаних своєю лояльністю керівникам НКО. При цьому зміст навчання, оскільки мова йде про предмети загальної освіти, особливо в філософії, суспільних науках і комуністичному вихованні, повинні рішати тільки комуністи».

Отже, оця саме провідна думка і повинна бути нашою директивою щодо методології роботи. Вона вказує, що керівництво повинно бути в руках комуністів взагалі і зокрема щодо роботи в галузі суспільної, тобто комуністичного виховання тощо, і в той час Ленін зазначив конечну потребу притягти спеців до цієї роботи в галузі математики, прикладних знань і т. ін.

Очевидно, методологічна робота повинна і надалі притягти нашу увагу. Я повинен сказати, що партійні організації не ставили перед собою спеціяльно питання методології і повинні далі розбирати, виявляти і ставити ці питання.

Треба забезпечити вчительські кадри

Тов. Мізерницький далі поставив питання про вчительські кадри. Я цілковито погоджуюсь з ним, що він говорить тут про стан наших кадрів, і кажу, що робота у справі піднесення рівня, фахового рівня, культурного і політичного, нашого вчительства повинна стояти перед нами. І тут стоять завдання не тільки перед державним органом, яким є Наркомос, а завдання повинно стояти широко перед усією партією, перед усіма радянськими органами у цілому щодо забезпечення відповідними кадрами вчителів будівництва нової культури. Ленін кілька разів указував на те, щоб «поставити народнього вчителя на ту височінь, без якої й мови не може бути про жадну культуру ні пролетарську, ні буржуазну» (Ленін — «Сторінки з щоденника»).

І тому питання повинно стояти і перед профспілками, воно стоїть на чільному місці і в увазі нашої партії. Я мушу, товариші, зазначити, що тут справа йде про матеріяльне забезпечення нашого вчительства. Справа про матеріяльне забезпечення культурних робітників, робітників культурного процесу, повинна стояти на чільному місці нашої уваги. Шкода, що на партійному з'їзді доводиться зазначати, що місцеві організації знижують той рівень зарплати, який тут, за директивами ЦК, провадить уряд; шкода, раз доводиться зазначати, що на місцях мало турботи про правний і культурний рівень наших учителів. Тов. Кругла виступила тут і сказала, що треба трохи розвантажити вчителя. У нас, товариші, є подекуди випадки, коли в порядку наказу, в порядку директивного папірця або інспірації словесної наказують вчителеві прочитати лекцію хоч би про тиф абощо. Навантаження вчителя величезною суспільною працею провадиться в багатьох місцях. Товариші ще в багатьох місцях дивляться на вчителя, як на безплатного робітника, що повинен виконувати культурну роботу.

Крім цього, треба визнати раз назавжди, що питання як піднести культурний рівень нашого населення, питання політосвітньої роботи — ці питання повинні бути державними і потребують сил та коштів цілої держави, цілої робітничої кляси.

Те ж і щодо студентів. Треба сказати, що наші студенти іноді перевантажені в роботі суспільній, партійній, професійній і т. ін. і часто-густо бувають такі випадки, що коли наш комуніст прийде до ВИШу, він замість бути прикладом обізнаности, прикладом того, як можуть пролетарі-комуністи воювати за придбання знань, замість цього його так завантажують різною роботою, що він відстає, залишається, не встигає. Це питання повинно стояти перед увагою парторганізацій і осередків як місцевих, так і округових.

Про вчителів я також повинен зазначити, що матеріяльне забезпечення їхнє дуже невисоке. Коли тепер робітники освіти підтягнулися до загального рівня як у Росії, так і на Україні, то вчителі семиліток, потребуючи більших знань, одержують менш коштів. На це нам доведеться звернути увагу — щодо підвищення

знань учителів, щодо переведення українізації шкіл, будування нових пролетарських шкіл, і я гадаю, доцільно поставити тут на всю височінь це питання, щоб забезпечити нашу роботу відповідними коштами.

Піонерський рух слід вивчати

Тов. Голуб виступав і правильно зазначив, що в моїх тезах нічого не сказано про комсомол, зокрема про піонерський рух. Я повинен сказати: так, це треба завести. Але ж, шановне товариство, питання про піонерський рух потребує окремої уваги. Справа така, що піонерський рух у нас трохи занепав. У нас хоч як там, а протягом менш ніж року — 9 місяців — зменшилося юних піонерів на 20 тисяч. Не зростає тепер піонерський рух, а спадає. Крім того, треба зазначити, що поточности, пливкости серед піонерів теж багато. Наприклад: прибуло 35 тис., вибуло 5 тис. Прибуло 22 тисячі, вибуло 15 тисяч. З першого січня по липень 1926 р. прибуло 35 тисяч, вибуло 5 тисяч, а з 1 липня 1926 р. до 1 січня 1927 р., — друге півріччя минулого року, — прибуло 23 тис. і вибуло 15 тис. Процент вибулих до прибулих — 69, при чому, наприклад, по 13 округах за другу половину 1926 р. виникло нових загонів 421, а розпалося 141.

І от треба поставити на повну височінь питання про причини цього. Отож це питання ще не розроблене, я не знаю, чи доцільно ставити це в тезах з'їзду. Для мене стоїть справа так, що зниження і спад піонерського руху, зменшення комуністичного руху в нашій школі на наше дитинство більше, як то зазначив на XIV з'їзді ВКП (б) т. Бухарін. Комуністичний дитячий рух дав нам приклад величезного розвитку — мав величезне значення. Отже, завадто важко і болюче відзначати, що прийшлося тепер, через два роки, констатувати, що у нас на Україні піонерський рух тепер занепав. Я не знаю, чи не варт буде в усьому маштабі, в цілому обсязі переглянути питання про керівництво щодо нашого піонерського руху, бо це, може, лише недостатність уваги з боку батьків піонерів, завантаженість їх роботою, а, може, також це є криза керівництва.

Я тов. Голубові, представникові комсомолу, відповім лише одним словом про піонерів. Треба, очевидно, вивчати, як воно йде і чи все гаразд у самій організації керівництва, яке провадить тепер партія через комсомол. Справа не в тому, тов. Голуб, щоб сказати про те, чи буде той або інший рух молоді чи притягнення робітників і селян молодих до ВИШів провадитись під керівництвом партії і комсомолу. В попередніх своїх розмовах я говорив, що справа в тому, чи гаразд усе в нас у справі організації керівництва. Може, доведеться переглянути. Я думаю, що можна це питання трошки зазначити в цих тезах, а далі партія, ЦК і ПБ повинні будуть зокрема обговорювати питання і стан нашого піонерського руху.

НКО провадить політику партії

Товариші, я не маю права промовчати про дві записки, вони написані, правда, без підпису і, на мою думку, однією рукою, але одну з них писано українською, а другу — російською мовою. Вони пишуть про те, чим у житті НКОсу та його праці моя лінія відрізняється від лінії тов. Шумського. Ті самі люди, та сама політика в галузі театру, мистецтва, літератури, віз і нині там. І те саме потім сказано російською мовою.

Я товаришеві відповім, та й треба на це відповісти. Які хиби були в роботі Наркомосу — це зазначено в резолюції ПБ ЦК КП(б)У і потім затверджено на пленумі ЦК КП(б)У про наросвітню роботу, там також були вказані хиби. Справа стояла щодо тов. Шумського; його помилка, його збочення в тому, що він фактично не керував наркоматом, а оскільки керував, йшов до збочення, викривляючи партійну лінію в національному питанні. Я не маю права займати своєю особою з'їзд і тому кажу не про те, в чому моя лінія виявлена, а в чому виявлено роботу Наркомосу. Перевірки поки не було, але буде, як і в кожній установі, тоді, товариші, цю записку і всі претенсії, у кого вони є, можна подати до ЦК і перевірити.

Справа призначення народнього комісара освіти не така, щоб нею завантажувати увагу з'їзду, а справа йде не про роботу НКОсвіти, а про лінію, що провадить партія, то дозвольте

довести, що партія дала досить вказівок і в галузі червоного письменства, і в галузі науки, і в галузі загального навчання тощо. Тепер провадиться добір нових робітників. Там були хиби, там був великий осередок опозиції. І, навпаки, в роботі НКО'су, в попередній роботі його, коли мене не було, зроблено велику роботу, і про неї говорять тези ЦК КП(б)У, про завдання культурної роботи. І коли тут ухвалюватимемо ці тези, тим самим буде дано оцінку попередній роботі. Не можна переносити помилки окремих осіб, колишнього народнього комісара освіти — тов. Шумського — на ввесь апарат і давати оцінку за цими помилками цілому апаратові. Це не так, це неправильно.

Культосвітні приміщення треба звільнити

«Как поступать в таком случае, когда помещение, занятое клубом, раньше было школьным помещением. На основании постановления СНК, все школьные помещения, банковские и др. должны быть освобождены. Раньше специальных клубных помещений не было. Это шаг назад в культурной работе».

Я надто радий, що мені таку записку подали, бо це дає мені можливість зазначити про те, що в нас на місцях завжди помічаються перешкоди у виконанні лінії, наміченої ЦК КП(б)У і в радянському порядку проведеної через РНК. Закон мав на меті, щоб усі приміщення, які були передані для роботи культурно-освітньої, були звільнені. І ваше завдання, товариство, на місцях у вашій окрузі простежити за виконанням цього, щоб не було такого становища, як, наприклад, у Києві.

Я попав до м. Києва й там побачив, що відділ комунального господарства мешкає в шкільному будинку. Не знали цього? (звертається до т. т. Корнюшина та Любченка) — так я вам скажу. Треба відділові комунального господарства, що відає всіма приміщеннями в м. Києві, підшукати собі інше помешкання, звільнивши це помешкання для культурно-освітньої роботи.

Кажучи це, наводячи цей приклад, я не можу сказати, щоб у Києві школи були забезпечені гірше, ніж в інших місцях.

Навпаки, роботу в цій галузі переведено краще, як по інших місцях, як у Дніпропетровському, в Одесі. І по інших багатьох місцях захоплено школи, і тепер заних треба буде воювати, а я на цю війну піду. (Сміх).

Склад студентства (соціяльний, національний, партійний)

Дві записки говорять про те, що робота, яку веде НКО щодо мистецтва, неправильна. На жаль, обидві ці дві записки, хоч одна з них писана російською, а друга українською мовою, не підписані і, здається, їх писано одною рукою, як і ті дві записки, що я раніш зазначав. Дозвольте мені тому не відповідати на такі записки, вони, очевидно, мають специфічне походження. Але ж мені треба відповісти ще на одно питання, на питання про те, як вступають робітники до ВИШів і технікумів і чи мають вони можливість вступати. Я зачитаю лише цифри. Тут філософії та антимонії не треба розводити. За соціяльним станом учнів у нас було: в інститутах 1923/24 р. робітників було 15,6%, в 1924/25 р. — 14,8%, поменшало тут; в 1925/26 — 17,4%, в 1926/27 — 24,4%. Селян, беру з року на рік, було 24,9%, далі — 17,3%, далі 19,4%, а в 1926/27 р. — 22,7%. Беручи в цілому, разом робітників і селян, маємо таке: робітників і селян в інститутах 1923/25 р. було 40,5%, далі спадає до 32,1%, потім — 36,8%, 47,1%; службовців тепер ще є на 50,7%. Це не прийом цього року, а те, що складалось у наслідок цих попередніх наборів. Теперішній прийом у нас більш, ніж на половину, до трьох четвертин — з робітників і селян. Але ж ми не можемо зректися завдання приймати до ВИШів та до шкіл взагалі і дітей службовців, що є також члени профспілок, а також не можна відмовитися від обов'язку, який визнає наша партія, приймати до ВИШів і дітей спеців — інженерів, лікарів, учнів тощо.

У технікумах робітників — 23,7%, селян — 35,1%, а в цілому робітників і селян буде 58,8%. У профшколах робітників 32,2%, селян 20,8% і службовців — 26,2%. Далі дозвольте мені

навести цифри «інших» по інститутах. В 1923/24 р.— 12,8%, в 1924/25 році — 12,2%, в 1925/26 р.— 8,1% і 1926/27 р.— 2,2%. В технікумах процент «інших» з 10,7 зменшився до 4,8. В робфаках і профшколах таких немає.

Нарешті, дозвольте навести дані і про партійний стан наших студентів. В інститутах процент членів партії зростає з року на рік. З 5,2% в 1923 р. до 6,2%, 10,4% і 12,6% — в 1927 р. Крім того, зростає і процент комсомольців. В 1923 р.— 2,7%, 6,3%, 7,9% і нарешті 12,8%. Число позапартійних, таким чином, зменшується ввесь час. В 1923/24 р. позапартійних було 92,1%, в 1924/25 р.— 87,5%, далі — 81,7%, 74,6%. Таким чином, процент позапартійних спадає і в даному разі ³/₄ всіх студентів наших інститутів — члени партії і члени КСМ. Коли взяти технікуми, то там процент ще більший, там членів партії 6,1%, комсомольців — 5,7% і всього 36,8%. В робфаках процент членів партії і комсомольців більше половини, а саме — 19,9% позапартійних, решта — члени партії і комсомольці. На фабзавучах партійних та кандидатів 36,4%, а 63,7% позапартійних. Товариші, була тенденція, що треба підсилити прийом партійних і припинити зовсім прийом позапартійних. Це, зрозуміло, не можливо. Ми не можемо, шановне товариство, звузити завдання, що накреслила наша партія — втягти в культроботу все населення. Я зазначаю, що наша трудова школа повинна охоплювати все дитяче населення, все дитинство, передусім робітника, передусім незможника, наймита, середняка, але ми повинні йти до того, щоб школа охоплювала все дитинство, все дитяче населення. Оскільки справа йде про нацсклад, я мушу навести цифри, які показують, що процент українців з 30,5% в 23 р. в інститутах тепер дійшов до 48,8%, а в технікумах до 58%, в робфаках до 57,9% і в профшколах до 53%. Це показує, що процент охоплення основного масиву нашого трудящого населення України ще не відповідає потребам життя. Треба охоплювати всі національні меншості. Зрозуміло, тут ми не можемо встановити межі осілости для цих нацменів і вести бухгальтерію того, яку національність треба приймати більше, чи менше. Але звісно, не може бути такого стану, коли ми не

виховуємо нової української інтеліґенції в достатній мірі, коли в інститутах серед студентів менш половини українців. Щодо соціяльного складу, то у нас другий рік переводиться таку справу. Ми, як і в Росії, переводимо іспит і багато товаришів скаржиться, що не приймають робітників і селян. Вони не знають одного, вони не знають ріжниці, яка є між нами і Росією. В Росії всі складають іспит і приймають тих, хто найкраще складе іспита. У нас іспит провадиться по категоріях. Ми, звичайно, не приймаємо жадного, хто не має відповідних знань. Той студент, що його приймають без відповідних знань, є тільки баласт у ВИШі. Відповідний рівень знань повинен бути передумовою в цьому питанні,— і ми приймали лише тих, хто складе іспит, але ми встановили категорію. Наприклад, у нас є 200 місць, а бажають поступити 2 тис., і ми розподіляємо 75 місць для робітників, 75 місць для селян, 25 — для вчителів, 10 — для службовців і т. інш., і хоч як він гарно складе іспита, але коли він є представник дрібної буржуазії — ми приймаємо лише відповідне число, і хоч би він узяв собі 10 репетиторів, цілий рік сидів би за книжками і знав би всі книжки на зубок, але ж у нас такий стан, що ніколи представники дрібної буржуазії не братимуть місць робітників. В цьому відміна нашої системи проти російської системи, де провадиться загальний іспит і приймають тих, хто більше за всіх знає. Ось яка у нас система. Ми поки її не об'явили офіційно, але тільки тому, що це була проба, ми цю систему тільки пробували, щоб не вийшло якоїбудь невдачі.

Лише правильна національна політика забезпечить наші успіхи

Тут у мене є декілька записок, але я їх ще не розібрав і не можу відповідати. Але тут є одна записка: «Скажите пожалуйста... (читає) «Хоч кіл на голові теши». Товариш, що подав цю записку,— я навмисно не називаю його прізвища,— очевидячки, гарний партійний робітник, коли сама партійна організація дала йому мандат на партійний з'їзд, а це його запитання

показує, що, беручи участь у партійному голосуванні в питанні національної культури, не так його зрозумів. Він запитує, чому українську зразкову школу ведеться не російською мовою, а українською. Це, товариші, і є лінія. Ми засновуємо російську школу й там переводиться російською мовою викладання і лише заводиться вивчання української мови, а в зразковій українській школі заводиться вивчання російської мови, як предмету. Але, коли товариш претендує на те, щоб в українській зразковій школі викладання велося російською мовою, то, товаришу, дозвольте мені сказати, що це не цілковито відповідає партійній лінії в національному питанні, в питанні будування культури. Це є претенсія на те, щоб провалити справу, бо коли в українській зразковій школі викладається вивчання російською мовою, то це буде не українська, а російська зразкова школа. Записка цього товариша свідчить про те, що він хоче перероблти українські школи на російські.

Я кінчаю своє прикінцеве слово словами з останньої тези,— треба напружити партійну волю. Перед нами стоїть величезне завдання в галузі культурного будівництва, що являє частину соціялістичного будівництва, і нам треба напружити волю, щоб це завдання культурне ми виконали, як виконуємо інші завдання, що їх поставила перед нами революція.

Друковано окремою книжкою: Завдання культурного будівництва на Україні. ДВУ, 1928 р.

НАРОДНЯ ОСВІТА ЗА ДЕСЯТЬ РОКІВ

(Що зроблено і що стоїть на черзі)

Жовтнева революція, скинувши владу поміщиків і капіталістів, поставила нові завдання і в народній освіті, а саме: служити *трудящим масам*, давати знання трудящому людові. Святкуючи 10-річчя Жовтневої революції, треба перевірити, що зроблено і що стоїть іще на черзі.

Зроблено багато. Досить навести лише кілька чисел. За 5 останніх років проведено через наші школи на 5 мільйонів дітей — більш аніж було це за старих дореволюційних порядків, а цього року наші школи охоплюють майже на півтора мільйони дітей більш аніж до революції. За останніх 5 років навчено письменности понад 2 мільйони люду більше. Відсоток письменних на цілій Україні зріс в 2 рази в місті, а на селі навіть в три рази більш, як до війни. Досить навести лише ці числа, щоб показати, яку велетенську роботу переведено за останні роки.

Але відразу треба сказати, що це лише перші кроки. Зроблили багато, але залишилось зробити ще більше. Царська поміщицька влада тримала народ в такому пригніченні, що нам лишилась ціла іще прірва неписьменности, неуцтва, некультурности, і її треба тепер ліквідувати. Шкіл у нас ще не вистачає і ще одна третина всієї кількости дітей на Україні не може знайти собі місця в школі, і одна третина дитячого покоління виростає неписьменними. З підросших 7 мільйонів неписьменних, що залишились від дореволюційного часу, ми навчили грамоти лише одну третину. Ще треба навчити письменности 5 мільйонів населення, з них півтора мільйони чоловіків, і $3^1/_2$ мільйона жінок.

Кожному зрозуміло, які тому причини. З 10 років після Жовтневої революції ми лише останні 5 років, коли переборено контрреволюцію і бандитизм, могли більш-менш спокійно налагоджувати своє господарське й культурне життя.

Тепер ми закріпили своє господарство, відновили те, що було порушено, а крім того, вже маємо великі досягнення як порівняти з довоєнним станом. Отже справа стоїть так: як і коли ми зможемо перебороти ту темряву, що ще залишилася. Робітничо-селянський уряд зробив усі потрібні розрахунки й виробив план цієї роботи. План цей розраховано так, щоб за 5 років ліквідувати неписьменність підрослого населення й охопити школою все дитинство. Це велика справа, що потребує великих зусиль і великих коштів. А для того, щоб усі діти від 8 до 11 років найшли собі місце в школі, треба буде збудувати багато тисяч, а навіть десятків тисяч нових шкіл. Цього року за кошторисом на будування нових шкіл намічено було 2 мільйони крб. Уряд Союзу Радянських Республік своїм Жовтневим Маніфестом відпускає додатково 15 мільйонів для цілого Союзу на будування нових шкіл, з них, напевно, мільйонів зо три піде на Україну. Це прискорить будування нових шкіл і переведення загального навчання. Проте справа не лише в самому шкільному приміщенні. Для нових шкіл треба буде підготувати нових учителів, на одну цілу третину більше від всього теперішнього числа учителів, що загалом досягає 100.000. Значить треба буде вивчити нових 30.000 учителів і цю роботу треба провести за наступних 5 років. Крім того, для нових учнів треба буде підвищити й кількість видаваних підручників, це значить треба буде щороку видавати на цілий мільйон більше підручників. Такі ж розрахунки проведено і щодо ліквідації неписьменних підрослих. Тепер навчається грамоти щороку з підрослих чоловіків та жінок півмільйона люду. Щоб за 5 років цілковито ліквідувати неписьменність, щоб у вас кожний робітник і робітниця, селянин і селянка вміли читати та писати, треба за 5 років навчити 5.000.000 люду, значить, щороку треба навчити читати й писати цілий мільйон, себто в 2 рази більше, аніж тепер. Значить, в 2 рази треба

підвищити всі витрати на ліквідацію неписьменности, в 2 рази більше треба вчителів лікнепу, в 2 рази більше книжок і т. ін. Отже ми бачимо, що питання 5-річного пляну про ліквідацію неписьменности і про загальне навчання справа серйозна й важлива. Завдання поставлено, розрахунки переведено, потреба стоїть пекуча, треба напружити всі сили, щоб це завдання за 5 років дійсно виконати.

Але справа не лише в числі шкіл. Нам потрібна добра якість шкіл. Ніде гріха потаїти, у нас з багатьох шкіл багато учнів виходить з недостатнім знанням. Отже цього року всі колишні 3-річки остаточно будуть переведені на 4-річки. Семирічок у нас вже в декілька разів більше, аніж було відповідного рівня шкіл до війни. Семирічок у пас 2.500. Але ж це крапля в морі. Наше робітництво та селянство прагне знання, і нам треба вжити всіх заходів, щоб наша молодь після 4-річки могла далі вчитися і набула ширших знань. За 5 років намічено поширити в 2 рази мережу 7-річок. Це спричинить величезні витрати, але це конче потрібно і цього, зрозуміло, буде не досить та й далеко ще не задоволить бажання нашого робітництва й селянства. Але треба прямо сказати, на це 5-річчя нашим першочерговим завданням є не 7-річки, *а ліквідація неписьменности і переведення загального навчання*. На дальших 5 років головнішим завданням стане досить поширити мережу 7-річок. Але і в цьому п'ятиріччі треба мережу 7-річок на Україні поставити так, щоб не було жадного району на Україні без 7-річки. На ближчі роки Народній Комісаріят Освіти намітив відкрити таке число 7-річок, щоб на 18 4-річок була в усякому разі одна 7-річка. Це дасть деяке, хоча й ще недостатнє, задоволення потреб життя.

Зокрема потребують уваги до себе наші профшколи с.-г. і ін., а також школи селянської молоді. Зараз Народній Комісаріят Освіти ставить своїм завданням провести дійсну й планову перевірку стану нашої середньої професійної школи у місті й на селі. Наша середня школа повинна давати учням достатній рівень знань — і загальних, і потрібних в практичному житті. Не дуже добре у нас стоїть справа з устаткуванням

і наших профшкіл в тім числі й сільсько-господарських. Треба подбати про те, щоб у с.-г. школі, наприклад, були всі потрібні нові с.-г. машини, щоб вивчалась уся нова с.-г. техніка, щоб із школи виходив селянин-учень з дійсним знанням сільського господарства, з умінням перейти на нові шляхи господарювання, на тракторизацію, машинізацію сільського господарства, на вживання технічних культур і т. ін. Наша школа повинна давати нового громадянина з широким знанням і розумінням суспільного життя, що вміє володіти новою технікою і веде господарство суспільним, колективним і кооперативним шляхом.

В середній професійній школі у нас уже вчиться до 100.000 люду, тобто в 4 рази більше, аніж до революції. У вищих учбових закладах у нас учиться майже 50.000 студентів, значна частина з них уже з робітників та селян, в технікумах уже маємо 68% з робітників та селян. Нам ще далі треба турбуватися про забезпечення нашим молодим робітникам та селянам вступу до ВИШів, передусім треба, щоб наші середні професійні школи давали достатні знання учневі, щоб він відповідав умовам прийому до ВИШу. Тут прийдеться ще багато попрацювати, але й тепер уже наші профшколи випускають чимало добре підготованих учнів з робітників та селян, що вступають до ВИШів за конкурсним іспитом. У сільсько-господарських інститутах і технікумах, наприклад, у нас уже три чверті усіх учнів з селян та робітників. Наші ВИШі уже тепер підготовлюють велике число нової інтеліґенції: аґрономів, лікарів, техніків з робітників та селян, що знають життя трудящих і будуть служити їх інтересам. Празда, цього мало. Багато сільської й робітничої молоді, що прагне знань, не може поступити до ВИШів, але наше завдання зараз не в тім, щоб поширити число ВИШів, щоб охопити всіх, хто бажає туди поступити, наші завдання в тім, щоб дати масове знання, перевести загальне навчання й ліквідувати неписьменність.

Це завдання обслуговувати широкі трудящі маси — має вся наша освіта і це завдання провадиться у всій нашій роботі і в школі й в політосвітній роботі. Число бібліотек, наприклад, на

Україні по селах поширено тепер в 10 разів більше, аніж до війни. Книжка йде широко на село до трудящого. Українських книжок, наприклад, за 10 років радянської влади видано більше, аніж за всі роки попередньої доби нової української літератури. За один минулий рік ДВУ та 5 найбільших українських видавництв випустили 140 мільйонів примірників книжок. Росте й розвивається українська культура під проводом радянської влади й комуністичної партії.

Кіно й радіо у нас на селі поки ще не було досить поширено. Тепер з Жовтневими святами ставиться нових 5 міцних радіоприймачів на селі й кілька сотень нових кіноапаратів. Це початок наміченої дальшої кінофікації й радіофікації села. Треба подбати, щоб наш селянин був приєднаний до всіх важливих досягнень нової культури.

Я не буду перераховувати всі галузі освітньої й культурної роботи, що в кожній з них маємо великі досягнення, що в кожній з них перед нами стоять велетенські завдання. Вкажу лише, що вся ця пророблена культурна робота потребує великих витрат. Витрати нашої держави на народню освіту зростають з кожним роком, лише за останніх 5 років витрати на народню освіту виросли більше як в 10 разів. Закріплення й зміцнення місцевих районових, а далі й сільських бюджетів ставить завдання, щоб і в цьому бюджеті культурні потреби належно відбулися. Сільські депутати на місці, а робітничі в місті, представляючи потреби й інтереси місцевого трудящого населення, безумовно, поставлять справу задоволення потреб народньої освіти на чільне місце. Самодіяльність трудящих зараз є підставою всієї нашої культурно-освітньої роботи. Як і в усіх галузях життя в радянській республіці, так і культур-освітню працю робітничо-селянська держава переводить лише за допомогою і широкою ініціятивою та самодіяльністю трудящих мас. Робітничі професійні спілки через свої робітничі клюби тощо в місті і селянські будинки на селі провели велику культурну роботу. В день 10-тиріччя Жовтневої революції ми можемо підбити добрі підсумки нашої культурно-освітньої роботи. Ми можемо бути певні, що дальша робота дасть ще більші наслідки і наша Україна остаточно

позбудеться наслідків царату й спадщини влади поміщиків та капіталістів, усієї минулої темряви, неуцтва, некультурности і розвинеться в могутню робітничо-селянську республіку з розвиненим господарством, з широкою освітою й культурою трудящих мас, що позбулась минулого тягару бідноти й некультурности; трудящі маси України стануть дедалі все швидше перебудовувати ціле життя країни на нових соціялістичних засадах солідарности й труда.

ВЕЛИКИЙ ПОЧИН

Знову виявилася цілковита правдивість тих слів, що їх сказав тов. Ленін про суботник: «Великий почин». Там, де, здається, нема ради, де, звичайними шляхами йдучи, намацуєш лише прояви безодні наших злиднів, наслідки віковічного панування нащетних кляс, виявляється величезна ініціятива пролетарської комуністичної творчости, що пробиває мурп і дає вільний хід.

Ще не так давно на Всеукраїнському з'їзді робітників освіти та на Всеукраїнському з'їзді професілок Роботу робив я доповідь про стан нашої боротьби з темрявою неписьменности. Жахливі числа прийшлося подавати мені. За тим темпом, що досі велася у нас робота в справі ліквідації неписьменности, ми могли ліквідувати цю рабську спадщину лише через багато років,— пересічно для цілої України через 12 років, а коли брати окремі округи, то за тим темпом, що досі був, неписьменність була б зліквідована через 15, 20 і т. д. років, а в Полтавській окрузі навіть через 37 років. Цебто, коли б ми мали лише теперішні кошти на переведення ліквідації неписьменности і коли б цю роботу ведено дотеперішнім темпом та лише «звичайними» шляхами в цій галузі, то в Полтавській окрузі неписьменність була б зліквідована лише в 1965 році. Стара легенда говорить, що євреї, коли вийшли з Єгипту, 40 років блукали в пустелі, аж доки не перемерло все старе покоління, що звикло до рабських умов, і виросло нове покоління, що могло боротися за себе. Коли б ми йшли дотеперішніми «звичайними» шляхами, то в Полтавській окрузі також 40 років блукали б у пустелі неписьменности й неуцтва.

Яким насміханням, злим, жорстоким з культурного пориву нашої трудящої людности склалася та перспектива наявности ще цілого покоління темного, неписьменного люду цілих округ нашої країни! Під яку загрозу та чорна пляма неписьменности ставила всі наші пляни й розрахунки соціялістичного будівництва! Адже годі було б бавити себе розрахунками будівництва нашого соціялістичного господарства, коли б під тим будівництвом не було твердої і міцної підвалини елементарної письменности нашого трудящого люду.

Ленін казав, що ліквідація неписьменности і загальне навчання це не є культура, це передумова культури. Велике значіння цих слів все більше і більше виявляється для кожного свідомого пролетаря. Як правильно зазначили постанови нашої партії, процес культурного будівництва входить невід'ємною складовою частиною в цілий процес соціялістичного будівництва; вони взаємно обумовлюють один одного.

Абсолютно хибна думка тих товаришів, що ту правильну партійну думку переносять на справу ліквідації неписьменности. Невірно, помилково припускати, що коли культура нашої країни зростатиме водночас із зростом цілого нашого соціялістичного господарства що обумовлює, то також і ліквідацію неписьменности буде проведено лише з дальшим зростом нашого соціялістичного господарства. Той, хто так гадає, той навпаки перевертає співвідношення. Ліквідація неписьменности не є *наслідок* нашого економічного розвитку, вона є одною з її *передумов.* Зрозуміло, зі злиденного рабського стану культурного, залишеного нам од дореволюційних часів, ми зможемо вийти лише на базі нашої творчої господарської роботи. Лише велетенський процес індустріялізації країни, що перетворює цілу побудову нашого життя, перетворює самий її кістяк, лише він дає нам саму матеріяльну можливість скласти ту елементарну передумову всього дальшого розвитку. Але не вірно гадати про якийбудь паралелізм у цьому відношенні, який, так би мовити, псує межі процесів культурного будівництва і економічного будівництва. Ліквідацію неписьменности, складання елементарних передумов нашого соціялістичного будівництва ми мусимо провести в багато разів

ускореному темпі, порівняльно з темпом нашого економічного розвитку. Лише в такому разі ми можемо вийти з блудного кола, залишеного нам історією.

Треба було знайти якусь раду. Треба було знайти якусь шілину, кудою можна було б вкласти динаміт нашої енергії, щоб підірвати неприступну скелю мільйонової неписьменности. Треба було пайти якийсь окремий шлях, окремі заходи, і не звичайні засоби. Треба було вийти зі звичайного навіклого кола статистичних підраховань, плянових міркувань, бюрократичних співвідносин.

Такий шлях знайшовся. Жива думка пролетарської молоді, молодого покоління, комуністичних жадань, кинула новий заклик культурного походу. Коли не стає тих сил, що звичайно одержують за свою роботу встановлену зарплату, іноді з того роблячи лише своє ремество, коли на такому шляхові складається загроза відволікання ліквідації неписьменности на цілі десятиріччя,— пролетарська молодь не може миритися з тим, і зараз тисячі і десятки тисяч комуністичних юнаків відгукнулися на заклик комсомолу за ліквідацію неписьменности, за досягнення тієї елементарної передумови всього нашого дальшого життя. Вони дають зараз нові сили. На «Великий почин» суботника у цілому культурному поході проти мільйонів неписьменних встають і стануть для навчання мільйони письменних трудящих.

Культурний похід на Україні ще досі не розвернувся. Тисячами, навіть десятками тисяч учасників культурного походу справа не обійдеться. Треба сотні і сотні тисяч гукнути до того діла. Справа ліквідації неписьменности встає дійсною справою цілої пролетарської кляси і широчезних трудящих мас.

Велике діло почав комсомол. Щире привітання за великий почин. Щире побажання напруженої комуністичної волі на переборення всіх труднощів культурного походу.

«Радянська Освіта» № 11 за 1928 р.

ЗАВДАННЯ КОМСОМОЛУ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РОБОТІ НАРКОМОСУ [1])

Товариші! Виступаючи перед пленумом ленінського комсомолу України, я не можу, проте, зараз складати перед вами звітну доповідь про діяльність Народнього комісаріяту освіти. Таку доповідь перед вами я держатиму через деякий час на вашому пленумі чи на з'їзді, коли я перед вами складу доповідь-звіт на вашу критику й на ваші зауваження. На мою думку, в майбутньому повинен бути встановлений такий порядок, щоб органи керівництва освіти давали не лише загальні доповіді перед суспільними організаціями, але щоб складали свою доповідь-звіт також і перед організацією молоді, перед комсомолом. Тепер я не маю змоги виступити перед вами з такою доповіддю, бо я хоч і призначений за Народнього комісара освіти, але ще не почав виконувати своїх обов'язків, не закінчив прийняття Народнього комісаріяту освіти і знайомлюся з його справою, щоб зміг стати до виконання своїх обов'язків і далі вести цю роботу. Але й зараз я вважаю своїм обов'язком виступити перед вами з доповіддю в справі загальної лінії Народнього комісаріяту освіти та тих напрямків, що ними далі повинна йти робота в культурно-освітній царині.

Взагалі вважають, що є три фронти. Поруч із фронтом військової оборони нашого Союзу, поруч із фронтом господарської роботи є ще й третій — культурний фронт. Це було так дотепер. Тепер ніякого культурного фронту немає, був та нема, перестав бути і є серйозні об'єктивні причини, чому зникає окремий культурний фронт. Третій культурний фронт існував

[1]) Промова на пленумі ЦК ЛКСМУ 15/Ш. 1927 року.

тоді, коли наш господарський стан ставив перед нами завдання відбудови наших господарських установ, взагалі всього того, що зруйновано за час імперіялістичної війни та за роки війни громадянської. Тоді культурна робота ставила окремі завдання, творила окрему лінію, окремий фронт, де працювали, бажаючи довести зв'язок між роботою культурною й господарською. Завдання стало тоді так: господарська робота — окрема царина, культурна — окрема царина. Тепер треба це ув'язати, надавши соціялістичного характеру та підсиливши соціялістичні елементи в освітньо-культурній роботі. Але тепер вже дещо змінилось у нашій економіці.

В середньому беручи, стан нашого господарства, проти довоєнного стану, досягає в промисловості 98 відсотків, а в сільському господарстві 103 відсотки, отож період відбудови нашого господарства закінчився. Перед нами постає тепер нове завдання — перебудувати економіку замість завдання відбудувати економіку. Перед нами стоїть завдання перебудувати, реконструювати нашу промисловість, індустріялізувати нашу країну, інакше кажучи — завдання будування соціялізму в нашій країні.

Це об'єктивні причини нашої дійсности й цілковитого зникнення освітньо-культурного фронту. Дійсно, щоб це було зрозуміле, вже тепер треба сказати, що культурно-освітня робота не є така, що вона повинна мати лише зв'язок із господарством. Розвиток індустріялізації, будування соціялізму в нашій країні потребує висококваліфікованих техніків, робітників, професорів тощо. Треба, щоб у нас наука була поставлена на дослідні рейки, щоб обслуговувати цю нову промисловість, треба, щоб наукова дослідна робота не лише пленталася за загальним життям, а виробляла ті наукові питання, що були нероздільною частиною економіки й індустріялізації. Нам треба, щоб наші робітники, робітництво і взагалі ті, що складають пролетарську клясу, були письменні. Отже, ми бачимо, що культурно-освітні завдання не є окремі, а входять нерозривною, неподільною частиною в загальне завдання перебудови нашої економіки, в загальні завдання будівництва соціялізму в нашій країні.

Не можна ніяк мислити собі розвитку нашої індустрії, коли ми одночасно перед тим не створимо нових кадрів освіченого пролетаріату — робітників, техніків, інженерів. Таким чином техніка продукування людського мозку, індустрія виготування людського освітнього матеріялу є зараз одна з частин загальної нашої роботи щодо індустріялізації країни і передумова її цілого величезного завдання: будування соціялізму. Справа не в тому, щоб знайти і правильно збудувати зв'язок між культурною роботою і господарською, а в тому, щоб культурно-освітню роботу розглядати тепер як індустріялізацію людського мозку, індустріялізацію кваліфікованого людського матеріялу. Справа зараз не в тому, щоб надавати з боку культроботі соціялістичного характеру, пофарбувати культурну роботу, культурний процес соціялістичним характером, треба додати до неї соціялістичний характер, утворити зв'язок із господарськими завданнями. Справа в тому, що перехід від доби відбудови нашої економіки до завдання і доби перебудування одночасно визначає перехід до нової генеральної лінії нашої народньої освіти. Коли ми тепер розглядаємо народню освіту, ми повинні розглядати її як неподільну нерозривну частину й передумову одного цілого завдання індустріялізації країни й будування соціялізму в нашій країні. Питання це таке зрозуміле, і так воно кричить голосом життя, потребує розвитку нашої індустріялізації, що мені перед вами — представниками професійної молоді, тої молоді, що творить нові кадри пролетарської кляси — можна й не доводити цього твердження. Треба вияснити, які завдання з цього виникають для нас із того, що наша освіта є нерозривна частина й передумова цілого завдання будування соціялізму в нашій країні. Які висновки з цього ми повинні зробити? Тут треба шукати нову генеральну лінію, нове завдання, що висуває життя перед нами, не жити з традицій, не бути інертними, не зупинятися на досягненому, а завжди шукати шляхів і засобів, щоб виконати те величезне завдання, що на нас поклала історія. Народній комісаріят освіти ставить собі за завдання шукати ті шляхи, якими можна було б здійснити наше велике завдання: побудування соціялізму. Я зараз, стаючи до роботи

в НКОсвіти, можу сказати лише, що я шукатиму їх, я беру на себе обов'язок шукати, розглядати, знаходити ініціятиву серед широких мас робітництва, селянства, серед молодого робітництва через комсомол, через партію — скрізь вишукуватиму ініціятиву, щоб це величезне завдання, поставлене перед нами, здійснити.

Тепер я міг би намітити деякі шляхи цієї роботи. Візьмімо, наприклад, методику учбової роботи. Це справа, що потребує окремого вивчення, окремого знання, цією справою присутні тут товариші досі не дуже цікавилися. Я не пригадаю жадної статті в журналах і газетах комсомолу, що говорила б про методику учбової роботи. А що ж таке, товариші, методика учбової роботи? Методика учбової роботи це є техніка освітньої роботи, це ті науково-педагогічні засоби, що за їхньою допомогою провадиться учбово-освітня робота, і не лише учбова, а взагалі освітня робота, себто це є техніка оброблення, виготування людей, потрібних нам. Від того, яка техніка, залежить, які знання матиме наша молодь, і від того, який класовий характер матиме методика, техніка освітньої роботи, залежить і те, який класово-випродукований людський матеріял матимем в наслідок нашої освітньої праці. А проте, товариство, це питання ще не розглянено. Воно стояло, як взагалі освітнє питання, як питання внесення соціялістичних елементів до освітньої роботи. Питання перегляду всіх наших методик під кутом погляду індустріялізації нашої країни не ставилося. Треба його буде поставити, треба вдосконалити засоби, якими треба вести роботу у вечірніх технікумах, профшколах, яку провести самоосвітню методику, які програми й методику роботи в різних ділянках нашої професійної освіти: клюбах, бібліотеках тощо.

Треба буде поставити цю роботу, як роботу нову, що виникає з нового завдання, поставленого життям перед народньою освітою. Провести його можна буде лише, притягаючи до цієї методичної роботи тих спеціялістів, що знають методику, тих, що працювали в цій галузі. Виявляти ці питання, одночасно притягаючи до цих питань живу ініціятивну й самодіяльну увагу зацікавленого пролетарського населення і передусім вашу, товариші комсомольці — це наше чергове завдання.

Я нагадаю про одно методичне питання. Зараз серед методистів точиться дискусія, боротьба в такому методичному питанні як психологізм або рефлексологія, питання, що пройшло повз увагу нашого комсомолу. Комсомол не звернув і не звертає уваги, не бере участи в цій дискусії. Це було другорядне завдання, що не цікавило нашу молодь. Оце питання інакше можна перекazати так: як будувати всю нашу освіту, зокрема учбову роботу, чи на підвалинах психологічного ідеалізму, чи економічного реалізму? Коли так ставити питання і коли це переказати знайомішими словами нашим товаришам із комсомолу, то вага цього питання вже очевидна для кожного комсомольця, — психологічний ідеалізм і економічний реалізм — це вже те, що має досить велике значіння. Тут уже виступає не рефлексологія і психологізм, як такі, а тут ставиться питання, на якій підвалині будуватимемо методику, техніку нашої учбової роботи, на підставі ідеалістичній, чи матеріялістичній. Ставлячи так питання, я гадаю, що воно повинно притягти увагу нашого комсомольського активу.

Візьмімо будь-яке інше питання і ми побачимо, що наша постановка, наша генеральна лінія наросвіти ставить перед нами у кожній справі нові величезні завдання, нові питання. Тут я не мав можливости взяти участи у вашому пленумі, я міг лише довідатися, що тут говорили промовці про те, що нашою профосвітою в Донбасі охоплено тільки 12 — 13% нашої молоді. Погано, чи ні? Що треба? (голос: Мало). Адже, товариші, годі сказати мало, годі так підходити до цього питання, треба інакше ставити питання, а саме: чи відповідає такий стан завданням індустріялізації нашої країни? Питання в тому, чи матимемо ми можливість, йдучи таким шляхом, провадити завдання будувати соціялізм? Отже коли ви казатимете мало, то якщо й так справа, то чого чекати? Нічого не поробиш — мало грошей. Доки справа стоїть на підвалині бажання і почуття, ми, мовляв, бажаємо більшої культури, більшої освіти, то ніякого твердого фундаменту в розв'язанні цього питання не буде. Ви скажете — мало 12%, треба ще кілька шкіл, щоб було не 12, а 15 чи 20%. Зовсім інша річ, коли ми на це

питання про кількість шкіл дивимося інакше — чи відповідає такий стан тому завданню, що стоїть перед нами, індустріялізації нашої країни, будування соціялізму. І коли так поставимо питання, то треба просто взяти план розвитку нашої промисловости. В травні місяці розглядатиметься в Держпляні Союзу п'ятирічний перспективний план нашої промисловости. Треба взяти цей план і придивитися, чого він погребує, які кваліфіковані сили, скільки хемічних, електричних та гірничих шкіл і технікумів, скільки треба кваліфікованої робочої сили, щоб цю роботу провести. Адже завдання пляну в царині наросвіти зараз ставиться на першу чергу. Треба, щоб ви цей план переглянули, кожний пункт його перегризли, як миші, і питання освітньої профроботи шкіл, технікумів поставили б у себе на обговорення, на обміркування широкого вашого загалу та висловили ваші думки щодо цього пляну.

Чи стояло це питання досі перед вами? Коли? Коли воно було поставлено? Де ваші доповіді? В порядку денному вашого Луганського окркому ЛКСМУ це питання не стояло, стояло питання почуття бажання більшої культури. Це правильно. Вища культура потрібна, але ж ми не маємо права тепер обходитися лише почуттям і бажанням, нам треба ставити те, що дійсно потрібно, і потрібно саме для здійснення, переведення культосвітроботи, щоб питання будівництва соціялізму стало фактом, не словесною декларацією. Ми ставимося до цього завдання — будувати соціялізм — не як до «благочестивого» бажання, навпаки — воно для нас є реальне завдання. Перед нами таке завдання — план освітньої роботи поставити, як реальний план, що становитиме частину загального п'ятирічного перспективного пляну розвитку нашої промисловости. І ви, товариші, маєте взяти участь в обговоренні, розробці цього пляну. І ось, одно з моїх завдань, мета мого виступу тут — виявити перед вами це нове завдання, що стоїть перед Наркомосом. Воно, тільки тепер виникши також і для Наркомосу, стає перед вами для вашої діяльної ініціятиви, участи в цій роботі, що покладає життя на нас, на Наркомос, і на вас, представників передового загону нашої пролетарської молоді, що ставиться зацікавлено до правильного переведення цих завдань.

Доповідач, що говорив перед мною, правильно вказував на те, що книжок мало, а ті, які є, не підходять, багато барахла й порнографії, а звідси виникає завдання — більше книжок, кращих книжок. Так, товариші? (З місця: Так). Не так, товариші! (Сміх). Або, правильніш говорячи, не тільки так. Це інша справа. Англійська формула говорить,— я скажу правду, всю правду й нічого крім правди. Коли сказати не всю правду, то це буде неправда. А тепер, із переходом до нової лінії освітньої роботи в цілому треба справу ставити інакше. Не в тому річ, щоб було більше книжок і кращих книжок, це теж треба, а в тому справа, щоб дати стільки книжок, і таких книжок, як це потрібно для того, щоб відповідні бібліотеки обслуговували наші шари робітничої кляси, без чого не може бути їхнього культурного розвитку. Це потрібно для роботи у справі здійснення нашого соціялістичного будівництва. Справа в тому, щоб усі питання, які стояли частково у нас, зараз скупчити в єдине, поставити їх, яко частину загальної нашої роботи індустріялізації країни, яко частину загального нашого завдання — будування соціялізму в нашій країні.

Отже, візьмімо питання шкіл селянської молоді. Я до цього часу був лише співучасником, глядачем тієї боротьби, що точилась між бюром ЦК комсомолу й минулою колегією Наркомосвіти в цьому питанні. Я не знаю, як широко ця боротьба захопила молодь, та коли вже ця боротьба широко розгорнулася, було б дуже бажаним, щоб практична робота у справі розвитку шкіл селянської молоді також захопила досить широко кола нашої молоді. Покищо ця робота лише почалась і її треба поставити в зв'язок із нашим загальним завданням. Якими ми методами провадимо там роботу, як організуються ці школи селянської молоді?

Ні програм, ні методики шкіл селянської молоді ще не вироблено, отож треба працювати для того, щоб ці школи селянської молоді не були б відокремленою галуззю, а становили б частину єдиної роботи у справі піднесення, гартування сил, потрібних нам для розвитку соціялізму в нашій країні.

Візьмімо ще іншу галузь — неписьменність. Учора мені довелося бути на І Всеукраїнському з'їзді товариства «Геть неписьменність». Я не знаю, чи був там доповідач, представник од ЦК комсомолу, гадаю, що напевно був, це завдання є частково завданням комсомолу й без участи комсомолу провести його не можна. Нам треба поставити питання не так, що ось перед нами 5 міл. неписьменних, а поставити завдання інакше — побороти неписьменність — не як наслідок тільки того попереднього стану, що селянство й наше робітництво пригнічувалось царатом, а просто — перебороти цю неписьменність, ліквідувати абеткову неписьменність, це й є першочергова умова, перша умова цілої нашої роботи в галузі будівництва соціялізму. Хто ж неписьменний? Це ж наші трудящі робітники, і коли б ми не виробили відповідних заходів ліквідувати абеткову неписьменність, тоді створилися б нові ножиці розходження між потребами нашої індустрії і культурного розвитку наших робітників, неписьменність нашої робітничої кляси.

Товариші, моїм завданням було скласти перед вами доповідь про ті нові завдання, що стали перед народньою освітою, перед НКО і всіма тими пролетарськими організаціями, що повинні брати участь у цій галузі освітньої роботи. Моє завдання поставити на усю широчінь ті завдання, що їх перед нами поставив наш перехід до боротьби за соціялізм, перехід до нового періоду перебудування нашої економіки. Цей перехід, що позначиться наслідками, гостро ставить перед нами нові завдання — брати культурно-освітню роботу не як відокремлену, не лише для зв'язку з іншими галузями, а як нерозривну частину й передумову цілого величезного завдання будування соціялізму в нашій країні. Отже, ви, комсомол, ви — організація, яка скупчує в собі молоді кадри пролетарської кляси, щоб виконувати величезні, поставлені життям завдання, до вас і буде моє слово про те, щоб ваша енергія, ваша ініціятива, ваша діяльність виявилася яко мога ширше в цій величезній роботі, що поставлена перед нами.

Резолюція політбюра ЦК КП(б)У в справі народньої освіти говорить про бюрократичність роботи Наркомосу, про відсутність дійсного зв'язку з профспілками, з комсомолом, із масами

безпосередньо. Перебороти ці наслідки попереднього періоду культурно-освітньої роботи й буде завдання Наркомосу в сучасний момент. Перевести це в життя можна лише за вашою допомогою, лише за вашою участю. Комсомол має своїх представників у різних комісіях, у різних нарадах, що при Наркомосі. Цього не досить, треба щоб це було представництво комсомолу, а не представництво окремих осіб. Треба, щоб питання, які стоять перед комсомолом, через цих представників комсомолу дійсно йшли на обговорення відповідної комісії, секції чи відділу. Коли я посилатиму до якоїнебудь установи, організації свого представника й потім залишу його для роботи за його відповідальність, то це не буде зв'язок цієї комісії з Наркомосом, ця комісія буде зв'язана з представником Наркомосу. Ваші представники, що беруть участь у комісії, є те джерело, що через нього питання Наркомосу, питання культурно-освітньої роботи переходять на обговорення до цілої організації комсомолу, на обговорення широкого активу комсомолу й навпаки, щоб свою ініціятиву, свої питання представники комсомолу приносили і ставили в Наркомосі.

Ленін у своїому відомому листі, опублікованому недавно на пленумі ЦК ВКП(б), зазначив одну достойність, що повинна бути достойністю комуніста: це впертість, уміння доводити питання до кінця. Питання освітньої роботи, питання культурно-освітньої галузі життя такі важливі, так чіпають усю молодь, отож вам треба бути впертим і настирливим до краю, вміти в шкільних справах комсомольської молоді обстоювати і провадити всі питання в царині культурно-освітньої роботи ще більше. Я гадаю, що дійсний, живий, активний зв'язок не лише між Народнім комісаріятом освіти й ЦК ЛКСМУ, а між цілою культурно-освітньою роботою та всією організацією комсомолу дасть можливість влити живий струмок у культурно-освітню роботу, щоб вона була живіша, жвавіша.

Товариші, кінчаю я закликом, щоб ви більш критикували, більш цікавилися всіма справами культурно-освітньої роботи, ставили її під знак критики й виявляли більше ініціятиви в тих питаннях, що стоять перед Народнім комісаріятом освіти,

перед культурно-освітньою роботою, і щоб ви всю вашу роботу в шкільній царині, в царині культурно-освітньої роботи влили під ознаку нової лінії освіти, а саме під ознаку того, що культурно-освітня робота стає тепер і вашою роботою, стає тепер неподільною, нерозривною частиною й передумовою цілого величезного завдання — будівництва соціялізму.

«Молодняк» № 6—7, 1927 р.

КОМСОМОЛ І КУЛЬТУРНЕ БУДІВНИЦТВО

Не можна ніяк звужувати завдань, що стоять перед комсомолом в культурному процесі. Велику помилку роблять ті, що гадають, буцім то комсомол має зосередити свою увагу виключно на питаннях освіти молоді, працювати виключно в оцих своїх, так би мовити, «відомчих» питаннях. Таке звужування завдань комсомолу призвело б до зниження питомої ваги комсомолу в цілому суспільному житті, до зниження питомої ваги цілого культурного будівництва в житті нашої країни. Коли Народній комісаріят освіти УСРР проводив до складу членів своєї колегії одного з робітників комсомолу спеціяльно в питанні роботи серед молоді, то це зовсім не тому, що гадав, ніби увага комсомолу може і мусить обмежуватись лише тими питаннями. Перед комсомолом стоїть ціле життя і цілий культурний процес, що всі його питання і всі його завдання мусять цікавити нашу комуністичну молодь, мусять притягати до себе її увагу. Справа лише в розподілі тої уваги, справа лише в тому, які передовсім на першому пляні мусять стояти питання і завдання.

Ціла низка, безліч питань культурного значіння стоїть перед нами, і між ними не може бути вибору, комсомол мусить їх водночас брати яко ціле. Яке чільне завдання мусить стояти перед увагою комуністичної молоді?

Чи питання роботи серед маси, її політичного піднесення у части в державній і широкій суспільній роботі, ліквідація неписьменности і завойования основ культурної бази цілого нашого соціялістичного будівництва?

Чи питання соціяльного виховання нової людини, здатної взяти участь у житті, праці й боротьбі нового суспільства?

Чи безпосередня участь в підготовці сил до господарського соціялістичного будівництва налагодженням і поліпшенням справи підготовки культурних сил?

Чи безпосередня участь в політичній боротьбі проти всіх і всіляких чужих клясових виявів і впливів в нашій державно-освітній роботі, чи в боротьбі з бюрократизмом, чи в роботі перевірки і виправлення соціяльної якости культурної роботи?

Важливі, величезні, велетенські завдання, але ж величезна помилка є у самому протиставленню їх одне одному. Комсомол не може відмовлятися від жадного з тих завдань, він мусить їх усі взяти, перемогти труднощі, скласти єдине ціле з їх в своїй творчій роботі.

Ці чотири завдання становлять, сказати б чотири концентрованих кола праці комуністичної молоді, різних широтою розгорненої роботи та глибиною її.

Масова робота комсомолу, в тому числі і масова робота в культурній галузі, є основною клясовою рисою комсомолу. Коли б комсомол позбувся тієї своєї роботи, від неї відсунувся або звузив би її, він тим би зрікся своєї кляси і перетворився з клясової організації пролетарської молоді на якусь секту замкнену і відірвану від мас, нездатну через те відігравати своєї клясової ролі. Глибокі, властиві самій історичній ролі комсомолу, причини привели його до постановки, наприклад, питання про ролю і участь комсомолу в величезному завданні сучасности — боротьби з неписьменністю. Я не знаю чи є зараз серед членів комсомолу неписьменні люди, їх напевно немає, не може бути, але я знаю — їх є не один десяток тисяч серед тої молоді, що йде за комсомолом, не бувши в її шерегах. Цілковито слушно, що комсомол бере своїм завданням боротьбу з тією чорною ганебною плямою — неписьменністю, що гальмує ціле наше життя і ставить величезну перешкоду нашому соціялістичному будівництву. Жадного неписьменного серед робітничої і селянської молоді. Це мусить стати не лише звичайним порядком чергової роботи комсомолу, кожен комсомолець мусить з всією жагою відчувати це питання. Хай потяг і жадоба уникнути неписьменности буде і стане снагою кожного комсо-

мольця, без чого він не може бути, що створює невід'ємну частину його природного і політичного «я» — а це ж лише одно з питань масової культурно-освітньої роботи, що стоїть перед комсомолом. Тим себе ми не можемо обмежити, тим себе ніяк не може обмежити комуністична молодь. На всю височінь треба зараз ставити питання широкої масової політично-освітньої роботи. В ній комуністична молодь мусить бути і мусить стати одним із найважливіших чинників, а в багатьох її галузях мусить бути стрижнем цілої такої роботи.

Візьмімо хоча б сельбудинки. Неприпустимо обмежуватися лише тим, що у нас здебільшого платними робітниками сельбудів є секретарі селянських осередків комсомолу. Таке сполучення цілковито можливе, але ж не скрізь і не завжди. Це треба розглядати в кожному окремому випадкові, щоб таке сполучення не заважало тій чи іншій роботі його. Перед нами стоїть завдання зараз поставити на широкий суспільний розгляд роботу наших сельбудів. Сельбуди у нас це є широкі освітні самодіяльні організації незаможного та середняцького селянства. Вони являють на селі основну базу цілої нашої масової політосвітньої роботи. Треба визнати одверто, що далеко не все там гаразд. Популярно-науковий бік стоїть не високо, антирелігійна робота переводиться в багатьох місцях зовсім зле. З бібліотеками стоїть справа незадовільно, книжок на селі мало і не завжди є те, що треба було б. Немає фактично ні з округи, ні з центру керівництва ідейного, ні будь-якої допомоги. Щодо політичної пропаганди і переведення політичних кампаній, то в багатьох і багатьох місцях ми не зуміли досить спертися на сельбуди й використати їх. Чимало сельбудів іноді нагадує характером своєї роботи старі «Просвіти». Чимало також є по правліннях сельбудів і чужого елементу. Перевибори правлінь сельбудів проходять здебільшого самоплавом. Суспільний розгляд сельбудів, притягнення до них широкої уваги, переведення Всеукраїнської кампанії перевиборів сельбудів стоїть на черзі порядку денного також і перед комсомолом.

Я не буду перераховувати багатьох і багатьох завдань масової політосвітньої роботи, що життя висуває до суспільної

уваги та до енергійної співучасти комуністичній молоді. Зазначу лише, що всі ті завдання можна виконати виключно за енергійною ініціятивною самодіяльною участю нашої комуністичної молоді.

Соціяльне виховання досі, треба признатися, замало притягало до себе уваги нашої комуністичної молоді. З двох боків підходив комсомол до загального обсягу справи соціяльного виховання. Передовсім справа комуністичного дитячого руху, що стикалася з цілою трудовою школою, з усіма її питаннями, примушувала комсомол ставити її перед собою. А втім, треба зазначити, що в деякому розмірі і сам дитячий комуністичний рух трішки перебуває на «відрубах» у комсомолу. Я не хочу говорити, що комсомол недостатню увагу звертав на піонерський рух, але мушу зазначити, що в усякому разі питання трудової школи соціяльного виховання лише останніми часами почали висовуватися в повному обсязі перед комсомолом, та й тут на шляху правильної постановки питань вставали невірні, іноді занепадницькі трактовки, що йшли з-поза комсомолу і навіть подекуди з самого Наркомосу. Прагнучи визначити установку нашого комсомолу, треба констатувати, що ті занепадницькі тенденції не знайшли собі ґрунту у нашому комсомолі. Здебільшого комсомол цікавився окремою галуззю нашої трудової школи — школою селянської молоді та аґрономізованою семирічкою. Висунення ідеї школи селянської молоді є безперечно заслугою комсомолу. ШСМ, як і робфак, є конче потрібною корективою на стику між нашою освітньою системою і нашим відсталим культурним становищем. Але обмежувати свою увагу школою селянської молоді та аґрономізованими семирічками і т. ін. комсомол не може. Ціла мережа трудшкіл, забезпечення робітництва та селянства загальним початковим навчанням, збудування мережі, підвищення початкового навчання — семирічок питання підручника, програми, методики, учительські кадри і методика учбової роботи, ця сума питань трудової школи, як і дошкільного виховання і виховання поза школою, стоїть перед комсомолом. Ба навіть соціяльне виховання є і мусить бути завданням не лише трудової школи, а й школи професійної. І трудова школа, і школа професійна в нашій радянській

республіці має поставлене перед нею пролетарською класою в програмі комуністичної партії завдання виховати нову людину з новою колективістичною психологією, з новими навичками до суспільної роботи, до колективної праці і боротьба за організацію нового соціялістичного суспільства. Це таке завдання, що є і мусить бути одним із чільнішіх завдань, що стоять перед комсомолом. Комсомол своїми організаціями саме і охоплює той вік, де готуються до життя, де людина мусить виховувати з себе нову, здатну до колективістичної праці й боротьби одиницю — частину трудового соціялістичного колективу. Питання соціяльного виховання мусить стати для комуністичної молоді і керованої нею цілої роботи селянської молоді як питання самовиховання.

Соціялістично-виховний процес може бути переведений виключно за такою самодіяльною ініціятивною участю самої молоді. Комуністична молодь мусить бути і тут авангардом цілої робітничо-селянської молоді.

Щодо участи комсомолу в підготовці нової кваліфікованої сили для нашого соціялістичного господарства, лінія більш визначеної уваги вже більш-менш загострена. Тут треба лише ще далі поглибшувати роботу, охоплювати все нові і нові галузі праці, внести більшу пляновість в цю участь комсомолу в професійній освіті і її побудові. Хочу зазначити лише два питання зараз: про кількість і про якість цієї нашої роботи. Ми зараз не можемо в умовах нашої теперішньої матеріяльної обмеженості охопити нашою професійною школою і тим паче нашою високою школою всю робітничу і селянську молодь. Питання соціяльного добору до профшкіл і до ВИШів зараз мусить бути ще в декілька разів загострено. Початкове навчання мусить бути переведено загальне навчання мусить охопити всю молодь, всіх дітей і перевиховати їх, призвичаювати їх до життя і праці під керівництвом пролетарської влади. Але й там, остільки ми ще не провели загального початкового навчання, питання соціяльного складу учнів стоїть перед нами. Добір учнів до семирічки мусить бути і зараз переведений за соціяльною ознакою з переважною увагою до прийому дітей робітників та селян. Тим паче це мусить бути

поставлено щодо профшколи, тим в десять разів паче ми мусімо це провадити щодо наших ВИШів. А проте приймальні комісії ВИШів щороку порушують директиви Наркомосвіти, погоджені із комсомолом і з комуністичною партією, а приймальні комісії мають у своїому складі лише одного представника Наркомосвіти — ректора ВИШу, решта — то представники суспільних організацій, в тому числі і комсомолу. Комсомол правильно поставив до Наркомосвіти вимогу забезпечити соціяльний склад студентства і боротьбу з вовками в овечій шкурі, але все ж таки треба сказати, що досі жадний представник комсомолу у приймальних комісіях ВИШів не зробив, не склав своєї звітної доповіді про свою роботу щодо прийому до ВИШів перед широким комсомольським загалом. Треба зазначити, що хоча й уже ми чимало і потягли робітників з Наркомосівських установ за їхню неправильну роботу щодо прийому, але ж покищо жадний представник комсомолу в приймальних комісіях не ставив перед собою питання про відповідальність за його бездіяльність чи перекручення підчас прийому до ВИШів директив НКО.

Друге питання, що стоїть на черзі, це підвищення якости нашої академ. роботи. Зрозуміло, успішності студентської роботи перешкоджають матеріяльні умови (стипендії мають сорок відсотків студентів на Україні, а житлом ми забезпечуємо приблизно половину всіх студентів), але все таки треба зазначити, що ми досі недостатньо звертали увагу на академічну підготовку робітників і селян до вступу до ВИШів. А приймати академічно непідготовлених робітників і селян до ВИШів — це значить заздалегідь визначити їм академічну невстигаємість у ВИШі, заздалегідь ставити їх у ВИШі в гірший стан щодо академічної успішности як рівняти до студентів з не-робітників і не селян, що їх ми приймаємо до ВИШів в невеликім числі, вибираючи найбільше академічно підготовлених з цілого загалу тих, що тримають іспити, як не-робітники і селяни. Академічна успішність у ВИШі — це єдина запорука, щоб у нас дійсно були виготовані кадри нових робітничих та селянських червоних спеціялістів. Боротьба за якість академічної роботи це є боротьба заякість роботи ВИШу. Переустаткування ВИШів, професури, добір, налагодженість

програм і підручників, справа практики тощо, а водночас це й також і боротьба за підвищення якости роботи студентів. Оце комсомол мусить поставити своїм завданням, комсомолець мусить бути на чолі своєї роботи. Нові кадри всіх видів спеціялістів для всіх щаблів нашої виробничої діяльности ми мусимо виготувати і їх можна виготувати знову таки лише за діяльною енергійною участю комсомолу.

І врешті кілька слів про політичне завдання комсомолу, про його участь в державному керівництві цілою нашою культурно-освітньою роботою. Я хочу сказати тут про участь комсомолу в переведенні пролетарською класою і її комуністичною партією роботи — перевірки всієї нашої партії і цілої нашої культурно-освітньої будови. Це завдання лише частина цілої роботи, що її перевів комсомол у боротьбі з бюрократизмом, за класову лінію державних апаратів. Можна лише побажати, щоб ця увага комсомолу була достатньою і ще більше поширялася на культурно-освітню галузь. Тут, зрозуміло, може бути два збочення і дехто може піддатися бюрократично-оптимістичним поглядам, рожевим кольором підфарбованим і дехто може попасти під вплив буржуазного занепадництва. Для комсомолу обидва ті збочення не можуть бути властиві. Живий, енергійний, молодий, з творчим, комуністичним ставленням до життя, такий повинен бути свідомий пролетар-комсомолець і так підходити до свого завдання — участи в цілому державному життю і до роботи перевірки та його виправлення. Що властиво соціяльному характерові пролетаря? Це його виробничі, творчі риси. Ті риси пролетарського соціяльного характеру має у собі наша комуністична молодь. Треба жадати, щоб вони ще далі і більше виявлялися на новому — культурно-освітньому терені.

Травень 1929 р.

ПРО СИСТЕМИ НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ [1])

Питання про системи народньої освіти ми ставимо не в площину загальних академічних міркувань, а в площину політичну в зв'язку з уніфікацією систем народньої освіти в цілому Союзі.

Дещо з історії: у нас на Україні система народньої освіти розвинулася окремо й самостійно і складалася незалежно від тої, що існувала і існує в Росії. Ще в 1921 році відбулася при ЦК ВКП(б) нарада в питаннях народньої освіти. Треба зазначити, що тепер немає жадного нового спірного питання, а всі вони були вже в попередній дискусії 1921 року. Гостра боротьба вже була тоді і вона не призвела тоді ні до чого. Директиви, що їх дала тоді партія, ЦК ВКП(б), мали своїм наслідком таке: резолюції ухвалено одноголосно, але зовсім не однодушно, а після, при переведенні директив ЦК ВКП(б), обидві сторони вели свою роботу в протилежних напрямах.

З того часу відбулося декілька нарад, але всі ті наради зустрічали завжди великі принципові розходження щодо системи народньої освіти. Цих розходжень наради не могли розв'язати, і з цієї причини на протязі багатьох років зовсім не відбувалися Всесоюзні наради наркомів освіти в той час, як наради інших не об'єднаних наркоматів Союзних Республік — Наркомзему, НКЮ тощо відбувалися. Кожний наркомат освіти — і російський, і український провадив свою роботу без ніякого організаційного зв'язку один з одним. Але це не значить, що ніяких впливів не було. Може, ті впливи були однобічні, але вони були, а саме через російські матеріяли. Матеріяли НКО РСФРР надходять і сюди, наші робітники знайомляться з ними,

[1]) Доповідь на партзборах осередку НКО 27/XII 1928.

отож вони й впливають на нашу роботу. Матеріяли НКО УСРР друкуються українською мовою, і через те вони або зовсім не мали ніякого впливу на роботу Наркомосу РСФРР, або дуже незначний. Проте ціла низка питань практичної роботи НКО УСРР вставала і перед робітниками російського НКО. Ціла низка спільних питань як для російського, так і українського НКО виникла не з середини роботи НКОсвіти, а з спільної для обох наркоматів бази — з господарських установ, комсомолу, профспілок. Це призводило до постановки низки питань, що потребували обов'язково однакової відповіді, незалежно від того, до якої Республіки вони належать.

Нарешті в квітні 1927 року відбулася нарада наркомів автономних республік РСФРР, куди закликано і Наркомоси Союзних Республік, що тоді перебували в Москві на сесії ЦВК Союзу. Ця нарада перетворилася врешті в нараду наркомів освіти Союзних Республік і там, за моєю пропозицією, ухвалено поставити перед партією і урядом питання про уніфікацію системи освіти. Причиною постановки цього питання були наслідки розходження двох систем, що давали себе в знаки по різних галузях освітнього і культурного життя.

Треба передусім відзначити, чи є в нашій системі такі особливості, що базуються на національних особливостях нашої Республіки; чи з-поміж ознак нашої системи є дещо таке, що характеризувало б оцю систему, як систему національну, чи є в ній щось такого, що відповідає особливостям українського культурного процесу, національної політики у нас, себто іншими словами — ми мусимо собі поставити питання, чи справа української системи наросвіти, частиною національного питання на Україні, чи ні. Це питання ми мусимо собі поставити для того, щоб визначити передумови постановки питання про уніфікацію систем наросвіти. Коли б ми визнали, що в нашій системі наросвіти є дещо властиве не загальній постановці питання про системи народньої освіти, а окремим умовам українського національного культурного процесу, коли б ми знали, що ці особливості потрібні не взагалі для підготовки квалі-

відповідають особливим умовам соціялістичного будівництва у нас на Україні, що ці умови соціялістичного будівництва у нас такі специфічні, що потребують спеціяльної системи наросвіти для України,— тоді ми мусіли б сказати: уніфікація системи припустима лише за деякими умовами — з тим, щоб загальні підвалини нашого українського культурного процесу не були пошкоджені і загальмовані уніфікацією системи. Адже питання про те, чи є в основі особливостей нашої української системи наросвіти щось специфічне, що відповідає нашому українському культурному процесові і умовам його розвитку,— це питання не зайве, і ми не лише маємо право, але обов'язок його поставити.

На підставі розгляду питань, що виникали підчас усіх попередніх розходжень і балачок, я прийшов до глибокого переконання, що в особливостях нашої української системи наросвіти немає ні атома, що відповідав би особливостям нашого українського культурного й національного процесу. Особливості в нашій системі виникали з нашого розуміння процесу формування людини, як свідомого учасника будування соціялізму відповідно до нашого господарського процесу. Але досі учасники всіх попередніх дискусій ніколи не говорили, що наша система є система, придатна виключно для України і відповідає особливостям України. Цього ніхто не говорив, а всі визнавали, що наша українська система має загальне значіння і мусить бути пристосована і по інших Республіках. Цю загальну значимість української системи наросвіти визнавали і обстоювали всі її прихильники, і жадного голосу не було на протязі всіх восьми років, що визнавав би і заявляв би денебудь та колинебудь, що наша система випливає з особливостей нашого українського процесу тощо та має якийсь спеціяльний національний характер.

Це має величезне значіння і свідчить про те, що ми мусимо це питання скинути з рахунків перед тим, як говорити про системи освіти. Та тут є маленьке «але». Яке воно? Коли б хтонебудь

скрізь саме тому, що вона російська, а українську систему визнав би за непридатну, тому що вона українська, тоді б виникало б питання про два націоналізми, що б ряться на ґрунті систем про народню освіту, тоді б виникло питання, що одні, прихильники російської системи, обстоюють переведення тієї системи, яка є в Росії, тим що вона російська, і визнають, систему, яку ми переводимо на Україні, за непридатну, бо вона українська, а інші, навпаки, обстоюють особливості української системи лише тому, що вона українська. Тільки в цьому умовному сенсі можна говорити про деякий зв'язок питання про системи народньої освіти й національного питання. Треба зазначити, що такі заяви бували, але у пресі вони майже ніколи не мали місця. Є люди, що гадають, ніби російська система повинна бути переведена по всьому Союзі і по інших Республіках тому, що вона російська. Бували у нас такі люди, що на це заявляли: ми за нашу систему, бо вона українська. Ці голоси у пресі не мали вияву, це були позалаштункові розмови, і це ми можемо скинути з наших розрахунків зовсім. Питання про народню освіту не має нічого спільного з питанням національним.

У нас не тому відстоювали нашу систему наросвіти, що вона українська, що вона відповідає специфічним умовам усього культурного українського процесу, а тому, що, на їхню думку, наша система взагалі більш відповідає умовам розвитку цілого соціялістичного будівництва, тим то й стояли на тім, щоб її швидше перевести і в інших республіках Союзу.

А тепер після того, як я виявив, чого немає в питанні про народню освіту, треба сказати, що в ньому є і в чому саме полягає розходження.

Першу українську радянську «Схему народньої освіти в УСРР» затвердив 25 вересня 1920 року тодішній нарком тов. *Гринько*.

За цією схемою соціяльне виховання на Україні починалося з 4 років. З 4 до 8 років воно зветься дитячою комуною, далі від 8 до 15 років іде загальна освіта, що зветься єдина трудова школа. А дальше йде профшкола, що тягнеться

2 роки. Ось тут маємо перше розходження з російською системою освіти, бо в Росії загальна освіта подається в єдиних трудових школах на протязі 9 років, а у нас на протязі 7 років від 8 до 15. Два роки профшколи в українській системі наросвіти відповідають двом останнім рокам єдиної трудшколи в російській системі.

Вже з самого початку виникли розходження про вагу цих двох років і їх виділення в окремі школи. Справа далеко не лише в тім виділенню 2 років в окрему інституцію, а справа в так званій інтеґралізації, чи професіоналізації, себто: чи давати ці два роки на суто професійну освіту, чи зосередити їх на загальному навчанні, на підготовку до вступу у вищі школи.

Такі розходження стали на перших кроках складання обох систем. (Російська система, правда, почала на два роки раніше організовуватися — з 1918 року). Щодо цього — корективом до російської системи пізніше була т. зв. спеціялізація останніх двох кляс трудової школи, аґрономізація її тощо, а з другого боку — туди, як коректив до системи, ввійшли так звані школи селянської молоді. Все це здебільшого було прийнято в систему за ініціятивою комсомолу. Це були корективи до інтеґрального характеру двох вищих кляс російської єдиної 9-тирічної трудшколи, корективи на відсутність в ній спеціяльної установки на підготовку до практичного життя. Як у нашій, так і в російській системах з самого початку не було певної витриманости ні в установці щодо профшколи, ні в системі освіти взагалі. По технічній вертикалі ми мали дворічну профшколу (за установкою з 1920 р.), а далі йшов технікум, а перед технікумом був річний стаж. На ділі цей 1 рік стажу був додатком до профшколи, отож це вже була не 2-річна, а 3-річна профшкола. За соціяльно-економічною вертикалею була теж 3-річна соціяльно-економічна профшкола, а далі йшов не вступ до інституту, а річний стаж. 3-річна профосвіта за схемою була і під мистецькими і під науковими інституціями. У схемі 1920 р. не зазначалося, яка саме профосвітня установа була підготовчою до педагогічного інституту. Намічалася якась 3-річна

профшкола і після того 1-річний практичний стаж. Але, як ми знаємо, на протязі 8 років ніякої профшколи по педвертикалі засновано не було. Отже, наша система в своїх коріннях — у схемі, затвердженій 25 вересня 1920 року, на первому своєму ступені не була одноманітна. Дворічна профшкола була по аґрономічній та по технічній вертикалі з додатком річного стажу, по медвертикалі була 3-річна профшкола, що звалася школою лікарських помічників, по соціяльно-економічній вертикалі була 3-річна профшкола з річним стажем і по педвертикалі намічена була 3-річна профшкола з річним стажем, але та профшкола фактично залишалася не заснованою.

Як же стоїть справа з вищою школою згаданої схеми? Тут є цікаві речі. По медвертикалі після 3-річної профшколи, що звалась школою лікпомів, йшла 4-річна вища школа — інститут, а далі йшла академія. По соціяльно-економічній вертикалі після профшколи йшов річний стаж, далі 4 роки інституту, потім річний стаж, а після цього академія. По педвертикалі після 3-річної профшколи неутвореної і практичного річного стажу йшов інститут; спочатку були 3-річні інститути плюс річний стаж, пізніше 4-річний інститут з річною перервою для стажу і після того йде академія, що вже дає кваліфікацію вченого.

Особливо цікаві дві вертикалі — аґрономічна і технічна. По технічній вертикалі після 7-мирічної трудшколи маємо в схемі — 2-річну профшколу та річний стаж, далі 3-річний технікум та річний стаж і потім 2-річний інститут, нарешті — академія, що дає вченого. Аґрономічна вертикаль має 2-річну профшколу, за нею йшов 3-річний технікум та річний стаж, далі 3-річний інститут і нарешті — робота на вченого.

Таким чином, питання про базу педвузів, що останні два роки турбує Упрофос, а саме те, що у нас під педвузами немає ніякої профшколи, розв'язувалося схемою, затвердженою в 1920 році, яка передбачала педагогічну профшколу, як підготовку до нашого педвузу. Такої школи, проте, не створено. І ще більше, — за цією нашою системою технікум ми розглядали, як частину ВИШу

як нижчий щабель ВИШу. А скільки після того доводилося говорити про те, що наші технікуми такі самі ВИШі, як і інститути, що вони такого самого рівня, а лише дають іншу ступінь кваліфікації. За системою, прийнятою на Україні в 1920 році, ВИШ по технічній і аґрономічній вертикалях розділявся на два щаблі: один щабель — це технікуми, а другий — інститути.

Дворічна профшкола по аґровертикалі давала кваліфікованого робітника, три роки технікуму з однорічним стажем давали інструктора-спеціяліста, а три роки інституту з однорічним стажем давали аґронома. Такої чіткости по індустрійній вертикалі немає, але очевидно вона повинна була мати приблизно такі самі ступені кваліфікації.

У 1920 році не було принципових розходжень між російською і українською системами народньої освіти як щодо ВИШів, так і зокрема щодо технікумів. Технікуми — це перший щабель ВИШу. Технікуми мали давати спеціяліста-інструктора і підготовляли до другого щабля ВИШу — до інституту. Наш технікум мав давати інструктора-спеціяліста, а в Росії технікум дає майстра. Принципової ріжниці між Росією і Україною щодо технікумів в системі народньої освіти в 1920 році не було.

Щодо медичної та соціяльно-економічної вертикалі, то ми мали 4-річний інститут без технікуму, по технічній вертикалі — 2-річний інститут з 3-річним технікумом і по аґрономічній 3-річний інститут з 3-річним технікумом. Коли взяти технічну і аґрономічну вертикалі, то ми бачимо, що 3-річному технікумові, середній школі в російській системі, у нас відповідав також 3-річний технікум, що був першим щаблем до інституту. Коли юнак проходив всі щаблю світньої системи, то по аґрономічній вертикалі він кінчаву нас технікум в 20 роках свого віку і ставав інструктором-спеціялістом. По технічній вертикалі кінчав з 21-м роком. Щодо віку маємо те саме і в російській системі. За тодішньою установкою технікум наш, загально беручи, відповідав за віком випускників російському технікумові, хоча була ріжниця щодо обсягу

знань. Але в Росії вища школа є над технікумом, а також над трудовою школою, бо у них можна переходити з 9-річної трудшколи безпосередньо до інституту. У них інститут 4-річний, а у нас 2-3-4-річний залежно від вертикалі. Отже, у вихідному пункті складання наших систем було розходжень менше, аніж потім склалося.

Як у нас розходження створилося? За нашою схемою, якою вона була до останнього часу, є вже розходження в принципіальних установках 1920 року. Семирічна трудшкола залишається так, як вона є в схемі, а далі йдуть профшколи: індустріяльно-технічні, сільсько-господарчі, торгово-промислові, медичні і художні, при чому для всіх цих профшкіл зазначено три роки навчання. Життя виправило різноманітність, що є в попередній схемі, затвердженій 25 вересня 20 року. Тут установлено однаковий розмір протягу навчання в усіх профшколах, а саме — три роки, в технікумах три-чотири-п'ять, а в інститутах 4-5 років. І от тут бачимо, що наша система в своїм розвитку (і це сталося в 22-23 році) перейшла на інші рейки, аніж ті, на яких вона була заснована. Раніш профшкола щодо протягу навчання була неоднакова, а в 1922-23 році встановлено однаковий час для всіх профшкіл, а саме 3 роки. Тут уже виникає ріжниця, що має величезне значіння. В технічній вертикалі в попередній схемі після профшколи йшов безпосередньо перший щабель вищої школи — технікум. Пізніше після закінчення профшколи для переходу до ВИШу треба було річний стаж, подібно було і в соціяльно-економічній галузі. Так сталося, що за схемою нашої освіти немає однакових умов для річного стажу після профшколи, як обов'язкової умови для вступу до вищої школи. Це велика принципова ріжниця між попередньою установкою і тою, що до неї прийшла наша система пізніш — в галузі профшкіл.

Друге розходження полягає ось у чому: перша схема розглядала технікум, як перший щабель ВИШу, що з нього потім треба було після стажу йти до інституту; в дальшому розвиткові в 1922-23 році технікуми стоять біля інститутів, як рівнобіжні вищі школи, що мають іншу цілеву установку,

а саме — підготовку тільки вузького спеціяліста. З нашої системи 1920 року зникла така риса, як річна перерва для практичного стажу, що була в середині нашої вищої школи як по сільсько-господарчій вертикалі, так і по технічній, а курс навчання в технікумі став від 3 до 4 років, а в інституті від 4 до 5 років. За попередньою схемою студент мусів навчатися по агровертикалі після профшколи: 3 роки в технікумі, рік стажу, 3 роки в інституті, себто всього 7 років, і кінчати мусів на 24 році свого віку. По технічній вертикалі після профшколи йшов річний стаж, 3 роки технікуму, потім річний стаж, 2 роки інституту, разом 7 років, і випускник мусів кінчати науку теж на 24 році свого віку. Тепер з профшколи виходять на 18 році віку, потім від 3 до 4 років в технікумі, це буде 21 — 22 рік віку, а інститут кінчають на 22 — 24 році віку. Таким чином, ми маємо 2 великі зміни: перше — поширення програм у цих наших шаблях вищої школи (технікумах і інститутах), скасування річної перерви навчання для переведення практичного стажу, і друге — установка, цілеспрямованість школи на 2 кваліфікації, тобто розбиття єдиної вищої школи на дві паралельні установи — інститут та технікум. Це створило нові додаткові розходження нашої системи з російською. Технікум став не першим шаблем вищої школи, а окремою вищою школою. Виникла думка про те, що технікуми й інститути, рівнобіжно працюючи, готують спеціялістів різної категорії: один готує широких спеціялістів, спеціялістів-організаторів, а другий вузького спеціяліста, спеціяліста вузької кваліфікації. Це розходження щодо будування ВИШів у нас повстало не з самого початку культурно-освітнього будівництва з 1920 року, а з того часу, коли виникла думка про те, що треба мати окремий ВИШ для виготовлення спеціялістів вузької кваліфікації. Коли і де виникла ця думка? Як це свідчить кол. заст. НКО тов. *Ряппо* в журналі «Шлях Освіти», він є автор зміни нашої української системи народньої освіти приблизно на початку 1921 року.

І так перехід від системи народньої освіти 1920 р., затвердженої т. Гриньком, до системи тов. Ряппо характеризується тим, що технікум за системою 1920 р. мав своїм завданням

підготовити до інституту або дати інструктора спеціяліста, себто майстра і спеціяліста вузької кваліфікації. За системою тов. Ряппо, той самий технікум став ВИШем поруч з інститутом, маючи своїм завданням дати виключно інженера вузької спеціяльности. Для нас питання не в тому — треба, чи не треба мати спеціялістів вузької спеціяльности, а в тому, що, за системою 1920 р., такого спеціяліста давав технікум, як перший щабель ВИШу, але цей самий технікум водночас підготовлював і до інституту, а в системі тов. Ряппо технікум став поруч з інститутом і не ставив собі ніякого завдання готувати до інституту.

Це велика принципова ріжниця, і ця ріжниця виникає у нас саме з переходом до нової системи тов. Ряппо.

Коли взяти технічну вертикаль так, як вона була в системі 1920 року, то два роки профшколи давали кваліфікованого робітника, дальші три роки технікуму — після закінчення технічного річного стажу, якщо студент не йшов дальше і залишався на практичній роботі, давали інструктора-спеціяліста і техніка. Ті, хто йшли далі, йшли до інституту і після дворічного стажу одержували звання інженерів. На трьох щаблях професвіти — три різні продукції: кваліфікований робітник, інструктор-спеціяліст і далі — інженер-організатор.

В системі Ряппо ми маємо технікум, що дає теж інженера вузької спеціяльности, але ніякої окремої інституції, що готувала б майстра — робітника середньої кваліфікації, немає. Головний докір нам роблять такий, наша система не дає середнього інструктора-спеціяліста, що у нас готував чи мусів готувати перший щабель нашого ВИШу — технікум.

Як кореґувало життя і російську й українську систему? Поруч згаданих щаблів російської, і української системи народньої освіти виникла ціла низка освітніх установ, не передбачених ні російською, ні українською системами, такі як денні й вечірні робфаки, школи ФЗУ, школи селянської молоді, курси для підготовки до ВИШів, вечірні робітничі технікуми, вечірні профшколи, професійні курси для підготовки нижчого адміністративного персоналу, тобто ціла низка нових установ, не кажучи вже про радпартшколи.

Треба зазначити, що на даний момент ні російська, ні українська система не існують у цілій своїй первісній формі, вони кореґовані цілою системою додаткових установ, що цілковито не вміщалися ні в російську, ні в українську системи. Візьмімо вечірні робітничі технікуми. Я не беру всього обсягу питань, що зв'язані з ними. Там провадиться навчання в тісному сполученні з постійною практичною роботою на заводі чи на фабриці. Це надзвичайно характерна і важлива риса вечірніх робітничих технікумів, але не на неї хочу звернути увагу, а ось на що: вечірні робітничі технікуми тепер намічають 5 років навчання, спочатку було 4 роки, з них, як це ще в минулому році намічалося, три перших мусять давати майстра, останні два — інженера. Що це є, як не повернення до схеми 1920 року, коли ВИШі з 5-річним навчанням в перших трьох роках звалися технікумами, а потім інститутами, з тою ріжницею, що за схемою 1920 р. була перерва — стаж, а в вечірньому робітничому технікумі стаж на протязі всього навчання. Вечірній робітничий технікум з переходом на 5-річне навчання з двома циклами дає з I циклу (3 роки) звання майстра, себто середній технічний персонал, і з II циклу (2 роки) дає звання і знання інженера-організатора. Це фактично за законами діялектики — повернення до 1-ої схеми нашої освіти з 25 вересня 1920 року.

Візьмімо робфаки, або як вони у нашій українській системі свого часу іменувалися — робіт-сельфаки, потім, як відомо, цю політичну помилку Наркомосу виправлено після відповідних указівок Центрального Комітету партії. На чому вони базуються, як вони прив'язані до системи? Адже, згідно з нашою системою, наш громадянин йде з трудшколи до профшколи, далі до технікуму чи інституту. А де ж тут місце для робфаку? Кого він готує? На чому він базується? Як бачимо, робфак стоїть поруч і зовні — як і нашої, так і російської системи. Через робфак проходять ті, що не проходили всіх попередніх щаблів нашої освітньої системи, але він не міститься в нашій системі, він її порушує, так само, як він порушує й російську систему. Я не буду зазначати, в чому причина. Як відомо, робітнича кляса мала в собі достатнє число активних загартованих в політичних

боях громадян, що поновлювали зруйноване війною господарство і до цього потребували знання. Робфак засновано для них, але ж вони не проходили жадного із шаблів нашої системи наросвіти, бо вчилися грамоти не в школі загальній або в школі лікпепу, а в армії, в касарні та на полях бою тощо, і тому цей вихований життям, боями та працею актив ми провели через додаткові установи — робфаки, не зважуючи ні на нашу, ні на російську системи і їх ламання.

Тепер берімо фабзавуч. Як він сполучається з російською і українською системами народньої освіти і схемою її? Він базується у нас (відповідно профшколі) на семирічці; але фактично й на Україні, і в Росії лише деякий незначний відсоток фабзавучу базується на семирічці, а здебільшого на першому концентрі трудшколи і охоплює іноді не всю програму профшколи. Фабзавуч — це школа, що сполучає водночас завдання профшколи і завдання старшого концентру трудшколи. Коли ФЗУ базується на 4-річці, тут водночас проходяться предмети цих двох шаблів нашої освітньої системи. Таким чином, і школа фабзавучу розрізує систему школи і нашої, і російської. В такому ж стані перебуває і школа селянської молоді.

Тепер, що ж це таке курси підготовки до ВИШів? Це є, беручи принципово, негація системи народньої освіти — і російської, і української, бо за обома системами профшкола або дев'ятирічка мусять підготовляти до ВИШів. Профшкола повинна давати таку продукцію, що пішла б просто до ВИШів, але вона не дає, тому існують курси підготовки до ВИШів. Що це таке? Це є корективи до наших непорядків, бо цього вимагає практика. А з принципового боку беручи, курси підготовки до ВИШів це є негація системи і української, і російської.

В Росії корективи пішли іншими шляхами, а якими — то найкраще свідчить заява т. Луначарського на ювілейній сесії ЦВК'у Союзу 1927 року про те, що їхня дев'ятилітка — єдина трудова школа дає верхоглядів, а не готує до життя.

Доки питання систем не виходило поза межі кабінетів як російського, так і українського Наркомосу, ніхто не чіпав їх.

Вони пророблляли свої системи і проводили їх в життя сперечались, як звичайно, між собою, але з їх установ не виходило ніяких стимулів, що штовхали б до перегляду і перевірки цих систем. Те, що всередині Наркомосів не було сил для перевірки їх розходжень, свідчить про те, що обидві системи були складені не на підставі реального життя, не діялектично. І певно, обидва Наркомати, що виробили свої системи, зависли б в своїх схематичних забобонах, коли б не втрутилися в цю справу нові чинники, що потребували перевірки систем, бо від обох систем страждали.

Які ж це були чинники? Хто почав передусім кричати? — Комсомольці передусім почали кричати, цебто молодь, цебто ті, що були головними об'єктами діяльности. Крик зняла невелика група студентів, що переводилася з одної республіки в другу, невелика кількість інженерів, що закінчили на Україні технікуми, а на роботу поїхали до Росії і потрапили там в скрутний стан. Існували дві системи і одна одну не визнавала. Російський НКО не визнавав української системи, український не визнавав російської. У нас були принципи, що їх ми визнали правильними взагалі; російський НКО визнав свої принципи правильними; а з цього визнання нічого не виходило на протязі 6 років. На протязі тих років ми визнавали нашу систему єдино правильною і російську невірною, а російський НКО визнав, що їх система єдина правильна, а наша невірна. Але ті інженери, що од нас попадали до Росії, або відтіль до нас, на собі почували практично розходження між двома Наркоматами. Це був перший крик життя.

Далі щодо фабзавучів. Хоча вони стояли поза межами нашої системи, але їх потребувала дійсність, дійсний стан нашої робочої молоді, яка життям була примушена працювати на заводі, добувати собі шматок хліба і прагнула до знання. Вже перші наші схеми в часи військового комунізму були характерні ще одною рисою, що тут не виявлена, а що зветься загальна освіта. Вона мала охопити «все і вся» за державні кошти, за рахунок пайка. Після переходу на неп проведено перевірку того самим життям, і питання про утримання і про

державні кошти для всіх уже стало неможливим. Учень трудової школи не міг уже розраховувати, що всі учні, а також і він, матимуть допомогу від держави. Він мусить заробляти і заробляв, і водночас прагнув до знань. Це основна причина виступу комсомолу, вступу в боротьбу за фабзавуч. Треба сказати, що спочатку Наркомоси зустріли ідею фабзавучів підозріло, фабзавучі не містилися в обох системах Наркомосів. Але життя потребувало перероблення і прийняття їх. Це був *перший* коректив до системи.

Другий коректив це були *робфаки*. Тут на першу чергу виступили місцеві партійні організації і профспілки, що за їх ініціативою був утворений робфак і дав на перші кроки більш підросłого люду, а не комсомольського. На перших кроках Наркомоси зустріли ідею робфаків теж підозріло, були навіть висувані принципові зауваження, що це не дає підготовки до ВИШ'ів, що це підготовка «на дріжджах». І коли існує «комчванство»,— то в такому підозрілому ставленні до наших робфаків виявилося «педчванство», педагогічне чванство. Робфаки засновано, за них потім ухопилися і комсомольці та навіть домагалися знизити вік вступу до робфаків, мало чи не до 15-ти років. Це означало зміну ідеї робфаку, бо він базується на наявності робітників, що брали участь в політичному житті країни, та не мали можливости підготовитися до вступу до ВИШ'ів. Коли замінити тих робітників молоддю профшкільного віку, як це пропонували деякі комсомольці, то така зміна є зміна цілої ідеї робфаку. Але в усякому разі був дальший натиск комсомолу. Цей натиск призвів до того, що в обох Наркоматах виникла навіть думка про скасування робфаків.

Дальший ступінь боротьби — це питання фабзавучу й інструктажу праці та бригадництва. На терен виступили господарники, що потребують швидшої і дешевшої підготовки робочої сили, і це призвело до гострої боротьби між господарниками та комсомолом. Наркомос України, як і Росії, став на боці комсомолу. Та тут справа стояла не лише в педагогічній площині, питання було про те, як би нам встигнути підготовити відповідну кількість робітничої кваліфікованої сили, відповідно

до пляну нашого господарського будівництва і пляну капітального будівництва. На терен виступив такий момент, як господарське соціялістичне будівництво. Розгорнення нашого капітального пляну і індустріялізація країни поставили питання про те, чи відповідають наші системи, як російська, так і українська,— задляному розгорнення нашого будівництва і чи підготовлять потрібну кваліфіковану силу. Тут виступають на арену і Держпляни, і профспілки, і ВРНГ — вся система наших господарчих органів, що працюють над господарським будівництвом.

Далі постало питання про *якість* нашої роботи, про капітальні вклади в наші вищі школи і виникла справа, як поставити всю нашу освіту під ознаку відповідности цілому соціялістичному господарчому будівництву. Встало питання про забезпечення всієї нашої індустрії всіма потрібними спеціялістами. І тут є два цікавих моменти. Перший — про вузьких спеціялістів, або спеціялістів окремих спеціяльностей. Ми на Україні стоїмо на позиції виготовання окремих спеціялістів. Наш ВРНГ і російський НКО виступають проти нашої системи, але у ВРНГ Союзу більше стоять за нашу систему виготовання вузьких спеціялістів. Господарники підтримують нас не з педагогічних міркувань, а вони козиряють реальними потребами життя. Обидві системи наші стали перед фактом розгорнення соціялістичного будівництва, яке поставило нас віч на віч руба із питанням культурної революції. На загальному фронті соціялістичного будівництва та індустріялізації виникло загальне питання підготовки робочої сили, питання підготовки культурних передумов господарського розвитку, питання культурної революції, що призвело до розгляду нашого культурного будівництва, як невід'ємної частини цілої системи соціялістичного будівництва. У нас пляновання єдине, система нашого господарства єдина, і тому питання про уніфікацію народньої освіти, про уніфікацію системи народньої освіти стало, як питання про потребу будувати єдине соціялістичне господарство.

НКО мусіли поставити питання про уніфікацію системи. Звідціля прийняття на нараді народньої освіти в квітні м-ці 1927 року, потім на X з'їзді КП(б)У,— резолюції про кінчу

потребу життя і цілого соціялістичного будівництва — поставити і провести завдання уніфікації системи народньої освіти.

Виникає нарешті таке питання: чи система здійснена у нас, чи ні? За нашою системою базою для трудшколи є дитяча комуна, садок і т. інше. В дійсності на Україні дошкільна робота розвинена була в минулому році найменш, порівнюючи з іншими радянськими республіками. Тут ми маємо розрив поміж дошкільними установами та трудшколою — база вужча за надбудову.

По трудовій школі маємо таке становище: семирічка охоплює 850.000 дітей, а 4-річка 1.530.000 учнів, себто фактично на сьогодні перша освітня база трудшкода не є єдиною для всіх дітей, не всі учні 4-річки мають змогу перейти до другого концентру трудшколи. Отже другий концентр трудшколи фактично не завжди є другий концентр, а окрема школа, що до неї не всі мають можливости поступити, скінчивши 1-й концентр.

Тоді постає таке питання — чи побудована наша система так, щоб, закінчивши школу 1-го концентру, учень мав деяку підготовку до участи в практичному житті?

Мало того, у нас є 6.157 шкіл першого концентру, які на сьогодні ще не є 4-річки, а лише 3-річки, а 2.693 лише 2-річки. Себто маємо з 17.102 шкіл 1-го концентру 6.850 неповних 4-річок, що учні їх заздалегідь не мають і не матимуть можливости поступити до 2-го концентру.

Таке становище пояснюється тим, що у нас немає матеріяльних можливостей.

Таким чином, ми маємо фактичний розрив системи і поміж 1-им та 2-им концентром трудшколи.

Такий само розрив маємо і поміж трудшколою і профшколою. Не кожний, що скінчив другий концентр, має змогу вступити до профшколи. Крім того, до профшколи йдуть учні, що й не були в трудшколі. В прийомі 1926-27 року до профшкіл учні з трудшкіл становлять пересічно 65,8%, а до шкіл ФЗУ — 68,1%.

Ще більший розрив є поміж профшколою та вишами. Виші заповнені випускниками профшколи лише на $^1/_3$ — $^1/_4$. Тому на сьогодні наші профшколи ще не виконують завдання бути базою вишів.

Таким чином, реалізацію системи ми ще не маємо єдиної системи і маємо низку розривів, дійсну мережу з дірками. На ділі у нас немає ще загальної системи, і вся наша система має не більш, як нормативне значіння.

Тепер, після огляду розвитку нашої системи, огляду того, що є і чого в ній немає та які корективи внесло до неї життя — зупинімось на питаннях, які ввесь час намагалися нав'язати нашій системі, як питання принципові. Я хочу сказати про професіоналізм, політехнізм і монотехнізм.

Тов. Ряппо в статті «Проблема професіональної і технічної освіти — як одна з принципових засад нашої системи» протиставляє політехнізм професіоналізмові і говорить, що розгорнути елементи політехнізму можливо тільки після перемоги соціялізму. Що таке професіоналізм чи монотехнізм? Це є установка на знання одної професії тої чи іншої одної спеціяльности. Що таке політехнізм? — Ось що говорить про це теза Маркса:

«Політехнічна освіта мусить ознайомити з загальними науковими підставами всіх виробничих процесів, а в той же час дати дитині й підросткові практичні навики і вміння користуватися найпростішими інструментами всіх виробництв».

Балачки про протиставлення монотехнізму — політехнізмові гостро засудив Ленін, але вони у певному обсязі живуть ще у нас в НКО. Ленін правильно сказав, що «це свідчить про незнання програми і є простісіньким захопленням абстрактними лозунгами».

Коли справа йде про принципову установку, то — ні кроку од принципових засад Леніна. Заява про те, що політехнізм можна розгорнути підчас комунізму — невірна. Наша програма говорить виразно:

«школа повинна бути не тільки провідником принципів комунізму взагалі, а й провідником організованого виховання пролетаріяту, з метою виховання покоління, здатного остаточно встановити комунізм»

і в другому місці:

«тісний зв'язок навчання з громадсько-виробничою працею, що підготовляє всебічно розвинених членів комуністичної громади».

Це мусить робити школа вже підчас диктатури пролетаріяту, і далі програма говорить, що найближче завдання нашої школи є (отже тепер є, а не після остаточної перемоги комунізму) політехнічна освіта. А тов. Ряппо говорить в своїй статті, що це завдання після остаточної перемоги соціялізму.

Чи може хто гадає, що є розходження між програмою партії і заявами Маркса і Леніна? Ні найменших. Наша програма говорить, що вже тепер наша школа мусить бути не лише провідником принципів комунізму взагалі, а й провідником виховального впливу для виховання покоління, що здатне остаточно здійснити комунізм. Наша школа повинна виховати покоління, що зможе перемогти, а не то що після перемоги школа мала б братися до виховання такого покоління, як то говорить тов. Ряппо. Ми повинні боротися за політехнічний характер школи тепер, у цих умовах, в яких живемо, для того, щоб підготувати умови і покоління для остаточної перемоги комунізму. Правильно сказав Ленін, що абстрактні міркування про те, чи політехнізм — чи монотехнізм, чи політехнізм і професіоналізм — все це міркування в основі невірні, для комуністів неприпустимі, вони тільки показують на незнання програми і являють собою простісіньке захоплення абстрактними гаслами.

Для української системи не ця «філософія» характерна, а реальний підрахунок умов і проведення нашої лінії відповідно до умов, це і є реалізм нашої роботи.

Нам доводиться працювати в умовах злиднів, в умовах досить низького рівня розвитку. Ленін казав: «коли ми примушені тимчасово понизити вік переходу від загальнополітехнічної до професійно-політехнічної освіти з 17-ти років до 15-ти, то партія повинна розглядати це пониження виключно як поступку, як необхідність, як тимчасовий захід, спричинений бідністю й руїною країни».

Це й є практичний реалізм. Принципове гасло залишається без сумніву, але умови злиднів, руїна країни примушують нас покищо відступити від 17-ти до 15-ти років з тим, щоб потім знову посунутися на попередню позицію. У цьому реалізм, у цьому сенс нашого відступу.

У чому суть, що у нас трудшкільці вчаться до 15-ти років, а потім йде навчання в профшколі. Суть у тому, що ми примушені тимчасово, через злидні і руйнацію господарства, проводити таке пониження віку. Це було напочатку революції, це залишається у повному розмірі і тепер. Це ми на Україні підрахували, ввели і проводимо в життя; це й є те, що характеризує нашу роботу, як реалістичну, як підрахунок умов і пристосування до умов практичної роботи; а «філософія» про те, що нам треба обов'язково з 15-ти років провадити професійну освіту — це не ленінізм, це ревізія партійного погляду, незнання програми, захоплення абстрактними гаслами.

Що означають школи селянської молоді? Вони визначають, що наші трудшколи в такому стані, що велика сила селянської молоді виростає без освіти і кричить — давайте школу, і ми даємо школу, що ламає принципи нашої системи, що становить доказ злиднів нашої дійсности. Школа селянської молоді, як корегування нашої системи,— це одно, а ревізія партійного погляду — це друге. З того, що ми примушені були 7 років тому зробити крок назад від програми і спустити кінець соцвихівського віку з 17-ти років до 15-ти,— з того тепер через 7 років не випикає право зменшувати вік для професійної освіти нижче за 15-ти років. Ні, ані кроку далі від того, до чого нас 7 років тому примусило життя, злидні й руйнація господарства. Поперше, робити з цього принципів ми не можемо, ревізувати партійні погляди неприпустимо. Справа йде про практичне проведення в життя системи. Ми повинні одразу відрізняти політехнізм шкіл і не клеїти ярличка професіоналізму до того, що є у школі. Політехнізм у школі — це є ознайомлення з усіма галузями виробництва — те, що дається, наприклад, іноді в сільсько-господарській школі сільської молоді. Школа селянської молоді є політехнічна професійна школа, з наголосом на більшому ознайомленні з одною професією.

От коли взяти те, що у нас є і що вийшло з наших замислів, то треба пригадати собі слова Леніна за те, що питання про політехнічну освіту вирішено в основному нашою програмою, і розходження в питанні — політехнічна чи монотехнічна

освіта,— мають за підставу міркування в корені невірні й для комуністів неприпустимі та доводять незнання програми. Програма нашої партії досить чітко встановлює, до чого ми йдемо, а саме — до політехнічної освіти. Наш лозунг є:

«До 17-ти років загальна політехнічна освіта, це завдання трудової школи, з одночасним засвоєнням трудових процесів, отже політехнічна освіта з дальшим переведенням на професійно-політехнічну освіту».

І коли тепер, в результаті того, що теперішня система наша має подекуди розриви та стала до в чому в протиріччі з сьогоднішніми потребами нашої єдиної промисловости, і коли постало питання про уніфікацію систем та перевірки на практиці того, що є в нашій системі й в російській,— то ми мусімо визначити одне: з принципового погляду у нас є єдина підстава, вказана в програмі нашої партії, а це значить — назад від псевдо-педагогічних, методологічних міркувань, до конкретної пролетарської програми, що визначає загальну лінію комунізму в народній освіті й дає можливість та накладає обов'язок збудувати єдину систему народньої освіти. Треба сказати, що в житті виявились хиби багатьох рис і нашої і російської системи. Тепер стоїть завдання, після перевірки на 10-річній практиці обох систем,— намітити єдину систему, засновану на ясних і чітких програмових засадах ідеї комунізму, на підставі практичного досвіду переведеної роботи. Нам треба взяти з російської і української системи те, що є живого і відповідає практиці, відкинувши геть все те, що не відповідає життю і призвело до розриву з практичною роботою.

У нас єдине господарство, єдиний господарський план перебудови нашого господарства на нові, соціялістичні рейки, на соціялістичних засадах, у нас єдине планування, єдиний процес будування нового суспільства,— все це потребує від нас єдиних принципових комуністичних Ленінових засад і в царині культурно-освітньої роботи. Коли на пленумі ЦК ВКП(б) ухвалено постанову, перед тим ухвалену в резолюції X з'їзду КП(б)У про те, що план культурного будівництва входить невід'ємною частиною в єдиний план соціялістичного будівництва, то це

приводить нас до конечної потреби покінчити з розходженнями в наших системах. Вони не є вияв особливих умов і характеру нашого культурного і національного процесу, вони є до значної міри вияв псевдо-педагогічних часто шкідливих міркувань. *Коли вдаватися на нашу систему, як на робочу програму, як на робочу тіпотезу, як на план культосвітньої діяльности, то тоді ми можемо визнати її цілковите право на історичне існування.* Ми будували нову освіту на нових основах, і тому ця робоча програма мала цілковите право на існування, вона виходив з умов і в основному відповідала умовам. Розходження, що були між російською і українською системою, це були розходження в робочій програмі, здійснення одної партійної програми. *Коли розглядати попередню схему нашу, як робочу програму діяльности, то вона цілковито виправдала себе, вона була шляхом для здійснення невідкладних завдань.* На теперішньому щаблі соціялістичного будівництва розходження і розбіжності не можуть мати місця. Потреба уніфікації стоїть перед нами гостро. Я певний, що наступна наша Всесоюзна нарада в царині народньої освіти поставить це питання практично й по-діловому. Минули розходження, гострота боротьби скінчилася. Те, що підчас будування робочої програми — схеми потребувало захоплення, це відійшло, життя перейшло на інший щабель, ми перейшли від щабля військового комунізму, від поновлення і відбудови зруйнованого господарства до нового вищого щабля — перебудови суспільства. На цьому щаблі попередні теореми і схеми вже не відповідають життю. Багато принципів нашої системи залишиться, зокрема принцип підготовки на кожному щаблі одночасно і до практичної роботи і до дальшого просунення по освітній драбині. Вирощування спеціялістів різних фахів, вузького спеціяліста, зокрема, і цілу низку принципових засад, що на них збудовано нашу систему, ми будемо підтримувати далі, але наше основне завдання є єдина уніфікована система, що відповідала б єдиному плянові соціялістичного будівництва.

«Шлях Освіти» № 1—2 за 1929 р.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ ЗА ДОБИ РЕКОНСТРУКЦІЇ СОЦІЯЛІСТИЧНОГО ГОСПОДАРСТВА[1])

I

Питання, що стоїть перед нами на черзі, охоплює цілу низку ділянок, і їх уже у різному висвітленні з різних приводів та з різною глибиною обговорювали профспілки і зокрема профспілки робітників освіти. Проте треба відзначити, що ці питання, як вони тепер стоять, уперше стали перед профспілкою робітників освіти, а саме: тепер стоять не окремі питання, не окремі завдання нашої культурно-освітньої діяльности, а тепер маємо перед собою сукупність усіх тих питань, що їх поставлено на перегляд у зв'язку з новим періодом реконструкції нашого господарства і нашої країни. Ми переглянули одну за одною низку ділянок, ставили перед собою послідовно одні питання за одними, питання вельми важливі і значні. Але тепер ми вперше переглядаємо всю сукупність їх, увесь обсяг нашої культурно-освітньої роботи і ставимо їх не самі по собі, а у зв'язку з тим періодом реконструкції нашої господарчої діяльности, що ми його переживаємо.

Розглядаючи ці питання, треба умовитись про наші підходи до них. Основні завдання культурно-освітньої діяльности у зв'язку з реконструкцією нашого господарства — таку тему поставив ЦК нашої спілки. Я мушу передовсім вказати, що саме зформульовання теми потребує деякої реконструкції. Довгий час ми самі були переконані й заявляли, іноді заявляли з гордощами про те,

[1]) Доповідь на VII Всесоюзному з'їзді Робос СРСР, 5. III. 1929.

що наша культурна робота становить окремий третій фронт поруч воєнного і господарського. Треба вказати, що в розумінні багатьох і багатьох наш культурний фронт був третім не тільки порядком, але і третій своїм значінням.

Тепер треба визнати, що як і був час, коли такі окремі фронти — воєнний, господарський і культурний — були, то тепер ці рямці стерлись; окремішність і протиставлення культурної роботи господарській роботі вживається, і тепер, по-моєму, говорити про окремі три фронти — це значить держати нашу культурну роботу на нижчому рівні, перешкоджати їй далі розвиватись. Культурна робота тепер міняє своє значіння і стає нерозривною частиною всієї перебудовчої, реконструктивної нашої роботи. Ми тепер, дорогі товариші, мусімо самі себе переміняти і переконати. Ми мусімо відкинути геть цю ліберальненьку думку чи думочку про те, що ми, власне кажучи, тільки лише культурники. Ось на господарській роботі — там будівники соціялізму, що створюють основу всієї нашої діяльности, будують соціялізм, а ми, власне кажучи, лише культурничаємо, як бідні родичі, стоїмо у громадському житті, свою невеличку вдовину частку сплачуємо із загальних справ. Наша справа — культура, ми продукуємо культурні вклади тощо. Ось цю ліберальну думочку треба тепер відкинути й перебороти. Наша робота не стоїть осторонь у загальній перебудовчій діяльності нашого господарства і нашої країни, а ця робота є одною з важливих і значних частин цілого реконструктивного, перебудовчого процесу, що його переводить комуністична партія і пролетаріят у нашому Союзі. Ось це нове, що виникає тепер, це нове не тільки виникає у нашій свідомості, ми його не вигадали, не взяли з голови, з абстрактної концепції, а воно є неминучий відбиток того повороту, що стався в житті. Перехід од відбудовного періоду до періоду реконструктивного являє собою значний якнайсерйозніший поворот, що потребує напруженої уваги, напружених сил та перегляду настановлень у багатьох і багатьох ділянках.

Беручи нашу ділянку роботи, мусімо сказати собі і спитати себе: як тепер, підчас переходу на нову смугу життя в цілому

Союзі, підчас переходу на реконструктивну роботу, наша діяльність, наша робота чи матиме колишню лінію, колишній напрям і настановлення, колишню свою питому вагу, чи із самого переходу нашої господарчої діяльности на нові рейки реконструктивної роботи випливає для нас потреба зробити і в нашій роботі поворот, знайти нові настановлення, знайти нові рейки. Я стверджую, що це є саме так. Я вважаю, що основне завдання, яке стоїть перед нами,— перше й важливіше в нашій культурно-освітній роботі у зв'язку з реконструкцією господарства,— є в тому, щоб зрозуміти потребу найти перелім, щоб зрозуміти, що треба перейти на нові рейки, що треба переглянути колишні наші настановлення, зрозуміти себе і свою роботу, як основну і складову частину цілого господарського будівництва соціялізму в нашій країні. З цього погляду ми мусімо зробити і другу поправку до зформулювання теми моєї доповіді. Кажуть, що перед нами стоїть завдання реконструювати господарство нашої країни. Це правильно.

Перебудову нашого господарства покладено в основу всіх процесів цілої нашої роботи, але неправильно буде обмежувати себе тільки цими словами і тільки цією думкою. Реконструктивний період, що стоїть перед нами, дає нам завдання загалом реконструювати *всю* країну, *все* суспільство. Завдання, що стоїть перед країною, перед комуністичною партією, перед цілою робітничою клясою, є в тому, щоб поруч розрахованих плянових заходів реконструювати, перебудувати на нових рейках, на новій базі ціле життя країни, все суспільство. Відповідно з цим ми можемо й мусімо ставити питання про те, яка до цього завдання реконструкції країни, в тому числі господарства, має бути наша основна лінія, *генеральна лінія культурно-освітнього будівництва за доби соціялістичної господарчої перебудови країни.* В цій генеральній лінії культурно-соціяльного будівництва для теперішнього періоду нашого господарського розвитку маємо перебудову культурно-соціяльну реконструкцію усієї країни, як частину її загальної соціялістичної перебудови. З цієї основної генеральної лінії випливають основні завдання. Ці основні завдання, скажу так, *двоєдині: з одного боку, найважливішим нашим завданням*

є забезпечити важливіші культурні умови подальшого соціялістичного будівництва, а з другого боку, і одночасно з цим, нашим завданням є безпосередньо виконати культурно-освітні завдання відбудовчого періоду, що їх потребує господарство країни. Але тут перед нами може виникнути кілька ухилів, помилкових прагнень, що багаті на небезпеки. Перший помилковий ухил в нашій роботі такий, що ми звужуємо зв'язки нашої культурно-освітньої роботи з господарськими завданнями. Ми зробили б помилку, пішли б неправильними шляхами, як би звузили і форму і лінію зв'язку культурно-освітньої роботи з господарською перебудовою, обмежившись безпосередніми завданнями окремих підприємств і господарських установ. За основне завдання культурної діяльности деякі товариші висовують обслуговання безпосередніх потреб господарських підприємств і установ. Я вважаю, що такий погляд неправильний, помилковий і звужує ту роботу, що стоїть перед нами. Ось, наприклад, у книзі, що її видав руський Держвидав «Вопросы методологии и планирования просветительной работы», за редакцією і з передмовою Касаткіна, вид. 2, є таке місце: «Потрібне чітке настановлення на відтворення кваліфікованої робочої сили». Думка правильна. Нам треба провадити свою роботу так, щоб мати це завдання за одно з важливіших. Але якщо ми до цього завдання зведемо все своє настановлення і основне завдання, ми знову по суті будемо суперечити важливішим завданням, що стоять перед нами. Помиляються ті товариші, хто гадає, що ми повинні лише мати перед собою основне завдання — відтворення кваліфікованої робочої сили, безпосередньо потрібної для окремих підприємств і для господарчого процесу в цілому. З цього погляду я не можу погодитись з тезами, паралельними моїм, де висувається, яко другорядне, додаткове завдання — завдання ліквідації неписьменности і переведення вселюдного навчання. Якось Ленін казав, що письменність — це не є культура, письменність не є частина культури, письменність є передумова до культури і умова до того, щоб трудящі маси під керівництвом пролетаріяту могли держати, вдержати, і розвинути свою владу в країні. Одним з важливіших завдань нашого реконструктивного періоду в нашому культурному будів-

ництві є саме це завдання забезпечити важливіші культурні умови реконструктивного господарського періоду, що здійснюється в нашій країні.

Щоб забезпечити нашою роботою господарську реконструкцію країни, ми працюємо двома лініями. Перша лінія — забезпечити важливіші культурні умови господарської перебудови країни, і друге — безпосередньо виконати завдання відтворення кваліфікованої робочої сили. Обидва ці завдання однаково важливі, і відмова від одного будь-якого з цих завдань визначає відхід од правильної лінії, визначає кульгання нашої роботи, неповноцінність діяльности, що ми її провадимо. Проте визнання цих обох завдань не визначає іще правильности переведення їх. Так, наприклад, завдання обслуговувати нашою культурною діяльністю потреби господарського розвитку можна знову таки розуміти подвійно. Деякі товариші розуміють завдання культурного обслуговання господарського процесу вузько, звужуючи його тільки до обслуговання виконання безпосередніх завдань, поточних завдань окремих господарчих підприємств. Треба сказати, що цей підхід неправильний, вузький і криє в собі багато меркантильности. Завдання нашої роботи є обслуговувати соціяльне завдання господарського процесу в його цілому.

Наприклад, нашу вишівську продукцію, ту, що її тепер починаємо виробляти, приготуємо через п'ять років, себто по закінченні теперішньої п'ятирічки господарського розвитку. Завдання, що стоїть тепер перед нами щодо вишів, буде реалізоване через п'ять років, при чому реалізується його відповідно до загального п'ятирічного пляну господарського будівництва, себто в ньому мають передбачити загальні завдання реконструкції країни. Звідси ми не можемо порпатись у дрібницях, відмовитись од загальних плянових завдань, обмежити себе безпосередньо поточними завданнями окремих господарських органів і підприємств. Треба сказати, що такий підхід є в багатьох і, передусім, у господарників, які оцінюють нашу загальну роботу в справі обслуговання господарчого процесу з погляду того, що ми тепер, на даний момент можемо зробити, щоб обслужити їхні безпосередні потреби, і, насамперед, потреби у

кваліфікованій робочій силі. Щоб пояснити свою думку, візьму такий приклад. Реконструктивний період поставлено перед нами два роки тому, в 1927 році. Коли б навіть усі завдання реконструктивного періоду тоді були виявлені і коли б їх виявлено у реконструктивному п'ятирічному пляні, то й тоді наші завдання були виявлені два роки тому. Якби ми поставили собі нові завдання одночасно з переходом країни на реконструктивний процес два роки тому, то й тоді ми могли б мати нову продукцію лише тільки через три роки, бо на підготовлення кваліфікованої робочої сили у виші потрібно 4 — 5 років. Отже, якщо навіть у нашій роботі зробили поворот на нові рейки безпосередньо з поворотом господарства два роки тому, то й тоді б ми чули справедливі докори від господарських органів. Вони б казали нам, як кажуть і тепер: дозвольте, ми (господарські органи) вже перейшли на рейки реконструкції, нам уже тепер потрібна ваша нова продукція, нам треба, щоб ваші нові інженери брали участь у реконструктивному господарчому процесі вже вині, а ви покищо нічого нам не можете дати і продукцію вашу пристосовано ще для попередніх завдань індустріяльного будівництва. Звідси справедливе невдоволення та оцінка окремих господарників, що ось ми, органи освіти, не можемо, не здатні цілим своїм єством обслужити підготовленою кваліфікованою силою потреб господарських підприємств. Це напевно кожний з нас безпосередньо чув і в розмовах, і у виступах, і в пресі. Явже вказав на помилковість цього меркантильного підходу. Нам треба побудувати нашу роботу великим маштабом, щоб ув'язати у п'ятирічному перспективному пляні наші культурно-соціяльні завдання із завданнями реконструкції господарства. А одночасно вже на даний момент треба у своїй поточній діяльності переглянути поточні завдання господарських підприємств і установ, безпосередньо тепер таки зв'язуючи свою роботу з господарською діяльністю.

II

Важливішим завданням, що стоїть перед нами, є завдання забезпечити культурні умови господарського процесу в цілому. Коля Ленін казав, що основним лихом, основною перешкодою

що стоїть перед нами і що ми її маємо перебороти для того, щоб будувати і побудувати соціялізм, є наша некультурність, малокультурність, то що він мав на увазі? Він мав на увазі нашу загальну некультурність, невміння наше спільно, колективно жити, наше невміння культурно працювати, невміння керувати країною. *Завдання підвищити культурність нашої праці в усіх ділянках є, одне з найважливіших завдань.* На колишній продуктивності і культурності нашої праці ми далеко не заїдемо. Це завдання підвищити культурність праці ставить перед нами на чергу, як одну з безпосередніх умов в нашій господарській роботі, змінити загальний наш культурний рівень, і як першу умову — завдання ліквідувати неписьменність та перевести вселюдне початкове навчання.

Деякі товариші не можуть зрозуміти, як саме це зв'язано: — *з одного боку* соціялістична реконструкція господарства нашої країни, а з другого боку — ліквідація неписьменности. «Где именне, а где наводнение», кажуть деякі з них. Ми ставимо завдання соціялістичної реконструкції господарства нашої країни, а ви нам козиряєте ліквідацією неписьменности. В чому тут причетність одного до одного?

Мені доводилося чути такі вузьколобі слова. Реконструкція нашого господарства визначає разом з тим — дозвольте так висловитись — реконструкцію нашої робітничої кляси. Ми маємо величезні зміни у складі робітничої кляси. Сотні й сотні тисяч нових робітників ми матимемо в новій промисловості і в розвинутій колишній промисловості — 3.700.000 по цілому Союзу нових робітників. Звідки вони візьмуться, звідки ми їх візьмемо? Ми візьмемо їх з нових мас робітників, які йдуть із села. Робітничу клясу відтворюється у нас, як завжди і всюди, за рахунок решти мас трудящих і, насамперед, за рахунок селянства.

Культурність праці робітника залежить од багатьох і багатьох умов — і від ступеня колективности його життя, і, головне від письменности робітника. Можна сказати, дорогі товариші, що ми не багато відстали у постановці цього завдання. Можна з величезним жалем констатувати те, що ми, країна в цілому, не виконали завдання, що його поставив Ленін, наша партія і

радянська влада — закінчити ліквідацію неписьменности до десятиріччя Жовтневої революції. Мусимо констатувати, що тепер перед нами це завдання, стоїть інакше, в іншій площині, з іншою гострістю й чіткістю, ніж раніш. Кожний з вас говорив — ми не виконали завдання, що його поставив Ленін — зліквідувати неписьменність до десятиріччя Жовтня. Чому ми цього не виконали? Ось, я питаю вас, дорогі товариші, чому ми цього не виконали? Тому, що ми ні до чого нездатні, мало працювали, не звертали на цю справу належної уваги. Звичайно, за це з нас треба здерти три шкури. Це правильно. Але кепською якістю роботи окремих осіб і апаратів пояснити таке величезне соціяльне явище, як невиконання завдання, що його поставила ціла партія, ціла робітнича кляса, радянська влада — зліквідувати неписьменність до десятиріччя Жовтня цим пояснити не можна. *Основна причина, на мою думку, є в тому, що завдання ліквідувати неписьменність ми ставили як взагалі культурне і навіть ліпше, точніше кажучи, як культуркицьке завдання. Ми до завдання ліквідації неписьменности підходили як культурники-освітники, демократи, а не як робітники соціялістичного будівництва, які роблять свою частку культурної роботи в загальній перебудові країни.* Основна причина в тому, що ми це завдання ліквідувати неписьменність безпосередньо не ув'язали з усіма завданнями соціялістичного будівництва. Ми були взагалі комуністами: наші культурні завдання взагалі сприяли підвищенню культурности країни, але нашу роботу і наше завдання у нас не ув'язувалося безпосередньо із завданнями господарської реконструкції країни. Тим то наші культурні завдання залишились нашими з вами завданнями і не стали завданнями всієї робітничої кляси в цілому, не стали завданнями усіх профспілок, усієї трудящої організованої маси.

Тому то завдання ліквідувати неписьменність стало завданням апарату, а коли будь-яке соціяльне завдання стає завданням апарату, то воно перетворюється на бюрократичне завдання, і його не можна виконати. Ось у цьому, по-моєму, основна причина того, що ми не виконали завдання зліквідувати неписьменність. Тепер це завдання стоїть перед нами у

новій площині. *На неписьменному робітникові, який щойно прийшов від сохи, на ненавченому робітникові нової, реконструйованої промисловости не збудуєш. Реконструювати промисловість — це значить реконструювати робітничу клясу, реконструювати культурний стан робочої сили.* Ось чому завдання ліквідувати неписьменність стоїть тепер перед нами цілком рішуче й гостро. Це вельми важка робота і зважити, скільки на це буде потрібно часу, сил дуже важко, але за приблизними підрахунками можна сказати, дорогі товариші, що коли тепер пройде п'ятирічний пляи ліквідації неписьменности й переведення вселюдного навчання, то, по-моєму, цей п'ятирічний плян не тільки не можна буде продовжити, але ніби і так видно, що він надто забарний. Завдання щодо поповнення нашої робітничої кляси, потреба нашого реконструктивного господарства у новій робсилі, культурнішій ніж досі, вже ніби наявно потребують, щоб цей п'ятирічний плян замінити на трирічний. Все спричиняється до того, всі підрахунки стимулюють до того, щоб зробити такий висновок. Але не переведення ліквідації неписьменности і вселюдного навчання в наміченій і навіть зменшений термін, скажімо прямо, має тепер інше значіння, ніж раніш. Як ми підходили досі? Швидше ліквідувати і що швидше, то краще, але якщо не встигнемо, то на рік-два ще можна розтягти. Тільки так стояли питання про нашу культурну діяльність. Тепер треба ставитись інакше. Культурна робота висувається не як питання «ліпшого» і «доброго» взагалі, а як питання обов'язкового і, безумовно потрібного, потрібного для господарської продукції. Невиконання ліквідації неписьменности у встановлені і навіть зменшені терміни підриває основи реконструкції нашого господарства, певною мірою зриває реконструкцію господарства, не забезпечуючи її робсилою потрібного культурного рівня. Так само й коли не перевести у намічені терміни вселюдного початкового навчання, то це теж підірве господарське будівництво, підірве не за найближчих років, а років через 5—7—8, себто тоді, коли молодь тепер у нашій шкільній системі закінчить шкільні заклади та вступить, як активні робітники, у виробничий процес. Тому то наше ставлення змінилось. Ясно,

товариші, культурна робота була б тільки додатковою тоді, й тут можна було б ужити відомої приказки, що «за неимением гербовой, пишем на простой». Коли це щось додаткове, а вам принесло до краю, то це додаткове ми залишаємо на завтра, на через десять років, але тепер наша освітробота є тут не додатком, не прикрасою життя, а є конче потрібною умовою. *Не зліквідувавши неписьменности, або не перевівши вселюдного початкового навчання, ми тим самим не виконуємо певної частини соціялістичного будівництва та підіремо соціялістичну перебудову країни в цілому.*

Але перед нами стоїть питання про кошти, на те, щоб зліквідувати неписьменність та про завдання вселюдного навчання. Одна з попередніх комісій, які працюють для майбутньої квітневої всесоюзної партнаради, обрахувала, що у нас не вистачає для початкових народніх шкіл за п'ятиріччя 400 мільйонів карб. Ця сума більша за ту, що дає бюджет.

Даний факт ставить перед нами руба питання про шляхи й методи нашої культурно-освітньої роботи. Як дивилися раніш? Є Наркомоси, одержують вони за бюджетом те, що потрібно. Ми вираховували, за своїми пляновими бюджетами набирали все, що тільки можна, — що більше, то краще, — ми подавали максимальні вимоги до держави, щоб вона дала нам кошти, а робітнича кляса і трудящі маси також ставили максимальні вимоги до Наркомосвіти. Тепер, переходячи до плану бачимо, що таким шляхом іти не можна. Виявляється безперечна потреба пляново перевірити і зіставити умови. За державним бюджетом, щоб зліквідувати неписьменність, перевести початкове шкільне навчання, шкільне будівництво тощо, нам не вистачає на п'ятирічку 400 міл. карб. Які висновки, товариші, ми можемо зробити? Раніше ми б сказали: — якщо ми не можемо зробити все на цю суму, якщо нам не вистачає 400 міл. карб., щоб перевести все у призначений термін, — розстрочимо на більший термін. Але тепер ми більше розстрочувати не маємо права. Якщо ми, робітники в царині культурно-освітньої діяльности чогобудь варті, якщо ми справді хочемо взяти участь у соціялістичній перебудові країни, то ми мусімо виконати свою

частку реконструкції на своїй культурно-освітній ділянці. Коли б ми не виконали цього і були б неспроможні виконати, тоді треба віддати на злам, на нівець всю нашу побудову та організацію нашої народньої освіти. Я не скажу, що разом із профспілкою, а може бути й разом.

Перед нами стоїть об'єктивне завдання. Тепер це не є бажана, а диктована од життя об'єктивна потреба реконструкції, це є продиктоване життям завдання у певний термін зліквідувати неписьменність і перевести початкове навчання. Маємо ніби блудне коло. З одного боку об'єктивне завдання у певний термін виконати пляна ліквідації неписьменности, пляна всеобучого навчання, а з другого боку — недостача потрібних для цього коштів у державному бюджеті. Це коло тільки здається блудним. Вихід є. *І цей вихід — масова ініціятива та самодіяльність робітничої кляси.* Перед нами стоїть завдання перейти на інші шляхи масової культурної роботи. *Роботу Товариства „Геть Неписьменність" треба поставити на інші рейки. Профспілки мусять поставити своїм завданням зліквідувати неписьменність. Це завдання мусять поставити усі профспілки, в тому числі і профспілка робітників освіти.* Як приклад дивовижного непорозуміння в історії профспілкового руху і в історії нашої спілки робітників освіти маємо той факт, що тепер, на цьому VII з'їзді робітників освіти, у президії нашого з'їзду є один неписьменний технічний робітник. Треба, щоб завдання ліквідації неписьменности було спрямоване іншим, широким громадським шляхом. Бюрократичні шляхи переведення ліквідації неписьменности треба замінити іншими, широкими шляхами пролетарської самодіяльности, організованої ініціятиви та самодіяльности якнайширших трудящих мас і їхніх об'єднань. На цьому шляху ми зможемо знайти і сили, і кошти на те, щоб це найперше наше завдання, завдання забезпечити культурними силами ціле господарство, вчасно виконати. Саратівський досвід культурного походу вельми і вельми значливий. Його треба взяти за приклад для всієї спілки. Його треба поповнити й поширити, зробити не тільки культурницьким походом, не тільки походом широкої пролетарської організованости проти неписьменности й безкультурности, але поширити до загального походу, щоб підвищити комуністичну культуру. Завдання перевірки нашої освітньої роботи треба переводити з погляду того, в якій мірі воно є завданням комуністичного виховання трудящих. У програмі комуністичної партії сказано, що завданням нашої освіти є створити, виробити людину, здатну активно, творчо та ініціятивно брати участь у соціялістичному будівництві нашої країни. Це завдання, стояло перед нами все минуле десятиріччя, яко загальне завдання, яко директива, яко декларація нашої діяльности. Тепер це завдання стоїть перед нами інакше, не як директива, не як декларація, а це завдання стоїть перед нами як доконче обов'язкове для нас. Виконати це завдання конче потрібно. *Для того, щоб збудувати соціялізм, щоб перебудувати індустрію і сільське господарство, треба мати навченого робітника з новими виробничими навичками, для цього треба мати абеткового – письменного робітника, який має певний мінімальний рівень природничо – історичних наукових знань, для цього наш робітник мусить бути комуністичним творцем і робітником соціялістичної перебудови країни.*

III

Соціяльне виховання, його комуністичне завдання, завдання комуністичного виховання трудящих, комуністичної освіти трудящих стоять тепер гостро, як одна з важливіших складових частин усієї роботи в справі створення і забезпечення культурних умов для цілого соціялістичного реконструктивного періоду. Питання організації масового комуністичного впливу на трудящих і робітників — клюби, хати-читальні, бібліотеки, музеї, театри тощо — уся ця система наших засобів масового впливу має бути тепер поставлена під знак безпосереднього обслуговування комуністичного виховання та освіти якнайширших трудящих мас. *Треба поставити ув'язку всієї нашої роботи в усіх цих ділянках нашої діяльности із завданням господарчої реконструкції.* Такі основні завдання, що стоять перед нашою культурно-освітньою ділянкою у першій площі, що я її вказав, *у площі забезпечення культурних умов для господарського процесу, що ми його переводимо.*

Треба сказати, що куди гостріше тепер ставиться другу низку наших завдань — професійної освіти в широкому розумінні, або, краще сказати, завдання безпосереднього збігу культурно-освітньої діяльности з виробничою ділянкою. Товариші кажучи про це, я передовсім, хочу сказати, що нам, робітникам освіти, треба сказати собі гірку істину. Вона є, — якби його м'якше висловитись, щоб нікого не образити, — в тому, що робітники освіти самі по собі не знайшли в собі ні сил, ні стимулів, щоб вилізти з болота культурництва та перейти на нові рейки, беручи участь у реконструктивному соціялістичному господарському процесі (репліки: «Не чути»). Я кажу, що у нас самих не знайшлося сил (голос з місця: «А в Наросвіт як?»). Так я й кажу про Наросвіти (Сміх), я кажу про Наросвіти, але тільки з участю усіх робітників освіти (Сміх, оплески). Жили-були ми, працювали, культурну роботу робили, гарну роботу робили, а разом з тим стояли на третьому фронті, на культурному. Настав новий господарський процес, — і виявилось, що нам треба перейти на нові рейки, по-іншому розглядати свою роботу, давати інші настановлення і ці настановлення брати не із самого нашого процесу, бо ці настановлення продиктовано нам зовні, з об'єктивного господарського процесу, що стояв і стоїть поза нашою культурною роботою. Як ми ув'язували свою роботу в ділянці професійної освіти з роботою господарською, із запитами виробництва, як ми будували свою систему народньої освіти? Абстрактно. Ми орієнтувались ось на що: як треба краще систему побудувати, з якими кращими ланками, відповідно до вимог педагогічної науки і вимог методичних, як це побудувати для того, щоб забезпечити господарські процеси, кого готувати, якої кваліфікації, скільки? Це ми визначали, ми, освітники, Наркомосвіти і всі освітники в цілому. Ми брали за підставу своїх розрахунків свої міркування, ґрунтуючись на тому, що подавали господарники, на цій підставі міркували про те, яку систему побудувати, які взяти навчальні пляни і програми, якої кваліфікації силу підготовляти відповідно до наших педагогічних, методичних та різних інших міркувань. Ми хотіли визначити, ми пробували сами визначити зв'язки і співвідношення

освітньої роботи з господарчою діяльністю, ми хотіли це визначити, орієнтуючись на наші методичні, педагогічні та інші міркування, на ті міркування, що випливають із суті нашої виробничо-педагогічної роботи.

IV

Господарники використували кваліфіковані сили переважно дореволюційного випуску, збирали значною мірою і нашу нову продукцію але ще не ставили питання в цілому про відтворення кваліфікованої робочої сили, — надто на вищих ступенях. Реконструктивний період господарського розвитку поставив нас перед об'єктивним фактом: є об'єктивно створений процес реконструкції (а ми раніш в ньому участи не брали) і з нього випливають нові для нас об'єктивні завдання. Господарство подає нам вимогу: дорогі товариші освітники, ви мусіте нас обслужити. Ви мусіте зробити своє діло для того, щоб реконструкція країни культурною діяльністю була забезпечена. Стимули приходять зовні. Завдання соціяльне нам ставиться зовні. Не ми їх вигадуємо і розвиваємо із своїх педагогічних, методичних міркувань, а вони приходять з об'єктивного господарського процесу переходу на рейки реконструкції країни.

Товариші, це визначає, що перед нами стоять об'єктивні завдання, стоять тепер інакше, ніж раніш. Візьмімо хоча б боротьбу за російську й українську системи професійної освіти. Боротьба тривала десять років. Багато злоби пролито на цю справу. Обидві системи претендували на загальну значимість. Не тому існувала українська система, що в ній були будь-які національні риси, що вона відповідала національним особливостям українського культурного процесу. Навпаки, і російська і українська система стояли одна проти одної як рівні, потребуючи свого загального визнання для цілого Союзу, претендуючи на загальну значимість. Обидві вони орієнтувалися на методичні та методологічні міркування, властиві суті нашого педагогічного процесу. Так було доти, доки не стався об'єктивний факт переходу до реконструкції і не сказав нам: «Потрібна єдина система, будьте ласкаві, ви мусите розв'язати

свої непогодження». І виміром розходження є не те, чим ми гадали вимірять внутрішні якості наших систем, а виміром є новий об'єктивний чинник — відповідність системи та окремих її ланок об'єктивним господарським вимогам цілого господарського процесу. Ми опинились перед новими завданнями, переломовими моментами, що випливають з об'єктивних для нас умов переходу країни до реконструктивного періоду, з цього ж так само випливає й те, що вся наша діяльність, вся наша робота тепер має бути поставлена під знак безпосередньої участи у господарському реконструктивному періоді. Раз уся наша робота має цьому служити, туди йти, в такому разі треба всю нашу роботу перевірити, перевірити в якій мірі нашена становлення, наші установи, вся наша діяльність тепер відповідають завданням участи нашої роботи в справі реконструкції країни. Культурна революція, що про неї ми все говоримо, визначає, разом з цим, і зміну стану культурної роботи в загальному балянсі господарської громадської роботи, визначає, разом з тим, і перехід до якнайширшої самокритики перевірки та всієї нашої роботи. Перевірка нашої роботи, товариші, є не додаток для нас бажаний і корисний, а є умова. Треба поставити про кожну ланку, про кожну установу питання — чи має воно існувати. Якщо воно має існувати, то чи має воно так існувати, чи має воно так проводити роботу? Як побудувати нашу роботу, як перебудувати її для того, щоб уся вона служила новому завданню нашої культурно-освітньої діяльности в загальній справі соціялістичної реконструкції країни? Тому то ми мусімо поставити нашу роботу під знаком широкої масової перевірки. Ми із своєї культурницької обмежености й замкненості можемо вийти в тому разі, якщо переведемо нашу перевірку під знаком повороту до маси, якщо більшим, мільйоновим маштабом буде змірено і зважено нашу роботу, якщо нашу культурно-освітню роботу перевірять мільйони трудящих і ці мільйони трудящих, перевіривши, виявивши хиби, накресливши способи як їх позбутися, визнають нарешті таке: культурно-освітня справа, що ми її переводимо, є справа трудящих, які будуть дбати, які будуть виправляти та ввесь час керувати роботою навколо цієї справи.

V

Завдання, що виникло з переходом до реконструктивного періоду, — це є завдання ув'язати нашу професійну освіту із завданням реконструкції країни. Тут два ухили можливі, обидва урядницькі, обидва вузькі, обидва — відхід од справжнього пролетарського погляду. Це, може бути, підхід урядницький, наркомосівський, коли ми будемо орієнтуватись на загальні мірування про розвиток культури, взагалі за вимір наших плянів і наших ліній будемо брати основні питання та інтереси культури, як такої, будемо орієнтуватися на себе, міряти своїм аршином, забуваючи про аршин об'єктивний, що ним ми тепер і маємо міряти, тоді ми не ставимо собі питання, в якій мірі та робота, що ми її робимо, відповідає конкретним соціяльним завданням реконструктивного періоду.

Другий такий самий меркантильний урядницький підхід це з боку окремих господарників, що обмежують культурну участь у реконструктивному періоді, тільки як найближчими господарськими потребами окремого підприємства, чи навіть усього господарського процесу в цілому, цілком усуваючи з поля своєї роботи справу забезпечення загальнокультурних умов реконструктивного періоду.

Дозвольте мені з цього погляду взяти, наприклад, п'ятиричний плян нашої промисловости. Ми бачимо, що в капітальних роботах, намічених на 1923-27 рік, ми мали 3.741 міл. карб. вкладів, в тому числі на науково-дослідницьку діяльність — 33,8 мільйонів. На 1928-29 — 1932-33 рік ми маємо капітальних робіт на 12,864 міл. карб., в тому числі 585 мільойнів на науково-дослідницьку роботу.

Збільшення вдесятеро суми, витраченої на науково-дослідницьку роботу, дає нам досить великий темп. Проте, якщо в 1923-27 році витрачено 0,9% усіх капітальних вкладів на науково-дослідницьку роботу, то в 1933-32 році буде витрачено 0,45% всіх капітальних вкладів на науково-дослідницьку роботу. Отже, бачимо зменшення науково-дослідницького обслуговування промисловости у п'ятирічному пляні нашої промисловости.

Ми маємо такі величезні витрати, таке величезне зростання витрат, як, наприклад, з 682 міл. до 6199 міл. на нове будівництво, з 2075 мільйонів до 3907 мільйонів збільшення видатків на реконструкцію. Ми маємо з 417 мільйонів на житлове будівництво робітників побільшення до 1.355 мільйонів. Величезний розмах будівництва передбачено у п'ятирічці щодо промислового розвитку. Разом з тим бачимо, що науково-дослідницькі роботи своєю питомою вагою у пляні меншають рівно вдвоє. Очевидно, треба надалі уточнити п'ятирічний плян розвитку промисловости з того погляду, щоб відповідно забезпечити це завдання переводити науково-дослідницькі роботи. У п'ятирічному пляні береться науково-дослідницькі роботи тільки у безпосередньому зв'язку із виробництвом. Питання про наукові лабораторії не досить уточнені. В тому ж таки пляні промисловости є значні суми на будівництво, наприклад, хемічної промисловости. Я пригадую таке. Ми розглядали у себе один із варіянтів капітальних вкладів у хемічну промисловість. Для нас стало ясним, що хемічна промисловість у тому розвіткові, який передбачається, навряд чи буде забезпечена кваліфікованою робочою силою. Зростання основної хемічної промисловости має побільшати на 597%, як гадають, зростання товарової продукції — на 450%, загальне число постійних робітників побільшає на 228%. Все обраховано, але лише за винятком потрібної висококваліфікованої робочої сили для цієї хемічної промисловости. Розглядаючи один із попередних варіянтів капітальних вкладів у хемічну промисловість, ми у себе встановили, що це капітальне будівництво хибуватиме на недостачу інженерної хемічної сили. Число нових хемічних заводів, що його мали тоді на увазі (тепер воно менше, ніж гадали тоді) треба було б на один зменшити і замість нього відповідні суми витратити на будівництво хемічного вишу, щоб підготовлювати висококваліфіковану інженерну силу для решти хемічних заводів. Це, звичайно, не є будь-яке зменшення темпу розвитку нашої промисловости. Коли я робив доповідь в інших місцях, то мені часто-густо подавали записки й питали: якщо подати таку пропозицію про зменшення на один хемічний завод з тим, щоб відповідні суми витратити на підготовлення інженерно-хемічної сили, то чи не буде це уповільненням темпу індустріялізації нашої країни? Я відповів на це, що тут орієнтуються на неправильне розуміння співвідносин між культурно-освітньою діяльністю та загальною реконструктивною роботою. Коли я розглядав розрахунки Держпляну і Планових Комісій нашої ВРНГ та трестів, то бачив, скільки треба балок для заводів, скільки треба швелерів, скільки цегли, шамоту тощо. Там само треба ставити питання про обрахування потрібної кваліфікованої нижчої, середньої й вищої робочої сили. Коли ми будуємо плян капітального будівництва, приміром, на 12—15 заводів, то ми гадаємо, що побудуємо на заводах і стіни і стелі, а до пляну будівництва входить також, крім цього, і побудова дахів. Так само треба, щоб у плян будівництва наших заводів залічувалося видатки на забезпечення потреб нашої промисловости у наукових дослідженнях, у лабораторіях, у висококваліфікованій робочій силі і т. ін.

Які завдання стоять перед нами, які чергові найважливіші завдання висуває господарська реконструкція країни перед діяльністю Наркомосвіти? Перше завдання — реконструювати матеріяльну базу нашої культурно-освітньої діяльности. Матеріяльна база наша виснажена вщент. Цифри, що свідчать про зношувальність будов наших ВИШів і профшкіл, дивовижні. Ми маємо понад 60% зношувальности. Матеріяльне устаткування наших ВИШів теж навдивовижу недостатнє. Я можу навести такі випадки, коли технічний ВИШ, щоб демонструвати машини своїм технікам і інженерам, має машини давністю в одну чверть століття та парові котли давністю у півстоліття. Багато чого навчаться наші інженери на такій машині, що 25, а то й 40—50 років тому назад була новою!

Врахувати завдання реконструкції країни, це значить підготовити і нових навчених учасників, значить підготовити цього нового навченого робочого інженера до участи в новому реконструйованому господарчому процесі, а це значить — чітко й гостро поставити перед собою завдання — реконструювати матеріяльну базу всієї нашої культурно-освітньої діяльности, надто

тієї частини її, що безпосередньо стикається з виробничою ділянкою.

Друге завдання, що стоїть перед нами, це перейти до планування нашої господарської діяльности. Два дні Всесоюзний з'їзд обговорював доповідь свого ЦК, але в дебатах з'їзд ні разу не дорікав і всім профспілковим робосівським органам, і ще більше органам Наркомосвіти за те, що вони недостатню брали участь у виробленні п'ятирічних перспективних та інших планів господарського будівництва країни. Я взяв лише клаптик пляну про науково-дослідницькі установи, мільярдові витрати на житлове будівництво, на нове промислове будівництво, на реконструкцію, ремонт тощо. І ось яка була наша участь там. Інтереси культурно-освітнього сектору реконструйованого господарського процесу досі не передбачені у п'ятирічці нашого господарського розвитку, а ми в цьому брали недостатню участь. Господарники, опрацьовуючи свої пляни, розраховуючи, скільки треба буде шамоту, балок, швелерів, цегли тощо,— досі майже не обраховували, і мало зважали на те, скільки потрібно буде кваліфікованої середньої нижчої й вищої робсили. Немає розрахунку, скільки треба додаткових і допоміжних культурно-освітніх установ побудувати, щоб забезпечити господарсько-реконструктивний процес, скільки потрібно досвідних лабораторій, майстерень, скільки треба перевести робіт дослідницьких, наукових тощо, щоб забезпечити їх ввесь господарський процес у цілому. І ось перед нами стоїть завдання взяти все це до уваги в нашій роботі щодо планування потреб нашої країни. В цій роботі ми робимо покищо перші кроки. Тут треба поставити завдання — притягти до цієї праці всю масу наших робітників освіти і всіх робітників профспілок у цілому.

VI

Єдність господарської діяльности, єдність господарського пляну ставить перед нами завдання уніфікувати системи народньої освіти. Якщо до реконструктивного періоду це було бажано, корисно й доцільно, то тепер це потрібно. Торгувати на два базари тепер не можна — треба збудувати один ДУМ. Перевірку

цих обох освітніх систем слід зробити не тільки з того погляду, що в них є з педагогічного, методологічного боку і т. ін.— кращого, а й з того погляду, що в них є життєвого, відповідного до господарських потреб реконструкції країни. Ця перевірка має бути зроблена по всіх напрямах для того, щоб виділити життєве з обох систем, які вже багато де в чому зближено. Треба на базі обох цих систем — російської й української — побудувати нову єдину систему, обов'язкову для всіх республік Союзу, для цілого Союзу СРСР. Я особисто поставив це питання, коли тільки мене був призначений на комісара Наркомосвіти — два роки тому на всесоюзній нараді, з початку російської, а потім всесоюзної— наркомосвіт, де цю думку були всі одноду шно визнали й підкреслили. На Україні за потребу уніфікації висловились і останній з'їзд комуністичної партії більшовиків України і торішній всеукраїнський з'їзд робітників освіти та з'їзд профспілок, що відбувся у грудні минулого року, і Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет. Отже ґрунт підготовлений, і ця справа вже є справою ближчих місяців.

Основні завдання, що там у зв'язку з цим стоять, я перераховувати не буду. Перед нами стоїть проблема — кваліфікація інженерських сил, проблема професійної школи, її співвідношення з трудовою школою і т. ін. Питання в тому, яким шляхом нам іти — чи російським шляхом 9-річки, як єдиного цілого, чи українським шляхом — поділу на дві установи — трудова школа семирічка і над нею дворічна, а тепер трирічна професійна школа, що має професійно-політехнічне настановлення. Тут була велика боротьба між цими обома системами, але тепер їх трохи зближено. Є певний перегин у Росії до абстрактного політехнізму, що був спричинився до потреби переглянути настановлення. А на Україні, із свого боку, був певний перегин до вузького професійного і до відходу від потрібного політехнічного настановлення. Тепер маємо зближення. Основне питання, що вині стоїть перед нами і що його ми, мабудь, тепер розглядати не зможемо, це є складова частина загального питання про уніфікацію системи народньої освіти, це — питання за професійну школу і її співвідношення з трудовою школою, питання про

фабзавуч з одного боку, і бригадництво та систему ЦИТ'у — з другого боку, проблема середнього технікуму, що тепер вельми гостро стоїть перед усіма господарськими органами. Ці питання потребують уваги до себе. Якнайсерйознішим і спірним питання є питання про кваліфікацію інженерних сил, чи готувати інженерів взагалі, чи готувати інженерів окремого, або як то кажуть, «вузького» фаху, наприклад, не тільки інженера-електрика взагалі, а й інженера-фахівця слабких струмів. Тепер питання стоїть перед нами в іншій площині. Об'єктивні потреби господарського процесу ми можемо й мусимо вивчити, і саме вони, а не наші загальні педагогічні міркування мають бути виміром, того, як нам треба будувати та перебудовувати нашу систему вищих навчальних закладів.

Перед нами стоїть завдання ув'язати цілу нашу народню освіту з виробничою роботою. Перед нами стоїть завдання переглянути всі ступені нашої системи освіти не тільки в загальнім і пляновім маштабі, але й у розумінні ув'язки з виробничою, індустріяльною та сільсько-господарською діяльністю. Разом з тим перед нами стоїть основне чергове завдання пролетаризувати і зробітничити всю систему народньої освіти. Навіть, коли ми говоримо про початкову трудову школу, де маємо завдання перевести вселюдне навчання, навіть і там питання про соціяльний склад учнів стоїть перед нами цілком гостро. Ми дістали у спадщину від старого періоду культурні ножиці. Перед нами має бути поставлене завдання зблизити їх. Ще є культурні ножиці щодо культурного рівня жінок і чоловіків, міста й села, центрів і околиць, окремих національностей. Перед нами стоїть завдання уреґулювати цей стан. Разом з тим ми мусимо поставити завдання — переважно забезпечити всією нашою культурно-освітньою діяльністю нашу робітничу клясу. Історія поклала на плечі нашої робітничої кляси величезні завдання — завдання соціялістичної перебудови всієї країни. На плечі робітничої кляси покладене завдання тягти за собою величезну мільйонову масу середнього і дрібного селянства. Це завдання робітнича кляса може виконати тільки, зростаючи у своїй культурності, тільки в тому разі, якщо їй буде переважно забезпечено культурно-освітню діяльність. Тому то питання про переважність, про першорядність нашої роботи щодо пролетаріяту, міського й сільського, до сільського наймита, стоїть у нас в усіх ділянках, в тому числі й в галузі трудової школи. Перед нами стоїть завдання створити робітничі кадри учнів, робітничі кадри вчителів.

VII

Висуваючи перед собою завдання поставити всю культурно-освітню роботу під знаком участи у реконструкції країни, ми мусимо відповідно до цього особливо підкреслити завдання боротьби за пролетарську ідеологію в цілій нашій системі освіти, на всіх її ступенях і під цим знаком перевірити всю нашу роботу. Треба боротися з вовками в овечих шкурах, з тими, хто робить чорне діло, працюючи у нашій системі освіти. Це завдання боротьби стоїть і перед наркомосвітами, і перед профспілками. Слід підкреслити потребу уважно й дбайливо ставитися до переведення своєї роботи щодо вчительського складу. Ми маємо вчительський склад, що його значною мірою дістали від дореволюційного періоду. Ми маємо загалом приблизно 40% всього нашого учительського складу з підготовкою дореволюційного часу. Серед 60% пореволюційної підготовки основна маса — це підготовані перших років після революційного періоду, коли роботу в справі зробітничення наших ВНШів ми ще не досить гостро й чітко поставили. Тому то ми ще маємо в нашому вчительському складі значну частину з великими дрібнобуржуазними прошаруваннями. Але ми звідси маємо зробити інший висновок, ніж до решти державних апаратів. Місяців два тому НКРСІ дав указівки про перевірку й чистку державних апаратів, при чому тоді вказано на потребу поширити цю чистку і на учительський склад. В наслідок цього ми мали таке головотяпство, що є цілком неприпустиме. Наприклад на Україні вичищали десятками вчителів, школи залишалося без проводу. Були випадки, що припинювано навчання у школі, бо ціла маса учителів була звільнена, а замінити не було ким. Треба сказати, дорогі товариші, що вчителі — це дефіцитний товар (Сміх). Дефіцитний товар — це такий товар, що ми

його продукуємо недостатньою кількістю на те, щоб покрити всі потреби. Так ось учителі й є такий дефіцитний товар. На Україні, щоб перевести п'ятирічку вселюдної навчальної освіти, за теперішнього темпу виробництва вчительських сил, ми матимемо близько 6.000 дефіциту вчителів. Ми вважаємо, що цей дефіцит ще побільшає в наслідок українізації окремих округ в ЦЧО і, певно на Кубані та Північному Кавказі. Отже в цих країнах потреба в українських учителях побільшає, а на Кубані, на Північному Кавказі є всього один український педагогічний технікум на 40 чоловіка. Підчас українізації шкіл у цих країнах потрібні будуть українські вчителі й ми побоюємось, що од нас перемагнять деяку частину нашої продукції (Сміх). Ми, певна річ, не особливо сприятимемо такій безвідшкодній витраті нашого дефіцитного товару. За п'ятирічку, мабуть, піде ще близько 1.000 учителів. Відповідно до цього у нас буде дефіцит на 6,5 — 7 тисяч учителів для п'ятирічки. Це потребує величезного напруження. Тому то є постанова партійної наради в цьому питанні про потребу використати всіх лояльних і навіть більш-менш лояльних учителів для нашої вчительської роботи. Усуваючи все, що є шкідливого, спрямовуючи правильним шляхом усіх, на кого можна вплинути, мусимо вміло й тонко лавірувати в нашому учительському середовищі для того, щоб забезпечити здійснення завдання розвиватися культурній базі і реконструкції нашої країни. Тому то завдання пролетаризації нашого вчительського складу — це завдання довгої й упертої роботи як щодо вчителів трудових шкіл і профшкіл, як і щодо вищих навчальних кадрів. Ми там уже маємо першу ланку наукового ланцюга — наукових аспірантів і наукових робітників. Дальша вперта робота щодо підготовлення нових, своїх радянських червоних професорів з робітників і селян — комуністів — стоїть перед нами.

VIII

Товариші, в одній ділянці я ще мушу підкреслити завдання, що їх висуває перед нами реконструктивний процес — це завдання народньої освіти в загальному процесі будівництва культури народів СРСР. Я не маю можливости й часу нині детальніше

розвивати це питання. Народня освіта є перозривна частина справи будівництва культури кожного народу, якого збудив до життя Жовтень. Перозривний зв'язок, що має бути між культурно-освітньою діяльністю, з одного боку, і господарськими процесами — з другого, аж ніяк не може спричинятися будь-якого відриву культурно-освітніх завдань од цілої справи культурного будівництва цієї країни. Навпаки, перед нами стоїть завдання, розглядаючи нашу культурну роботу під іншим кутом зору, з погляду участи у реконструкції країни, у цілій нашій реконструктивній діяльності цей перегляд зробити так, щоб побудувати нові взаємини, щоб забезпечити організацію не негативними способами, а, навпаки, позитивними — такими, що зміцнюють національний розвиток народів і республік СРСР. Я дозволю собі в цьому питанні скористатися з дозволу, що його мені дав тов. Сталін, і прочитати один витяг з його листа, доки ще не оголошеного у пресі:

«Не важко зрозуміти — каже т. Сталін у своєму листі до Каткова, — що доки не заведемо вселюдної обов'язкової початкової освіти, доти не зможемо серйозно поступати наперед. Ніякої культурної революції у нас не буде, не буде у нас могутнього зростання народнього господарства, не буде справжнього й щільного зближення влади з трудящими без *цього обов'язкового* вселюдного початкового навчання. А добитися цього неможливо без націоналізації партійного, радянського, господарського, шкільного апарату. Чому? Тому, що народні маси можуть поступати наперед у розумінні культурного розвитку лише своєю рідною мовою. В цьому основа розквіту національних форм культури, в цьому самому основа політики підтримки й опіки цієї культури — націоналізація апарату тощо, проти великоруського шовінізму». Ці чудові, рельєфні слова яскраво підкреслюють іще раз завдання, що стоїть перед нами: будуючи свою культурно-освітню діяльність *під знаком участи її у господарській реконструкції країни, ми мусимо так її організувати, щоб вона йшла шляхами розвитку національних культур збуджених до життя народів*. Якщо мова йде, наприклад, про визнання навіть окремих установ за всесоюзні, то це аж ніяк не міняє нашого ставлення до мови.

Тільки запеклий, наскрізь прогнилий шовініст може поставити таку вимогу, щоб з передачею гірничого інституту у Сталіні на Україні з відання Наркомосвіти України до відання ВРНГ Союзу, з передачею з українського наркомату до відання союзного наркомату, обов'язково перевести там наукові дисципліни і всю роботу з української мови на руську. Тільки великодержавний шовініст може вважати, що ленінізм і комунізм може розмовляти лише руською мовою. У нас, по Жовтневій революції, комунізм розмовляє і ми по-комуністичному розмовляємо, з усіма народами їхньою рідною мовою та будуємо їхню культуру їхньою рідною мовою. Рідна мова, як основна риса культурних установ і всієї культурної роботи, що переводиться у кожній республіці — є найважливіша проблема і найважливіше завдання. У нас на Україні завдання стоїть так: вся робота всіх державних установ має бути поставлена під знак уживання національної мови основної маси населення — української — з потрібним забезпеченням мовних прав національних меншостей України.

Ми вважаємо, що ця лінія має бути прийнята і в інших республіках. Організуючи національний район, національні ради, округи, країни й республіки, — піднімати ці народи, обслуговуючи їх культурою. З цього боку, наприклад, можемо сказати, що культурно-освітня робота на Україні може бути визнана і що її уже визнала, наприклад, Рада Національностей ЦВК СРСР, як таку, що йде правильним шляхом та забезпечує інтереси розвитку національних культур. У нас загалом процес обслуговання кожної народности відповідає її відсоткові до всього населення. Треба, проте, товариші, сказати, що проблема культурних ножиць стоїть перед нами і про народності. Сторіччя панування поміщиків та буржуазії залишили нам різні культури різних народів. Ступінь письменности, освіти серед різних народів різні. Які завдання стоять перед нами? Ми у своїй програмі говоримо про рівноправність національностей про їхнє однакове право на культурний розвиток. Чи визначає це, що ми мусимо всі народності підтягати та підвищувати їхню культурність на однаковий відсоток і пляномірно й рівномірно? Здавалося б, що це буде справедливо й правильно. Ні, це буде несправедливо, неправильно,

це буде непролетарською лінією, це буде зміцненням історичних культурних ножиць, що залишились нам від дожовтневого періоду. Візьму приклад. На Україні, приблизно 75% письменних серед євреїв, серед німців ще більше, 65% серед руських, 50% серед українців, серед молдаван приблизно 40%. Якщо ми поставимо завдання побільшити письменність на 10% і будемо однаково пристосовувати цю лінію до всіх народів, то матимемо: якщо для євреїв підвищити відсоток письменности на 10%, то письменність їх буде побільшено до 85%, для німців до 90%, для руських до 75%, для українців до 60%, для молдаван це буде тільки до 45%. Отже, якщо ми рівномірно на однаковий відсоток підвищимо ступінь письменности всіх народностей, то ми побільшимо письменність, але збережемо рівність розходження. Різниця культурного рівня ріжних народів була б стара, іноді навіть побільшала б. Отож маємо завдання: що некультурніший нарід, що на нижчому культурному рівні його залишила колишня влада поміщиків та капіталістів, то більшу увагу, то більше сили й коштів нам треба приділити таким народам. Нашим завданням є підтягати всі народності до єдиного рівня, підвищуючи його. Нашим завданням є створити єдиний загальний культурний рівень, щоб однаково всі народності могли брати участь у створенні єдиного соціялістичного господарства нашої країни. Ось чому надзвичайно правильним, принципіяльно правильним є утворення при ЦВК Союзу Комітету в справах північних народів, народів, яких історія поставила на одному з найнижчих рівнів культури. Завдання усіх народів, цілого Союзу є підтягти такі народи господарчо й культурно забезпечити поступ їм новими шляхами до нової культури. Це наше завдання має бути чітко поставлене: що нижчий культурний рівень і відсоток письменности будь-якого народу, то більше уваги, сил і коштів мусимо йому приділити, проводячи роботу підтягання до єдиного культурного рівня, єдиного для цілого Союзу. Відповідно до цього має бути поставлено питання про роботу всесоюзного, республіканського і місцевого регулювання.

IX

Третє питання, що його ставиться перед нами, це питання про єдність системи і єдність лінії або єдність адміністрування. З'їзд наукових робітників, що вже закінчився, вельми уважно, детально обміркував це питання і лінію, ухвалену на цьому з'їзді, може прийняти і з'їзд робітників освіти в цілому. Не лінія єдности адміністрування, а лінія єдности систем, єдности роботи стоїть перед нами. Хто хоче вилучити всі ВИШі з відання республік, створити Головнауку СРСР або єдине управління усіх ВИШів СРСР, вилучити всі архіви, всі музеї, надати їм союзного значіння і з єдиних органів Союзу РСР ними розпоряджатись, той обстоює неправильний погляд, що його відкинув пролетаріят. Коли опрацьовувалося конституцію нашого Союзу Радянських Республік, то була пропозиція, щоб і Наркомат освіти був союзним наркоматом. Пригадую, що цей погляд у комісії підтримали лише два товариші. Лінія на адміністрування єдиного союзного центру всіма ділянками культурної роботи не була прийнята, її пролетаріят відкинув, як і його партія, опрацьовуючи конституцію Союзу. Тепер треба добре вдарити по руках всіх цих запеклих бюрократів, які намагаються нині знов відродити погляд, що його 6 років тому відкинуто. Цей погляд може боронити лише тоді, коли дивитися так, як дивився один з видатніших наших наукових робітників — комуністів — істориків, а той в 1918 році писав, що національне питання себе вижило, і тому буде контр-революційною справою організовувати національні радянські республіки. Тільки людина з такими думками й тепер могла б обстоювати погляд знефарблення національної культури,, вилучення з відання окремих національних союзних республік їхніх вищих навчальних закладів, навчальних установ, кіно, радіо, архівів тощо, взагалі всього того, що являє собою вищий ступінь культури та передачі всього цього Союзові й залишення в руках наркомосвіт союзних республік, в руках самостійного управління народів виключно нижчої та середньої освіти. Таке зведення національних культур на елементарний примітивний рівень не є наша лінія і її треба

відкинути. Всесоюзний з'їзд секції наукових робітників, обміркувавши це питання, гостро й категорично відкинув такі пропозиції, і нам треба обстоювати цей погляд.

X

Кінчаючи, я кажу: товариші, ми з вами перебуваємо в трохи осібному становищі. Органи освіти працюють в дещо іншому становищі, ніж господарські органи і профспілки. Чи не помітили ви, дорогі товариші, кого останнім часом, останнього року критикують гостріше, дужче: органи освіти, чи вчителів? І тих і тих однаково. І здорово критикують. Яка тому причина? — Причина є в особливому нашому становищі. В нашій виробничій діяльності — освітній, культурній — безпосередньо заінтересовані всі профспілки, вся широка маса трудящих, бої ми обробляємо не метал, не дерево, а обробляємо самих людей, робітників та їхніх дітей. Тому то, поставивши всю свою роботу під знак перевірки з погляду відповідности нашої роботи завданням господарської реконструкції нашої країни, ми не можемо обмежитись розвитком самокритики у своїх лавах. Ми не можемо тільки «пущать самокритику промеж себя»; учителі будуть критикувати органи освіти й в освітньому колі провадитиметься справу. Ні, цього замало, це значить змертвити роботу. Нам треба вийти за вузькі рямці своєї обмежености на широкий шлях, широку дорогу клясової пролетарської перевірки. Перед нами стоїть основне завдання якнайширше перевірити всю нашу роботу та її настановлення з погляду реконструкції країни. До цього завдання треба додати найважливіше, посутнє завдання — піти новим шляхом, піти до широких організованих мас та організувати широкі робітничо-селянські трудящі маси, щоб вони вплинули на наші органи освіти й на всю культурно-освітню роботу. Тільки тоді, коли нас з камінчиком, з пісочком перетруть — і не окремі особи, а широкі пролетарські маси, — тільки коли вони знатимуть нашу справу і перевірять її, дбатимуть про наше діло, тільки за цієї умови ми зможемо виконати великі завдання, що нам їх ставить перехід до нової смуги соціалістичної реконструкції країни.

Ось чому, закінчуючи свою доповідь, я й кажу: перед нами стоять нові завдання, їх поставив перед нами об'єктивний хід розвитку господарського процесу, і ці нові завдання ми можемо виконати тільки йдучи новими шляхами, шляхами переходу на широку ув'язку всієї нашої діяльности з організованою перевіркою та критикою від усіх профспілок, від широких робітничо-селянських мас.

Чи змінилося тепер наше ставлення до завдань нашої роботи? Ми маємо перед собою не взагалі добре, культурне завдання, а ми маємо перед собою потрібне обов'язкове. Ми тепер можемо собі сказати, що з переходом до реконструкції країни ми з вами перестаємо бути, мусимо перестати бути просто культурниками, робітниками, що роблять свою добру, культурну справу. Ми з вами, зберігаючи свою культурно-освітню діяльність, стаємо й маємо стати робітниками цілої соціялістичної реконструкції країни. Великі, важливіші завдання висуває перед нами новий період господарського розвитку. Ми з вами не піонери, ми з вами люди, що працюють з піонерами та їх навчають, але на заклик історії, що ставить перед нами нові поворотні лінії й нові завдання, і органи народньої освіти, і всі робітники освіти найдуть у собі сили та вміння й волю, щоб на цей заклик, на заклик до нових завдань, на заклик: «Будь готов!» — відповісти стало й чітко: «Завжди готов!».

XI [1])

Товариші, кілька промовців, виступаючи тут, говорили так: «ми мало підготовані, щоб обмірковувати на з'їзді дане питання. Це питання занадто пізно поставлено, та й матеріяли надто пізно оголошено, отже ми на місцях даного питання не могли та й не встигли обміркувати».

Хтось із промовців заявив, кажучи «та невжеж це можлива річ, щоб тези подано до ЦК нашої спілки тільки за два дні перед оголошенням? Це, мовляв, показує як ставиться Наркомос до профспілки робітників освіти, — хіба ж можна так ставити

[1]) Прикінцеве слово 7. III. 1929.

отаке важливе й поважне питання?» Цим, товариші пояснювали характер дебатів на нашому з'їзді.

Мушу, любе товариство, дати пояснення, — можливо, що дані питання перед з'їздом не досить обмірковувалося. Та я не думаю, щоб був правий тов Коростелев, коли у прикінцевому слові з приводу першого пункту денного порядку нашого з'їзду він указав, — ось, мовляв, Комісар народньої освіти України подав свої тези за 2 дні до друку, отже ці питання не можна було в широкому маштабі обміркувати.

Другі товариші, як ось тов. Козирьов, заявляли, що, власне кажучи, доповіді йому нічого нового не дали, бо всі ці питання у нас уже з давніх — давен обмірковувано.

Та де ж правда? Чи ці питання занадто багато обмірковувалося, як казав т. Козирьов, чи їх не досить обмірковували, як сказав тов. Коростелев? Правди і там і там небагато. Але в обох правда є. Я б запитав — хіба питання про основні задачі культурно-соціяльної, культурно-освітньої діяльности у зв'язку з соціялістичною реконструкцією нашої країни, — це урядницьке питання Наркомосу? Хіба профспілка робітників освіти це питання може обмірковувати тільки тоді, як Наркомос поставить його? Досить поставити це питання, щоб побачити всю безпідставність, хибність і т. п. таких заяв. Ні, ні, любе товариство, одне з основних цілеспрямовань, даних у моїх тезах — це те, що нам треба вийти з своєї культурницької замкненості та свого культурницького стану. Ми самі повинні зрозуміти, що наша справа — справа культурної революції — це є не тільки освітянська справа, а й справа цілої робітничої кляси — всіх її організацій. Отже питання, що маємо їх перед собою, та основне питання про нашу лінію в соціялістичній реконструкції країни — це є в усякому разі не урядницькі справи. Їх поставила перед з'їздом не доповідь Комісара Народньої Освіти, а об'єктивний факт переходу країни до нового періоду економічного розвитку та соціялістичної реконструкції країни. Тим то тов. Коростелев, докоряючи мені, що я пізно — за 2 дні до надрукування матеріялів — подав тези і що через це робітники освіти не мали змоги обміркувати питання, — неправий. Робітники освіти не мали змоги обмір-

кувати моїх тез на місцях, але питання, що стоять перед нами, товариші делеґати могли цілковито обмірковувати й без моїх тез.

Бо не якась там особа чи не якась там установа ставить питання про основні задачі культурної революції при соціалістичній реконструкції країни, а його ставить і поставило об'єктивне життя. Я тов. Коростелеву, що в своїому прикінцевому слові закликав вас, сказати б, до критики моєї доповіді в цім напрямі, я б йому відказав: та не можна ж так звертати на людей, коли й сам дещо завинив. Треба ж таки сказати, що дискусію, незалежно від моєї доповіді та часу, коли подано мої тези, дискусію в питанні про основну генеральну лінію культурно-освітньої діяльности в зв'язку з реконструкцією країни не досить переведено у нашій пресі, а втім і в пресі нашого Союзу. Ці питання не досить висвітлювалося, не досить розроблялося, не досить продискутовано. Та це й цілком зрозуміло, товариші. Основне завдання, що стоїть перед нами, і є саме в тому, щоб ми збагнули, зрозуміли, міцно й виразно собі завчили, що нам потрібний перелім. Основна думка, що маємо перед собою, є така — нам треба знайти інші шляхи, нам треба іншим темпом, по-іншому працювати. Ось що основне!

Кілька товаришів, а з-поміж них і тов. Скарбек, сказали, що ось тези тов. Луначарського та тези тов. Скрипника кажуть про ентузіязм. Ну дякую вам, тов. Скарбеку. Я щось не дуже схильний говорити про ентузіязм. Я вважаю, що вся наша праця напоєна ентузіязмом, але питання не в ентузіязмі роботи, а питання в тому, якими шляхами мусить ентузіязм іти. Ось в чому вага, а не в тому, щоб декларувати про ентузіязм. Отже питання, що стоїть перед нами, — це питання таке: найперше, чи треба нам виправити, справити та доповнити те, що маємо, чи, крім того, треба визнати, що в зв'язку з переходом країни до нового етапу реконструкції господарства і для нас з вами, для робітників освіти, для цілої культ-освітдіяльности, повстає головне завдання — знайти *нові* шляхи для того, щоб працювати *іншим темпом, іншими* методами. Ось яка справа! Це основне питання я й ставлю у своїх тезах насамперед. Товариші, виступаючи з приводу доповіді, зробили багато цінних заяв та міркувань щодо

окремих боків нашої культ-освітньої діяльности. Треба визнати, що тут було знято багато серйозних та поважних питань. Але треба сказати, що не так багато з промовців торкалися загальних питань, дотичних генеральної лінії нашої культурно-освітньої роботи. Основне, що маємо перед собою, як справедливо заявляли т. т. Нікіфоров, Долінко та інші, є в тому, що ми зараз обмірковуємо не ті чи інші питання культурно-освітньої діяльности, а обмірковуємо всю цілокупність нашої культурно-освітньої роботи — це перше, і друге — ми обмірковуємо таку цілокупність в її загальній генеральній лінії. Кінець-кінцем, ми обмірковуємо не саму нашу культурно-освітню роботу, як таку, а обмірковуємо її як функцію, як частину цілої соціялістичної реконструкції нашої країни.

Я мушу констатувати, що за всієї різноманітности дебатів, таких численних, за всієї різнобарвности знятих питань, за всіма різними підходами до обміркування окремих питань — загальні цілеві напрями, дані в моїх тезах, не натрапили на опір та заперечення від делеґатів, а навпаки, делеґати їх підтримали. На чергу ставали окремі важливі й значні, але часткові питання.

Та, насамперед, любе товариство, я все ж хотів би вказати саме щодо загального питання та відповісти на той докір, що його зробив представник Наркомосу Узбекістану тов. Козирьов.

Тов. Козирьов заявив, що «тези т. Скрипника та тези Луначарського однаково занадто абстрактні і декларативні. Треба було замість отих тез казати про інше, треба було казати за те, як практично провести культурну революцію». Я, товариші, аніяк не хотів би бути гострим, заперечуючи тов. Козирьову, як представникові Наркомосу братерської Республіки Узбекістанської. Боюсь, що якби я гостро висловився, то це могли б уважати за виступ не з критикою слова тов. Козирьова, а з критикою Наркомосу молодшої Радянської Республіки — Узбекістанської. Цього я жадним чином не хочу, бо ні найменшою мірою, і аніяк на будь-якій позиції великодержавництва, певна річ, я не стою. Я не стою на погляді високодумства до молодих, що підносяться, культур, бо сам працюю серед народу, що оце тільки відвоював з Жовтневою революцією собі простір та право на культурний

розвиток. Отже я відкидаю у своїому запереченні всяку гостроту але хотів би запитати тов. Козирьова. Ви, тов. Козирьов, недавній робітник Узбекістану, тільки як півроку працюєте в Узбекістані, приїхавши, коли я не помиляюся, з РСФРР, Ви заявляєте, що тези наших обох Наркомосів — російського та українського — мають занадто декларативний характер. Ви проти цих декларативних заяв ставите такі ваші слова:— «Ми протягом $1^1/_2$ — років про ці питання, товариші, говоримо, а практично, щоб ув'язати народню освіту з загальними задачами соціялістичного будівництва, практично в справі розгортання культурної революції робимо занадто мало. Ми дибаємо надзвичайно повільним темпом». Та дозвольте, тов. *Козирьов*, це ж бо саме сказано в тезах у мене і в тезах у тов. *Луначарського*, тобто, що ми мусимо зараз поставити питання та доробити його після з'їзду спільними зусиллями Наркомосу й Профспілки робітників освіти та решти профспілок з тим, щоб гасла культурної революції перетворити в життя, щоб переломити інерцію, щоб у свідомості як найширших трудящих мас практична справа освіти, справа культурно-освітня, стала їхньою справою, де вони повсякдень, повсякчас беруть участь. А щодо практичних міркувань, як їх висловив тов. *Козирьов*, то треба сказати, що він нічого ж іншого не протиставив. Що у нас з фінансуванням не гаразд, що у нас з кадрами погано справа стоїть, що у нас не досить зроблено в розумінні постави питання про кваліфікацію нашої продукції, про класовий зміст усієї праці установ Народньої освіти, ці питання, що їх тов. *Козирьов* виставив противно тезам моїм та *Луначарського*, у наших тезах поставлено досить виразно й гостро. Отже, на мою думку, практичні міркування т. *Козирьова* цілком ідуть річищем нашої праці та наших тез, а принципіяльне заперечення його проти тез навряд чи можна визнати за підставне.

XII

Які часткові питання тут порушувано? Чимало товаришів делеґатів виступало з приводу доповідей — моєї та тов. *Луначарського* — так, ніби ми дали звітні доповіді про роботу Наркомосові за рік чи за два — тоді товариші делеґати у своїх виступах критикували б окремі риси роботи Наркомосу та його органів. Я дуже жалію, що не мав змоги зробити спеціяльної доповіді про роботу Наркомосу. Це було б дуже добре. Зараз виступи делеґатів в окремих питаннях тільки ілюстрували вже порушувані питання. З питань чималої ваги, насамперед, треба відзначити питання про матеріяльний та правний стан нашого вчительства й різних його категорій. Певна річ, я не думаю, щоб це завдання висувалося у зв'язку з нашим переходом до соціялістичної реконструкції, та треба сказати, що це завдання стоїть тепер гостріш, аніж давніше,— в інших обставинах. Для всякого виробництва, а в тім і для виробництва духовного, для виробництва освітнього й культурного потрібне певне зміцнення матеріяльних та правних взаємин. На поточній перевантаженій робочій силі, на вчительській силі, не забезпеченій у своїм матеріяльнім існуванні та правнім стані, на вчительській силі, що через це саме не зможе бути активним учасником у культурній революції, у побуті — на цьому ми культурної революції не збудуємо.— Через те й стоїть перед нами питання про матеріяльний стан учительства та всіх культурно-освітніх робітників, питання про їхній правний стан. Це завдання оборонної праці профспілки ще й тепер має усю свою вагу, стоїть ще виразніш та гостріш. Нам треба буде розширити цю роботу. Візьму приклад. Учора зранку я повинен був піти годин на 2 на засідання Президії ЦВК Союзу Республіки. Там я в порядку денному натрапив на таке питання: «Про оплату житлових приміщень у будинках, що належать органам транспорту».

На засіданні були представники від ВЦРПС та представники від спілки Транспортовиків. Приглянувшись до проєкту, я побачив, що це питання торкається не тільки транспортовиків, а й нас — членів профспілки Робітників Освіти. Там іде мова про таке: переводиться на платність перебування у домах, що належать органам транспорту, при чому говориться, що НК Шляхів разом з профспілкою транспортовиків надається право звільняти певні категорії жител від платности, визначати категорії робітників транспорту, що їм житлові приміщення даються

безплатно, та встановлюється певні норми. Передостанній пункт законопроєкту говорив: «особи, що наймають житлові приміщення у будинках транспорту, коли вони не є робітники транспорту, оплачують житлові приміщення відповідно до ставок, установлених для робітників транспорту».

Прочитав я цей законопроєкт і побачив, що спілка залізничників — вона там була присутня,— виступала, боронячи матеріяльні та правні інтереси членів своєї профспілки. Цей законопроєкт створював для нас — робітників освіти, що працюють на транспорті, інший стан, а саме встановлювалося таке: робітники освіти, що працюють на транспорті ні жинають в будинках Наркомшляхів — платять відповідно до ставок, установлених для робітників транспорту, але цей проєкт не поширював на них безплатности приміщення. Я зробив пропозицію, щоб члени інших профспілок, що працюють на транспорті і для транспорту, користувалися тими самими правами, щоб оці норми поширювалися й на них. Президія Центрального Виконавчого Комітету цю пропозицію ухвалила. Загрози, що стояла перед нашими транспортовиками-освітянами, не стало.

Ця ілюстрація показує, що нам треба не тільки зберегти роботу в справі оборони правного й матеріяльного стану, а треба й розширити її, нічого не минаючи. Часом питання, що на око ніби безпосередньо до нас і не стосуються, справді можуть дуже вдарити по нас. Отож оборонна робота стоїть перед нами в усій мірі та силі з тим, щоб забезпечувати матеріяльне та правне станoвище вчителів.

З цього боку я хотів би вказати на справу громадського навантаження наших учителів. На київській конференції нашої профспілки ухвалено одну резолюцію. Та резолюція пробує регляментувати роботу освітян, що провадилася досі в царині громадського навантаження, але являє собою продовження педагогічного процесу вчителя. Розглядати зараз істотно оці пропозиції Київського Відділу нашої спілки, я не маю змоги. Це питання ще треба з'ясувати. Хочу тільки зазначити, що взагалі питання про громадське навантаження нашого вчителя вимагає до себе уваги та певного врегулювання. У нашій профспілці, як про це

казано на даному з'їзді, вчительство можна розподілити на три групи: активну частину, потім більш чи менш пасивну, середню частину та людей, що в нашому оточенні стали за виразників ворожих поглядів та настроїв. Чимала частина неактивна. Участь у громадській праці бере малу, а 40 — 50% нашого вчительства активні діячі в громадській роботі, часом перевантажені громадською роботою. Я маю відомості, що у нас на Україні є місця й райони, де вчитель протягом тижня жадного вільного вечора не має, бо щодня буває одно чи два будь-яких громадських зібрань у справах радянської праці, кооперативної роботи і т. д., і т. д. Отже вчителеві не лишається ані найменшого часу на те щоб готуватися, на педагогічну роботу, на вдосконалення, на те, щоб підвищувати свою кваліфікацію, щоб підвищувати свій культурний рівень. Є вказівки, що по багатьох місцях сили суспільників-учителів у громадському навантаженні витрачається не економно. Їх перевантажують. Отож і виходить так, що по багатьох місцях утворюється неналежне ставлення до вчителя-суспільника претенсійне, часом підозріле ставлення. Я вважаю, що й це треба виявити. Вчитель може, повинен брати участь у праці, але, заразом з тим, ця робота повинна бути у певному часовому співвідношенні із загальними педагогічними завданнями, що лежать на вчителеві. Виробничий процес треба забезпечити в цілій праці. Громадська навантага — потрібна, але вона має бути додатковим навантаженням до тої роботи, що її провадить вчитель — освітянин.

XIII

Друге питання — пролетаризація наших шкіл та наших кадрів. Робота з кадрами у нас вимагає того, щоб її доповнити та удосконалити. Я вказав, що в нас є кількісний розрив щодо вчительських кадрів. За сучасного темпу випуску вчительства з наших педвишів ми матимемо брак учителів у 6.000 чол. Крім того, певна частина вчительства піде в Росію, в округи, де нині провадиться українізація, що загалом за 5-річчя може дати приблизно 1.000. чол. Отже ми маємо вже брак у 7.000. Щодо цієї тисячі — ми поставимо вимогу дати компенсацію й напевно

дістанемо її. Перед нами стоїть завдання підвищувати нашу роботу для того, щоб зліквідувати розрив. Наш заочний педагогічний ВИШ розвиває свою роботу й нинішнього часу охоплює на Україні 17.000. Є дані, що цього року в нього буде 23.000. Це багато дає для підвищення кваліфікації та, звісно, цього не досить. Ми повинні розвивати короткочасні курси, курси підвищення кваліфікації та перекваліфікації учителів і, надто, курси перекваліфікації різних безробітних робітників розумової праці не членів нашої спілки. Перед нами ця задача стоїть поряд задачі підвищувати роботу наших педагогічних ВИШів. І ту, і другу роботу треба провадити в один час, щоб зліквідувати кількісний розрив у наших педагогічних учительських кадрах. Робота ця велика й вимагає вона до себе серйозної та впертої уваги.

А щодо класового складу наших учнів, то тут ми повинні, певна річ, засвоїти різне ставлення до ВИШів і до середньої та до трудової школи. Ми провадимо в себе тверду та виразну лінію, тобто таку, що всіх, хто йде до ВИШу, заховавши свій соціяльний стан, ми виключаємо з першого та другого курсу. Хто прохопиться до ВИШу, вживши соціяльної омани, того не можна лишити в лавах нашого студентства. А от, як є люди, що хоч і таким порядком дісталися до ВИШу, але вже перебувають на останньому курсі, то ми в погодженні з нашими господарськими органами, вважаємо, що буде недоцільно прикладати, як правило, до них таку саму міру. Звичайно, якщо ми маємо перед собою ворожий, чужий елемент, хай навіть він і до останнього курсу дійшов, але є з чужою ворожою психологією та з ворожими вчинками, то, як і з усяким ворогом, ми з ним боротимемося. А взагалі, коли людина провчилася в ВИШі 3-4 роки, нам нема рації його звільняти, бо ми не маємо змоги зменшену таким чином кількість нашого випуску замінити на кращої якости соціяльний елемент.

Отже ми проти того, щоб звільняти з ВИШів студентів останніх курсів через їхній соціяльний стан. Повинен сказати, що мені особисто доводиться зараз з-за цього провадити вперту, часом важку боротьбу з місцевими організаціями. Ці організації звільняють з останніх курсів не тільки дітей куркулів, але й

дітей заможніх середняків. Отак трапилося, наприклад, у м. Полтаві. Взагалі на цьому ґрунті є досить головотяпства. У Полтаві виключили за соціяльним станом 5-х чол., що кінчали індустріяльний технікум, і, крім того, 2-х дипломантів. Звичайно, нам треба й доведеться боротися з подібним головотяпством. Коли людина вже закінчила ВИШ, коли вона вже дипломант, то навіть, якщо вона належить до куркулів та «інших» і т. д., ми не повинні її виключати. Перейде $1^1/_2$ місяця, вона закінчить курс, дістане диплом, стане інженером-будівельником і, звичайно, за своїм соціяльним станом буде не гірша, як ті інженери, що дістали свій диплом старого часу.

А щодо чотирилітки, то треба сказати, любе товариство, таке. Є на місцях тенденція звільняти з чотирилітки дітей попів, службовців і т. д. На мою думку, це свідчить про не зовсім здорове ставлення до завдань народньої освіти. Наше завдання — це є загальне початкове навчання. Наше завдання — перетворити всю молодь так, щоб вона взяла участь у нашім соціялістичнім будівництві. Звісно, коли ми ставимо перед собою завдання перетворити дітей з куркульського оточення, непанського, інтеліґентсько-буржуазного, ми натрапляємо на опір родин оцих дітей. Тут нам доведеться попрацювати не один десяток років.

Я дозволяю собі скористуватися з випадку та виправити посилання тов. *Калініна* на мене в його першій промові. Ми з ним говорили і він зауважив, що ми незабаром усіх перетворимо. Я йому сказав, — ні, товаришу *Калініне*, не так швидко справа робиться. Є добра леґенда у євреїв: жили євреї в Єгипті у неволі, пішли звідти й прийшли до обіцяної землі. Там жили хананеяни, міцний, дужий нарід. Хотіли євреї завоювати оцю країну, та вийшло — не їхня сила. Невільники вони, звикли до невільництва та не звикли до боротьби й довелося вертати назад. Проблукали вони 40 років у пустелі. Усе старе, невільницьке повимирало, зросло нове покоління, що невільництва не знало, і те покоління змогло завоювати собі життя.

Ця леґенда характерна й, по-мойому, її можна згадати зараз, коли ми говоримо про наше становище — так, не через 10, а через 40 років. Коли у нинішніх дітей будуть діти, ми

зможемо вже вільніше перетворити нащадків теперішніх непманів та куркулів на справжніх учасників творців — співробітників соціялістичного будівництва. Це — ще музика майбутнього. Та ми працюємо на майбутнє. Ми — представники кляси, а не групи. Ми провадимо клясову, а не цехову лінію, і ми повинні тепер уже працювати на те, щоб клясові інтереси пролетаріяту здійснити в майбутньому, а вони полягають в тому, щоб перетворити цілу людність.

Отже тепер, коли на місцях є цеховий підхід, що веде до виключення з початкової школи - чотирилітки всіх дітей не-робітників, не-бідняків, та не-середняків, то треба з цим цеховим, вузьким, непролетарським підходом боротися, відкинути його.

Але, товариші, я не можу погодитися з тим, щоб стосунки майбутнього переносити на нинішній час, коли ми говоримо про другий ступінь трудової школи. Тут не можна взяти прямої лінії на те, щоб широко розчинити двері цієї школи й пускати всіх, хто хоче, з другого боку, ми не можемо бути прямолінійні в тім, щоб допускати тільки робітників та тільки бідняків. Я гадаю обидва оці ухили являють собою справді ухили; перед нами стоїть завдання певне, пляново реґулювати соціяльний склад учеництва нашого другого ступеня.

Якими шляхами? Певна річ, не тими, щоб чистити, виключати і т. п. адміністративним порядком. Перед нами тут завдання ширити нашу мережу й будувати її. Ми ж бо маємо не тільки теперішню мережу шкіл другого ступеня, а й другу мережу, що її повинні будувати. І ось, будуючи нову мережу, поширюючи мережу наших шкіл, ми повинні вважати на соціяльний склад людности там, де ми будуємо нові школи. Візьміть хоча б Донбас, основний промисловий робітничий район для України, що охоплює кілька округ, район, де за дореволюційного часу школа була найменш організована, а тепер мережа шкіл першого ступеня та другого ступеня негуста й незначна. Ми повинні зараз збудувати школи, насамперед, у таких робітничих районах і таким чином урегулювати соціяльний склад учнів наших шкіл. Але врегулювати у великім пляновім маштабі, а не тільки в маштабі окремої школи. Це реґулювання ми мусимо зараз провадити не

таким порядком, щоб виключати дітей не-робітників із шкіл, а посилюючи прийняття дітей робітників. Я ще мушу додати, що цілком правий був тов. Луначарський, коли він повідомляв тут, як йому доводилося відповідати представникам інтеліґенції, як ті приходили до нього, претендуючи на те, щоб їхні діти були забезпечені вищою школою; він їм заявляв: що ж робити, ми не можемо забезпечити змоги всім, хто бажає, вступати до вищої школи. Це правдива лінія. І з'їзд її повинен ухвалити й якось ствердити. Ми не маємо досить ВИШів та досить шкіл щоб за теперішнього періоду нашого господарського будівництва забезпечити усім, хто хоче, вищу освіту. Та ми певні, і не тільки віримо, а й знаємо, що надалі, коли розвиватиметься господарське будівництво, наша освіта на всіх її щаблях буде приступна усім, хто побажає без винятку. А дозвольте вас запитати — можем ми всім зараз дати школи другого ступеня? Ми всіх зараз можемо забезпечити? У нас на Україні одна семилітка, припадає на десять шкіл першого ступеня, а тепер ми прямуємо до 8 шкіл цього першого ступеня. З тих, хто кінчає школу першого ступеня, тільки $^1/_{10}$ може піти до школи другого ступеня. Ми можемо й мусимо поставити перед собою питання, як вибрати оцю $^1/_{10}$. Якщо ми не можемо зараз, тепер, сьогодні, найближчими роками, дати школу другого ступеня всім, хто кінчає школу першого ступеня, то ми мусимо й повинні політично поставити питання про те, чи відповідаємо ми за соціяльний склад шкіл другого ступеня, чи відповідаємо ми за те, кого ми приймаємо до шкіл другого ступеня? Відповідаємо — кажу я. Ми це питання мусимо перед собою поставити, і я даю відповідь, що йти до шкіл другого ступеня — це право треба лишити переважно за робітниками, за біднотою, за наймитами, за середняцтвом. У цій справі не все гаразд. Я маю дані про РСФРР і УСРР та не маю про інші Республіки, і ці дані показують, що з соціяльним складом учнів шкіл другого ступеня у нас не зовсім добре, що ми не досить зараз обслуговуємо школою робітників, коли порівняти до численного відсотка робітників у населенні, і як рівняти до завдань, що лежать на робітниках. Я не маю даних, щоб наводити цифри, та в книзі «Просвещение в РСФСР» у цій

справі цифри наведено, а в моїй брошурі про запровадження загальної початкової освіти в УСРР є дані щодо України. Треба сказати, що в нас на Україні половина чотирилітоk ще зовсім не чотирилітки, а 3-літки і навіть 2-літки. У РСФРР значна частина шкіл першого ступеня теж іще не 4-літки. Отже ми повинні прямо й певно сказати собі, що, поставивши на найближчий момент завдання охопити всіх дітей чотириліткою, ми зараз мусимо переважно обслуговувати школою другого ступеня робітників, бідноту, селянське середняцтво, поширюючи мережу шкіл другого ступеня, охоплюючи по змозі оцією мережею всю країну й, звісна річ, ставлячи перед собою завдання ще й другим ступнем охопити найближчого часу всю дитячу людність. Шана й хвала тому місту, а ще більша шана тій окрузі, що здійснить це й на селі, де охопить 7-літкою всю дитячу людність. Та, товариші, дозвольте вам сказати, що я зовсім не раджу тому, коли тільки в місті будування 7-літки піде таким чином, що ми там охопимо нею всіх дітей, але рівночасно не підвищимо темпу охоплення 7-літкою дитячої людности на селі, бо перед нами стоїть завдання зблизити леза культурних ножиць поміж містом та селом. Проклята спадщина минулого призвела до розходження культурних ножиць поміж містом та селом, отож завдання соціялістичного суспільства оці ножиці зблизити, замостити провалля, що лежить поміж економікою та культурним станом міста й села. Виходить, треба не тощо будь-як радіти, а сумувати, коли десь в окрузі робота йде так, що в місто вкладають засоби, охоплюють на всі 100%, а на селі гальмується й навіть знижується відсоток охоплення. Не можна віддати шани й хвали тому Виконкомові та тим органам Народньої освіти, що це роблять. Цього не можна робити.

Задача клясова, товариші, не в тому, щоб із дрібним злорадством підходити до окремих осіб, до окремих шарів і груп та ставити їм перешкоди на шляху освіти, — цілком зрозуміло, завдання не в цьому. Проти подібного неклясового, а цехового, ніби робітничого підходу нам треба боротися.

Робітник—пролетар, та над робітником ще мають силу рештки старого буржуазного суспільства, тягнучи його до цеховщини,

коли окремі робітники вимагають виключати з наших шкіл дітей тільки через те, що їхні батьки були не робітники, то ми твердимо, що це говорить робітник не ім'ям робітничої кляси, а це говорить робітник цеховою, цебто не клясовою мовою. Ми повинні питання про соціяльний склад реґулювати в більшому пляновому маштабі, при світлі великих питань, що стосуються цілої країни.

Я не маю змоги торкатися інших важливіших питань. Спинюся ще на питанні про якість нашої продукції. Кажучи за переломові моменти культурно-освітнього процесу у зв'язку з соціялістичною реконструкцією країни, цю задачу ані найменшою мірою зняти з себе не можна. У дальшому пункті денного порядку з'їзду про участь профспілок у виробничій роботі освітніх органів на всю височінь поставлено питання про якість нашої продукції та про якість нашої роботи. Якість часто-густо недостатня. Серед багатьох розривів, серед багатьох культурних ножиць у нас наявних (а є їх у нас багато) маємо ще деякий розрив поміж потребами країни та продукцією наших культурно-освітніх установ, якістю нашої роботи. Якість нашої продукції ще поганенька. Тут я повинен сказати, що питання треба поставити двояко, про два завдання, що стоять перед нами: перше завдання виразно й ясно підкреслено у мене в моїх тезах, де я кажу про підведення матеріяльної бази під нашу культосвітню діяльність у цілому та під її найважливіші вузли. Оцього основного завдання, що перед нами, ні в якому разі не можна зняти, а навпаки його треба яко мога виразніш та поважніш поставити. Питання про ремонт наших шкільних приміщень, питання наочних приладь, підручників для трудових шкіл — це все ті серйозні, важливі питання, що їх маємо перед собою. Тут нам доведеться подолати багато перешкод та труднощів. Дозвольте скористуватися з випадку й повідомити про таке: я тут, як Народній комісар освіти України, робив доповідь про завдання нашого культурного процесу у зв'яку з реконструкцією країни, про ліквідацію неписьменности, про початкове загальне навчання і т. д. А сьогодні я взнаю про те, що можливо цього року ціла робота піде за вітром, бо маємо маленьку перешкоду в матеріяльній

базі школи — в підручниках. Зараз зроблено такий перерозподіл паперу, що повинен позбавити нас змоги своєчасно забезпечити школи підручниками. Ось Україна недоодержала для нашого ДВУ на підручники за перший квартал 350 тонн, на 1 лютого 567 тонн, і на 1 березня 564 тонни без Одеси, а з Одесою 700 тонн. Тобто не вистачає 42 тисячі пудів паперу. Підручники, що їх треба було з 15 числа друкувати на 3-х, які в нас є, ротаційних машинах, досі ще не друкуються. У нас пропало 1½ місяці, ми спізнимося із реченцями забезпечення шкіл підручниками й дальше забезпечення стоїть під великою загрозою. Ми повинні були дістати за пляном 6.800 тонн на рік, тепер комісія при РНК СРСР виробила іншу постанову, за нею постачання паперу на РСФРР більшає до 22-х тисяч тонн, а для решти Республік — знижується, причому всім іншим Республікам, заразом і Україні намічено 7.000 тонн. І це рівнобіжно з тим, коли ЗІФ та інші центральні союзні організації одержують 10.000 тонн, коли промисловість одержує 12.000 тон. Одно слово, все це зовсім зводить на нівець усі наші пляни про видання підручників. Україна, що сама мала 6.800 тонн, тепер матиме вкупі з усіма республіками, крім Росії, 7.000 тонн. Все це зриває наші видавничі пляни, зводить на нівець педагогічну роботу. Перед нами стоять найважливіші питання — утворити тверду матеріяльну базу нашій культурно-освітній діяльності по лінії педагогічних кадрів, по лінії ремонту шкільних приміщень, устаткування, забезпечення науковими посібниками та підручниками, папером на підручники, друкарнями — продукувати підручники. За все це нам доводиться воювати, нам і надалі доведеться боротися проти наявних тут бюрократичних викривлень. Цей бо ж розподіл паперу можна пояснити тільки бюрократичними вигадками головотяпів, що сидять у наших окремих установах. Тільки цим можна пояснити такий перерозподіл паперового фонду, коли для РСФРР маємо підвищення, а на решту республік припадає в кілька разів менше, як порівняти до первісного пляну. Це зрив цілого культурного процесу національних республік, це разом з тим зрив нашого учбового педагогічного процесу. (Оплески). Обурюючись, ми протестуємо проти цього.

XIII

Товариші, рівночасно треба сказати, що в царині підвищення якости нашої праці ми муситимем іти новими шляхами. Ось вам маленький приклад: в самій тільки Харківській окрузі число тих, що лишилися по школах другого ступеня на 2 рік таке, що нам доводиться, в самій тільки Харківщині, витрачати на отих другаків додатково значну суму коштів. Що означає цей факт? Це означає, що недостатню якість нашої роботи вчительської, педагогічної тільки в самій Харківській окрузі можна віддати коефіцієнтом цих витрат — гроші, що повинні були б піти на підвищення кваліфікації вчителя, на краще обслуговування школи, на доустаткування і т. д. Підрахуймо, яким числом у нас визначається коефіцієнт недостатньої якости нашої роботи для цілої України, для цілої РСФРР, для цілого Союзу, підрахуємо й побачимо, що перед нами стоїть величезне завдання боротися за підвищення питомої ваги культ-освітнього фонду у місцевім, республіканськім та союзнім бюджетах.

За це нам треба боротися, це завдання ми повинні ставити перед собою, перед усіма професпілками, повести виразно й твердо оцю роботу. Та заразом перед нами стоїть завдання — як економічніш, раціональніш використовувати вже наявний у нас цілий культурно-соціяльний фонд. Ми багато витрачаємо, багато й даремно робимо таких витрат, що повинні були б дати свій виробничий ефект. Я в своїх тезах кажу, що наше завдання зліквідувати неписьменність, провести загальне навчання висувається гостріш через те, що з переходом до реконструкції нашого господарства потрібна вища культурність праці робітника у промислових підприємствах. Треба сказати, що так само гостро виступає задача підвищити культурність нашої праці, підвищити культурність роботи органів Народньої Освіти та підвищити культурність учительської праці. Ми відповідаємо за другаків. Ми з вами відповідаємо за недостатній рівень формальних знань учнів. Це ми відповідаємо — не професпілка, звичайно, а робітники освіти. Щоб наші завдання виконати, ми повинні апелюючи до всіх спілок, до їхньої участи в культурно-освітньому процесі,

організуючи й реорганізуючи свою працю — органів освіти та окремих учителів, повинні брати в усіх профспілках енергійну участь здійснюючи генеральну лінію культурно-освітньої діяльности в період реконструкції господарства. Заразом ми можемо сказати собі — кожен на своїому місці, - таке: перед нами стоїть завдання зробити своє діло, щоб здійснити поставлену лінію, всіма та всякими шляхами: колективно, групами, кожною окремою школою, перевіряючи та виправляючи роботу освітніх органів, працюючи над ним, щоб підвищити питому вагу культурно-освітньої діяльности в колишньому обсягові господарської реконструкції країни, притягаючи увагу всіх профспілок та широких трудящих мас до культурно-освітніх задач та, кінець-кінцем, посиленою, якісно все вищою, роботою кожного окремого освітянина.

Кінчаючи, я повинен сказати, що дебати з приводу доповідей російського та українського Наркомосів мало показали самокритики. Вона виявлялась щодо окремих часткових питань, а проте критичних зауважень щодо загальних цілеспрямовань не було, а треба сказати, що був до того такий дуже добрий привід, причина, так ось: питання про генеральну лінію культурно-освітньої роботи у зв'язку з реконструкцією країни ми ставимо у березні 1929 року, тоді як реконструктивний господарський період цілої країни датовано з 1927 року. Ми відстали на на 2 роки. Ми почали роботу, але загальне питання перед цілим освітянським об'єднанням нашим та всіма робітниками в цілому поставлено дещо запізнившись. За це я сподівався на сувору й гостру критику, цього не було. А як самокритика визначає не тільки критику інших, а ще й критику самих себе, то дозвольте мені оцією самокритикою щодо себе закінчити своє прикінцеве слово, вказуючи на те, що оцією самою самокритичною, енергійною та ініціятивною участю усіх робітників освіти, тільки за таких умов ми можемо виконати величезні, що стоять перед нами, завдання.

ЗАВДАННЯ НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ В КУЛЬТУРНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ[1])

Про культурну революцію всі говорили досить багато і треба поставити питання, що ж кінець-кінцем є культурна революція, чи це поширення тих гасел, що ми їх мали дотепер, чи це щось нове, і які причини тому, що гасло культурної революції є нове гасло.

Гасло культурної революції зовсім інше, аніж гасло культурного фронту, що стояло перед цим. Ми можемо намітити такі три періоди нашого ставлення до культурної роботи: перший крок в нашій культурній роботі ми зробили в часи воєнного комунізму, що вилився у висуненні принципових засад у галузі культурно-освітньої роботи. Цей *перший* період характеризується тим, що система освіти та її план будувалися, виходячи з того, що треба зробити, а не з того, що можна зробити. Про здійсненість плянів практично питання не ставилося взагалі. Це був період громадянської війни, період споживчого характеру наших апаратів, коли всі пляни, в тім числі й культосвітні, ми здійснювали коштом того, що відвоювали від буржуазії. Все підкорялось єдиному завданню: відстояти владу пролетаріяту від ворогів і всі пляни, що ми мали фактично цьому завданню були підкорені. Ідеологічно побудова системи й плянів, що їх ми мали, в тім числі й на культ-освітньому фронті, виходила з доконечної потреби дати ідеологічну опору пролетаріятові та селянству, що боролися за радянську владу на фронті громадянської війни.

Другий період починається із закінченням громадянської війни, з переходом на шляхи непу, на грошовий розрахунок. Тут з деяким запізненням пройшла перебудова цілої низки установ

[1]) Доповідь на місцевкомі НКО 13. II. 1929 р.

культосвітнього фронту для того, щоб вмістити всі пляни в стислі рямці нашого бюджету.

Перехід культосвітньої роботи на рейки непу — це була сувора сутичка з економічною дійсністю, бо ми мусіли стати на шлях реальних розрахунків, побудованих відповідно до умов економічної дійсности. Скільки прекрасних побажань, що цілком відповідають нашому ідеологічному стремлінню, пішло на марне! В суворому перехресному бою з матеріяльними умовами зникло, закрилося, навіть не залишивши по собі сліду, багато установ.

1927 року розпочався період господарської перебудови нашої країни; треба поставити прямо й одверто питання: чи зуміли ми перейти в своїй культосвітній діяльності на шлях непу, чи ні? Чи свою роботу культосвітню ми повели пляново, відповідно до завдань нової економічної політики, яку розраховано на економічній облік і на грошову перевірку? Треба сказати одверто, що нам покищо зробити це не вдалося. Наша робота базувалася на мішанині планів цих двох періодів. З одного боку пристосувалось її до вимог розрахунку й економічної бази та грошової перевірки, а з другого боку — вона була продовженням старої лінії, лінії воєнного часу, розрахованої на побажання. Візьмемо, приміром, план переведення загального початкового навчання. За часів воєнного комунізму було гасло: «всякий має право, а держава має обов'язок забезпечити початкове навчання». Під цим гаслом і йшла наша робота підчас воєнного комунізму. Чи треба було це гасло висунути? Конче треба, бо це питання того, чого ми хочемо і за що боролися мільйони трудящого люду підчас громадянської війни. Це завдання висунено й правильно висунено підчас громадянської війни. Ми брались запроваджувати це завдання, не обрахувавши скільки воно коштуватиме. Неп привів до того, що план запровадження загального початкового навчання мусів виявитися в грошовому розрахунку.

Так от ми мали 5-тирічний план переведення загального навчання. 5-тиріччя скінчилося, а плана не виконано. Те ж саме маємо й з виконанням плану ліквідації неписьменности.

В чому причина, що плани не виконано?

Основна причина в тому, що при складанні планів ми виходили з побажання, що й як треба, а не виходили ми з виявлення, що можна виконати з того, що треба й як треба. Така метода складання планів не відповідала непу й вона ставила перед нами питання ревізії наших побажань, примушуючи нас вираховувати, що і за який час ми зможемо виконати. 10-річчя Жовтневої революції було позаминулого року, а ми дотепер не закінчили ліквідації неписьменности. Про що це свідчить? Це свідчить про те, що наші пляни ми збудували неправильно, що наш підхід до ліквідації неписьменности був теж неправильний. Тепер ми маємо 12-тиріччя Жовтневої революції і ми повинні були вирахувати, що не за 10, а за 15 років зможемо здійснити план лікнепу. Саме гасло за 10 років скінчити ліквідацію неписьменности мало політичний сенс, але розрахунки й методика виконання плану не відповідали економічним вимогам. Ми виходили з того, чого бажали, а не з того, що маємо та можемо провести. Звідціль походять причини нашого банкрутства на культосвітній ділянці. Ми видали вексель трудящим, примусили уряд підписати той вексель, що в такий от період зліквідуємо неписьменність, і переведемо загальне початкове навчання. І НКО взяв на себе обов'язок у визначений термін виконати ті плани, але не виконав, збанкрутували ми з вами, товариші, перед обличчям робітничої кляси й трудящого селянста. Ми мусимо це спокутувати й перейти до нових метод планування.

Відбудовний наш період закінчився в основному. Те, що підчас імперіялістичної і громадянської війни білі банди зруйнували, тепер ми з великими зусиллями відновили. Ми 2 роки тому досягли передвоєнного рівня в нашій господарці. В дечому ми ще відстаємо, а в дечому ми пройшли далеко наперед в порівнанні з передвоєнним станом. Відбудувавши наше господарство до довоєнного рівня і забезпечивши дальший розвиток, перед нами постало завдання економічної перебудови нашої країни. Тепер оце ми маємо період реконструкції нашого господарства, період індустріялізації країни та її соціялістичної перебудови. І от, з цього часу, як життя поставило нове об'єктивне завдання перед радянською владою і перед пролетаріятом в

цілому, з того часу ми поставили й нове завдання нашої нової культосвітньої роботи. Дотепер жили ми, так би мовити, тишком-нишком у своїм культосвітнім кутку, культурницькім затишку, робили свою роботу, складали відчити й доповіді, нас критикували за те, що мало даємо, вказували, що культурні потреби зросли до величезних розмірів і ми не задовольняємо культурних потреб трудящих мас. Нас критикували, що мало випускаємо книжок, мало є шкіл, мало літератури, мало стипендій і т. ін. Мало даємо, треба більше дати. З цього погляду нас критикували, тобто нас критикували з погляду побажань, і вся увага трудящої людности до нашої роботи теж виходила з того, що бажано, що потрібно було б зробити, а не з того, що можна зробити. І от, переходячи до нового реконструктивного періоду, виникає новий підхід до завдань, нові методи й нова критика нашої роботи. Критика прийшла до нас зовні. Виявилося, що ми з вами культосвітні діячі неспроможні вийти з того болота, що в ньому загрузли. Ми самі нездатні були знайти стимул перевести загальну критику цілого обсягу роботи наркомату. Імпульси прийшли зовні, із сторони нашої господарки. Питання реконструкції нашої господарки — це питання нової машини, нового обладнання та устаткування наших підприємств, заводів і фабрик, питання величезних капітальних вкладів до промисловости й питання забезпечення її кваліфікованою робочою силою. Реконструювати промисловість — це значить збудувати промисловість на новій технічній базі і водночас на базі нової робітничої сили. Реконструкція господарки вимагає перекваліфікації робітника. До нової машини треба робітника з новими звичками, треба техніка з підвищеною кваліфікацією, треба водночас робітника високої кваліфікації. Треба нового середнього персоналу технічного, треба інженера нового маштабу, а звідціль виникає потреба нових настанов наших вишів, нового настановлення наукових дослідних установ, нових кадрів і нових учених у нових галузях науки та досліджень. На цьому стрілись потреба реконструкції нашого господарства з нашою культосвітньою діяльністю, стрілись і стали в сутичку. Широка спільна перевірка показала, що ми не те робимо, що треба, ми не

ставимо перед собою тих завдань, яких потребує економічна дійсність та логіка економічного розвитку. От таку відповідь дає нам життя.

В зв'язку з господарською перебудовою країни наша культосвітня робота в житті є вже не третій окремий фронт, а єдина невід'ємна частина єдиної господарської перебудови країни. Це питання постало передовсім щодо піготовлення кваліфікованої робочої сили, але ж воно негайно поширюється до цілого обсягу завдань і питань культосвітньої діяльности. Сюди входить і питання ліквідації неписьменности і питання запровадження загального початкового навчання. Неписьменність тепер повинно розглядати не з погляду культурної плями на нашому життєвому розвиткові (як на пляму мусимо дивитися також і тепер), а як величезну перешкоду і як основний бар'єр, що стоїть на перешкоді дальшої перебудови нашої господарки. Неписьменний робітник індустріяльний та сільсько-господарський не може перебудувати нашої господарки. Неписьменний селянин не може організовувати колективи й кооперативи, посувати сільське господарство на вищий технічний щабель. Лікнеп і загальне початкове навчання тепер стали перед нами як конечна потреба нашої господарської перебудовної роботи. Тепер ми мусимо ставити завдання про лікнеп не тільки тому, що це пляма, яку бажано усунути, а передовсім тому, що лікнеп є потребою, що її нам диктує економічний розвиток. Так само цілком інший підхід є і в питанні загального початкового навчання. Завдання репродукції живої людської сили на дальший період господарського розвитку можна виконати тільки тоді, коли буде воно забезпечене відповідно-підготованою соціяльно-вихованою людською силою.

Це саме висуває гасло культурної революції, це гасло не вигадане, воно виникає не з того, що ми так собі бігцем біжимо за возом економічного розвитку і додаємо культурницькі гасла. Ні, не так стоїть справа з гаслом культурної революції. Культурну революцію диктує нам саме життя і від цього відмахнутися не можна, бо це є передумова до цілого господарського розвитку.

Надалі мусимо плянувати нашу роботу, ідучи іншими шляхами. Приміром так: скільки нам потрібно відбудувати шкіл,

в який термін ми мусимо ліквідувати неписьменність. Відповідь на ці питання можемо давати не з тих підрахунків, що полягають у суті нашої культурно-освітньої роботи, бо такі передумови до нашої планової роботи не залежать від нас і не від нас залежить ані передумови пляну переведення загального початкового навчання, ані передумови пляну ліквідації неписьменности, ані передумови пляну підготування кваліфікації робочої сили, тобто розгортання профшкіл, ВИШів та ВТИШів і т. ін. Ці передумови не від нас залежать, в собі ми їх не знайдемо, ми мусимо брати їх зовні, з об'єктивних умов господарського розвитку. Скільки ми мусимо збудувати профшкіл і яких саме профшкіл, скільки треба мати ВИШів і ВТИШів, скільки різних науково-дослідних інституцій, наукових установ, лабораторій і майстерень — це тепер не залежить від нас. Це нам диктує об'єктивний й економічний розвиток, наказує скільки, де та якої треба нам кваліфікованої робочої сили. Коли ми тепер почали говорити про культурний похід, про шукання інших шляхів, щоб закінчити ліквідацію неписьменности, то до цього призвело не лише пробудження загального культурного інтересу, але передовсім це диктує життєва дійсність.

Планова робота тепер — це величезна науково-дослідницька робота. Планування — це не бухгальтерія, це не звичайнісінький підрахунок, це науково-дослідна робота, яку ми мусимо перевести. Тепер ми лише починаємо цю роботу. Ми лише намічаємо, що тут треба зробити, як складати план, щоб він був виявом об'єктивних умов, як перевіряти ті розрахунки, що подають господарські органи, профспілкові, радянські, комсомольські та інші організації, ув'язавши його з єдиним господарським планом. Такий об'єктивно продиктований життям план культурного будівництва, як частина нашого пляну господарського розвитку мусить бути виконаний, бо інакше зриваються й пляни індустріялізації і весь господарський план в цілому. Коли ми не маємо ані коштів, ані сил, щоб виконати роботу з тої чи іншої галузі, то ми не можемо, як раніше, просто пересунути термін і тимчасом не виконати частину пляну. Так робити ми не можемо, бо це значить гальмувати весь процес соціялістичної

перебудови нашої країни, це значить створювати загрозу, що над нами запанує ворог — буржуазія. Ми мусимо перевести індустріялізацію країни, ми мусимо перебудувати нашу господарку для того, щоб вільно розвивав свої сили трудящий люд. Тому культурно-освітню частину нашого єдиного пляну ми мусимо виконати, ми мусимо знайти кошти й шляхи. Ми мусимо ліквідувати неписьменність новим шляхом, притягаючи широку увагу профспілок, кооперації і всього населення. Ми мусимо ліквідувати неписьменність не лише через роботу культосвітніх органів і наших ліквідаторів неписьменности, а притягаючи до цієї роботи ввесь письменний люд. Ми мусимо виконати це завдання, як певід'ємну частину господарського пляну, того пляну, що його нам продиктувало об'єктивне життя. Оце є один з приклад культурної революції. Завдання наше — репродукувати кваліфіковану робочу силу, яка знає й вміє керувати життям нашої робітничо-селянської держави. От у цьому суть гасла культурної революції. Культурну революцію мусимо поширити скрізь, гасло культурної революції порушує всі сторони нашого життя. Навіть зубні щіточки її стосуються, але суть не в них. На чільному місці стоїть основне завдання — організувати свідомість і культурність мас, організувати соціяльне виховання нової людини, творця нового суспільства, організувати продукцію нової кваліфікованої виробничої сили, організувати цілий культурно-освітній процес, як частину господарської перебудови нашої країни.

З цих засад виходячи, цей погляд приймаючи, ми й мусимо тепер сказати собі: коли вже раз опеклися в житті й стратегічна переміна цілого нашого фронту культосвітньої діяльности пішла не за нашою ініціятивою, не з нашої критичної думки, а з об'єктивних умов, то тепер ми мусимо, виходячи з об'єктивних умов, виявити власну ініціятиву й перевірити весь обсяг нашої культосвітньої роботи з нового погляду. Ми мусимо перевірити шкільне й позашкільне виховання, стан профшколи, ВТИШів, стан виготування нижчої, середньої і вищої кваліфікованої сили, стан масової політосвітньої роботи, стан наукової роботи, стан літератури, посібників і підручників, все що завгодно. Весь

обсяг питань ми мусимо поставити від знаком самокритики й перевірки, виходячи з основних принципових засад теперішнього періоду нашого господарського розвитку і з основних завдань, що ставить перед нами цей період економічного розвитку нашої країни для нашої культосвітньої діяльности.

Чому тепер нас так цікавить стан системи народньої освіти? Хіба це єдине питання? Життя поставило об'єктивно на перевірку всю нашу роботу, кожну окрему галузь нашої роботи, кожний окремий її ґвинтик. Справа, звичайно, не в критиканстві, справа не лише в тім, щоб покритикувати, є мовляв, такі от і такі неув'язки. І така критика потрібна, але ж така критика була й попередніх періодів. Такий погляд критичної перевірки, висунений, так би мовити, з нутра нашої роботи, є безсилий, він кволо й безсило стоїть перед життям, бо він виправляє те, що є, а не перевіряє відповідність того, чого потребує об'єктивний економічний процес. Вихідним пунктом нашої самокритичної ініціативної думки за перевіки кожного щабля нашої роботи, кожної галузі культосвітньої роботи мають бути питання: 1) чи те, що ми робимо, відповідає тому, чого об'єктивно потребує економічне життя; 2) що треба зробити для того, щоб те, що ми робимо, відповідало саме тому економічному процесові; 3) що треба переробити, зміцнити, виправити, залишити для того, щоб наша культосвітня діяльність дійсно була невід'ємною частиною цілого економічного процесу перебудови нашої господарки. Отож ми мусимо зробити так, щоб наша культосвітня діяльність насправді була такою невід'ємною частиною цього економічного процесу, і з цього саме погляду ми мусимо перевіряти й перевірити всю нашу роботу у всіх напрямках, по всіх управліннях, установах і т. ін. згори донизу. Це ми мусимо зробити, а коли не зробимо, тоді губиться об'єктивно сенс нашого існування. Тоді не треба такого наркомату, такої установи, що не виконає такого об'єктивного завдання. Тоді життя залишить нас в якомубудь закутку, з якимбудь завданням, а головні завдання проведе іншими шляхами. Це призведе лише до нової трати сил, бо економніш було б перебудувати цей апарат, що вже знає роботу, що може й мусить свою роботу пристосувати до нових завдань. Я не хочу лякати вас цими перспективами всебічної перевірки, навпаки, хочу показати перед вами перспективи ініцятивної, творчої діяльности й можливости брати активну участь в цій суспільній роботі.

Торкнуся найголовніших питань. Візьму, так би мовити, чотири основні напрямки нашої роботи. Насамперед ліквідація неписьменности, як передумову нашої роботи над складанням об'єктивних передумов цілого господарського процесу соціялістичної перебудови країни. Коли ми будемо й надалі провадити ліквідацію неписьменности таким темпом, як дотепер, то починаючи з минулого року, не за 5 років, а за 12 років пересічно по всій Україні її закінчимо. А по деяких округах, як от Полтавська, так і за 35 років перевалить, тобто закінчимо її 1962 року. Тих розрахунків цілком нам не досить. Тепер, порівнюючи статистичні дані, я пренеконався, що ми витрачаємо на культосвітню діяльність на Україні всього 29% місцевого бюджету, а по цілому Союзу так званий культосвітній фонд становить 32,1%, тобто ми — Україна стоїмо на нижчому місці. Звідціль виникає вимога, яку я поставив перед урядом, що наш місцевий бюджет треба перебудувати. Наш культосвітній фонд мусить посісти в місцевому бюджеті відповідне місце, не менше за його пересічний рівень по цілому Союзу. Ми відстаємо на 3%. Що це значить? Коли до нашого місцевого бюджету вкладено 400 мільйонів, то 3% означають 12 мільйонів, що їх нам тепер республіка не додає на культосвітні потреби. Тут між іншим причина того, що умови вчительської праці в нас на Україні гірші за РСФРР. Це треба визнати й зробити відповідні висновки. Наше завдання НКО спільно з Робосом добитися поліпшення умов учительської праці. Взагалі ми стоїмо із спілкою Робосу не як дві сторони, що борються між собою, а як співучасники єдиного культурного процесу, що ведуть не боротьбу, а співпрацю. Ми поставимо це завдання перебудови нашого бюджету й підвищення питомої ваги культосвітнього фонду в місцевому бюджеті. Це дасть можливість підвищити витрати й прискорити весь процес ліквідації неписьменности. Найбільший відсоток неписьменних серед організованих робітників має профспілка робітників землі

й лісу, а саме 53% неписьменних. Серед будівельників 18—20% неписьменних, себто високий відсоток неписьменних є в тих профспілках, що їх членів вербується з селянської та напівселянської маси, яка несе з сільського господарства до індустрії свою неписьменність. Тут взаємна обумовленість індустрії і сільського господарства ясно стоїть перед нами. Ми тут бачимо залежність нашого господарського розвитку від ліквідації неписьменности, як культурної передумови соціялістичного розвитку.

Щоб пояснити, наведу приклад з будівництвом. Будівництво в нас коштує дорого, набагато дорожче порівнюючи з закордоном. Чому? Тому, що кваліфікованість будівельного робітника недостатня. А недостатня кваліфікованість має свій корінь у недостатній культурності робітника і його роботи. Темрява й обмеженість в нашій країні — це залишок старих часів, що важко відбивається на нашій господарці. Ми мусимо коефіцієнт собівартости знизити цього року на 15%. Ми мусимо стару структуру нашої господарки перебудувати, і ця об'єктивна потреба диктує нам завдання прискорити термін ліквідації неписьменности. Наш теперішній 5-тирічний плян ліквідації неписьменности виникає не з побажань, а з об'єктивного продиктованого життям завдання. Більше того, зі всіма попередніми розрахунками можна сказати, що потрібний темп розвитку промисловости диктує нам ліквідувати неписьменність терміном не в 5 років, а в 3 роки, щоб забезпечити господарський розвиток нашої країни. Такий приблизно разрахунок є, а коштів немає. Ми починаємо перебудовувати країну за низького культурного й економічного рівня. Нам історія залишила низький рівень і економічний і культурний, і історія диктує нам з цього починати. Але ж немає відповідних коштів, щоб за 5 років зліквідувати неписьменність. Ми підвищимо питому вагу культосвітнього фонду в перебудованому місцевому бюджеті, але цього теж замало, бо весь наш національний прибуток невеликий. Звідціль висновок — треба піти іншими шляхами.

Подивимося, що таке наш лікнеп, чи не нагадує наш лікнеп бюрократичного осередку, чи не є іноді, а навіть часто-густо цей ліквідатор неписьменности типом чиновника, що одержує платню й гадає, що йому треба зробити от звідси й досі, а більше ані йоти? Я не заперечую, що величезний героїчний ентузіязм виявляють робітники в галузі ліквідації неписьменности, цього ми не забуваємо, але все ж таки, чи не має чиновницького характеру наша робота коло ліквідації неписьменности, чи наші пляни лікнепу трошки не пахнуть бюрократичною канцелярщиною? За нашим пляном ми хотіли провести всю роботу штатними посадами. Чи не в цьому є причина трошки бюрократичного характеру нашої роботи коло ліквідації неписьменности? Чи не можна цього змінити, чи не треба цього змінити? Можна й треба. Треба знайти нові шляхи ліквідації неписьменности. Життя вже показало нам на оті шляхи, це — саратовський досвід [1]). Питання ліквідації неписьменности треба поставити не лише як завдання Наркомосу. Ми мусимо притягти до роботи коло ліквідації неписьменности всі профспілки, кооперацію, КНС, комсомол, партійців і кожного окремого письменного громадянина. На цьому новому настановленні нам треба перебудувати всю роботу коло ліквідації неписьменности, поставити її на нові рейки. Профспілки витрачають мільйони на клюби та різні драматичні, співочі, художні і танцювальні гуртки. Я не проти танців, хай танцюють, коли весело, але хай поставлять за першочергове завдання лікнеп. Хіба в профспілках немає неписьменних? Хіба в кооперації всі письменні? А от візьмім наші житлові кооперативи. Що вони роблять? Торгуються за те, 2 чи $2^1/_2$% давати на культурні потреби, чи може 5%, як у Росії. А коли заговорили про культурні потреби, то висунули потребу в громадських пральнях, кухнях, де-не-де червоних кутках, а про лікнеп ані словечка.

Ми мусимо боротися з бюрократичним характером лікнепу, ми мусимо шукати нових шляхів. Лікнеп мусить залишитися завданням пролетарської держави. Але хіба профспілки й робітничі організації стоять поза нашим пролетарським суспільством? Хіба кооперація — це стороння установа цілого пролетарського

[1]) Г. И. Бройдо. В атаку против неграмотности и бескультурья — Гиз. 1929.

загалу, об'єднаного в робітничо-селянській державі. Хіба ми з вами — діячі з державної установи — перестаємо бути радянськими громадянами? Хіба ми, будучи членами кооперації чи профспілки, не зацікавлені в цілій роботі піднесення добробуту трудящої людности і в виробленні нової вищої культури? Робота профспілок, кооперації і всіх організацій і товариств, і то не тільки товариств «Геть Неписьменність», є важливим додатком до державної роботи і входить у цілий обсяг і мусить стати частиною пляну боротьби з неписьменністю. Проте, на жаль, останній з'їзд товариства «Геть Неписьменність» показав, що за останній рік кількість членів цього товариства знизилась удвічі. Чому? Та через чиновницький бюрократизм, який гальмує і перешкоджає життєвому розвиткові.

Нам треба піти новими шляхами, організувати боротьбу наново. Коли підемо новими шляхами, зможемо подолати неписьменність за 5 років. Адже до пляну нашого, продиктованого об'єктивними умовами, плян нашої культурної роботи, як невід'ємна частина цілого соціялістичного процесу перебудови господарки, входить у всю роботу пролетаріяту і трудящого загалу нашої держави. Виконати плян ми можемо тільки ідучи цими новими шляхами.

Так само, як і в галузі ліквідації неписьменности, треба піти іншими шляхами й в інших галузях нашої культосвітньої роботи.

Те, що сказано тут про плян лікнепу, повним обсягом стосується й до роботи соцвиху. Самодіяльність населення, самооподаткування, робота кооперації мусить себе виявити. Тут нам теж треба поставити на перевірку всю нашу дотеперішню роботу відповідно до тих завдань, що стоять перед нами. Ми маємо 17 тис. трудшкіл, більше за половину — це 4-річки, а з 4-річок більше за половину маємо 3-річок і навіть 2-річок. Постає питання, як краще перевести загальнопочаткове навчання? Чи не варто замість 4-річок провести скрізь 3-річки? Я навмисно взяв це питання так, щоб показати вам, що ми не маємо права відкидати заздалегідь ані жадного питання, а мусимо перевіряти нашу роботу у всіх напрямках, не відмовляючись заздалегідь від

жадного питання. Сам я особисто гадаю, що було б неправильно, помилково переходити на 3-річну систему трудшкіл замість 4-річок, бо ми тим самим ще більш ускладнили б розрив поміж першим та другим концентром нашої школи і зменшили б можливість просувати нову зміну до вищих щаблів освіти. Очевидячки, тут ми мусимо підрахувати все для того, щоб розв'язати питання нашої трудшколи. Але для чого ми справді будемо виходити з того положення, що наша система освіти збудована на 7-мирічці, коли в нас більш за половину шкіл не 7-мирічки й не 4-річки, а 3-річки та 2-річки. Ми будемо обдурювати себе й нарід, коли будемо твердити, що наша система збудована на 7-мирічці, бо навіть будемо обдурювати себе, коли говоритимемо, що наша трудшкола — 4-річка. Отже, ми мусимо поставити питання, чого нам краще додержуватися: чи перевести загальнопочаткове навчання, чи відстрочити це завдання? Тут треба бути реалістом, бо виходити з наших абстрактних побудов системи народньої освіти, не перевіряючи, що з того можна буде здійснити, — це, на мій погляд, було б чистим бюрократизмом.

До цього наведу ще один приклад, а саме, як виглядає єдність нашої системи в галузі соцвиху.

Ми маємо дитячі будинки й колонії, дитячі городки, ми призначили їх за нашою системою для дітей безпритульних.

Так от у цій галузі роботи соцвиху ми пишаємося з того, що робота НКО торує нові шляхи. Але, коли зважити на те, чого ми ще не зробили, то побачимо, що економічні умови виправдують народження нових сотень і тисяч безпритульного дитинства; ми їх не охоплюємо, і з них росте деклясований елемент, непридатний для виробничої роботи, елемент, що не стає чинником виробничим в нашій господарці, а гальмом і перешкодою.

Звідсіль постає об'єктивно продиктоване завдання посплити боротьбу з безпритульністю. Це завдання не випадкове, його продиктували об'єктивні умови, але ми тут теж виявили себе, як неспроможні виконати це ударне завдання.

І от виникло нове питання — притягти до цієї роботи ДПУ, орган позачергової роботи. Я — колишній робітник ДПУ і знаю,

що в ДПУ є те, чого немає в нас, наприклад — в НКО, швидкого переходу від звичайних метод роботи до нових завдань і нових метод. Ми не завжди спроможні виконувати нові завдання, і от держава доручила справу безпритульного дитинства ДПУ.

А як ми маємо ставитися до цього? От я вчора чи позавчора заходив до Управлінь НКО, зайшов і до соцвиху. Говорив з тов. Дюшен і обіцяв їй передати нашу розмову загальним зборам. Виконуючи своє зобов'язання та доручення тов. Дюшен, я й передаю цю розмову. Отож одержав я від голови уряду СРСР тов. Рикова листа, до якого прикладено копію листа Максима Горького. В цьому листі Горький скаржиться на те, що Наркомос зняв з роботи керівника дитячої колонії ім. Горького. Наркомос вважав, що заходи того керівника непедагогічні і перевів його до іншої дитячої колонії коло Харкова. Я запитав тов. Дюшен, чому знято цього керівника. Вона відповіла, що зняли його тому, що він завів фельдфебелівщину, він мав антипедагогічний, антисоціяльний ухил у вихованні, і що вона поставила принципово питання, щоб у колоніях ДПУ було відкрито інспекторати соцвиху, щоб педагогічний і методичний бік згідно з законом був у віданні Наркомосу, а за ДПУ щоб залишилась лише роля завгоспу.

ДПУ з такою принциповою постановкою питання не погодився, і питання залишилося нерозв'язане.

Наш соцвих гадає, що антисоціяльно й антипедагогічно віддавати дитячі колонії у відання ДПУ, а уряд гадає інакше.

Тут виявляється відомчий бюрократичний підхід Наркомосу. Справа не в тому, щоб дитячі колонії всі до одної були у відданні Наркомосу, а справа в тому, щоб не було на вулиці безпритульних, і щоб з безпритульних виховати майбутніх співробітників виробничого процесу. Тут потрібні надзвичайні заходи й надзвичайні ударні методи; а ми до них не призвичаєні, у нас протоколи, інструкції, методи і т. ін. Тому уряд і доручив цю ударну роботу ДПУ. Цим прикладом я довів, що і в соцвиху можемо знайти питання, як доконче треба переглянути й переробити.

З галузі соцвиху треба нам перевірити насамперед соціяльний склад учнів. Може товариші скажуть, що протиріччям є тут

говорити про загальнопочаткове навчання і притім про перевірку соціяльного складу учнів. Протиріччя немає, бо я говорю передовсім про 7-мирічку. Вона мусить стати школою широких трудящих мас, школою робітників та селян. Тепер наші 7-мирічки в містах стали школою переважно дрібної буржуазії та службовців, а по селах — заможного селянства. Це факт, доказаний цифрами. Чи обслуговуємо ми трудовою школою сільських наймитів? Майже зовсім не обслуговуємо наймитів, а дітей бідноти в дуже мізерній кількості. Тут перед нами завдання перевіриги, переглянути й перебудувати нашу роботу.

Друге питання — це перевірка якости нашої роботи, насамперед, щодо підручників. Я спостеріг, що в нас коло методробітників і можливих авторів підручників у декілька разів ширше, аніж коло тих авторів, що з їхніх підручників тепер користуються по школах. Склалася якась монополія невеличкої групи авторів на шкільні підручники. Тимчасом ті підручники щодо якости не такі вже й високі і не відповідають завданням політехнічної освіти. Це стосується майже до всіх підручників. Наші підручники трудшколи, як правило, не відповідають завданням політехнізації освіти. Я не кажу за те, що підручники так званої київської групи призначені, здебільшого, для села і фактично не знайомлять учнів з матеріялом міським, індустрійним. Підручники, що склала харківська група, здебільшого призначені для міста і обмежують увагу учня більш робітничим побутом і теж не відповідають завданням політехнізації нашої школи. Нам слід перевірити та переглянути підручники.

Перед нами завдання — протягом півроку перевести широку кампанію суспільного перегляду наших підручників. Треба справу підручників поставити на обговорення робітничо-селянських організацій, профспілок, батьківських комітетів, методичних нарад учителів, комсомолу і т. д. Треба поставити всі підручники під суспільну критику, щоб виявити, який підручник потрібний пролетарському загалові, які вимоги ставить новий радянський учитель до авторів підручників трудшкіл. Перевівши широку суспільну кампанію, доведеться підсумувати її наслідки в широкій комісії при НКО, щоб поставити конкурс

на найкращий підручник. Отож, на мою думку, треба поставити й питання перевірки наших органів.

Наші 7-мирічки, зокрема міські, тепер навантажені й перевантажені, як колись старі гімназії. Наші програми лягають величезним тягарем на учнів. Наші профшколи роблять це ще більшою мірою. Треба перевірити, чи наші програми розраховані на соціальне виховання, зв'язане з цілим виробничим процесом країни. Чи, може, наші програми ведуть іноді до перевантаження мозку й енергії учня та руйнують первову систему й інтелект учнів. Мені здається, що подекуди, зокрема на місцях, наші програми стали остільки перебільшені, що я боюсь, що наша молодь, виснажена величезними програмами, згорить скоро, що ми готуємо продукцію, яка надзвичайно скоро амортизується, боюсь, що їх життєвий рівень та розумова працездатність може бути зменшена. Я не хочу сказати, що ці програми мають хибний характер, та, на мою думку, широка суспільна перевірка наших програм доконче потрібна.

Третє питання — це саме соціяльне виховання. Наша трудшкола обертається в майстерню знань. Коли ВИШ можна назвати фабрикою знань, фабрикою підготування кваліфікованої сили, то, на мою думку, наша школа соцвиху, наша трудшкола аберилася на деяку кустарницьку майстерню знань і занепало останніми роками соціяльне виховання в трудшколах. Нам треба підвищити соціяльне виховання щодо його якости.

З цього погляду постає перед нами питання так само і про школу профосу. Тут оті прокляті наслідки старого бюрократичного режиму дореволюційного, що всюди нас тиснуть, і призвели до розподілу нашої школи на профосвіту і соцвих.

Дозвольте нагадати, що комуністична партія знає соціяльне виховання і знає професійну освіту, та не знає ані соцвиху, ані профосу, не знає цього штучного розподілу. Учня профшколи треба не лише навчати і начиняти йому мозок знаннями, а треба з нього виховувати нову людину, яка, набуваючи знань, стає справжнім співробітником цілого виробничого соціялістичного процесу. Це завдання єдине і одне для школи соцвиху і для школи профосу і для обох шкіл обов'язкове. Про це от ми забули.

Коли по наших школах соцвиху можна нині ще спостерігати подекуди навіть не абияку виховну роботу, то цей соціяльний виховний бік у школах профосвіти у занепаді. Що його тут робити? Чи об'єднати ці управління, чи знищити одне з них, чи перевести профшколи до соцвиху, чи якось інакше справу цю побудувати?

Річ у тому, що ми мусимо цей бюрократичний розпад розуміння соціяльного виховання розбити вщент. Школа профосу мусить нам давати не машину людської подоби, начинену знаннями і призвичаєну до відповідних технічних навичок, а мусить дати нам людину нового соціялістичного суспільства, співучасника соціялістичного процесу, що свідомо віддає свої знання й навички на будування нового колективного життя. Коли ми про це завдання професвіти забуваємо і його не запроваджуємо, то нічого не варта вся наша професійна школа. Вона не дасть учням потрібної свідомости, знання та сили. Наша нова продукція, нове переустаткування заводів, нове реконструйоване виробництво потребує й реконструйованого робітника з новим мозком, з новими навичками, що доконче потрібні в колективному житті. Це треба нам зрозуміти, коли говоримо про школу професійної освіти. Ми мусимо соціяльний бік професійної освіти, соціяльне виховання висунути на чільне місце і поставити на всю височінь. Це — неодмінна умова того, щоб наша робота відповідала об'єктивним вимогам життя та господарки.

Я залишаю зараз поза увагою цілу низку важливих питань соцвиху та професійної школи й переходжу до питання системи народньої освіти.

Отож 8 років точилася боротьба між російським і українським Наркомосами. Яка була метода цієї боротьби? Метода така — засіли в бастіонах, перервали всякі зносини між собою і так 20 років сиділи б огорожені з усіх боків, як у закутку, доки суспільство не почало б протестувати. Після всесоюзної наради 1921 року обидва наркомати де можна і як можна одне одному шкодили, уряд не вмішувався в цю боротьбу, доки зовнішні причини, потреби господарки, перехід її до реконструкційного періоду не поставили перед обома наркоматами

докопечної потреби уніфікувати системи, які вони кожний на своїому терені за ці роки взаємної боротьби виробляли.

Єдина господарка нашого Союзу, єдині плани господарки потребують від нас єдиної системи народньої освіти. Це тепер ясно для всіх. Я не маю можливости вдаватися тепер у подробиці, зазначу лише одне: наша українська система нічого не має властивого українського, нічого в ній специфічно національного немає. Усі прихильники української системи не говорять так: наш господарський розвиток має такі своєрідні умови, що потрібна для нього окрема система народньої освіти. Прихильники української системи говорять навпаки. Наша система українська найліпше пристосована до нашої радянської дійсности й тому вона мусить бути загальною. На мою думку — це правильне констатування, що наша українська система не має абсолютно нічого національного, а звідси випливає й правильний висновок, що це одна з можливих систем, як саме будувати народню освіту, щоб вона відповідала господарському розвиткові, що йде єдиним річищем на Україні, як і в Росії.

Про розходження поміж системами я скажу потім, а тепер запитаю — чи українську систему здійснено в житті? Ні. Те, що є на Україні, далеко не те, що передбачалося системою. Українська система не відповідає умовам життя, життя багато дечого переробило з нашої системи і дало свої корективи. Так саме запитаю вас — а чи російська система здійснена в житті? Ні, не здійснена. Те, що є в дійсності в Росії, не цілком відповідає російській системі. Я не маю змоги нині докладніше на цьому зупинитися. Наведу лише один приклад з основних різниць наших систем. Базою, першим ступенем системи народньої освіти є трудова школа. У Росії вона 9 тирічна, у нас 7-мирічна з додатком у нас 2-річної, а тепер 3-річної профшколи. Отже, останні два роки російської 9-тирічки у нас виділені, так би мовити, в окреме педагогічне настановлення і мають окреме цілеве настановлення. Наша профшкола має завдання не лише підготувати учня до дальших щаблів освітньої драбини, але також підготувати його до життя, до участи в виробничому процесі, наша профшкола має завдання підготовлювати й кваліфікованого робітника. Чи це є відступ від принципових засад, чи ні? Так, це є відступ. Наша українська система щодо цього відступає від програми комуністичної партії, яка говорить про загальну політехнічну освіту до 17 років. Наша загальна освіта охоплює учнів до 15 років а останні 2 роки призначені для професійного ухилу. Чи виправдав себе цей відступ від принципової засади? Так, він виправдав себе в житті цілком. Ленін ще 1921 року казав, що ми мусимо залишитись на засаді загальнополітехнічної освіти, що охоплює до 17 років. А коли умови примусять нас відступити, то цей відступ буде лише тимчасовий. Наша профшкола має і мусить мати політехнічне настановлення й давати знання з одної професії. Щодо цього наша система цілком себе виправдала й більш відповідає умовам нашого виробничого процесу й умовам економічної діяльности, аніж російська 9-тирічка, яка, на думку Наркомосу РСФРР тов. Лупачарського, дає верхогляда і в житті себе не виправдала. На нашій професійній школі ми мусимо настоювати. І російська школа фактично переходить на професійну школу, в РСФРР професіоналізуються останні два роки 9-тирічки і це вже проведено там у багатьох місцях. У нас же по багатьох місцях є відхід від політехнізму і перехід на бік вузького професіоналізму. Це є велика принципова й практична хиба, це є перехід до ремесничої школи. Ми з цим мусимо боротися і твердо стояти на Леніновій засаді професійної політехнізації школи.

Друга ріжниця між російською й українською системами така: і російська і українська системи мають завдання у своїх ВИШах готувати інженера-загального організатора і інженера-конструктора, але наша система крім того ставить перед собою додаткове завдання — готувати спеціялістів окремих галузей, або, як у нас кажуть, готувати вузьких фахівців. На мою думку, невдалого вислову ми підшукали для наших вузьких спеціялістів, тут пахне обмеженістю, бо, оскільки не зазначається, що це за вузькість, то зрозуміло, цей вислів і розуміють, як обмеженість. Насправді ж вузький спеціяліст не обов'язково обмежений спеціяліст, як це гадають в РСФРР: він може вибрати собі вузьку галузь і там виявити необмежені знання. Але назва «вузький

спеціяліст» ототожнюється з поняттям «обмежений спеціяліст», себто неповний спеціяліст.

Та тут, як бачите, справа не тільки в назві. Тут треба поставити питання, чи виправдало себе наше цілеве настановлення на вузького спеціяліста, чи ні? Боротьба ще точиться. Господарники здебільшого додержуються тої думки, що доконче треба поруч загального інженера-організатора та інженера-конструктора підготовувати й спеціялістів окремих фахів, що ми їх невдало називаємо «вузькі спеціялісти». Життя нам показує на цей шлях, воно вимагає від нас спеціялістів окремих фахів, це є здорова засада в нашій системі і ми її відстоюватимемо при уніфікації системи.

Щодо типів ВИШів, то ми маємо в РСФРР і УСРР такі спільні типи. У нас є інститути, і у них — інститути, у нас — політехнікуми, і у них політехнікуми, а далі ріжниця: у нас технікуми, а в них університети. Ми вже давно зреклися університетського погляду і цю стару форму ВИШу ми знищили. Університетські факультети ми перебудували в окремі інститути. Ріжниця між російською й українською системами в тому, що в нас вищими учбовими установами є і інститути, і технікуми, а в російській системі серед вищих учбових установ назви технікумі немає, є в них середня профшкола, що має ту ж назву — «технікуми». Коли можна закинути помилку українському Наркомосові, то це ту нікчемну упертість, що зберіг протягом років назву технікуму. Тут у нас технікум — ВИШ, а там — середня школа. Ну, скажіть, чи розбере звичайний робітник, службовець, член профспілки РСФРР, що стикається щодня зі своїм технікумом, як з середньою школою, що людина, яка приїздить з України і заявляє, що вона закінчила технікум — вищу школу — має такі ж самі знання й права, як людина, що закінчила в РСФРР інститут. Звідкіль їм знати, що за українською системою є іншого ґатунку технікуми. Цей збіг назов надзвичайно гальмує шлях нашим спеціялістам, що попадають на роботу до РСФРР, вони просто нещасні люди. Я, будучи на ювілейній сесії ЦВК Союзу в Ленінграді, одержав листа від двох інженерів, що закінчили наш технікум і працюють у Ленінграді на заводах, їх визнають, як знавців свого діла, як справжніх спеціялістів, а диплому їхнього не визнають.

Коли б ми назвали наші технікуми — політехнікумами, або якою іншою назвою, то тих непорозумінь і страждань не було б. Наші пояснення, що наші технікуми такі ж вищі школи, як і російські університети й інститути, нічого не помагали, бо в Росії технікуми — це середня школа. Чи зберігати нам надалі технікуми, як ВИШі? Дозвольте тут нагадати вам про одне археологічне відкриття з 1920 року. Наркомос затвердив схему, що за нею технікум не був відокремленою школою від інституту, а був частиною інституту. За тою схемою наш ВИШ складався з двох частин, з двох органічних ступенів — технікуму й інституту. Так, наприклад, індустрійний технікум був 3-річний; студент, що його закінчив, мав звання майстра, потім відбував 1-річний стаж, а після того 2 чи 3 роки продовжував навчання в інституті і, закінчивши його, діставав звання інженера. Отже 1920 року ми мали офіційно затверджену систему, що за нею окремого технікуму, як рівнозначного інститутові, не було. Технікум був першим ступенем ВИШу. 1922-23 р. була потреба в майстрах та у виготовленні спеціялістів окремих галузей, і НКО поставив ставку на технікум і прирівняв перший ступінь ВИШу до цілого ВИШу, надавши йому настановлення підготувати спеціялістів окремих фахів. Звідси і пішла ставка на технікуми. Хто є автор системи з 1920 року? Автор є кол. НКО тов. Гринько — він затвердив цю систему. Хто є автор системи 1922 року? — Колишній заступник НКО тов. Ряппо, він сам про це заявив у пресі. Я гадаю, що це трошки не так, бо принципові засади системи 1922 року затвердив тов. Гринько і дотепер він залишається їхнім автором, а от щодо системи 1922 року, то автором є тов. Ряппо. І ніхто не може заперечувати його авторства, нехай ця заслуга залишається за ним.

Що таке наші технікуми? За системою вони ВИШі; чи всі вони насправді ВИШі, запитую я вас? Фактично не всі. У нас було багато музтехнікумів. Були вони ВИШами, чи ні? Не були, лише деякі з них стали ВИШами. Ми їх перетворили в інститути, деякі сильніші залишились як технікуми, а решту перейменували

в профшколу, бо вони не мали сили стати ВИШами. Отже, не все, що зветься технікумом, дійсно є ВИШі. Тут треба перевірити наші технікуми.

З того, що нам треба спеціялістів з певних галузей, ще не виходить обов'язково, що їх треба навчати в окремих установах. Їх можна підготувати й на окремих факультетах інститутів. Було б фетишизмом і бюрократизмом чіплятися за нікчемну назву, за форму окремих вишів, помиляючи їх зміст та не виконуючи основних завдань, що ставить перед нами життя. Тому ми деякі технікуми приєднали до інститутів на правах окремих факультетів, як от одонфак, що з давніх давен є факультетом медіну, хоч його завдання є підготувати вузького спеціяліста — одонтолога й стоматолога. Ми будемо стояти за все наше цілеве настановлення підготування спеціялістів двох категорій — інженерів-організаторів-конструкторів і інженерів окремих фахів.

Тепер розгляньмо, чого немає в нашій і в російській системах. Ані в нас, ані в РСФРР немає такої школи, яка б давала спеціяліста середнього типу. А потреба в таких спеціялістах тепер у нас дуже велика. Це визнають і наші господарники. Я гадаю, що ця потреба є тимчасовою тому, що ми ще не можемо дати нашій промисловості потрібної кількости інженерів високої кваліфікації, добитися, щоб відсоток інженерів до виробників був приблизно такий самий, як у передових капіталістичних країнах.

Надалі ми мусимо прийти до того, щоб майстрів було замінено інженерами. Ми мусимо прийти до того, щоб структура нашої робочої сили на підприємствах була така: інженерів високої кваліфікації було, приблизно, стільки, як є їх (у відсотках до цілої маси виробників) по передових капіталістичних країнах; далі, відповідна кількість робітників відповідної кваліфікації по різних галузях; далі, відповідна сила чорноробів, оскільки виробництво ще остаточно не реконструйоване і чорноробочу силу не замінено машиновою. З структури виробничої сили повинен визначатися й характер нашої діяльности над виготовленням кваліфікованої робочої сили. Та ми самі не можемо визнати, кого нам продукувати, ми бо не для себе продукуємо,

а для господарського процесу, і тому це важливе питання мусимо розв'язувати спільно з іншими органами.

Ми не маємо ще достатньої кількости кваліфікованих робітників. Некультурність взагалі й трудова некультурність зокрема — загальна наша риса. Я навмисне не сказав: замала культурність індустрійного робітника, бо наша з вами, товариші робітники освіти, продукційна культурність теж вельми й вельми низька. Кваліфікаційний і культурний рівень нашої робітничої маси взагалі, а виробничої маси зокрема ще дуже низький. Інженерів високої кваліфікації не вистачає та ще довго й не вистачатиме, тому виникає, на мою думку, тимчасова але об'єктивна потреба в майстрах середньої кваліфікації. Наявність такого майстра в виробництві має бути корективом до нашого нижчого культурного рівня, до недостачі пересічної кваліфікації нашого робітника, до недостатнього переведення нами роботи над кваліфікацією і перекваліфікацією нашого робітника.— Звідси, на мою думку, випливає наше об'єктивне, продиктоване життям завдання підготувати середньої кваліфікації робітника-майстра. Ми мусимо його виконати, а як ми виконуємо його? Візьмімо нашу професійну школу, вона має три завдання. Перше: підготовити до вступу до ВИШу, друге: підготовити до участи в виробничому процесі, а це друге завдання розбивається на двоє: на підготування кваліфікованого робітника і на підготування майстра. Такий вигляд справа має за інструкцією упрофосу, за постановами колегії НКО і т. д., і т. д., а в дійсності профшкола виготовує кваліфікованого робітника, так би мовити, не завжди, а кваліфікованого майстра наша профшкола майже не підготовує. Звідси перед нами виникає завдання підготувати кваліфікованого робітника-майстра, помічника інженера. Тут ми можемо піти двома шляхами. Перший шлях це є переустаткувати найрозвиненіші професійні школи. Їх доведеться перевести на державний бюджет. Другий шлях такий: з частини наших технікумів, що не мають достатньої для вищої школи матеріяльної і технічної бази, але мають порівнюючи з профшколою вищу й кращу базу матеріяльну,— створити базу матеріяльну, створити з них базу для виготовлення середнього

співучасника виробничого процесу — майстра-техніка, помічника інженера.

Щодо ВИШів, то тепер перед нами стоять величезні завдання так щодо якости соціяльної, як і якости академічної.

Щодо соціяльної якости ми повинні забезпечити вступ робітників і селян до ВИШу. Ми повинні натиснути на пролетаризацію ВИШів. Я переконався, що ми тут трошки по-бюрократичному до справи ставилися. Ми давали ВИШам соціяльну норму і більш нічого. Наші робітничо-селянські кадри мало підготовані до нього й ми не могли добирати нашої норми. Дрібна буржуазія, службовці, технічна інтеліґенція мали змогу брати репетиторів і приходити до ВИШу далеко підготованішими. Тут нам треба вжити відповідних заходів. Питання підготування до ВИШів, питання підвищення якости академічного підготування робітників і селян стоїть перед нами гостро — щоб там не було, а треба забезпечити потрібний нам соціяльний склад тих, що вступають до ВИШів. В зв'язку з цим стоїть надзвичайно гостро й питання підвищення якости роботи нашої профшколи та 7-мирічки. Ми мусимо поставити перед собою завдання приймати до ВИШів лише тих робітників і селян, що мають відповідні знання. Фальшива є та лінія, що пропускає на приймі до ВИШів таких робітників, що не склали іспитів. Наші приймальні комісії, пропускаючи таких робітників, гадають, що буцімто тим вони забезпечують робітничу клясу. Це не так. Ми робітничу клясу не забезпечимо тим, що прийматимемо робітників з невідповідними знаннями, бо мало підготовані робітники не встигають у ВИШі й відсіюються. Ми приймаємо певний відсоток з кількости робітників та селян, що складають іспит. Це неправильно, бо багато робітників та селян відсіюється, а категорія інших, як найбільш академічно підготована, лишається у ВИШі. Коли ми прийматимемо робітників та селян без відповідної академічної успішности, то відсоток закінчивших, порівнюючи з відсотком до прийнятих до ВИШу, буде завжди більший серед неробітників і селян. Ми мусимо вважати не лише на те, кого приймаємо до ВИШів, а й на те, кого випускаємо з ВИШів. Лінія на те, щоб приймати тих робітників та селян, що не склали

іспитів, це не є клясова лінія. Вона ріже нашу лінію на пролетаризацію ВИШів, бо у ВИШі завжди залишаються лише ті, що мають відповідні знання, а тому звідси виникає питання про підготування робітників та селян до ВИШів, про прийом до ВИШу не у відсотках до тих, що за нормою мали бути прийняті, а до відсотку дійсно прийнятих робітників та селян. Коли, наприклад, є 200 місць у ВИШі, із них за нормою припадає 90% на робітників та селян, а 10% для інших, то коли робітників та селян прийнято всього 160, то інших треба прийняти не 20, як би то виходило з розрахунку вільних місць, а тільки 16, як то виходить у відсотках з числа дійсно прийнятих робітників та селян.

Наша лінія мусить іти на добре підготування до ВИШу робітників та селян, на нещадне усування з ВИШу тих, що не хотять учитись, тих, що не складають іспитів. Краще менше — та ліпших. Тоді будемо давати справжніх робітничо-селянських спеціялістів, що забезпечать розвиток нашої соціялістичної господарки.

Чи відповідає апарат НКО теперішнім потребам і завданням, що їх висуває життя? Ні, не відповідає. Його треба реорганізувати. Ця потреба виявилася років півтора, навіть два тому.

Чому ж ми не реорганізували апарат?

Як вам відомо, була постанова, за пропозицією НК РСІ, відкласти реорганізацію до вирішення питання про уніфікацію системи. Але це не позбавляє нас права й обов'язку переводити часткову реорганізацію.

Часткову реорганізацію можемо ми провадити до уніфікації. Після уніфікації подивимося, яка буде система і відповідно до того будемо реорганізовувати. Нам треба поставитися критично до всієї нашої роботи.

Наприкінці ще згадаю про нову роботу — плянову. Попереднього 5-тирічного розрахунку фінансового пляну нашого ми ще не маємо, бо основних елементів не виведено з елементів господарського розвитку. Що ми досі зробили, це безперечно велика робота, але все ж таки ми були кустарі, в своєму закутку жили, витрачали сили, енергію, ініціятиву, ламали собі голови

балакали й сперечались, служили ідеї, а треба нам служити тепер не лише ідеї, а практичному процесові господарського розвитку, який є втіленням в життя нашої соціялістичної ідеї.

Тому я, кінчаючи промову, звертаюсь до вас, товариші, щоб ваша колективна думка критично поставилася до всієї роботи наркомату, щоб кожний з вас допоміг зробити нашу установу дійсно невід'ємною частиною господарської перебудови нашої країни й дійсним знаряддям, що дає наукові та кваліфіковані робочі сили для соціялістичної перебудови країни.

«Сільсько-господарська освіта», ч. 4—5 з 1929 р.

ПІД КЛЯСОВОЮ ОЗНАКОЮ [1])

Народній Комісаріят Освіти має в своєму розпорядженні більш за 20 тисяч різних установ — школи: чотирирічки, семирічки, профшколи, різні курси, різні вищі школи, музеї, картинні галерії, кіно, радіо, театри, музичні установи, фабзаучі, школи селянської молоді, радпартшколи і т. п.

Усі справи культурної освіти різними шляхами сходяться і перебувають в руках Наркомосу. Та я зачіпаю основні найважливіші завдання, що стоять перед НКО.

Перше й основне — лінія Наркомосу. В чому вона сьогодні полягає?

В тому, що ми перейшли до реконструкції нашого господарства. Що потребується для того? За 5 років господарського розвитку на нових і старих підприємствах потребуватиметься 3.700.000 нових робітників. Звідки вони візьмуться? Ці робітники надійдуть із села. Робітники, що працюють на фабриках і заводах, мають вищий і кращий рівень культури, мають інші навички, ніж селяни. Треба, щоб новий робітник умів працювати в нашому новому реконструйованому господарстві. Робоча сила в роботі становить один із найважливіших елементів. Питання будівництва культури стоїть перед нами в усю широчінь. Наше нове господарство росте й для того, щоб вести соціялістично перебудоване господарство, ми мусимо посилити культурність робітничої кляси, піднести наш загальний культурний рівень. Ленін говорив, що у нас за основну перепону на шляху соціялістичного будівництва стає наша некультурність і малокультурність. Треба брати культуру не в одному якомусь значінні,

[1]) Промова до делеґації харківських робітників в НКО. 20. III. 1929 р.

а розвиток культури в усіх її ділянках. Це завдання всебічне, і не через те ми підносимо культуру, що культура дасть нам можливість поліпшити наше господарство, а тому, що без культурного господарства ми не зуміємо перебудувати всю нашу культуру на соціалістичний лад. Наше завдання в тому, щоб підвести загальний культурний рівень цілої країни, щоб створити нашому пролетарю культурне життя. Всі нові робітники, що будуть приходити із села — це все бідняки селяни, що прийдуть на наші заводи. Але нам потрібні до певної міри підготовлені сили, щоб вони не відставали від тих робітників, що уже працюють у нас на заводі, щоб іти пліч-о-пліч, щоб чинити спільну справу.

Отож наше завдання в цій справі — це ліквідація неписьменности і запровадження загального початкового навчання. У нас була ухвала, щоб до десятиріччя Жовтня, т.-т. до 1927 р. ліквідувати неписьменність і малописьменність. Та пройшло вже не 10 років, а далеко більше, і ми цього не зробили. В чому ж причина? Причина в тому, що раніш роботу ліквідації неписьменности провадилось апаратним шляхом. НКО одержував суми та розподіляв їх, і зробити сам нічого не міг. Завдання переведення загального початкового навчання можна перевести лише загальними силами. У нас є так званий «саратівський досвід». Саратівський ОПК пішов в атаку проти неписьменности не апаратним шляхом, а зовсім іншим. Він організував робітників, студентів, партійців для ліквідації неписьменности. Всіх їх відправлено на село для цієї роботи, і там, де можна було ліквідувати за пляном 7 тисяч неписьменних, було ліквідовано 10 тисяч. У нас робота йде повним темпом. Та сума грошових засобів, що досі витрачалася по округах з місцевого бюджету, недостатня і ми не зможемо ліквідувати неписьменність не тільки в п'ятилітній термін, як це ухвалено, а в залежності від округ далеко пізніше. Так, наприклад, у Харківській окрузі ми зможемо ліквідувати не раніше як через 15 літ, якщо будемо ліквідувати таким темпом, як досі. Є округа, наприклад, Полтавська, де ліквідація пройде за нинішнім темпом лише через 36 років. Звідси висновок, треба підійти до ліквідації

неписьменности новими шляхами, а новий шлях,— це робота через робітничі організації, через кооперативні організації, через профспілки і т. д. Завдання НКО полягає не лише в тому, щоб дістати гроші від держави, поповнити бюджет, а і в тім, щоб притягти до цієї справи всі радянські й суспільні організації. Треба притягти не лише засоби їхні, не лише грошову допомогу мати від них, а живу допомогу, треба притягти до участи в роботі широкі робітничі радянські організації, щоб кожний жилкооп провадив роботу в справі ліквідації неписьменности, щоб кожна спілка взялася за цю роботу, на селі не лише спілка Робземліс, а і інші радянсько-громадські організації мусять взяти по силі участь у цій роботі. Загалом, на селі роботу в справі ліквідації неписьменности треба посилити. Звідти, із села, підуть до нас нові робітники, і успіх їх роботи і набуття кваліфікації залежатиме від їхньої письменности. Цього року ми ліквідуємо неписьменність майже на мільйон люду. Мільйон люду придбав у нас цього року письменність, та ми маємо ще майже 5 мільйонів, і нам треба прагнути до того, щоб якнайшвидше зробити всіх письменними. Мешканці міст далеко грамотніші, ніж селяни, а неписьменність серед жінок більша, ніж серед чоловіків. Наше завдання ліквідувати неписьменність загалом, але в першу чергу ліквідувати її серед робітників.

Дальше питання це загальношкільне навчання. У нас 3 ступені: перший ступінь — це чотирилітка, другий ступінь — це семирічка і над ним третій ступінь — це професійна школа. Школи першого ступеня, що мають охопити дітей від 8-річного віку, за підрахунками ЦСУ охоплюють 80%. Та ми вважаємо відсоток ЦСУ невірним. Наше перше завдання охопити школою всіх дітей, щоб кожна дитина 8 років могла бути прийнята до школи. Що нам заважає в цьому? Перше — це брак шкільних приміщень. Нам треба будувати шкільні будівлі. На шкільне будівництво ми вкладаємо по всьому Союзу близько 12 мільйонів карбованців — сума не абияка. Нам треба будувати не лише нові шкільні приміщення нам, треба ремонтувати й старі. Наші шкільні приміщення амортизувалися майже на 50%. Майже половина шкільних приміщень потребує серйозного ремонту.

Обладнання шкіл так само вимагає величезних витрат, його поповнюють почасти з місцевого бюджету, а почасти з державного. Цього року ми дістали з союзних засобів 2 мільйони карбованців на шкільне будівництво в Донбасі. Наше завдання полягає в тому, щоб у першу чергу будувати школи в робітничих районах, в робітничих виселках і в містах на околицях, де здебільшого живуть робітники.

Тепер — чи приймати до школи дітей неробітників? Програма комуністичної партії говорить про загальне початкове навчання, тобто про навчання всіх дітей, і наше завдання виконати це так, щоб до наших шкіл 4-річок приймати всіх дітей робітників і неробітників, всіх навчати і всіх виховувати у комуністичному дусі. Завдання наше полягає в тому, щоб перевиховати дітей непманів, всіх дітей і із них виховати робітників нашого трудового суспільства. Ми розуміємо, що тепер на дітей впливає не тільки наша школа, а дуже часто буває, що на дітях відбиваються впливи батьків-непманів. Наше завдання охопити і цих дітей першоступневою школою, вивчити їх і зробити корисними робітниками трудящого суспільства. Навчання мусить бути загальним для першого ступеня. Щодо другого ступеня, то всіх охопити школою цього ступеня не можемо і пересічно на 8 школярів першого ступеня припадає один школяр другого ступеня. От через що не всі діти першого ступеня можуть попасти до другого ступеня — семирічки. Попадає лише одна восьма, тобто 10—15%, а в місті 43%. Отже ми мусимо ставити завдання забезпечити школою 2-го ступеня насамперед дітей робітників. Ми ставимо собі завдання перевіряти роботу місцевих органів, що часто-густо ведуть лінію неправильно, лишаючи зчасти дітей робітників за стінами школи. На це треба звернути увагу всіх трудящих. Тепер щодо Харкова тут є так само неправильності в цій справі. Так, прихоплення дітей 7-річкою на околицях міста менший, ніж у центрі. Ми вважаємо це за хибу, даємо вказівки щодо цього і будемо стежити за виконанням цієї лінії.

У наших школах зчасти натраплямо ще й досі на недисциплінованість й вияв хуліганства, антисемітизму, релігійного впливу і т. д. Отож треба прямо сказати, що завдання виховання це не тільки завдання школи, а й завдання сім'ї, завдання всіх робітничих і суспільних організацій. Перед нами стоїть завдання зв'язати батьківські комітети з нашою суспільністю, зв'язати школи з нашою суспільністю. Нині ми переглядаємо положення про батьківські комітети. До цього часу могли батьки всіх дітей брати участь у справах школи з ухвальним голосом, та виникає думка, щоб, так само як і в інших суспільних радянських організаціях, в батьківських комітетах непмани й куркулі не могли мати ухвального голосу. Нове положення про батьківські комітети відбирає в непманів і куркулів права цього голосу. Така лінія правильна, бо нам треба забезпечити більш суспільний, більш пролетарський характер роботи батьківських комітетів. На жаль, треба сказати, що до цього часу зв'язок профспілок, завкомів з батьківськими комітетами був слабий. А нам треба, щоб заводи взяли під свій вплив і школу, і батьківські комітети. Без пролетарського впливу постійного і неухильного не можна налагодити справи соціяльного виховання й поставити її на правильний шлях.

Щодо профшкіл, то у Харкові ми маємо більш-менш добре розвинену мережу професійних шкіл, хоч вона й недостатня. А от у Сталінській окрузі лише починають відкривати профшколи. Які хиби має наша профшкола? Перше — це те, що в значній мірі потрапляють до профшколи діти не робітників, а службовців, непманів. Але нашим завданням є і надалі лишиться побільшити відсоток дітей робітників, і вони повинні у нас складати основну масу профшкільців.

Перед нами постає питання про прийом дітей, що закінчують трудшколу без іспитів, до профшкіл. Це питання проробляє управління соціяльного виховання і професійної освіти, і вони прийшли до висновку, що треба скасувати іспити трудшкільців, що поступають до профшколи. Це важка справа, бо головну вагу ми мусимо покладати на добір здібних дітей. Тепер у нас приходить 5—8 учнів трудшкіл на одне місце профшколи. Отже всіх, що закінчують трудшколу, не можна прийняти до профшколи, і тут у першу чергу треба провадити добір за

соціяльною ознакою і перш усього приймати до профшкіл дітей робітників, щоб вони творили основну масу профшколи, і відсотково довести укомплектування профшкіл робітниками до 85%. На думку управління соцвиху і профосвіти додаткові іспити при прийомах до профшкіл недоцільні, але водночас треба організувати правильну перевірку знань учнів, що закінчують трудшколу, щоб з трудшкільців вибирати до профшколи найталановитіших і в першу чергу дітей робітників.

Як стоїть справа з учителями? З учителями справа така, що загалом, в основній масі вчителі стоять на радянській платформі, лояльні до нас, а не ворожі, а проте є певний відсоток із них, що провадять у школі релігійні промови й монархічні погляди. Ворожий елемент ми виявляємо і безжалісно усуваємо з нашої роботи. Якщо буде широко поставлено критику різних робкорів, різних профспілок, робітників, буде більше вказівок на хиби, то тим швидше ми очистимо наші школи від «вовків в овечій шкурі». Половина учителів веде активну суспільну роботу, а половина мало активна. Та ми безжалісні до тих учителів, що провадять чужу, нам ворожу ідеологію.

Як стоїть справа щодо кількости учителів? Цього року для відкриття всіх шкіл нам не вистачає півтори тисячі, а за п'ять років не вистачить близько 6 тисяч вчителів, беручи на увагу всі випуски наших педагогічних технікумів, інститутів, ІНО і т. д. Для того щоб набрати вчителів, щоб привабити учителів на село до наших шкіл, ми вживаємо таких саме засобів, як до медиків, аґрономів. У місті є багато безробітних, а на село вони не йдуть. Не йдуть тому, що умови вчительської праці на селі незадовільні. І ось ми вживаємо засобів — стоїть справа про підвищення зарплатні учителям, щоб таким способом притягти їх на село. Подруге, поставлено завдання перекваліфікації робітників розумової праці — безробітних, що у них є достатня кваліфікація, щоб післати їх учителями, принаймні для першого ступеня. Ми гадаємо, що такими зусиллями нам пощастить поповнити дефіцит учителів. Мушу зауважити, що тепер учителі дефіцитний крам, їх не вистачає. Так як у нас дефіцитний крам — чорний метал, шкіра, чавун, так і дефіцитним крамом

стає й учитель. Ми випродуковуємо його у меншій кількості, ніж потребує наша школа. Розвиток у наших ВИШах педвідділу потребує великих витрат, великих сил, та ми вносимо до свого пляну на майбутній рік дальше розширення підготовки кадрів учителів.

Дальше питання це — соціяльний склад наших ВИШів. Яке тут положення у нас? У складі студентів наших ВИШів робітники й селяни становлять 79%, решту заповнюють службовці, вчителі та інші. Це так пересічно по всіх ВИШах. По окремих вертикалях це відсоткове відношення коливається, по індустріяльній вертикалі відсоток робітників найбільший, але по педагогічній вертикалі робітників мало, робітники туди не йдуть. Тут дві причини чому робітники не радо йдуть учителювати. Перша, це недостатній рівень платні, що її одержує вчитель, а друга — це низький культурний рівень села. Яка лінія прийому у нас до ВИШів? Наша система прийому до ВИШів відрізняється від російської системи. В РСФРР є загальний прийом всіх, хто бажає вступити до ВИШу, а в нас на Україні є прийом куріяльний за соціяльними категоріями. Ми заздалегідь намічаємо норми прийому робітників, селян і інших. Ці норми ми погоджуємо з професійними й іншими інстанціями. Іспити проходять всі, і прийом провадять із числа тих, що склали іспита. З робітників приймаємо всіх, що склали іспити, хоча б неробітники мали й вищий рівень знань.

Робітники повинні перевіряти, що робиться в школі. Треба потурбуватися, щоб робітничі організації піклувалися про справжню підготовку до ВИШів. Щодо прийомів у нас були помилки і чимало помилок. Багато організацій дає рекомендації й оцінку деяким вступникам до ВИШу, дають і посвідчення і документи, що такий то є робітник, з таким то стажем, що він бідняк чи середняк, і його приймають до ВИШу як робітника чи бідняка-селянина, а потім виявляється, що оцей зарекомендований робітничими і КНС'івськими організаціями і сільрадами є чужий нам елемент — куркуль, непман, контр-революціонер.

Наша лінія полягає в тому — і ми дали відповідні директиви, — щоб усіх тих, що при вступові до ВИШу притаїли своє соціяльне

походження чи положення, без жалю звільняти з ВИШу. Але щодо останнього курсу ВИШів, то хоч як нам бажано, щоб школу кінчали тільки робітники й бідніші селяни, все таки студента останнього курсу, що на нього держава витратила великі кошти і йому лишилось до закінчення всього декілька місяців, щоб стати фахівцем, нам не слід звільняти. З останніх курсів треба звільняти тільки ворожий нам, контр-революційний елемент.

Щодо підготовки до ВИШів, то наша профшкола дає все більший і більший відсоток вишівського контингенту. Тепер профшкільці становлять 36% зі всіх прийнятих до ВИШу. Однак треба сказати, що міра підготовки ще недостатня, і це відбивається на робітниках. У місті дрібна буржуазія впливає на батьківські комітети і через них на поширення програм школи майже до рівня колишніх гімназій, щоб по закінченню трудшколи не потребувалося профшколи, а щоб при допомозі репетитора за півроку дігнати й підготуватися до ВИШу. Тепер фактично діти робітників, що витримують іспити до ВИШу, завжди старші на рік і на два од непманських дітей. Це діється тому, що діти нелманів скоро проскакують на репетиторах і додатковій підготовці до ВИШівських іспитів. Звідси у нас завдання, з одного боку — дотримуватися реальної норми фактично прийнятих до ВИШу, а з другого — поширити роботу курсів підготовки і перепідготовки до ВИШу.

Тепер щодо стипендіяльної справи. Ми охоплюємо стипендіями 40% всіх студентів, тобто половину всіх студентів із робітників і селян. В цьому році розмір стипендії побільшено до 30 карб. Весь стипендіяльний фонд становить 3.400.000 карб. На платню всім професорам іде 13 міл. карбованців. З цього видно, що держава тратить великі кошти на забезпечення пролетарського студентства. Справа йде про те, щоб правильно використовувати стипендіяльний фонд. Тут є багато помилок. Але мушу вам сказати, що Наркомос сам стипендій не дає, а розподіляє між поодинокими ВИШами, а вже ВИШі за участю стипендіяльних комісій, що до них входять представники профорганізацій і правління ВИШу, розподіляють стипендії поодиноким студентам. Наркомос сам розподіляє тільки 150 персональних

стипендій і то не сам, а за головною участю центральної стипендіяльної комісії, куди входять представники профорганізацій, комсомолу і робітничо-селянської інспекції.

Ще не всі студенти з робітників та селян можуть бути забезпечені стипендіями. У нас всього 60.000 студентів, а населення у нас 28 міл., а значить не всякий може поступати до ВИШу, а стипендію може одержати лише той, що за соціяльним станом і з академічного боку найбільш підходить.

Щодо наших гуртожитків, то ми забезпечуємо в Харкові гуртожитками 60% всього пролетарського студентства, а 40% що не можемо забезпечити.

Щодо нашої професури, то серед неї є чимало ворожих нам елементів таких, що їх треба змінити, але здебільша немає ким замінити. В галузі соціяльних дисциплін, як політекономія, історія класової боротьби й історія пролетарського руху, ми змінюємо всякого, кого треба змінити, тому що вже тут викладання цих дисциплін можемо провадити новими силами, комуністичними і комсомольськими і позапартійними, але нашими радянськими робітниками. Треба перевірки професорського складу шляхом суспільної думки, треба гострою суспільною кислотою перевірити, скільки є ліґатури серед професорського складу. Однак ми проти огульної чистки професорів, проти чистки підряд. Огульно звільняти не можна, бо кваліфікованих робітників, щоб могли викладати технічні науки, у нас недостатньо, і ми тільки повільно можемо, в міру підготовки нових сил, замінять старих професорів. Учена молодь аспірантів уже в нас є з робітників та селян. Наше завдання полягає в тому, щоб поглибити їх наукові знання і підготовити їх для зміни старих професорів. Але це діло не просте, а важненьке. Наказом тут нічого не зробиш. Приказом можна людину усунути, але приказом не даси знань. Тут потрібна довга, вперта робота.

Щодо рівня знань треба вказати, що зараз у нас основне наше завдання *підвищення академічної успішности студентів, підвищення якости продукції наших ВИШів*. Ми не дозволяємо тепер студентам залишатися по два роки на одному курсі. Ми забезпечуємо половину пролетарського студентства стипендіями й

гуртожитками й вимагаємо учбової дисципліни. Чи відповідає підготовка кваліфікованої сили 5-тирічному плянові розвитку промисловости?

Наша культурно-освітня п'ятирічка є тільки попередня. Лише рік тому я поставив питання, що п'ятирічка розвитку культосвітньої роботи повинна бути нерозривною частиною загального пляну перебудови країни. Під цим поглядом ми й розглядаємо справу підготовки кваліфікованої робочої сили. Як піднести культурність робітників?

Піднесення культурности робітництва це всебічне завдання фабзавкомів, комсомолу, профспілки, кооперації і житлокооперації, і партосередків, і НКО. Тут в один раз нічого не зробиш, а потрібна довга, вперта робота.

Чи достатня мережа клубів? Ні, недостатня, клубів не досить. Та чи вдосталь ми використовуємо ті, що маємо? Теж ні. От візьміть: рапком, коли робітники працюють на заводі, можна використати робітничі клюби для ліквідації неписьменности. Такі спроби провадити лікнеп у клюбах зустрічали опір правління клюбів, що не хотять впускати в своє помешкання чужу установу.

Дитячі ясла та дуже багато шкільних приміщень зайняті іншими установами та сторонніми мешканцями. Здається, в 180 колишніх шкільних будинках перебувають тепер різні установи. Так, наприклад, Дніпропетровський Окрвиконком сидить в колишній гімназії, а Окрпрофрада — теж в колишній гімназії, а третій шкільний будинок під військовим шпиталем. А тут в Харкові сам Наркомфін живе в нашому будинкові, там був жіночий медичний інститут. Наркомос ще не одержав своїх приміщень назад, отож у нас з помешканнями справа кепсько стоїть.

Як керує Наркомос в галузі літератури? Ні на яких дріжджах не можна розвести нових талантів! Нові письменники виробляються в житті і самим життям, а не приказами НКО. Нашим завданням є допомагати виявлятися новим талантам, але виробляти їх неможливо. В галузі літератури держава допомагає дотаціями. Це велике діло і велика допомога. Українська література за останні роки збагатилася цілою низкою творів більших

і менших повістей, романів, перекладів. Невірно, що у нас немає українських книжок. Книжки то є, а не хватає паперу для їх видання. Українські книжки виходять у нас тиражем в 7.000 прим., а треба, щоб доходили тиражем в 50.000, тоді була б задовольняюча кількість українських книжок.

Питання комуністичного виховання це велике питання. Воно вимагає суспільної контролі, воно вимагає більше пролетарської уваги до школи. Треба, щоб у нас був такий стан, що коли діти робітників такого то заводу навчаються в такій то от школі, то щоб робітники даного заводу уважали ту школу своєю, цікавились її роботою, перевіряли й заслуховували звіти школи і в культвідділі, і в завкомі і на цехових зібраннях, і щоб самі перевіряли через робочі фракції роботу батьківського комітету. Я мушу сказати, що в Харкові і, здається, по всій Україні не було ні одного випадку, щоб робітничі зібрання заслуховували звіти своїх членів, що входять до складу батьківських комітетів.

Чи скоро діти трудящих матимуть обов'язкове право на навчання. У нас право на навчання мають всі діти робітників і селян і інших трудящих — службовців, трудової інтеліґенції — і навіть діти непманів. Була б невірна думка, що нам треба позбавити учоби дітей непманів. У робітничої кляси є більші апетити. Робітнича кляса хоче переробити і дітей непманів, щоб вони пішли на користь робітничої кляси, не тепер, а через 10 років. І діти теперішніх непманів будуть працювати разом з нами під пролетарським прапором. Але це в майбутньому, а покищо робітники мають більше право, переважне право на навчання в порівнянню з селянами і кустарями. Бо хто веде провід в суспільному життю? — Робітнича кляса, а в робітничій клясі індустріяльний пролетаріят є основною силою радянської влади.

От цей промисловий пролетаріят і є тою силою, на якій держиться робітнича кляса. Щоб робітнича кляса могла бути гегемоном і керівником спілки робітників і селян, треба щоб робітнича кляса була достатньо культурною, щоб зуміла і ставити завдання і виконувати їх. Отже цілковито правильно, що ми в першу чергу приймаємо до вишів і профшкіл робітників, даємо їм в першу чергу стипендію і будуємо школи в робітничих

районах. Це конче потрібно для того, щоб культурний рівень робітників підвищувався, щоб робітнича кляса змогла виконати завдання бути керівником селянства, але неправильно буде, коли робітнича кляса вимагатиме все собі, а селянству нічого. Це значило б підірвати союз робітників і селян на культурно-освітньому ґрунті, і тут треба й селянству давати перевагу перед іншими верствами.

II
СОЦІЯЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ В УСРР

І

Загальне початкове навчання є одна із складових частин цілої роботи в справі ліквідації неписьменности і придбання початкових знань населення країни, бо є базою й одною з передумов цілого культурного господарчого розвитку. Одначе, те завдання переведення загального початкового навчання відрізняється від завдання ліквідації неписьменности. Ліквідація неписьменности, за існуючим законодавством, ставить собі завдання навчити читати та писати всіх тих осіб понадшкільного віку, понад 15 років, що раніш не проходили навчання в школах або після школи забули читати та писати (ліквідація рецидиву неписьменности).

Переведення загального навчання передбачає не вивчання всього взагалі неписьменного люду країни, а навчання дітей шкільного віку. Таким робом, поза межами системи загального початкового навчання стоять передусім діти шкільного віку; у нас на Україні то є діти до 7 років включно. Наші школи розраховані, кажучи взагалі, на те, щоб охоплювати навчання дітей, починаючи від 7 років. В багатьох країнах загальне початкове навчання переводиться, починаючи з 7 років і де-не-де навіть із 6 років. Навчання письменности дітей до 7 років включно переводиться у нас досить випадково або невеличкою кількістю установ дошкільного виховання, охоплюючи невелику кількість дітей в самій сім'ї. У нас на Україні письменних дітей до 7 років включно лише 68.198, при чому дітей шестилітнього віку

письменних всього 13.000, а дітей 7-літнього віку письменних 55.198, цебто 7,3% загальної кількости всіх дітей 7-літнього віку. Поширення роботи установ дошкільного виховання (садки, майданчики тощо) стоїть на черзі порядку денного, бо Україна в цьому відношенні стоїть на одному з останніх місць серед союзних республік.

Отже, загальне початкове навчання має охопити дітей шкільного віку від 8 до 14 років включно, виходячи з того, що діти до 7 років проходять дошкільне виховання, а після 14 років становляться предметом професійної освіти. Перевести загальне початкове навчання — це значить так збудувати систему трудово-шкільної освіти, щоб щороку всі діти 8-літнього віку могли поступати до шкіл і були охоплені першою її групою, і щоб дітей дальшого віку в свою чергу охоплено дальшими групами трудової школи.

Але недостатня кількість шкіл попередніх років не давала можливости всім дітям 8-літнього і старшого віку вступати до відповідних груп трудової школи, тому за всі попередні роки поза межами трудової школи залишалася досить значна кількість дітей, і перед трудовою школою стояло завдання охопити не лише дітей 8-літнього віку, а також дітей, що їх у свій час не було прийнято до школи і що переросли свій шкільний вік, цебто так званих переростків. Ця потреба охопити школою не лише дітей, що досягли 8-літнього віку в даний час прийому, але й дітей 9—10-літнього віку, що їх у свій час не було прийнято до школи, ускладнала й ускладнює завдання переведення загального навчання, тим паче, що діти 8-літнього віку, що не мали змоги поступати до школи і дають нові кадри переростків, досягають у даному році понад 200.000 дітей. Таким робом, щороку досить значна армія неписьменних, беручи всіх взагалі і неписьменних понад 35 років, що їх досі система лікнепу не брала непосередньо до уваги, і віку від 18 до 35 років, цебто післяпрофесійний вік, і тих, що залишились неписьменними від профнавчання 15—18 років, і тих, що залишились, не будучи охоплені трудшколою, щороку підвищувались на 200.000, крім відповідної кількости тих, що не були охоплені професійною

школою. Частина тих дітей шкільного віку, що залишилась неписьменними, навчалася елементарної письменности в загальних школах ліквідації неписьменности. Частину приймано до загальних трудових шкіл, де вони були переростками і давали різноманітність віку шкільної групи трудшколи. Тут завданням стояло передусім перейти до такого стану, щоб з якогось терміну почати охоплювати загальнопочатковим навчанням, цебто приймати до 1-ої групи трудшкіл всіх дітей 6-літнього віку, водночас маючи засоби для навчання і тих дітей, що залишилися поза школою з попередніх років.

Отже, складаючи звіт про діяльність переведення загального початкового навчання, треба відповісти на такі головніші принципові питання:

1) Загальна картина зробленого в галузі переведення загального початкового навчання в порівнянні з попереднім періодом.

2) Стан охоплення трудшколою дітей шкільного віку порівняльно зі станом загальної ліквідації неписьменности.

3) Проведення загального навчання в місті і на селі, заходи в цьому відношенні щодо зближення ножиць культурного рівня міста та села.

4) Культурне обслуговування робітництва — стан переведення загального навчання.

5) Охоплення загальним навчанням хлопців та дівчат, цебто заходи в цьому відношенні до зближення культурних ножиць між полами.

6) Порівняльний стан переведення загального навчання по різних районах республіки.

7) Порівняльний стан переведення загального навчання серед різних національностей республіки, цебто зближення ножиць культурного рівня різних національностей.

8) Українізація трудшкіл.

Ці головніші принципові питання загального початкового навчання треба взяти водночас з виявленням головніших боків питання про умови і якість навчання:

1) Матеріяльна база переведення загального навчання:

а) для попередньої освіти в соціяльному вихованні загально-початкового навчання, зокрема загальному державному та місцевому бюджеті по цілій країні та окремих районах в місті та на селі;

б) забезпеченість переведення загального навчання в передбачені пляном його переведення терміни для цілої республіки та окремих районів;

в) мережа шкіл та її розвинення;

г) широке забезпечення трудшкіл;

ґ) забезпечення підручниками, наочним приладдям і т. ін.

2) Учительські кадри трудшколи:

а) кількісне забезпечення трудшколи учителями та дальші перспективи того забезпечення;

б) соціяльно-політична кваліфікація учительських кадрів;

в) педагогічна кваліфікація учительських кадрів;

г) матеріяльне забезпечення учительства;

ґ) якість навчання.

Такі найважливіші питання, що на них треба відповісти, кажучи про переведення загального початкового навчання в нашій республіці.

II

10-річна післяжовтнева робота по переведенню загального початкового навчання дає величезні наслідки в порівнянні з дореволюційним часом. Можна з певністю сказати, що, може, не було в історії прикладів такого бурхливого й могутнього перевороту в боротьбі за знання й культуру, як то виявилося у післяжовтневі роки і зокрема після закінчення громадянської війни в нашій країні. Коли загальна кількість учнів усіх шкіл в дореволюційні часи 1911 року досягла 1.393.610, 1915 року 1.603.901, то на 15 грудня 1927 року число учнів піднялось до 2.383.608, цебто на 174% щодо числа учнів 1911 року і на 146,6% від числа їх 1915 року, таким робом перевищуючи дореволюційний рівень в півтора раза.

Року 1914 на Україні кількість дітей в початкових школах давала лише 4% загальної кількости. За шкільним переписом на 1-ше січня 1927 року кількість дітей у початкових школах

щодо загальної кількости дітей піднялася до 7%. Підчас загального перепису на 1-е грудня 1927 р. кількість дітей в початкових школах щодо всього населення піднялася вже до 8%, цебто за один рік підвищувалась на 1%.

Загальна кількість шкіл на Україні, порівнюючи з дореволюційним часом, мало змінилась. На 15-е грудня 1927 р. маємо 19.416 трудових шкіл проти їх числа 1915 р.— 19.340; до цього привела велика руїна довголітньої громадянської війни. Одначе, використання цих шкіл зросло. Коли 1915 р. на одну школу припадає 86 учнів, то на 15-е грудня 1927 р. пересічно для цілої України на кожну школу припадає 123 учні. Це свідчить, з одного боку, про недостатність наших шкільних мешкань, а з другого боку — про більше використання самих шкільних приміщень. Число учителів виросло більше аніж в півтора раза порівняльно з довоєнним станом: в 1915 році учительський кадр — 44.862 на 15 грудня 1927 року — 67.104, цебто майже на 23.000 більше.

Зазначені дані, що характеризують переведення загального навчання в нашій країні, в порівнянні з дореволюційним часом недостатні для остаточних висновків. Які б величезні кроки не було зроблено нами порівняльно з дореволюційним часом, то нам треба порівнювати пророблену роботу з тими потребами, що стоять перед нами, і з тими завданнями, що ми їх для себе поставили. Охоплення школою дітей від 8 до 11 року характеризовано такими цифрами: в 1924 на 25 рік із загальної кількости дітей віку від 8 до 11 року було охоплено школою 42,2%, в 1925 на 26 рік — 54,4%, в 1926/27 році — 62,3% і в 1927 на 28 рік (на 15 грудня 1927 р.)— 70,7%. Темп посилення, охоплення школою дітей шкільного віку від 8 до 11 років досить значний. Лише за останній 1927 рік те зростання дає 8,4%. На даний момент ми маємо 70,7% всіх дітей шкільного віку від 8 до 11 років, охоплених школою. Однак цю цифру можна ще інакше розуміти, прочитавши, що ще 39,3%, цебто $^1/_3$ всіх дітей шкільного віку від 8 до 11 років, залишається поза межами прийому до шкіл, складаючи резервні кадри армії неписьменних. Загальну картину щодо цього дає така таблиця:

Роки	Загальна кількість дітей від 8 до 11 р.	Число дітей від 8 до 11 р., що вчилися в школі	Передбачено за пляном охопити дітей від 8 до 11 р.	Охоплено школою дітей від 8 до 11 років
1924/25 . .	2.718.000	1.149.000	—	42,2%
1925/26 . .	2.378.000	1.290.000	60%	54,4%
1926/27 . .	2.158.000	1.345.000	65%	62,3%
1927/28 на 15/XII-27 р. . .	2.238.000	1.582.000	70%	70,7%

Треба зазначити, що ці цифри представляють дані про 4 вікові групи, а саме: 8-й, 9-й, 10-й і 11-й рік. Підвищення на 8,4% охоплення дітей віку від 8 до 11 років фактично означає те, що почалось більше охоплення тих дітей, що в попередні роки не були прийняті до школи. Про те свідчать такі дані:

Роки	Всього дітей 8-літнього віку за демографічним переписом того року	З них з'явилося до школи	Із заг. кількости, що з'явилися до школи		% до заг. кільк. 8-літок	
			Прийн.	Відмов.	Прийнято 8-літок	Залишилося 8-літок поза школою
1926/27	656.338	350.313 100%	324.640 92,7%	256.73 7.3%	49,5	50,5
	100%	53,4%	49,5%	3,9%		
1927/28	612.366	438.995 100%	395.697 90,2%	422.98 9,8%		
	100%	71,6%	64,6%	7,0%		

Ця таблиця ще більше, ніж попередні дані, показує успіх у справі охоплення дітей. Коли попереднього 1926/27 року із загальної кількости 8-літніх дітей було прийнято лише 49,5% і залишилось поза школою більше половини, саме — 50,5%, то дальшого 1927/27 року вже прийнято 8-літніх 64,6% і поза межами школи 7-літніх дітей залишилося лише 35,4%.

Водночас треба зазначити і підвищену явку 8-літніх дітей до прийому до школи. Замість 53,4% попереднього року явилося 71,6%. Таким робом, при побільшеній активності щодо явки на прийом у школу прийнято і охоплено школою півтора раза більший відсоток дітей. Однак, ті дані показують, що ще велика сила робітників та селян не посилають своїх дітей до школи і, коли більше 90% усіх 8-літніх, що явилося до школи, прийнято, то це лише тому, що їх значна кількість зовсім до прийому не явилася.

Підчас прийому до трудшкіл 1927/28 року всього до 1-ї групи прийнято 686.549 дітей, і з них, як зазначено, 8-літніх дітей прийнято 395.697. Отже решта, цебто 290 852 — цебто трохи менше половини дітей 1-ої групи припадає на дітей старшого віку, 9-літніх і старших, цебто тих, що в попередні роки своєчасно не були прийняті до школи. Таким робом, із числа прийнятих до 1-ої групи трудшкіл на Україні, цебто до групи, що спеціяльно повинна була охопити дітей 8-літніх, поточного 1927/28 року 8-літніх дітей прийнято лише 57,6%, а решта 42,4%, цебто половина загальної кількости прийнятих учнів до 1-ї групи трудшкіл, є діти старшого віку. Це показує, що ми лише щойно перевалили за половину стоящого перед нами завдання загального навчання, цебто охоплення першою групою трудшколи дітей 8-літніх, як щодо відсотка дітей, охоплених школою, так щодо їх відсотка у першій групі трудшколи.

Загальні дані про охоплення дітей дають такі цифри, коли брати трудові школи і інші установи соціяльного виховання шкільного віку (дитячі будинки і т. ін.). На 1-е січня 1927 року загальна кількість установ шкільного виховання була 19.532, що охоплювала дітей 2.273.105, а на 15 грудня 1927 року кількість установ шкільного виховання виросла до 20.222, що охоплювала 2.445.936, в тому числі шкіл чотирирічок 16.718 з 1.452.541 учнів піднялось до 17.102 з кількістю учнів 1.580.502, а кількість шкіл семирічок піднеслася з 2.063 з кількістю учнів 758.091 до 2.314 семирічок з 853.106 учнями.

В тій загальній кількості шкіл та учнів треба зокрема зазначити розподіл їх між І та ІІ концентром. Школи семирічки

складали 11,9% загальної кількости всіх шкіл соціяльного виховання, цебто, беручи пересічно для цілої України, на кожних 9 шкіл чотирирічок припадає 1 школа семирічка. Щодо учнів усіх трудшкіл, то в чотирирічках і перших 4 групах семирічок вчиться 87,8%, а кількість учнів 5—7 групи семирічки складає лише 12,2% загальної кількости учнів усіх трудових шкіл. Отже, трудова освіта, що її дає наша трудова школа в теперішній час, майже на 90% є лише елементарна і дає лише початкові знання.

Констатуючи досить велике прагнення робітничого та селянського населення до підвищення знань, треба визнати, що саме в цій недостатності семирічок полягає одна з головних причин незадоволення трудящих станом нашої трудшколи.

Одначе треба зазначити, що наша семирічка охоплює хоча абсолютно не значну, але все таки більшу кількість дітей II концентру. Коли відсоток учнів II концентру до загальної кількости учнів за роками такий: 1/I 1924 р.—8%, 1/XII 1925 р.—9%, 1/I 1926 р.—10%; 15/XII 1927 р.—12,2%. Притому кількість учнів II концентру зростає значно більше порівняно з ростом кількости учнів 1 концентру. Коли з 1/I 1924 р. до 15/XII 1927 р. кількість учнів і концентру виросла на 144%, то кількість учнів II концентру виросла на 222%.

III

Культурні ножиці між містом та селом, складені всією попередньою історією розвитку, були переможені лише в наслідок довгої боротьби та величезних зусиль пролетарської влади. Одначе, вже й тепер переведена робота дає свої наслідки. Характерні в цьому відношенні цифри щодо відсотка письменних серед різних груп міста та села. Беручи установлені статистичні дані всесоюзного перепису з 17 квітня 1926 року і порівнюючи їх з даними перепису 1920 року, ми маємо таку картину: в 1920 р. для вікової групи від 15 до 19 років серед чоловіків письменних було для цілої України 58% (до загальної кількости дітей того самого віку). В місті письменних дітей того віку було 88%, а на селі 67%, то в 1926 р., при загальній письменності тої вікової групи

80%, письменність серед хлопців піднеслася до 90% в місті і до 78% на селі. Ще більш тут має значіння і досить велике зближення ножиць, ще більш яскраві дані щодо вікової групи 10—14 років. В 1920 р. при загальній письменності тієї групи 54% (для хлопців) у місті відсоток письменних був 80, а на селі лише 50. В 1920 р., при загальному коефіцієнті письменних тої групи 78% відсоток письменних піднісся до 88, а відсоток письменних хлопців того самого віку піднісся до 77. Вирівняння пересічного рівня письменности хлопців шкільного віку у місті і на селі пішло величезними кроками вперед, при тому не шляхом зниження письменности на селі, а охопленням навчанням дитячого сільського населення. Відсоток письменних серед вікової групи 10—14 років є наочний покажчик наслідків шкільної роботи, переведеної саме з 1920 до 1926 р.

Ще яскравіші цифри показують наслідки шкільної навчальної роботи саме за останні 2 роки серед дев'ятилітніх хлопців. В 1920 році було 26% письменних пересічно для України, при тому 56% письменних 9-літніх хлопців у місті і 22% на селі. В 1926 році, при загальному відсотку письменних дітей для цілої України 62%, відсоток письменних 9-літніх хлопців піднісся до 78% в місті, а на селі також до 60%. Коли в 1920 році відсоток письменних серед 9-літніх хлопців на селі був у 2½ раза нижчий, аніж у місті, то водночас з великим зростанням відсотка письменних у місті, письменність таких хлопців на селі піднеслася настільки, що вже не на багато відстає від міського рівня.

Щодо дівчат відповідного віку, то можна зазначити такі самі процеси. Наприклад, вікова група дівчат від 10 до 14 років пересічно для України мала 41% письменних, в тому числі у місті 78% письменних, а на селі — лише 35%, а в 1926 році пересічний відсоток письменних дівчат зазначеного віку був уже 56%, при чому у місті він піднісся до 84%, а на селі вже перевалив за половину, досягши 52%.

Зрозуміло, робота зближення культурного рівня міста й села зокрема щодо молодого, підростаючого покоління повинна бути проведена і далі, хоча й зрозуміло, не можна наперед провадити

якунебудь лінію порівняльности. Так, наприклад, було б неправильним робити висновки з такого порівняння: з 1 січня 1925 р. до 1 січня 1927 року кількість учнів виросла у місті на 5,6%, а до 15/X 1927 р. на 24%. Було б неправильним визнати такий хід охоплення дітей порівняльно в місті і на селі, неправильно, невірно і пред'являти до соціяльного виховання вимогу, щоб зріст охоплення дитячого населення в місті й на селі підвищувався на однаковий відсоток. Одначе, відсоток зросту охоплення дітей в місті і на селі привів не до зближення, а до розходження ножиць щодо загального відсотка письменних дітей в місті і на селі. Це не означає, зрозуміло, ніяким робом якогобудь зменшення уваги щодо переведення загального навчання і його дальшого підсилення на селі. Зазначена вище ріжниця темпу охоплення дітей в місті та на селі є лише одна з ознак, що потребує дальшої перевірки переведеної нами роботи на практиці, аби проведення процесу охоплення дітей у місті і на селі не довело до поменшання охоплення дітей робітничих районів і центрів. Наведені вище цифри можуть бути пояснені таким коефіцієнтом: коли брати кількість учнів за рік на 10.000 населення, то в місті та кількість учнів з 1/I 1925 року до 1/I 1927 року виросла на 40,7%, а до 15/XII 27 року — на 71,9%. Водночас на селі кількість учнів на 10.000 населення виросла з 1/XII 1925 року до 1/I 1927 року на 23,1%, а до 15/XII 1927 р. — на 57,4%.

Отже треба констатувати, що темп обслуговування міського населення школами порівняно з селом при всьому тому залишається підвищеним щодо міста.

Зокрема теж треба зазначити щодо кількости семирічок у місті та на селі. Для цілої України по всіх містах та селищах міського типу серед загальної кількости шкіл 1.547, з них семирічок було 879, цебто 56,8%, на селі ж з загальної кількости 17.869 шкіл семирічок було лише 1.435, цебто 8%. Одначе, треба зазначити, що до кількости учнів вищих груп шкіл село у II концентрі нас майже вже наздогнало. В місті загальна кількість учнів 5-ої і 7-ої групи трудової школи дає 149.433, а село має вже таких учнів 140.851.

Що-до загального стану, переведення початкового навчання в місті і на селі, то воно може бути характеризоване даними ЦСУ [1]). Повинно оговоритися, що ті дані вирахувані ЦСУ з деяким, навіть значним, перебільшенням. ЦСУ брало кількість місць у школах та дітей 8-літнього віку навчання, приймаючи до уваги дітей вищого віку, що доти не вступали в школу; одначе, не маючи можливости привести детальне підрахування, гадаю можливим користуватися даними ЦСУ, оскільки відсоток їх, перебільшений для міста й села, при однаковій методології не складає різнобіжности. Наведу такі дані:

Типи селищ	Забезпечення школами I концентру дітей шк. віку	Показчик охоплення дітей 8—11 р.	Показчик забезпечен. школами II концентру дітей шк. віку	Відсоток учнів до всього населення	
				I концент.	II концент.
Місто . . .	109,0	87,5	43,6	7,0	3,1
Село	77,1	63,2	6,0	7,0	0,6
Разом: .	81,3	66,7	12,3	7,0	1,0

Ця цифра забезпечення школами 1 концентру дітей шкільного віку більша аніж на 100%, показує з очевидністю, що ЦСУ порівняло відсоток шкільних місць лише з кількістю дітей шкільного віку від 8 до 11 років, не прийнявши до уваги що, як то перед тим зазначено, на 1 концентрі навіть в 1-й групі більша половина учнів — це переростки. Цифри ці однаково перебільшені для міста й села. Цифри ті показують, що відносно дітей 1-ої вікової групи від 8 до 11 років ще перед нами велика робота підтягнення села до культурного рівня міста. Зокрема цифри ці показують, що велика робота, яка предстоїть

[1]) ЦСУ вирахувало охоплення дітей школами в 1927 р. 86,2% для шкільного віку 8 — 11 років. За даними ЦСУ, в 1 концентрі вчилося всього 1.948.350 дітей, але в тому числі було переростків 31,1%, таким робом, тої загальної кількости учнів першого концентру дітей 8 — 11 років вчилося в школах 1.342.000.

Отже, відсоток охоплення дітей 8 — 11 років школами був не 86,2, а в дійсности лише 62,2.

щодо шкіл семирічок, де забезпечення дітей школами 2 концентру на селі в сім разів менша, аніж в місті. Зазначена таблиця показує також, що коефіцієнт взятого відсотка учнів до всього населення щодо забезпечення села майже цілковито дійшов до міського рівня щодо 1-ї групи і в 5 разів відстає щодо шкіл семирічок.

Забезпечення загальним початковим навчанням робітництва. Питання про забезпечення освітою, в тім числі соціяльним вихованням, дітей робітництва є одне з найважливіших культурних питань нашої республіки. Освіченість і культурність нових поколінь робітничої кляси придбанням знання дають робітничим кадрам наступних десятиліть знаряддя для затвердження і переведення пролетарської диктатури. Отже, з цієї точки зору мають велику важливість дані, що дають можливість перевірити практику забезпечення школою дітей робітників порівняльно з іншими соціяльними верствами. На глибокий жаль, треба зазначити, що, переводячи біля року тому скорочення звітности, Робітничо-Селянська Інспекція скасувала установлений доти в НКО порядок одержання Наркомосвітою від окрінспектур статистичних даних про соціяльний стан батьків учнів трудшкіл, передавши всю статистику непосередньо до ЦСУ України. Мій протест проти такого скорочення відхилено. ЦСУ ж у своїх вирахуваннях не дає таких даних про соціяльний стан батьків учнів профшкіл. Отже, можу зараз привести останні статистичні дані, підраховані в НКО на підставі статистичних даних, одержаних в НКО від окрінспектур до переведення зазначеного скорочення звітности. Зазначені дані НКО про соціяльний стан батьків учнів шкіл за 1925/26 рік порівнюю з кількістю робітників та інших груп, відрізнених положенням у головному занятті за даними, що їх розіслав членам Раднаркому завідувач ЦСУ тов. *Мінаєв*, яко скорочену довідку про наслідки демографічного перепису в 1926 році на початку 1928 року. (Див. стор. 267).

Для селищ міського типу дані НКО дають такі цифри (порівняльні дані ЦСУ відсутні): робітники 29,7%, селяни — 38,5%, особи вільних професій — 5,5%, службовці — 1,9%, кустарі — 7,9%, непрацездатних — 1,6%, інші — 5,1%.

Соціяльний стан батьків учнів профшкіл в 1925/26 р.	У відсотках	Відсоткові відповідні групи за даними ЦСУ на 17/XII 26 р
Робітники	37,1	27,0%
Службовці	26,7	22,2%
Особи вільних професій	5,1	0,7%
Кустарі	8,1	—
Селяни	11,5	—
Непрацездатні	2,0	—
Інші	4,5	—

Для села дані ЦСУ дають тільки цифри для робітників, службовців і вільних професій (для решти груп порівняльних цифр ЦСУ не дає).

Для села робітники — 4,6% (ЦСУ вказує 2,6%), селяни — 90,6% (ЦСУ даних не має), особи вільних професій — 0,5% (ЦСУ — 0,1%), службовці — 2,3% (ЦСУ — 1,3%), кустарі — 0,8%, непрацездатні — 0,2%, інші — 0,8%.

Для міста й села дані такі: робітники — 19,3% (ЦСУ — 6,0%), службовці — 7,9% (ЦСУ — 4,2%), особи вільних професій — 1,9% (ЦСУ — 0,2%), селяни — 70,3%, кустарі — 3,0%, непрацездатні — 0,7%, інші — 2,9%.

Треба зазначити, що вищезгадані дані можна прийняти лише умовно. Дані ЦСУ говорять не про соціяльний стан населення, а про положення в головнішому занятті. Крім того, ЦСУ безробітних рахує окремо, нараховуючи їх по місту 6,8%, по селах — 1,3%, а для цілої України — 1,1%. Це підвищення відсотка робітників проти зазначених ЦСУ цифр виносить для міста до 33,8%, для села — до 2,8% і для цілої України — до 7,1%. Але ж і ці цифри не дають дійсної картини, бо ЦСУ наводить окрему графу «помогающие члены семьи», відносячи, очевидно, сюди і жінок робітників. Щодо даних НКО про соціяльний стан батьків учнів трудшкіл, то, маючи на увазі характер їх збору підчас прийняття дітей до шкіл та підчас шкільного перепису, також треба визнати їх точність лише приблизно.

Однак, оскільки інші дані зовсім відсутні, а порівняння має характер лише установити динаміку співвідносин, наведеними даними, безумовно, можна користуватись.

Треба визнати, що так по місту і по селищу міського типу, як і по селу і для цілої України відсоток дітей робітників серед учнів трудшкіл в основному відповідає відсоткові робітників серед населення. Ті ж дані показують, що відсоток дітей службовців та осіб вільних професій скрізь, і по містах, і по селищах міського типу, і по селах, і для цілої України, вищий понад відсоток тих соціяльних категорій серед усього населення. Щодо забезпечення школою незаможників та селян середняків дані відсутні. Можна лише на підставі газетних даних та інших повідомлень судити, що дітей сільських наймитів забезпечено в дуже низькому рівні. Про те свідчить також і те, що, за даними профспілок Всеробземлісу, серед членів тої профспілки на 1926 рік було 17,5% неписьменних. Отже можу твердити, що відсоток неписьменних серед дітей членів Всеробземлісу тим паче високий. Вищенаведені цифри дають вказівки про пересічне для цілої України забезпечення школою дітей робітників. Однак вони свідчать про те, що у всякому разі забезпечення робітництва трудшколою може лише відповідати відсоткові робітництва в загальній кількості населення; той розподіл, без сумніву, свідчить, що переведення початкового загального навчання в 1925 на 26 рік (за який є дані) не передбачило переважної уваги до забезпечення робітництва трудшколою. Без сумніву, пробудження загального культурного попиту серед цілої робітничої маси велике.

Постановка на чергу порядку денного всієї нашої партії і цілого радянського апарату питань про культурну революцію, переведені зміни в лінії роботи НКО, резолюція X з'їзду КП(б)У про завдання культурно-освітньої роботи — все це дало свої наслідки у зміну вищезазначеного співвідношення. Однак статистичні дані про те відсутні, і постає конечна потреба підкреслення партлінії переважної уваги до робітництва в забезпеченні його всіма культурними засобами, в тім числі школою для дітей робітників.

Треба також зазначити, що вищенаведені цифри пересічні для цілої України, для всіх міст та селищ міського типу, дають нерайонові дані і тому не можуть подати картини забезпечення робітництва по окремих округах, по найбільших зосередженнях робітничої маси. Останній всеукраїнський і всесоюзний з'їзд гірників свідчить, проте, що забезпечення школою дітей робітників саме серед гірників, одного із найбільш численних районів робітничої кляси на Україні, стоїть на досить низькому рівні, зокрема щодо школи 2-го концентру.

На жаль, дані НКО, як і ЦСУ, зовсім відсутні зараз, що по них можна було б висвітлити цифровими даними порівняльний стан забезпечення дітей робітників школою 1-го і 2-го концентру. Можна лише на підставі різних заяв, кореспонденцій, повідомлень тощо судити, що відсоток дітей робітників у школах 2-го концентру нижчий, аніж по чотирирічках. Звідси виникає потреба визнати й підкреслити окрему увагу всіх місцевих органів до забезпечення дітей робітників навчанням у вищих групах трудової школи.

Зокрема треба передбачати забезпечення школою дітей робітників, що працюють не в містах і не в селищах міського типу, як от по копальнях, цукроварнях, броварнях тощо. Високий рівень неписьменности серед сезонних робітників-цукровиків на 1926 рік (до 28%) показує безсумнівно, що серед дітей їх відсоток письменности на вельми низькому рівні. Для порівняння наведу, що хуторське сільське населення пересічно для України на 30% забезпечено безумовно незадовольняюче, а в деяких округах, як Уманська, Кам'янецька, Херсонська, Дніпропетровська, Першотравенська — відсоток незабезпечення досягає 75.

Порівняння забезпечення загальним навчанням хлопців та дівчат. Статистична розробка ЦСУ, на жаль, обмежується виключно загальними даними, що не передбачають виявлення всіх боків соціяльного виховання і не дають можливости провести їх аналізу і на підставі тої аналізи намітити лінію дальшої роботи. Шкільний перепис, переведений ЦСУ 15/XII 1927 р., як і поточні обслідування ЦСУ стану освіти на 1 січня 1927 р., на

жаль, не виявляють порівняльного охоплення школою хлопців та дівчат. Тому можу для виявлення стану забезпечення навчанням чоловіків і жінок користуватися лише сумарними даними загального всесоюзного перепису, переведеного 17/XII 1926 року. Вищенаведені цифри про розвиток письменности серед чоловіків та жінок декількох вікових груп з 1920 по 1926 рік показують рівнобіжність розвитку письменности серед чоловіків та жінок. Однак треба зазначити по всіх вікових групах зростання відсотка письменних серед жінок і відставання від того ж зросту письменних серед чоловіків.

Наприклад, для цілої України коефіцієнт письменности для чоловіків вікової групи від 10 до 14 років наріс на 44,4%, а в жінок лише на 36,6%. Для тої ж групи по містах для чоловіків коефіцієнт письменности зростає на 10%, а для жінок лише на 7,7% Для села коефіцієнт зросту письменности чоловіків тої ж вікової групи зріс на 54%, а для жінок на 48,6%. Однак же для вікової групи 9-літніх цифри вже прирівнюються. Наприклад, по групі 9 років наріс коефіцієнт письменних хлопців з 1925-1926 року на 39,3%, а для дівчат на 40,7%; на селі за той же час у хлопців коефіцієнт письменности виріс на 183%, а в дівчат на 171%. Чим вищий рік у населення, навіть чим вищий рік у підростків і навіть у дітей шкільного віку, тим менше жваво йшло досі підвищення темпу зросту письменности серед жінок в порівнянні з чоловіками, і зросло саме в найвищих вікових групах за останні роки, себто почалося підвищення темпу охоплення жіночого населення школою і підвищення серед них відсотка письменних. Однак же й тепер цей відсоток, загально беручи, відстає від відсотка письменних серед чоловіків. Так, для вікової групи від 10 до 14 років, за переписом 17 грудня 1926 року, пересічний відсоток письменности у чоловіків — 78%, а у жінок — 56%. Але ж у місті 88% і 84%.

По селу маємо ще досі велику ріжницю щодо рівня письменности, а саме: у чоловіків 77%, а у жінок 52%. Звідси конче потрібна дальша уперта робота для охоплення школами (і ліквепом) дитячого, жіночого населення.

Порівняльний стан переведення загального навчання по різних районах республіки. Головніші питання, які встають щодо переведення загального навчання по різних районах України такі:

а) в якому стані находяться головніші робітничі райони України в порівнянні з іншими районами;

б) в якому стані знаходиться прикордонна смуга;

в) чи йде розвиток загального початкового навчання по різних районах та округах України рівнобіжно, чи є якесь значне провалля.

ЦСУ УСРР на підставі перепису 15/XII 1927 р. в своїй розробці бере такі головніші покажчики щодо стану мережі трудшкіл і забезпечення дітей школами:

а) кількість учнів на 1.000 душ населення,

б) збільшення абсолютного числа учнів на рік на 10.000 населення;

в) відсоток усіх учнів до загальної кількости дітей відповідного віку, при чому всі ці три покажчики подаються разом відносно першого й другого концентру;

г) відсоткова кількість учнів другого концентру;

ґ) пересічне число учнів на одного вчителя.

Беручи гірничий район, Артемівську, Сталінську й Луганську округи, та Дніпропетровський промисловий район (Дніпропетровське, Запоріжжя, Криворіжжя), а також Харківську округу, треба зазначити, що за всіма зазначеними головнішими покажчиками ті округи стоять на першому місці або на одному з перших.

Серед дітей від 8 до 11 років школою охоплено в Артемівській окрузі 117,4%, Луганській — 110,0%, в Сталінській — 107,6%, в Харківській — 100,1%, в Криворізькій — 94,9%, в Запорізькій — 89,4%, в Дніпропетровській — 87,4%, лише три округи мають близький до того відсоток, а саме: Першотравенська — 73,0%, Мелітопільська — 92,1%, Шепетівська — 90,3%, Проскурівська — 89,3%, Одеська — 100,0%, в решті округ охоплення дітей школою значно нижче.

Охоплення дітей від 12 до 14 років школою другого концентру теж по робітничих районах вище, аніж по інших — в Артемівській окрузі — 22,5%, Сталінській — 18,1%, Луганській —

16,7%, Харківській — 18,7%, Криворізькій — 15,7%, Дніпропетровській — 13,6%, Запорізькій — 11,3%, в решті округ відсоток нижчий, крім Одеської, де є 20,0%, Київська — 19,7%, Вінницька — 14,7%.

Треба перш відзначити, що в робітничих округах відсоток учнів, що учаться в школі другого концентру, також один із найвищих. Пересічно по республіці 12,2%, в Дніпропетровському промисловому районі—12,7%, по гірничому—14,6%, по Харківщині — 14,6%, спускаючись в інших районах нижче, а саме: Лісостеп Лівобережжя — 12,0%, Степ — 11,5% і Полісся — 10,5%. Характерно також, що темп зростання за рік з 1-го січня 1927 р. по 15 грудня 1927 р. теж по робітничих районах Донбасу та Дніпропетровщини найбільший. Зокрема маємо значне збільшення абсолютного числа учнів за рік на 1.000 голів населення. В Артемівській округі на кожний рік зростає абсолютна кількість учнів на 10.000 населення на 138 учнів, в Харківській окрузі — на 103 учні, в Сталінській — 82 учні, в Луганській — 72 учні, а в решті округ майже у всіх зростання занадто нижче. Отже забезпечення населення по робітничих районах не нижче, а по всіх покажчиках в абсолютних цифрах і відсотково вище, аніж по інших районах і округах УСРР.

Однакше, коли і в відсотках і в абсолютних цифрах щодо охоплення дітей різних віків школою і в інших відношеннях населення робітничих округ України забезпечено ліпше, аніж населення інших округ УСРР, то те незабезпечення в тих округах почувається більш, аніж деінебудь, як недостатнє, тому, що робітниче населення тих округ найбільш почуває недостатність того забезпечення школою в порівнянні з виросшими культурними потребами. Задоволення тих потреб, очевидячки, потребує від держави окремих надзвичайних позачергових шляхів. Треба зазначити, що забезпечення школою населення робітничих округ України стоїть вище порівняльно з іншими районами і щодо якости шкіл і щодо матеріяльної бази трудшкіл. Пересічний розмір витрат на одного учня чотирирічки (без зарплатні, ремонту, будівництва) дає в 1927/28 р. такі дані: в гірничо-промисловому районі 4,5 карб., в Дніпропетровському промисловому районі — 4,1 карб., Лівобережжя з Харківською округою — 4,2 карб., Лівобережжя без Харківської округи — 3,8 карб., Правобережжя і Лісостеп з Києвом — 3,5 карб., без Києва — 3,2 карб., Полісся — 3,8 карб., Степ — 3,1 карб.; таким робом, самовитрачування на учбову роботу (підручники, наукове приладдя, обладнання і т. ін.), цебто забезпечення учбової роботи, на кожного учня в робітничому районі найбільше й тому учень там знаходиться щодо учення в стані ліпшому, аніж більша частина всіх округ України. При тому зростання витрат на одного учня в кожній (промисловій) окрузі йде найбільшим темпом. Коли взяти витрати на навчальну частину лише по чотирирічці, тут також ми бачимо, що робітничі райони находяться в ліпших умовах — в гірничому районі 1 карб. 66 коп., в Дніпропетровській окрузі — 1 карб. 14 коп., а пересічно по Україні в 1926/27 р. 1 карб., в 1927/1928 р. — 1 карб. 5 коп.

Щодо порівняльного стану всіх округ України, то можна зазначити, що вони приблизно стоять на одному рівні, провалля складається лише по одиноких округах. Так, наприклад, Старобільська округа, де в 1926/27 році охоплено дітей від 8 до 11 років лише 47,9%, тепер має лише 54,3%, Полтавська — 64,2%, Прилуцька — 67,8%, Тульчинська — 65,5%, Сумська — 69,5%; щодо забезпечення школою II-го концентру, то найгірше стоїть в цьому відношенні Старобільська округа, де з числа всіх учнів лише 3,4% учиться в семирічці. Близько до неї стоїть Полтавська округа — 5,4% і Лубенська — 6,5%.

Правобережжя, прикордонна смуга взагалі стоять на середньому місці; таким робом, коротка аналіза стану трудових шкіл по різних районах УСРР не дає якихнебудь даних для висновків, що мали б політичне значіння.

Щодо порівняльного стану, переведення загального навчання серед різних національностей УСРР та переведення українізації в трудшколах, це питання, що тут його не торкаюся.

IV

Оскільки аналіза теперішнього стану загального навчання говорить про низький, правда, ще рівень його, але ж досяг-

шення в порівнянні з попереднім станом значні, то менш відрадні дані щодо дальших перспектив. Треба прямо зазначити, що переведення загального початкового навчання і тим паче в передбачені нашими керуючими органами терміни до 1931-32 р. стоять під загрозою. Відсоток виконання пляну переведення загального навчання по різних округах досить низький. Переведення загального навчання за п'ятирічним пляном передбачає, що кожний рік повинна відкриватися відповідна кількість шкіл та комплектів (1 комплект — це група учнів у 40 чол. на чолі з одним учителем). Вироблені Народнім Комісаріятом Освіти розрахунки переведення загального навчання в основному прийняті в Держплані, однакше при переведенні їх в дійсність получаються значні скорочення. Так, в 1927/28 р. для переведення за цей учбовий рік відповідної частини 5-річного пляну загального навчання треба було відкрити 5.819 комплектів. Підчас проходження місцевого бюджету на поточний рік через НКФ та Держплян була — з приводу кошторисних утруднень — передбачена пляном кількість комплектів скорочена на 819. За місцевим бюджетом України в цілому затверджено витратити на відкриття 5.000 комплектів цебто затверджено 86,9% конче потрібного пляну. Однак, при переведенні місцевого бюджету самими округами той план ще було скорочено і в дійсності відкрито 3.995 комплектів, цебто 79,9% затвердженого РНК пляну. Таким робом, невідкриття за поточний рік 1.725 комплектів, цебто в даному році недоохоплення школою в порівнянні з 5-річним пляном складає резервну армію неписьменних понад 40.000 дітей. Коли взяти дітей 8—9 років, що їх належало охопити згідно з пляном, то їх, замість 213.000 чол., буде охоплено лише 177.000, цебто лише 83,2%, решта залишилась поза школами і місця їх в школах заняли переростки попередніх років. Зокрема кепсько стоїть справа з переведенням річного пляну по таких округах, де виконано менше половини.

Першотравенська округа . .	50,0%
Лубенська округа	48,3%
Глухівська »	48,2%
Могилівська »	45,0%

Полтавська округа	45,0%
Чернігівська »	37,0%
Роменська »	36,6%
Конотіпська »	35,5%
Мелітопільська округа. . .	34,3%
Зінов'ївська » . .	30,7%
Кам'янецька » . .	29,0%
Шепетівська » . .	26,4%

Запорізька округа замість передбаченого пляном відкриття нових шкіл, що його затвердив РНК за місцевим бюджетом не тільки не відкрила жадної школи, а навіть закрила 1 школу.

Все те складає серйозні загрози, і коли не буде переведено цілковито рішучого перелому, то призведе до обов'язкового зриву п'ятирічного пляну навчання і відстрочки ще на багато років так переведення загального початкового навчання, як і ліквідації неписьменности. За відрахунками, що їх переведено в Народньому Комісаріяті Освіти рух загальної неписьменности на наступне п'ятиріччя буде такий по районах:

Категорії неписьменості:	1927/28 р.	28/29 р.	29/30 р.	30/31 р.
Правобережжя і Лісостеп	В т и с я ч а х			
Понад 35 роками (умовно приймається число незмінне).	1.411	—	—	—
Рух неписьменних 15—35 років . .	1.453	1.282	1.150	1,8
Переростки шкільного віку	29	29	53	77
Лівобережжя і Степ				
Понад 35 роками (умовно приймається число незмінне).	965	—	—	—
Рух неписьменних 15—35 років. . .	1.107	1,29	950	862
Переростки шкільного віку	27	42	155	268
Степ				
Понад 35 роками (умовно приймається число незмінне).	581,5	—	—	—
Рух неписьменних 15—35 років . .	853,9	788,6	723,3	658,0
Полісся				
Понад 35 роками (умовно приймається число незмінне).	453	—	—	—
Рух неписьменних 15—35 років . .	440	391	342	313
Переростки шкільного віку.	12	19	35	42

	1927/28 р.	28/29 р.	29/30 р.	30/31 р.
	В т и с я ч а х			
Дніпрянський район				
Понад 35 роками (умовно приймається число незмінне)	261	—	—	—
Рух неписьменних 15—35 років	323,8	296,0	268,2	244,4
Перестарки шкільного віку	5	8	19	30
Гірничий район				
Понад 35 роками (умовно приймається число незмінне)	261,3	—	—	—
Рух неписьменних 15—35 років	266,6	202,4	182,2	162,0

Разом получається по всій Україні таке наростання залишених поза межами школи неписьменних дітей шкільного віку

В 1927/28 р.	105.000
» 1928/29 »	146.000
» 1929/30 »	359.000
» 1930/31 »	543.000

Все це приводить до того, що замість того, щоб в 1932 році згідно з законом закінчити ліквідацію неписьменности, коли буде залишено теперішній темп витрат на загальне навчання й ліквідацію неписьменности, то пересічно для цілої України ліквідація неписьменности буде закінчена лише в 1939 році, при чому такі наслідки будуть лише при таких умовах, коли:

а) мережу по ліквідації неписьменности не буде скорочено (а в дійсності ту мережу скорочено вже в два рази пересічно на 20%);

б) коли не урахувати дітей перестарків, що залишаються неписьменними після шкільного віку (а таких залишається тепер на рік до 200 тисяч);

в) коли кадри неписьменних не будуть побільшуватися за рахунок рецидиву неписьменних (а кількість рецидивістів неписьменних складає тепер до 30% всіх тих, що ліквідували свою неписьменність; зокрема рецидив неписьменних получається в разі придбання письменности не на своїй рідній мові). Отже, за таких умов для цілої України замість 5 років, ліквідація неписьменности буде переведена на протязі 12 років

і закінчена буде 1939 року, при тому це лише загальна цифра, коли взяти всю Україну в цілому, та коли б ліквідація неписьменности йшла б однаково у всіх округах. Насправді ж, якщо взяти теперішній темп роботи і витрати по окремих округах, то на ліквідацію неписьменности треба буде:

	Років
Маріупільська округа	5
Миколаївська »	7
Київська »	7
Запорізька »	7
Криворізька »	8
Артемівська »	8
Сталінська »	8
Проскурівська »	8
Конотіпська »	8
АМСРР	9
Кам'янецька округа	9
Прилуцька «	10
Ізюмська »	10
Лубенська »	10
Гуманська »	10
Білоцерківська »	10
Глухівська »	10
Коростенська »	11
Чернігівська »	11
Черкаська »	11

	Років
Мелітопільська округа	11
Шепетівська »	12
Волинська »	12
Вінницька »	13
Могилівська »	14
Куп'янська »	15
Харківська »	15
Луганська »	16
Сумська »	16
Тульчинська »	16
Бердичівська »	16
Старобільська »	18
Одеська »	18
Роменська »	19
Херсонська »	20
Дніпропетровська »	20
Першотравенська »	24
Зінов'ївська »	27
Кременчузька »	30
Полтавська »	37

Таким робом, коли теперішній темп буде залишено, то в Харківській окрузі неписьменність буде ліквідовано лише в 1942 році, в Дніпропетровській окрузі — в 1947 році, в Кременчуцькій — в 1957 році, а в Полтавській — в 1962 році.

Отже, такий стан переведення загального навчання і забезпечення його відповідними коштами ставиться як одне з головніших політичних завдань, що встають в зв'язку з переведенням загального початкового навчання.

Доля участи освітнього фонду в цілому місцевому бюджеті по окремих республіках дає такі цифри:

РСФРР	25,6
БСРР	34,6
ЗСРР	25,3
УзбСРР	23,0
ТСРР	22,9
УСРР	22,0
	20,2
СРСР	25,1

Примітка. По УСРР численник вказує попереднє призначення, знаменник дає кореґоване число всієї цифри, наведеної за збірником НКФ СРСР «Местный бюджет к началу 27/28 года».

Відсоток зростання асигнувань на освітній фонд попереднього року по окремих республіках такий:

	1925/26 р.	1926/27 р.
РСФРР	57,9	31,6
БСРР	61,4	54,3
ЗСРР	88,1	21,6
УзбСРР	82,2	53,6
ТСРР	97,4	70,7
УСРР	53,0	27,6
		29,0
СРСР	43,8	31,6

Повний перегляд цілої системи місцевого бюджету для забезпечення основних передумов всієї культури — ліквідація неписьменности і переведення загального початкового навчання — повинно бути основними висновками з політичного перегляду стану переведення загального навчання в УСРР.

V

Матеріяльними умовами, що забезпечують переведення загального початкового навчання, є також постачання їх відповідними підручниками, наочним приладдям тощо.

Справа з підручниками знаходиться в такому стані на теперішній час: для першого концентру трудшкіл складено

надруковано й переглянено (на протязі останніх півтора року) всі потрібні підручники, крім одного, а саме: підручника з суспільствознавства, що мусить бути виданий один для всіх 4-ох груп першого концентру.

Методологічні вказівки для переведення суспільствознавства з чотирирічці складено й надруковано; там зазначено матеріяли, що ними можна користуватись при переведенні цього предмету, але ж самого підручника досить вдалого ще досі не складено.

Щодо другого концентру семирічок, то для них написано, перевірено й надруковано підручники з усіх предметів, крім природознавства для останніх 7 груп і крім також суспільствознавства для всіх 3-х груп семирічки. Взагалі з викладанням суспільствознавства по трудшколах справа стоїть досить кепсько.

Наявні кадри вчителів у частині своїй, що залишилися від старих часів, здебільшого не мають відповідних знань і потребують перегляду й перекваліфікації. Нові вчителі закінчили ВИШі в більшій частині років 2 — 3 й більше тому, коли ще постановка викладання суспільствознавства по педвишах стояла досить низько.

Треба однак зазначити, що й в даний момент з викладанням суспільствознавства по педвишах справа стоїть зовсім не гарно. Серед викладачів суспільствознавчих дисциплін по педвишах часто-густо зустрічаються люди зовсім не з відповідними поглядами, що переводять у своїх лекціях непролетарську ідеологію. Тепер саме Наркомосвіта провадить перевірку щодо цього викладачів суспільствознавства по педвишах, а незабаром відбудеться всеукраїнська нарада в справі постановки суспільствознавства по наших ВИШах та профшколах. На підставі досвіду, виявленого на тій нараді, доведеться, очевидячки, провести відповідну роботу щодо трудшкіл.

Загальна кількість підручників, що потрібні щороку для цілковитого забезпечення учнів усіх наших профшкіл, становить у поточному році суму 7.000.000. Але в поточному році та потреба буде забезпечена виданням ДВУ лише в розмірі 4.500.000 прим. підручників. Такий стан з підручниками і досі ускладнював справу забезпечення шкіл підручниками, і потребував додаткової праці в справі розподілу підручників поміж округ підчас замовлення таких підручників. Деякі виконкоми хотіли переводити цю закупку

не безпосередньо через ДВУ, а через Книгоспілку тощо, що не давало можливости регулювати розподіл книжок поміж округами відповідно до кількости шкіл та учнів.

В наступному 1928 році потребу в підручниках для всіх шкіл можна умовно прийняти також у розмірі 7.000.000 прим. хоч дійсна потреба є вища, оскільки мережа шкіл і кількість ВИШів підвищилася. Останні ускладнення з папером привели до загального скорочення імпорту паперу всесоюзними паперовими центрами і до надзвичайного великого скорочення забезпечення папером ДВУ.

Отже, на даний момент ДВУ надрукувало 10% загальної кількости потрібних для трудшкіл підручників, а відпущена сума паперу дає можливість ДВУ довести той відсоток до 30, а після виконання вказівок НКО про можливе скорочення, до 35% загальної кількости підручників.

Таким робом утворюється загроза, що в наступному році трудові школи й переведення загального навчання не буде забезпечено конче потрібними підручниками на 65%. Це внесе ускладнення в переведення загального навчання і, з другого боку, значно зменшить якість навчання. Додам, що для підвищення видання підручників ДВУ до 50% загальнопотрібної кількости примірників треба посилити забезпечення цього видання мінімум на 225, а після відповідних скорочень — на 215 тонн, то й потреба трудшкіл у підручниках не буде забезпечена ще на 50%.

Щодо наочних приладь, то трудшколи досі не забезпечені ними в значній кількості, і лише за останні часи після організації акційного Т-ва Наочного Приладдя цю справу поставлено на певний шлях. Щодо підручників, то зараз не виникає якихнебудь питань, що відносно їх потрібні якібудь заходи, що мали б політичний характер.

VI

Питання про вчительські кадри стоятиме в пляні на окремому обговоренні, і тому я не беру його у всій повноті. Зазначу лише деякі риси цього питання, що мають значіння для забезпечення переведення загального навчання. Загальний недокомплект учителів по цілій Україні в даний момент становить 2.000. Цебто 2.000 комплектів учнів не мають окремого керівника навчання, і заняття їх переводять учителі других груп у другу зміну, що, звичайно, зменшує якість навчання.

За останні два роки, що залишились для переведення пляну загального початкового навчання, цифри будуть такі: за 1928/29 р. комплект учителів підвищується на 2.000, в 1930/31 той комплект підвищується ще на 3.000. Отже загальний комплект учителів, потрібний для переведення пляну загального навчання за встановлений термін, становить число, більше за 7.000 учителів. Ця велика недостача вчителів може поставити під загрозу переведення загального навчання.

Намічений можливий вихід із цього стану такий: признаних екстернами, що досі давало 500 учителів на рік, може підвищитися до 750 на рік, а значить за 2 роки це дасть 1.500 учителів. Відкривши короткотермінсві 6-тимісячні курси для підготовки вчителів по 15 округах, курси по 100 учителів, що коштувало б додаткових витрат місцевого бюджету до 300.000 на рік, матимемо ще 1.500 учителів на рік, а за 2 роки 3.000. Таким робом для переведення загального навчання можна додатково до випуску педвишів за 2 роки мати ще $4^1/_2$ тисячі нових вчителів. Потребу в решті $2^1/_2$ тисячах учителів можна буде провести переведенням 2-ої зміни, цебто додатково навантажуючи вчителів.

Всі ті розрахунки виходять з того, що теперішню мережу педагогічних ВИШів не буде поменшено і не буде зменшено кількости охоплених ними студентів. Зазначу, одначе, що теперішній стан державного бюджету викликає досить настирливі думки, щоб усі педагогічні технікуми передати на місцевий бюджет та скоротити їх мережу. Це довело б до ще більшої недостачі потрібної кількости вчителів і ще б збільшило незабезпечення навчальною силою переведення загального навчання.

Зрозуміло, зазначені цифри трошки підвищуються за переведеним тепер переглядом учительських кадрів щодо їх дійсної

здатности до переведення вчительської роботи в радянських школах, за їх суспільно-політичною діяльністю тощо. Гадаю, що ці цифри не будуть великі й не можуть впливати на переведення загального навчання. Коли б сума тих учителів перевищила який десяток чи сотку, то довелося б лише знайти шляхи для додаткового притягнення нових кадрів.

VII

Для висвітлення якости навчання трудшкіл, на жаль, ми не маємо ніяких цифрових даних, що на підставі їхньої аналізи можна було б перевести перевірку.

Ми маємо лише окремі спостереження, залви, листи, респонденції і т. ін. На підставі їх треба визнати, що якість навчання по трудшколах, за останні роки підвищилася, зокрема по міських школах, по робітничих районах та по семирічках. Одначе, і тепер якість навчання недостатня, і потрібні ще значні зусилля й досить велика робота для того, щоб підтягти ту якість на рівень, що відповідав би потребам життя й культурному попитові трудящого населення. Дані з галузі ліквідації неписьменности показують, що рецидив неписьменности серед тих, що закінчили радянську школу, зокрема за останні роки, менший, аніж серед тих, що закінчували стару школу. Відсоток рецидивів зменшився майже в $2^1/_2$ раза.

Одначе, час, що на протязі його зроблено зазначені спостереження, досить незначний, щоб із нього можна було б робити обґрунтовані висновки.

Другий покажчик підвищення рівня якости трудшкіл, зокрема семирічок, є успішність учнів, що закінчують семирічку і поступають до профшкіл. Загальне і тверде спостереження, що, як правило, успішність учнів профшкіл, що закінчили семирічку, є в декілька разів вища, аніж успішність тих учнів профшкіл, що семирічки не проходили. Одначе, і цей покажчик не можна визнати достатнім, оскільки він не виявлений статистичними підрахунками, і тому спостереження носить часто-густо суб'єктивний характер.

Якість навчання є функція багатьох факторів, у тому числі й вищенаведених. Коефіцієнтом якости навчання можна визнати — і це загально визнано — розмір витрат на навчальну частину на одного учня. Як зазначено вище, у нас він вельми низький: в минулому році рівнявся 1 карб., а в поточному році збільшився на 5%, цебто до 1 карб. 5 коп., пересічно для цілої України підвищуючись для міст і для робітничих округ. Це цілковито визначає політику Народнього Комісаріяту Освіти щодо директив у справі внутрішнього розподілу між різними категоріями витрат сум, що відпускаються на соціяльне виховання, на трудшколи. Не зменшуючи, а, навпаки, підвищуючи в абсолютних сумах зарплату вчителів і їхнє матеріяльне забезпечення, Народній Комісаріят Освіти ставить своїм завданням зменшити відсоток, що припадає на фонд зарплати в загальному фонді витрат на трудшколи, шляхом підвищення процентів сум, затрачуваних на навчальну частину та взагалі на учбову роботу трудшкіл.

Для порівняння подаю дані про розмір витрат на учбову частину одного учня по школах першого ступеня за місцевим бюджетом РСФРР в 1926/27 році та розмір загальної суми витрат на одного учня (див. табл. на стор. 284.)

(По УСРР й по РСФРР дані про витрати на одного учня, рахуючи й зарплатню, але без ремонту й будівництва; по РСФРР дані взято за збірником Наркомфіну РСФРР «Міський бюджет 26/27 р.»).

Наведені дані показують, з одного боку, що пересічний рівень усіх витрат на одного учня, а зокрема витрати на навчальну частину на одного учня по Україні вже наближаються до пересічного рівня і загальних витрат на одного учня й витрат на навчальну частину по РСФРР, а це саме складає матеріяльну базу якости навчання школи.

Водночас треба відзначити, що УСРР і всі її райони щодо витрат на загальне навчання стоїть далеко вище, аніж такі райони РСФРР, як Центрально-Чорноземний, Нижньо-Волзький, Західній, Південно-Східній та Козаккіргизький. А щодо загальної суми витрат на одного учня, то від України відстає

Південно-Східній район та Козаккіргизький. Західній район, Середньо-Волзький і Нижньо-Волзький лише на незначну суму перевищують стан витрат по УСРР.

Республіки та райони		Витрати на одного учня в загальній сумі	Витрати на навчальну частину на одного учня
УСРР	Правобережжя з Києвом	12,5	0,96
	Правобережжя без Києва	12,7	0,89
	Полісся	14,3	0,98
	Степ.	14,1	0,84
	Дніпропетровський район	14,5	1,14
	Лівобережжя без Харкова	14,8	0,90
	Лівобережжя з Харковом	15,4	1,05
	Гірн.-пром. район	18,4	1,66
	Пересічно по УСРР	14,3	1,05
РСФРР	Півд.-східн. район	10,1	0,56
	Центральн. чорнозем.	14,9	0,90
	Козаккіргизький	15,1	0,87
	Західній	16,8	0,62
	Середньо-Волзький	17,1	1,11
	Нижньо-Волзький	17,6	0,82
	Центр. промисл. (без Москов. губерні)	20,4	1,60
	Північно-західн. (без Лен. губ.)	21,1	1,56
	Уральський	20,5	1,57
	Сибірський.	20,9	1,45
	Північний	21,9	1,38
	Кримський АСРР	22,6	1,16
	Дальносхідній	23,9	?
	Пересічно по РСФРР без Моск. та Лен. губ.	19,9	1,06

Водночас зазначена таблиця показує, що щодо матеріяльної бази, якости навчання, рівня витрат на навчальну частину

школи на Україні вже наздоганяють пересічний рівень по РСФРР і що рівень витрат на навчальну частину по гірничо-промисловому району вже дорівнюється найбільш забезпеченим районам РСФРР. Але ж уже для України в цілому треба й надалі вжити всіх заходів для підтягнення рівня по основних районах УСРР до рівня найбільш культурних районів РСФРР.

Врешті, зазначена таблиця цілковито виявляє причину тих незадоволень якістю шкіл, які ми бачимо в заявах, листах, кореспонденції багатьох робітників та селян. Тут ми маємо «історичні ножиці» між культурним попитом трудящого населення нашої республіки, що їх пробудила Жовтнева революція, з одного боку, і загальною матеріяльною базою, що ми маємо в наслідок попереднього панування маєтної кляси.

Це підкреслює особливо яскраво, що забезпечення культурних потреб населення і навіть піднесення якости елементарного навчання, що є культурною передумовою цілого соціялістичного будівництва, в свою чергу обумовлено соціялістичним будівництвом і розвитком продукційних сил нашої країни.

Для характеристики якости наших шкіл зазначу, що ускладнений і затруднений характер місцевого бюджету по деяких округах привів до того, що окрвиконкоми, провадячи економію в своєму місцевому бюджеті, провели скорочення витрат на трудшколи: в деяких округах скорочено четверту групу чотирирічки. Отже, таким робом по Україні 4-річок в дійсності є біля 4.000, 3-річок біля 2.000, себто шкіл без 4 групи, де учні закінчують після 3 років навчання, і біля 2.000 шкіл, де в поточному році не приймали до першої групи, даючи 4-річне навчання тим учням, що є зараз, що були в минулому році, але вже зменшивши на рік охоплення школою нових учнів. Це, зрозуміло, зменшує якість навчання по тих школах. Піднесення якости навчання потребує багато зусиль і забезпечення багатьох боків роботи трудшкіл. Зокрема велике значіння для піднесення якости шкіл має притягнення до цього питання уваги широких кіл і організацій робітників та селянства. Питання трудшкіл досі мало було предметом уваги нашої преси. Конче потрібно дати вказівки нашим центральним та округовим газетам в цій справі, звернути

на це увагу робкорів та селькорів, присвячувати замітки, кореспонденції та статті в пресі, що виявлють хиби нашої школи, притягуючи таким робом ціле робітництво до впливу на школу, до виявлення її хиб, до їх виправлення, до керівництва справою трудшколи.

Велике значіння в справі переведення загального початкового навчання має питання про систему народньої освіти, ув'язку програм трудшкіл з програмами профшкіл і т. інше. Ці питання стоятимуть окремо на обговоренні партнаради, скликаної ЦК ВКП(б), тому цих питань я зараз зачіпляти не буду, як також і багатьох інших важливіших питань, як, наприклад, про аґрономізовані трудшколи, про трудшколи, як базу фабзавуча, про школи селянської молоді та інші окремі типи трудових шкіл, про усунення дітей наймитів та бідноти до другого концентру трудових шкіл та про інші питання, що потребують окремого обговорення.

Друковано окремою книжкою під тим же заголовком. ДВУ, 1928 р.

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІТИКУ В ТРУДШКОЛАХ (УКРАЇНІЗАЦІЯ ШКІЛ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦМЕНШОСТЕЙ)

I

Національна політика, що її переводить наша партія в складних умовах України, потребує знову і знову перевірки. Лише така постійна перевірка дає можливість уникнути окремих хиб і можливих збочень. Лише критична перевірка може виявити дійсні потреби життя і їх задовільнити. На порядку денному стоїть завдання перевірити як переводиться національна політика в галузі трудшкіл.

Перше: загальне порівнання розподілу населення і розподілу трудшкіл за національною ознакою.

Переведені ЦСУ 2 переписи — загальний перепис населення з 17/XII 26 р. та шкільний перепис УСРР з 15/XII 27 р. — дають можливість провести порівняння того, як саме розподіл населення за національною ознакою відповідає викладовій мові, що нею вчаться учні по наших трудшколах.

Порівняльна таблиця, що її дає ЦСУ УСРР, така (див. табл. на стор. 288).

Дані цифри вже ставлять кілька питань, що їх треба виявити. Відсоток учнів, що вчаться українською мовою, майже на 5% нижчий від відсотка української національности серед цілого населення. Відсоток росіян, за національністю, майже на 1,5% менший, аніж відсоток учнів, що вчаться російською мовою. У німців той відсоток однаковий. Для решти ж національностей відсоток учнів за викладовою мовою значно менший, аніж відсоток тої національности серед усього населення України. Зокрема, велике розходження тут для малочисленних національностей — татарської, грецької та чеської. Ці дані

ставлять питання про детальнішу перевірку зазначеного співвідношення. Порівняймо, як забезпечено учнів національною викладовою мовою, виходячи не з розподілу населення за національністю, а з його розподілу за національною мовою. Дані такі:

Національність та мова викладання	Відс. насел. даної національности до всього населення	Відс. учнів, що їм викладається даною нац. мовою, до заг. кількости всіх учнів
Українська	80,1	75,9
Російська	9,2	10,6
Єврейська	5,4	2,9
Польська	1,6	0,9
Німецька	1,4	1,4
Молдавська	0,9	0,4
Білоруська	0,3	—
Татарська	0,1	0,01
Грецька	0,4	0,005
Болгарська	0,3	0,2
Чеська	0,1	0,03
Українська та російська	—	6,1
Інші	0,2	1,5

Національна мова	Відсоток населення за мовою	Відсоток учнів за мовою
Українці	76,2	75,9
Росіяни	15,3	10,6
Євреї	4,1	2,9
Поляки	0,8	0,9
Німці	1,3	1,4
Молдавани	0,8	0,4

Данних для дрібних національностей в цій таблиці не наведено, бо вони не змінюють картини, вказаної в попередній таблиці. Невідповідність зазначеного перед тим залишається в повній силі.

Отже, ставлячи окремо розгляд питання про задоволення школою дрібніших національностей: білоруської, татарської грецької, болгарської, чеської й інших, візьмімо зокрема співвідношення найбільших національностей. Відсоток учнів, що одержують освіту українською мовою, менший (хоч лише на 1%) проти відсотку населення за українською мовою.

Щождо російської *мови*, то співвідношення утворюється зовсім інше, аніж коли брати ознаку національности. На 9,2% громадян російської національности з загальної кількости національностей припадає 10,6% всіх учнів, що дістають освіту російською викладовою мовою.

Але ті 10,6%, що навчаються російською мовою, відповідають 15,3% всього населення, що визнало за свою рідну мову — російську.

Щождо решти національностей: польської, німецької та молдавської, то розходження між відсотком населення тої національности й відсотком учнів з тою викладовою мовою значно зменшується, коли брати не національну ознаку, евреїв, поляків тощо, а їхню рідну мову.

Отже головне питання, що постає й потребує окремої аналізи, це є питання про співвідношення між числом учнів з російською викладовою мовою і відсотком населення з російською рідною мовою.

Друге питання, що його треба окремо аналізувати, це різниця між відсотком учнів з єврейською викладовою мовою і відсотком населення єврейської національности з єврейською рідною мовою.

II

Щоб виявити причини зазначеної розбіжности, наведімо цифри різнобіжности, що перепис виявив між кількістю найбільших числом національностей і кількістю найпоширеніших мов.

Назва національности та рідної мови	Кількість за націон. ознакою	Кількість за мовною ознакою	+ або —
Українська	23.218.860	22.104.218	—1.114.642
Російська	2.677.169	4.425.869	+1.748.700
Єврейська	1.574.391	1.197.967	— 376.424
Польська	476.435	221.955	— 253.480
Німецька	393.929	379.416	— 14.513
Молдавська	257.794	248.392	— 9.402
Грецька	104.666	86.843	— 17.823
Болгарська	92.078	88.536	— 3.542

Ці дані показують, що російську мову визнають 1.758.700 громадян іншої національности. Всі ж інші національності, крім російської, лише в частині визнають за свою рідну мову відповідну національну мову. З українців 1.114.642 визнають за свою рідну мову не українську а іншу, а саме — російську. Точніше сказати: національні співвідносини тут складніші. За детальнішою аналізою, майже 200.000 росіян визнали, при переписі, за свою рідну мову українську, як і деяка кількість громадян інших національностей. Але для того, щоб не ускладняти аналізи, можемо визнати, що до уваги можна приймати лише цифрові результати цих співвідносин.

Отже можна і треба виявити забезпеченість кожної національности (республіки) викладанням в школі національною мовою, виявляючи, чи відповідає відсоток учнів з даною викладовою мовою відсоткові населення з такою ж рідною мовою, вирізняючи в окрему групу громадян даної національности, що своєю рідною мовою визнають не свою національну. Зокрема таке питання стоїть щодо України.

Попередні дані показали, що до цілої України відсоток учнів, що вчаться українською мовою, нижчий, аніж відсоток населення з українською мовою. Таким робом, коли брати такі загальні цифри, то треба визнати, що українізація трудшкіл для цілої України не перебільшена, навпаки, українізація трудшкіл ще не дорівнює поширенню української мови серед населення, але майже підійшла до цього і розходження є лише на один відсоток. Абсолютно не мають підстав заяви т. Ларина про те, ніби на Україні школи переукраїнізовано. Точні цифрові дані, коли взяти всю Україну в цілому, показують, що відсоток учнів, що одержують освіту українською викладовою мовою, не більший, а, навпаки, менший від відсотка населення української національности, а також населення з українською рідною мовою. Трохи інші дані ми дістанемо, коли візьмемо розподіл за викладовою мовою не учнів, а самих шкіл, цебто шкільної одиниці з українською викладовою мовою. Шкільна одиниця 81,6% при зазначенні відсотка учнів, що їх участь 75,8%. Але основною головною ознакою повинно бути встановлення відповідности між національною мовою, з одного боку, і кількістю учнів, що проходять навчання відповідною мовою — з другого. Треба також зазначити, що більший відсоток шкіл з українською викладовою мовою відповідає числу людности української національности на території УСРР. Отже лише не сумлінністю тов. Ларина можна пояснити його заяву про переукраїнізацію трудових шкіл на Україні, оскільки він брав за ознаку ступеня українізації не відсоток учнів з українською викладовою мовою, а відсоток шкіл, а висновки робив про буцімто переведене на Україні насильство щодо людей.

Окремо треба поставити питання про 100.000 українців, що визнали за свою рідну мову не українську, а російську. (точніш сказати, частина українців визнала своєю мовою молдавську та інші мови, але ці цифри прекрасно компенсуються тим, що деяка кількість цих національностей визнала за свою рідну мову — українську).

ЦСУ УСРР подало цікаву таблицю що показує наслідки асиміляційного процесу в попередню добу історії України.

Вживають мови в відсотках до загальної кількости даної національности:

Української УСРР	Місто		Російської УСРР	Місто
94,2	75,4	Україн. чолов.	5,6	23,0
94,1	73,0	» жінки	5,6	25,0
1,4	0,9	Росіяни чолов.	98,3	98,4
1,4	0,9	» жінки	98,3	98,4
0,9	0,7	Євреї чолов.	22,8	28,6
0,8	0,6	» жінки	22,4	27,9
48,8	17,3	Поляки чолов.	6,9	29,6
47,1	14,1	» жінки	6,9	26,8
1,4	2,4	Німці	3,5	28,9
4,2	7,2	Молдавани	1,8	13,7
0,8	1,4	Греки	17,1	69,6
1,4	2,7	Болгари	4,0	41,0
5,1	3,2	Білоруси	74,0	76,5

Отже величезна кількість — 1.100.000 українців з російською рідною мовою — це ті, що перебувають по містах та селищах міського типу.

Як загальну лінію щодо русифікованих попередньою історичною добою українців — партія визнала лінію на їх приєднання до української культури й української мови, що має відбутися поступово, неґвалтовно, з конче потрібною увагою до їх культурних запитів (див. промову т. Кагановича на пленумі ЦК в 1926 і на початку 1927 року).

III

Ці наведені цифри говорять однак про національний розподіл, розподіл за мовою всього населення взагалі. Одна з основних помилок т. Ларина була саме та, що він брав дві не досить зрівнювані категорії даних. Він брав, з одного боку, розподіл за національною та рідною мовою всього населення, а порівнював його з розподілом за мовою викладання шкіл, або учнів. Таке порівняння може дати лише приблизний висновок, бо не можна заздалегідь визнати, що мовні співвідносини серед населення однакові за зростовим станом.

На жаль, ЦСУ в своїх підрахунках обмежує це лише загальними даними про мовний розподіл населення, воно подає також дані про зростовий склад різних національностей, але не подає зовсім цих даних про різні мовні національні групи. Лише на підставі апалізи таких даних про відсотковий розподіл різних зростовних груп за тою мовою, що вони визнавали своєю рідною, можна було б встановити дійсну відповідність між рідною мовою учнів та викладовими мовами, що ними вони дістають освіту.

Конче потрібно, щоб ЦСУ провів таку розробку й подав дані про те, як розподіляється за рідною мовою та за віком населення УСРР. Зокрема, треба мати такі дані по окремих округах і навіть по районах. Лише такі детальні дані дали б змогу виявити правильну лінію щодо викладання тих чи інших мов для дітей того чи іншого віку з різних округ і районів. За браком таких даних ЦСУ доводиться користуватися іншими даними, наведеними в виданнях ЦСУ, а саме про зростовий розподіл за національністю, що дає нам змогу порівнювати їх з письменністю різних таких зростовних і національних груп.

На підставі даних ЦСУ Наркомос за моїми вказівками зробив такі вирахунки. Окремо виділено дитяче населення шкільного віку від 8 до 14 років. Загальна кількість їх для України 2.778.962, що за національністю розподіляються так: українців — 79,7%, росіян — 8,8%, євреїв — 6,4%, поляків — 1,4%, німців — 1,3%, молдаван — 0,5%.

Вираховано й ступені письменности такої маси дітей за національними групами, що дало такі наслідки:

Серед дітей українців віком 8 — 14 р. письменних — 59,1%, серед росіян — 66,6%, серед євреїв — 87,2%, серед німців — 78,6%, серед поляків — 58,3%, серед молдаван — 34,2%.

Отже, крім молдаван, що серед них письменність стоїть занадто низько, — це потребує далі серйозної уваги, серед усіх дітей шкільного віку найменш охоплені письменністю, — як рівняти до росіян, євреїв і німців, — українці стоять на низькому рівні. Польська група в відсотку письменности трохи відстає від української.

Ці дані показують, що напрямок, в якому треба напружувати далі енергію, переводячи загальне початкове навчання і тим ліквідуючи неписьменність серед дітей шкільного віку, і шкільну роботу треба спрямувати так, щоб не закріплювати й тим паче не побільшувати різниці культурного рівня між різними національними групами дітей різницею ступеня їхньої письменности. Отже треба, не зменшуючи, а навіть збільшуючи ліквідацію неписьменности серед євреїв і німців, що мають понад $^3/_4$ всіх дітей письменних, — посилити шкільну роботу з тим, щоб більше охопити письменністю шкільну групу дітей українців, росіян, що серед них одна третина неписьменних, дітей українців, поляків, що серед них $^2/_5$ неписьменних, і тим паче молдаван шкільного віку, що серед них $^3/_4$ анальфабетних.

Треба зазначити, що серед малочисленних національностей тую роботу, звичайно, з відповідною затратою уваги, сил і коштів, провести буде значно легше, аніж серед найчисленніших національностей групи дітей шкільного віку української, бо коли порівнювати не відсоток неписьменних дітей шкільного віку різних національних груп, а абсолютні цифри цих неписьменних, то матимем величезну кількісну різницю неписьменних дітей шкільного віку (8 — 14 р.) в абсолютних цифрах:

Українців	1.534.302
Росіян	122.750
Євреїв	26.188
Німців	9.665
Поляків	26.941
Молдаван	24.767

Але ці цифри показують, що для переведення загального навчання потрібно абсолютну цифру коштів, сил, шкіл і т. ін., що треба значно більшу увагу зосередити на навчанні шкільної групи української національности порівняльно з іншими групами.

Кажучи це, я підкреслюю, що тут мова йде про абсолютні цифри, а не відносну перевагу або увагу щодо переведення роботи серед різних національних груп шкільного віку. Розмір

тої уваги й напружености для переведення загального навчання, для підведення до однакового рівня повинен бути, на мою думку, обернено-пропорційний відсоткові неписьменности серед різних національних груп дітей шкільного віку. Порівняльний рівень письменности серед дітей шкільного віку різних національностей найбільше виявиться, коли взяти рівень письменности одної якоїсь групи за 100%. Коли так взяти за 100% рівень письменности серед української національної групи дітей шкільного віку, то рівень письменности росіян буде 112,7%, євреїв — 147,5%, німців — 133%, поляків — 98,6%, молдаван — 57,9%. Отже звідси, на мою думку, виникає те, що напруженість і увага до боротьби з неписьменністю дітей шкільного віку, цебто охоплення їх шкільним навчанням, повинні на найближчий період щодо молдаван бути вдвічі більші, аніж до українців, щоб можна було їх письменність довести приблизно до одного рівня.

Коли взяти за 100% рівень письменности шкільної групи дітей росіян, то, порівняльно, рівень українських дітей буде 88,7%. З цього виходить таке: щоб підвести рівень письменности тої української групи дітей шкільного віку до рівня письменности дітей росіян того ж таки віку треба не менш як на 10% більше напруженості й сил обернути на охоплення школою дітей українців.

Коли порівнювати з рівнем письменности серед дітей шкільного віку євреїв і брати той рівень за 100%, то порівняльний рівень письмености серед дітей того віку росіян буде лише 76,4%.

Отже звідси виникає: щоб підтягнути дітей росіян шкільного віку дота кого ж рівня письменности, як діти євреїв, треба майже на 25% більше затратити сил і уваги щодо охоплення школою дітей росіян.

Звичайно, як зазначено перед тим, ті наведені дані говорять про розподіл дітей шкільного віку не за їх рідною мовою, а за національністю; і тому висновки з тих статистичних даних ще треба з достатньою увагою корегувати, але все ж таки загальний напрямок вони дають щодо переведення початкового навчання серед дітей шкільного віку.

Зазначені різнобіжності щодо рівня письменности і охоплення письменністю дітей шкільногов віку від 8 до 14 років ще побільшені для наймолодшого віку. Для дітей 8-літок відсоток письменности по різних національних групах буде такий: українців — 33,4%; росіян — 41,3%; євреїв — 67,0%; німців 52,0%; поляків — 32,5%; молдаван — 18.8%. Серед дітей 9-літнього віку той рівень письменности буде такий: українців — 52,9%; росіян — 61,1%; євреїв — 82,5%; німців — 72,0%; поляків — 47,9%; молдаван — 28,7%.

Коли порівняти письменність, взявши той рівень у одної національної групи за 100%, то порівняльний рівень інших національних груп, прийнявши рівень письменности української групи за 100%, буде такий: у 8-літок — росіян — 122,0%, євреїв — 198,0%, німців — 153,6%, поляків — 96,0%, молдаван — 55,5%.

Для дітей 9-літок: росіян — 115,5, євреїв — 155,9, німців — 136,1, поляків — 90,5, молдаван — 54,3.

Отже розходження рівня письменности у 8-миліток і 9-тиліток між молдаванами та українцями ще більше, аніж для цілої зростової групи 8 — 14-тиліток, взявши до уваги, що початкове навчання починається саме з 8 — 9-тилітнього віку. Це дає нам вказівки про те, що увага до притягнення до школи дітей 8 — 9-тиліток молдаван, порівняльно з українцями, повинна бути тим паче загострена. Застерігаю, ті розрахунки, що навів я, є лише попередні і показують лише напрямок, а не будь-який проєкт якоїсь директиви. Завданням національної політики, переведеної в соціяльному вихованню, повинно бути зближення ножиць культурного рівня дітей різних національностей.

IV. ПОРІВНЯЛЬНИЙ РІВЕНЬ ПИСЬМЕННОСТИ ХЛОПЦІВ ТА ДІВЧАТ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ОЗНАКОЮ

Різниці стану письменности серед дітей шкільного віку різних національних груп, виявлені вище, ще більші, коли брати окремо хлопців та дівчат. Коли взяти відсоток письменних серед дітей окремо чоловічого і жіночого роду, то різниця культурного їх рівня різниця рівня письменности їх буде ще більша.

Відсоток письменности серед хлопців 8 — 14 років такий:

Серед українців — 70,0%; росіян — 72,6%, євреїв — 86,1%, поляків — 83,2%, німців — 79,5%, молдаван — 50,1%.

Серед дівчат же того самого віку рівень письменности такий:

Українки — 47,9% росіянки — 66,0%, єврейки — 88,2%, полячки — 59,9%, німки — 78,1%, молдаванки — 18,0%.

Отже, коли взяти рівень письменности українок за 100% та порівняти до іншого рівня в інших національних групах дівчат, то рівень буде такий:

Росіяни — 126,5%, євреї — 184,2%, поляки — 110,4,% німці — 163,0%, молдавани — 37,6%.

Отже, щоб підвести до загального рівня письменности дівчат, наприклад, дівчат молдаванок, треба буде ще більш уваги і сили звернути, аніж до молдаванських дітей взагалі.

Який факт ще потребує окремої уваги? Треба зазначити, що серед дітей 8 — 14 віку у євреїв дівчат відсоток письменних більше аніж у хлопців. У єврейських дітей 8-літнього віку письменних серед хлопців 67%, серед дівчат — 66,9%, але починаючи з 9-ти років співвідношення щодо письменности протилежні. В 9-тилітнього віку — у хлопців — 81,7%, у дівчат — 83,2%; у 10-літнього віку у — хлопців — 85,1%, у дівчат — 87,4%, у 11-літніх — у хлопців — 90,1%, у дівчат — 92,7%; у 12-літніх — у хлопців — 89,9%, у дівчат — 92,7%. У 13-літніх — у хлопців — 91,4%, у дівчат — 93,9%. У 14-літніх — у хлопців — 90,7%, у дівчат 93,5%. Таке співвідношення зберігається і у вищого віку дітей аж до 17-ти років: у 15-літніх — у хлопців 90,5%, у дівчат — 92,8%, у 16-літніх — у хлопців — 91,3,% у дівчат — 92,8%, у 17-літніх — у хлопців — 92,3%, у дівчат — 93,4%.

Починаючи з 18 років відсоток письменних у дітей чоловічого роду вже знову вищий, порівнюючи з дівчатами. Цей більший відсоток письменних у дівчат, аніж у хлопців, серед дітей шкільного віку євреїв потребує до себе окремої уваги. Причини тому є і ті, що у євреїв, очевидячки, починають працювати з-за ради кусня хліба з самих молодих літ і коли це так, то, очевидячки, треба б передбачити відповідні умови для переведення загального навчання серед євреїв дітей чоловічого роду.

V. ПЕРЕВЕДЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ТРУДШКОЛАХ РОБІТНИЧИХ ОКРУГ

Одним з найпоширеніших забобонів є думка, ніби наші трудові школи переукраїнізовано, зокрема в робітничих районах, і що це саме б'є робітників. Статистичні розрахунки ЦСУ дають такі дані щодо цього:

В гірничому районі УСРР, де українська національність становить 60,2% національности, викладовою мовою українською охоплено лише 35,8%, такі ж цифри для російської мови дають 32,5% на 31,5% російської національности серед населення. По округах це дає таке:

Артемівська округа — українців 72,8%; учнів в школах з українською викладовою мовою — 46,9%.

Луганська округа — українців — 51,7%, учнів в школах з українською викладовою мовою — 20,4%.

Сталінська округа — українців — 54,3%, учнів в школах з українською викладовою мовою — 35,5%.

Дніпрянський промисловий район має на 83% українського населення, а учнів в школах з українською викладовою мовою 77,4%.

Але треба зазначити, що серед українців гірничого району чимало є українців не з українською, а з російською мовою. В Артемівській окрузі — 93.442, в Луганській — 83.142, в Сталінській — 61.595.

Здебільшого це населення міське: в Артемівській міське населення українське за національністю, але з російською мовою 65.446 чол., в Луганській — 45.104, в Сталінській — 43.979 з російською мовою.

Разом беручи, понад 150 тисяч українців з російською мовою на загальну кількість населення цих трьох округ — 2.236.252. Оскільки в гірничому районі діти од 8 до 14 років становлять майже 15%, то з тої зазначеної кількости українців приблизно 150.000, українців за національністю, але з російською мовою, лише щось із 20.000 — 22.000 будуть діти шкільного віку на загальну кількість дітей того району 200.000. Отже справа йде про 10% загальної кількости дитячого населення шкільного

віку гірничого району. Тут перед нами стоїть загальна лінія, що її намітила наша партія, на поступове і повільне притягнення цих дітей до української мови і української культури.

Не треба забувати при тому, що мова тих українців за національністю, що визнавали своєю рідною мовою російську, в дійсності занадто мішана і переведення серед них навчання українською мовою порівняльно із російською водночас навчить їх обох мов.

IV. ХАРАКТЕР ПЕРЕВЕДЕННЯ УКРАЇНІЗАЦІЇ ШКІЛ

Переведення в наших школах українізації не має гвалтовного характеру, про це яскраво свідчать цифри, наведені в праці ЦСУ про підсумки перепису населення УСРР з 17/XII 26 р., де наведено дані про розподіл різних національних груп за письменністю різними мовами. На жаль, ЦСУ лише дає дані окремо для чоловіка і для жінки і не дає спільних пересічних цифр для національних груп. З числа письменних кожної національної групи населення припадає тих, що письменні одною мовою з різних національних груп, стільки: росіяни, письменні лише своєю мовою — 82,7%, українською мовою — 1,6%, російською і українською — 12,5%.

Українців письменних своєю мовою — 41,8%, лише російською — 30,1%; своєю і російською — 26,6%.

Євреїв своєю мовою — 9,5%, українською — 1,4%, російською — 23,5%; своєю і українською 2,9%. Своєю і російською — 12,8%.

Отже, більшість населення України українці за національністю письменні більш як на половину в російській мові, при чому третина письменна лише в російській мові.

Навпаки, росіян, що письменні лише в українській мові, менше ніж 2%.

Ці дані ясно показують, що загальний характер переведеної роботи у справі навчання й ліквідації неписьменности не має, сказати б, переукраїнізаторського характеру, а навпаки, тут ще не все зроблено, що треба, бо серед українців одна третина неписьменних в українській мові, і показує, що саме тут серед них

утворюється ґрунт рецидивів неписьменности, і пересічно для України досягає 30%. Він, зрозуміло, занадто високий, як рівняти до тих груп, що письменні не в своїй рідній мові.

VII. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОКРЕМИХ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШОСТЕЙ

Щодо забезпечення окремих національних меншостей, то я зараз не буду цього торкатися, потвержуючи лише попередні зазначення про те, що з найменше численними нацменшостями справа загального початкового навчання зараз стоїть кепсько, що тут треба посилити увагу і розгорнути ширшу роботу. При чому, як зазначено вище, уважна й енергійна робота щодо розгорнення загального початкового навчання серед тих національностей повинна бути прямо-пропорційна відсоткові неписьменних серед дітей цих національностей.

15. V. 1928

ПРО ЗАВДАННЯ СОЦВИХУ

Соцвих потребує нових сил і більшої уваги до себе. Тими силами, що зараз є, ми не можемо провести ті завдання, що поставлені перед НКО. Одне з головніших завдань — це переведення загального початкового навчання, що мусить стояти на чільному місці в роботі Упрсоцвиху, при чому це завдання мусить бути поставлене в такому напрямкові, як зазначено в тезах по доповіді ВУК'а Робос і на Всесоюзному з'їзді спілки Робос.

Упрсоцвих має перед собою установи здебільшого місцевого бюджету і фактично досі не приймав участи в кошторисній і плянovій роботі, як теж фактично не цікавився місцевим бюджетом.

Питаннями колумови, що складалися Наросвітами з профспілкою Робос на місцях, Соцвих теж не цікавився, і у нього теж даних немає про те, як пройшла колумова.

Який фонд Соцвиху по цілій Україні, як він розподіляється по окремих фондах: зарплатні, учбовий, ремонту, фонд будівництва і стипендіяльний, теж про це даних немає. Упросоцвих фактично цих питань перед собою не ставив. Надзвичайно глибоким провінціялізмом тхло від роботи Упрсоцвиху. Він обмежив себе лише частиною питань, не брав усіх питань Соцвиху в широкому державному обсязі. Його підхід до справ був не державний, себто клясовий, а ремесницький, груповий, здебільшого вузько методологічний, освітянський і просвітянський, а не клясовий. В такому важливому питанню, як місцевий бюджет і питома вага Соцвиху, такі питання, як розподіл фонду, не стояли перед Соцвихом, і в цих питаннях фактичного керівництва з боку НКО і Упрсоцвиху не було.

Ці питання треба поставити і проробити для того, щоб од кустарництва в окремих справах перейти до керівництва Соцвихом у державному маштабі.

Я вказав, що на чільному місці мусить бути справа початкового загального навчання, а тут на першому місці уваги Соцвиху мусить бути 4-річка.

План переведення початкового загального навчання мусить бути перевірений з погляду забезпеченості реальности. В поступовому розвиненні загального навчання стоїть завдання про переважність уваги до прикордонної смуги та до робітничих районів. Справа фонду регулювання мусить зацікавити Упрсоцвих; як він розподіляється, які претенсії можна до нього поставити і як треба використати його для переведення важливих завдань.

Упрсоцвих мусить поставити питання про неповну 4-річку. У нас половина 4-річок це в дійсності 3- 2- і 1-річки, значить вивчення місцевих бюджетів, ролі й долі там Наросвіт зокрема Соцвиху, мусить бути поставлене.

З цього погляду ми мусимо підходити до питань про 7-річку.

Кладучи увагу в першу чергу на 4-річку, ми однак не можемо ставити перешкоди розвиненню мережі 7-річки. 7-річка розвивається. Це конечна потреба культурного розвитку України і забезпечення культурних передумов соціялістичної перебудови країни, але треба перевірити діяльність і лінію Наросвіт і інспекторів. В цій справі є багато перегибів, а іноді занедбання розвитку 7-річок коштом поширення мережі 4-річок і є навпаки — занедбання 4-річок для посилення 7-річок. При чому не зосереджено уваги у містах на передмісті, на робочих окраїнах, а також селу в порівнянні з містом дається мало уваги. Тут треба проводити правильну клясову політику в справі будування шкільної мережі. Ми не можемо приймати спрощену відповідь: не розвивати 7-річок, а беріться за 4-річки, бо така відповідь недостаточна. Упрсоцвих мусить провести аналізу того, що є, мусить вивчити мережу з матеріялів статистичного інформаційного відділу та з даних ЦСУ. Й вони можуть бути підставою для наших висновків. У нас на 17 тисяч трудшкіл є 2.700 семирічок, тобто пересічно одна семирічка на вісім чотирирічок.

По окремих округах є відхилення наверх і вниз. Буває співвідношення одна 7-річка на 8 трудшкіл, буває і одна на 10 і 12. До 7-річок не можуть зараз попасти всі учні 4-річок, і тому поруч питання про загальне початкове навчання встає перед нами питання справи 4-річки, а в ньому виникає питання про регулювання складу учнів 4-річки, передусім за соціяльною ознакою.

Питання не в тому, щоб закривати семирічки, а в тому, щоб поширювати й 7-річки й 4-річки.

Зокрема, треба мати на увазі, що Наркомос виявився неспроможним виконати резолюцію ЦК партії в справі сільських наймитів. Упросоцвих навіть не знає, скільки наймитів по школах, як вони забезпечені стипендіями.

Перед Упрсоцвихом стоїть питання перевірки складу соцвихівського округового апарату. Соцвихівська інспектура здебільшого позапартійна, недосить кваліфікована збюрократена й через те робить не раз великі перекручування. Ми фактично не вели перевірки роботи нашої соцвихівської інспектури й Упрсоцвих не знає хто такі його інспектори на місцях. Треба зайнятися цим питанням.

Питання програм та підручників треба проробляти разом з ДНМК.

Головне завдання в сучасний момент, це боротьба з лінією огульної чистки вчителів. Це неправильна, хибна лінія, коли ділову постійну поточну роботу перевірки замінено кампанією чистки. Ця лінія мала широке пристосування, бо НК РСІ, давши загальну директиву про чистку радянського апарату, поширив її і на вчителів, при чому пройшло таке звільнення вчителів, що позакривали школи в Чернігові, в Києві, Бердичові, Маріуполі. Це є підміна постійної роботи перевірки вчительського складу з урахуванням всіх особливостей, які цей кадр має, чисткою радянського апарату. З цим треба боротися. Нам треба виявити все вороже нам, але й використовувати, як казав *Ленін*, усе більш-менш лояльне до радянської влади. Це питання перед нами стоїть тим гостріше, що у нас великий брак учительського кадру. Клясову лінію в школі, як основне

завдання, треба вміти переводити, треба оволодіти тими силами й кадрами, які є. Тут перед нами спільна робота з профспілкою.

Тепер стоїть перед нами завдання комуністичного виховання; спостерігається послаблення виховавчої роботи з боку нашої школи і формальне знання учнів хоч підвищилось трохи, порівнюючи з тим, що було минулого та позаминулого року, але все таки стоїть вельми низько ще й досі. Тепер є зріст рівня формальних знань учнів, але ще недостатньо. Вельми важливою проблемою є справа другорічників. В одній Харківській окрузі коштують оці дворічники великі суми, а коли підрахувати, скільки їх по всій Україні, то будемо мати коефіцієнт нашої роботи. Треба повести боротьбу за якість роботи. Ми пред'являємо до держави вимоги на нові мільйони, тому що неправильно ми використали ті мільйони, які мали.

Це треба конче виявити. Дотепер ми не маємо підрахунку, скільки є таких дворічників і скільки вони нам коштують.

Щодо самого навчання треба сказати, що у нас комплексна метода набула чисто формального характеру й зблизилась до словесної методи навчання в дореволюційній школі. Бувають приклади, що вчителі перекладають тягар навчання на плечі самих учнів, на позашкільну його роботу, підучування й підзубрювання. На це треба Соцвихові звернути увагу, бо цей недостаток поширився вже в значній мірі. Також треба звернути увагу на те, що політехнічність навчання у нас вельми низька. Перед нашою семирічкою треба поставити завдання, щоб вона підготовляла до практичного життя і зокрема стоїть завдання розгорнути й поглибити аґрономізацію семирічок. Тут велика робота й програмова і методологічна і організаційна.

Крім потреби переглянути склад батьківських комітетів, нам треба поставити питання й про те, як працюють в дійсності наші шкільні ради, які питання вони розробляють, як там виявляється самодіяльність. Зараз на це питання чекати відповіді від Упрсоцвиху не можна, бо він досі не провадив дійсної перевірки роботи шкільних справ і не то, що аналізи немає, а навіть немає зібраних матеріялів. Школа повинна бути живим організмом, де приймають самодіяльну ініціятивну участь і учителі

і учні, а у нас іноді цей живий характер школи замінюється бюрократичним адмініструванням з одного боку завідувача школи, з другого боку — інспектора тощо. Останнім часом ми вельми мало провадимо роботу комуністичного виховання. Це питання зводиться до дисципліни, іноді до дисциплінки. Прояви релігійности, хуліганства, антисемітизму і т. ін. серед учнів досить значні. Учителі пояснюють іноді це браком дисципліни з боку учнів, а в дійсності це є, може, брак нашої виховавчої роботи. В батьківських комітетах іноді участь і роля непманів, куркулів і дрібнобуржуазних елементів вельми велика й вони іноді ведуть школу чужими шляхами. Тут виникає питання про зв'язок між батьківськими комітетами і профспілками. Я вже порушував це питання перед ВУРПС'ом. І треба поставити справу про робітничі і комуністичні фракції в батьківських комітетах.

Вельми кепсько стоїть справа соцвиху в питанню про масовість нашої роботи, про суспільні шляхи нашої роботи. В нашій соціялістичній країні, де школа є знаряддям соціялістичного комуністичного виховання, школа соцвиху йде недостатньо суспільним шляхом, а наша робота, наше керування тим паче не йде цим шляхом,— воно бюрократичне. На жаль, в нашому керуванні є багато старих метод інспекторського керування поверховим доглядом шляхом формального контролю. Нам треба поширити й зміцнити зв'язок з комсомолом, профспілками, Культвідділом ВУРПС'у, з КНС. Наприклад, дотепер Упрсоцвих не зробив ні жадної доповіді в ЦК КНС. Так саме немає зв'язку з органами кооперації, з колгоспсекцією, а також майже ніякого немає зв'язку з Всеробітземлісом.

Роля наших інспекторів — це, так би мовити, роля секретарів і діловодів по справах окремих галузей роботи соцвиху. Самий Упрсоцвих 40% своєї роботи витрачає на окремі справи, заяви і т. ін. Його треба розвантажити й багато справ треба передати на низові ланки.

У нас справа з дошкільного виховання в порівнянні з іншими республіками стоїть найгірше. Тут треба рішуче зайнятися цим питанням.

23. III. 1929

ПРО ЗАВДАННЯ ШКІЛ СЕЛЯНСЬКОЇ МОЛОДІ [1])

Це перший раз відбуваються у нас на Україні курси робітників шкіл селянської молоді. Взагалі школи селянської молоді установа нова. Відносно цієї установи раніш була досить гостра боротьба між, з одного боку, комсомолом, що гадав доцільним і конче потрібним заснування шкіл селянської молоді, з другого боку — НКО, що не визнавав за потрібне й доцільне заснування цієї інституції. Отже, тому ви напевне чекаєте відповіді, як тепер дивиться народній комісар освіти на школу селянської молоді, чи тепер в Народньому Комісаріяті Освіти лінія така, що школи селянської молоді не треба засновувати і, навпаки, ті, що будуть засновані, треба звести на нівець. Так от перше запитання, що у вас напевне до мене є, це запитання, якої лінії буде держатися нарком освіти щодо шкіл селянської молоді, яке буде ставлення та думка щодо цієї інституції.

Я повинен зазначити, що, коли я не був ще народнім комісаром освіти, а мені доводилося брати участь в тій боротьбі, яку провадилося ще до заснування шкіл селянської молоді, я тоді був теж за заснування цих шкіл. Вони потрібні, вони корисні, вони мають своє значіння, і завдання стоїть не в тому, щоб їх поставити в неможливі обставини, які б перешкоджали роботі і їх існуванню, а в тому, щоб забезпечити ці інституції всім потрібним. Наркомос виявив чинність, щоб ті завдання, що стоять перед школами селянської молоді, були виконані. Зараз ми маємо два типи учбових закладів — *школи селянської молоді й агрономізовані семирічки.* І пора, очевидячки, поставити питання:

[1]) Привітальна промова з нагоди першого випуску короткотермінових курсів робітників шкіл селянської молоді 27/VII - 1927 р.

в чому ж ріжниця між цими інституціями, в чому ріжниця їх завдань та метод, чому існує дві різних установи?

Розходження між ними приблизно таке: аґрономізована семирічка, як кожна семирічка, охоплює дітей від 8 до 14—15 років, а школа селянської молоді охоплює молодь від 15 до 18 років. У цьому головне разходження між ними. Зрозуміло, є, крім того, ріжниця в підході. До школи селянської молоді часто й густо поступають люди, що пройшли перші чотири роки семирічки, здебільшого трирічки, ті, що побували в тих чи інших школах. Таким робом виходить, буцімто школа селянської молоді є, так би мовити, надбудова над чотирирічкою. А між тим характерна ріжниця між аґрономізованою семирічкою і школою селянської молоді полягає саме в тому, кого охоплює та чи інша інституція. Семирічка є загальна частина нашої шкільної системи. Після семирічки йде профшкола, над профшколою стоїть вищий учбовий заклад, вища школа — інститути та технікуми. Таким робом загальна наша система складається з 3-х частин: школа-семирічка, в тому числі й частина її чотирирічка, бо чотирирічка — це лише недорозвинена семирічка; далі профшкола, куди йде учень, скінчивши семирічку, і далі йде після профшколи інститут або технікум — ВИШ. Кожен, хто закінчив профшколу та придбав знань, може перейти до ВИШу.

Чи виправляємо ми нашу систему, чи ні? Для цього треба поставити питання, чи наша система відповідає нашому життю, нашим потребам. Досить велика кількість молоді навіть підрослого люду робітників і селян перед тим були позбавлені можливости навчатися та підготуватися до ВИШу з різних причин: або царат перешкоджав придбати робітникам потрібних знань, або потім імперіялістична війна, громадська війна, боротьба з руїною тощо; з цих то причин велика кількість робітників і селян не пройшла й не могла пройти через професійну та середню школу. Тому ми заснували робфаки — робітничі факультети, тимчасову установу, що мала за своє завдання провести через підготовчу інституцію — робітничий факультет — цих робітників (ця інституція має три роки навчання) та підготовити їх до вступу до ВИШів. Ми провели досить велику

кількість робітників до ВИШів, але звичайно ВИШ комплектується й повинен комплектуватися не з тих, що проходять робфак, а з тих, що проходять профшколу. Треба забезпечити, щоб та молодь, що скінчила професійну школу, мала змогу йти до ВИШів. Я повторюю — ВИШ повинен комплектуватися з тих, що закінчують профшколи, і тому ми провадимо переведення з денних у вечірні робфаки, щоб яко мога більшу змогу навчатися тим, що йдуть до ВИШів, чого від нас вимагає саме життя. Відсоток тих, що закінчують профшколи, підвищується, крім того, ми зменшили вік до вступу на робфаки, за пропозицією комсомолу, бо старих, що ми брали 25 — 30 років, ми приблизно головні кадри цього старшого віку уже забрали до ВИШів. Таким робом, робфак є коректив до нашої системи освіти, що виникає з того, що підчас громадянської війни та боротьби з руїною склались досить великі кадри робітників, що не мали змоги перейти через середню й професійну школу.

Другий коректив нашої системи освіти зветься *фабзавуч*. Цей коректив — поправка до нашої системи — виникла з такої причини: наша система освіти лише частково обслуговує, вона не охоплює всього дитинства. У нас є плян загального навчання, ми за ним охоплюємо дітей, і на 1931 рік нашого пляну ми охоплюємо 98% дітей поступовним розвиненням нашого пляну. За великий час накопилася досить велика кількість підлітків робітничої молоді, що не могла перейти в звичайному порядку через дрібну звичайну установу, через чотирирічку, семирічку, профшколу; ця молодь повинна була безпосередньо піти до робітничого життя. І от нам треба було поправити життя, що не дало можливости пройти їм звичайним шляхом через наші учбові установи, і ми доучуємо цю молодь, засновуючи фабзавуч. Треба, щоб ця школа переробляла, треба, щоб до наших ВИШів наші профшколи давали досить підготовлені, досить великі лави абітурієнтів.

Третя поправка. У нас є досить велика кількість молоді селянської на селі, що їй ті самі обставини не дозволили пройти семирічки, придбати відповідного знання для участи в відповідній селянській роботі. Нам треба найти таку установу, щоб цей

актив селянський, цей актив молоді взяти до якоїсь інституції, щоб дати їй ті знання, що звичайним шляхом в нашій звичайній системі ми не можемо дати.

Оце завдання і є завдання школи селянської молоді. Школа селянської молоді є третій коректив, третя поправка до нашої загальної системи роботи. Вік вступу до школи селянської молоді — це переростки переважно. Той учень, що вчиться в школі селянської молоді, повинен поступити до профшколи, а у нього немає відповідних знань, і тому він поступає до школи селянської молоді. Відповідно до віку він повинен закінчити семирічку, а він не має відповідних знань, він недоучений.

В школі селянської молоді ми ліквідуємо цей брак знань певних шарів нашої селянської молоді. Життя поставило за своє завдання запитати — як у нас стоїть справа з школою селянської молоді. Ми повинні сказати, чи школа селянської молоді завжди мусить існувати так само, як і інша наша школа, напр., як семирічка, чотирирічка, профшкола тощо. Та чи у нас повинен завжди бути такий стан, щоб залишалася за мурами школи досить велика кількість селянської молоді, такої, що не може пройти семирічки? Наше завдання — привести до такого стану, щоб уся активна молодь відповідного віку 15 — 18 років закінчила семирічку, а не то, щоб чекала, доки будуть засновані школи селянської молоді. Отже школа селянської молоді має, так само як і фабзавуч, як робфак, тимчасове значіння. Наголоса треба поставити зараз на те, що відповідний рік селянської молоді, охоплений аґрономізованою семирічкою, тимчасовий. Це не значить, що вона правитиме 2 — 3 роки; вона зараз має дуже велике значіння, бо в нас багато селянської молоді є, що треба охопити й провести через школи селянської молоді.

Але ж треба розуміти значіння цієї школи в цілому житті нашої країни, в цілій системі нашої народньої освіти. Наголос ми повинні поставити на аґрономізовані семирічки для того, щоб ними охопити селянську молодь відповідного віку до 17 р. Але ж чим відрізняється аґрономізована семирічка від звичайної семирічки, в чому суть? Здається, профосвіта повинна починатися

після закінчення семирічки, здається, що у нас є спеціяльна установа — профшкола, яка мусить дати аґрономічні знання. Товариство, це неправильно. Тов. Ленін в одній із своїх неопублікованих праць, а саме в замітках своїх, що він зробив, здається, на II Всесоюзній нараді в справі народньої освіти в 1921 році, зазначив там про те, що семирічка повинна буде завжди давати загальне знання. Тому, щоб дати відповідний запас знання учням, тому треба навчати писати, читати, аритметики, ґраматики, геометрії і т. ін. — всі предмети, які потрібні кожному громадянинові. Але, додає Ленін, злидні наші, наша біднота не припускає, не дає можливости це виконати, і тому ми повинні після семирічки на цьому ступені зробити наголос — професійна освіта, і тому давати відповідні професійні знання. Реальні знання, реалістичне відношення тов. Леніна до життя й науки в цій замітці показало себе.

Жадоба нашого робітництва й селянства до знань величезна; потреба знання не менша. Кожен робітник і селянин у Союзі оцінює знання. Коли років з 2—3 тому найбільше всього запитували про єдиний сільсько-господарський податок, а ще перед тим були запитання про сіль та мануфактуру, то тепер на всіх селянських зборах, на всіх районових з'їздах, на всіх окр. з'їздах рад найбільше число промовців, записок, пропозицій поступало про народню освіту. Потреба в знаннях величезна, а база наша господарча така ще надто нерозвинена. Ми лише боремся, щоб скласти умови для цього. Треба так провадити свою роботу освітню, щоб задовольнити потреби широких мас у знанні відповідно до наших економічних можливостей, а водночас і давати відповідні знання лавам учнів семирічок і підготувати їх до життя, до господарської роботи. Це зазначив тов. Ленін у 1921 році, коли сказав, що семирічка повинна замість професійного ухилу мати за завдання загальне навчання. В цьому причина утворення аґрономізованої семирічки, вона має за своє завдання дати загальні знання учням семирічки й додатково знання із сільського господарства.

У кожного з вас стоїть запитання про лінію народнього комісаріяту щодо школи селянської молоді. Я думаю, відповідь

чітка: потрібні, корисні школи селянської молоді. Це потрібний коректив — поправка до загальної системи наросвіти, що виникає з попередньої неполагодженої нашої освітньої справи. Вам доведеться багато працювати над цим — ліквідувати неписьменність професійну й освітню. Переростки серед селянської молоді ще довго будуть, але передовсім наголос нашої роботи стоїть на аґрономізованій семирічці.

Нещодавно, а краще сказати — вчора, встало у мене ще одне питання — про інтеґральні с.-г. школи на базі семирічок. Я про це питання не буду вас повідомляти — це зовсім окреме питання, зазначу лише, що тут два питання встало, два збочення. Дехто гадав, що треба занадто узагальнити всі, так би мовити, інтеґральні господарчі школи. Це неправильно. Треба, щоб не лише ввесь комплекс мала під собою інтеґральна школа, а мала й окремі галузі виробництва сільського господарства, що в тій окрузі є. Коли, наприклад, існує с.-г. школа в такій місцевості, де є виробництво хмелю, то зрозуміло, що ця с.-г. школа повинна вивчати окремо виробництво хмелю й т. ін., щоб ті, що кінчають цю с.-г. школу, крім загальних знань, мали спеціяльні знання, як плекати хміль; як у місцевості є виноград — по виноградництву й т. ін. Інші гадали, що це неможливо замінити, що с.-г. школа професійна — це збочення. Це пропозиція неправильна. Школи селянської молоді мають одне своє окреме завдання, а професійна школа інтеґральна має зовсім інше значіння. С.-г. школа це є середня професійна школа, над семирічкою, і туди поступають, як і в інші професійні школи, ті, що закінчують семирічку і далі бажають придбати додаткові знання, щоб приймати відповідну участь в окремих галузях сільського господарства. Школа селянської молоді замінити професійну школу не може. Поперше, школа селянської молоді не може дати тих знань, що дає професійна. Причина в тому насамперед, що підготовка учнів до школи селянської молоді та до професійної школи різна. До професійної школи поступають ті, що закінчили семирічку, а до школи селянської молоді поступають ті, що закінчили здебільшого чотирирічку та п'ятирічку, значить, рівень знань у них менший, аніж у тих, що

поступають до професійних шкіл. Значить, база учбова в школі селянської молоді нижча, аніж в профшколі. Подруге, хоч курс профшколи приблизно такий же, як і в школі селянської молоді, на протязі трьох років в середньому, однако ж тому, що база у школі селянської молоді менша, нижча, то й результати роботи не можуть бути однакові. Тому, звичайно кажучи, професійна школа дає й не може не давати учнів з більшою кваліфікацією, з більшим рівнем знань.

І це зрозуміло — коли б можна було сказати, що школа селянської молоді може собою замінити профшколи, тоді треба було б скрізь замінити їх. Тоді це б означало, що можна придбати професійні знання без відповідної бази попередніх знань, що їх дає семирічка. І, коли такі думки будуть у деяких робітників, коли деякі товариші забажають поширити школи семирічки за рахунок інтеґральних професійних шкіл чи взагалі змінити професійні школи на школи селянської молоді, це була б думка помилкова, невірна, і її треба відхилити.

Шкіл селянської молоді ще мало, їх, здається, 41 — 42, по одній на округу, а люду, що вже підріс і переріс шкільний вік і бажає знань, а немає досить освітньої бази, чимало, то, очевидячки, треба поширити мережу шкіл селянської молоді — однакше, товариство, не за рахунок ні семирічки, ні професійних шкіл. Школа селянської молоді — це коректив до системи й не може собою бути нічим іншим, як ланцюжком кільця нашої системи. Змінити цього не можна.

Отже, товариство, тим визначається реальний підхід, реалістичний погляд Народнього Комісаріяту Освіти на школу селянської молоді. Їм треба допомагати, вони виконують велике завдання, завдання, що поставило руба саме життя. Заснування шкіл селянської молоді потребувало саме життя, умови, що склалися за попередніх років нашої громадянської війни, нашої роботи. Це є коректив, поправка до нашої системи, хоча й тимчасова. На протязі відповідного часу років 5 — 10 вона гратиме свою ролю. Після того школа селянської молоді напевно буде перетворена, коли завдання, що стоять перед нею тепер, буде вичерпано й перед нею напевно постане завдання перероблення.

Семирічка повинна взяти всю ту молодь, що не буде охоплена, і там далі для неї треба складати школи селянської молоді.

Школи селянської молоді в майбутній перспективі — це будуть, на мою думку, додаткові курси для тої селянської молоді, що скінчила семирічку, але не має змоги поступити до профшколи, цебто для тих, що будуть водночас працювати в своєму господарстві й тоді ж увечері або в неділю будуть діставати додаткові знання в цих школах.

Та це музика майбутнього. Що буде з школами селянської молоді, коли так розвинеться робота, що вся молодь буде проходити через семирічку або профшколу, поки гадати не будемо — коштів мало у нас, такі ми бідні, злидарі, що коштів не вистачає, щоб усі потрібні чотирирічки відбудувати, не кажучи про семирічки й профшколи. І тому, що буде в майбутньому, цього не знаємо напевно. Я цю справу відкладаю до тих років, коли перед школами селянської молоді буде поставлене нове завдання. Справа не в тому, що життя приведе до скасування школи селянської молоді, а в тому, що життя доведе, що перед школою селянської молоді поставиться нове завдання, завдання відповідно до життєвих змін.

На перших курсах робітників школи селянської молоді та аґрономізованої семирічки ви зараз мали можливість підвищити свої знання, спільно попрацювати, обмінятися думками. Ваш досвід з кожною окремою школою об'єднати, виявити, і на підставі вашої роботи треба буде внести поправки до тих програм, які були вироблені для шкіл селянської молоді. Робота ваших курсів буде більш твердою підставою, базою для методологічної роботи в школі селянської молоді. Перед Народнім Комісаріятом Освіти тепер стоїть завдання — наслідки ваших курсів простудіювати, визначити, виявити, перевірити й потім взяти за підставу для дальших вказівок для роботи всіх шкіл селянської молоді, а також всіх аґрономізованих семирічок. Крім цього, ще є один характерний наслідок курсів. Ви побували в центрі, в столиці — Харкові, побували у театрах тощо, побували в інших установах, може, дехто побував на заводах, познайомився з робітництвом, а це товариство, не кепсько. Справа не в тому, що хтось побував

у театрі хорошому, у хорошому кінематографі та на заводах побував—це не кепське, це хороше, але взагалі це має інше значіння, це шлях для культурного зв'язку між містом та селом. Ви працюєте в селі. Ви одірвані. Попереднє життя не давало змоги поставити всі ті культурні засоби розвинення людської культури на селі, які в місті уже придбали, і потрібно, щоб кадри нашої робітничо-селянської радянської інтеліґенції, що працюють на селі, виконують велике культурне завдання, хоч оскільки можна більше мали можливости бувати в великих містах і знайомитися з усіма досягненнями. Це має велике значіння. Я не знаю, оскільки використано питання, що перед нами стоїть, оскільки ви знайомі з роботою комсомолу, з роботою професійною, з роботою, що її провадилося в містах в галузі, наприклад, драматичних гуртків, вокальної музики і т. д. Взагалі з культурним життям, з самодіяльністю в тій чи іншій мірі ви познайомилися, оце дасть змогу передовсім новим повітрям пожити й подихати, а потім ви перенесете ці культурні досягнення звідти туди десь на село.

„Радянська Освіта", № 8—9, 1927 р.

ЗА ПЕРЕВІРКУ ІНСПЕКТУРИ НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ

За даними НКО, з 341 інспекторів народньої освіти — 284 окрінспекторів.

За національною ознакою з них — українців 185 (65,1% до загального числа тих, що відносно їх є дані), росіян 32 — 11,3%, євреїв — 47 — 16,5%, інших — 20 — 7,1%.

На жаль, в НКО немає даних про міру знання укрмови інспекторами народньої освіти і тому характеристики українізації апарату окрінспектури нині не можна дати, і тому треба буде детально вивчити далі цей бік справи. Процентові дані про 65,1% українців в складі інспектур не можуть задовольняти з погляду виконання завдань українізації.

Дані про соціяльний склад інспектури народньої освіти такі: з 284 чол.— робітників лише 38 чол., себто 13,4%; селян — 41,9%, службовців — 42,6%, інших — 2,1%. Отже, ці дані свідчать, що зробітничення інспектури ще абсолютно не здійснено. Робітники складають лише незначну частку кадрів наших інспекторів, і чергове завдання — непохитно й вперто проводити зробітничення складу наших окрінспектур. Процент селян 41,9% не можна брати за підставу для будь-яких висновків, бо цим загальним словом — «селянин» прикривається різний соціяльний стан тих робітників окрінспектур і належність їх до бідняцько-середняцького і навіть заможного селянства. Тому то треба виявити соціяльний склад тих інспекторів, що належать до селянства, і поставити наголос на висуненні інспекторів з бідняків і на поліпшенні соціяльного складу інспектур, усовуючи тих, що походять із заможного селянства, замінивши їх робітниками та незаможними селянами.

Зокрема звертає увагу процент (42,6%) інспекторів із службовців. Зрозуміло, частина цих службовців — корисні й віддані радянській владі робітники, але той факт, що майже половина всіх інспекторів, себто відповідальних керівників народньої освіти, її окремої галузі, по округах належать до службовців, свідчить про те, що серед них великий процент, майже половина, походженням з дрібної буржуазії, а це загрожує можливістю дрібнобуржуазних впливів на переведену ними роботу. До того треба додати, що з цієї окрінспектури 2,1% належать до так званих «інших», що їх негайно треба перевірити і виявити, оскільки там є таких, що належать до ворожої нам кляси людей, і вжити заходів, щоб негайно усунути їх.

З другого боку, стоїть завдання детально перевірити категорію службовців, щоб замінити їх висуненими з робітників.

До цієї характеристики соціяльного складу відповідальних робітників окрінспектури додається і характеристика за партійністю. Лише 58% всіх відповідальних робітників окрінспектур — партійці та кандидати, решта — 42% — позапартійні. Отже 42% відповідальних робітників окрінспектур — це службовці і 42% позапартійні. Тотожність цих цифр виявляє взаємну залежність їх, і це показує, що завдання зробітничення кадру інспекторів окрінспектур є водночас і завдання комунізації їх. Треба також підкреслити, що серед загального числа партійців (199) майже половина — 42,8% — це молоді партійці з 1925-26 року. Серед партійців лише 18,5% зі стажем до 1920 року. Все це свідчить, що не було звернено достатньої уваги на добір для інспектури народньої освіти товаришів з відповідною політичною кваліфікацією і з достатнім політичним досвідом.

Можна було б гадати, що великий процент службовців та позапартійних склався в окрінспектурах через те, що вони мають значне число фахівців, людей, що їх запрошено й затримано на роботі, бо вони мають відповідне знання, відповідну освіту й т. ін. Однак, дані про освіту спростовують таку думку. Серед 284 інспекторів народньої освіти 104 — 36,6% мають вищу освіту, 26 — 9,2% неповну вищу, 128, себто 45%, мають середню освіту і 26 чоловіка — з різними ступенями

освіти, лише 82 чоловіка, себто 28,9%, мають освіту педагогічну.

Отже, треба констатувати, що добір складу інспекторів окружних наросвіт не провадився за ознакою фаху, бо для окрінспектур, зрозуміло, насамперед потрібний був фах педагогічний, а з педагогічною освітою серед всіх інспекторів лише 28,9%.

Отже, можна, навпаки, констатувати, що добір інспекторів провадився не за ознакою фаху, себто педагогічного фаху, а за ознакою, так би мовити, «інтеліґентности» людей з освітою вищою та середньою, що їх з 284 чоловік — 202 чол. Порівнюючи число осіб з нижчою освітою — 26 чол. — з числом інспекторів з робітників — 38 — приходимо до висновку, що ті числа майже збігаються і що, таким чином, у доборі відповідальних робітників для окрінспектур цензова освітня ознака мала перевагу над ознакою соціяльно-клясовою.

Нині, коли відбуваються перевибори рад, питання про провідні кадри народньої освіти в округах набирають великого значіння. Перевибори рад водночас повинні стати шляхом перевірки провідних кадрів окрнаросвіти. Дані про окрінспекторів народньої освіти, себто про керівників окружних нар. інспектур, мало чим відрізняються від наведених, за винятком лише ознаки партійної, бо ті окрінспектури — партійці. Щодо ознаки соціяльно-національного складу та партійного стажу, то дані ці для окружних інспектур мало зміняються.

Отже, перед партійною увагою, перед увагою робітничої кляси на перевиборах повинні стояти завдання нового висунення відповідальних робітників з діячів партійних, професійних, педагогічних для провідної роботи в окружних культосвітніх установах. Культосвітня робота повинна стати на своє відповідне місце в округах, а для того, між іншим, перевибори рад мають дати значну перевірку складу керівників народньої освіти і мають висунути новий соціяльний — і партійний, і робітничий — склад окрінспектур.

«Вісті», № 53, від 5. III. 1929.

ПРО ПЕРЕВІРКУ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ

Останніми часами в пресі знову і знову з'являються пропозиції про чистку учительського складу. Питання не нове, вже кілька років воно виникало, і це цілком зрозуміло. Стотисячна армія учителів має в своїх лавах таких, що перекручують нашу політику і примушують робселькорів підносити питання про чистку учительського складу. Останніми місяцями по декількох округах почали були переводити таку чистку. До НКО поступило повідомлення, що в Київській, Чернігівській, та Мелітопільській округах провадиться масове звільнення учителів. В Чернігівській окрузі було звільнено більш 25% всіх учителів, декілька шкіл цілковито закрились, бо учителів було звільнено, а нових не можна було знайти.

Виявилось, що чистка учительського складу почала провадитися за вказівками НК РСІ, ще до перевірки і чистки радянського апарату взагалі, і тепер тимчасово припинена, щоб не було часткових чисток. На місцях визнали, що тую загальну чистку радянського апарату треба і можна поширити на загальних же умовах і на учителів, наслідком того склалася цілковита дезорганізація цілої шкільної справи по деяких місцях. НК РСІ примушений був, дати роз'яснення про те, що загальна чистка радянського апарату на учительство не поширюється і що, крім того умови перевірки учительського складу мусять бути окремі, особливі, порівнюючи з вимогами перевірки і чистки радянського апарату.

Цей приклад показує, що ніяк не можна поширювати загального питання про чистку радянського апарату на учительство, що тут є окремі умови, які ми мусимо виявити для того,

щоб не зробити самим собі шкоди. Беру приклад. В радянському апараті ми зараховуємо до чужого елементу тих, що прийшли з попівства, училися в духовних семінаріях і т. ін., крім тих, що вже цілковито себе зарекомендували яко радянський елемент. Таких спадкоємців попівства ми маємо цілковиту змогу замінити теперішніми новими радянськими робітниками, службовцями, селянами і т. ін., що тепер вже вигартувалися за 10 років. Серед учительства значна кількість, більш 20—25% тих, що вчилися по тих духовних семінаріях тощо, деяка частина з них провадить роботу невірно, перекручує лінію, засмічує навчання релігійними забобонами і т. ін. Таких учителів треба звільняти і замінювати іншими, незалежно від того, чи вони кінчили духовну семінарію, чи новий педтехнікум, коли б такі були, але чи можемо ми ставити питання, чи припустимо навіть ставити питання про звільнення всіх учителів, що вчилися в духовних семінаріях. Відповідь дають нам цифри. Для переведення загального навчання в установлений урядом термін нам не стає 6.000 учителів, це коли брати повний склад тих учителів і прийняти до уваги нову продукцію ІНО та педтехнікумів і, крім того, коли взяти також повне використання теперішнього вчительства. Звільнення 20—25% теперішнього складу учителів, тому, що вони колись училися в духовних семінаріях тощо, заздалегідь зриває нам цілком ввесь плян переведення загального навчання та ліквідації неписьменности.

В такому разі треба поширити випуски наших педтехнікумів і випустити стільки нових учителів, щоб ними можна було в скоршому часі замінити старих учителів, що позакінчили духовні семінарії та епархіяльні школи. Чи це бажано було, говорити не буду, але чи це можливо — на те відповідають нам цифри. Коли б навіть тих 6.000 учителів, що не стає для переведення загального навчання, випустити на протязі п'яти років, нам треба було б настільки поширити витрати на педагогічну вертикаль профосвіти, що це підвищило б її питому вагу разів у $3^1/_2$ — 4. Це перенесло б увагу нашої профосвіти на педагогічну вертикаль і звело б майже на нівець всі наші витрати на індустрійну вертикаль. Навпаки, ми маємо завдання

головнішу увагу нашої вищої школи в найближчий період зосередити спеціяльно на індустрійній освіті.

Питання учительських кадрів це є одне з вузьких місць цілого нашого суспільного господарства. Говорять про чавунний голод та про той чи інший голод на крам, і треба прямо сказати, що тепер у нас голод і на вчителя, і нам треба провадити уважнішу політику до вчительства для того, щоб, усупувши все те, що шкідливе, зберегти основні кадри учительства.

Цілковито правильно робить наша преса, коли вона виявляє окремі хиби, виявляє антисемітизм, релігійність і т. ін. по наших школах. Наша школа мусить стати тим, чим їй призначено бути за програмою комуністичної партії. Вона мусить бути знаряддям комуністичного виховання дітей, мусить підготовити свідомого, призвичаєного до сучасного життя співучасника соціялістичної перебудови країни. Коли той чи інший учитель підпадає під вплив куркулів на місцях, ми мусимо вжити заходів. Яких? Різних, в залежності від випадку. Іноді ударити, іноді звільнити, а іноді й вилпути. Особливо треба звернути увагу зараз на внутрішнє життя школи, на посилення антирелігійної боротьби в школі і т. ін., на ліпшу постановку суспільствознавства, на повніше переведення в нашій школі національної політики, бо у нас в багатьох місцях справа стоїть кепсько.

Треба прямо сказати, що до цього часу увага нашого трудящого суспільства замало зверталася до школи. Мало того, щоб писати про окремі хиби і виявляти їх. Треба, щоб наше робітництво, наше селянство ще приймало постійну участь в житті школи і своєю участю виправляло її хиби і направляло на правильний шлях. Батьківські комітети зараз розвивають свою роботу, і їх участь дає хороші наслідки щодо життя і діяльности школи. Але треба сказати, що наші профсоюзи, комсомол і партійці мало або майже зовсім не звертають уваги на батьківські комітети. Не заслуховували до цього часу докладів комуністичних фракцій та робітничих груп цих комітетів і т. ін. Треба, між іншим, зазначити, що комуністичні фракції та робітничі групи батьківських комітетів майже ніде не існують. Як же можна виправляти роботу школи без непосереднього догляду громадських організацій? Органи НКО замінити собою всю діяльність широкого нашого самодіяльного загалу трудящого не можуть. Вони мусять виконувати свою роботу разом з громадськими організаціями, спираючись на них.

Щодо питання про взаємини НКО з союзом Робос, бущимто союз Робос боронить антирадянське учительство, не припускаючи його до звільнення.— Це невірна, хибна в самій своїй суті постановка питання. Не вірно, що союз Робос боронить антирадянське вчительство, не допускаючи його до звільнення. Навпаки, союз Робос являє собою наше вчительство, що його більшість цілком стоїть на нашому боці й переводить радянську лінію. Учительство само зацікавлене в боротьбі з антирадянським елементом серед учительства. Зрозуміло, і в союзі Робос, і в органах НКО, і в інших органах і організаціях будуть такі особи, що боронять антирадянський елемент. Нашим завданням спільним і НКО, і Робосу, і інших профсоюзів, і комсомолу, і преси радянської є боротися зо всіма тими, що боронять антирадянські елементи.

«Наука і Освіта». Додаток до «Вістей» з 24 лютого 1929 року № 2.

НАШІ НЕДОЛІКИ [1])

Вітаючи вас, хочу сказати декілька теплих слів, а теплими словами у нас це слова самокритики. (Оплески). Інші слова, взаїмні вітання, похвали і т. ін.— це урочистості і, на мій погляд, марна витрата часу. Я стою за повсякденну і повсюдну ощадність. Тому перейду зразу до кількох зауважень.

На Київщині охоплено трудовою школою дітей так: по місту Києву на 95%, а по селу, здається, на 72%. Так от ріжниця 23% складає культурні ножиці між містом і селом на Київщині. Це перше, що треба зазначити для характеристики народньої освіти на Київщині і це завелике розходження культурних ножиць. Але це не значить, що треба знизити відсоток охоплення дітей школами в місті, а це значить, що треба більшої уваги до села і я пропоную й вам, товариші вчителі, і Київській Окрінспектурі прийняти до уваги, що постійна робота для зближення ножиць між містом і селом конче потрібна. При чому, це потрібно не тому, що ми взагалі турбуємося про село, і не лише тому, що треба зміцнити на культурному терені союз робітництва й селянства, а тому і передовсім тому треба це зробити, бо ми маємо нові завдання своєю культурною роботою обслуговувати загальне генеральне завдання цілого пролетаріяту, що полягає в соціялістичній перебудові країни. Для цього генерального завдання пролетаріяту треба багато зробити й нам. Ми не просто глядачі того великого процесу соціялістичної перебудови країни, що зараз проходить, а ми є його співучасники, ми не просто допомагаємо йому своєю культурною роботою. Наша робота більш важлива, бо від нашої роботи залежить

[1]) Промова на конференції учителів м. Києва 1/IV 1929 р.

не тільки сам процес, але також і його можливість переведення соціялістичної перебудови країни. Говорячи про соціялізм і його умови, Ленін казав: основна перешкода і основне гальмо, що стоїть перед нами,— це наша некультурність. Товариство, ми з вами мало розуміємо, як ми ще малокультурні. Справа не в тому, що ми не уміємо читати, писати чи кепсько розуміємо, коли читаємо, а справа в тому, що у нас і постать і становище малокультурне. У нас невеликий рівень культурности праці Ми багато витрачаємо сил задаремно. Ми забагато витрачаємо часу, не вміємо ощаджувати людської сили для боротьби з природою, себто для соціялістичної перебудови країни. Основне завдання будівництва соціялізму складається в тому, щоб поруч з реконструкцією фабрик і заводів, поруч з реконструкцією техніки сільського господарства провести велике завдання реконструкції людей, а це наше з вами завдання. За п'ять років на наші нові фабрики і заводи, куди ми вкладаємо біля 30 мільйопів карбованців нам треба буде по цілому Союзу 3.700.000 нових робітників. Звідкіля їх взяти? З села. Село — це резервуар, звідкіля рекрутуються нові кадри робітничої кляси. Отже переведення культурноосвітньої роботи на селі, в тім числі переведення загального навчання і ліквідації неписьменности є умовою і передумовою для того, щоб ті нові сотні, тисячі, мільйони робітників, що прийдуть до лав пролетаріяту прийшли туди більш культурними і більш здатними для великої праці реконструкції нашої індустрії і тому нам треба з цього боку турбуватися про село — і поставити його на одне з чільних місць.

Сьогодні я запитав окрінспектора про те, який відсоток учнів по Київських школах залишається на другий рік. Я одержав відповідь, що другорічників є 15 — 16% усього учнівського складу. Що це число значить? От тепер дозвольте звернутися до вас з теплим словом і сказати вам, що це є коефіцієнт нашої з вами учбової неуспіваємости, це коефіцієнт нашого недороблювання, бо тому, що учень невстигає винен не учень, а ми з вами. Коли 15 — 16% учнів не встигають і залишаються на другий рік, значить, ми не доробили, не все зробили, недостатньо уважно працювали й недостатньо напружено працювали,

занадто формально вели роботу, ми не індивідуалізували нашого підходу до кожного окремого учня. Учень як людська одиниця— це не крам і не сировина для виробництва, а це сировина для нашого ідейного виробництва. З кожної людини ми мусимо виробити людину, індивідуальний підхід до кожного учня — це передумова педагогічного процесу. Коли ми не дороблюємо 15—16%, то напевно одною з причин є недостатньо-індивідуалізований підхід до кожного учня. 15—16% другорічників означають, що ми на 15—16% марно витрачаємо свій час, це є коефіцієнт нашої педагогічної малокультурности. Ну, зрозуміло, декотрі товариші говорять, що це не так, не повнотою так. Ну, певно, деякий відсоток з цих 15—16% другорічників треба віднести на рахунок системи, брак приміщень, недостатки учнів. Значить з 15—16% коефіцієнту некультурности і малокультурности певну частину треба віднести на рахунок учителів, певну частину—на рахунок Окрінспектури, а певну частину на рахунок НКО. (Сміх. Оклики: «Правильно». Оплески). Певний відсоток з коефіцієнту малокультурности впаде і на НКО. Я вкажу дві причини, де НКО винен. Одна — це підручники, а друга — це запізнення з підручниками. У вас це, напевно, теж буває, хоч, напевно, у Києві менше, аніж на селах Київщини. Київ трошки заїдає своє село, так само це буває і в кожній іншій окрузі. Така біда у нас взагалі. Так от спочатку підручник іде до Києва, а потім решта, що залишиться йде на село. От так от скрізь є. Які причини запізнення з підручниками? У цьому році мали бути підручники повнотою переглянені, — і вони були своєчасно переглянені. Ми виробили план друкування всіх підручників і повнотою забезпечили той план і папером і типографською роботою. Але тут виявилося вузьке місце в трьох напрямках: по лінії типографії, по лінії паперу і по лінії самих підручників. У нас папір в нашому Союзі не довиробляється і тому треба імпортувати його з-за кордону, а недостаток закордонної валюти не допускає до цього. Крім того, при розподілі паперу наш континґент було зменшено. Мені удалося відстояти, щоб континґент для підручників не було зменшено, але і тут ми зустрінулися з бюрократизмом з боку Центрального Паперового Тресту, що

не додав нам 675 тонн паперу. Підручники повинні були почати друкувати з 15 січня, а через брак паперу мусіли почати друкувати тільки з березня. Щодо самих підручників є теж затримка. Я публікував свою постанову про підручникову справу, в якій я пропонував ДНМК, що хотів частково змінити підручники, поставити підручники на широкий суспільний перегляд всіх до одного. Треба сказати, що хоч постанову публіковано давно, однак же та конче потрібна робота ще ніде не почалася — ні в центрі, ні на місцях. Підручники складено 5—6 років тому назад. Вони виконали свою ролю, але виявилося ціла низка хиб і тому треба всі підручники переглянути і, крім того, треба поставити до загальної перевірки наші підручники. Ця робота ще не почалася ні в центрі, ні на місцях, в тім числі і в Києві. На порядку дня вашої наради справа підручників і програм не стоїть. З програмами кепська справа. Відносно програм є хиби по двох напрямках. Не все те, що треба, є в програмі, і не все те, що є в програмі, пристосоване до трудшколи, і третя хиба в тому, що наші програми розбухли і по різних школах семирічках в тім числі, здається, і по декотрих київських школах, програми поширено аж до розміру бувшої гімназії. Що це значить? Звідкіля це береться? Наша 7-річка мусить підготовити учня до профшколи, а профшкола готовить учня і до життя і до ВИШу. Тимчасом у нас по декотрих школах поширено програми аж настільки, що переробляють їх фактично на бувші гімназії. Відкіля це йде й кому це на потребу, хто з батьків стоїть за це. Службовці і інші. Треба сказати, що наша міська буржуазна і дрібнобуржуазна інтеліґенція, наші службовці не хочуть миритися з нашою школою. «Як то, щоб моє хлоп'я чи дівча йшло до профшколи, а я сам кваліфікований інтеліґент і за спадщиною мої діти мусять іти непосередньо до ВИШу, мої діти не можуть пачкатися в профшколі». Такий погляд поширений, і це впливає на поширення програм по деяких наших трудшколах аж до гімназіяльних розмірів. От кому потрібно, щоб дитина, коли кінчить профшколу, далі пів року підготувалася на репетиторських дріжджах до високої школи. Хіба не так іде учбова кар'єра багатьох представників службової інтеліґенції

та дрібної буржуазії від трудшколи до високої школи. Отже програма — це терен, що на йому виявляється класова боротьба. Для робітника нічого прикрого в тому, що його дитина йде після трудшколи до профшколи, а деяка інтеліґенція з цим не мириться і касує нашу систему на практиці. Програми треба конче переглянути, треба програму трудшколи пристосувати до програми нашої профшколи. Тут є два завдання. Треба усунути прорив, що існує між трудшколою та профшколою і треба прийти в решті решт до того, щоб діти з трудшколи переходили до профшколи без іспитів. Я не кажу про те, що наша профшкола повинна більше довіряти трудшколі, це конче потрібно. Але, зрозуміло, наша пролетарська лінія складається в такому аспекті: — довіряти, це значить перевіряти. Міщанська лінія — це запідозрювати і нічому не вірити, а поміщицько-февдальна психологія, всім довіряти без ніякої перевірки. Отже, довір'я мусить базуватися на системі взаємної перевірки. Учительство профшколи мусить бути зацікавлене в роботі профшколи і приймати в ній участь, а вчительство трудшколи мусить в решті решт зацікавитися, що робиться з їх учнями після закінчення профшколи. Не всі учителі, не скрізь і не про всіх учнів цікавляться після того, як вони закінчили трудшколу. Ми випускаємо зараз дітей як крам з фабрики, іноді навіть не цікавимося тим, куди наша продукція йде і як споживається. Треба зв'язати трудшколу і профшколу не лише програмами, але якось непосередньо, організаційно. Треба це обміркувати колективним умом, чи не можна прикріплювати трудшколи до профшкіл і зв'язувати їх тісніше.

Далі чим хибує наша трудшкола на Київщині і який відсоток недоробку тут? От у мене цифри. За мовою навчання прийнято до перших груп — українських дітей 514, т.-т. 52%, російських — 327 т.-т. 31%, єврейських — 119, т.-т. 13%, польських — 15%. Я вашого інспектора тов. Пасіку запитав — «а який у вас відсоток росіян?» — 26%, — а прийняли 31%, значить недоукраїнізували, значить перерусифікували. Треба більш детальну перевірку провести щодо проведення нами правильної ленінської лінії в національному питанні в галузі соцвиху. А далі запитую — «а як з євреями?» Щось виходить розумієте не тея-

Єврейських дітей 42%, відсоток дітей відповідає відсоткові єврейської національности серед населення Київщини. Але ж у нас є величезний процес, що залишився від старих часів — це процес денаціоналізації. У нас, на Україні, є серед росіян 400 тисяч таких, що своєю національністю визнали російську національність, а рідною мовою українську. У нас є 1.300.000 українців, що, за переписом 1926 року, визнали своєю національністю українську, а рідною мовою визнали російську. Це наслідок русифікації старих часів. Серед єврейського населення великий відсоток денаціоналізовано, тобто русифіковано і дуже незначний відсоток українізовано. Коли проводити правильну національну політику, то в школі соцвиху ми мусимо учити дітей на тій мові, на якій вони говорять. Коли будемо вчити не на рідній чи розговірній мові учня, то з педагогічного процесу нічого не вийде, ми будемо ламати душуди тини, а не вчити. Завдання педагога складається в допомозі дитині. Педагог не хірург, а допоміжник дитини, який допомагає їй стати на власні ноги. Отже завданням нашим стоїть дитину вчити в початковій школі на тій мові, на якій дитина говорить.

Як же бути, коли дитина належить до єврейської національности, а родичі визнають, що їх рідною мовою є не єврейська. Чи посилати таких дітей у єврейську школу і єврейзувати цих дітей примусово? Це ніяк неприпустимо. Звідціля йдуть корні тих розмов про неправильну нашу політику в національному питанні в школі соцвиху. Науку треба починати на тій мові, на якій дитина говорить. Тут теж є причина нашого недоробку. Деякий відсоток малої ефективности праці, що 15—16% учнів залишається на другий рік, паде теж на цю причину. Зрозуміло, коли дитина вчиться на мові, яку не розуміє, то будуть кепські результати такої науки. Тут треба виправити.

По Києву 95% дітей охоплено шкільною мережею. 5% недоохоплено. Чи ж це залишок старого часу? Чому тепер ще існує 5% неохоплених школою дітей. Чи не самі ми в тому винні, чи не є цих 5% недоохоплених дітей школою коефіцієнтом нашого не учителів, а окр. інспектури, недовиробку. Не можу сказати, бо даних ніяких не маю. Ми не знаємо, кого ми

не охоплюємо школою, а це знати іноді більш важливо, аніж знати те, кого ми охоплюємо. Але ж, маючи дані про досягнення, ми мусимо мати дані і про наш недоробок, зокрема дані про те, кого ми недоохоплюємо, чи дітей взагалі, чи якраз дітей бідноти. 95% охоплення дітей значить, що Київ стоїть напередодні переведення обов'язкового початкового загального навчання, тобто ми будемо зобов'язувати і примушувати батьків, щоб оддавали своїх дітей до школи. Але все таки кого ми недоохоплюємо, чи не самих же дітей бідноти. Коли так, тоді ми будемо звинувачувати батьків, що дітей не віддали до школи в той час, коли ми провели таку шкільну політику, що приймали більш заможних, а занедбаних життям дітей залишили поза межами школи. Тут треба проаналізувати, яка у нас політика, чи забезпечуємо дітей бідноти взуттям, одягом, гарячими сніданками і т. ін. Коли ми будемо підходити з цього погляду, коли перевіримо, кого недоохоплюємо, то, на мою думку, прийдеться нам дещо переробити в нашій роботі.

На жаль, у мене немає під руками зараз даних про відсотковий розподіл дітей по соціяльних групах у Києві і тому я не можу сказати, чи тут самотьоком пішла робота охоплення дітей різних соціяльних груп, чи ми якнебудь цим процесом керували. В усякім разі перед окрінспектурою стоїть завдання виявити, кого ми недоохоплюємо, і виявити умови, за яких можна тих 5% ліквідувати, щоб не лише йшла ліквідація примусом батьків, а з виявленням умов, бо нас до дечого цей примус батьків обов'язує. Таким робом до переведення загального початкового навчання треба підходити не з погляду голого адміністрування, а з виявлення всіх умов, що перешкоджають і гальмують роботу по переведенню загального навчання.

Ще два-три слові про наш продукт. Не був я на вашій конференції і не чув, що тут говорено. Але ж я глибоко переконаний, що ви тут говорили і про учбову дисципліну, і про дисциплінованість учителів, і про хуліганство. (Голоси з місць — Ні. Сміх). Ну, коли ви цього не обговорювали, так ви, напевно, про це думали, бо про це треба і думати і говорити, бо балачок дуже багато. Вони означають, що у нас дечого бракує.

Років 2 — 3 тому ми зробили наголос на формальних знаннях і хоч ми не досить зробили, але все ж таки дечого досягли щодо піднесення формальних знань. Наші учні виходять з трудшколи вже не такими неписьменними, як 3 — 4 роки тому, хоч і тепер виходять не дуже то письменні. Але товариство, получилось так, що дехто, перегнув палицю на другий бік і, зробивши наголос на формальних знаннях, дехто, трохи, іноді де-не-де позабув про виховавчий бік своєї роботи. В цьому, звичайно, може, не учителі трудшкіл, а більш учителі профшкіл промахнулись, які забувають, що перед ними стоїть не лише учбове завдання, але й виховавче. Розрив, що був між трудовою і професійною школою, зокрема і в цьому виявлявся, що трудшкола є школою соціяльного виховання і її завдання є виховувати, а профшкола має завдання навчаги, підготовляти до життя, а виховавчого завдання буцімто немає. Це абсолютно невірний, фалшивий погляд, що його треба позбутися. Виховавча робота мусить охоплювати всю добу дитинства. Нічого не говорю про високу школу, не хочу ображати її і говорити про виховання, але й там може проводитися самовиховання, бо виховання взагалі декому і в високій школі не бракувало б. Щодо дитячого періоду, так виховання — це наш непосередній обов'язок. І от, коли говорити про трудшколу, то треба сказати, що дечого у нас бракує в цьому відношенні. Піонерзагони у нас занепали — це факт. Що це значить? Чи ми стоїмо обіч цього процесу. Чи ми тут ні при чому, що занепад є. Трохи винні ми. Вчителі мало цікавляться роботою піонерзагонів, не зуміли використати цього процесу і не зуміли спертися на піонерзагонах у своїому педагогічному процесі. Батьківські комітети трошки наладили свою роботу, тут справа покращала, років з півтора тому назад НКО видав інструкцію про батьківські комітети вона дещо помогла. Все таки треба сказати, що ми не зуміли зробити так, щоб батьки більше цікавилися цілим педагогічним виховавчим і навчальним процесом. І тут перед нами величезне завдання.

Товариші, от тепер, коли питання про культурну революцію стало не балачками, а конечною потребою життя,

передумовою цілого соціялістичного перебудування країни, себто від нашої культосвітньої роботи залежить соціялістична перебудова країни, тепер питаннями культури цікавляться всі, і лають нас з вами, товариство, скрізь і всіх. Кого лають? НКО, Окрінспекторів, профшколи, трудшколи і лають також учителів і таки здорово лають. Що це значить? Це значить, що ми йшли досі трохи бюрократичними шляхами і Наркомос, і інспектура, і школи, і учителі. Це величезне звинувачення, але воно правдиве. Ми не зуміли ще досі зробити свою справу справою всього трудящого загалу. Ми, так би сказать, копаємось у своїй сім'ї. Ось зібралась конференція учителів і ніхто про ті питання, що стоять перед вами, не знає. Ви не зуміли поставити ваші питання до загального відома, щоб ними зацікавилась суспільна думка, щоб ними цікавились всі профспілки, КНС і інші організації. Лише тоді ми зможемо виконати своє завдання, коли культосвітню справу зробимо справою цілого пролетаріяту і селянства. Ми мусимо бути ініціяторами того, щоб поставити до відома цілого суспільства, щоб зацікавити робітничі маси нашими питаннями, щоб вони нами цікавились, нас перевіряли, нас знали і лаяли за недоліки в роботі і щоб нас виправляли там, де ми робимо не так, як треба. Це величезне завдання стоїть перед нами. Візьмім ми металіста, що обробляє метал. Зрозуміло ми всі зацікавлені, щоб кожна фабрика хорошо працювала. Всі трудящі зацікавлені в тому, щоб наші заводи продукували доброякісний товар, але ж це зацікавлення є посереднє. Нашою ж продукцією з вами зацікавлені всі трудящі, бо ми обробляємо самих трудящих і їх дітей. Тому наше становище з вами інше, як становище робітників по інших виробництвах. Ми зможемо виконати правильно те завдання лише тоді, коли знайдемо шляхи до усуспільнення нашої педагогічної роботи. Уявім собі, ви зібрались тут, пропрацювали три дні, тиждень, місяць і проробили учбові плани і програми і всі методичні засоби. Але чого варті ці програми і методика, хоча б були абсолютно правильні, коли ми не зацікавили б роботою школи широкі кола трудящих. Мала ціна була б тій нашій роботі. Звідси перед учителями стоїть нова велика й трудна робота зацікавити школою

робітництво і селянство, відчитуватися у своїй роботі перед батьківським комітетом, перед робітничо-селянськими зборами, щоб скласти довір'я і завоювати симпатії і співдопомогу всього робочого люду. Цього ще нема, і тут треба нам усім напружити сили.

ПИТАННЯ СОЦІЯЛЬНОГО ВИХОВАННЯ [1])

Питання соціяльного виховання досі було відсунено від уваги нашого широкого трудящого суспільства. На черзі дня стояли питання передусім про наші вищі школи, про профосвіту. Чому питання профосвіти в культосвітній галузі передусім притягло до себе увагу пролетарського загалу?

Відомо, що ми, будуючи соціялістичну господарку, спрямовуючи розвиток нашого будівництва на соціялістичні рейки, зустрілися передусім з недоліками, з розривом поміж нашим господарчим розвитком і нашою профосвітою. Тому, зрозуміло, що комуністична партія, пролетарська кляса в цілому питання про ВИШі, про профосвіту в цілому взяли передусім до розгляду, найбільш зосередили увагу, кошти, сили, тощо. Але треба зазначити, що питання про профосвіту постало перед партією не відразу як ціле, а лише як часткове.

Зараз на черзі порядку денного висунулося гасло культурної революції, себто потреби розвитку пролетарської культури, приєднання пролетаріяту до культури і т. ін. Гасло культурної революції не нове, його висунула Жовтнева революція вже в перших днях, але актуальним стало воно лише за останній рік. Чому це так? Причинами було те, що соціялістичне будівництво наше наочно для кожного трудящого вперлось в те, що зазначав ще тов. Ленін: в наше неуцтво, нашу некультурність. Ця теза Леніна, що він її видвинув, уже давно стала тепер руба перед всім пролетарським загалом. Для того, щоб будувати соціялізм, нам треба не лише готовити свідомих і досвідчених робітників, не лише нижчої та вищої кваліфікації, нам треба більше, нам треба, як

[1]) Промова на шостій нараді КДР при ЦК ЛКСМУ 29. X. 1929.

про те говорить програма комуністичної партії, загально освічених, розвинених, підготовлених для участи у комуністичному будівництві робітників. Тому завдання соціялістичного будівництва, перебудова нашої господарки на соціялістичні рейки, потребує для себе великої культосвітньої роботи. І тому резолюція по моїй доповіді на X Всеукраїнському З'їзді КП(б)У каже, що культосвітня робота мусить бути в цілому невідривною, невід'ємною частиною соціялістичного будівництва. Вони одно одного обумовлюють.

На черзі дня стало те, що казав Ленін, коли говорив, що ліквідація неписьменности і загальне навчання це не культура — це є передумова культури, що неписьменний робітник, неписьменний бідняк-селянин не зможе повністю приймати участи у керуванні своєю пролетарською державою. Адже питання про ліквідацію неписьменности, про загальне початкове навчання стоїть перед нами, як передумова всього культурного будівництва, як передумова цілого соціялістичного будівництва. Перебудова нашої господарки на соціялістичні рейки потребує як передумову — ліквідацію неписьменности і переведення загального початкового навчання. Тут ми маємо глибокі, природні причини того що наше робітництво на цілій низці своїх профспілкових з'їздів, як гірників, металістів, хеміків і т. д., поставили перед собою питання про соціяльне виховання.

Були дві причини того, що пролетарська кляса звернула увагу на питання соціяльного виховання: суб'єктивна і об'єктивна. Перша причина — це розходження (ножиці) між підростаючими культурними потребами пролетаріяту й селянства і матеріяльною змогою найпримітивніше ці потреби задоволити. Друга об'єктивна причина полягає в тому, що одна з передумов соціялістичного будівництва — це ліквідація неписьменности і переведення загального початкового навчання.

Таким робом і об'єктивні причини — розгортання соціялістичного будівництва — і суб'єктивні причини — свідомість пролетарської кляси й авангарду комуністичної партії — призвели до того, що школа соціяльного виховання, досі нібито занедбана, стала предметом пильної уваги комуністичної партії та широких

шарів пролетаріяту. Школа тому то тепер висувається на передній план, нею починають інтересуватися, про неї турбуються, її питання обговорюють все більш широкі кола пролетарської кляси, все більша низка пролетарських, професійних, радянських, комсомольських і партійних організацій.

Компартія, почуваючи, де б'є пульс життя, перша на X з'їзді поставила перед собою питання про культурно-освітні проблеми, а тому і питання про трудову школу. Треба нею займатися, треба турбуватися, треба нею піклуватися з тою енергією і дальше і треба ставити питання критики того, що є, і дальшого визначення завдань, що звідси виникають.

Так от, переходячи до питання критики, скажу одверто по-більшовицькому, по-пролетарському про те, в чому згідні ми з вашими тезами, а в чому ні.

Що у нас є головного, що мусить стояти на першій черзі, про що ми мусимо говорити, коли ставимо питання про соцвих? На першому місці пролетарської уваги основним мусить стояти те, про що ви позабули в своїх тезах. Це переведення загального початкового навчання.

Комуністична ж партія це питання зараз ставить собі в першу чергу. Завтра відбудеться в Москві при ЦК ВКП(б) партнарада під головуванням т. Томського, на яку від вас їдуть т. т. Соколянський, Полоцький, Левик, а також представники від всіх радянських республік. На цій нараді стоїть питання: як нам провести термін загального початкового навчання і чи ми зможемо провести його в п'ятирічний термін. В цьому питанні є дві думки. Перша — розкласти переведення загально-початкового навчання на довший термін, а це значить в меншому розмірі задовольнити об'єктивну потребу, що ставить перед нами соціялістичне перебудування країни, а друга — замість 4-річок розгортати мережу 3-річок або навіть 2-річок, щоби в той же термін за ці ж кошти провести загальне початкове навчання але з меншою якістю шкіл.

Що значить 2-річні і 3-річні школи? Це значить, що коли у нас зараз рецидив неписьменности з тих, кого ми навчаємо в школі письменности і які далі гублять свої знання

і знов становляться неписьменними приблизно 30%, то коли замість 4-річних шкіл матимемо 3-і 2-річні, відсоток рецидиву неписьменних підвищиться до 70%.

Працювати так, щоби потім знову на 70% роботу повторювати — це значить працювати в пусту. Ми будемо шукати інших заходів, ми будемо боротися за те, щоб знайти кошти чи то з місцевого, чи союзного, чи республіканського бюджету, чи то за рахунок місцевої промисловости, чи то притягаючи кошти профспілок. Ми поставимо питання про повернення від школи всіх занятих різними установами помешкань, поставимо питання про використання деяких церков, перебудовуючи їх на школи, поставимо питання про можливість забирати деякі підхожі будинки по селах від куркулів, з того, що їм повернули підчас денаціоналізації, щоб лише добитися в найкоротшому часі ліквідації неписьменности та переведення загального початкового навчання.

Борючись за переведення дійсно повного, загального навчання, ми, однак, не можемо тепер установити термін, не можемо сказати, коли всі ці підрахунки будуть переведені для цілого Союзу. Можливо, що нам прийдеться з болем серця йти на розгортання нових шкіл не 4-річних а 3-річних. Це важливе питання, бо воно визначає всю роботу школи. Зараз у нас матеріяльна база нашої трудової школи ще недостатня, це є наслідок старих злиднів. Ми будуємо свою культуру на тій базі, на тому рівні культурности, який залишився з дореволюційного часу, а тоді рівень трудящих був низький, близький до нуля. Нам приходиться від нуля підіймати культуру, а господарство від вищого рівня. Це й є причина розходження між темпом розвитку нашої промисловости і нашої культурности.

При цих загальних умовинах стає питання—чи школа є наша, чи не наша. От у програмі комуністичної партії про наросвіту сказано:

«У період диктатури пролетаріяту, тобто у період підготовлення умови, що роблять можливим повне здійснення комунізму, школа повинна бути не тільки провідником принципів комунізму взагалі, а й провідником ідейного, організаційного, виховавчого впливу пролетаріяту на напівпролетарські і непролетарські шари трудящих мас в цілях виховання покоління, що може остаточно встановити комунізм».

Яку ж характеристику нашої школи дають тези КДР? Школа соцвиху,— за тезами, а таку ж характеристику дає і кол. член колегії НКО т. Арнаутов в «Комуністі» ч. 268, 18/XI— 1928 р. — в статті «Про стан шкіл соцвиху»— є трудова лише за назвою. Дальше тези кажуть, що не вказані, навіть, підходи її організації в цьому напрямкові, а часто-густо позбавлена мінімальних устаткувань. Певна частина вчителів, але, на жаль, незначна, зараз свідомо бере участь в громадянському вихованні. Посилений розвиток шкільної мережі Соцвиху в зв'язку з переведенням загального початкового навчання привів до того, що увага керуючих органів була зосереджена на кількісних досягненнях і найменш на якості школи. Там, де говориться про розгорнення загального навчання, сказано, що значна частина позапартійного вчительства підлягає впливові буржуазної стихії, на місцях не виконуються партійні директиви, куркульсько-непманські елементи матеріяльно підтримуючи школу, починають впливати на вчителя. Все це призводить до того, що наша школа, яка надзвичайно бідна учбовими приладдями, починає в деякій мірі еволюціонувати до старої школи, позбавляється своїх радянських рис. Виявляються ознаки дореволюційної школи, вчительство не стільки виховує дітей, оскільки одбріхується перед начальством за класову боротьбу, за антисемітизм. Так говорить проєкт вашої резолюції.

Подивимося оскільки це правильно. Визнаючи цілу низку хиб в нашій школі, цілу низку неправильних проявів тощо, я дозволю собі запитати *перше:* чи йде мова про характеристику окремих проявів ворожнечого класового впливу на школу, *друге,* чи про загальний стан школи.

Правильно, коли тези зазначають, що взагалі є ціла низка хиб, і цілком неправильно, коли з цих проявів робляться загальні висновки. От і в тезах є згадка про обслідування Харківської досвідної педагогічної станції. Які ж з цих досліджень загальні висновки? Перший висновок: матеріяли надзвичайно яскраво показують змагання двох сил, вплив яких відбивається на дитині. З одного боку, це родина і стихійне оточення, в якому перебуває дитина поза школою, а з другого боку, школу,

піонерорганізація, організовані виступи робітників, революційні свята тощо. Наукове дослідження показує, що проти куркульського ворожнечо-класового впливу, що іде на школу, бореться радянське суспільство вкупі зі школою. Вапі ж тези і стаття т. Арнаутова говорять, що школа в спілці з куркулем і стала на другий бік барикад.

Це так тези та стаття. А наукове дослідження робить той висновок, що антисемітизм та другі негативні риси прищепилися стихійним дрібноміщанським та куркульським оточенням, а школа лише не зуміла цьому впливові протиставити свій вплив. Це вірно, давайте критикувати гостро, тому що не все ми зробили, недосить працюють вчителі. Треба напружити всі сили всього нашого радянського громадянства, партії, комсомолу, профспілок, КНС, всім треба працювати над тим, тому що школа є загальним знаряддям комуністичної творчости. Треба всі сили організувати для боротьби з куркулем, для допомоги шкільній праці на шкільному терені, але не казати того, що школа знаходиться по той бік соціяльних барикад, як це твердять і тези і тов. Арнаутов.

А тепер дозвольте взяти одне місце в тезах, а також така думка є і в згаданій статті т. Арнаутова:

«ні програма школи, ні радянський підручник соцвиху не в силах дати комуністичне виховання дитині. Вони примушують вчителя говорити з дітьми про те, у що він не вірить, батьки його не вірять. Комуністичне виховання в таких школах перетворюється в лицемірну балаканину...»

Це невірно, це заяви, просякнені занепадництвом. Як це ви, комсомольці, можете гадати, що школа дає такі занепадницькі прояви, що в дійсности через нашу школу не провадиться комуністичний вплив на трудящі маси. Я не вірю в це. Я вірю в свіжі пролетарські сили комсомолу, який знає, що хиби є, що з ними треба боротися, але який і знає, що наша школа в основному дає комуністичне виховання. Звичайно, що у нас є лицеміри з боку деякої частини вчителів. Нам треба виявляти таких вчителів, які походять з поміщиків та з бувших урядників та куркулів. А виявляти ми їх можемо на практичній роботі. І ця практична шкільна робота — це терен вашої критики.

Тут нам треба з вами багато працювати. Ворог зараз відкрито не виступає, і тому нам треба напружити всі сили, щоб виявити таких учителів, треба з ними рішуче боротися. Але давати таку характеристику нашій школі, нашого всього вчительства, є зневір'я в нашій роботі, в наших досягненнях.

Не всі вчителі, не вся школа така — є окремі випадки, і так треба сказати. Окремі ворожі елементи, що входять в учительські середовища з куркулів, вони лицемірять, вони почувають примус, вони можуть говорити про те, що вони у нас із-під палки голосують, що у нас нема антирелігійного виховання і що нема матеріялістичного світогляду, що в нас терор і насильство. Я не взяв з собою, на жаль, меншовицького органу «Социалистический Вѣстникъ». Там теж так характеризують загальну нашу роботу, загальний наш стан. Ми ж, більшовики, які виявляють випадки, знаємо, що вони є, визнаємо, що для нас висновком є клясова боротьба, що це не «огидна балаканина», а потрібна клясова боротьба на терені школи.

Тут комсомольці хотіли дійсно критикувати окремі випадки, що є, а формульовка получилась більша, ніж бажали, і формульовка така, що проєкцію політичну вона має таку широченьку й не таку як її бажали. Зрозуміло, я не обвинувачую, бо знаю, що комсомольці хотять друге, а саме — дійсного виявлення більшменш поширених проявів, але вийшла загальна характеристика всієї нашої роботи.

Наша школа стала тереном загострення клясової боротьби. Зараз не буду приводити цифр, приведу лише висновки і характеристику, як іде боротьба за те, кому в школі вчиться. Так, прим., відсоток дітей службовців у наших школах II-го ступеня вищий, аніж відсоток дітей службовців серед населення. Відсоток дітей осіб вільних професій в місті і на селі вищий, аніж відсоток осіб вільних професій серед цілого населення. Відсоток дітей заможних селян в трудшколах вищий, аніж відсоток цього заможного селянства серед самого населення.

Наступ на трудшколу службовців, людей вільних професій і куркулів, що завойовують місце для своїх дітей в школі, навіть в більшому відсоткові, аніж вони мають серед всього

населення — великий. Ми повинні охопити всіх дітей, навіть куркулів. Одначе, оскільки ми зараз ще не всіх охоплюємо школою, оскільки ми охопили лише 60% восьмирічних, то перед нами стоїть завдання приймати дітей-наймитів, робітників і дітей селянської бідноти поперед службовців і людей вільних професій і тим паче куркулів. Окрему увагу нам треба звернути на притягнення дітей сільських наймитів до школи. Треба сказати, що у чотирирічках відсоток дітей селянської бідноти, наймитів та робітників більший, аніж в сільських семирічках. Заможніше селянство та службовці мають більш матеріяльну можливість просувати своїх дітей з чотирьох — до семирічки. Діти біднішого селянства, діти робітників, діти наймитів часто-густо кидають школу, не закінчивши її. Питання про інтернат, про забезпечення малих дітей і сніданком, і одягом стоїть перед нами, як питання клясової політики в школі.

В одному місці тез говориться так:

«Дані прийому різних категорій молоді до ВИШів цього року показують, що учні з семирічок краще складають іспити за учнів профшкіл та сторонніх».

Хто суне у ВИШі повз профшколи? Хто має можливість непосереднє після трудшколи мати репетитора та підготовитися до ВИШу? Дрібна буржуазія міська та сільська, що не може миритися з нашою системою і виїжджає на репетиторі, щоб об'їхати пролетаря-робітника і селянина, який не має можливости наймати репетитора. І тому вони іноді придбають більше знань, ніж ті, що кінчають профшколи і тримають іспити до ВИШу. Робітники вступають пізніше до ВИШу, аніж представники дрібної буржуазії.

Дрібна буржуазія пре до ВИШів, що сил хватає, щоб перегнати робітника, і має до цього більшу матеріяльну можливість.

Практичні пропозиції тез так говорять:

«Висунути, як досвід, на посаду завідуючих школами робітників від варстату».

Треба вибрати робітників свідомих, розвинених, культурних. Це величезна робота і нам її треба повести. Але ж, товариші

примолійність не заміне великої і величезної організаційної роботи, що стоїть перед нами.

Дальший пакт говорить:

«Перевести через короткотермінові (п'ятимісячні) педагогічні курси найбільш кваліфікованих політично грамотних комсомольців з метою підготовки їх до викладання суспільствознавства в школах соцвиху та заміни ними непридатних до цієї роботи вчителів».

Чергове завдання є замінити непридатних вчителів придатними комуністичними вчителями. Його треба собі поставити, як одне з пекучих завдань. Серед комсомольців є вже деяка кількість витриманих, знаючих, яких тепер можна призначити вчителями суспільствознавства. Це конче потрібно. І от, коли можна буде пропустити додатково через ці короткотермінові п'ятимісячні курси комсомольців, що вже підготовляються в своїй поточній практичній роботі на знавців суспільствознавства, то це буде дуже гарно.

Так і треба сказати.

В дальшому пакті сказано так:

«Організовані, два роки тому назад, на Україні школи ФЗС в місті та агрономізовані семирічки на селі виправдали себе, як форма дійсна трудової школи».

«НКО орієнтується на перетворення всіх шкіл соцвиху в ФЗС та агрономізовані по типу шкіл сільської молоді».

Школа сільської молоді є прекрасний експеримент, прекрасна ініціятива, коли вона охоплює ту сільську молодь, найминтів та бідноту, що не має можливости з матеріяльних та інших умов пройти через школу. Для них потрібно мати окремий шкільний уклад — школу сільської молоді. Це люди понад 15 років — це наш актив і ми для них відкрили окрему школу, дали відповідну програму і дали можливість придбати практичні знання. Це вже досвід практичного життя.

Хіба ж одначе можна той досвід, що ми маємо в школах сільської молоді для молоді понад 15 років, перенести цілком і повністю до трудових шкіл 7-річок, де ми маємо людей до 15 років?

Що має одну рацію в одному місці, то не має такої рації в другому. Це нагадує мені старі балачки і розходження, що були

поміж Наркомосвітою України і Наркомосвітою Росії в справі професійної освіти. Наркомос України став на таке становище, що зараз ми не можемо 9-річні школи цілковито провести, як політехнічні, і тому нам, маючи на увазі практичні завдання, потрібно встановлений вік, від 17 років на професійну освіту, знизити до 15 років.

Програма ВКП(б) говорить, що в найближчому часі нашим, завданням:

«Переведення беззаплатного обов'язкового загального і політехнічного навчання (що ознайомлює в теорії й на практиці зі всіма головними галузями виробництва) для всіх дітей обох статей до 17 років.

Широкий розвиток професійної освіти для осіб від 17 року життя в зв'язку з загальним політехнічним знанням».

Оцю програму ми ставимо своїм завданням. Професійна освіта провадиться, починаючи з 17 років, а до 17 років треба мати загальну освіту. Ми ж на Україні визнали, що матеріяльні умови у нас такі, що ми примушені тепер на деякий час проф-освіту починати вже з 15 років. І ми за це боролися з НКО РСФРР, кажучи, що ми хочемо переводити роботу відповідно до наших реальних умов. Це була правильна лінія, і це, кінець-кінцем, приймається тепер і в Росії. Там уже прийшли до того, що за два роки — 8-й і 9-й рік — дитина не була підготовлена до життя, а тільки до «верхоглядства», як це назвав (досвід НКО РСФРР)тов. Луначарський у своїй доповіді на ювілейній сесії Союзу.

Окремі товариші на Всесоюзній нараді висловлювались про те, що треба не політехнічну, а монотехнічну освіту.

Що таке політехнічна освіта? От слова Маркса з женевської резолюції I-го Інтернаціоналу: «Про міжнародню взаємну допомогу в боротьби праці з капіталом».

«Під освітою ми розуміємо три речі: перше — розумову освіту, друге — фізичний розвиток, такий який дають гімнастичні вправи і військові вправи. Третє — технічна освіта, що знайомить з загальними основами всіх виробничих процесів і в той же час дає дитині і вміння орудувати найпростішими струментами всіх виробництв»[1]).

[1]) Материалы к истории первого и второго Интернационалов—Москва 1916, стор. 47.

Політехнічна освіта — це така освіта, яка б готовила з дитини не раба машини, що весь свій вік провадить під гнітом одної професії, а робітника-людину, що могла б відповідно до дальших потреб свого життя йти відповідними шляхами до тої чи іншої професії, маючи загальне знайомство в цілому з виробничим процесом. І наша програма ставить завдання, щоб наша освіта була загальнополітична. У нас дехто висловлювався так, що потрібна не політехнічна, а монотехнічна освіта, себто знайомство не з багатьма галузями виробництва, а з однією.

Ленін у своїй статті висловлюється так:

«Питання про політехнічну освіту вирішено в основному нашою програмою партії цілком ясно. Балаканина про те політехнічна чи монотехнічна освіта, ці балачки в корені невірні, для комуніста прямо нелепустимі, вони показують незнання програми і пустопорожнє захоплення абстрактними лозунгами. Коли ми примушені понизити вік на перехід від загально-політехнічної до освіти професійно-політехнічної з 17 до 15 років, то партія повинна розглядати це зниження зростової норми виключно, як практичну необхідність, як тимчасовий захід, спричинений бідністю і зруйнуванням країни . . .»[1]).

Так говорить наша програма, так говорить основоположник соціялізму Маркс і наш великий керівник Ленін, і на цьому грунті ми мусимо стояти й далі, відкидаючи геть усяку теоретичну балаканину і ревізію програми.

На осередку Наркомосу, де я робив доповідь про народню освіту, один товариш сказав, що є суперечності поміж нашою програмою і твердженням Леніна і Маркса, і тому треба це переглянути. Чи є суперечності? Ні, нема. Чи треба переглядати? Ні, не треба. Ми повинні твердо додержуватися вказівок Леніна, хоч ми й примушені нашими злиднями покищо профосвіту заводити з 15, а не з 17 років. Але ні кроку далі, і ані слова більше про те, де мусить бути загальна і політехнічна освіта.

В тезах говориться, що наша школа не є трудовою і не має майстерні, і таке інше. Що значить трудова школа? Чи це значить, що учнів ми повинні учити ручному труду, як: палітурному, слюсарному чи що? Трудова школа не в тому розумінні є трудова,

[1]) Ленин.— Сочинения, т. XVIII.

що там ставиться завданням навчити ручному ремесному труду. Ми в нашій школі мусимо давати, безперечно, знання ручної праці і знання основ усього виробничого процесу, вміння володіти простішими інструментами всіх галузей виробництва. Але, крім того, школа повинна бути трудовою в тому розумінні, щоб вона привчала учня своїм трудом, своїм розумом на підставі власної ініціятиви придбати знання трудового учбового процесу. Школа повинна навчити учня учитися. Не школа дає знання учневі, а школа учить учня придбати знання. От основа нашої радянської трудової пролетарської педагогіки. Школа мусить підготовляти громадянських освічених людей, щоб вони не були рабами перед життям, а пролетарями-працівниками, які вміють працювати, визнають освідомлення життя і приймають участь в його переробленні,— от велике завдання, от в чому виховавче завдання школи, от в чому суть трудової школи. Хто хоче оцю суть учбово-трудового процесу підмінити ручною працею, трудовим ремісним процесом, той не стоїть на базі нашої програми, той сходить з партійних шляхів, а ми, комуністи, з партійних шляхів не можемо сходити і не хочемо. Ми глибоко переконані в правдивості нашої партійної програми. Ця програма не є лише документ для урочистих свят, а є практична директива для переведення в життя. І тому питання трудової школи стоїть передусім в тій площині, чи все зроблено? Ні, ще не все зроблено. В багатьох місцях є перекручення, а це є питання клясової боротьби. Не можна з педагогічним максималізмом підходити до трудової школи. Нам, комуністам і комсомольцям, пролетарям треба стояти на становищі клясової боротьби і клясового розуміння в процесі утворення трудової школи. Тут були розмови про те, щоб досвід школи сільської молоді перенести на терен трудової школи. Але хоч школа сільської молоді в моєму розумінні є політехнічна школа, де даються загальні знання і загальна політосвіта, а, крім того, даються здебільшого знання по окремих галузях, здебільшого сільськогосподарчих, то перенести цей досвід на терен трудової школи ми не можемо, хоч, зрозуміло, ми мусимо подбати про те, щоб там давали не лише загальну політосвіту, не лише призвичаювали б

учнів до учбово трудового процесу, але давали також політехнічну освіту. Я боюсь того, що коли ми внесемо зниження віку до 15 років для проведення профтехнічної освіти, щоб це не довело декого до принципового збочення від політехнічної освіти в трудовій школі у прірву професійно-ремесницького перекручування трудової школи.

Останній пакт говорить:

«Рішуче усунути всі спроби використання вчителями органів дитячого самоврядування з дисциплінарною метою».

Чи правильна ця теза в такій загальній формі? Я твердж, що неправильна. Чому? Бо питання взято абстрактно. У нас досить гостра клясова боротьба на шкільному терені. Куркульські, ворожі нам клясові сили напирають на трудову школу для повернення її на свій кшталт, для перероблення школи для своєї клясової потреби. Образець їх — стара дореволюційна школа з казарменою дисципліною, з її бюрократичними співвідношеннями між вчителем та учнем, з її авторитетним співвідношенням між вчителем та учнем. От ті чужі клясові сили намагаються використати органи самоврядування учнів з дисциплінарною метою карного характеру. Борючись з усіма чужими клясовими впливами на нашу школу, ми мусимо уперто і твердо боротися із цим намаганням ворожої сили. Але коли скажемо взагалі про дисципліну, то тут органи самоврядування учнів не зможуть більше справитись з різними вчинками учнів. Треба поставити роботу так, щоб не було командування вчителя, а щоб була спільна думка та організація самих дітей навколо неправильних вчинків учнів, які б сприяли зміцненню дисципліни в школі.

«Комуніст», орган ЦК КП(б)У,
№ 20 (2706) з 25. I. 1929.

ДО П'ЯТИРІЧЧЯ ГАЗЕТИ «ГЕТЬ НЕПИСЬМЕННІСТЬ»

Серед інших ювілейних свят нині маємо п'ятирічний ювілей газети «Геть неписьменність». Чи можна з того радіти? Чи можна те святкувати і відзначати ювілейними врочистими словами? Не можу я цього зробити, не йдуть у мене слова до того. Не тому, що газета чи кепсько працювала, чи мало зробила. Газета зробила багато. Т-во «Геть неписьменність» проробило значну роботу, все це можна й треба відзначити.

Але є внутрішня суперечність у святкуванні ювілею газети «Геть неписьменність», п'ятирічного, а там, може, десятирічного, двадцятип'ятирічного... Завданням т-ва «Геть неписьменність» є дійти того, щоб привести до знищення підстави, які викликали існування цього т-ва. Завдання т-ва «Геть неписьменність» є дійти ліквідування товариства «Геть неписьменність», ліквідувати неписьменність і зробити неможливим своє існування. А ми святкуємо в 1929 році п'ятирічний ювілей газети «Геть неписьменність», через два роки після того, як кінчився встановлений з самого початку комуністичною партією і радвладою термін переведення ліквідації неписьменности. З п'яти років ювілею газети «Геть неписьменність» 2 роки пройшло після того, як ми мусіли ліквідувати неписьменність цілковито і ліквідувати т-во «Геть неписьменність» і його газету.

Це ставить питання, як бути далі. Старими шляхами далі йти не можна. Коли йти старими шляхами, старим темпом проводити далі роботу, то пересічно по цілій Україні ліквідація неписьменности буде через дванадцять років, а є округи, де й через двадцять п'ять років ще не закінчиться ліквідація неписьменности. Треба зробити поворот. І п'ятиріччя газети «Геть неписьменність» мусить бути пунктом, звідки мусить піти такий поворот.

В чому справа? В чому основна хиба нашої роботи ліквідації неписьменности, в чому основна причина того, що ми не доробляємо того, що ми мусимо робити? — В тому, що у нас ліквідація неписьменности не стала руба перед суспільною думою, непроминула робота всіх широких суспільних організацій.

Виявляється так: ліквідувати неписьменність мусить Народній Комісаріят Освіти, його органи та допоміжні суспільні організації, як «Геть неписьменність», т-во «Друзів дітей» тощо. Суспільна увага до ліквідації неписьменности останніми часами зменшилась. На останньому з'їзді т-ва «Геть неписьменність» констатовано, що кількість його членів зменшилася майже на половину. Досить ясне, що ліквідацію неписьменности можна провести чиновничим, апаратним шляхом. Це зменшує суспільну увагу до цієї роботи, це бюрократизує роботу ліквідації неписьменности.

Завдання господарського перебудування нашої країни руба впирається в нашу некультурність і відсталість. Малописьменний робітник не може стати базою і керманичем нової реконструйованої індустрії, нового технічно обладнаного, на нові рейки поставленого, колективного сільського господарства.

Ліквідація неписьменности мусить стати завданням щоденної настирливої роботи всіх широких робітничих та селянських організацій. Цю справу не можна перекласти лише на плечі т-ва «Геть неписьменність». Цю роботу мусить вести кожна профспілка, кожний робітничий клюб, кожна кооперація, кожний житлокооп.

Держава веде цілу роботу, її організує, державні витрати становлять основний стрижень цілої цієї роботи. Суспільна самодіяльність, широка ініціятива, повсюдний почин мусять виявлятися тим, щоб дійсно скоро, в призначені терміни, в терміни, що відповідають завданням економічної перебудови країни, провести ліквідацію неписьменности.

Що таке т-во «Геть неписьменність» і його органи? Вони не є заміна цілого пролетарського загалу в його конче потрібній роботі ліквідації неписьменности. Т-во «Геть неписьменність» лише передовий загін цієї робітничо-селянської армії борців проти нашої некультурности, неуцтва, відсталости. Самому

продовати для ліквідації неписьменности, провадити самому цю роботу, але водночас бути ініціятором, що добре щоденно настирливо і вперто інерцію бездіяльности, безучасности до великої справи ліквідації неписьменности. Такі є завдання т-ва «Геть неписьменність».

Орган «Геть неписьменність» мусить бути не лише органом членів т-ва «Геть неписьменність», не лише органом заклику до вступу до цього т-ва. Ні. Орган «Геть неписьменність» мусить стати широким суспільним органом, де до суспільної уваги мусить бути поставлене питання цілої ліквідації неписьменности.

Мусить бути проведений прилюдний пролетарський суд над усіма тими органами і організаціями, що нічого не ліють, не роблять для ліквідації неписьменности. Проведемо перекличку, наприклад, житлокоопів. Що вони роблять, де вони, що вони діяли для ліквідації неписьменности своїх членів? Ганьба кожному житлокоопові, що нічого не зробив для ліквідації неписьменности своїх членів. Поставити до відома широкої суспільної пролетарської думки прізвища тих осіб, що входять у цей житлокооп, що ним керують, що в своєму житлокоопі є лише мешканцями, жителями, обивателями, а не членами суспільної організації пролетарської країни, яким є й мусить бути житлокооп. І скрізь і всюди в кожному питанні, в кожній ділянці п'ятиріччя газети «Геть неписьменність» мусить стати дійсним поворотним пунктом. Не в 25 років, не в 12 років ліквідувати неписьменність, а поставити її в призначений термін — 5 років — і навіть прискорити його до 3 років.

Відзначмо пророблену роботу, але не будемо святкувати, повернемо очі на наступні часи на недороблену ще роботу, що настирливо потребує від нас цілої уваги. Плямуймо кожен і кожен орган, кожну організацію, що не роблять, що по-обивательському, по-міщанському не по-пролетарському ставляться до завдань лікнепу. Моїм привітанням до п'ятиріччя газети «Геть неписьменність» будуть слова «Геть неписьменність», геть дійсно її, геть з ганебним обивательським ставленням до цього величезного завдання.

«Комуніст» № 33 (2719) з 9/II. 1929.

ПРОТИ ЛІКНЕПІВСЬКИХ ЗАБОБОНІВ

«Нам ніколи займатися ліквідацією неписьменности та іншими дрібницями, бо перед нами стоїть величезне завдання будівництва соціялістичного господарства» — так пише якийсь громадянин до мене в листі, що його я щойно одержав. Варто йому відповісти. Такі думки не так уже мало поширені. Серед деяких робітників наших господарчих, радянських та профспілкових організацій іноді відчуваються такі думки, що їх яскравим і тому до абсурду доведеним виразом є лист мойого кореспондента. Адже, треба сказати декілька слів з приводу цього закоренілого забобону в питанні лікнепу.

Поставимо собі запитання, які є основні умови, щоб пролетарська влада, переводячи правильно свою класову лінію, могла провести соціялістичну перебудову країни. Таких основних передумов є дві. *Перша* — певний рівень економічного розвитку, певний досягнений рівень виробничих сил, що на його базі можна будувати нову соціялістичну господарку. Ми те маємо. До реконструктивного перебудовчого періоду ми підійшли після великої впертої роботи відбудування всієї поруйнованої війною нашої господарки. *Друга* передумова для соціялістичної перебудови країни — це певний культурний рівень трудящого населення країни. Ленін казав, що в нас є всі умови для того, щоб на нові рейки поставити господарчий розвиток нашої країни і що ми потребуємо лише одно: *перебороти наше некультурство, нашу некультурність.*

Адже, що таке культура, що таке культурність? У цьому питанні багато нісенітниць було наговорено і треба усунути непорозуміння.

Культура і культурність, цебто те, що конче потрібне для соціялістичної перебудови країни — це є рівень творчих перебудовчих сил пролетаріяту і цілого трудящого загалу країни, це є нагромадження запасу знань і навиків у колективній боротьбі з природою. Культура пролетаріяту характеризована передусім ознакою колективности. Індивідуалістичний розвиток окремих осіб — це не є підвалина пролетарської культури, а є характерною ознакою культури буржуазної. Складати потрібний для соціялістичного перебудування країни культурний рівень трудящого населення — це значить підвищяти наші знання природи і суспільства, уміння пролетаріяту керувати державою і спільно-організованою боротьбою з природою. Робота комуністичної партії є величезний прояв боротьби за піднесення культурности пролетаріяту. Робота профспілок, висунення робітників і селян до державного, профспілчанського тощо апарату, широке розгорнення самокритики — все це є окремими шляхами для організації піднесення культурного стану нашого робітництва й селянства.

Ленін говорив, що письменність і загальнопочаткове навчання — це ще не є культура, це передумова культури, адже тому ліквідація неписьменности є конче потрібна умова для того, щоби пролетаріят СРСР міг виконати своє величезне історичне завдання — бути керівником мільйонових мас трудящого селянства й організатором нового соціялістичного суспільства. За п'ятирічку нашого господарчого будівництва нам треба буде на Україні більш як 800.000 нових робітників. Уся ця маса нових робітників прийде з села, і нам треба подбати про те, щоб ліквідацією неписьменности забезпечити такий рівень культурности населення нових робітничих сил, який відповідав би завданням реконструкції країни.

Той помиляється, той іде фактично проти соціялістичної перебудови країни, хто, висловлюючись за соціялістичну перебудову країни, водночас визнає непотрібною, сторонньою, нікчемною справою ліквідацію неписьменности. Ліквідація неписьменности є передумовою і конче потрібною складовою частиною цілого завдання соціялістичної перебудови країни.

Другий забобон. Другий мій кореспондент учитель одної сільської школи пише мені таке: «У мене є сумнів щодо п'ятирічного пляну господарства. Його ніяк не можна виконати, коли попереднє не буде переведено ліквідацію неписьменности та загального навчання. Треба б було спочатку всі сили і засоби пролетарської держави віддати на виконання заповіту Леніна про ліквідацію неписьменности і вже на тій базі, склавши культурні підвалини для дальшого розвитку, переводити виконання п'ятирічного пляну». Цей культурницький підхід теж можна подекуди стрінути зокрема серед учителів та культурницьких робітників різних наших організацій. І тому треба декілька слів приділити цьому поглядові. Певний рівень культурности конче потрібний не лише для того, щоб переводити соціялістичну перебудову але і для того, щоб пролетаріят міг завоювати владу в державі. Це абеткова істина. Але, як говорить постанова II Конгресу Комінтерну, «лише дрібнобуржуазними та опортуністичними забобонами можна пояснювати ту думку, буцімто ще до пролетарської революції, ще в межах влади буржуазії комуністична партія і пролетаріят можуть завоювати більшість цілого трудящого населення країни. Лише користуючися завойованою владою, пролетаріят може усунути буржуазний вплив, завоювати і повести за собою більшість цілого трудящого населення, більшість середнього селянства». Так само справа стоїть і з питанням культурности трудящого населення і культурности самого пролетаріяту. Лише дрібнобуржуазні опортуністи висовували проти комуністичної партії та її закликів до пролетаріяту до революційного захоплення і взяття влади ту думку, то гасло, що пролетаріят «недозрілий до революції, замало культурний для того, щоб керувати державою» і т. ін. Для пролетарської революції, для того, щоб пролетаріят міг перевести свою революцію і взяти владу, потрібний, зрозуміло, певний рівень його культурности; але *той певний рівень* даний попередньою історією і попереднім капіталістичним розвитком. «Чекати» поки пролетаріят увесь придбає письменність та культурність для того, щоб він був спроможний піти на революцію—це значить проповідувати пасивність і підкорення

пролетаріяту владі буржуазії. Капіталізм не спроможний за часи своєї влади перевести ліквідацію неписьменности серед усього трудящого населення цілої земної кулі. Це історичне завдання перебирає на себе пролетаріят, завойовуючи владу від буржуазії. Лише пролетарська влада спроможна поставити собі це величезне завдання.

Рівно ж цілковитим опортунізмом і відмовленням од завдань соціялістичної перебудови країни будуть думки, що пролетарська влада мусить *спочатку* перевести ліквідацію неписьменности і загальне навчання і *лише потім* уже можна братися за соціялістичну перебудову країни. Ми ведемо свою гігантську перебудовчу роботу, починаючи з того господарчого культурного рівня країни і її трудящого населення, що його склав попередній історичний розвиток підчас капіталізму і що на тому рівні пролетаріят завоював собі владу. Господарчий розвиток, піднесення культурного рівня населення, розвиток організованости пролетаріяту—все це складає єдиний неподільний процес соціялістичної перебудови країни. Ліквідація неписьменности, загальне початкове навчання, широке поширення професійних знань, загальне піднесення культурного рівня пролетаріяту і трудящого селянства—все це важливіші умови і передумови соціялістичної перебудови країни. Але це є не лише передумови, це також і наслідок переведеного нами господарчого розвитку. На даному рівні культурного розвитку пролетаріяту ми переводимо дальші і дальші кроки господарчої перебудови країни і, підносячи запас своїх господарчих сил, на цій базі далі і далі підвищуємо культурний рівень пролетаріяту. Невірне шкідливе є протиставлення культурних завдань пролетаріяту і його завдань соціялістичної перебудови країни. Проти цих культурницьких дрібнобуржуазних забобонів треба вести і дальшу тверду пояснювальну критику і боротьбу.

Третій забобон. Один з моїх кореспондентів робітник механічного заводу, написав мені таке: «Мені здається, що Народній Комісаріят Освіти йде невірними шагами в ліквідації неписьменности. Зрозуміло, треба притягати населення до участи в цій справі. Але зараз говорить про те, щоб кожний письменний

навчав хоч одного неписьменного, щоб цим займалися в роз-
дріб, неорганізовано, без знання діла, збираючи по копійці
з носа — оце «крохоборчество» лише відволікає дійсну постановку
справи. Ліквідацію неписьменности можна перевести лише си-
лами держави. Од цього відговоритися не можна. Для того про-
летаріят і завоював собі владу, щоб його держава дала йому
знання»... Треба зазначити, що такі думки найчастіше зустрі-
чав я в листах різних громадян, що писали до мене як до На-
роднього Комісара Освіти. Зазначеного листа я взяв лише
тому, що в ньому найяскравіше виявлена ціла ця лінія.

Спрага до знання розбуркана серед робітництва й трудя-
щого селянства, вона величезна. Робітник не може миритися
з тим, щоб залишатися у стані неуцтва і некультурности. Ро-
бітництво цілковито розуміє вагу і значіння знань для того,
щоб воно могло бути спроможне перейти до нового со-
ціялістичного життя. Ці активні, творчі, енергійні, життєздатні
звуки згучать у сотках і тисячах листів, що одержує Наркомос.
Нашим обов'язком є всі ці заяви і висловлення взяти собі за
директиви у цілій нашій роботі. Нашим завданням є організу-
вати масову колективну ініціятиву робітництва та біднішого та
середнього селянства для піднесення культурного рівня нашої
країни.

Це мусить бути генеральною лінією державних освітніх
органів як також мусить бути це лінією наших профспілок
і інших організацій робітництва.

Але лист мого кореспондента є водночас яскравим прикла-
дом того, що можна назвати дитячою хворобою лівизни в куль-
турноосвітній справі. Із тих ножиць між культурним попитом
нашого робітництва і матеріяльними можливостями їх задово-
лення для того мого кореспондента є лише один вихід: пролетарська
держава мусить *дати*. Це невірний і неправильний підхід, що його
ніяк не можна визнати класовим, пролетарським. Декілька разів
висловлював я свою думку, що є величезна ріжниця у цьому від-
ношенні до всіх питань між пролетарем і дрібним виробником,
заможним селянином тощо. Дрібна буржуазія, навіть трудяща
протиставляють себе державі. Думають лише про одно, щоб з

нього менше взяли, щоб йому більше дали. Гаслом дрібного
власника, дрібного буржуа і заможного селянина є: давай! Від-
ношення пролетаріяту до пролетарської держави цілковито інше.
Він розуміє і почуває себе як співучасник цілої господарчої
культурної перебудовчої роботи. Не пасивно, а активно відно-
ситься він до життя, він розуміє, що лише з його участю,
з напруженням його сил, за його ініціятивної самодіяльности
можуть бути переведені всі наші величезні завдання. Гасло про-
летаріяту є: «Даєш!», «даєш Перекоп», «даєш соціялістичне
будівництво», «даєш культуру», «даєш за моєю активною участю,
за моєю ініціятивою, за колективною співпрацею соток, тисячів,
мільйони пролетарів».

Яким призирством до пролетарської самодіяльности звучать
слова мого кореспондента, що всі ці заходи організованого ро-
бітництва до самодіяльної роботи в справі ліквідації неписьмен-
ности це є «крохоборчество»! Автор листа підписався, що він
робітник механічного заводу. Це може статися, але який він
робітник, я не знаю. У всякім разі думки цього робітника ще
просякнені дрібнобуржуазним непролетарським впливом. Не при-
зирливо і згірдливо, не зневажливо, згори, не з насмішкою треба
відноситися до культурних зусиль організованого робітництва
нашої країни, щоб піднести свій культурний рівень, а, навпаки,
треба всілякими мірами й силами організувати цю мільйонову
ініціятиву і самодіяльність нашого громадянства.

Вірно, що державні витрати, державна організація, державні
кошти й сили є основною віссю, що лише на ній можна побу-
дувати справу ліквідації неписьменности й піднесення культур-
ного рівня. Пролетарська держава, пролетарська влада це й є
величезний ричаг і найвелетніша проява пролетарської колек-
тивної самодіяльности. І та колективна в державному маштабі
пролетарська самодіяльність мусить бути доповнена самодіяль-
ністю кожного окремого робітника, кожного окремого гуртка
робітників і трудящих мас, кожної пролетарської і селянської
організації. Черговим завданням у справі ліквідації неписьмен-
ности це є розбуркати ініціятиву, самодіяльність усіх робітничо-
селянських організацій, усіх профспілок, кооперативів, житло-

коопів і т. ін. і скерувати їх на виконання завдання ліквідації неписьменности.

Досить із тим дрібнобуржуазним відношенням до ліквідації неписьменности! Досить того, що різні організаційні бюрократи посилалися на те, що справа ліквідації неписьменности є справою держави, а ми, мовляв, маємо справи інші й цим займатися не можемо, не можемо ударятися в «крохоборчество». Треба організувати суспільну думку, загострити її. Треба поставити, щоб кожний розумів, що ганьба тому житлокоопові, що серед його членів є неписьменні чи малописьменні. Треба так поставити справу, щоб кожний розумів, що завдання кооперації є не лише торгувати крамом, але й організувати своє членство і ліквідувати серед них неписьменність і малописьменність. Справа ліквідації неписьменности є й мусить бути справою організації широких робітничо-селянських мас. Це є головніше питання всієї справи ліквідації неписьменности.

Четвертий забобон. Одна організація, обговорюючи 1929 р. питання про стан неписьменности серед її членів, визнала, що їй треба прийняти енергійну участь у ліквідації неписьменности. Із своїх членських внесків та інших своїх коштів ця організація визнала за конче потрібне виділити всі потрібні кошти для того, щоб перевести за певний, здається, річний термін, ліквідацію неписьменности серед своїх членів, розробила плян і кошторис цієї роботи, затвердила цілу низку заходів для цієї роботи. Але, виносячи такі хороші постанови, та організація додала: «а справа ліквідації малописьменности не може бути справою нашої організації, а може бути і її мусить узяти на себе цілковито держава. «Лише інерцією старих забобонів можна пояснювати таку позицію, цілковито невірним, цілковитим перекрученням і нерозумінням справи можна пояснювати те, що дехто протиставляє роботу в справі ліквідації неписьменности роботі по ліквідації малописьменности. Хіба ліквідувати неписьменність це значить дати робітникові та селянинові механічне вміння читати й писати? Хіба робітничо-селянські організації можуть прийняти за основу своєї культурної роботи таке неправильне, механічне розуміння? Ніяким робом. Ми не можемо прийняти

такий механічний вузько-культурницький підхід. Ліквідувати неписьменність це значить не лише навчати читати й писати, а це значить навчити розуміти те, що читаєш. Малописьменний це той, хто так чи сяк зуміє прочитати та написати, але ж недостатньо заволодів технікою читання й писання, але ж не-те що, не заволодівши технікою читання, він не зможе дійсно зрозуміти прочитане.

Вся культурно-освітня робота в пролетарській державі є й мусить бути роботою комуністичної пропаґанди серед трудящих. Під цим кутом погляду маємо розглядати всі культурні заходи аж до ліквідації неписьменности. Лише залишками дрібнобуржуазних поглядів можна пояснювати такі протиставлення, які бувають з одного боку — ліквідації неписьменности, з другого боку — цілій комуністичній пропаґанді. Взяти на себе завдання ліквідувати неписьменність серед своїх членів і залишаючи їх малописьменними це значить *забути про лінію та якість нашої роботи, а взяти лінію на недороб.* Роботу ліквідації неписьменности треба зв'язати з усією нашою освітньою роботою, з роботою клюбів, хат-читалень і т. інш., підпорядкувавши її завданням комуністичної пропаґанди.

П'ятий і дальші забобони. Усіх їх не перерахуєш, «ім же ність числа». Тих забобонів стільки, скільки різних шляхів впливу на нас з боку навколишнього дрібнобуржуазного оточення. Основний забобон, що з ним треба боротися, це інертність, бездіяльність, відсутність масової постановки, нерозвинення широкої масової самокритики. Нехай до тої самокритики йдуть і ці мої замітки.

Газета «Геть неписьменність»,
№ 13—14, з 31 липня 1929 р.

ПРО ДИТЯЧУ ЛІТЕРАТУРУ

Поважаний Товаришу![1])

Я цілковито погоджуюся з Вами, що треба посилити увагу ДВУ й ДНМК до дитячої книжки та що на першім місці повинно стояти видання дитячих книжок про Леніна. Я не противник казок, — хороша художня казка може бути корисна дитячому вихованню: треба ж впливати на всі сторони дитячої природи. Я ставлю перед ДНМК питання про книжку, що ви прислали — «Дітям про Леніна», складену інститутом по дитячому читанні за редакцією А. Кравченка з рисунками Б. Кустодієва, Держвидав, Москва, 1926 р.

Але, за моїм особистим враженням, це видання не надто вдале.

1. Методику техніки при складанні книжки пристосовано хорошу: короткі фрази, нема складних, малозрозумілих дитині слів, опис чергується з живою мовою. Але не відомо для якого віку дітей призначена ця книжка. За мовою й добором фраз і образів книжка «Дітям про Леніна» насамперед стосувалася б дітей дошкільного віку, але для цьоговіку взято цілковито непригожий шрифт книжки. Коли взяти за читачів книжки дітей дошкільного, піонерського віку, то вона їм цілковито непригожа, бо книжка спрямована до дитини, що нічого не розуміє з життя.

2. Елементи політичного виховання, що є в книжці, не тільки недостатні, а навіть можуть негативно впливати на дітей. Дитині треба подати не лише розуміння того, що поміщикам жилося ліпше, як селянам (уривок 1 і 2), а фабрикантам

[1]) Відповідь на лист тов. Мартинової.

ліпше, як робітникам (уривок 3 і 4), але й того, що поміщики жили з праці селян, а фабриканти з праці робітників.

3. Автор допустився фалшивого способу для характеристики різного стану фабриканта й поміщика, з одного боку, та селян із другого. Текст говорить про те, як дітей фабрикантів і поміщиків запасено забавками, велосипедами, книжками з малюнками і т. п. Діти робітників і селян не потребують розвинення в себе чуття заздрости, а свідомости про несправедливість; почуття обурення книжка не дає.

У четвертім уривку «Життя фабрикантів» написано так: «У фабриканта були діти: Коля й Ніна. Коля мав велосипеда. Ніна також. У них було всього багато. А на весні папа з мамою везли їх на ціле літо на Крим, до голубого моря. Там вони жили у власній дачі, серед квітів, їли фрукти, купалися в морю плавали маленьким пароплавиком. Так хорошо й у достатках жили за царя всі фабриканти — хазяї».

Такий солодкавий підхід в описі класового пригноблення цілковито непригожий робітничо-селянським дітям, а тим паче в книжці про Леніна. Якраз це місце про папу й маму свідчить, що авторами книжки були старі педагоги, що знали роботу серед міських дітей та ще дітей інтелігентських родин. На цих дітей дрібної та середньої буржуазії книжка саме розрахована й пристосована до їхнього рівня розуміння, до їхньої психології і запитань.

4. Не можна погодитися з оповідальним засобом, припущеним авторами для «пожвавлення». В оповіданні про Леніна вони вплели паралельний опис життя селянина Йвана та його родини й робітника Василя та його родини. На мою гадку, це помилковий засіб тому, що розбивається увагу дитини-читача. «Героєм» книжки постає перед дитиною не тільки й навіть не стільки Ленін, скільки селянин Іван та робітник Василь. Книжка радше мала б зватися не «про Леніна», а «про селянина Йвана й робітника Василя». Внутрішнього споріднення цих трьох біографій: робітника, селянина й Леніна в книжці немає. Тому й виходить лише відвернення уваги дитини-читача від опису Ленінового життя.

Застосування цього засобу з художнього боку також вийшло невдало. Нема в книжці опису дитячих років Леніна. За деяким описом дітей робітника й фабриканта, селянина й поміщика, відсутність опису такого Ленінового дитячого віку ще більше відриває увагу читача від Леніна й Ленін входить неорганічно своїм усім життям, а так якось негайно, тоді, як усі зав'язки оповідання вже склалися.

З політичного боку цей засіб дає більш як од'ємний результат. Ціле пригнічене становище селянства зведено на кепський стан родини одного селянина. Життям одного робітника схарактеризовано експлуатацію робітників. Така персоніфікація історичних класових взаємин ні трохи не виховує в дитини-читача правильного розуміння життя й почуття колективности.

5. Не можна писати дітям книжку про Леніна, не кажучи, за що боровся Ленін, що він хотів здійснити в житті. У книжці інституту для дитячого читання так схарактеризовано Ленінові завдання: «Треба, щоб робітники й селяни відняли фабрики од хозяїв, землю від поміщиків» (уривок 9), «вирішили боротися разом із робітниками й селянами проти фабрикантів і поміщиків» (уривок 10), «Гоніть поміщиків і фабрикантів, беріть владу у свої руки» (уривок 22), «робітники й селяни в Росії мусять із зброєю в руках прогнати поміщиків і фабрикантів», «тоді не буде воєн, усі будуть дружно працювати для загального добра» (уривок 23), «відібрати землю від поміщиків, фабрики від фабрикантів і віддати народові» (уривок 25), «наробимо найбільше машин, тоді в селі буде хліба більше» (уривок 28), «боротися до кінця за краще життя бідняків» (уривок 29). Така спілка робітників і селян усього світу зветься Комуністичним Інтернаціоналом, або коротше «Комінтерн» (уривок 29).

Ні жадного слова не сказано про соціялізм, а навіть не вжито ні разу слова соціялізм. Написати книжку про Леніна для дітей Радянської Республіки, не кажучи ні слова про соціялізм, а навіть не згадуючи і слова соціялізм, могли єдино тільки дрібнобуржуазні демократи.

6. Ще декілька слів про те, яким книжка малює Леніна. В уривку 14 говориться, що по повороті Леніна зі заслання

«робітники зібралися разом. Семен сказав: Ільїч наймудріший і найученіший зпоміж нас. Нам треба його берегти. А тут, у Росії, йому небезпечно: зловлять і замкнуть у тюрму знова. Відправимо його за кордон... Ільїч погодився й партія відправила його за кордон, він там зачав видавати газету «Іскра».

У 17 уривку написано: «Хотіли замкнути в тюрму і Володимира Ільїча, ледви-ледви намовили його товариші їхати назад за кордон» (це після 1905 р.).

Фальшиві місця, що псують у дітей уяву про Леніна. Ініціятива організувати «Іскру» виходила від Леніна, а не від зібрання робітників. Поменшувати значіння цієї великої ініціятиви Леніна ні на який випадок не можна.

7. В уривку 23 написано: «Недалеко Петрограду, за станцією Розлив, серед сінокосу був шалаш із галузок іви, накритий сіном. У цьому шалаші жило двоє робітників. Ніхто не пізнавав у них Володимира Ільїча і його товариша Григора Овсійовича Зінов'єва». Не знаю, навіщо було приводити таку видумку, що разом з Леніном був тоді й Зінов'єв.

8. З друкарського боку видано книжку неладно. Малюнки розпливчаті. Наприклад, портрети Леніна й діячів «Союзу боротьби за визволення робітників» передано зовсім кепсько. Малюнки Кустодієва гарні; хоча треба сказати, що не всі. На малюнках поміщицького життя взято костюми 30-х років, хоч оповідання йде про 80-і роки. На малюнку з життя фабрикантів у 4 уривку фабриканта намальовано з газетою. Чому треба було взяти такого культурного фабриканта — невідомо. Невдалий малюнок до 7 уривку — розрив карети, на ньому не можна абсолютно нічого пізнати.

Малюнок уривку 21 показує братання робітників вояків чомусь то зосереджене довкруги пам'ятника Петра Великого. Малюнок 26 уривку «Володимир Ілїьч — голова робітничо-селянського уряду» показує Леніна, доповідаючого на якомусь то зібранні.

Усі малюнки зі селянського життя подано в оформленні великоросійським — лапті і т. п. (уривки 1, 5, 16, 17, 30, 31, 33).

Мій висновок: книжка інституту для дитячого читання, затверджена Комісією ЦВК, цілковито непригодна робітничо-селянським дітям, вона некорисна й навіть шкідлива. У прочому, я, як не педагог, передаю ДНМК обміркувати це питання.

Народній Комісар Освіти УСРР *Скрипник*

«Виробнича думка» (додаток до газети «Народній Учитель», № 31, з 7 серпня 1929 р.

III. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

ДЕЩО ПРО ПРАКТИКУ ПРИЙОМУ ДО ВИШІВ [1])

Колеґія НКО ще не закінчила обговорювання справи прийому до ВИШів і розглянула лише половину пропозицій Упрофосу. Перший пакт пропозиції Упрофосу:

„Констатувати досягнення і визнати, що наслідки прийому цього року задовільні".

колеґія відхилила й визнала навпаки: наслідки прийому цього року незадовільні, тому що норми прийому, що були встановлені Наркомосом, не виконано й відсоток робітників та селян у цьому прийомі менший, аніж було пропоновано ВИШам нашим обіжником. Відсоток робітників і селян цього року хоча й більший, аніж попереднього року, і це визначає крок вперед, але ж завдання покладене на ВИШі не виконане, тому колеґія визнала, що прийом цього року незадовільний.

Які причини того, ми на колеґії не могли розібрати, бо тут потрібна детальна аналіза для того, щоби виявити причину зниження робітників і селян порівняльно з нормою пропонованою нами. Від такої детальної аналізи залежить і наш дальший шлях. Коли у нас прийнято забагато службовців та «інших», тоді справа стоїть просто; треба зменшити прийом «інших» і пропорція до робітників і селян буде належна. Коли ж ми не змогли доприйняти робітників і селян за малою успішністю їх, тоді справа стоїть гірше й складніше, тоді треба буде зробити наголос на поліпшення нашої довишівської справи, щоби робітники здобували незалежне знання та підготовку до поступлення до ВИШу.

---

[1]) Промова 17. I. 1929 на осередкові НКО по доповіді т. Нехворосного про прийом до ВИШів.

Я гадаю, що мала успішність, тобто мала підготованість буде най-важливішою причиною. І через те складається загрозливе становище. Колись була по лінії Наркомюсту така практика, що робітникові, який скоїв злочин знижувано міру соціяльного захисту, але потім ми цю лінію скоро відхилили, бо від робітника треба вимагати більше, аніж від неробітника. Наша держава є робітничо-селянська і ми не можемо припустити, щоби свої клясові закони порушував робітник та селянин. Так саме і в культурно-освітній роботі. Нам потрібні фахівці з робітників і селян. Нам потрібні дійсні робітничо-селянські знавці, що були б здатні будувати й перебудувати нашу господарку. Тому треба до тих робітників і селян, що приходять до ВИШу, ставитися суворіше. Ти робітник, ти комуніст давай знання, давай якість, а не висовуй паспорт пролетарського походження, партквиток чи профквиток, і не вимагай, щоб тобі зараховували невстигаємість, як задовільне знання. Нам треба вчитися, вчитися й ще раз вчитися.

Зниження умов прийому це велика помилка, і тепер, підраховуючи наслідки прийому, треба нам зробити відповідні висновки, бо зниження умов прийому для робітників і селян підчас прийняття до ВИШів не забезпечує робітничої кляси своєю пролетарською справжньою інтеліґенцією. Намагання пролізти, якнебудь обійти, найти засоби, щоб прикрити своє незнання, норма на прийняття з одним-двома незадовільними предметами — це шлях до розбещености пролетарської молоді, до клясового переродження, до поширення дрібнобуржуазного впливу на нашу робітничо-селянську молодь.

Нам ходить не про механічне побільшення відсотку, а про органічне побільшення і зміцнення робітничо-селянських сил у школі. Ми мусимо вжити всіх заходів для того, щоб ми могли дати ВИШам гарно підготовлену, озброєну знанням робітничо-селянську молодь. Ми мусимо бити на якість.

Може виникнути запитання про те, як стоїть тоді справа з іншими соціяльними шарами. На мою думку, треба встановити інший відсоток для них. Очевидячки, у нас була помилка, коли ми встановляли прийом кількости «інших», заздалегідь враховуючи

число робітників і селян, що ми намітили їх прийняти, а не вираховували ми їх кількість пропорційно до числа *дійсно* прийнятих робітників та селян.

Так, наприклад, є 100 місць, з них 10 для «кустарів і інших». Тримало іспит 90 робітників і селян, але склали іспити не 90, а лише 50. Тоді треба приймати не десять «інших», а пропорційно до прийнятих робітників і селян — 5. Отже, треба спочатку приймати робітників і селян, а потім вираховувати й приймати відповідний відсоток «інших». Коли дехто думає, що будуть непорозуміння, то я запитую: з ким? З дрібною буржуазією? Такі непорозуміння є й будуть, без них обійтися не можна. З дотеперішнього досвіду ми знаємо, що до ВИШу йдуть ті, що ліпше підготовані, а дрібна буржуазія вживає всіх заходів, щоб підготовитися якнайліпше.

Підчас учоби у ВИШі дрібна буржуазія вживає теж усіх заходів, щоб якнайкраще встигати і вони вже з другого та третього курсу займають місця у семінарах, а потім ідуть в аспіранти, тому що вони краще підготовані, аніж робітники і селяни. От що значить приймати робітників і селян до ВИШу з недостатнім знанням. Це не що інше, як готовити самим собі прірву. Тут перетинаються дві тенденції: одна *клясова*, пролетарська, яка намагається дати дійсного фахівця-робітника, селянина, а друга — *групова*, хоч і представлена робітниками, що видвигають свої групові інтереси проти клясового інтересу. Коли серед робітників приватний інтерес стоїть понад клясовим, то там керує дрібна буржуазія, там отруює вона робітничу психологію. *Клясовий інтерес лежить не в тому, щоб тому чи другому поодинокому робітникові допомогти, а в тому, щоб виконати клясове завдання, в цьому випадкові створити свого пролетарського фахівця, а не сурогат.* Коли піддамося першій тенденції, то будемо мати фахівця з дрібного буржуа й кустаря, а з робітничо-селянського студента будемо мати сурогат фахівця, якого в житті переборе той, хто більше знає, то є дрібний буржуа. Ми бачимо, що до аспірантури суне дрібна буржуазія, а робітників там далеко менше. Чому? — Тому, бо робітник менше підготовлений. Ми мусимо звернути на це більшу увагу.

Правда, в підборі аспірантів є ще й окрема лінія професури, яка підбирає іноді собі аспірантів, так як це було, прим., в Дніпропетровському, де професори занімаються приватно на своїх кватирах з дітьми професорів, лікарів, щоб їх підготовляти до семінарів і просувати в аспіранти.

Лінія на прийняття робітників і селян з незадовільними знаннями шкодить цілій пролетарській лінії у ВИШівській справі.

З ознайомлення зі справою прийому я маю ще й другий висновок, а саме: нема ніякої дійсної широкої відчитности приймальних комісій. Дотеперішні відчити якщо вони денебудь і є, то носять формальний, бюрократичний характер, а перед широким загалом дійсного відчиту про загальні наслідки прийому нема.

Робота кожного поодинокого члена комісії зникає, зникають також окремі факти роботи. Такої відчитности, на жаль, не провадять ні комсомол, ні КНС, ні представники профспілок. А вони там представляють не самі себе, а цілу організацію, цілий пролетарський загал, вони там засідають як представники цілої організованої суспільної думки.

Ні в жадній окрузі не відчитувалася приймальна комісія перед широкими масами за свою роботу. В цьому і лежить одна з причин хиб нашого прийому, в цьому, так би мовити, апаратному, бюрократичному характерові роботи приймальних комісій. В цьому бюрократичному характері нашого прийому потрібна нам доконче масова перевірка. Приймальні комісії зараз безвідповідальні, хоча й вони приймають до ВИШу не бумажки, а людей. Треба вміти за бумажками знайти чоловіка. Член приймальної комісії мусить бути чинником, що, маючи перед собою паперові ознаки, вміє за ними нащупати людину і її хемічно проаналізувати і виявляти чужі для нас елементи, що прикриваються за паперами. Член приймальної комісії не сміє бути бюрократом, який перерахує бумажню і сконстатувавши, що кандидат має два аршини три вершки,— довільний. Очевидячки, нам прийдеться знайти дальший шлях, щоб виправити роботу приймальних комісій і поставити її на шлях дійсної відчитности. Нам треба перевіряти не лише тих, що дають різні

посвідчення, але й тих, що посвідчень не дають, а закривають свою минувшість димовою завісою різних папірців. Це один з шляхів, що ним треба нам іти.

Ще один шлях, гарний, зробив тов. Семко — ректор Київського ІНО. Минулого року він поїхав на хлібозаготівлю. Пробув там місяць і провів ще й другу роботу: зібрав усі дані і відомості відносно соціяльного стану і т. ін. всіх студентів з даної місцевости, району чи округи, що вчаться в Київських і інших школах. І картинка ж получилася! В ВИШі числиться студент - незаможником, а в районі куркулем. Тов. Семко прислав цілий списочок таких осіб. А скільки нас їздило на хлібозаготівлі, скільки комсомольців, і хто з нас зробив таку роботу. Ніхто. От і це є ще один шлях для перевірки соціяльного складу наших вишівців. Ми маємо ще й шлях непосереднього звернення до організацій партійних, профспілкових і громадських, що працюють в даному районі і можуть нам дати дані для перевірки.

При провірці соціяльного стану студентів - селян треба звертати увагу на те, чи звільнені вони від сільсько - господарчого податку. Звільнення від сільсько - господарчого податку це твердий документ, бо на селі один одного знає і, щоб бути звільненим від податку, треба мати підставу. Там не видають так добродушно таких посвідок, як інші, бо тут іде справа про гроші. На посвідки про звільнення від сільсько - господарчого податку треба нам більше спиратися і по них треба розкатегорювати селян на звільнених і незвільнених від сільсько - господарчого податку.

Я хочу ще підкреслити одно, а саме не хочу, щоб мої рядки відносно відповідальности приймальних комісій хоч би на йоту, хоч би на краплю зменшували відповідальність ректора ВИШу, бо на чільному місці стоїть і відповідальність ректора. Ректор має право й обов'язок опротестувати постанови приймальної комісії, коли вони не вірні. На ректора полягає відповідальність за всі постанови приймальної комісії, зокрема коли він їх не опротестовує. Та не треба думати, начебто ми нашу вину і провину намагаємося перекладати на плечі приймальної комісії.

Навпаки, наша відповідальність залишається. Ми в цьому році недобрали, ми прийняли замалий відсоток робітників і селян — це наша вина: Наркомосу, Упрофосу, ректорів ВИШів за певною відповідальністю приймальних комісій. Ніяк однак не можна зменшувати тої великої роботи, що її провели комсомольські газети в прийомі до ВИШу, борючись з записками і фалшивими посвідченнями. Це факт, який має велике значіння. Гарно зробили комсомольці.

Те, що я говорив, дає щось нове — це є шукання нових шляхів, нової критики в справі прийому. На робітниках НКО полягає обов'язок не застигнути душею, а шукати нові шляхи, щоб забезпечити кращу якість прийому. Мої думки можуть викликати в декого сумніви такі, як це було на осередкові НКО, де проти таких моїх думок виступила одна товаришка. Вона вважала, що мої пропозиції дають чітку клясову лінію і вона згідна зі мною, але, каже вона, тверда клясова перевірка призведе до зниження відсотку робітників і селян. Це невірно, неправильно. Треба приймати не по відсотках місць для «інших», а до відповідної кількости фактично прийнятих робітників та селян. Спочатку треба зараховувати робітників і селян тих, що втримали іспит, а потім вираховувати, скільки буде місць відповідно кількости прийнятих робітників та селян припадати для «інших». Коли ми візьмемо тверду пролетарську лінію на якість прийому і кількість прийнятих робітників та селян буде менша, то за думкою цеї товаришки це буде перекручення клясової лінії. Перший раз чую, що чітка клясова лінія провадить до перекручення клясової лінії. Товаришка попала в таке протиріччя тому, бо вона знаходиться під гіпнозою проценту і норми, вона, мабуть, знаходиться в якомусь процентовому фетишизмі. Вона вірить занадто в норму, а не в дійсне виконання. Тому вона уважає мої пропозиції такими, які прекрасно й чітко відбивають клясову лінію, але прийняти їх не можна. Такі відношення до чіткої клясової лінії рівняється відношенню деяких комуністів до українізації. Вони визнають, не заперечують, але позабувають завжди, що всі терміни, встановлені і партією і урядом у справі українізації, пройшли і, зокрема, на зборах партійних організацій

давним давненько час уже уживати українську мову, зокрема коли працюють в державній установі.

Чітка клясова лінія є на те, щоб її прийняти і виконати, а не «благочистивим образом» визнати за правильну «взагалі», а на практиці не виконувати. Коли є перед нами чітка клясова лінія, так треба її приймати й виконувати без балачок і викрутів.

«Комуніст». Орган ЦК КП(б)У № 30 (2716) з 6. II. 1929. «Пролетарська Правда» — орган київського ОПК КП(б)У № 32 з 8. II. 1929.

ЗА «7+17» В РОБОТІ ВИШІВ [1])

Товариство, з приводу випуску 375-ти нових співучасників реконструкції нашого господарства я хочу звернутися з привітанням не лише до тих, хто виходить зараз з лав Інституту, але й до всього Інституту. Я не звик говорити солодкі слова й тому дозвольте прохати заздалегідь вибачення за те, що мої слова може будуть не досить зграбні й не досить милі. 375 студентів випускає КСГІ, а скільки було всього. (Голоси з місць: «2.000»). Який це відсоток? 17%, а треба 20%. Середня пересічна ефективність наших ВИШів це 12%, тобто ми випускаємо лише 12% тої кількости, яка є підчас випуску у ВИШі. І от по Київському Сільсько-Господарчому Інституту, хоч випускаємо трохи більше, але все таки не добробляємо на 3% до потрібної нам норми 20% звичайної ефективности ВИШів. 375 студентів, що закінчили КСГІ, мають за собою $1^1/_2$ тисячі академічних років праці. Це за правилом вони повинні б мати стільки, а скільки вони в дійсності пробули в Інституті, я не знаю, напевно більше ніж 2 тисячі років. Середня кількість зачотів, відкладених по ВИШах України, біля 3.000 в кінці року. Тепер по настирливих заходах Наркомосу і директорів ВИШів ця кількість знизилась пересічно до 400, значить можна було в $7^1/_2$ разів підвищити академічну успішність. А от у нас по Україні ефективність праці ВИШів відповідно не збільшилася. Всього на ВИШі витрачаємо 40 мільйонів, з цього фонду припадає 13.000.000 карбованців на стипендіяльний фонд, 13.100.000 витрачаємо на фонд зарплатні,

[1]) Промова на святі випуску студентів КСГІ. 30/III — 1929 року в Києві.

4.600.000 становлять учбові витрати, а 5.000.000 ідуть на ремонт і на інші витрати. Вартість академічної невстигаємости по ВИШах надзвичайно велика. Пересічна вартість продукції ВИШа, тобто затрати на одного випускника-студента, зрозуміло, багато соток разів більша, ніж вартість продукції одного трудшкільця. Скільки коштують у нас другорічники-студенти, покищо не можна точно сказати, а тільки можна сказати загальну, приблизну суму. Але у ВИШах є не тільки дворічники-студенти, є й трьох,-чотирьох-і п'ятирічники. Адже, залишення на другий рік дечого коштує пролетарській державі, закладення зачотів теж дещо коштує пролетарській державі, неакуратність так студентів, як і професури теж дещо коштує пролетарській державі. Загальний попередній підрахунок по всіх ВИШах України показав, що ми щороку марно витрачаємо сотки тисяч карбованців. Ці кошти можна б раціональніше використати. На ці кошти ми могли б провести капітальний ремонт шкільних мешкань, що амортизовані пересічно по Україні на 40%. За 5 років ми могли б заощадити й вкласти в капітальне будівництво — суму, що не менша за передбачену по п'ятирічці. Коли б у нас ВИШі працювали як слід, ми могли б значно краще використати свої кошторисні призначення, коли б ми виконували свій пролетарський обов'язок. Тому Наркомос бере тверду непорушну лінію боротьби за академічну успішність, звідси й тверда і рішуча лінія за те, щоб підвищити академічну успішність і довести її до норми.

Тепер, звертаючись до 375-ти студентів випускників КСГІ, я говорю: дорогі товариші! ви нам дійсно «дорогі» (На місцях: оплески і сміх). Ви нам дорогі тому, що ви кінчите високу сільсько-господарську школу й тепер ідете до практичної роботи, стаєте активними співучасниками соціялістичної реконструкції нашого сільського господарства. Пролетаріят, переборовши ворогів, взяв владу в свої руки для того, щоб перетворити все суспільство на соціялістичне. Для цього треба, щоб пролетаріят перебудував індустрію і повів новими шляхами нашого селянина. Перед нами стоїть завдання соціялізації техніки сільського господарства. Ми підняли величезне завдання колекти-

візації творення радгоспів, тракторних станцій і колон. Нам потрібні нові робітники на цьому терені, озброєні всіма досягненнями сільсько-господарської науки. Тому 375 товаришів нам дорогі й милі, як нові співучасники величезної практичної роботи на терені нашої землі. Ви нам дорогі ще й тому, що вас всього 375, а мало б бути вас у всякому разі на 3% більше. Звідціль конче потрібно посилити роботу. Треба, щоб, наприклад, робфаківці кінчили ВИШ за 4 роки. Всім студентам треба наполягти на свою роботу.

Закликаю вас, товариство, іти пролетарськими шляхами в сільському господарстві, а це значить знайти шляхи, щоб перетворити тисячоліттями занедбану техніку сільського господарства, внести в сільське господарство пролетарські елементи колективности і об'єднання, внести туди знання. Перед нами стоять величезні завдання. Може ті завдання для Київського і для других Сільсько-Господарчих Інститутів порівнально більші, як для інших Інститутів. Ми маємо волю перебудувати й перебудуємо мільйонові маси сільсько-господарчого працьовника, щоб вони пішли єдиним шляхом пролетарської творчости. КСГІ — це величезна лабораторія, що обробляє людський матеріял, аби він був здатний до цих величезних завдань, до напруженої роботи, до пролетарської дисципліни.

Перед вами стоять величезні завдання — зниження собівартости і підвищення якости продукції. Компартія поставила для цілої країни завдання знизити вартість продукції індустрії на 7%, а це значить придбати 700.000.000 для нового капітального будівництва. Що ж товариші, робітники на культурно-освітньому терені, чи це завдання не є і нашим завданням? А для ВИШу, зокрема Сільсько-Господарчого — хіба це завдання не стоїть? Знизити собівартість продукції — значить побільшити випуск, а підвищити якість продукції — значить підвищити академічну встигаємість і оволодіння знанням. Я закликаю вас, товариші студенти і професори, КСГІ, і вас, товариші, що закінчили КСГІ, до творчої пролетарської роботи. Ми не прості співучасники і співглядачі величезного процесу соціялістичної перебудови країни. Ми повинні бути активними співучасниками. Ми можемо кожний з нас

багато дечого для того зробити. Вітаючи вас зі святом випуску 375-ти нових співучасників великої праці реконструкції країни, я закликаю вас до твердої настирливої роботи за зниження собівартости продукції, за підвищення її якости, щоб ми всі кожній на своїому місці виконав завдання, що на нас покладає пролетарська кляса.

ПРО ЗАВДАННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА [1])

Серед інших дисциплін наших вищих учбових закладів суспільствознавство займає окреме місце як новий предмет після революційного періоду.

Це друга конференція викладачів і робітників суспільствознавства вищих учбових закладів. Перша конференція перший раз намічала завдання, тепер, здається, доведеться вказати на хиби, перевірити їх, щоб можна було правильно працювати.

Дозвольте почати з самого неприємного: зі складу наших викладачів суспільствознавства по вищих учбових закладах. Є багато з них людей досвідчених, що працюють науково і т. ін., але ж напевно газетні інформації мають деяку підставу, коли пишуть, що деякі з викладачів історії класової боротьби належать до релігійних громад, або що лекції суспільствознавства читають бувші діякони, магістри богословія і т. ін. Звичайно відомий український юморист Остап Вишня суспільствознавства не викладає, але ж іноді пише про викладачів суспільствознавства і передає досить образно, які випадки бувають при тому.

По двох напрямах треба переглянути нам питання про склад викладачів суспільствознавства: перше — старе, друге — нове. Старе: — люди, що прийшли до нас з чужими поглядами, нічого спільного не мають з новими дисциплінами вивчання соціялістичного будівництва, соціялістичного суспільства і під назвою суспільствознавства переводять старі погляди, що нічого спільного не мають з сучасним життям. Старі люди, старі міхи, що в них гине, гниє старе і кисне нове мололе вино соціялістичного

[1]) Промова на другій конференції викладачів суспільствознавства у ВИШах 20. VI. 1928.

суспільствознавства. Одне — чужа сила, чужі прошарування в нашому складі викладачів суспільствознавства. Друге — молоді, нові, іноді занадто молоді і занадто нові сили, мають всі бажання бути по цей бік соціяльної барикади і не мають ще відповідних знань, щоб могли виховати, допомогти виховатись студентам наших ВИШів, стати громадянами, освідомленими в справжніх причинах суспільних процесів нашої дійсности.

Отже, дві загрози, що стоять перед нами, і вам, товариші викладачі, треба їх освітлити в ваших виступах і в вашій роботі шляхом самокритики, ініціятиви, самоперевірки і перевірки.

Другий елемент роботи викладання суспільствознавства це — наші підручники, книжки. З цим у нас досить кепськувато. По деяких предметах, а головне в галузі суспільствознавства, ще зовсім немає підручників, зокрема немає підручників українською мовою. Ми, так би мовити, не «удосужились» цього зробити, та й взагалі нам не везе зі справою підручників для суспільствознавства. От я перевірив справу підручників трудшколи, наших 4-річок і 7-річок. Програми є методологічні, і методичні, є порадники з предметів суспільствознавства, а підручників немає ні для 4-річки, ні для 7-річки, і так приблизно стоїть справа і з підручниками для наших профшкіл; може тільки трошки ліпше стоїть справа з вищими учбовими закладами. Підручника, що відповідав би всім потребам, у нас дуже мало і часто-густо по багатьох предметах немає зовсім підручників для викладання. Вам це відомо і гострим ножем критики пройдіться по тій справі і виявите потреби і виявите може і винних. Гірше ще, що мало у нас, занадто мало літератури, і ще менше й українською мовою, оригінальних надзвичайно мало, а з перекладними творами справа стоїть скрутно. А вам відомо, яке має це значіння, наприклад, при лябораторному переведенню навчання суспільствознавства. Зокрема найбільш у нас скрутно справа стоїть з науковою діяльністю в галузі суспільствознавства. Тут у нас мало робітників, лише починають працювати, і у нас мало зокрема робітників, що цілковито б додержувалися наукового погляду пролетарської суспільствознавчої науки. Є у нас деякі

окремі групи, окремі катедри, окремі робітники, що працюють і починають працювати, але ж науково-дослідча робота з галузі суспільствознавства недостатня і повинна притягти до себе серйозну увагу. В усякому разі треба зазначити, що викладання суспільствознавства в наших ВИШах недостатньо забезпечене через відсутність підручників, наукової і навіть популярної літератури і, зокрема, літератури і підручників українською мовою.

Біда у нас з викладанням суспільствознавства саме там, де треба найбільше уваги, де треба найбільш гартувати нові сили для участи в цьому культурному процесі. Старі не знають, бо вони занадто старі, щоб вивчити українську мову, молоді — комуністи тому не знають, що вони, так би мовити, занадто завантажені роботою для того, щоб вивчати українську мову, і виходить так, що у нас найменший процент українізовано роботу саме по предметах суспільствознавства. Справа в цьому відношенні у нас стоїть кепсько.

Наші програми молоді, новонароджені, лише один рік живуть на білому світі, не перевірені в житті. Ви будете їх обговорювати тут, їх треба виправити. Перед вами стоїть завдання, щоб надалі спільною співпрацею усунути хиби в програмах. У нас покищо мало таких заяв, їх мало в пресі і до нас, до НКО заяви про учбові програми не поступають. Хіба лише от що треба зазначити: багато надходить заяв, що наші учбові програми по суспільствознавству потребують занадто великої роботи від викладачів, потребують великої самодіяльної праці. Я не знаю яка тут хиба і чия хиба; чи програм, чи справа в тому, що багато викладачів суспільствознавства потребують докваліфікації. Робота докваліфікації це завдання вельми важливе. Наші учбові пляни суспільствознавства свідчать про те, що в цій роботі ми є в підготовній клясі. В Росії по ВИШах на суспільствознавство припадає 6% цілого часу ВИШу, а у нас цілих 12%. І от можна б сказати, що у нас на Україні звернено велику увагу на суспільствознавство, що ми більш виховуємо, вигартовуємо більш досвідчених людей, що ми пішли далі по шляху соціялістичного усвідомлення нашого студентства і т. ін. як по інших республіках. Але це неправильно, не вірно. Справа

не тому, що ми більше робимо, а в тому, що ми більше часу гаємо.

Перше — справа з нашою підготовкою студентів ВИШів стоїть кепсько; наші профшколи не підготовляють достатньо до ВИШу і тому треба переглянути зв'язок між середньою і вищою школою і щодо програм і зокрема щодо дійсної постановки в житті справи. Коли є хиби в постановці викладання суспільствознавства в наших ВИШах, то тим паче гірше стоїть у нас справа з викладанням суспільствознавства в наших профшколах. Взагалі треба поставити нам справу про те, що наша профшкола повинна відповідати своєму завданню. За нашою системою це завдання полягає в тому, щоб, з одного боку, тих, що кінчають трудшколи, підготовити безпосередньо до життя, до участи в творчих життєвих трудових процесах, а з другого боку, тих, що, закінчивши трудшколу, підготовити до ВИШу. І цей бік справи — підготовлення до ВИШу — стоїть в нашій профшколі на недостатній височині і тому треба подбати про підвищення її якости роботи.

Ми витрачаємо взагалі багато часу на викладання суспільствознавства. Справа викладання у нас цілковито нова. У нас нові предмети, викладаємо новими методами, працюємо з новим людським матеріялом і в нових суспільних умовах для нових завдань. Перед революцією на викладання було 30—40 годин, тепер для деяких категорій професорів потрібно 80—100. Чому? — Тому, що семінарська робота, лябораторна робота викладання і т. ін. іноді вони існують лише на папері. Загалом деякі категорії викладачів треба перевірити, як то вони той час витрачають, чи немає окремих випадків марнотратства державного часу і державних коштів. Я кажу обережно — деякі категорії, деякі випадки, щоб ніхто не міг зрозуміти мене, що я кажу взагалі. Чи немає у нас деяких випадків, що ми витрачаємо час на суспільствознавство без справжнього ефекту.

Якими методами провадити роботу: — лекційною, семінарською, лябораторною? Ви будете обговорювати на своїй нараді, і я певен, що звернете на ці питання серйозну і достатню увагу. Я так давно сам особисто викладав, що не берусь по цій

справі говорити, але на підставі власного досвіду можу сказати, що для викладача лекційні шляхи легші. Прочитав — кінчена справа, але чи не буде це за звичайним російським прислів'ям — «писатель пишет, читатель почитывает», а в решті плюс на мінус дасть поль. Чи не буває так? І тоді виникає справа про інші методи. Для лабораторної методи часто-густо бази не стає; відповідної літератури, бібліотек відповідних і т. ін. і коштів також. Зрозуміло, без коштів нічого не зробиш. Кожна справа чогонебудь коштує. Семінарська система досить поширено вживається у нас. Треба перевірити внутрішню якість цієї методи. Ваша нарада напевно дасть певні висновки і для вас, співучасників наради, і для цього процесу викладання суспільствознавства.

Мені довелося заняти вашу увагу на досить довгий час, висловлюючи свої думки про те, як іде у нас ця справа, і з вами ділитися своїми побажаннями, щоб ваша нарада зазначила, скільки це можливо, всі хиби нашої роботи, перевірила те, що є, і гострою, пролетарською критикою в своїй товариській сім'ї вказала нам все те, що треба виправляти і як виправляти.

Робота ваша розпадатиметься, так би мовити, на 2 концентри: перший концентр — 4-річка, себто 4 доповіді на пленумі, і 2 концентр — секційна робота, підвищення самодіяльности. Я знаю, що найбільше виявиться широка самодіяльність і робота з'їзду по секціях, але ж багато дасть наша нарада і при обговоренні загальних питань порядку денного.

Не було ще жодної всеукраїнської наради робітників науково-дослідчих інституцій в дисциплінах суспільствознавства. Восени скликається нараду істориків-марксистів, будуть інші наради, будуть і наради напевно за ініціятивою Всесоюзної конференції марксівсько-ленінських науково-дослідчих інституцій і інші.

Енґельс сказав, що суть суспільного процесу є продукція і перепродукція людського роду. Учитель, викладач це є робітник продуцент, що сировиною для нього є люди. Викладач суспільствознавства має своїм високим завданням в нашій соціялістичній республіці продукувати людину, що в своїому світогляді стає

на ґрунті марксівсько-пролетарському, що усвідомлює собі життя суспільних процесів.

Отже я дозволю собі вашу увагу, товариство, звернути на питання продукції тих галузей нашого життя-буття і діяльности, що наближають наш і ваш стан до пролетарів, робітників індустріяльної промисловости і до питань якости методики, техніки вашої навчальної виховальної роботи.

«Вісті». № 148 з 27. VI. 1928 р.

ЯКИЙ НАШ ШЛЯХ [1])

Гостра диспропорція спостерігається нині між наявною робочою силою та тими потребами, що їх висуває завдання реконструкції нашої промисловости.

Ця диспропорція виявляється так в кількісній недостатності потрібної робсили, як і в невідповідности кваліфікації значної кількости робітників до вимог сучасної техніки.

Причини цього полягають, насамперед, в низькому культурному рівні нашого селянина, що є джерелом та резервом робітничої сили. Пролетаризованого селянина, що йде на заводську працю, доводиться з досить низького його ступня підтягувати до загального рівня нашого робітництва.

Отже, невідкладним завданням стає реконструкція нашої робсили, підготовка молодих кадрів робсили на нових засадах. В цій роботі може бути два шляхи: капіталістичний та соціялістичний.

Характерними для капіталістичної реконструкції моментами є перетворення робітника на сліпу силу, механізований автомат, підготований для окремих операцій, для виробу деталів у незмінному виробничому процесі, свідоме відмовлення від прояви будь-якої ініціятиви робітника в його роботі. Приклад Америки є дуже показовий в цьому розумінні. Там за часів війни промисловість поставила в широкому маштабі досвід короткотермінової підготовки робсили на цих саме останніх засадах.

Спочатку ці форми навчання давали величезний ефект та викликали великі надії, але ж після війни, коли виробничі методи та процеси змінилися, коли значна частина робітників, що була в армії, повернулася, всіх, хто вчився на короткотермінових курсах, було викинуто за межі виробництва.

[1]) З промови на засіданні Ради Народніх Комісарів УСРР від 19. VI. 1928 р.

Наші шляхи цілком і повністю йдуть у розріз з такою постановкою.

Наша промисловість, де господарем є робітнича кляса, не може робити робітника сліпим механізмом. Робітник, що бере участь в керівництві промисловістю та цілою країною, не повинен обмежуватись виключно технічним, суто виробничим вихованням, що робить з нього пасивну людську машину.

Нашим шляхом мусить бути виховання так виробниче, як і культурне, що навчає робітника так окремих деталів, як і загальної роботи в цілому виробництві, ув'язуючи підготовку кваліфікованої робочої сили з реконструкцією нашої соціялістичної промисловости в такий спосіб, щоб робітник міг охоплювати керівництво цілим виробництвом і цілою країною.

«Установка» в ЦІП'у, що її пропонує ВРНГ, зводить ініціятивну ролю кожного робітника на нівець, роблячи з нього механічного співучасника окремих деталів виробництва. Такий робітник не буде здатний до роботи за сучасних умов і не зможе перейти в випадку потреби до іншої роботи.

Співучасть робітника в цілому виробничому процесі є неодмінно потрібна. ЦІП цього не дає. В самому ЦІП'і немає об'єднання в єдиний колектив, його об'єднує лише воля керівника. Тому, виходячи з ЦІП'у, учні не призвичаєні до колективної праці. ЦІП є «мануфактурою» до виробу детально-виробничої механічної робсили.

Ця установка не відповідає політичним принципам радвлади.

Близькі потреби промисловости не мусять переважувати, як це спостерігається в деяких господарників, проблеми планового, соціялістичного будівництва.

Треба відзначити, що в теперішній постановці фабзавучу є багато хиб, але причини цього полягають в таких явищах, як недостатність матеріяльної бази ФЗУ, застарілість машин, недостатність кваліфікованих викладачів та недостатня сполученість ФЗУ з загальною роботою наших заводів.

Але в цілому теперішня система правильна. До неї треба внести значні зміни, а пропозицію ВРНГ слід відкинути.

«Робітнича Освіта» № 6—7. 1928 р.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ВИШІВ

Соціялістична реконструкція нашого господарства потребує великих капітальних вкладів в усі галузі нашого господарства, а також і шкіл. Кончою потребою є реконструкція матеріяльної бази нашої вищої школи. Треба констатувати, що матеріяльна база наших високих шкіл зараз не відповідає тим завданням, що стоять перед високими школами. Ножиці між розміром завдань, що полягають на високих школах, і їх матеріяльною базою надзвичайно великі. Будинки майже всіх наших високих шкіл не відповідають своїми розмірами теперішній кількості студентства. В деяких ВИШах робота провадиться навіть змінно. Подекуди використовують навіть коридори, підвали і т. ін. Коли навіть не брати передбаченого поширення континґенту прийому, то й в такому разі наші мешкання високих шкіл потребують поширення. Завданням стоїть добудова мешкань і будова нових мешкань для існуючих ВИШів. Зокрема кепсько стоїть справа з мешканням наукових катедр при наших ВИШах. Як дехто сміється, наукові катедри при ВИШах приткнуті до ВИШів. І дійсно, мешканнями, як правило, наукові катедри зовсім не забезпечені. Недостаток мешкання це основна перешкода для розвитку практичної наукової роботи в цих ВИШах.

Старі мешкання наших ВИШів потребують вельми великого капітального ремонту. Є мешкання, що амортизовані більш понад 75%. Пересічний відсоток амортизованости вишівських мешкань понад 40%.

Крім того, значні капітальні вклади конче потрібні для побудови нових ВИШів та нових факультетів. Наприклад, понад 3 мільйони буде потрібно для побудови одного електро-технічного

факультету при ХТІ. Побудування нових мешкань, капітальний ремонт, перебудова і добудова старих є одною зі значних частин того капітального вкладу, що потребують наші ВИШі.

Другу значну частину капітальних вкладів потрібно на обладнання і устаткування наших ВИШів. Реконструйована промисловість, реконструйована техніка сільського господарства потребує нової людини, ознайомленої зі всіма досягненнями світньої наукової техніки. Для нової реконструйованої промисловости не зможуть нічого дати і не будуть придатні інженери, що закінчать навчання в Технологічному Інституті і будуть навчатися на машинах, що їм є чверть віку і навіть до півстоліття. Новіші майстерні, лабораторії з новими хорошими різнорідними машинами різних ґатунків, різних типів, що стоять на височині найновіших досягнень технічної науки, конче потрібні. Хемічні лабораторії ВИШів стоять на вельми низькому рівні. З таким обладнанням хемічних лабораторій, як зараз мають наші ВИШі, ми не зможемо наздогнати европейську науку. Може не такі значні, але окремі по своїй значности конче потрібні витрати на бібліотечне обладнання ВИШів, на випис закордонної літератури, що потребує значних сум валюти.

Беручи капітальні вклади в наші високі школи, для науково-дослідчих інституцій взагалі, за моїми попередніми розрахунками, досягають 60—65 і до 75-ти мільйонів карбованців за п'ятиріччя. Звідкіля їх взяти? Є три джерела.— Державний бюджет, вклади промисловости і економія всередині самих ВИШів. За розрахунком державної плянової комісії передбачено за державним бюджетом асиґнування на реконструкцію наших ВИШів, за одним варіянтом 15—18, за другим 22—25 мільйонів крб. Участь промисловости в капітальному вкладі до наших високих шкіл є, так би мовити, проблемою, цілком ще не розв'язаною, це ще альґебраїчна форма з багатьома невідомими. Чи може, а коли може, то скільки зможе промисловість сама вкласти, невідомо, це питання навіть практично ще не поставлено. Але цим шляхом напевно прийдеться піти, хоча напевно ж тут буде величезний опір. Скорше всього спочатку буде вклад промисловости у наукові інституції при ВИШах, і я гадаю, що вклад промисловости

в ВИШі міг би дати мільйонів 15 — 20. Одначе цю суму не можна рахувати скількибудь реальною.

Залишилося ще одно джерело — це внутрішній перерозподіл коштів вишівського фонду НКО. З приблизно 40-мільйонного вишівського фонду, що має НКО від держави, витрачається 13.600.000 на матеріяльне забезпечення студентів, 13.100.000 в цьому році на фонд зарплатні професурі, решта 4.000.000 на учбову частину і $5^1/_2$ мільйонів на ремонт і т. ін. Зрозуміло, вишівський фонд НКО може і мусить бути підсилений на протязі п'ятиріччя, але справа не в механічному поширенні вишівського фонду, але передовсім у його правильному використанні. За самими попередніми розрахунками, як от я висловився на вишівській нараді при ЦК КП(б)У, що відбулася 27/III-29 року, ми марно витрачаємо щороку по ВИШах біля 7 — 8 мільйонів крб. цебто 20 — 25% цілого вишівського фонду. Щоб зрозуміти в чому справа я поясню. Ефективність праці ВИШів зараз на Україні 12%, цебто ми даємо продукції лише 12% того студентства, що ми маємо. Треба довести їх найменше до 20%. Завдання вищої школи складається не в тому, щоб учити, а в тому, щоб навчити, дати потрібного для соціялістичної держави учасника трудового виробничого процесу. Значіння нашої вищої школи для нашої держави, продукційність нашої роботи треба міряти не кількістю тих, що ми їх приймаємо до вищої школи і там навчаємо, а кількістю тих, що ми випускаємо. За попередніми підрахунками, проведеними політкомісією, що обстежувала постановку ВИШів, коефіцієнт академуспішности вельми низький. Є високі школи, де кількість нескладених зачотів з початку цього року доходила понад 5 тисяч. В XTI на IV курсі на дипломній роботі находиться більш 650 чол. Серед студентства є ще й старожили — прийому 1920 року. Як анекдоту мені передавали, що знайшовся студент ще дореволюційного прийому. Все це підвищує вартість нашої продукції в багато разів.

Треба було б також вирахувати, скільки коштує нам недостатність учбової дисципліни так студентства, як і професури. Відвідування лекцій часто-густо буває неакуратним і студентством, і професурою. Перевантаженість професури, додаткові лекції

призводять до неакуратности, спізнення, неповної праці і тому і до невиробу. Я гадаю, що по всіх видах нашої невстигаємости, недороблення ми зайво витрачаємо на рік 7 — 8 мільйонів крб., а на п'ятиріччу це складає 35 — 40 мільйонів. Коли ми будемо провадити тверду клясову лінію в наших ВИШах, скермовану на основне гасло комуністичної партії у всьому виробництві — зниження собівартости і підвищення якости продукції, ми зможемо найти певні кошти і всередині самого нашого вишівського фонду.

Основне завдання — це реконструкція наших ВИШів відповідно новим завданням нової реконструйованої нашої господарки. Для цього мусять послуговувати всі завдання і капітальні вклади держбюджету, і участь промисловости, і енергійна, настирлива, постійна уважна робота по боротьбі з всяким марнотратством, за економію, за те, щоб використати повнотою кошти, відпущені радянською державою на завдання, що стоять перед нашими ВИШами.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА НА УКРАЇНІ [1])

I

Товариство! Це вперше на з'їзді рад нашої республіки доповідь про культурне будівництво стоїть як окреме питання. Досі це питання ми розглядали лише побіжно при обміркуванні загальної доповіді нашого робітничо-селянського уряду. Лише тепер, в 1929 році, це питання вперше поставлено на порядку деннім нашого з'їзду як окреме питання, для окремого особливого обміркування.

Це не випадково. Вам усім відомий вираз — культурний фронт. Він поруч з фронтом військовим і фронтом господарчим був третім фронтом нашої соціялістичної роботи, фронтом, що його величезне значіння визнала пролетарська революція з перших же днів Жовтневої революції. Третім він був за порядком і, товариство, треба визнати — третім за вагою і за значінням його.

За десятиліття радянської влади на Україні і за дванадцять років од Жовтневої революції — ми провели величезну культурну роботу. Ми зламали старий апарат культурно-освітніх установ, що був пристосований виключно для того, щоб отруювати мозок і свідомість трудящих мас, виховувати з трудящої молоді та з цілої трудящої людности слухняні машини для викону розпоряджень буржуазії.

Ми провели дотепер велику культурну роботу. Оглядаючись назад, на пройдений шлях, треба дивуватися, як ми за умов громадянської війни та господарчої розрухи, за доби, коли всі

[1]) Доповідь на XI Всеукраїнському з'їзді рад.

сили притягалися спочатку для озброєної роботи, щоб озброєними руками відстоювати саме існування пролетарської влади, а потім всі сили віддавали на відбудову зруйнованого війною нашого господарства, зуміли провести таку величезну культурну роботу.

І однак треба визнати, що ця культурна робота при всім тім, що широкі трудящі маси і всі органи пролетарської диктатури визнавали її значіння й вагу, була лише третім фронтом. І так культурна робота була третім фронтом до того часу, доки перед нами не постала велетенська робота соціялістичної перебудови країни, що поставила перед нами руба питання культурної революції. Тоді перед нами виявилося повнотою, що для того, щоб провести реконструкцію нашої країни, ми мусимо в певнім обсягу поставити питання культурної революції і говорити не лише про реконструкцію нашого господарства, не лише про перебудову індустрії і сільського господарства, а й про соціялістичну *перебудову цілого нашого життя*. Виявилося повнотою, що, як говорив ще Енгельс, основною виробною силою є людина. Вона перебудовує господарство, вона основний чинник реконструкції, перебудови країни. Для того, щоб перебудувати соціялістичними шляхами наше господарство, потрібно провести, як попередню умову цілої перебудови, величезну культурну реконструктивну роботу.

Культурна робота перестає бути окремим третім фронтом. Вона тепер входить невід'ємною частиною в ціле завдання соціялістичної перебудови країни. Це виникає з нового, об'єктивно поставленого цілим розвитком, завдання соціялістичної реконструкції господарки.

Отже, товариші, гасло культурної революції — це гасло виглядає тепер зовсім інакше, ніж те було в перші роки воєнної боротьби нашої та за відбудовної доби нашого господарства. Культурна революція, як *гасло* проведення в життя культурних завдань, поставлених пролетарською партією, виникло з перших днів пролетарської революції. Перехід від відбудовної до перебудовної доби нашого господарства поставив гасло культурної революції глибше.

Ми тепер не можемо розглядати культурну роботу, як додаткову, другорядну, чи третьорядну. Вона є частина цілої перебудовної роботи.

Питання виробу потрібної кваліфікованої сили, переведення загального початкового навчання, ліквідація неписьменности і т. інше ми мусимо розглядати в такім же аспекті, і з такою ж увагою, як завдання перебудови нашої індустрії, перебудови сільського господарства.

В об'єктивнім значінні культурної роботи пройшла величезна зміна. Вона стає дійсною невід'ємною ланкою цілої перебудовної роботи. Генеральна лінія культурно-освітньої діяльности це є реконструкція культурного стану країни, яко частини її соціялістичної перебудови.

II

Основними завданнями культурно-освітньої діяльности в сучасну добу є два завдання, що зливаються в одно — це виконувати культурно-освітні завдання перебудовної доби, як того вимагає господарство країни, а одночасно скласти найважливіші культурні умови дальшого соціялістичного будівництва.

З цього погляду треба переглянути й перевірити цілий сучасний стан культури освітнього будівництва і намітити дальші перспективи його розвитку.

Треба відразу зазначити, що культурно-соціяльне будівництво є, з одного боку, одною з передумов соціялістичної перебудови країни, а з другого боку, є невід'ємною її частиною, і врешті вона є наслідок господарської перебудови нашої країни. Так діялектично зливаються ці різні частини нашої соціялістичної роботи в одне єдине ціле.

Щоб нам піднести на своїх раменах величезне соціялістичне завдання сучасности, нам треба, товариші, самих себе перебудувати. Нам треба стати культурнішими, бо низький культурний рівень робітника й селянина заважає його господарчій роботі і перебудові нашого господарства. Отже, нам треба цілковито зрозуміти слова Леніна «неписьменний робітник і селянин не може дійсно керувати своєю країною, своєю республікою».

Отже, перед нами на всю височінь повстають завдання забезпечити культурними умовами й передумовами наш соціялістичний господарчий розвиток.

III

Культурно-освітня діяльність є одною з найважливіших передумов цілої перебудовної роботи, одночасно є і її невід'ємною частиною і наслідок цієї перебудовчої роботи. Не можна ніяк погодитися з такими двома помилковими поглядами; перший з них такий: спочатку проведемо свою господарчу перебудовчу діяльність, поліпшимо техніку сільського господарства, розвинемо індустрію, а потім, коли придбаємо відповідні умови, тоді займемося і культурно-освітньою роботою.

Такий погляд абсолютно невірний, помилковий, і хто тримається такого погляду, той, очевидячки, ще сам не пережив культурної революції.

Другий, теж так само помилковий, погляд говорить: без культури не можна провадити господарчої перебудовної роботи, а тому треба взяти з капітальних вкладів у промисловість, трошки відсунути завдання технічної реконструкції промисловости та сільського господарства, скласти культурні передумови, а потім щойно приступити до соціялістичної перебудови країни. Так, товариші, ми некультурні, ми малописьменні, ми в злиднях жили й живемо, та коли пролетаріят чекав би, щоб усі трудящі стали культурними, і лише потім провадив би пролетарську революцію, то над нами й досі сиділи б поміщики й капіталісти. Ми для того й завоювали владу у державі, щоб шляхом державної допомоги, тримаючи владу в своїх руках, перебудувати свій матеріяльний стан.

Ми мусимо зараз вилізти з того багна, куди нас поставила історія, борючися по всіх напрямках, напружуючи одночасно всі сили, щоб забезпечити культурними передумовами нашу господарчу перебудовчу діяльність, а з другого боку, цілком зрозуміло, що лише на базі дальшого економічного розвитку, дальшого розвитку нашої індустрії й перебудови сільського господарства, лише на цій основі ми зможемо одержати дійсну змогу широчезного розвитку цілого культурно-соціяльного будівництва.

Отже, товариші, ні меркантильний погляд, що відкладає всі важливіші завдання культосвітньої діяльности на дальші часи, ні другий культурницький вузький ліберальний погляд, що вимагає, щоб ми зараз трошки відклали господарчу перебудову країни, а всі засоби спершу вклали в культурну діяльність, як передумову господарчої перебудови — не можемо прийняти.

Ми розглядаємо культосвітню роботу, як нерозлучну частину цілої соціялістичної перебудови і знаємо, що зростання культосвітнього нашого рівня, є передумовою дальшого розвитку, що вся наша культосвітня робота повинна йти поруч з цілим соціялістичним перебудовним процесом.

Під таким поглядом нам треба переглянути всю нашу культосвітню роботу й намітити дальші перспективи її.

IV

Я починаю свою доповідь, як ви бачите, з того, що визнаю необхідність передусім перегляду стану нашої культосвітньої роботи, я й виходжу з того, що гасло самокритики, поставлене пролетаріятом для цілої нашої роботи, ще більше треба застосувати до культосвітньої роботи, бо треба визнати, що перехід на нові шляхи й рейки культосвітньої роботи відстав і відстає від процесу господарчого. Завдання переходу на перебудовні шляхи поставлено нами для господарства вже два роки тому, а ми лише зараз починаємо в дійсності переходити на шляхи реконструктивної роботи в культосвітній галузі.

І тому конче потрібно широко розвинути пролетарську увагу й критику стану культосвітньої роботи, для її перевірки й накреслення дальших шляхів її розвитку.

Два основні завдання стоять перед нами.

Поперше, зробити все те, що можливо зараз, напружити всі сили для того, щоб підвести культурну базу під дальший господарчий наш розвиток, провести важливі культурні передумови для господарчого розвитку.

Нова перебудовча доба ставить ті питання, що стояли перед нами в багато разів гостріше й перед усім питання *ліквідації неписьменности й переведення загальною початковою навчання.*

За час після революції й за звітну добу після X з'їзду рад треба зазначити велику проробленую працю в галузі ліквідації неписьменности. За останніх 7 років ліквідовано неписьменність 2.800.000 осіб, в тім числі 1.080.000 жінок. За два останні роки ліквідовано неписьменність понад 800.000 осіб. Відсоток письменних у нас зріс, було 42% письменних, в 1927 році вже мали в місті 70% письменних, а цього року маємо 74% письменних.

На селі зріст ще більший. До війни було 15,5% письменних, в 1927 році відсоток письменних піднімається до 50%, а тепер ми маємо вже 53%. Щоб вам було зрозуміло, я приведу деякі порівняльні числа. В цілім Союзі відсоток письменних на 1927 рік був 50,1%, по Україні пересічно 71%, у Північних Сполучених Штатах — 94%.

Ми маємо, таким робом, факт, що Україна величезними кроками йде вперед на здогін культурного рівня найрозвиненішої імперіялістичної країни, як Сполучені Штати Північної Америки; ми ще відстаємо у себе в Союзі від культурної области — Центральної Росії, та ми далеко більше, в півтора раза більше, маємо письменних, ніж пересічно по цілім Союзі.

Початкова школа, що складає другу частину цієї передумови культурної роботи, довоєнного часу охоплювала лише один мільйон дітей, а 1927 року 2.200.000 дітей і в цьому році початкова школа охоплює понад 2,5 міл. дітей. Відсоток охоплення дітей 8 літнього віку по багатьох містах та робітничих районах дійшов вже до 100, а пересічно по Україні позаминулого року було 65% дітей охоплено школою і в цьому році 71%.

Але, товариші, треба нам не захоплюватися ніякими досягненнями, мірити й рівняти не лише з довоєнним станом, порівнювати скільки у нас зроблено, а ми — комуністи і пролетарі, завжди маємо перед собою те, що ми ще не доробили, що нам ще треба зробити.

Пролетаріят дивиться вперед, щоб творчими зусиллями перебудувати країну, а не захоплюватися лише тим, що вже зроблено. І тому який би високий відсоток у нас не був, ми не можемо забувати, що на Україні неписьменних від 10 до 35 років — 5.425.000 і, крім того, малописьменних — 3.285.000. Чорною плямою

неписьменність ще покриває мапу України і нам прийдеться вживати величезних зусиль, щоб ліквідувати цю прокляту спадщину віковічного панування маєтних кляс.

П'ятирічний план ліквідації неписьменности намічує в цім році ліквідувати неписьменність 800.000 людей, в наступнім році 1.600.000, в 1930-31 — 2 мільйони і далі в 1931-32 — решти неписьменних. Відповідно цьому для охоплення малописьменних намічено провести роботу в цьому році серед 400.000 людей і до 1.600.000 в останній 1932-33 рік наступної п'ятилітки.

Уряд нашої республіки, що затвердив свого часу цей план, переглядаючи тепер умови дальшого господарчого розвитку нашої країни, визнав за конче потрібне план цей знову переглянути і констатував, що розстрочка переведення ліквідації неписьменности на 5 років складає небезпеку для цілого господарчого розвитку нашої країни, не дає відповідних культурних умов, щоб перевести господарчий розвиток країни і реконструкцію за намічені 5 років, і тому уряд визнав конче потрібним посилити темп ліквідації неписьменности, перевівши її не за 5 років, а щонайбільше за 3 роки, проводячи щороку ліквідацію неписьменности, щонайменше 2 мільйонів осіб.

Але, товариші, це означає, так би мовити, перебудову цілої нашої роботи в галузі ліквідації неписьменности. Старими шляхами, апаратно-бюрократичними її не можна провести, бо дотепер це завдання мав провадити лише апарат Наркомосу. Цими шляхами ми це величезне завдання здійснити не можемо.

Тут перед нами стоїть поворотний пункт цілої робітничо-селянської уваги. Лише тоді ми зможемо викопати завдання ліквідації неписьменности, коли всі робітничо-селянські організації, кооперативні, професійні, КНС, КВД, сільради це завдання ліквідації неписьменности приймуть як своє, як власне, що полягає на їхній відповідальності, що їхніми силами, засобами, енергією та ініціятивою треба виконати.

Товариство, знову таки тепер у нас інший підхід до ліквідації неписьменности, ніж попередньої господарчої доби. Тоді ми так говорили: більше письменних, більше культури — ліпше для пролетаріяту, для трудящих. Нам треба яко мога більше

зробити. Не вдасться — відкладемо на довший час, розстрочимо, а що можна зробимо. Тепер підхід мусить бути інший.

У нас є об'єктивне мірило, що нам диктує, що нам треба робити.

Господарчі й інші умови нашої країни не дозволили нам свого часу до 10-ліття Жовтня закінчити виконання завдання ліквідації неписьменности. Склали п'ятилітній план, тепер довелося його переглянути й переробити на трилітній, бо об'єктивний господарчий розвиток каже, що коли ми в 3 роки не проведемо ліквідації неписьменности, то це підірве цілий наш господарчий розвиток. І тому тепер перед нами стоїть завдання ліквідації неписьменности не лише як побажання осягнути ліпшу і вищу культуру, а як необхідність, що продиктована об'єктивним життям.

І тому, коли тепер усі трудящі нашої республіки, як і цілого Союзу, своїм завданням поставили підтримати, провести гасло комуністичної партії — соціялістичну перебудову країни, то в такім разі нам треба вжити всіх заходів, щоб план уряду — за 3 роки ліквідувати неписьменність — провести дійсно в життя.

Не може бути жодної робітничо-селянської організації, щоб обходила це питання, не ставила його перед собою, не працювала для нього. Коли є житловий кооператив у місті і серед його мешканців є неписьменні, він мусить вжити заходів, щоб ліквідувати неписьменність. Завдання КНС — провести роботу по ліквідації неписьменности серед незаможників і наймитів. Завдання профспілок взяти живу, енергійну участь у цім величезнім ділі. Кожний письменний робітник і селянин мусить для цього попрацювати.

Ми мусимо одночасно подумати про те, щоб значну частину матеріяльного тягару перекласти на заможні шари селянства У куркулів ліквідувати неписьменність його власним коштом та ще взявши в його засоби для ліквідації неписьменности селянської бідноти і наймитства (оплески).

V

Друге величезне завдання, що стоїть перед нами — *це переведення загального початкового навчання.* Коли взяти найбільший темп культурно-освітньої роботи з 1911-14 р., то за 4 останні роки

темп розвинення загального початкового навчання в 3 рази більший. Число трудшкіл за останні 3 роки зросло на 3.600. Однак, нам, пролетарям, годі постійно порівнювати з довоєнним часом, треба мірити порівняно не лише довоєнним часом, а порівняно потребам соціялістично-перебудовчого процесу, що потребує безумовного обов'язкового виконання пляну переведення загального початкового навчання протягом трьох років.

Коли так порівняти, то треба визнати, що темп виконання пляну останніми часами незадовільний. В 1926-27 році на місцях замість передбачених пляном 7.528 комплектів по 40 дітей у комплекті, відкрито лише 4.508 — на 3.020 менше. В 1927-28 р. недовідкрито 1.744 комплектів, в поточнім році, з намічених плянові 6.663 комплектів недовідкрито 1.500 комплектів. А це значить 60.000 дітей не забезпечено проведенням пляну відкриття шкіл і комплектів і значне число дітей залишилося тому поза межами шкіл.

В цім році число неписьменних підлітків досягає 50 тисяч. Для ліквідації неписьменности серед дітей підлітків ми намічаємо і проводимо вже відкриття 1.500 — 1.700 шкіл для неписьменних підлітків. Яке це має значіння? — А от яке: сучасна мережа шкіл нам давала б змогу охопити не 70%, а 93,5% всіх дітей, а ми охопили 8-літок лише 66,8%, а решту місць 8-літніх дітей займають переростки, себто діти, свого часу неприйняті, і таких у нас є 120 тисяч. Візьмімо другаків, тобто дітей, що залишаються на другий рік у тій же групі. В одній з округ (я не даю даних з усіх округ) другаків і третяків така кількість, що це коштує за рік тисячі карбованців.

Те, що ми не доробили в минулі часи, на нас падає величезним тягаром і тому збільшується величезне завдання — ліквідація неписьменности серед підлітків.

За п'ятилітнім пляном до 1932-33 року число комплектів загального навчання зростає до 22.000, число дітей по школах з теперішнього числа 2.500.000 мусить піднестися до 3.100.000. Число вчителів, що тепер маємо 55 тисяч, мусить дійти до 77 тис.

Це потребує подвоєння числа комплектів шкіл, одкриваних по наших округах.

Цей продиктований самим життям пляп означає подвоєння витрат на загальнопочаткове навчання по всіх округах. Він потребує величезного поширення місцевого бюджету в справі соціяльно-культурного будівництва і загальнопочаткового навчання, а одночасно це потребує широчезного розмаху самодіяльности нашого трудящого населення.

Тут ми не все використали, тут виявили себе старі, бюрократичні шляхи, що ними йшла культурно-освітня діяльність. Населення, робітники і селяни, що не дивились на питання культурно-освітньої роботи як на свою справу, не критикували, не брали участи, тому, що широкі маси населення недостатньо притягнуто до участи в цілій побудові проведення нашого загальнопочаткового навчання.

Одночасно перед нами стоїть питання вищих ланок нашої освітньої системи, передусім 7-літньої школи. Завдання поширення 7-літки, підготови в тих школах свідомого громадянина, колективіста, учасника нашого соціялістичного процесу — це наше чергове невідкладне завдання.

Поліпшення якости навчання в школах, підвищення підготовки в них участи у виробничій діяльності, зокрема агрономізація наших шкіл на селі, розгортання і поліпшення школи селянської молоді, переведення фабзавучів на базу семилітки, а не чотирилітки, як тепер, розвинення індустріяльних семиліток, перегляд якости нашої навчальної роботи, зокрема якости підручників — вся ця сума завдань стоїть зараз перед нами й продиктована сучасною життєвою потребою розвитку нашого господарства.

П'ятилітнім пляном передбачається поширити мережу семиліток на 4.100 шкіл, мережу шкіл селянської молоді збільшити на 200. Підвищення усієї виховавчої справи, скерування виховавчого й учбового процесу на засадах інтернаціональности й антирелігійности вимагає починати виховавчий процес уже серед дітей дошкільного віку. Треба визнати, що у нас на Україні дошкільне виховання стоїть на найнижчім рівні, в порівнянні з іншими союзними радянськими республіками. Є низка округ, що своїм пляном зовсім не передбачили нічого для

цього. Є округи, що передбачили лише 4 такі дитячі садки. Нам прийдеться збільшити мережу дитячих садків дошкільного виховання в робітничих районах до 300, на селах до 1.500.

Ці два завдання — ліквідація неписьменности й переведення загальнопочаткового навчання — складають одну з найважливіших підвалин, передумову, фундамент, дають культурну базу для господарчого й соціялістичного розвитку.

VI

Друге завдання, продиктоване нашим життям, є непосередня *підготовка нової кваліфікованої* сили для нової індустрії і для перебудови сільського господарства. Забезпечити нове перебудоване господарство потрібною новою робітничо-кваліфікованою силою, нижчої, середньої та вищої кваліфікації — це конче потрібна умова, щоб здійснити цілий п'ятилітній план перебудови нашого господарства.

Тут треба зазначити всю вагу і значіння цього завдання. Наш з'їзд обговорював спеціяльно п'ятирічний план розвитку нашої господарки й перед вами, товариство, представниками робітників та селян України, виявлялися величезні числові покажчики, віхи того шляху, яким йдемо тепер в господарчім відношенні і яким ми будемо йти. Вам тут вже зазначали, і ви самі в своїх виступах зазначали, що конче потрібною умовою для дійсного переведення цього велетенського, ґрандіозного пляну в життя є забезпечення усієї роботи, нових фабрик, заводів, колгоспів, радгоспів, технічної перебудови сільського господарства новою кваліфікованою силою. Треба сказати, товариші, що у нас тепер не стає спеціялістів, зокрема спеціялістів високої кваліфікації по всіх галузях — інженери, педагоги, аґрономи тепер дефіцитний товар.

У порівнянні з дореволюційним станом ми маємо тепер вшестеро більше високих шкіл і в півтора раза більше масових профшкіл. Тепер на Україні 50 індустріяльних високих шкіл і на них 92 факультети, 25 сільсько-господарських високих шкіл з 45 факультетами. Крім того, є шість високих соціяльно-економічних шкіл, 63 педагогічні, 9 медичних і 9 мистецьких.

Загальне число студентів у високих школах в цім році складає понад 62.800. З них в індустріяльних високих школах — 18.800, сільсько-господарських високих школах — 9.000 і в педагогічних високих школах 20.000. Щодо масових шкіл, то вони охоплюють в цьому році понад 110 тисяч учнів. В тім числі в індустріяльно-технічних школах 66.300, сільсько-господарчих школах — $21^1/_2$ тисячі.

Серед студентів наших високих шкіл відсоток робітників і селян значно збільшився. Зокрема за останні роки в інститутах ми маємо робітників 29%, селян 26%. В цілому 55% робітників і селян. В технікумах ми маємо робітників 34,5%, селян 37,7%. В профшколах та школах ФЗУ діти робітників складають 32%, діти селян — 33,8%. На робфаках робітників — 69,6%, селян — 20,8%. Таким чином, беручи в цілому по інститутах, ми маємо 55% робітників і селян, по технікумах понад 74%, по профшколах понад 65% і на робфаках понад 90% робітників і селян.

Таким робом, ми маємо значні досягнення. Але треба сказати, що це все недостатньо, коли порівняти з потребами нашої нової перебудованої промисловости й п'ятилітнім пляном розвитку народнього господарства.

Які завдання стоять перед нами щодо професійної освіти? Передусім треба зазначити, що уряд України підняв питання про уніфікацію системи народньої освіти, що є тепер різною по різних республіках. Наша система народньої освіти виправдала себе в основнім протягом останніх семи років. Та треба сказати прямо й одверто, що єдиний план нашої господарської перебудови, єдине для цілого Союзу плянування нашої промисловости й сільського господарства вимагають єдиної системи й єдиного пляну виготовлення кваліфікованої сили для нашої нової промисловости й сільського господарства. Тому ми визнаємо за конче потрібне виправити нашу систему народньої освіти, переглянути, перевірити її, скористувавши з усього того, що є ліпшим в інших системах, в інших радянських республіках.

В скорім часі врешті відбудеться всесоюзна нарада в цій справі, вона виявить стан різних систем, потреби їх для того,

щоб на основі всіх наявних систем народньої освіти виробити нову єдину систему, що за єдиним пляном виготовлятиме потрібні кваліфіковані сили для нашої нової індустрії та технічної перебудови сільського господарства.

Ми проводимо тепер і провели вже широку дальшу концентрацію наших високих шкіл. Ми приєднуємо маломіцні вищі школи до міцніших, щоб зменшити, так би мовити, накладні витрати учбового процесу, на адміністрацію тощо, об'єднуючи разом різні близькі вищі школи. Це завдання стоїть перед нами й далі.

Основне питання, що стоїть перед нами, це є підведення матеріяльної основи під цілий наш учбовий процес, забезпечення високих шкіл потрібними приміщеннями, обладнаннями, приладдям тощо. Треба зазначити, що приміщення наших високих шкіл амортизовані понад 40%, а приміщення наших нижчих шкіл, початкових шкіл по багатьох округах зношені, амортизовані на 60%.

Крім того, треба зазначити, що місцеві наші організації не виконують постанов всесоюзного та українського уряду про те, що всі шкільні приміщення, в яких були шкільні установи до війни, мусіли перейти до відання Наркомосу для забезпечення наших шкіл нижчих, середніх та вищих приміщеннями.

Це питання стоїть перед нами, і напевно, товариство, тут з'їзд ухвалить, закон всесоюзний і український врешті - решт виконати.

Лише в цім випадку, коли ми підведемо матеріяльну базу під високі школи, під професійні школи, коли ми забезпечимо високі школи всім потрібним обладнанням, науковим приладдям тощо, лише тоді продукція наших ВИШів, наші робітничо - селянські спеціялісти будуть виходити зі знаннями світової науки й техніки й будуть дійсно стояти на рівні вимог нової перебудованої промисловости.

При теперішнім стані у нас є такі випадки, коли в однім індустріяльнім ВИШі і нові інженери, що підуть у нову перебудовану промисловість, навчаються на паровиках 35 років і навіть 48 років віком, тобто на приладді, що має півсотні віку, що вироблялося півстоліття, століття тому. Треба нам обов'язково

перебудувати матеріяльну базу цілого учбового і наукового процесу. Це величезне завдання стоїть перед нами, а це буде в тім разі, коли ми, як і треба, розглядатимемо капітальні вклади в нашу науково - дослідницьку й учбову роботу, як одну із частин цілої суми капітальних вкладів в перебудову нашої господарки. Треба визнати за конче потрібне, щоб обсяг і теми капітальних вкладів у культурно - освітню роботу не відставав од цілого темпу й обсягу капітальних вкладів в перебудову нашого господарства.

Широкий розвиток професійних шкіл, масової професійної освіти серед робітників стоїть черговим завданням. Поширення та поглиблення масової професійної самоосвіти, поширення масової технічної літератури для трудящих, зв'язка ВИШів із виробництвом, його потребами мусить бути лінією, що по ній треба вести наші вищі школи. З цього погляду треба переглянути цілеві установки наших високих шкіл, тип спеціяльностей їхніх випускників тощо.

П'ятилітній плян розвитку професійної освіти ще остаточно не розроблено і при виробці загального п'ятилітнього плану розвитку нашого народнього господарства покищо удосконалено лише основні головніші риси загального культурно - освітнього пляну, як і пляну професійної освіти.

Покажчики потрібної кваліфікованої сили покищо розроблено лише загальні й лише кількісні. За даними попереднього пляну розвитку нашого господарства, для нашої промисловости потрібно буде коло 16.000 нових інженерів, 16.000 спеціялістів для сільського господарства, 26 тисяч техніків і 3 мільйони кваліфікованих робітників. За даними господарчих органів, для індустрії потрібно 16.000 інженерів і 15.600 середнього технічного персоналу, кваліфікованих робітників 100.000; для сільського господарства — 16.700 інженерів, 15.200 середнього технічного персоналу; для фінансово - торговельної справи — 7.900 спеціялістів, 6.700 середнього персоналу; медицини — 5.200 вищих спеціялістів і 7.700 — середніх.

Крім того, для навчальних закладів і для проведення перекваліфікаційних курсів для широких кіл робітників потрібне

буде велике число, бо понад кількадесять нових учителів, інженерів, аґрономів-дослідників.

Виконання цього соціяльного замовлення нашою системою професійної освіти потребує великого напруження, великої і значної роботи. За попереднім п'ятилітнім пляном народньої освіти число студентів у ВИШах з 62.900 доводиться до 99.120, а саме: в індустріяльних високих школах — з 18.800 до 22.700, сільсько-господарських — 17.700 до 19.000; числе учнів професійних шкіл за п'ятилітнім пляном з 110.000 доводиться до 214.800; в індустріяльних технічних школах з 66.300 до 134.500, а в сільсько-господарських профшколах з теперішнього числа учнів 21.500 доводиться до 47.100.

Поруч з концентрацією високих шкіл і приєднання маломіцних ВИШів до міцних, п'ятилітній плян передбачає відкриття деяких нових ВИШів і факультетів. Так, в ХТІ передбачається відкрити електро-технічний факультет, сільсько-господарчий інститут для південно-східньої частини степової смуги України. Крім того, один з найбільших, найміцніших сільсько-господарчих інститутів передбачено реорганізувати у Всеукраїнську сільсько-господарчу академію, а який — нехай інститути змагаються: який буде кращий і міцніший, який буде давати кращу продукцію, той і реорганізуємо в сільсько-господарську академію; чи то буде київський, чи то буде харківський, — залежить від того, як вони виконають соціялістичне змагання.

Одначе, товариші, лише кількісним поширенням мережі шкіл та числом студентів справу ми не розрішимо. Основне питання стоїть перед нами для всієї освітньої роботи — поширення на нашу освітню роботу загальних гасел, поставлених комуністичною партією і радвладою для всієї нашої діяльности — *підвищення якости виробу і зниження собівартости виробу*. Наша продукція це спеціялісти.

Треба підвищити якість продукції і знизити тим собівартість продукції, щоб менше коштував кожний випущений нами спеціяліст і щоб він був пристосованіший до роботи. Треба зазначити, що числом студентів справи не розрішимо. Зараз із загальної кількости студентів наших ВИШів кінчає лише 9%. Коли,

скажемо, 3 тисячі студентів у ВИШі, на всіх курсах тощо, то кінчає лише — 9%, себто 270.

Треба в кілька разів, щонайменш в півтора-два рази, підвищити коефіцієнт корисної чинности наших високих шкіл, а це означає підвищення якости академічної роботи, підвищення якости роботи наших професорів, більш дисципліни з боку професорів, уникнення сполученства роботи професорів, більш уваги до роботи, забезпечення таким чином учбової роботи потрібними приладдями, обладнанням, а з другого боку — це вимагає напруження нашого пролетарського студентства і суворого, твердого переведення боротьби за академічну успішність. Підвищення академічної успішности вимагає рішучих заходів. Нам треба так зробити, щоб, коли курс чотирилітній, за 4 роки й мати спеціяліста, а не розстрочувати, як буває іноді, на 7—8 років. Можу сказати вам такий приклад: у нас виявлено в одним ВИШі студента прийому 1913 року (сміх). Зрозуміло, що він працював з перервами, але все таки, як вам завгодно, а замість 4 років виробляти з цього студента спеціяліста на протязі 16 років — це в 4 рази підвищує коштовність цього спеціяліста. На випуску сільсько-господарчого інституту в Києві, звертаючись до випускників, я сказав: «Дорогі товариші, ви нам дійсно *занадто* «дорогі»! (Сміх, оплески).

Товариство, одночасно перед вами стоїть питання вдосконалення наших вищих шкіл та їх нової установки. Я вам показав цифри: наш Держплян передбачає, що для господарства буде потрібно 16 тисяч інженерів. Це ми вже приблизно встановили. А ось які саме інженери потрібні, покищо ніхто не знає, якого типу, якого виду, яких ґатунків роботи, яких професій спеціялісти потрібні будуть, ми не знаємо. Високі школи виробляють для промисловости тепер спеціялістів, які вступлять в життя, в діяльність через 5 років. Ось в чому складність питання.

Ми лише в деякім розмірі забезпечимо промисловість інженерами, спеціялістами на протязі цього п'ятиліття тими, що вступили раніш, а тих, що ми зараз приймаємо до вищих шкіл з початку п'ятилітки, ми випустимо лише після п'ятилітки, нами наміченої. Ось у чім є внутрішня суперечність, і тому питання

вдосконалення цілевої установки наших високих шкіл конче потрібно розв'язати. Тут перед нами — перед органами державної плянової комісії, перед органами Наркомосвіти, господарчими органами — велика робота. В цій роботі повинна взяти енергійну, жваву участь робітничо-селянська суспільність.

Дати нового робітника і селянина спеціяліста — це значить дальше провести, поглибити пролетаризацію наших ВИШ'ів. Щоб забезпечити клясовий склад ВИШ'ів, за п'ятилітнім пляном культурного будівництва передбачається відкрити до 60 нових робфаків, пересічно по 12 робфаків щорічно. В цім році передбачено відкрити 18 робфаків. Крім того, для підготовки до профшкіл до наявних 25 підготовчих груп для наймитів передбачено відкрити ще 55 для підготовки наймитів до вступу в профшколи. Одночасно в цім році ми починаємо провадити, так би мовити, реформу або революцію у співвідношенні між трудшколою та профшколою, а саме ми касуємо іспит для прийому в профшколи. Учнів-випускників трудових шкіл прийматимуть цього року до профшколи без іспиту, з заміною іспитів перевіркою знання в самій трудшколі та прийомом до профшколи за соціяльною ознакою.

Пролетаризація профшкіл потребує матеріяльного забезпечення студентства. На кінець п'ятилітки матимемо з 99 тисяч студентів 75% робітників. Цих робітників і селян треба на всі 100% задовольнити стипендіями, а з цього виникає, що стипендіяльний фонд ВИШ'ів з теперішнього числа стипендій в 31 тисячу в 1932/33 році треба піднести до 74 тисяч стипендій з відповідним підвищенням розміру цих стипендій.

Крім того, передбачено дальше поширення стипендій для робітників і селянської бідноти в профшколах та побільшення числа стипендій для сільських наймитів у трудових школах.

VII

Пролетаризація наших трудшкіл і профшкіл потребує значних витрат, бо інакше наша селянська біднота — наймити і незаможники, кінчаючи 4-літки, не можуть далі йти до 7-миліток і тим паче не можуть іти до профшколи. В цьому відношенні щодо прийому до вищих шкіл, середніх шкіл і трудшкіл

провадиться в життя лінія, яку прийняла комуністична партія. Ліквідацію неписьменности ми провадимо серед всього населення, при тім, однак, як я вже зазначив, заможніші елементи мусять нести матеріяльний тягар.

Щодо початкової школи ми маємо забезпечити спершу 4-літньою школою все дитинство віком од 8 до 12 років. Невірна лінія, коли по деяких місцях з початкової школи виключали дітей небідноти, несередняків, неробітників.

У нас, товариші, завдання більше, ніж гадають ті товариші. Ми відібрали у капіталістів, у куркулів їхне майно, їхні фабрики, заводи, землі, зробили їх знаряддям соціялістичного розвитку, але ми мусимо дійти того, щоб діти бувших куркулів переробилися в нашій соціялістичній системі і надалі працювали на користь соціялістичного розвитку. Наше завдання — переробити всіх дітей, дати їм клясову соціялістичну свідомість, переробити їх на свій кшалт. Тому ми мусимо охопити загальним початковим навчанням всіх дітей цього віку.

Щодо шкіл 2-го концентру і вищих шкіл ми мусимо обслуговувати цими школами робітників і бідняцько-середняцьке селянство, віддаючи перевагу їм у другім концентрі трудових шкіл, а тим паче у профшколах, і, безумовно, це провадилося й буде далі провадитись і у вищих школах. Ось дані: трудові школи в цьому році прийом мають такий: по містах — робітників — 58,9%, наймитів — 0,67%, селян нечленів КНС 14,6%, КНС — 5%, службовців 21,9%, кустарів 11,6% і дітей інших груп 7,5%. По селах: 2,8% робітників, 1% наймитів, 24,7% незаможників, решта 67% середняків і селянської бідноти, 2,3% службовців, 1,4% кустарів і 0,8% решта. В цілому по Україні прийом цього року має такі покажчики: робітників в цьому році прийняли до трудових шкіл 10,1%, наймитів 0,9%, незаможників 20,8%, середняків — 56,3%, службовців — 6,3%, кустарів 3,4% і інших — 2,2 відсотка. Дальше поглиблення пролетаризації стоїть перед нами в повному обсязі.

Треба зазначити, що в першому концентрі справа стоїть краще, хоч і не по всіх даних. Наприклад, у містах до 1-го концентру (7-літки) прийнято дітей робітників 36,9%, до 1-го

концентру 7-літки — 24,6%, до 2-го концентру 7-милітки 34,4 робітників по містах і 24,2% незаможників.

Коли взяти профшколи, то прийом цього року учнів за соціяльним складом дав такі покажчики: в профтехнічних школах дітей робітників — 27,7%, дітей наймитів — 1,4%, дітей селян — 29%, трудової інтеліґенції 7,9%, службовців — 29,7%. По фабзавучу 76,7% дітей робітників, 0,6% дітей наймитів, 5,6% дітей селян, 11,6% дітей службовців, 3,8% дітей кустарів, 4,5% інших.

У сільсько-господарських профшколах також міняється співвідношення прийому: дітей робітників 7%, дітей наймитів 3,6%, дітей селян бідноти й середняків 71,1%, дітей трудової інтеліґенції 2,5%, дітей службовців 13,1%, кустарів 1,7%, 1% інших.

Коли взяти профшколи в цілому по всіх вертикалях, то дані прийому цього року такі: робітників 27,6%, дітей наймитів 2,8%, селян 40%, трудової інтеліґенції — інженерів, вчителів тощо — 4,9%, дітей службовців 20,2%, дітей кустарів 3,2% і 13% дітей інших.

Дальше поглиблення цієї роботи стоїть перед нами. Наша робота йде по такій лінії: що вищий щабель освітньої драбини в системі освіти, то більше мусить обслуговувати робітничо-селянську людність. Різниця системи прийому Росії і України полягає в тому, що в Росії приймають за загальним іспитом, у нас — за іспитом і за соціяльними категоріями. Ми встановлюємо відсоток робітників і селян, який треба прийняти.

Щодо сучасного складу студентства ВИШ'ів і профшкіл, то уряд наш не приймає лінії генеральної чистки ВИШ'ів. Загальна чистка ВИШ'ів мусить іти не як кампанія генеральної чистки, а як поточна, щоденна уважна робота перевірки складу студентства ВИШ'ів, усуваючи всіх ворожих і нездатних стати дійсно червоним спеціялістом нашої перебудованої господарки. Ми сліпу лінію на викидання всіх неробітників і неселян із ВИШ'ів не приймаємо й не можемо прийняти.

Тут є перекручування. Бували такі випадки, наприклад — 4 роки тому до ВИШ'ів приймали 10% інших, неробітників, і неселян і неслужбовців. Вони саме тепер кінчають. Потім ми

цей порядок скасували й «інших» приймаємо, здається, 1%. Але ті, що 4 роки тому ми прийняли їх за старим правилом, саме тепер кінчають. І от тепер почали по багатьох місцях виключати тих, що закінчують, яким залишилося місяців два-три, хоч вони і академічну успішність виявили, і хоч виявили себе за цілком прихильних до радянської влади.

Бували такі випадки: минулого й позаминулого року кінчили індустріяльну високу школу, пішли на завод на стаж, пробули один рік, другий, працювали на заводі, вели і громадську роботу, і технічну роботу, приїздять до високої школи одержувати диплома, а їм говорять: ні, ми не можемо видати вам диплома, хоч ви і кінчили,— ви не робітник, не селянин, тому ми провели чистку й виключили вас із ВИШ'у. І, таким робом, на Україні близько — 280 — 300 чоловіка виключено спеціялістів. Іншими ми їх не зможемо замінити, бо нові спеціялісти прийдуть тільки через 1 — 2 роки, тому дефіцит інженерського крамy на 200 — 300 чоловік збільшився.

Ворожі елементи, тих, хто нездатний стати активним чинником нашої перебудовчої господарки, хто має контр-революційні замисли,— треба нещадно викидати підчас перевірки, але теперішний склад «інших», тобто і неробітників та селян, ми мусимо використати для нашої промисловости. Ці нові спеціялісти не з робітників і селян не будуть гірші, ніж спеціялісти старі, що працюють в нашій промисловості. Увага перевірці мусить бути завжди, але сліпа підозрілість не є пролетарська лінія. Є три лінії, і вони характерні за клясовою ознакою. Перша лінія поміщицької кляси: як завгодно роби, аби була загальна лінія кріпацька. Друга лінія міщанська — сліпа підозрілість, недовір'я заздалегідь до всього. Третя лінія — пролетарська: до спецїв, як і взагалі в життю, є довір'я, засноване на перевірці.

VIII

Поруч з кваліфікованими вищими технічними інженерськими силами нам конче потрібна для реконструйованої промисловости наукова та науково-дослідча робота. Товариші доповідачі в

п'ятилітньому пляні розвитку нашої господарки нам вказували, що наш п'ятилітній план передбачає розвинення нашої господарки, виходячи з теперішнього стану техніки. А от я прочитав з тиждень тому, що наш трест камвольний працював раніше на сировині, що привозили з-закордону, бо наша вівця давала руно занадто товсте й грубе. Тепер є винахід, що дає технічну можливість відділяти вовну від пуху й виробляти з вовни наших овець сукно найбільшої тонини. Це дає збереження 250—300 мільйонів золотої валюти, що витрачаємо тепер, набуваючи закордонну сировину.

Значіння науково-дослідчої роботи в цілому, зокрема для нашої промисловости, для розвитку нашого сільського господарства, мені не випадає доводити на Всеукраїнському з'їзді робітничих, селянських червоноармійських депутатів республіки рад, що зробила стільки для підтримки й розвитку дійсної науки. І тут треба зазначити, що у нас за останні роки на Україні мережа наукових установ на чолі з всеукраїнською академією наук збільшилася, зміцнилась і оформилася. Засновано низку технічних наукових інституцій, що непосередньо обслуговують завдання індустрії, посилився зв'язок наукової роботи з промисловістю і сільським господарством.

Можу вам вказати на цілу низку різних науково-дослідчих установ, що безпосередньо працюють для господарки. На чолі стоїть Всеукраїнська академія наук, що заснувала спеціяльну комісію для розгляду питань у справі сільського господарства, піднесення і підвищення врожайности й боротьби з недородом. Цукровий інститут працює безпосередньо за завданнями цукрової промисловости. Наша біологічна станція у Харкові працює безпосередньо за завданнями Наркомзему для виявлення сортів рослин, найбільш пристосованих для клімату України. Так працюють і інші науково-дослідчі установи. Науково-дослідчий водний інститут у Києві працює безпосередньо за завданнями ВРНГ і Донвугілля для розв'язання питання водопостачання Донбасові і т. ін.

Одначе, треба зазначити, що цей зв'язок наукової роботи безпосередньо з виробництвом ще недостатній і до того не вжили

конче потрібних заходів ні адміністративно-господарські установи, ні наукові установи. Дальша робота є конче потрібна.

З другого боку, треба зазначити, що матеріяльна база наукових установ здебільшого у нас недостатня. Розвинення нашої господарки передбачає і мусить передбачати достатні капіталовкладення в справу наукового дослідження.

Щодо наукових кадрів — треба сказати, що це питання потребує собі достатньої уваги. Беручи в цілому, наші наукові кадри працюють віддано на користь радянської республіки, хоча й треба сказати, що серед окремих кіл, окремих елементів наших наукових прошарувань виявляються небезпечні прояви.

Загальне підсилення боротьби куркуля проти соціялістичного нашого розвитку з'являється на всіх галузях нашої роботи, в галузі промисловій, господарській, на ідеологічнім і соціяльно-культурнім терені в літературі, мистецтві, воно виявляється і в науковій роботі. Боротьба з буржуазними настроями, з ідеалістичними й релігійними течіями тощо мусить стати на чільному місці.

Основна маса наукових робітників цілковито співпрацює з радянською владою. Про це свідчать хоча б заяви наукових зборів, що відбулися по цілій Україні з приводу виступів окремих ворожих діячів, про це свідчить організація різних наукових товариств, — приміром УТОРНІТСО, про це свідчить оформлення різних марксистсько-наукових організацій, про це свідчить хід виборів членів ВУАН, що відбудуться з участю суспільства. Ці факти свідчать про те, що в основному наука йде річищем соціялістичного будівництва, і нам треба до цього притягти потрібну увагу.

Серед наукових робітників, серед робітників наукових установ тепер ми маємо вельми низький відсоток робітників і селян. Робітників — лише 3,5%, селян — 14,5%. Серед середніх ланок робітників ми маємо: робітників — 3,1%, селян — 20,2%. Це все кадри, що виготовлялися у нас ще до революції і в перші часи революції. Тепер стан уже трохи покращав. Вже аспірантів для нової генерації наукових робітників, що підготовляються до самостійної роботи, у нас є 1.673, з них робітників 11,5%, робітників

і селян 34%, разом маємо 45,5% робітників і селян серед нової зміни наукових робітників. Серед цих аспірантів комуністів ми маємо 9%.

Це, ті кадри, що раніше вступали й закінчили ВИШ'і. Щодо нової продукції наших ВИШ'ів, то я наведу такі цифри. На X з'їзді Комуністичної Партії (більшовиків) України по моїй доповіді про «Стан і завдання культурного будівництва» були такі цифри, що за 7 років, до 1927 року, з наших ВИШ'ів випущено 3.500 комуністів та комсомольців. За останні два роки закінчило наші ВИШ'і ще 3.000 комуністів та комсомольців. Таким робом, за останні два роки у нас закінчило ВИШ'і стільки комуністів і комсомольців, як за попередні 7 років.

Таким робом, ми маємо дані говорити, що забезпечення новими кадрами робітників та селян, в тому числі комсомольцями й комуністами, іде щодалі ширшим і глибшим темпом. Можна чекати, що нові кадри аспірантів дадуть нам ще більший відсоток робітників та селян.

IX

Пролетарська революція, звільнивши науку від матеріальної й ідейної залежности від буржуазії і панівних кляс, вперше в історії дає можливість вільного розвитку науки, вона робить науку тим, чим вона повинна бути: знаряддям боротьби людини з природою, знаряддям визволення трудящого людства і перебудови цілої суспільности на засадах вільности й братерства. Лише цими шляхами йдучи, наукова думка на Україні мусить одночасно відповідати основним лініям політичного, економічного, культурного й національного розвитку соціялістичного будівництва України, далі поширюючи наукову базу української культури і одночасно йдучи у загальнім річищі наукової роботи спілки радянських республік. Треба далі вживати заходів для більшого зв'язку і взаємної інформації про наукове й ціле культурне будівництво радянської України й інших радянських республік, рівно ж треба посилити й поглибити інформацію про наукове, культурне, національне і господарче будівництво УСРР за кордоном, особливо на закордонних українських землях, як

і навпаки — побільшити інформацію в нашій республіці про всі досягнення науки й техніки в закордонних країнах.

X

Товариші, вся ця робота, завдання соціялістичної перебудови країни, що базується на широкій творчій самодіяльности трудящих мас: пролетаріяту, бідняцько-середняцького селянства, ставить на всю височінь питання про поширення й поглиблення комуністичного виховання трудящих мас. Політосвітня робота набуває нової великої ваги і значіння в забезпеченню цілого перебудовного господарчого процесу. Це вимагає широкого розвинення всіх галузей політосвітньої роботи.

Треба визнати, товариші, що у нас досі був деякий занепад нашої політосвітньої роботи, що була розпалася на окремі струмені. Ми мали перед собою окремі галузі цієї роботи: школи, курси, гуртки, бібліотеки, що йшли окремими річищами. А нам треба об'єднати всю цю роботу, позбавити її відомчого, замкненого характеру, скермувати, щоб краще обслуговувати широкі маси трудящих. Для цього нам треба об'єднати всю політосвітню роботу в єдине велетенське завдання комуністичного виховання трудящих мас нашої країни.

І тому перед нами стоїть завдання намітити цілу низку заходів, щоб цю роботу комуністичного виховання трудящих поширити, поглибити й далі провести. Ми з вами, товариші, затіяли величезне діло. Ми будуємо соціялізм, ми перебудовуємо життя, щоб скласти, зорганізувати, виборoти й провести нове соціялістичне господарство, нове соціялістичне життя. Але нам треба провести велетенську роботу — насамперед перебудови самої людини, себто провести величезну роботу комуністичного виховання трудящих мас.

Боротьба з усякими забобонами, націоналістичними, релігійними й іншими, стоїть перед нами, і це є завдання і нашої політосвітньої роботи. Перед нами стоїть завдання: дати основні знання й наукове пізнання природи трудящим масам, щоб вони вільними, відкритими очима дивилися на всесвіт і на суспільство,

щоб вони все розуміли й свідомо брали активну участь у величезній соціялістичній перебудовчій роботі.

Величезні завдання стоять перед нами. Я зазначу окремі риси цієї політосвітньої роботи. Так шкільно-курсова робота, що зараз охоплює 15.000 курсантів, за п'ятилітнім пляном має кількість курсантів поширити до 82.800. Замість п'яти вечірніх робітничих шкіл з 500 курсантами передбачено побільшити мережу до 530 з кількістю курсантів 95.430. Замість 100 вечірніх робітничих шкіл другого ступеня з 10.000 курсантів передбачено розвинути мережу до 320 ВРШ другого ступеня з кількістю курсантів 76.800. Замість 16 вечірніх робітничих університетів з кількістю студентів 4.600 передбачено заснувати 36 вечірніх робітничих університетів з кількістю студентів 11.500.

Крім того, передбачено заснувати 14 вечірніх робітничих шкіл другого ступеня, вечірніх радпартшкіл 200, комуністичний університет і, крім того, передбачено також організувати декілька заочних політосвітніх шкіл. Зараз ми маємо, наприклад, Всеукраїнський заочний інститут народньої освіти, що охоплює 17.000 слухачів по всіх кутках України. Крім того, є ще декілька інших заочних ВИШ'ів.

Щодо бази для культурно-освітньої самодіяльної роботи на селі, то ми маємо 7.400 бібліотек, з них на селі 6.549. Але ми маємо загальну кількість сільрад 10.733. Отже, ми не на кожну сільраду маємо бібліотеку. П'ятилітній план передбачає в кожній сільраді заснувати стаціонарку бібліотечку з відповідним пересувним фондом для обслуговання всіх сіл.

Величезне значіння для політосвітнього виховання мас мають два нові засоби політосвітнього впливу на широкі трудящі маси, а саме: кіно й радіо. Мережу кіно по робітничих клюбах, що має тепер 965 установок, поширюється на кінець п'ятилітки до 2.388. Стаціонарна сільська кіномережа, що має тепер 950 установок, на кінець п'ятилітки поширяться до 4.950. Пересувне кіно з 265 установок до 600, шкільна кіномережа, що тепер лише в початковому стані й має лише 10 пунктів, за п'ять років поширяться до 1.200, також за п'ятилітку передбачається відкрити близько 20 тис. пунктів радіо.

Виконання п'ятилітнього пляну, значне поширення кооперування й колективізації сільського господарства на базі соціялістичної перебудови сільського господарства підвищення врожайности тощо неможливе без активної самодіяльности широких робітничо-селянських мас, а це так само потребує значного посилення політичного, культурного й технічного рівня дорослого населення й особливо наймитсько-бідняцько-середняцького селянства.

Тому за п'ятилітнім пляном передбачено організувати по всіх сільрадах бюджетові сельбуди і по всіх селах, виселках і хуторах допоміжні політосвітні установи — червоні кутки, хатні читальні тощо. Політосвітню роботу на селі треба повести новими шляхами, від культурництва треба перейти до обслуговування великого завдання комуністичного виховування трудящих.

Треба ув'язати політосвітню роботу на селі з окремими основними завданнями соціялістичного будівництва, що в нашому п'ятилітньому пляні накреслені, і спрямувати її ліквідувати сільсько-господарську неписьменність, запровадити аґромінімум, організувати по всіх сельбудах кооперативні, військові, художні гуртки, гуртки колективізації, хатнього господарства, організації пересувних виставок, музеїв, боротьби за новий побут, боротьби з антисемітизмом, хуліганством, алькоголізмом та релігійними забобонами.

Нові, широкі перспективи повинні бути в галузі нашої політосвітньої роботи. Вона мусить мати суто клясовий характер, вона мусить бути спрямована на політичне виховання дорослого населення, на охоплення членством в сельбудах наймитів, бідноти і середнього селянства та жіноцтва, на обслуговування виселків, колгоспів і т. ін.

Тепер в скорому часі починається перша всеукраїнська кампанія перевиборів товариств сельбудів з притягненням до участи бідняцько-середняцьких шарів. Це дасть нам багато для того, щоб це величезне знаряддя політосвітньої роботи на селі відновити, щоб можна було боротися з старим просвітянським характером, що подекуди являється наслідком глитайського

впливу, для того, щоб наші сельбуди були знаряддям нашого комуністичного впливу на трудящі маси й охоплювали широкі трудящі маси села.

XI

Товариші, величезна робота, що її показав теперішній стан, що її показали перспективи п'ятилітнього пляну, передусім ця величезна робота в справі піднесення культурного рівня і свідомости трудящих мас, є одночасно робота для розвитку будівництва української радянської культури.

Пролетарська революція знищила віковічне культурне й національне пригноблення, що відповідало колоніяльному станові України, в якому тримав царат український нарід на протязі століть. Українська радянська соціялістична республіка ставить своїм завданням усіма силами держави і всіма заходами підтримувати розвиток української культури національної за її мовою формою і матеріялом і пролетарською — за її суттю.

Лише Жовтнева революція дала можливість справжнього всебічного розвитку і утворення української пролетарської культури. Пролетаріят, як найактивніший чинник української культури, об'єднує навколо себе в цьому величезному культурному будівництві широкі маси трудящих і забезпечує їх дальший широкий духовний розвиток, а одночасно робить українську культуру важливішим знаряддям цілого соціялістичного будівництва.

У цій велетенській роботі зроблено вже великі кроки і стоїть перед нами ще глибша й напруженіша робота. Додержуючись погляду єдности цілого українського культурного процесу, треба й надалі пекльватися про зміцнення й поглиблення культурного обслуговування і консолідації цілокупного українського національного терену. Цілком відкидаючи буржуазні шовіністичні гасла, ми будемо за співпраці трудящих усіх народів радянських соціялістичних республік і надалі будувати українську радянську культуру, як самостійну культуру народу, що входить у Союз Соціялістичних Радянських Республік і творить нове соціялістичне життя у співпраці з усіма визволеними пролетарською революцією народами.

Одночасно Українська Соціялістична Радянська Республіка допомагає культурному розвиткові всіх національних меншостей України, що є невід'ємною частиною цілої національно-культурної перебудовчої пролетарської роботи. Відзначаючи значні досягнення щодо забезпечення культурних інтересів національних меншостей УСРР, треба по окремих місцях, по окремих галузях культурної роботи провести дальше удосконалення.

Ми маємо в роботі проведення правильної ленінської комуністичної лінії національної політики значні досягнення. В усіх галузях суспільної роботи ми маємо величі покажчики. Почну передусім з галузі видавничої роботи. Уже до 1927 року продукція українських книжок наших українських видавництв була більша, аніж за 130 років попереднього існування нової української літератури. Ці числа не передбачають продукції українських книжок за кордоном, в Галиччині. Але ми маємо такі співвідношення між різними українськими теренами, що лише УСРР дає широкий простір розвиткові української національної культури, а по всіх українських землях поза межами УСРР панує соціяльне й національне пригноблення українського народу, і тому ми маємо великі завдання — ще й далі поширювати видавничу справу.

Ми вже в 1928 році щодо загальної кількости книжкової продукції УСРР, порівняльно з передовими капіталістичними країнами, займемо дев'яте місце. За темпом зростання книжкової продукції УСРР займає шосте місце, за кількістю книжок, що припадають на кожну душу населення, ми стоїмо вже порівняльно з усіма капіталістичними країнами на сьомому місці. Величезними кроками йде вперед розвинення нашої культури.

Поточного року продукція українських видавництв досягає 6.138 назов, 34.470 друкованих аркушів і понад 300 мільйонів друкованих відбитків, при чому за кількістю відбитків українська продукція займає 60%, за кількістю назов і друкованих аркушів — понад 50% загального числа друкованих на Україні книжок. В усуспільненім секторі у видавництв — ДВУ, Книгоспілка й ін. українська книжка серед видаваної продукції займає 81 — 88% відбитків.

Число українських часописів має 232 назви, загальний річний тираж 34.970.000 примірників. Російських газет ми маємо 19 назов і 423.000 примірників. Значно зросло обслуговування нацменів. Із 3% літератури нацменівської вона зросла до 4,8% в загальній продукції.

Трудові школи на Україні переведено вже майже цілком на рідну мову їх учнів. Коли взяти пересічні цифри для цілої України в минулому році, то шкіл соцвиху з українською мовою викладання було 81%, з російською — 7,1%.

П'ятилітній план передбачає з 4.100 шкіл 7-миліток залишити російських 150, европейських 100, польських 33, німецьких 18, для малокількісних нацменів 24 і решта семиліток українські.

Треба зазначити, одначе, що ця картина, ці цифри є загальні для цілої України, а дійсність досить різноманітна, досить ряба. Є такі округи, де обслуговання недостатнє. Наприклад, здається, в Сталінській до минулого року не було жадної профшколи з викладовою українською мовою.

Я показав загальні всеукраїнські цифри і зазначаю, що треба по округах і по районах далі провадити поглиблену проробку, переведення Ленінової національної політики.

В галузі ліквідації неписьменности також виконано чималу роботу. Число пунктів лікнепу доходить до 7.700 українською мовою, 930 російською, а решта — лікнепи мовою інших нацменів.

Менші досягнення є в профшколах. За рідною мовою учнів там українців лише 51,7%, а українізованих профшкіл 51,4%. Профшколи з мовою навчання російською складають 11,3%, з рідною мовою учнів 20,2%, а решта — мовою інших нацменів. Технікуми українізовано за мовою навчання на 54%, за рідною мовою учнів на 58,6%, тобто студентів в технікумах українців за мовою більш, ніж ми українізували наші технікуми. З російською мовою навчання технікуми складають 16,7%, а за рідною мовою інших нацменів 16%.

Гірше виконано роботу щодо українізації наших інститутів. За рідною мовою студентів українців в наших ВИШ'ах 52%, але ми українізували наші ВИШ'і лише на 30%. Інститутів

з російською мовою навчання ми маємо 18,9%, решта інститутів частково перейшла на українську мову викладання. При високих школах окремі секції — німецькі, польські, єврейські і ін.

Справа українізації наших ВИШ'ів впирається в недостатність наукових робітників українців. Серед аспірантури тепер є українців 55,6%, росіян — 18,2%, євреїв — 22,4% і інших національностей 3,9%.

Переведено величезну роботу в справі впорядкування для цілокупного українського національного терену українського правопису. Питання це, як відомо, на протязі багатьох десятків років стояло перед українським народом. Видання українських термінологічних словників дає тверду базу для дальшого переведення українізації наукової роботи. Всеукраїнська академія наук поступово розвивається і дає значні безпосередні наслідки в науковій і дослідчій роботі, зокрема в досліджуванні природних сил України, і стає дійсно одним з центрів української наукової і науково-дослідчої роботи для всієї культурної діяльности Радянської України і для створення .річища соціялістичного будівництва.

Зокрема треба зазначити роботу в будівництві української культури в галузі мистецтва і літератури, театру, кіна і радіо. Треба зазначити ще посилення зв'язку українського мистецтва і літератури з широкими робітничими масами. Подорожі українських письменників в робітничі райони, делеґації з робітничих районів до культурних українських центрів і такий приклад, як пересувна українська опера,— це все веде до зв'язку з робітничими масами. Можу свідчити з величезним задоволенням, що це перший випадок не лише у нас в Союзі, але і всьому світі, коли ціле місто, цілий завод, як це було в Миколаєві, виносить на своїх зборах постанови дарування нашій пересувній опері Червоного Прапора. Це приклад невиданий досі в історії. Ми завели в минулому році також пересувну художню виставку, яка охопила цілу низку робітничих районів. Це робимо і в цьому році.

Маємо значне поширення української книжки й української преси серед робітництва. Далеко одійшли назад часи коли після українізації газет говорили, що вони занепадуть, що їхній тираж

паде. Навпаки, тираж наших газет, що перейшли на українську мову, значно зростає з кожним місяцем.

Будування української національної культури йде й повинно йти пролетарськими шляхами ставлячи в культурно-освітній діяльності завдання поширювати серед трудящих мас наукове пізнання природи, боротися з релігійними забобонами, набувати знання для творчої виробничої та суспільної діяльности, розвивати класову свідомість у дусі дійсно пролетарського інтернаціоналізму.

Ці значні досягнення, що покажчики їх цифрові я вам довів, тепер показують виконану величезну роботу. Тим паче, товариші, не треба забувати, що ці досягнення настали за обставин, коли культурно-освітня робота не мала чільного місця й уваги серед широких трудящих мас. Величезні труднощі і перешкоди ще стоять перед нами і їх можна буде побороти лише в творчому ентузіязмі широких пролетарських мас.

Дальша робота українізації всього державного апарату стоїть перед нами, особливо стоїть перед нами завдання більшого й дальшого втягнення і вростання в український культурний процес нашого пролетаріяту. Це завдання стоїть особливо перед нашими робітничими районами, де цю роботу ще недостатньо переведено. Одночасно з цією роботою перед нами надалі стоїть завдання цілковито забезпечити нацменшості.

Всю цю роботу можна виконати в п'ятилітній план культурного будівництва лише при дійсній творчій участі трудящих мас.

XII

Окремо треба відзначити величезну й віддану роботу, що її виконало вчительство України. Треба відзначити широку участь нашого вчительства в самодіяльних суспільних організаціях, в сільрадах і в райрадах.

Далі треба цю роботу поширити й поглибити. Щоб широка робота вчителя мала величезне значіння, її треба поставити на добровільних засадах. Треба нам вжити всіх заходів, щоб піднести рівень учительства, його значіння, його суспільну вартість

і розуміння його значіння для республіки. Треба сказати що зараз вчительство у нас ще дефіцитніший крам, ніж навіть інженери. При теперішньому темпі нашої продукції учительської сили нам не стане за 5-тиліткою не менше як 7 тисяч учителів. Тому потрібні нові, додаткові заходи до одержання нових кадрів, як перекваліфікація безробітних, притягнення робітників і селян до наших педагогічних ВИШ'ів і разом з тим повне використання наявних кадрів.

Треба зазначити, що правильно зробила НК РСІ Союзу й України, коли, намітивши тепер чистку радянського апарату, виключила з чистки все вчительство. Ті спроби чистки, які іноді роблять на місцях, дають негативні наслідки. Тут був випадок: наприклад, в одній окрузі вичистили вчительку. Підстава: має зносини з своїм родичем, що перебуває за кордоном на еміграції. Виключили вчительку, яка має 28 років педагогічного стажу. Перевірили. Дійсно, має зв'язки з закордоном, з своїм сином, а цей син є наш уповноважений представник Союзу в Берліні тов. Крестинський.

Другий випадок. Виключили за те, що чужого, ворожого походження. Це падчерка завідувача жінвідділу ЦК ВКП тов. Артюхіної. Адже, товариство, правильно зробила НК РСІ Союзу й України, коли вона поставила питання про чистку всього апарату й виключила з цього вчительство. Треба генерально перевірити ввесь апарат і потім, уже здобувши досвід, перейти до перевірки учительського складу. Боротьбу з ворожими проявами, з куркульськими впливами на вчителів ми мусимо вести й тепер.

Тепер ще поширений опір куркульства проти нашого соціялістичного наступу й перебудови нашого господарства на селі. Це впливає на окремі елементи учительства, зокрема на селі вони проявляються. Але треба сказати, що більша половина вчительства активно бере участь не тільки в учбовому процесі нашому, а й в суспільній культурній роботі поза школою. Є ворожі елементи, що з ними треба боротися всіма заходами, але боротьба за учителя, ця боротьба, що її заповідав Ленін, повинна стояти перед нами.

Завдання стоїть перед нами, утворити відповідні умовини для

роботи вчителя, щоб він своє величезне призначення — виховувати нові кадри нашого трудового люду — виконав цілком.

За нашим п'ятилітнім пляном передбачено довести зарплату нашого вчителя до пересічного середнього рівня кваліфікованого робітника нашої промисловости. Хоча треба сказати, що наші округи тут не дуже передбачили. Взагалі щодо окружних планів освітньої роботи, якщо проглянути роботу Держпляну УСРР «Спроба аналізи перспективних планів округ УСРР випуск XV», цього року виданий, наші округи вельми часто виходили при складанні своїх планів не з оптимального розрахунку, не з того, що потрібно на культурно-освітньому терені для забезпечення культурної бази соціялістичної перебудови країни, а виходили з контрольних цифр, давали їх заздалегідь. От ми обчислюємо, що можемо дати на культурно-освітню роботу стільки то копійок, стільки то карбованців, так і впробляйте свій освітній план в межах цих контрольних цифр. Уряд одхилив таку пропозицію, таку лінію багатьох округ. Нам треба на культурно-освітньому терені виходити не з того, що ми бажаємо, чи з того, що ми можемо дати на це, а виходити з того, що нам продуктовало об'єктивне завдання забезпечити культурною базою цілий соціялістичний перебудовний процес.

Фінансова база культурно-освітньої роботи значно виросла за часи революції. В 1912/13 році державні кошти і різні місцеві кошти на народню освіту йшли в сумі 58.632.000, а в нас поточного року державний і місцевий бюджет на народню освіту виділяє 176.331.000 карб. Витрати на одного учня, а це є основний покажчик якости роботи педагогічної, в 1912/13 році були 1 карб. 99 коп., а тепер досягли 5 карб. 84 коп., цебто збільшення більш ніж в два з половиною рази. Коли взяти всі витрати на культурно-освітні завдання в нашій республіці,— державного і місцевого бюджету, профспілок, кооперації, громадських та господарських організацій, кошти людности,— то культурно-освітній фонд зростає таким робом: в 1926/27 році — 166 мільйонів, в 1927/28 році — 207 мільйонів і в 1928/29 поточному році — 250½ мільйонів.

XIII

Величезне завдання, що висуває на культурнім терені соціялістична перебудова нашої країни, потребує значних витрат, що відбивається в попередніх фінансових планах такими показчиками: на шкільне будівництво трудшколі потрібно понад 200 мільйонів, на ліквідацію неписьменности — 71 міл.

На заснування бібліотек, згідно з постановою ювілейної сесії Центрального Виконавчого Комітету Союзу, треба буде 6½ мільйонів, на боротьбу з безпритульністю — близько 5 міл. Значні витрати потягне підвищення матеріяльного забезпечення пролетарського студентства та учнів з бідноти й робітників, а також підвищення зарплати науково-технічному персоналові й робітникам масової освіти.

Коли я кажу про робітників масової освіти, я маю на увазі не лише вчителів, а маю на увазі і робітників політосвітніх установ, себто хат-читалень, сельбудів, які перебувають в кепському стані, одержують до 5 карб. місячної плати, гадаєте, яка може бути праця в таких умовинах?

Зокрема підвищення зарплатні нашим вчительським кадрам і всім робітникам масово-освітньої мережі потребуватиме за п'ятиліткою великих витрат. Зокрема великі витрати потребує капіталовкладання в галузі народньої освіти: нове будівництво, капітальний ремонт, устаткування науковим і учбовим приладдям і т. ін. Засадами нашими є, що обсяг капіталовкладань, темп капіталобудівництва й темп їхнього щорічного зростання мусить відповідати обсягові капіталовкладань і темпові розвитку цілого соціялістичного будівництва. Капіталовкладання в культурне будівництво треба розглядати як частину загальних капіталовкладань на справу перебудови країни. Таку принципову засаду, що її прийняв Держплян Союзу Радянських Соціялістичних Республік, цілком правильна й вона лише забезпечить дійсне розгортання культурного будівництва поруч із забезпеченням цілого господарського розвитку.

Загальна сума витрат культурно-освітнього фонду на виконання п'ятилітнього пляну, попередньо виробленого нами, за

всіма джерелами,— державного і місцевого бюджету, промисловости, транспорту, профспілок, кооперації, громадських організацій, коштів людности,— досягає двох з половиною мільярдів карб., з них значна частина — близько півтора мільярда карбованців,— це будуть кошти людности. Як пригадуєте, доповідач — представник Союзного уряду — тов. Куйбишев зазначив, що за п'ятиліткою Союзу передбачається видати на культурно-освітнє будівництво близько 20 мільярдів карбованців. Таким чином, коли з цієї суми 18—20% припадає на Україну, передбачені суми цілком вкладаються в межі всесоюзного культурного фонду.

XIV

Основне завдання стоїть перед нами — глибша й дальша проробка п'ятилітнього пляну культурно-освітньої роботи, проробка нашого п'ятилітнього пляну соціялістичної перебудови в його культурній ділянці. Цю роботу, знов підкреслюю, можна виконати лише при широкій діяльній участи всіх робітничо-селянських організацій. Треба сказати прямо, перехід до перебудовного періоду визначає повне перегортання цілковито на інші шляхи культурно-освітньої роботи.

Коли ми говоримо про перехід до перебудовного періоду, ми говоримо про перехід до плянової перебудовної роботи. Тим паче треба поставити таке завдання культурно-освітній діяльності. Перехід від роботи в окремих галузях культурно-освітньої роботи до об'єднання культурно-освітньої соціяльно-перебудовної роботи стоїть перед нами.

Я маю честь два роки працювати як народній комісар освіти Української Соціялістичної Республіки, мушу зазначити, що НКО так би мовити, універсальний магазин, де десятки і десятки різноманітної культурної роботи. Їх всіх об'єднує тепер єдина ідея, єдина лінія.

Культурно-освітня робота стає за послугу цілій соціялістично-перебудовній роботі.

Коли перед тим і раніш на культурно-освітньому терені провадили роботу культурну, що має велике значіння для цілого

загалу трудящих, то тепер перехід до соціялістичної перебудови, до завдання перероблення цілої господарки, цілої держави — це величезне завдання стоїть інакше, в новому обсязі, в новому аспекті. Культурно-освітня робота є безпосередня частина цілої соціялістичної перебудови країни і служить цьому завданню.

Треба сказати прямо й відверто, і Всеукраїнський з'їзд мусить зазначити в своїй резолюції: ця велика робота, це величезне завдання можна виконати й його буде виконано, але лише в тому разі, лише при тій умові, коли на культурно-освітню галузь поширяться повнотою й всі пролетарські гасла відносно перебудовного періоду й передусім гасло самокритичної, активної, самодіяльної участи широких трудящих робітничо-селянських мас у всій державній роботі.

Дозвольте мені закінчити свою доповідь заявою про глибоке переконання в тому, що широка участь трудящих мас, критична перевірка всього того, що є пролетарським підходом, з погляду пролетарської лінії в освітній роботі, допоможе нам цілковито забезпечити завдання соціялістичної перебудови країни.

XV

Цілу низку запитань поставлено мені про те, чи не варто нам трудові школи перевести з 7-милітнього строку їхньої навчальної роботи на інший термін — на 8-милітній, 9-тилітній або навіть 10-тилітній. Щодо цього, то є приклад повоєнний. Інші гадають, щоб ввести так звану нулеву групу, себто приймати до школи не вісьмох років, як зараз приймаємо, а сімох років.

Зрозуміло, ми ніяк не можемо заперечити проти цього і повнотою визнаємо бажаність проведення навчання з 7 років, як це провадиться в Америці.

Але, шановні товариші, до 4-річок 1-го концентру додати ще одну групу нулеву, то треба підвищити витрати на переведення пляну загального навчання на 25%. А це означає відкласти, відстрочити проведення загального навчання. Зрозуміло, ліпше було б починати навчання з сімох років, але

зараз поставити його для практичного переведення — це значить зірвати терміновість проведення загального навчання.

І тому, як не бажано було б, ми можемо лише в окремих випадках припускати це, коли само населення зможе підняти на свої кошти такі витрати. Але для цілої республіки, для всіх округ тримаємося погляду, що передовсім треба твердо і рішуче в установлений терміи провести плян загального навчання і повнотою, на 100%, охопити дітей від 8 до 11 років.

Друга пропозиція є: замість нашої семилітки організувати, як в Росії, дев'ятилітку або десятилітку, при чому останні два-три роки цієї трудшколи повинні бути індустріялізовані і замінити собою наші професійні школи. Це одне з розходжень російської і української системи. Ми вважаємо, що тут наша система народньої освіти правильна. 4-річка загальна, далі 7-милітка 2-го концентру і далі — над 7-миліткою профшкола, яка має завдання не лише давати загальну політехнічну освіту, але професійна школа значну частину підготовляє до участи в виробничій роботі в самому життю.

Не лише завданням нашої школи професійної є і повинно бути підготовлення до високої школи. Ми маємо 60 тисяч студентів у високих школах на 28 мільйонів нашого населення. Не всі зараз в сучасному стані нашого економічного розвитку, не всі трудящі можуть зараз бути у високих школах, і тому ми можемо правильно сказати, що решта не може попасти до високих шкіл. В наших професійних школах треба підготовляти до участи у виробничому життю, у виробничій діяльності. Це мусить бути завданням нашої професійної школи.

Я радий відмітити те, що російський народній комісаріят освіти від своїх попередніх поглядів на свою систему народньої освіти відступив, і тепер є певне наближення цих двох систем. Зрозуміло, що і в Росії є теж недосягнення, і тому я знов повторюю, що всесоюзна нарада в справі народньої освіти, що повинна відбутися цього року найпізніш восени, має переглянути всю систему, всі характеристичні риси різних систем радянської освіти різних республік, щоб взяти найліпше одне для системи народньої освіти, єдиної для всього Союзу.

XVI

Товариші Добриненко і Пинчук виступали з запереченням тої лінії, що про неї від імени уряду повідомив я вас щодо чистки нашого вчительського складу. Вони говорили про те, що у нас є поодинокі вчителі, що виходять з бувших попів, колишніх духовних семінарій і що їх треба негайно вичистити і замінити другими. Так, ви на місцях можете вичистити багато вчителів, це я знаю і певен в цьому, а що замінити іншими не зможете, це і ви знаєте самі.

Наприкінці минулого і початку нового року відбулася деяка чистка вчительських кадрів, і доводилось одержувати в Наркомосі такі повідомлення: звільнили 35 вчителів, пришліть нових вчителів.

А де взяти нових? Їх треба виробити, треба притягти нових робітників і селян до наших вищих шкіл, щоби дати нові робітничо-селянські вчительські сили. Я і повідомляв навіть, що при теперішньому темпі, за теперішнім пляном ми матимемо на кінець п'ятирічки дефіцит вчителів в 7 тисяч.

Тому ми повинні залишитись на старій нашій лінії, твердо і чітко виявленій. Я в промові казав, що ми повинні використати вчителів, що більш-менш лояльно ставляться до радянської влади і соціялістичної перебудови. Борючись з усякими ворожими проявами, з усякими контр-революційними впливами, переборюючи куркульські впливи на наше вчительство, ми не можемо, однако, відсахнутися від того завдання, що перед нами стоїть, — приєднати далі вчителів ближче і ближче до наших завдань, завоювати цілі маси вчительства для нашої політичної і культурної роботи.

Отже, шановні товариші, думки т. т. Пинчука і Добриненка невірні, їхні пропозиції, коли вони говорять, що водночас з чисткою радянського апарату треба провести і чистку вчительського складу, прийняти аж ніяк не можна. Провести генеральну чистку радянськогоа парату, набрати в цьому досвіду, виявити, де були хиби й неправильна лінія в цій чистці й потім уже, беручи приклад з досвіду чистки радянського апарату, потім уже

приступити до перевірки учительства, і то перевірки, а не чистки, розумієте, товариші? Бо так само, як стоїть справа з учительством, стоїть справа і з іншими фахівцями — інженерами аґрономами й т. ін.

Борючись з усіма шовіністичними, релігійними й з іншими ворожими проявами з боку учительства, впливаючи на широкі маси учительства, притягаючи його до нашої роботи й наших завдань, ми мусимо водночас вести роботу, уважно й пильно стежити за тим, щоби всіх конче потрібних нам робітників притягати, вести за собою.

Товариші Добриненко і Пинчук, чи ви не вірите в свої сили й спроможність пролетаріяту завоювати, повести за собою більшість учительства? Але ж увесь наш попередній досвід показує, що більшість учительства стоїть за нами.

Я пригадаю постанову X з'їзду Комуністичної Партії (більшовиків) України в грудні 1927 року, що в резолюції по моїй доповіді ясно й чітко зазначила, що більшість учительства вже активно стоїть з нами й поруч з нами виконує роботу, соціялістичну роботу на культурному терені.

XVII

Тепер, товариші, перепрошую, коли я свої домашні розрахунки зведу тут з товаришем Межуєвим і з деякими товаришами, округовими інспекторами народньої освіти, що тут виступали. Ліпше, знаєте, завжди такі домашні розрахунки зводити при світлі дня або електрики, щоб усі могли критикувати. Ось тов. Межуєв, харківський округовий інспектор освіти, заявив тут, що щодо плянування, то деякі місця ведуть перед, а от Наркомос відстає й виробляє свій п'ятилітній план, не погоджуючи його з округовою інспектурою.

Що ж, до певної міри ці слова тов. Межуєва правильні. Вірно, що ми свою п'ятиліткy, вироблену нами, не погоджували з округовою інспектурою і не хочемо погоджувати так, як вони цього хочуть. Бо те, що величезна більшість округ гадала провести за п'ятиліткою культурне будівництво, не забезпечуючи культурної бази соціялістичного будівництва, про це Держплян

в своїй праці, про котру я згадував, точно й ясно говорить: «Яке б питання ми не взяли, то скрізь не дороблено. Наприклад, переведення загального навчання в пляні округ не дістало своєї реалізації. Охопити дітей 8—9 років запроектували 4 промислові округи, дві лівобережні і дві правобережні, себто 8 округ з 41. 2 округи дало охоплення 95%, а 3 округи гадало провести загальнопочаткове навчання лише на 72—74%».

Що ж ви, товариші округові робітники, гадаєте, що уряд, маючи від цілого з'їзду рад доручення забезпечити базу й переведення соціялістичного будівництва, може погодитися з місцевими плянами, щоб за 5 років провести загальнопочаткове навчання лише серед $^3/_4$ дітей. Та піяким робом. І далі: «Інші округи в своїх плянах мало приділяють уваги якості роботи цієї ж шкільної мережі». На це ми теж не можемо погодитися. «За п'ять років з усіх округ лише 4 піднесли зарплату на 30—35%». «А дві округи гадало на п'ять років стабілізувати зарплату учителів». Це, товариші, замість завдання, що ставить його п'ятиліткa, довести учителя, робітникак ультури, до середнього пересічного рівня зарплати індустріяльного кваліфікованого робітника. Зрозуміло, що з такою лінією ніяк погодитися не можна.

І тому тов. Межуєв цілком має рацію, коли каже, що між п'ятиліткою Наркомосу і п'ятиліткою деяких округ є розходження. Розходження це в тому, що округи виходили з конкретних цифр, вони мали ліміти, мали певні суми, що давали їм можливість видавати їх на культурну роботу. А Наркомос виходить з того, щоб за всяку ціну, всякими засобами й шляхами провести на культурному терені те, що конче потрібно, щоб забезпечити переведення нами соціялістичного будівництва.

Ми виходили з того, щоб більше було культури. Зрозуміло, що більше культури всім нам, кожному робітникові й селянинові бажано мати. Але ми виходили з того, що за п'ять років треба за всяку ціну зробити те, що мусить забезпечити наші величезні завдання соціялістичної перебудови нашої країни. З іншого погляду ми не можемо виходити. Я гадаю, що після цього не можна сказати, що Наркомос чи округи — хтось нас задніх, а хтось ішов уперед.

XVIII

Тут товариші запитували й говорили — кепсько стоїть справа з одним, з другим підручником, пізно надходять наочні приладдя, не вистачає й т. ін. Правильно, товариші! І це добре, що товариство відзначає ті хиби й помилки, які є в нашій роботі. Більше уваги, більше критики, більше участи в культурно-освітній роботі з боку широких мас робітників і селян. Лише це забезпечить повнотою переведення пляну культурного будівництва.

Але, товариші, треба виявити ті умови, що призводять до цього. Ось, наприклад, товариші казали, що в минулому році ми запізнилися з виданням підручників на два-три місяці. На цей рік намічалося — підручники мусять дійти до школи до початку навчання.

З глибоким жалем повідомляю вас, товариші, що цього не буде й підручники дійдуть до школи: поперше, у зменшеній кількості — їх не вистачає, а подруге — з запізненням на місяць, на два, три і, може, навіть на 4, і причина того є брак паперу. Папір, як вам відомо, довозиться з-за кордону в значній кількості. Валютні співвідносини нашого Союзу примушують нас до ощадження валюти для закордонної купівлі, і отже контингент закупівлі імпорту паперу зменшений, а тому зменшений контингент паперу і для нашої республіки. Між тим, це припадає на той папір, що повинен піти до друкування наших підручників, і тому, наприклад, наші ротаційні машини, пристосовані друкувати підручники в першій половині січня, працювати не працювали до початку березня за браком паперу. По нинішній день ми не дополучили потрібної кількости паперу з призначуваного нам контингенту 660 тонн, цебто близько 4.000 пудів. Це значить — зменшення тиражу підручників на декілька мільйонів примірників. Ми, робітники Народнього Комісаріяту Освіти, несемо цілковиту відповідальність перед трудящими за те, коли ми не вживаємо всіх потрібних заходів для того, щоб перебороти всі труднощі і забезпечити наш учбовий процес, наші школи конче потрібними підручниками, папером і т. ін. Але я, як

представник уряду говорю, що уряд в цілому несе відповідальність.

Але справа стоїть не в тім, що ми не вживаємо потрібних заходів, а справа в тім, що ті труднощі, які перед нами стоять, вони остільки великі, що перед нами є багато недороблення. Нам доводиться піднести наш культурний рівень, починаючи від надзвичайно низького ступеня, на вельми низькій матеріяльній базі.

І тому, як я зазначив у своїй доповіді, культурне будівництво в нашій країні, культура трудящих мас, що є одна з передумов цілого соціялістичного будівництва, може бути тверло забезпечена, може бути ґарантована надалі остаточно при дальшому зміцненні, твердому проведенні лінії на індустріялізацію країни, лінії соціялістичної перебудови її господарки.

XIX

Я не маю часу і тому одкладаю цілу низку питань і цілу низку даних не доводжу до вашого відома, хоч і вельми велике значіння мають і напевно зустріли б зацікавлення цілого всеукраїнського з'їзду рад.

Я хочу тепер на кінець своєї промови зазначити лише одне: по цілій Україні, по цілому Союзу переводиться велика робота, що має величезне, ще нами не охоплене повнотою, значіння, а саме — соціялістичне змагання.

Соціялістичне змагання це є нова одміна старого суботника часів військового комунізму, це є лінія активної участи трудящих, пролетарів, селян, всіх учасників виробничих процесів у піднесенні якости нашої роботи, у піднесенні продуктивности, зниженні собівартости, дальшому просуненні напруженої енергії, пролетарської відданости пролетарів для дальшого посунення процесу соціялістичної перебудови країни.

Перед нами, товариство, стоїть тепер завдання — переведення соціялістичного змагання на культурному терені поширити на цілу країну. Закликати всіх учасників, всіх співучасників культурного процесу до того, щоб, за прикладом пролетарів різних фабрик і заводів, переводити соціялістичне змагання всіх культурних

інституцій, закликати селянство і трудящі маси нашої країни до подолання всіх труднощів в цьому величезному змаганні.

Чому ми — відповідаю на запитання промовця — не виконали заповіту Леніна, чому ми не провели за десятиліття Жовтневої революції заповіту Леніна — ліквідації неписьменности чому, товариство? Хто тут винний, хто спричинився до того? — так запитував він мене.

І я згоден з словами промовця — товаришки Пілацької. Вона сказала — ми самі винні в тому, ми самі до того причинилися. Причиною є те, що досі за об'єктивних умов питання культурного будівництва було за значінням для широких трудящих мас третім фронтом.

Перехід до завдання соціялістичної перебудови країни, що потребує піднесення культурного рівня, клясової свідомости трудящих, соціялістичного, комуністичного виховання трудящих мас, широкого виготування нових кваліфікованих робітничо-селянських сил, фахівців — все це ставить перед нами завдання культурного будівництва руба і у всю височінь. Тому перед нами зараз стоять завдання, накреслені в пляні. Це можна зробити лише за одною умовою, лише в одному разі, коли два питання, два шляхи ми пройдемо, коли з'їзд рад робітничо-селянських і червоноармійських депутатів сам визнає і закличе широкі маси трудящих нашої країни до двох завдань. *Перше* повинно бути широке проведення соціялістичного змагання по всьому терені культурної роботи і *друге* завдання — широка участь робітничо-селянських мас в піднесенні рівня культурної роботи, у виконанні пляну і завдань культурного будівництва. Лише в цьому разі, товариші, ми можемо і ми мусимо провести на своїй ділянці культурної роботи ту частку, що її поклала на нас історія, у виконанні соціялістичної перебудови нашої країни.

ДО ОДНОГО ЗНАМЕНИКА[1])

Шуткуючи, раз казав я, що робота НКО розбивається на чотири частини: перша частина — це вироблення і представлення тез і матеріялів для доповідей і самі доповіді, друга — це погодження з різними установами різних питань поточної роботи НКО, третя — бути предметом і об'єктом обстеження і четверта — це наша поточна робота. Зрозуміло, що за таким пляном роботи ми не могли щороку скликати вас і тому лише зараз скликали. Хотів би я сказати вам — чи варто було б скликати вас, чи ні й яке завдання може бути цієї наради. Для мене, кажучи одверто, суть цієї наради в тому, щоб привести вас усіх до одного знаменика, щоб ми всі трохи більш пляново працювали в одному напрямкові, за одним пляном, за однією лінією. В цьому основна суть, на мою думку, цієї наради. Коли б вона цього наслідку не мала, не варт було б, на мою думку, скликати нараду.

Основне завдання, що стоїть перед нами, на мою думку, складається в тому, щоб на нашу ВИШ'івську ділянку ми перенесли загальні гасла й завдання, що поставила комуністична партія, пролетарська кляса перед всіма широкими трудящими масами, перед всіма ділянками роботи, щоб ми пішли в решті-решт об'єднаним єдиним цілим для виконання завдань, покладених на нас. Чи зараз так є, чи немає? Запитаємо себе, чи у нас зараз є дійсна, повна єдність у проведенні нами директив уряду і комуністичної партії щодо забезпечення нашою роботою соціялістичної реконструкції країни. Треба сказати, що цього немає, що на місцях і в центрі працюють необ'єднано і

[1]) Доповідь на нараді ректорів та директорів ВИШ'ів 1/VI — 1929 р.

різноманітність роботи по ВИШ'ах і характеризує нашу роботу по всіх напрямках. Яка причина тому? Передовсім — склалося це в наслідок, на мою думку, розвитку наших ВИШ'ів, що були фактично місцевими установами, працювали під впливами різними, а міцного і дійсного керівництва з боку НКО не було. Не в тому річ, що з боку НКО не було розроблено цілої низки питань, не було відповідних вказівок,— все це було,— а в тому, що ніякої дійсної перевірки, що зроблено на місцях по ВИШ'ах для виконання тих директив, не було, і склалася така картина, яка в минулому році була загальною, а саме: на місцях було стільки окремих народніх комісаріятів народньої освіти, скільки округ і скільки є місцевих ВИШ'ів. ВИШ'і — це частина цілого апарату НКО, що на державному бюджеті знаходиться і підлягає непосередньому керівництву НКО, але НКО не міг, не мав можливості, різні були причини для того, теє керівництво дійсно в життя переводити. На місцях керівництва ВИШ'ами не було, а місцеві органи й багато ВИШ'ів нібито забули, що вони є частина НКО і що вони єму підлягають, і протиставили себе НКО. Треба сказати, що на ВИШ'і в повному розмірі можна було й треба було поширити ту характеристику, що дала комуністична партія НКО два роки тому, а саме: відірваність від партії, комсомолу, професіональних і других пролетарських та суспільних організацій. Так було в НКО, так було на місцях і от основні завдання, що стоять перед нами, щоб перебороти решткі з цього стану. Ми не лицеміримо, коли говоримо про те, що єдність господарчого пляну, єдність господарчої роботи в цілому Союзі потребує єдности системи народньої освіти, єдиного пляну нашої роботи для забезпечення соціялістичної реконструкції країни, а це значить — визнати обов'язок провести єдність пляну щодо ВИШ'ів в цілій нашій республіці, поставивши також питання пляновости й в тому числі кошторисної дисципліни. Це перше й чільне завдання.

Перед нами стоїть завдання перевірки практичної роботи в окремих галузях роботи високих шкіл, питання перевірки окремих «божків», окремих ділянок нашої діяльности.

Хоч питання цілевої установки наших високих шкіл, питання типу спеціялістів для нашої промисловости в усьому обсязі перед нами не стоїть, бо воно є невід'ємною частиною питання про систему народньої освіти, то все таки хочу зупинитися на так званих ухилах.

Не так давно треба було мені даних про те, скільки у нас є ухилів. Таких даних не міг одержати. Можна було одержати дані про те, скільки НКО установив і затвердив і з якими ухилами, але скільки на місцях запровадили таких ухилів — це ви тут можете розказати. Ви ліпше знаєте про себе і буде дуже цікаво, коли ви про це хоча б коротенько поговорите, щоб знати, що ви перемогли й що залишилося з цих ухилів. Що таке ці ухили? Це вироблення своїх приватних програм, учбових плянів, перероблення програм на місцях відповідно до того, що вони визнають для себе, а для нас це значить побільшити потребу підручників. У нас треба було для наших ВИШ'ів видати стільки підручників, що ми не змогли б їх видати навіть, за 15 років, а побільшення кількости ухилів на місцях ще в декілька разів підвищує цей розмір потрібного часу. Це призводить до величезних зайвих коштів, до зайвої роботи державно-освітніх установ. Єдність учбових програм, єдність учбових плянів, єдність темпів учбової роботи — це конче потрібне завдання. НКО об'явив війну цій самостійній владі, цій власній переробці учбових плянів, програм тощо. Потрібні єдині програми. Зрозуміло, НКО сам їх не виробить. Потрібний для цього колективний досвід, колективна праця, потрібна перевірка праці життям, але треба єдиних програм, єдиних учбових плянів.

Прийдеться, зрозуміло, в цьому перебороти багато перешкод, треба буде перебороти шкідливий консерватизм, інерцію, що виявляється в окремих ВИШ'ах.

Питання пляновости роботи стоїть як загальне, чільне питання цілого самодіяльного активу, загалу нашої високої індустрійної школи. Це питання, як і питання безперервної практики, спеціяльно в порядку денному не стоять.

Поширення на роботу наших вищих технічних шкіл цілої сукупности гасел і завдань, поставлених перед країною в

соціялістичній реконструкції країни — це теж чергове важливе питання.

Щодо якости нашої ВИШ'івської продукції, вона, порівнюючи з тим, що було 3—4 і навіть 2 роки тому, підросла. Інженери, що кінчають нашу вищу школу, мають більші й ліпші знання й більш пристосовані до роботи. Але це не єдиний коефіцієнт, що ним можна міряти якість нашої продукції. Як же ж справа мається з кількістю? З кожних 100 студентів, що вступають до ВИШ'у, кінчають через 4 роки — 4%, через 5 років після вступу до інституту — 11%, через 6 років — 36%, через 7 років — 25%, через 8 років — 6%. Всього кінчають 80%, звідси випадає незакінчивших 20%. По технікумах через 4 роки після вступу кінчають 27%, через 5 років — 40%, через 6 років — 16%, через 7 років — 2%, всього кінчають 85%, 15% не кінчають. По вечірніх робітничих технікумах в 4 роки кінчають 14%, через 5 років — 17%, через 6 років — 26%, через 7 років — 12%, всього кінчають технікуми 69%, 31% не кінчають. Цифри надзвичайно характерні, і з цим явищем треба було рішуче боротися.

В дні моєї наркомосівської молодости робив я доповідь на харківській округовій конференції пролетарського студентства і з жахом дізнався, що в одному ВИШ'і є два студенти прийому 19 року. «Век живи, век учись, а дураком придется помирать». Від тов. Маєра дізнався я про те, що з загальної кількости 1894 студентів є такі — прийому 24 року — 20, 23 р.— 209, 22 р.— 140, 21 року — 107, 20 року — 28, 19 року — 8, 18 року — 20 осіб, 17 року — 15 осіб, 16 року — 7 осіб, 15 року — 7 осіб, 13 року 1 особа і прийому 10 року — 2 особи, а беручи по цілій Україні, за попередніми даними, що я зумів одержати в НКО, прийому 20 року у нас більш як 400 осіб. А вартість лише другаків по всіх ВИШ'ах нашої України, себто те, що ми зайво витрачаємо на рік на тих, що запізно складають зачоти й залишаються на другий рік, коштує мільйони. Ми дорого платимо за нашу нездайливу, неохайну роботу, за наше невміння працювати.

Ну, а що ми з вами робили, щоб покінчити з такою неохайністю. Згадаю, як два роки тому за моєю ініціятивою почалася боротьба із студентами за академневстигаємість, проти

другаків — проти одкладання зачотів, який галас протесту зі всіх боків піднявся з наших вищих шкіл. (З місця: «Студенти»). *Ці, не лише студентство, а багато ректорів, і більшість наших ВИШ'ів плентається в хвості в цьому відношенні, — це є академічний хвостизм і це буде характеристика багатьох і багатьох в цьому відношенні.*

Лише цей рік, коли питання стало про основний коефіцієнт якости нашої роботи, почалася в високих школах кампанія ректорів за мобілізацію суспільної думки в питанні академічної встигаємости студенства. НКО відстав на рік від переходу до реконструкційної доби, а ректори високих шкіл на два роки. Які причини пізного складання нашими студентами зачотів, великого часу перебування студентів в стінах ВИШ'ів, великої кількости другаків, тощо? — Недостатня підготовка тих, що приходять до роботи в вищій школі, є й інші причини — недостатність стипендії, житла й т. ін. Ми 60% студентства пролетарського зараз стипендією забезпечуємо, по індустрійних ВИШ'ах навіть більше. По цілій Україні 65—75% — відсоток забезпеченості стипендіями студентів більший, аніж відсоток коефіцієнту академічної успішности. Всі заяви щодо матеріяльних умов я спростую. Факти — тверда штука, арифметичний коефіцієнт забезпечення нашого студентства стипендіями й гуртожитками вищий, аніж коефіцієнт успішности наших високих шкіл. (З місця: «А якість стипендії?»). *На запитання про якість стипендії я відповім питанням про якість нашої з вами роботи.*

Вельми великий відсоток академічної неуспішности пояснюється недостатньою підготовкою, недостатнім рівнем знань прийнятих до високих шкіл. З невідповідними знаннями, увзглядняючи соціяльну ознаку, приймають робітників. На пролетарське походження дається скидка знань. Це має бути, будімто, пролетарська лінія. Невірно, неправильно, непролетарська, неклясова, антиклясова це лінія. Вона призводить до того, що робітнича молодь, поступаючи з малими знаннями, відстає від представників дрібної буржуазії — від службовців, і тому то дрібна буржуазія та службовці раніше кінчають ВИШ, а завойовують собі керівництво нашою промисловістю. І тому скидку на

пролетарське походження треба замінити скидку на знання. І приймають, навіть, з неуспішними знаннями зовсім. Це є робота, яка дбає про пролетаризацію наших високих шкіл? Це самий явний хвостизм, пристосування до завдань пролетаріяту — кажете словами Леніна. (З місця: «Комісії рішають»). Комісії рішають, каже один, а нащо ви затверджуєте? Ректор ВИШ'у головуючий приймальної комісії, чи керівник ВИШ'у. Я ліпше думаю відносно ролі й долі ректора у високій школі, аніж той, хто запитує. Я гадаю, що ректор ВИШ'у є дійсним керівником високої школи, що несе за неї відповідальність. Він ніяк не може плентатися в хвості приймальної комісії і, коли бачить, що з боку приймальної комісії є збочення, є неправильний підхід, він, ректор, ставить питання про це де слід. Він є представник держави, а не місцевих, групових, персональних і інших інтересів різних груп. Він — представник цілої пролетарської кляси, цілої пролетарської держави. Гасло пролетарської кляси щодо наших ВИШ'ів друге. В багатьох випадках рівень знань вишівців що закінчили профшколу, та тих, що пройшли підготовчі курси, недостатній. Тут потрібна велика робота цілої системи нашої профосвіти для того, щоб підвищити якість їх. Як ми з вами наладили безперервну практику та зв'язок високих шкіл з профшколами?

Наші високі школи лише в окремих випадках зав'язали непосередній зв'язок між високою школою і середньою школою. В кодексі законів народньої освіти, в усіх інструкціях і положеннях про високу школу ніде не вказано, щоб ректори високих шкіл, технікумів зокрема складали якубудь нараду місцеву, округову з профшколами й обговорювали після прийому з представниками профшкіл якість роботи профшкіл, на підставі наслідків прийому до ВИШ'ів. Ніде не було вказано, щоб ВИШ'і виявляли своє соціяльне замовлення до профшколи щодо якости прийому. Ніде цього не сказано. Чого ж чекати? Вказівок треба було чекати? Ні, треба було проявити ініціятиву.

У нас відносяться до прийому, як до технічної кампанії, а найліпше — як до соціяльно-політичної кампанії. Ще й досі майже ніде не проводили після прийому важливої роботи всебічної аналізи прийому для виявлення того, що дав під кутом

погляду знань прийом до ВИШ'ів. Висока школа може й мусить проявити тут творчу ініціятиву і стати дійсним керівником середньої профшколи й вказати їй, якою вона мусить бути. Якість нашої роботи — це завдання, що стоїть перед нами.

І з другим гаслом комуністичної партії, пролетарської влади, з зниженням собівартісти продукції справа стоїть погано. Проведення цього гасла сполучається цілковито з роботою по підвищенню якости продукції. Ми вчимо й приймаємо тисячі, а даємо лише сотки. Кількість випускників ми маємо малу, а тут ще й «вредительская» робота почалася — готовий продукт викидають, трощать, як непотрібний. Це так звана чистка останнього і передостаннього курсів.

Декілька місяців тому дана тверда директива НКО про те, що виключати можна, та й то не з останнього курсу, лише тоді, коли є ворожий елемент, який приховував свій соціяльний стан, своє соціяльне походження, який дійсно є нам ворожий. Є директива комуністичної партії, уряду, що з останнього курсу можна виключати лише за дозволом НКО. Хоч всі ректори й директори ВИШ'ів партійці прекрасно знають про цю директиву, про лінію нашої партії, та у нас раз-по-раз звільняють з останнього курсу. За останній рік з останнього курсу звільнено було понад 300 студентів. За ці два місяці ще прибавилося понад 200. На місцях позвільняли більше 500 осіб з останнього курсу за 2 — 3 місяці, навіть зао дин місяць до закінчення курсу, людей, що мають академічну встигаємість. Чим можна замінити звільнених? У нас інженери є дефіцитний крам. Навіть за 5-річку ми не покриємо недостатку. Чим ви можете замістити ці сотки студентів останнього курсу, що ви звільнили? Нічим. А коли поруч з тим біля півсотні, крім того, звільнили не студентів, а дипломантів, що закінчили вже високу школу, пішли на стаж, працювали на заводах, прийшли одержати диплома, то що це таке? Директива НКО була в цій справі тверда, чітка й ясна. Чому ви не виконали її? Шутки шутите, чи що? Я не знаю, чи є тут представник Волинського індустрійного технікуму. От він звільнив у себе студента. Центральна комісія по студсправах НКО розглянула цю справу 15/III і поновила його.

Ректор не виконує постанови. 29/III Студентська Центральна комісія знову підтвердила стою постанову й врешті 29/IV — знову підтвердила в третій раз. Студентська комісія постановлює чоновити, а питання й досі не розрішено. Товариші, що тут можна робити? Порушується директива НКО три рази. Можна працювати з нами, товариші, чи ні? Я запитую вас, яку лінію провадите? Ту лінію, що дає НКО, комуністична партія й уряд, чи якусь іншу? Запитую, звідкіля береться на місцях така лінія, щоб по три рази не виконувати директиви НКО? А така сама справа була і в Київському електротехнічнім інституті.

Робота багатьох і багатьох ВИШ'ів доводить до того, що НКО, народній комісар освіти і його заступники працювати не можуть, бо їм приходиться займатися тим, що виправляти помилки та порушення партійної директиви ректорами ВИШ'ів, бо ті не виконують директив партії, директив уряду, директив НКО. Це неприпустима справа. Що, товариші, ви гадаєте, що 4% ефективности роботи, своєчасного випуску студентів інститутів це великий відсоток і треба його понизити? Викинути геть півтисячі студентів останнього курсу, які академічно встигали, і півсотні дипломатів, що установлено, що це не є ворожий елемент, що це цілковито лояльний елемент і має успішні знання? Товариші, що у вас — багато випускників, чи що? Чи можна доводити до того, як було з Полтавою — до партійної догани за невиконання директив? Це неправильні співвідносини поміж керівником центру і керовниками місць, бо замість керівництва, погоджености — постійна партизанська війна, невиконання директив і постанов. Єдність пляну, єдність програми, єдність цілої роботи і єдність керівництва — це конче потрібна умова для того, щоб ми могли виконувати й виконати своє завдання. Ми забагато з вами порпаємося по своїх закутках в своїй відломчій роботі й так «взагалі» визнаємо зв'язок і потребу послужити загальному завданню соціялістичної перебудови, а на практиці получається навпаки. Пролетаризація ВИШ'ів, українізація ВИШ'ів, переведення на рейки пляновости учбової дисципліни, переведення завдання підвищення якости продукції і зниження собівартости, заведення безперервної практики — чергові

наші завдання, і лише в тому разі ми зможемо виконати своє завдання, коли у нас буде єдність пляну, єдність програми, єдність цілої роботи і єдність керівництва.— Ми більше 60% нашого фонду ВИШ'ів з'їдаємо. Ще б нічого, коли б лише з'їдали — ми в середньому 10 мільйонів нашого фонду проїдаємо. Що це значить? Це значить, що 20% студентів проходять і не закінчують ВИШ, 20% студентів випадає, і тому 10.000.000 з нашого фонду на рік теж випадає. Ми могли б цього поставити на ці кошти дві високі школи заново й обладнати, а ми, як бідні родичі, приходимо до раднаркому й просимо на наші злидні 100.000 на покриття тих дірок, що ми наробили. Я знаю, коли ви будете обговорювати стан ВИШ'ів і перспективи й завдання, то величезна більшість перспектив у цього зведеться до того, щоб більше коштів було дано. Я дозволю повторити слова, сказані мною на студентській конференції: є два гасла: селянське гасло «дай», це гасло власника. Він привик розраховувати на те, щоб в свою власну кишеню класти, щоб йому менше дати й більше взяти. Гасло пролетаріяту інше: «Дайош». «Дайош Перекоп», «Дайош Варшаву», «Дайош здобутки наших ВИШ'ів», «Дайош ініціятиву і самодіяльність». «Дайош» — от гасло пролетаріяту. «Дайош роботу наших високих шкіл». Для ощадности нашої школи — дайош роботу високої школи, щоб дарма не витрачати коштів. Ми можемо й мусимо поширити й поліпшити свою роботу. Ворог в середині нас самих. Наша неохайність, недисциплінованість, непляновість, відсутність певної самоядіяльности — це причина теперішнього поганого стану наших ВИШ'ів.

Говорю ще два гасла, що перед нами стоять, перед цілою країною, і нам треба поширити їх і на нашу високу школу. Перше гасло — самокритики в нашій високій школі ще замало. Буває, коли підхоплять той чи інший факт і з ним, як з писаною торбою, носяться, буває, підмічають правильно, іноді дурницю зачіпають, але широкої, всебічної, масової самокритики нашої високої школи й профосвіти взагалі у нас ще немає. Зв'язку між нашою високою школою і профшколою з одного боку і широкими робітничими масами з другого ще замало.

У нас робиться багато доповідей різним партійним та професійним організаціям, але це недостатньо, і я думаю, що від цього трохи бюрократичного шляху треба відійти і перейти до непосереднього зв'язку з широкими масами а саме: робити доповіді на заводах, непосередньо зв'язуватися з широкою робочою масою, розвинути роботу з широкими колами робітників та селян, приймати і виловлювати з їхніх заяв ті потреби, які назріли серед робітників і селян. Ні НКО, ні ВИШ'і до того, щоб широко розвинути самокритику не лише всередині ВИШ'ів, ще не приступили. Не треба обмежуватися стінами, мурами високої школи, а треба поставити ВИШ'і, їх лінію, їх напрямок під енергійну самокритику широких трудящих мас. Це є наше завдання.

Виступав я не для того, щоб докір зробити, а для того, щоб на нашому терені роботи ми виконали своєчасно роботу для соціялістичної перебудови країни. Нам треба себе реконструювати, ми мусимо перейти від обмеженості, від замкнености, від культурницького характеру своєї роботи і мусимо вийти на широкий шлях дійсної соціялістичної роботи, плече о плече, рука об руку зі всіма трудящими масами. На терені ВИШ'ів це завдання стоїть перед нами ще гостріше, ніж перед цілою країною. Ми на декілька років відстали від темпу цілого життя країни і нам треба це навздогнати.

Тут починають говорити: не стає коштів, не стає сил, не стає обладнання, кепське обладання, в XTI є парові котли, яким 40 років, на них ми навчаємо молодь — інженерів, не стає грошей, не стає стипендій, підготовка абітурієнтів для наших ВИШ'ів недостатня, низька, бракує професійних шкіл, професура досить розбещена, відсутність дисципліни і т. ін.

Чи такі виправдання будуть новим стимулом для нової напруженої, енергійної роботи? Ні. Треба ще напруженішої, ще енергійнішої праці, щоб виконати великі завдання.

Я певен, що наші ректори і директори ВИШ'ів, наші ВТИШ'і цю роботу для цього великого завдання перенесуть на свою ділянку, завдання, покладені історією, пролетарською клясою і комуністичною партією ми, товариші, виконаємо.

НА НОВІ ШЛЯХИ [1])

За час моєї роботи в НКО мав я розмову з тов. Яструмбським і з робітниками ДНМК про те, що треба зламати ДНМК і замість нього заснувати нову організацію. ДНМК старого складу — це була організація осіб, персонально запрошених НКО для керування справою методичною, методологічною, підручниковою тощо. ДНМК в такому вигляді організовано декілька років тому і свого часу відогравало ролю. Коли ми починали роботу, науково-методологічні кадри були невеличкі, вони не були зорганізовані, себе не виявляли, колективна праця не була зорганізована, і треба починати було з організації окремих наукових знавців, що персонально працювали в центрі і біля ДНМК. Життя привело свого часу до організації замість одного ДНМК ще декількох ДНМК. ДНМК було в 4-х видах: Пленум ДНМК, потім Пленум ДНМК Харківський, Київський, Одеський. Поступовим розвиненням справи виявилися нові сили й стало можливо скликання ДНМК не лише в складі самих членів, затверджених НКО, але й з запрошенням нових методистів, що до складу ДНМК не входили, а працюють на місцях. За останніх років розвинулась і виявлялась низка нових сил методичних робітників нашого педагогічного процесу, що зосереджували свою увагу на питаннях методичних, на питаннях підручникових, плянів, програм тощо. На місцях майже по всіх округах вирісширoко новий методичний актив.

Отже, форма ДНМК, як організації окремих осіб, що не мають ніякої підвалини для округ, себе вижила. На мою думку,

[1])Промова на Всеукраїнській нараді Держнаукметодкому від 20/VI — 1929 р.

вижила два роки тому, і можна зараз в роботі нашій науковій, методичній, програмовій, підручниковій тощо цілком спиратися на нові округові активи, на округові методичні наради. Тому, на мою думку, треба було вже два роки (і ця нарада є фактично перша організаційна спроба в цьому) перейти на нові методи організованої роботи наших методистів, нашого ДНМК, спиратися в розробці цілої низки питань на округові методичні наради і на всеукраїнські наради в окремих питаннях, що скликаються не лише з окремих осіб, персонально запрошених НКО, але й з представників місцевої методичної організації, округових методичних нарад. Це не лише організаційна переміна мусить бути, це веде за собою зміни метод нашої роботи й певна її, мовляв, децентралізація. Треба спиратися на нові сили, на місцях уже виявлені, уже так-сяк на місцях організовані. Треба до розробки питань, що стоять перед НКО в галузі підручниковій, програмовій, в галузі учбових планів і т. ін., притягти нові, живі сили методистів, що працюють по місцях, що організовані в наші методичні округові наради, треба до цих окружових нарад притягти ширші кола непосередніх співучасників педагогічного процесу.

Я нагадав собі одну справу, що проходила через мене,—це справа наших підручників. Підчас розгляду цих підручників для мене виявилася конча потреба загального розглянення наших підручників. Тут трапилася сутичка в мене з ДНМК, який провів заміну одних підручників для шкіл, вживаних другими, з числа тих, що видані, що їх якість була така сама, і провів простим розпорядженням по ДВУ. Я гадав це невірним, неправильним та що неможливо таким шляхом іти, таким, простої кажучи, бюрократичним розпорядженням, без притягнення ціло уваги педагогічних робітників і цілої маси трудящих, щоб рішити це питання. Тоді я поставив питання про те, щоб була проведена на протязі півроку, здається, широка кампанія суспільної перевірки наших підручників. Притягти до підручників наших увагу робітничих і селянських організацій, поставити це питання на зборах педагогів, на нарадах, на методичних зборах і т. ін., видвити попит нового суспільства, нових шарів трудящих до

підручників, що мусять виявити хиби з педагогічного боку. Що виявилося в практичній роботі наших педагогів над цими підручниками? Виявилося, що треба вести підручникову справу в такому напрямкові, щоб це знаряддя, основне знаряддя педагогічної роботи, відповідало основним завданням, що стоять перед нашою освітою, відповідало практичній роботі наших педагогів, щоб вони мали за собою підтримку з боку широких мас батьків. Перевірити треба широко, щоб потім мати перед собою широке педагогічне й соціяльне замовлення на підручники. Певно, дещо зроблено, але про те нікому не відомо, крім педагогів, наших методистів. Невідомо це широким масам трудящих (Ястржембський: «В «Комуністі» писали, не можна розворушити»). Одна стаття, як і одна ластівка, весни не роблять, а коли чить, не зуміли розворушити. Я проти цього поверхового, гордливого відношення до маси — маса непідготовлена, масу не цікавить, масу не можна притягти — це не так, маса цікавиться нашими підручниками, маса дає своїх дітей до нашої школи, хоче знати, як її дітей учать, хоче знати, на яких підручниках її діти вчаться чи калічаться. Тому невірне твердження, що маса інертна, що розворушити її не можна. Нам треба розворушити передовсім себе, ми не досить розворушені, ми достатньо не вжили заходів, щоб зв'язатися з масами, щоб нашу освітню справу знову й знову робити разом з широкими трудящими масами. Основна біда нашої цілої педагогічної роботи, цілого нашого культурно-освітнього процесу — що ми, педагоги, робітники освіти, не навчились працювати по-новому, працюємо бюрократично, не маємо зв'язку з масами, не можемо притягти до своєї роботи уваги широких трудящих мас, уваги критики і її підтримки. Такими шляхами коли будемо йти, коли свою справу не зробимо справою широких, широчезних трудящих мас, ми не витягнемо своєї справи і не виконаємо свого обов'язку перед трудящими республіки. В цьому суть і вся традиція нашої освітньої роботи. Перед нами стоять величезні завдання, ми розуміємо вагу їх, ми знаємо нашу роботу не абияк. Це не другорядна робота, це основна робота, що забезпечує ціле виконання

соціялістичної перебудови країни. Без нового чоловіка, без нової людини, без комуністичного виховання мільйонів трудящої маси збудувати соціялізм не можна, а справу цю можна виконати лише тоді, лише тоді можна виконати культурне завдання соціялістичної перебудови країни, коли ми зможемо самі перейти з бюрократичної педагогічної і іншої замкненості, коли вийдемо на широкий світ, коли зуміємо зробити так, щоб наша справа з вами, була не лише наша, а й справою широких, широчезних трудящих мас. На запитання про те, чи можна виконати це,— покликаються на те, що грошей немає, людей немає й т. ін. Так, у нас мало грошей, мало коштів, мало людей і т. ін. Де вихід з цього чарівного кола, з того, що є основним завданням, основною лінією більшовицької партії? В старовинні часи була леґенда про те, що богатир, коли торкнувся землі, придбав нові сили, так і наша педагогічна робота одержує нові й нові сили, коли спирається на широкі, широчезні маси мільйонів трудящих. Самодіяльність і ініціятива у всіх галузях освітньої роботи — ключ до дверей, що веде до широкої культурної роботи,— це є зв'язок з масовою самодіяльністю, з масовою ініціятивою. Це треба поставити навіть в такій галузі нашої освітньої роботи, як методична справа, пляни учбові, підручники і т. ін.

Як тепер ми зуміємо перевести методичну роботу на нові методи, коли проти цих метод будуть численні трудящі маси? Ніяк не можна! Я проти цих фалшивих слів відносно педагогізації населення, педагогізації батьків, тому що це фалшива одговірка з нашого боку. Ми говоримо — населення не педагогізовано й тому не розуміє наших метод, а що ми зробили, щоб наші методи, наші завдання, наша робота були зрозумілі населенню? Це основне. В чому суть наших метод, наших планів, підручникових, учбових, програмових тощо? Вони мусять стати відомі широким трудящим масам, ми повинні завоювати трудящі маси для своїх завдань, для своїх засад, для своєї роботи, завоювати критику. Нас замало критикують, і тому, що нас замало критикують, що нас кепсько критикують,— а коли мало критикують, то звертають увагу на другорядні справи, тоді критикують

не досить,— ми страждаємо від недостатньої справжньої критики з боку широких трудящих мас. Це є ознака недостатньої нашої роботи в справі притягнення широких трудящих мас до участи в нашому виробничому педагогічному процесі. Щоб моя думка була виразніша, візьму приклад. Я візьму програму 7 річки. Мені доводилося виступати минулого року на всеукраїнському, а цього року на всесоюзнім з'їзді профспілки робітників освіти. Я вказував там, що навколо програм нашої 7-річки точиться зараз досить гостра, вперта, напружена й постійна боротьба. Програму 7-річки поширили зокрема на місці остільки, що вона вже тепер значно ширша і за кількістю предметів, і за годинами і т. ін., порівнюючи з попереду передбаченою. Яка є установка? Установка така, щоб, закінчивши 7-річку, хлопча чи дівча могло на дріжджах з допомогою репетитора за півроку підготовитися і поступити непосередньо до високої школи. В містах з дітьми службовців, лікарів, інженерів і ін. інтеліґенції так часто-густо й буває. Кінчає 7-річку, півроку на дріжджах доучується з репетитором, підходить на дріжджах і на репетиторах і потім тримає іспит непосередньо до високої школи. Це визначає, що міська дрібна буржуазія не визнає нашої системи, не хоче оддавати своїх дітей до професійної школи.— Як це — мій син, інженера чи лікаря, буде в професійній школі? Цього не приймає соціяльне розуміння цих соціяльних верстов. Він не погоджуються оддавати дитини до професійної школи, а потім непосередньо до високої школи, він хоче обійти профшколу й непосередньо провадити своїх дітей до високої школи. І от відповідно до цього точиться зараз по школах велика класова боротьба за програму. Дрібна міська буржуазія бореться за поширення програми 7-річки, щоб перетворити її на зразок старої дореволюційної гімназії, зробити непосередню лінію від 7-річки до високої школи шляхом поширення програми. Що з цього виходить? Передовсім те, що діти дрібної міської буржуазії скорше в молодшому віку поступають до високої школи, скорше закінчують її і скорше завойовують собі життьові позиції, порівнюючи з дітьми робітників і селян, з одного боку, а з другого боку, це доводить до такого явища, що в тій самі

школі, в одній групі програму трохи поширюється, а в другій вона звичайна. Є група «а» і група «б». Група «а» для дітей буржуазії, група «б» звичайна — для робітників і селян. Як це впливає на дітей, ця поширена програма? Перед нами стоїть загроза зриванням всього нашого педагогічного процесу. Виснажування дітей, завантажування їх остільки велике, що іноді це знесилює дітей, підриває їх сили, успішність занепадає. Коли діти напружують всі свої сили для того, щоб в певний час виконати поширену програму, це спричиняється до поступового загрозливого виснажування наших дітей, нашого молодого покоління. Коли можна сказати, що в галузі педагогічної роботи може існувати шкідництво соціяльне, я називаю це соціяльним шкідництвом, коли такою ширеною програмою сили молоді, молодого покоління трудящої кляси підривають, то встає загроза остаточно виснажити дітей. Коли це не вдається провести по цілій школі, тоді починається розподіл на групи, і виходить таке становище, зокрема там, де накладаються на батьків учнів додаткові внески на шкільні витрати і ці внески встановлюються відповідно до прибутків батьків, їх заробітків тощо. До групи «а» з поширенішою програмою приймають дітей забезпеченіших, що живуть в ліпших умовах, що їх батьки більше платять додаткові суми на забезпечення школи. На цю групу учителі звертають більше уваги, віддають їй більше часу, спеціяльно про її підготову турбуються, більш її обслуговують, і фактично тоді учитель становиться не учителем наших дітей трудової школи взагалі, а учителем на послугах у дрібної і середньої міської буржуазії, що спеціяльно турбується про забезпечення знань дітей однієї дрібної буржуазії.

Велика точиться боротьба на терені школи уже зараз. Чи відчувають це наші робітники, чи ні? Мені на низці зборів робітників і селян приходиться чути заяви робітників і селян, що відношення учителів до дітей робітників і селян є неуважливе, погірдливе, що про їх дітей учителі менше турбуються, що більше звертають уваги на дітей службовців, інтеліґенції і взагалі дрібної буржуазії. Хто з вас не чув таких заяв або хто з вас не чув про такі заяви? Напевно всі чули. Що це

означає? А те, що тим самим постає прорив між педагогічною практичною роботою, складанням методичних планів, програм, переведених в наших школах, і потребою, попитом і вимогами широких трудящих мас. Отже, перша умова правильної методичної роботи складається в тому, щоб ці питання стали не лише перед педагогічним активом, а щоб їх поставили перед широкими, широчезними трудящими масами.

Питання не в тому, що маса непідготовлена, що маса інертна, що немає відгуку на нашу теорію, на побажання, на наші прагнення виховати нового чоловіка. Питання в тому, що ми не позбавлені ще старих залишків, не позбавлені чиновника-вчителя, що стояв над населенням, не підлягав його критиці, не підлягав зв'язкові з ним. Перейти на нові рейки методичної роботи, перейти від методкому, що існує лише в центрі, до нової системи методичної роботи, з притягненням широкого педагогічного методичного впливу — це водночас означає перейти на нову методу роботи педагогів, на нові шляхи й методи, на зв'язок з широкими трудящими масами. Це значить завоювати себе для трудящих мас, завоювати трудящі маси для своєї роботи. Це значить усуспільнити нашу роботу, зробити її дійсно корисною усуспільненою роботою.

В тому, що кожен вчитель працює в своєму закуткові, працює один, є деякі риси, що нашу роботу роблять подібною до роботи ремесника. Робота ремесника має індивідуальні риси, робота вчителя, його технічна робота, його співвідносини з іншими вчителями трохи має ремесницький характер індивідуальної риси багатьох і багатьох робіт нашого педагогічного процесу.

Перед нами завдання усуспільнення нашої роботи, зробити її колективнішою. Для цього є два шляхи. Один шлях — широких, широчезних зв'язків з трудящими масами, з робітничо-селянськими організаціями непосередньо, і другий шлях — широка колективна робота педагогів. Коли до революції були спроби найти нові шляхи в педагогіці і маємо з того наслідок, то шлях широкого зв'язку з трудящими масами ще й досі ми мало випробували. Наші, приміром, округові педагогічні наради, методичні наради щось в своєму складі ніколи не бачили представника батьків

не потурбувалися ми про те, щоб до своєї педагогічної роботи притягти представника батьків, і, крім урочистих зборів, ми не притягали до участи робітничо-селянські організації. Окружні наради методичні відбувалися і відбуваються в замкненому бюрократичному колі лише непосередніх робітників освітнього процесу.

А дехто каже, що це означає профанацію святого мистецтва педагогічного. Є такі думки, товариші, і так воно скрізь і точиться, ми ведемо свою роботу, аж поки не прийде якнайбудь в педагогічному процесі необізнана цілком людина, не зв'язана з педагогічною роботою, з педагогічним процесом. Як комсомол з «Комсомольця України» «вжарить» статтю про якісь підручники, казки тощо, схаменуться: щось не те вийшло, бачать, що не святі горшки ліплять. Дадуть штовхана професорам, методистам, що працюють над учбовими плянами, підручниками, рецензіями і т. ін.

От, коли я розглядав підручники і давав загальну характеристику підручникам, мовляв, різних шкіл підручникових, я характеризував, що у нас підручники для села майже всі мають аґрарний характер і не дають учневі селянських шкіл ніякого життьового педагогічного матеріялу для ознайомлення з життям робітничої кляси, з життям міста, з виробництвом, з індустріялізацією тощо. Цебто ці підручники не є дійсною базою для організації дитячої психології в напрямку спілки робітничої кляси і селянства. Підручники для наших дітей міських робітничих шкіл, навпаки, майже зовсім не дають нічого для ознайомлення дітей міських робітників з життям села, з виробничим життям села і господарчого процесу, для взаємного психологічного порозуміння дітей робітників і селян. Я скажу прямо: наші підручники скермовані проти союзу робітників і селян. Вони не підготовляють, не вигартовують психології робітників і селян для цього союзу.

Я передаю ті думки й почуття, що є серед робітничої кляси широких трудящих мас, отже, не за міркою, а за наслідками роботи. Наші підручники не є дійсною підвалиною, дійсною базою для політичного усвідомлення нашого освітнього процесу і для складання дійсних, колективних соціялістичних працівників. Увесь педагогічний процес у нас, як і всю освітню

систему, треба розглядати під поглядом того, що він повинен послуговувати одній меті, до одного вести. Увесь наш освітній процес мусить бути просякнутий однією лінією,— вся наша система освітньої роботи є системою державної пропаганди комунізму. На цій засаді, визначеній комуністичною партією в її програмі, я стою й стоятиму далі й цією міркою, гадаю, треба міряти всю нашу роботу, всі підручникові програми й т. ін. Завданням освіти є приготувати всебічно розвинену людину, підготувати її до участи в виробничому житті, ознайомивши з різними галузями творчої, виробничої діяльности, виробничої праці. Вся наша школа, учбові пляни, підручники, ввесь наш педагогічний процес мусять бути скеровані на шлях колективної, соціялістичної перебудови суспільства, на завдання колективної творчої боротьби з природою, на піднесення гідности соціялістичної людини, учня. Цим мірилом треба міряти, на мою думку, всю нашу роботу, всю нашу лінію, всі наші наміри, заміри, заходи й т. ін.

Зараз, перед приходом сюди, я працював над книжкою — «Інструкції по дитячій книжці», видану в Москві в 1926 р. ГИЗ'ом РСФРР. «Книжка дітям» Олейника, що мені надіслала одна учителька, завідувачка бібліотеки, з проханням вплинути на ДВУ та на ДНМК, щоб цю книжку було видано українською мовою для наших дітей. Я цю книжку вивчив і написав листа до цієї вчительки-бібліотекарки. На прикладі цієї книжки мені видко, що в нас методика комуністичного впливу на дітей через книжку зовсім не розроблена і що це питання треба поставити, що така методика, товариші, це є техніка педагогічної роботи. Ми зараз говоримо про реконструкцію нашої індустрії, техніки, про реконструкцію сільського господарства. Нові, широкі, соціяльні завдання ставлять конче потрібні шляхи нової техніки, нових засобів, нових метод боротьби з природою, а виробництво це є боротьба з природою, організоване соціялістичне виробництво, це є соціяльна організована боротьба з природою людей, визволених від клясової влади експлуататорської меншости. Реконструкція нашої індустрії й сільського господарства це є вивчання, винаходження, пристосування нових

метод соціяльної боротьби з природою. Ця реконструкція нашого господарства потребує, як ми визнали, реконструкції нашої культурно-освітньої роботи, постановки на нові рейки, під нові ознаки для того, щоб уже підготовити людину для того величезного завдання, що ставить собі комуністичний розвиток перевиховання, себто реконструкції нашої людини.

Перед нами завдання зараз — це боротьба з залишками старого в нашому суспільстві. Ще є клясовий розподіл, ще точиться загострена боротьба,— і наше завдання: дати нашим трудящим нові навики, нові методи мислення, нові методи ставлення до життя й до праці. Відповідно до того стоїть перед нами завдання нових метод нашої методики. Треба подбати нам про будову якости нашої педагогічної техніки. Я кажу — не про якість педагогічної роботи, її наслідки, а про якість нашої педагогічної роботи й метод її. Це треба провести і можна провести лише шляхами колективної співпраці всього нашого педагогічного загалу. І тут базою, на мою думку, є організація Держметодкому на базі округових методичних нарад з широким притягненням до участи в них всіх педагогів, співучасників культурно-освітнього процесу, і, крім того, постановка цієї роботи всіх наших метод до широкого відому, до широкої критики, контролі і співучасти з боку широчезних трудящих мас. Перша всеукраїнська методична нарада має бути зразком для відшукання організаційних форм цілої організації нашої методичної роботи. Це добре, що наша методична робота вийшла за межі наркомосівського кабінету, це добре, що вона тепер базується так-сяк, хоча й в недостатньому розмірі, на мою думку, на активній самодіяльній роботі самих співучасників педагогічного процесу.

Це треба привітати, але ми на нових шляхах освітньої роботи ще ходимо дитячими ногами, ми ще потребуємо, щоб до нас, культурно-освітніх робітників, що з них вже десятки років дехто працює в педагогічній галузі, що свої вклав в педагогічний процес,— прийшов великий колектив педагогів — трудящий загал: пролетаріят і бідняцько-середняцьке селянство і разом з нами намітив, визначив і перевірив нашу роботу, намітив і визначив дальші наші шляхи.

Вага суспільних подій міряється обсягом маси, притягненої до нас. Наша радянська влада, соціялістична перебудова країни, що ми її здійснюємо, має можливість далі розвиватися і твердо та міцно стояти тому, що за нею стоять і приймають в ній активну, самодіяльну участь мільйони людей. Треба поставити нашим завданням, щоб в нашому культурно-освітньому процесі прийняли участь мільйони люду, бо лише тоді наша культурно-освітня діяльність, наша культурно-освітня галузь цілої соціялістичної перебудовної роботи прийме відповідну соціяльну вагу, придбає відповідне соціяльне значіння.

Закликаю покинути педагогічний загумінок, культурну чи культурницьку обмеженість і замкненість та йти на широке поле суспільної пролетарської критики й активної самодіяльности мільйонових трудящих мас. Ми провадимо велику роботу, що має величезне значіння, але нам треба завоювати трудящі маси для своєї роботи. Тоді й лише тоді на нашій ділянці роботи зуміємо ми виконати те величезне завдання, що покладено на нас історією.

ПОСТАНОВА ПОЛІТБЮРА ЦК КП(б)У ПРО СТАН НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНІ

1. Протягом останніх років справа народньої освіти на Україні досягла низки значних досягнень та успіхів. Зокрема запровадження загального навчання, широко розгорнуте на місцях і проваджуване рішуче, дає вже помітне збільшення дітей, охоплених початковою школою, і не тільки по містах, але й на селі. Ліквідація неписьменности дорослого населення набула вже більш планового характеру і її поширено також на підлітків, що переросли шкільний вік. Вища школа, стабілізована на наступні роки, стала на шлях систематичних занять і виявляє послідовне збільшення якости продукції. Зрештою слід зазначити щорічне зростання бюджету на народню освіту, певне збільшення заробітної плати учительським кадрам і в зв'язку з цим ужвавлення учбової роботи.

2. Одночасно Політбюро ЦК зазначає, що досягнуті наслідки далеко ще не задовольняють потреб нашого народнього господарства і не постигають за величезним зростанням культурних запросів широких робітничих та селянських мас.

В той час, як кількісно сітка наших установ, що обслуговує кадри учнів, перевищує передвоєнні часи, проте ще не досить якісних досягнень та видатків на операційно-учбові потреби.

3. Вказані моменти вимагають скупчення головної уваги на якісному боці шкільної справи та на вірному керуванні і проводі всього того культосвітнього процесу, що відбувається в надзвичайно складних соціяльно-економічних обставинах за допомогою не завше і не всюди досить радянізованих кадрів.

Політбюро ЦК вважає за потрібне звернути увагу на брак достатнього керування з боку Наркомосу процесом культурного росту, в наслідок чого велике тяжіння до освіти робітничих та селянських мас набуває неорганізованих форм і стає до певної міри стихійним.

4. Щодо шкільної справи слід підкреслити, що програми методи і викладання потребують ще дальшої проробки і більшого пристосування до реальних потреб країни.

Політбюро ЦК зазначає, що ідеологічне керівництво учбовою справою поставлено негаразд. В школах такі дисципліни, як суспільствознавство, викладаються за не досить розробленими програмами, до того ж бракує відповідних підручників. В цій царині Політбюро ЦК вважає за конче потрібне підсилити кадри викладачів суспільствознавства учителями-комуністами і притягти їх до роботи складання учбової літератури.

5. Відмічаючи значну роботу, пророблену в справі підвищення кваліфікації і перекваліфікації учительства, слід разом з тим констатувати, що цей процес далекий від завершення, і необхідно йти до поглиблених форм цієї роботи.

Констатуючи значне поліпшення соціяльного складу учнів і піднесення учбової дисципліни, зокрема у ВИШ'ах, зазначаючи також активну участь студентства у будівництві вищої школи, неодмінно треба звернути увагу на недостатню врегульованість питання про стипендії, а також на хоробливі явища, помітні між окремими групами студентства, як, наприклад, бажання студентських організацій безпосередньо втручатись до справи управління вищою школою.

6. Роботі як науково-дослідчих катедр, так і Академії Наук ще не досить надано ідейного керівництва, а також мало забезпечено в матеріяльному відношенні. Майже непочатим ще стоїть завдання — забезпечити науково-дослідчу роботу і притягти до неї нові сили, зокрема комуністів, що цілком би відповідали потрібним науковим вимогам.

Гостро стоїть питання в справі наук суспільних та всіх дисциплін, що їх стосуються,

7. Політбюро ЦК, стверджуючи необхідність додержування принципу управління всією справою освіти за Наркомосом, разом з тим вважає обов'язковим встановити міцний контакт між Наркомосом з одного боку і профсоюзами, комсомольськими та іншими громадськими організаціями, а також господарськими органами з другого боку. Діяльності Наркомосу та його місцевих органів саме бракувало цього необхідного зв'язку.

Політбюро зазначає також відсутність міцних зв'язків органів Наросвіти з місцевими партійними організаціями і вважає за обов'язкову умову як успішного переведення роботи, так і здійснення парткерівництва, всемірну підтримку органів освіти з боку партійних органів і висунення на культурний фронт авторитетних у партії і в масах партійців. Не притягнено уваги широких організованих робітничих та селянських мас до всієї роботи Наркомосу. Тому керівництво Наркомосу набуло апаратно-бюрократичного характеру. Актуальні питання якости й методики шкільної роботи навіть там, де є безсумнівні успіхи, залишалися маловідомими не тільки широким масам, але й активові, в наслідок чого ми маємо наростання невдоволення, часом справедливого, але такого, що в окремих випадках становить під удар дійсні досягнення радянської трудової школи.

8. В справі будівництва української культури Політбюро ЦК вважає сучасні досягнення за далеко недостатні і підкреслює, що Наркомос у своїй роботі не досить охопив процес зростання української культури, не виявив досить ініціятиви в його керуванні; Наркомос не завжди вміло і повно використовував всі можливості; брак пляновости в цій роботі являв собою найхарактернішу рису в керівничій роботі Наркомосу в цій галузі; з одного боку, Наркомос не зумів притягти до активного співробітництва сил української радянської суспільности, а з другого боку — не тільки не вмів, а навіть не усвідомив собі необхідности спиратись на широкі пролетарські маси та підростаючий актив, а це спричинювалося до того, що керівництво Наркомосу в справі будівництва української культури було недостатнє, випадкове, нежиттєздатне і бюрократичне.

В практику роботи місцевих органів Наросвіти не було вдосталь запроваджено метод обговорення питань, зв'язаних з українізацією, на зборах в міськраді та її секціях.

Зокрема в процесі переведення українізації Наркомос не осягав належного місця в тій роботі, де він мав би грати провідну ролю, як в комісіях по українізації, так і в справі обслуговування всього процесу потрібними силами й засобами, так само як і постановкою масової пропаґанди та втягнення в цю справу широких мас.

В справі плянування шкільної сітки за національною ознакою спостерігається диспропорція: по одних округах і містах українізацію шкіл переведено явно недостатньо, значну частину дітей, що розмовляють українською мовою, не охоплено українською школою і вони вчаться в школах, де викладається руською мовою; в інших же випадках, навпаки, явно бракує потрібної кількости шкіл нацменшостей (в тому числі й руської нацменшости).

Навіть у галузі технічного переведення українізації доводиться констатувати брак достатньої активности Наркомосу, зокрема в справі переведення рішень, ухвалених партією та радвладою щодо встановленняо фіціяльного правопису, розробки термінології, видання словників і т. д. і т. ін.

Не були досить забезпечені активність та ідеологічне керівництво ростом української культури в справі підсилення її соціялістичних елементів та боротьби з буржуазними впливами.

9. Особливо яскраві помилки та ухили в керівництві Наркомосу щодо мистецтва та літератури. Бракувало потрібної ініціятиви; не було досить уваги до потреб літературних робітників та робітників мистецтва, не були належним способом використані заходи сприяння кадрам молоді (стипендії, командировки, премії, консурси і т. д.). Не досить виявилося пеклувань до вихования нових сил і мало було ідеологічного впливу на «попутчиків», відсутність певної постановки питання за зміцнення соціялістичних елементів української культури та боротьбу з буржуазним впливом; брак керівничої лінії щодо різних течій в літературі, мистецтві та іхніх угруповань.

Ціла низка починів, як, наприклад, справа підтримки літературних організацій, обминула Наркомос, при чім увага і зацікавлення Наркомосу обмежувалися частенько групами ідеологічно найменш сталими, що проте мали ідейну підтримку в керівництві Наркомосу.

10. Виходячи із сказаного і беручи до уваги найближчі перспективи народньої освіти, Політбюро ЦК стверджує свої попередні вказівки в справі освіти і вважає за необхідне вжити ряд заходів до піднесення значіння й рівня роботи Наркомосу, в тому числі:

1) Щодо матеріяльної бази освіти:

а) Плянувальні органи мусять докладно вивчити відношення між зростанням народнього господарства і зростанням асигновань на народню освіту та задоволення культурних потреб, аби визначити питому вагу бюджету по народній освіті і необхідний темп його дальшого росту.

б) Щодо бюджету освіти слід провадити дальше зміцнення шляхом збільшення витрат на операційні та учбові потреби, на оновлення й реконструкцію устатковань, постачання учбовою літературою, підручниками і т. ін.

2) Щодо сітки установ та її зміцнення:

а) Визнати сітку вищих шкіл загалом стабільною на найближче п'ятиріччя.

б) Сітка професійних сільгоспшкіл має поступово зростати.

в) Індустріялізація країни вимагає особливої уваги до робітничої освіти. Робпрофкурси, вечірні профшколи й технікуми, школи фабзавучу, курси майстрів і т. ін. повинні зміцнюватись як за рахунок центрального і місцевого бюджету, так і за рахунок промисловости. Слід поліпшити учбові програми і підсилити постачання їх підручниками та учбовим приладдям.

г) Сітка шкіл соцвиху повинна збільшитись згідно з пляном загального навчання; одночасно поруч запровадження загального навчання, не можна зменшувати уваги також до переведення ліквідації неписьменности та малописьменности. Поліпшувати роботу в сельбудах та хатах-читальнях шляхом підсилення

керівництва та постачання села літературою, кінофікацією та радіофікацією.

3) Щодо комплектування учбових установ:

а) Як і раніш, додержувати класовий принцип прийому, звертаючи одночасну увагу на добір краще підготовлених кадрів з робітників, селян та службовців.

б) Підсилити так звані формальні знання нижчих шкільних ступенів, щоб забезпечити вищі ступені школи відповідними кадрами учнів.

в) Стимулювати розвиток вечірніх шкіл та курсів позашкільного характеру для робітників та селян.

4) Щодо поліпшення якости школи та метод учбової роботи:

а) Наркомос повинен скерувати свою увагу на підготовку доброякісних учительських кадрів по пед. вузах та підготовку нової молодої професури з аспірантів, а також на підвищення кваліфікації наявних учительських кадрів та професури шляхом поліпшення постачання літературою, устаткуванням кабінетів, лабораторіями і т. ін.

б) Стан видавничої справи шкутильгає ще в матеріяльному та ідеологічному відношеннях. Авторські кадри ще не організовані. Тому упорядкувати й підсилити роботу в цій галузі це — актуальне завдання. Щодо видавничої справи Політбюро ЦК стверджує свою резолюцію від 7/IX — 1926 р., прот. № 43.

в) Актуальним завданням Наркомосу є також нормування учбового часу, раціоналізація педагогічної роботи і постановка потрібного обліку та перевірки знань.

5) Щодо ув'язки навчання з виробництвом необхідно:

а) Уточнити завдання і цілеву установку учбових установ факультетів, відділів та фахів відповідно до потреб народнього господарства.

б) Пристосувати до цих завдань учбові пляни, програми і підручники.

в) Поліпшити вщеплення практикантства, стажування в наше народнє господарство і збільшити фактичне керівництво як з боку школи, так і держ. та госп. органів.

6) Стверджуючи постанову Політбюра ЦК щодо кіна, звернути серйозну увагу на ідеологічний зміст роботи кіна, як одного з найважливіших засобів освіти мас та впливу на них.

7) В справі постановки військового навчання в учбових установах звернути увагу на поступове поширення і поглиблення цієї роботи.

8) З метою поліпшити якість шкільної роботи звернути особливу увагу на заходи підвищення кваліфікації і підготовки нових учительських кадрів, на поліпшення його матеріяльного становища та створення сприятливих умов для його роботи.

9) Політбюро ЦК вважає за необхідне підчас переведення всіх зазначених заходів забезпечити тверде партійне керівництво в Наркомосі з метою піднести його авторитет в очах партії і в масах, з метою притягти увагу і участь мас до роботи на культурному фронті, з метою утворити найбільш сприятливі умови для робітників науки та мистецтва, для вчительської маси і взагалі для всієї культурної роботи на те, щоб забезпечити дальше переведення українізації з належним темпом та поглибленням та щоб забезпечити зростання й зміцнення соціялістичних елементів в усій культурній роботі країни.

ПРО ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА НА УКРАЇНІ [1])

До революції трудящі маси України було придавлено і пригнічено не лише політично й економічно, а до того гніту додавалося ще й пригнічення культурне та національне. Освіта була монополією керівничих маєтних кляс, і трудящі маси майже позбавлялося можливости придбати навіть звичайну письменність. Водночас всю систему народньої освіти скеровувалося на те, щоб потьмарити мозок робітника й селянина та зробити з нього слухняного раба поміщиків і капіталістів і на те, щоб для тієї самої мети їх денаціоналізувати, русифікувати, а це ще більше втрудняло українському робітникові і селянинові доступ до знання. Заборонялося українську школу, українську книжку і взагалі українське слово, українську культуру заковувалося в тяжкі кайдани.

Жовтнева революція скасувала всі перешкоди розвиткові української культури, поставила всій народній освіті завдання обслуговувати інтереси трудящих і, звільнивши науку од залежности від капіталу, відкрила їй можливість вільного й широкого розвитку.

I

Пролетарська революція на всю височінь поставила завдання народньої освіти, зробивши освіту з привілею маєтних кляс знаряддям і придбанням всього трудящого загалу. Збудовані на клясових засадах пролетаріяту, головні освітні завдання, що їх висунула й запровадила в УСРР революція, були такі:

[1]) Резолюція X з'їзду КП(б)У по доповіді тов. Скрипника.

1. Зосередження головної уваги й найбільших зусиль передусім на освітніх заходах, що мають обслуговувати широкі маси трудящих і в першу чергу робітництва та бідніше й середнє селянство.

2. Організація всієї освітньої системи так, щоб склалася можливість безпосереднього переходу учневі, робітникові та селянинові з найнижчих щаблів трудових шкіл через школу професійну аж до вищого учбового закладу, до науково-дослідчої діяльности.

3. Завдання освітньої системи є виховання трудящого, озброєного широкими знаннями й методами розуміння природи й суспільства та підготованого для творчої участи в суспільному виробничому процесі.

4. Збудування викладу в широких масових школах і в усій шкільній системі на засадах трудових і активної участи учнів у вивчанні природи й суспільства, використовуючи у викладі всіх досягнень світової педагогіки й педагогічної методики.

5. Організація середньої школи, як безпосереднього продовження трудової школи, з завданням профшколи, з одного боку, підготовити учня, дитину робітника та селянина для можливого вступу до вузу, а з другого боку — підготовити його до безпосередньої участи у виробничому процесі, дати йому відповідні загальні й професійні знання й досвід.

6. Організація вищих учбових закладів, як освітніх установ, що підготовляють робітника й селянина, з одного боку, для придбання знань, відповідних новому радянському суспільству в його кваліфікації і спеціялізації для технічної й організаційної участи в господарському і цілому культурному будуванні, а з другого боку — для можливої дальшої науково-дослідчої діяльности.

7. Усунення з цілої системи народньої освіти всіх і всяких наслідків впливу конфесійно-релігійного; збудування всієї системи освіти і всіх метод викладання й навчання на засадах наукового світогляду та матеріялістичної діялектичної методи.

8. Переведення викладу і науки предметів суспільних, пройнятих марксистсько-ленінською теорією визвольної пролетарської

революції, і підготовки на всіх щаблях шкільної системи з учнів свідомих, активних громадян пролетарської республіки.

9. Розгорнення цілої освітньої системи, як єдиного апарату для переведення комуністичної пропаганди серед усіх трудящих мас населення.

10. Будування української культури національної за її мовою, формою та матеріялом і пролетарської, колективістичної й інтернаціональної за її змістом.

11. Застосування всієї освітньої системи, всієї науки і всієї культури в цілому для завдань зміцнення пролетарської диктатури, закріплення спілки робітництва й селянства для соціялістичної перебудови суспільства. Коли Жовтнева революція поставила завдання перебудови цілого суспільства на нових засадах, то народній освіті Жовтнева революція поставила завдання виховання людини, починаючи з дитинства, створення нової людини — громадянина радянської республіки, будівника й борця за соціялізм.

II

Маючи ці величезні завдання культурної перебудови суспільства, широкого розвитку науки, літератури, мистецтва й цілої культури на нових пролетарських засадах, пролетаріят зустрів велетенські перешкоди їхньому здійсненню в низькому економічному й технічному рівні нашої господарської бази, в неймовірній руйнації всього життя від імперіялістичної війни і громадянської війни, українських і російських контр-революціонерів — білогвардійців, інтервентів і бандитів проти влади робітників, а надто в низькому культурному рівні всього трудящого населення країни, що на ньому тримала їх дореволюційна влада поміщиків і капіталістів.

Пролетаріят, як найпідготованіша всім економічним процесом у країні кляса, як кляса найкультурніша, об'єднана та свідома, зумів, скинувши владу поміщиків та капіталістів, провести свою диктатуру і, маючи своїм завданням соціялістичну перебудову всього суспільства, скерував свою диктатуру на усунення

диспропорції щодо культурного рівня та нових потреб, які існували всередині робітництва і всіх трудящих мас.

Попередня історія України поставила перед творчою культурною роботою пролетаріяту такі чотири головніші культурні диспропорції:

1. Для того, щоб виконати свої завдання розвитку соціялістичної промисловости, допомогти біднішому й середньому селянству в підвищенні їхньої техніки господарства й переходу до соціялістичного господарювання, для виконання свого завдання керівника робітничо-селянської спілки в пролетарській диктатурі, пролетаріят потребує придбання всіх наукових знань, всемірного підвищення свого культурного рівня, завоювання всіх здобутків науки й технічної культури. Це й визначило цілу лінію державної діяльности в галузі освітній і культурній, поставивши завдання дати пролетаріятові всі спроможності для виконання його історичної ролі.

2. Велика ріжниця культурного рівня міста й села, що збавляла селян усіх досягнень міської культури і тримала їх майже на первісному стані, позбавляючи сільський пролетаріят, селянську бідноту й середнє селянство іноді навіть елементарних знань, довівши відсоток навіть неписьменних в українському селі до неймовірного розміру.

Пролетарська революція поставила і ставить своїм завданням перевороти цю культурну ріжницю міста й села, піднести культурний рівень трудящих села, передати на село всі можливі культурні досягнення — школу й книжку, кіно й радіо, бібліотеку й театр тощо.

3. Ріжниця культурного рівня українського населення порівняно з іншими національностями України, що склалася в наслідок переведеного поміщиками й капіталістами керівничої нації пригнічення і придавлення українського народу і майже повної заборони розвитку української культури.

Це питання вперше в історії розв'язано саме пролетарською диктатурою. Заснувавши і відборовши в українській, російської і всесвітньої буржуазії Українську Соціялістичну Радянську Республіку, поставивши своїм завданням державне об'єднання

українського народу, що заселяє цілокупний терен у Союзі Радянських Соціялістичних Республік, і переводячи гасла національного визволення українського народу, анектованих капіталістичними державами українських земель, комуністична партія вивела український народ з його попереднього віковічного колоніяльного стану і, заснувавши братерський союз вільних од капіталу радянських республік, склала запоруку для підвищення пліч-о-пліч з іншими народами і для всебічного розвитку української культури не шляхом боротьби й ненависти народів, а на інтернаціональних засадах культурного співробітництва, приєднуючи до того культурного підйому й національні меншості України, забезпечуючи їхні національні й культурні потреби та інтереси.

4. Розходження культурного рівня чоловіка й жінки, яке виявилося в кілька разів нижчому, ніж у чоловіків, відсотку письменних серед жінок, і призводило до того, що, крім загальної для всіх трудящих економічної експлуатації й політичної пригніченості маєтними класами, крім пригніченості побутової, жінка-робітниця й селянка була занедбана ще й в культурному відношенні.

Оголосивши повну рівноправність жінки й чоловіка, радянська влада провела цілий ряд заходів для культурного піднесення жінки, для однакового доступу жінки до знання й культури, скасувала окремішність дівочих шкіл і виявила широку активність у робітниці й селянки в самодіяльній роботі в усіх галузях життя, в тому числі й у культурному будівництві.

III

Поставивши свої величезні культурні завдання і маючи ті велетенські труднощі та перешкоди на цьому шляху за 10 років після Жовтневої революції та за п'ять років після останньої перемоги над контр-революційними буржуазними силами — денікінщини, петлюрівщини і т. ін., що йшли під прапором шовінізму то російського, то українського, руйнуючи господарства й перешкоджаючи дійсному переведенню культури й

культурного будівництва — комуністична партія змогла до десятиліття Жовтня здобути вже досить значні досягнення.

Ті величезні труднощі та перешкоди в соціялістичному будівництві міг перебороти лише творчий ентузіязм пролетаріяту, що закликав до дійсної участи в ньому бідноту й середнє селянство і потяг до того робітників культурного, освітнього, наукового, літературного, мистецького терену, бо для їхньої ініціятиви й дійсної творчої роботи лише пролетарська революція дала широке поле звільненої від служби капіталові праці. До десятиліття Жовтневої революції перші кроки великого культурно-соціялістичного будівництва вже зроблено.

1. В боротьбі з неписьменністю за 5 років ліквідовано неписьменність у 2 міл. люду, в тому числі в 700 тис. жінок.

Відсоток письменних виріс у місті в 2 рази — з 42% до 70%, а на селі більше, ніж у 3 рази — з 15,5% до 50%, але ще залишається величезне число в 5 міл. неписьменних дорослого населення на Україні — серед них $3^1/_2$ міл. неписьменних жінок. Ще половина селянського дорослого населення й 30% дорослого населення міського — неписьменні. Це підкреслює кінчу потребу надто напружити всі сили й засоби держави, місцевих рад і самодіяльність робітництва й селянства для того, щоб успішно і в можливо короткий час знищити цю тяжку спадщину попередніх часів.

2. Трудова школа охоплює вже на $1^1/_4$ міл. дітей більше, ніж за довоєнного стану, а саме понад $2^1/_4$ міл. дітей. Але хоча в багатьох містах відсоток охоплення дітей трудовою школою доходить уже навіть до 100, а на селі до 65% — пересічно для цілої України, все ж по містах і по робітничих районах та на селі, взагалі для цілої України, ще маємо 35%, а в деяких місцях і більший відсоток дітей поза межами трудової школи. Організація пунктів для ліквідації неписьменности перерослих, що охоплює близько 40 тисяч всіх дітей, які в свій час не могли пройти через трудову школу, зменшує тую хибу лише в невеликому розмірі. Це ставить на свою височінь завдання дальшого плянового переведення загального навчання. Повинно вжити всіх заходів, щоб у намічений 5-річний термін була

збудована відповідна кількість шкіл і заснована відповідна мережа їх, щоб усіх дітей шкільного віку від 8 до 11 років охопити трудовою школою і щоб нове покоління дітей робітництва та селянства виростало вже з першими знаннями, потрібними для майбутньої участи їх у житті робітничо-селянської держави. Конче потрібно вжити заходів, щоб мережу шкіл негайно вже поширити в тих районах, де потребу найбільш відчувається — в робітничих районах та в прикордонній смузі.

IV

Вся ця величезна робота в справі піднесення культурного рівня й свідомости мас водночас є робота розвитку й будування української культури, культури українською мовою, що є мова величезної більшости всього трудящого населення України і мова майже половини її робітництва.

З'їзд задоволено зазначає досягнення в цій галузі.

1. За часів пролетарської революції на Україні українських книжок видано майже в 4 рази більше, ніж за 120 років усієї попередньої доби української літератури. В загальній книжковій продукції УСРР українська книжка вже займає за числом назов та кількістю друкованих аркушів понад 50% видань, за числом примірників та відбитків — понад 60%, при тому в усуспільненому секторі видавничої роботи (радянські, партійні, професійні та кооперативні видавництва) українська книга виносить за кількістю відбитків від 81 до 88%. Число українських часописів досягає 124 назов, 550 тис. примірників одноразового тиражу, число українських газет — 55 назов і 500 тис. примірників (російських часописів є 24 назви і 350 тис. тиражу).

2. Трудові школи на Україні вже майже цілком переведено на рідну мову їхніх учнів. Коли взяти пересічні цифри для всієї України, в минулому 25-26 р. шкіл соцвиху з укрмовою викладання було в місті 43,8%, на селі — 81,9%, а разом — 79,1, а шкіл соцвиху з російською мовою було в місті 20,8%, а на селі — 6,1%, а разом беручи — 7,1%.

3. В справі ліквідації неписьменности переведено значну роботу. Число укрлікнепів було в минулому році 13.350, російських — 3.312 і решта шкіл неписьменницьких були інших національностей: єврейських, польських, німецьких тощо.

4. Менші досягнення в цьому відношенні в профшколах, але й там за рідною мовою учнів-українців — 51,4%, а за мовою навчання школи українізовано на 51,9% (профшколи з мовою навчання російською — 27,6%, а за рідною російською мовою учнів — 20,2%) решта — інших національностей. Технікуми українізовано за мовою навчання на 54%, а за рідною мовою учнів — на 58,6% (технікуми з російською мовою навчання — 16,7%, а з рідною мовою студентів інших національностей — 16%).

Ще менше українізовано інститути за мовою навчання — 28,5%, а рідною мовою студентів — 43,9% (інститутів з російською мовою навчання — 45,8%, а з рідною мовою студентів інших національностей — 21,9%).

Справа дальшої українізації ВИШ'ів упирається в завдання і в продукування нового українського наукового робітника з робітників та селян з нової аспірантури наших ВИШ'ів. Партійні організації повинні стежити за виконанням цього завдання.

5. Загальний розвиток культури, зріст ВИШ'ів, підвищення їхнього стану і вся система заходів, вжитих радянською владою, вже дали за останні роки значний зріст наукової бази української культури. Українська наука має вже свої великі досягнення. Видається значну кількість наукових часописів та інших видань укрмовою. Розвинено мережу науково-дослідчих інститутів і катедр, де притягнено українських вчених з цілої України, в тому числі з українських земель з-поза меж Радянської України. Організуються з державною допомогою українські наукові товариства. Проведено велику роботу в справі впорядкування українського правопису, а також ведеться видання українських термінологічних словників, що дають тверду базу для дальшої українізації науки і дальшого переведення українізації ВИШ'ів України.

Всеукраїнська Академія Наук поступінно й постійно розвивається і дає значні й непосередні наслідки, зокрема в галузі природничо-науковій і дослідження природних сил України.

Всеукраїнська Академія Наук, що має значні наукові досягнення, повинна притягнути більш уваги до себе, до своєї роботи, щоб роботу ВУАН тісніш ув'язати із загальною системою радянської науки. Треба й надалі вжити всіх заходів, щоб ВУАН в шерезі всіх наукових інституцій державно-освітньої системи стала дійсно одним із центрів української науки й наукового дослідження в загальному для всієї культурної діяльности Радянської України річищі соціялістичного будівництва.

З'їзд окрему увагу звертає і ставить окремо перед Центральним Комітетом завдання вжити всіх заходів для дальшого розвитку і забезпечення укрнауки і з боку матеріяльного, і з боку ідеологічного. Даючи відсіч чужим і стороннім дійсній науці елементам шовінізму — так російському, що намагається перешкодити процесові творення української науки й культури, як і українському, що з-за радянського кордону намагається впливати на хисткі елементи і підштовхувати їх на буржуазні шляхи протиставлення націоналістичного відчуження, — партія повинна особливо допомагати всім тим науковим робітникам, що мають і виявили дійсне бажання працювати на користь соціялістичного будівництва. Конче потрібно, усуваючи всяке голе адміністрування, забезпечити наукову діяльність дійсним комуністичним пролетарським керівництвом, змагаючися до творення істотних наукових вартостей.

Треба звернути велику увагу на виховання в спеціяльних ВИШ'ах та в науково-дослідчих інституціях науково-досвідчених спеціялістів-інженерів, медиків тощо, які дадуть нові кадри працівників у науковій праці з числа робітників та селян. Це потребує забезпечення нової аспірантури стипендіями, науковими командировками, поширенням наукових видань, зокрема періодичних, відповідно до потреби наукової думки.

6. Окремо треба зазначити роботу будування української культури в галузі мистецтва й літератури. Мистецтво, що було раніш лише привілеєм [illegible]етних кляс, після революції стає придбанням широких трудящих мас. Театр, кіно, радіо, художня література є велике знаряддя створення нової радянської української культури. Хоч серед театрів є лише 26% українських, але

організація українського державного театру й опери дає нові художні досягнення, дає можливість створення нової української драми і української опери, співзвучної цілому процесові соціялістичного будівництва.

7. В загальному процесі зростання української культури на новій базі будівництва соціялізму в українській державі велике місце займає і повинно займати красне письменство. Потверджуючи постанову Політбюра в питаннях української художньої літератури, з'їзд звертає увагу всіх партійних організацій і доручає Центральному Комітетові вжити всіх потрібних заходів для дальшого розвитку нової української літератури, що відповідає потребам соціялістичного будівництва і виявляє нове життя. Ведучи ідеологічну боротьбу проти всіх ворожих течій і напрямів, що прагнуть виявлятися і впливати через художню літературу, треба забезпечити підтримку художньої творчости і виявлення всіх художніх здатностей, що виводять і виведуть українську культуру на терен всесоюзного і всесвітнього значіння.

8. З'їзд визначає перед усіма партійними організаціями завдання пильно стежити за забезпеченням, розвитком і поширенням цього процесу будування української культури з притягненням до нього уваги цілого робітництва і дійсної участи в ньому комуністичних сил.

9. З'їзд подтверджує конечну потребу дальших заходів і дальших завоювань української культури. Намічено заснування української картинної галереї, реорганізацію художнього інституту в академію мистецтв тощо.

Зріст української культури за роки існування радянської влади висуває вже потребу поставити велике наукове завдання про видання великої радянської української енциклопедії.

З'їзд доручає Центральному Комітетові розробити це питання.

10. Поруч із зазначеними великими заходами й досягненнями розвитку української культури треба зазначити і різнобарвність досягнень у цьому відношенні в різних напрямах: так, треба зазначити кволість підвищення відсотку української книжки в загальній кількості бібліотечного фонду. Зокрема треба зазначити невелике просунення української книжки в робітничі

райони, де по деяких профспілкових бібліотеках є лише 2% українських книжок. Помітне й затримання переходу на українське слово в масовій культосвітній роботі профспілок, в тому числі і в самодіяльно-гуртковій роботі в профспілкових клюбах. Зокрема напружено стає це питання в великих індустріальних профспілках. Поширення центральних українських часописів — партійної газети «Комуніст», органу ВУРПС «Пролетар» і «Комсомолець України» — затрималося і де-не-де занепадає, що потребує всієї уваги і усунення помітної серед деяких кіл відсутности дійсної й енергійної уваги до виконання головних завдань у галузі культури, приєднання робітництва до української культури і дійсного активного керування нею всім українським процесом. Зокрема треба зазначити потребу посилити процес переходу поточної партійної роботи і особливо керівничих кадрів на українську мову.

Ще більш зусиль треба вжити на переведення дійсного перелому в цьому відношенні серед ЛКСМУ і зокрема в комсомольському активі.

V

Будування української національної культури йде і повинно йти пролетарськими шляхами, ставлячи освітній діяльності завдання поширення серед трудящих мас наукового пізнання природи, боротьби з обскурантизмом, набуття знань для творчої виробничої й суспільної діяльности, розвинення класової свідомости, в дусі дійсного пролетарського інтернаціоналізму.

Робота серед нацменшостей є й повинна бути невідмінною частиною культурно-освітньої та політично-освітньої праці. З'їзд відзначає досягнення щодо забезпечення культурних і національних інтересів національних меншостей УСРР, констатуючи, що надалі стоїть завдання більшого вдосконалення по окремих місцевостях та по окремих галузях культурно-освітньої роботи.

VI

Великі завдання, що поставила освіті Жовтнева революція, потребували напруженої роботи всіх учительських кадрів, нашої країни.

З'їзд констатує, що за всіх тяжких матеріяльних умов існування школи, особливо в перше п'ятиліття, учительство України, і особливо низове, перевело велику самовіддану роботу. Коли перші роки деякі кола вчительства знаходилися під впливом ворожих пролетаріятові дрібнобуржуазних українських контрреволюційних партій і організацій, то творча господарська, освітня, національна, культурна робота пролетарської республіки провела дійсний перелім у цьому відношенні, і тепер учительство України, беручи в цілому, стало твердо під радянський прапор.

З'їзд відзначає кончу потребу для всієї партії дальшої постійної й уважної роботи щодо вчительства і зокрема на селі. Відзначаючи широку участь учительства в самодіяльних суспільних організаціях на селі і визначаючи потребу дальшої участи вчителя в сільрадах і райвиконкомах, з'їзд водночас доручає всім місцевим організаціям вжити всіх заходів до того, щоб суспільне й культурне позашкільне навантаження вчителів було дійсно доброхітним, не обмежувало б головної шкільно-освітньої роботи вчителя і скеровувалося на дальше поліпшення стану вчителя, як одного з чинників цілого культурного процесу радянської республіки.

Відзначаючи поліпшення матеріяльного стану вчителів, зокрема в нижчій школі, і водночас підкреслюючи значіння цього для підвищення якости навчання і результативности всієї шкільної освіти, з'їзд доручає Центральному Комітетові вжити всіх потрібних заходів до дальшого підтягнення матеріяльного стану вчительства на всіх щаблях шкільної системи, зокрема зазначаючи чергове завдання підвищення рівня зарплати вчителів семиліток та середніх шкіл професійної освіти, і заходів до поліпшення житлового, побутового, правного стану вчительства.

Завдання виховання нового вчителя і притягнення до тієї вчительської роботи нових учителів з робітників і селян потребує окремої уваги з боку партії й усіх партійних організацій. Місцеві партійні організації повинні особливо уважно ставитися до педагогічних ВИШ'ів для складання умов, щоб притягти до них достатнє число робітників. Підготовка й перепідготовка нового

радянського вчителя з робітників і селян і всіх державних, освітніх і професійних організацій. Разом з тим повинно уважно ставитися до наявних кадрів учителів та інших робітників освіти, усуваючи помітні подекуди виявлення дьоргання й командування та частого пересування з боку органів і діловим та уважним ставленням виховуючи в учителів свідомість, активність і самодіяльність.

VII

З'їзд підкреслює, що план культурного будівництва повинен тісно сполучатися з індустріялізацією країни і входити невідмінною частиною в цілий план соціялістичної перебудови країни, завдання культурного будівництва соціялізму в нашій країні. Тому з'їзд визначає капітулянтськими й відкидає геть безвільні й безнадійні погляди троцькистської опозиції на культурний стан нашого робітництва й на перспективи культурного будівництва; злісні наклепи опозиції про буцімто падіння життьового й культурного рівня робітничої кляси і його перспективність, як це виявилося в жалюгідній платформі троцькістської опозиції. Лише Ленінова теорія, що виявила всі дані для соціялістичного будування країни, дає дійсні перспективи для соціялістичного культурного будівництва.

VIII

З'їзд відзначає зокрема, що капітулянтські ліквідаторські погляди опозиції на культурне будівництво пролетаріяту водночас супроводяться безпринциповою демагогією на ґрунті національного питання й міщанськими виступами проти переведеної КП(б)У українізації держави й утворення української культури.

Потверджуючи постанови пленуму ЦК і Політбюра ЦК КП(б)У в питаннях національному і в справі будування української культури, з'їзд ставить завдання всім партійним організаціям вести широку роботу виявлення й поширення правильних партійних поглядів у цих питаннях і поборювання з усією енергією таких хибних, неправильних і антиленінських поглядів прихильників теорії боротьби культур, як великодержавницьких, російських, так і шовіністичних українських.

З'їзд відзначає, що питання культури взагалі й питання творення української культури зокрема становляться предметом політичної боротьби нових відроджених в економічному житті та новонароджених шарів міської й сільської буржуазії та її ідеологічних представників різних інтеліґентських угруповань, що беруться впливати на культурний процес, висовувати в ньому чужі пролетаріятові гасла й навіть намагаються і пробують нашитовхувати його на ворожі пролетаріятові шляхи буржуазної культури.

Це на всю височінь ставить завдання ідеологічної боротьби проти всіх таких ворожих пролетаріятові ідеологічних напрямів та збочень, а з другого боку — ставить завдання ще більшої, жвавішої участи пролетаріяту та його комуністичної партії в усіх галузях культурного життя, широкої творчої роботи над будуванням нової української культури й притягнення до тієї роботи всіх дійсно прихильних до радянської влади наукових, літературних, мистецьких та інших інтеліґентних сил.

З'їзд пропонує партійним організаціям уважно стежити й допомагати всім суспільно-науковим, літературним, мистецьким, краєзнавчим та іншим організаціям, притягуючи до участи й до роботи в них нові кадри робітничо-селянської інтеліґенції, організуючи в них комфракції та уважно й обережно керуючи їхньою роботою. Зокрема велике значіння має посилення дійсного партійно-ідейного керівництва роботою в організаціях ширококультурного руху робітників і селян, посилюючи роботу в цьому напрямку комуністичних фракцій профспілок, кооперативних та різних самодіяльних організацій, з одного боку, а з другого боку — роботу Комуністичної Спілки Молоді. Завдання тієї участи являє поширення й поглиблення самої роботи самодіяльно-суспільних організацій, так і забезпечення в ній дійсно пролетарського ідейного керівництва.

Дитячий комуністичний рух в усій системі соціяльного виховання є один з головніших факторів, що впливає на широкі кола дитинства в комуністичному дусі.

Завданням комуністичного дитячого руху мусить бути організація дитячої активности й скерування її як на поліпшення

якости навчання дитини, так і на приєднання дітей до питань пролетарської дійсности.

В останній рік піонерський рух зустрів низку труднощів зовнішніх і внутрішніх і переживає кризу, що виявляється тепер у зменшенні числа осередків і піонерів, в занадто великій поточності складу піонерських осередків, виниклих та заниклих комсомольських осередків і в зрості числа вибулих із піонерських осередків.

Методи роботи піонерського руху досі недостатньо розроблено і до цих питань не притягнено достатньої уваги.

З'їзд визнає за конче потрібне посилити керівництво партії піонерською справою й доручає всім партійним організаціям заслухувати доповіді комсомолу та бюр дитячого руху про хід справи та про питання, що перешкоджає в піонерському русі.

З'їзд доручає ЦК вжити всіх заходів до того, щоб усунути перешкоди й труднощі, які виникли в піонерському русі, і забезпечити піонерський рух правильним керівництвом та дійсною допомогою піонерському рухові і з боку партійних, комсомольських, професійних, кооперативних організацій та державних органів, в тому числі і НКО.

З'їзд звертає окрему увагу всіх членів партії за кончу потребу пропаганди серед широких трудящих мас правильних поглядів на піонерський рух і піонерські організації, як підготовчі організації для посилення участи дітей у роботі навчання і в цілому житті країни.

В цілому культурному процесі і в приєднанні до нього широких трудящих мас значну ролю відограє Ленінська Комуністична Спілка Молоді; участь її в усіх галузях культурного будівництва мусить безупинно зростати.

Завдання Комсомолу допомагати членам Спілки і взагалі молоді в засвоєнні комуністичної освіти й у вивченні та приєднанні до осягнень красного письменства, мистецтва й науки і взагалі культури, вихованні з комсомольця учасника боротьби, усуваючи всяке спрощування, всяке зверхне ставлення до питань культури, всілякі спроби в питаннях красного письменства й мистецтва протиставити молодь радянській літературі й радянському мистецтву взагалі, всякі спроби виділяти культурний процес у молоді від цього пролетарського культурного процесу.

Комсомол повинен ставити своїм завданням втягувати молодь у культурний процес шляхом вивчення й приєднувати молоді сили до утворення нових культурних цінностей. Поруч із цим на комсомол покладається величезне завдання організувати самодіяльність учнів шкіл і студентів ВИШ'ів в їхній учбовій, виховній і в суспільній роботі, скеровуючи її в правильне річище, на придбання й підвищення знань і посилення учбової дисципліни у ВИШ'ах та усовуючи втручання в адміністрування ВИШ'ів.

Розвиток культури й свідомости трудящих мас України є база для підсилення робітничо-селянської Червоної армії й для піднесення цілої обороноспроможности радянської республіки. Робота державної освітньої системи всіх культурно-освітніх організацій стоїть і мусить стояти під ознакою оборони пролетарської влади й переведеного нею соціялістичного будівництва.

З'їзд відзначає роботу, переведену щодо військової підготовки ВИШ'івського студентства і ліквідації неписьменности серед допризовників та змінного складу терчастин Червоної армії ставить завданням дальшого поширення й посилення цієї роботи.

Водночас з'їзд констатує величезне культурне значіння Червоної армії для робітників і селян, що підчас перебування в лавах Червоної армії здержують широке політичне й культурне виховання й несуть його в широкі маси трудящих.

Культурно-політична робота в Червоній армії є невід'ємна частина всього культурного будівництва країни.

На цій ділянці культурної роботи на Україні ми маємо значні досягнення. Так, наприклад, зріст ленінських кутків за останні два роки досягає 40% (з 1.096 до 1.516). Мережа воєн корівських гуртків збільшилася на 40% (з 729 до 1.017), а число воєнкорів — навіть на 65% (з 12.000 до 19.000).

Число стінних газет збільшилося на 30% (з 1.196 до 1.560); серед тих, що проходять шереги Червоної армії, неписьменність ліквідується навіть на 100%.

Особливо велику роботу комуністичного виховання робітничо-селянської молоді провадиться в військово-учбових закладах,

Щодо українізації культурно-політичної роботи в Червоній армії також помічається безупинний зріст, так, наприклад, українізація політзанять у частинах УВО за останні два роки підвищилась з 31% до 45% всього числа політзанять; робота в справі ліквідації неписьменности — з 40% до 90%.

IX

З'їзд доручає ЦК КП(б)У уважно стежити за розвитком культурного будівництва й за його відповідністю цілому процесові соціялістичного будівництва нашої країни. Зокрема з'їзд доручає ЦК КП(б)У перевірити й провести забезпечення термінового переведення чергових важливих завдань у галузі культурно-освітнього піднесення широких трудящих мас, а саме передусім *переведення загального навчання, ліквідації неписьменности й ліквідації безпритульности дітей*. Завданням повинна стояти вперта постійна робота, скерована на підтягнення культурного рівня нашої країни й переборення культурного відставання нашого народу, що є спадщина вікового пригнічення українського народу, трудящих мас України.

З'їзд підкреслює як головніші чергові завдання:

1. Поширення мережі й підвищення якости шкіл трудових і профшкіл, зокрема в робітничих районах і прикордонній смузі; установка середньої школи на те, щоб, з одного боку, підготовляла вона до можливого вступу до ВИШ'ів, а з другого — давала б учневі потрібне знання й досвід для участи в виробничій роботі. Закріплення й поширення мережі й підвищення якости ФЗУ і шкіл селянської молоді, а також збільшення їхнього числа.

2. Планова й термінова ліквідація неписьменности, переведення загального навчання всіх дітей шкільного віку, поширення забезпечення дітей, зокрема в робітничих районах, дійсне й широке переведення боротьби з безпритульністю.

3. Піднесення рівня ВИШ'ів відповідно до потреб соціялістичного будівництва й уживання заходів до уніфікації учбової системи ВИШ'ів для цілого СРСР на засадах відповідної потребам індустріялізації, спеціялізації їхніх випускників, нових спеціялістів; дальше просунення до вищих шкіл ширших кіл робітників і селян; поширення вечірніх технікумів, вечірніх університетів, робітничих професійно-технічних шкіл, робітничих курсів отщо для молоді й дорослих робітників, забезпечуючи курсантам-робітникам, що залишаються на виробництві, можливість переводити свої учбові заняття; дальша робота для поліпшення й підвищення матеріяльного стану всіх робітників у галузі культури й науки; дальша робота для широкого доступу до ВИШ'ів робітників і селян і для вироблення нових кадрів української робітничо-селянської інтеліґенції в усіх галузях техніки, культури й науки.

4. Дальша робота підвищення й зростання української культури в усіх галузях та приєднання до неї широких кіл робітництва, дальша робота наближення до широких трудящих мас мистецтва (красне письменство, театр, опера, кіно, музика, образотворче мистецтво); дальше поширення й використання радіо для масової політичної освіти й художньо-освітньої роботи. Дальші заходи для поширення серед широких мас масової популярної наукової літератури й боротьба проти релігійних та інших забобонів, за науковий світогляд і розвинення класової свідомости, широка допомога самоосвітній і самодіяльній роботі трудящих, робітництва й селянства. Дальше притягнення до українського культурного будівництва широких мас робітників і селян та їхніх суспільних організацій.

5. Потрібна окрема й переважна увага всіх державно-освітніх органів і цілої держави до забезпечення робітництву всіх потрібних знань, що дають пролетаріятові спроможність виконати свій історичний обов'язок проведення соціялістичного будівництва й допомогти селянинові прийняти участь у цьому процесі. Тому стоять завдання дальшого, ще енергійнішого забезпечення робітництва чотирилітками й семилітками, професійною школою тощо, дальшого й ширшого забезпечення робітників (як і селян) можливістю вступу до ВИШ'ів для вироблення нової робітничо-селянської радянської інтеліґенції, завдання забезпечення робітникові можливости виявити творчу участь в усіх галузях цілого українського культурного процесу.

6. Окрему увагу повинно притягти до себе питання масової політосвітньої роботи. Кількість робітничих клюбів, тепер перевищує вже 1.000, а червоних кутків по підприємствах маємо повад 8.000; по селах організовано вже 3.500 селянських будинків та 6.500 хат-читалень. Мережа кінотеатрів уже доходить 2.000 і кількість радіоустановок дедалі підвищується. Число всіх радіоприймачів на Україні вже перевищило 150.000, мережа гучномовців побільшується, і до Жовтневих свят поставлено нові гучномовці в робітничих районах та по селах.

Але всю цю широку політосвітню роботу занадто мало забезпечено матеріяльною стороною. Сельбуди й робітничі клюби здебільша мають малі й майже зовсім непридатні помешкання. Стоїть завдання проробити план широкого будівництва мережі робітничих клюбів і сельбудів з відповідними помешканнями і обладнанням та доданням їм кінотеатрів і радіо, бібліотеки й читальні та помешкання для самодіяльно-гуртковой роботи робітників та селян, а також робітниць та селянок і їхніх делегатських зборів, що стали б дійсними центрами нової творчої роботи для піднесення культурного рівня робітників та селян на підставі їхньої самодіяльної участи.

З'їзд доручає Центральному Комітетові забезпечити плянову розробку цього питання, постановку його врівень з питанням масової загальної освіти й притягнення та забезпечення його можливими додатковими асиґнуваннями з державного місцевого бюджету і передусім — широкою місцевою ініціятивою.

7. З'їзд, визнаючи дуже важкий стан із шкільними помешканнями в трудовій школі, профшколах та ВИШ'ах, особливо у зв'язку з переведенням загального навчання, доручає ЦК вжити заходів щодо підсилення шкільного будівництва, зокрема поставити питання про підсилення шкільно-будівельного фонду і т. ін.

8. Відзначаючи поступовий зріст бюджетних асиґнувань на справу народньої освіти (з 12,6 міл. карб. в 1922/23 р. асиґнування на народню освіту за державним та місцевим бюджетом виросло у 1926/27 р. до 113,1 міл. карб.) і поступіне задоволення всіх головних потреб культурного життя країни, з'їзд

зазначає головнішу потребу ще дальшого підвищення питомої ваги асиґнувань на справу культури в цілому бюджеті країни.

Завдання соціялістичної перебудови країни потребує дальшого зросту підготовки кваліфікації робітничої сили й зросту технічних знань та всебічного розвитку культурного піднесення загальнокультурного рівня населення.

Зріст культурного рівня має невпинно зв'язаний з завданнями підвищення санітарної культури. Питання оздоровлення побуту, прищеплення населенню гігієнічних навиків і знань, посилення фізкультури повинні притягти до себе дедалі більш уваги з боку партійних, професійних та радянських організацій, увагу яких звертається на поширення й поліпшення цієї роботи, а також поширення роботи в галузі санітарної освіти й фізкультури.

З'їзд доручає Центральному Комітетові уважно стежити й забезпечити, щоб темп культурного будівництва йшов урівень із загальним темпом господарчого будівництва нашої країни й цілого Союзу РСР.

X

Підкреслюючи все значіння культурного будівництва, зокрема всебічного будування української культури, як невідмінної частини і однієї з передумов цілого соціялістичного будівництва нашої країни, з'їзд ставить усім партійним організаціям завдання постійно й уважно працювати для переведення того культурного будівництва й для того, щоб пролетаріят і на чолі його комуністична партія могли дійсно творчою роботою своєю відограваги керівничу ролю в цілому культурному процесі. З'їзд ставить обов'язком усіх партійних організацій піднести питання культурного будівництва на відповідне й значне місце в їхній поточній і пляновій роботі для посилення комуністичного впливу в цілому культурному житті, для висування на культурну роботу найвідповідальніших і видатніших партійних товаришів та надання цій важливій культурній роботі всієї ваги партійного авторитету.

З'їзд ставить перед усіма партійними організаціями, перед кожним комосередком, перед кожним членом партії завдання

енергійної, ініціятивної, персональної й організаційної участи у виконанні поставлених пролетарською революцією завдань культурного будівництва.

Водночас треба зазначити невеликий розвиток роботи у справі забезпечення дитинства дошкільного віку й допомоги його вихованню. Зазначаючи, що мережа дитячих ясел і дитбудників охоплює тепер лише до 0,4% дітей, з'їзд відзначає конечну потребу вжити всіх заходів для допомоги вихования дітей дошкільного віку і для посилення роботи дитячих будинків.

З'їзд відзначає, що й досі дуже поширена безпритульність дітей, як тих, що залишилися в наслідок війни та розрухи, так і тих, що приходять у наслідок аґрарного перенаселення і безробіття.

З'їзд визначає за конче потрібне негайно вжити заходів для термінового ліквідування вуличної безпритульности дітей і доручає ЦК терміново виконати це завдання, вживаючи державних місцевих засобів і притягаючи широку самодіяльність трудящих мас.

3. Всі колишні трилітні школи переводяться в поточному році остаточно на чотирилітки, а кількість семиліток уже досягає двох з половиною тисяч, кілька разів перевищивши число шкіл відповідного рівня довоєнного часу. Але ця мережа, безумовно, недостатня, не відповідає підросли культурним потребам нашого робітництва й селянства. Недостатня кількість семиліток гальмує висування й розвиток нової робітничо-селянської молоді і спричиняє велике незадоволення всього робітничого та селянського активу. Тому в пляні загального навчання треба обов'язково передбачати можливе поширення семиліток відповідної для попиту трудового населення і потреб культурного розвитку.

4. Число юнаків, охоплених учбовими закладами професійної освіти, виросло в чотири рази порівняно в довоєнним станом і досягло вже 88 тис., а рахуючи з робфаками — до 96 тис., в тому числі фабзавуч охоплює 25 тис. Але фабзавуч базується ще й досі фактично на чотирилітці, а не на семилітці, а тому потребує дальшого зміцнення і вдосконалення. Щождо

сійних шкіл, в тому числі і шкіл селянської молоді, число цих шкіл та їхніх учнів, безумовно, недостатнє порівняно з потребами зросту нашої промисловости, сільського господарства, цілого нашого господарського життя.

5. Також треба зазначити недостатню якість навчання по багатьох школах, як професійних, так і трудових, тому ті, що закінчують школи, часто-густо не мають потрібного для життя досвіду й знання, а закінчивши профшколи, не можуть успішно скласти конкурсних іспитів до вступу до ВИШ'ів. Це викликає велике й справедливе незадоволення робітників та селян, а з другого боку — шкодить поставленому комуністичною партією завданню ще більшого притягнення робітників та селян до ВИШ'ів. На одному з чільних місць цілої роботи державних освітніх органів і комуністичної партії треба поставити боротьбу за підвищення якости трудшколи; повинно також вжити всіх заходів, щоб підвищити якість викладу й занять у професійних школах, так, щоб школи були дійсно за основну базу для рекрутування студентських кадрів ВИШ'ів, щоб через них діти робітників та селян могли проходити до ВИШ'ів і щоб головна маса тих, що поступають до ВИШ'ів, була з числа випускників професійної школи.

6. Курси для підросли робітників для ліквідації технічної неписьменности й підвищення кваліфікації охоплюють щоразу вже до 20.000 люду, і поступово організується постійні вечірні робітничі професійні школи й курси.

7. Вищі учбові заклади в УСРР досягають свого розвитку і дають у поточному році 37 інститутів з 29 тисячами студентів і 144 технікуми з 26½ тис. студентів. При тому за останні 3 роки наші ВИШ'і вже дали до 35 тисяч нової інтеліґенції, вихованої в радянських умовах. В інститутах відсоток робітників і селян умісті вже досягає 45%, а в технікумах — 68% (в індустріяльних ВИШ'ах число робітників, а в сільсько-господарських ВИШ'ах число селян, уже тепер досягає 70); решта студентів ВИШ'ів — діти вчителів, службовців, технічних та інших спеціялістів, а новий прийом далі підвищує відсоток робітників і селян та дітей серед студентів наших ВИШ'ів. ВИШ'і більше стають дійсно

установами, що готують нову радянську інтелігенцію з робітників і селян та дітей вчителів і різних спеціалістів, що служать справі пролетарської диктатури. Серед випущених вишівців, ми вже маємо більш як 3 ½ тис. партійців, що одержали вищу спеціяльну освіту.

Головне завдання щодо ВИШ'ів є не стільки поширення їхньої мережі, скільки підвищення якости їхньої продукції. Переводячи дальше вдосконалення мережі ВИШ'ів та її пристосування до потреб нашої промисловости і до інтересів індустріялізації країни і даючи поруч з інженерами-організаторами виробничого процесу спеціялістів відповідно до потреб спеціялізації промисловости, треба вжити всіх заходів, щоб спорудити відповідні потребам навчання нові лабораторії, майстерні тощо, обладнати і влаштувати їх відповідно сучасній науці й техніці і забезпечити роботу ВИШ'ів усіма досягненнями науки.

Одночасно потрібно вжити всіх заходів до дійсного й повного забезпечення потрібної практики студентів для посилення зв'язку ВИШ'ів з виробництвом, забезпечивши студентам ВИШ'ів практику у виробництві, а для випускників ВИШ'ів конче потрібний стаж, щоб практично завершити придбані у ВИШ'ах знання.

Окремо потребує уваги забезпечення пролетарського й селянського студентства дійсною можливістю переводити навчальну роботу посиленням кількости і якости стипендій, побільшенням гуртожитків і забезпеченням студентства житлом. Студентська самодіяльність повинна зайняти правильне річище, скеровуватися на підвищення, придбання знань й посилення учбової дисципліни ВИШ'ів з усуненням утручання в адміністрування ВИШ'ами. Громадську працю студентів повинно поставити в правильні рамці, забезпечуючи виховання з студентів активних громадян радянської республіки; партійні організації повинні уважно ставитися до цього, усуваючи випадки перевантаження студентів і забезпечуючи чільне завдання ВИШ'ів — виховання нової робітничо-селянської інтеліґенції.

8. В галузі наукової роботи на Україні маємо досить значні досягнення. У 100 науково-дослідчих інститутах разом із Всеукраїнською Академією Наук працює до 1.000 наукових робітників та 970 аспірантів; всього на Україні працює близько 3.500 наукових робітників у науково-дослідчих інституціях та ВИШ'ах.

Окремі наукові інститути та катедри безпосередньо й тісно зв'язані з промисловістю й обслуговують її своїми дослідами. За останні чотири роки наукові видання установ Упрнауки дали до 2 тис. друк. аркушів наукових праць. Та науково-дослідча робота на Україні потребує ще більшої уваги і ще більшого забезпечення. Близько 6 тис. аркушів наукових праць, що посувають наперед наукову думку і підвищують загальний рівень наукових досягнень, покищо лежать у рукописах і чекають на друк за браком відповідних засобів. Дослідчі наукові інституції, що більш, ніж ВИШ'і, потребують для своєї роботи потрібного обладнання, влаштування й постачання їм усіх інструментів і знарядь, щоб працювати нарівні всесвітньої науки. Потрібні значні витрати для експедиційного вивчання природних сил і багатств України, що дадуть можливість їх використати в нашій промисловості; справа забезпечення наукової та науково-дослідчої праці повинна зайняти належне місце в цілій культурній роботі нашої держави.

Пролетарська революція, звільнивши науку від матеріяльної та ідейної залежности від буржуазії, дає вперше в історії можливість вільного розвитку науки і робить її тим, чим вона повинна бути — знаряддям боротьби людини з природою, знаряддям визволення трудового людства й перебудови ним суспільства.

9. Окремо треба відзначити й роботу Всеукраїнського Інституту Марксизму і катедри ленінізму у Всеукраїнській Академії Наук, що в їхній науковій роботі, в студіюванні проблем марксизму й ленінізму вигартовуються нові молоді комуністичні сили. Видання наукового марксистського часопису Інститутом Марксизму «Прапор Марксизму», вихід у світ українських перекладів тому І «Капіталу» Маркса й перших томів творів Леніна свідчать про досягнення наукової суспільнознавчої думки на Україні.

Перед партією стоїть завдання дальшої уваги до цієї наукової думки, висунення й виховання на наукову діяльність нових партійців і взагалі робітників і селян та забезпечення їм можливости спеціялізуватися і кваліфікуватися в цій потрібній для

республіки роботі, матеріяльною допомогою, як і регулювання їхньої суспільної роботи та партійного навантаження, забезпечивши волночас дійсне співробітництво й широку роботу всім тим кваліфікованим дітям науки, що працюють і хочуть працювати в радянському річищі.

10. У загальноосвітній роботі велике місце займає робота виховання й підготовки робітників у справі будування нової пролетарської держави, в справі організації широких мас робітництва та селянства. У цій роботі велике місце в мережі народньої освіти займають радянські партійні школи, всеукраїнські курси окружних партійних робітників, комуністичний університет ім. Артема, делеґатські збори робітниць і селянок і вся мережа шкіл політичної грамоти. Коли вся наша система освіти має завдання бути за державне знаряддя комуністичної пропаґанди в руках комуністичної партії, то тому завданню передусім служать радпартшколи й комвищі; вони дали за останній рік велике число робітників, що здобули собі знання ленінізму і з ним беруть участь у соціялістичному будівництві.

11. Найкращий покажчик величезного загального зросту культури на Україні являє досягнення в галузі друку. Періодична преса — журнали й газети — дають понад 230 видань з понад 2.000.000 примірників одноразового тиражу. З них на самі газети припадає 1.000.000 тиражу. А загальний тираж журналів за 1926 рік виносить 17,6 міл. примірників; через них трудяще населення має освітлення життя, його шляхів і потреб. Десятки тисяч робселькорів являють нові кадри робітників преси з числа робітничо-селянської маси й дають нашій пресі дійсний і безпосередній зв'язок із масовим життям.

Особливо вирісе тираж книжок. Коли до війни на Україні було видано за рік найбільш до 12.000.000 прим. книжок і з них велика частина служила інтересам самодержавства і православности, то тепер ДВУ і значніші видавництва — «Пролетарій», «Український Робітник», «Книгоспілка», «Юрвидавництво» — видали лише за один поточний рік близько 14 міл. прим. книжок нової радянської книжкової продукції. Ціла ж книжкова продукція всіх видавництв УСРР досягає 30 міл. книжок.

Видано підручники для всіх трудових і професійних шкіл, при чому повнотою забезпечено їхні потреби новим підручником. За останні роки переведено велику роботу перевірки всіх підручників і складання нового радянського підручника. Але ще не вироблено підручників з усіх предметів професійної освіти, зокрема для профшкіл та ВИШ'ів, що потребує дальшої уваги всіх освітніх органів і партійних організацій.

Завдання утворення й видання нової дитячої літератури для дітей-шкільників і для юнацтва ще лише стоїть перед нами і потребує окремої до себе уваги.

Поки мало зроблено для забезпечення новою книжковою продукцією потреб самоосвіти робітників і селян; видавані книжки своїм числом не відповідають потребам широких кіл робітників і селян у масовій літературі, що популяризує наукові, технічні й професійні знання для самодіяльної роботи, для підвищення знань професійних, сільсько-господарських тощо.

Зокрема стоїть і повинно притягнути до себе увагу завдання широкої масової популярної наукової літератури в питаннях суспільствознавства, історії тощо.

Всі ці завдання в галузі видавництва ставлять питання про підвищення технічного рівня книжкової продукції, про реконструкцію й капітальне будівництво друкарень і цілої поліграфічної промисловости України.

12. Цю велику роботу, переведену пролетарською державою в галузі освіти, доповнює величезна самодіяльна робота робітництва. Профспілки ведуть культосвітню роботу через робітничі клюби, охоплюючи десятки тисяч учасників у гуртках самоосвітніх, художніх, фізкультурних і т. ін.

Такий самий величезний культурний рух охоплює і селянську бідноту, і середнє селянство, передусім — селянську молодь, керовану ЛКСМ. Відзначаючи, що число членів сельбудів на Україні досягає вже 1 мільйона, з'їзд звертає увагу всіх організацій КП(б)У на цю важливу роботу.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА У ЗВ'ЯЗКУ З СОЦІАЛІСТИЧНОЮ РЕКОНСТРУКЦІЄЮ КРАЇНИ[1])

I. Перехід од відновлення до реконструкції нашого господарства ставить перед цілою культурно-освітньою діяльністю в нашім Союзі Соціялістичних Радянських Республік нові, найповажніші завдання та загострює усі давніш поставлені. Культурно-освітня діяльність зовсім перестає бути окремим «третім фронтом» і, стаючи нероздирною частиною цілого соціялістичного перебудовного процесу, входить невід'ємною ланкою у п'ятирічний та інші реконструктивні плани господарства СРСР.

II. Ціла культурно-освітня діяльність має за генеральну лінію для цього періоду нашого господарського розвитку здійснення перебудови культурного стану країни, як частини її соціялістичної перебудови. За основні завдання культурно-освітньої діяльности є: забезпечувати найважливіші культурні умови для дальшого соціялістичного будівництва та одночасно безпосередньо виконувати культурно-освітні завдання, як того вимагає господарство країни.

(Треба відхилити, яректися вузького й непролетарського підходу деяких товаришів). Є тенденція, що обмежує завдання участи культурного будівництва в загальному реконструктивному процесі хоча б на ближчий час виключно або хоча б переважно завданням продукувати кваліфіковану робочу силу та виконувати безпосередні завдання господарських органів. Цьому треба протиставити лінію виконання культурно-освітніх завдань, що їх вимагає цілий господарський реконструктивний процес.

[1]) Резолюція Всесоюзного з'їзду робітничої освіти, предложена М. Скрипником. В скобках подано, що було в тезах.

III. Завдання підвищити культурність праці, що руба стало особливо з переходом до реконструктивного періоду цілого народнього господарства, завдання прискореним темпом кооперувати та усуспільнювати сільське господарство — все це робить покучою та невідкладною проблему забезпечення найпершими культурними умовами цілого нашого культурного розвитку, і найперше та найгостріше завдання — зліквідувати неписьменність та здійснити загальне початкове навчання.

Констатуючи невиконання за час відновного періоду поставленого завдання закінчити ліквідацію неписьменности до десятих роковин Жовтня, треба визнати, що темп ліквідації неписьменности мало прискорився і що загроза невиконання п'ятирічного завдання, що утворилась за останні два роки, різко суперечить завданням реконструктивного періоду. В такому самому стані є і здійснення загального початкового навчання.

Ліквідація неписьменности та загальнопочаткове навчання можна і треба здійснити в намічені, перевірені та затверджені строки. Коли їх не перевести, то це так само підірве соціялістичне господарське будівництво, як і затримає капітальне промислове будівництво, що ми його провадимо. На переведення цих основних культурних завдань соціялістичного будівництва треба мобілізувати всі сили. Треба поставити питання про підвищення участи державного союзного та республіканського бюджетів, у шкільнім будівництві та в справі здійснення загального початкового навчання. Треба визнати, що питома вага культурно-освітніх видатків у місцевому бюджеті занадто мала,— це ставить рішуче завдання перерозподілити місцевий бюджет з тим, щоб забезпечити культурні умови соціялістичного будівництва. При всіх цих умовах завдання зліквідувати неписьменність та перевести загальне початкове навчання можна й повинно здійснити на базі широкої ініціятиви та самодіяльности трудящих, усіх професійних і інших громадських організацій (т-во «Геть неписьменність» та інші). Саратовський досвід боротьби з неписьменністю треба було б використати в цілому Союзі.

IV. Реконструктивний період виставляє на перший плян загальне завдання комуністичного виховання трудящих. Виходячи з цього погляду, треба перевірити та провести всю діяльність у справі соціяльного виховання й політосвітньої роботи. Роботу політичної освіти треба вивести поза вузькі рямці відомчого підходу, розпорошености й непляновости, об'єднуючи цілу систему політичної освіти мас та координуючи всю велетенську роботу, що її в цій справі здійснюється в країні. Політосвітню роботу треба піднести до свого значіння комуністичного організатора робітника й трудящого, як основної сили цілої соціялістичної перебудови суспільства. Питання про організацію масового комуністичного впливу на трудящих (робітничі клюби, хати-читальні, бібліотеки, радіо, кіно, театри і т. д.) набувають великої ваги і конче потребує підвести під себе відповідну матеріяльну базу.

З переходом до реконструктивного періоду особливо гостро вирізнились завдання професійної освіти в широкому розумінні цього слова, або, точніше кажучи, завдання безпосереднього стику культурно-освітньої діяльности з виробничою цариною. Треба визнати, що тут нові величезні завдання виросли не тільки з внутрішнього логічного розвитку самих культурно-освітніх процесів, а їх поставив у нашій роботі і об'єктивний факт переходу до нового реконструктивного періоду.

Попередній період господарського розвитку характеризується з цього погляду недостатньою ув'язкою поміж вимогами промисловости, з одного боку, та роботою професійної освіти — з другого. Органи наросвіти будували й вели професійну освіту тільки на підставі приблизних розрахунків щодо потреб народнього господарства, а господарські органи та організації провадили свою господарську діяльність, грунтуючись більш на кваліфікованій силі, дореволюційній переважно, і майже зовсім не ставили перед собою питань відтворення кваліфікованої робочої сили, особливо вищих щаблів. Перехід до реконструктивного періоду поставив і перед освітянами, і перед господарниками однакове нове завдання — організувати ув'язку професійної освіти з завданнями реконструкції країни. Тут можливі й однаково

шкідливі два ухили: культурницький підхід, що не зважає на конкретні потреби промисловости, і меркантильний підхід господарників, що виходять із тимчасових вузьких міркувань та практичних інтересів даного підприємства чи даних організацій на найближчий час без зв'язку з загальними інтересами цілого господарського процесу, — з пляновим обслуговуванням культурно-освітньою та професійно-освітньою роботою найближчих і найдальших потреб реконструктивного періоду.

V. За основне завдання стоїть: поглиблено проробляти перспективні та п'ятирічні пляни нашого господарства з погляду виявлення потреби усього нашого народнього господарства у кваліфікованій, нижчій, середній та вищій робочій силі, у науково-дослідчій роботі і т. д. Треба визнати, що ця робота тільки но починається. Пляни капітального будівництва виробляють, беручи на увагу тільки вузькоматеріяльні складові частини оціх плянів, і майже завжди не накреслюють попередньої, хоча б перспективної, потреби в кваліфікованій робочій силі, інженерській, науково-дослідчій і т. д. Пляни капітальних вкладень мають на увазі будівництво заводів та інші складові частини чисто виробничого характеру і майже зовсім не передбачають організації додаткових помічних та зумовних установ — досвідних майстерень, науково-дослідчих лябораторій, експедицій і т. д. Отже найперше та найважливіше завдання це є розробити перспективний п'ятирічний плян культурно-освітнього будівництва, як частини перспективного пляну цілої господарської соціялістичної перебудови країни. Такий плян можна виробити тільки за широкої та активної участи державних плянових органів — Наркомосу, господарських установ, профспілки «Робос» та інших професійних спілок. Ця загальна та плянова діяльність у справі обслугування всього господарського процесу в цілому не тільки не виключає, а, навпаки, має на увазі безпосередню працю для виявлення основних потреб часу. У цій справі постає низка важливих чергових проблем:

1) *Проблема реконструкції матеріяльної бази культурно-освітньої діяльности.* Мільярдні капітальні вкладення у промисловість, як того вимагає реконструкція її, повинні охоплювати собою

і значні капітальні вкладення в науково-дослідні установи та ВИШ'і.

Організація на базі сучасної технічної науки нових наук.-дослід. установ в усіх царинах знання та виробництва і реконструкція наявних науково-досл. установ це є умова для того, щоб наша нова промисловість справді могла розвиватися, ввесь час ідучи вгору. Такої самої реконструкції потребують і наші ВИШ'і, особливо технічні. (Не можна чекати потрібної для нашої нової промисловости продукції ВИШ'ів, коли вони будуть і далі працювати, як деякі з них тепер працюють, на машинах і зразках, що мають понад чверть століття, а часом і до півстоліття давности).

Це підведення матеріяльно бази під наші учбові заклади, що обслуговують господарський розвиток, має охопити і професійні школи.

2) *Єдність господарської діяльности та й планування*, ставши пекучою та потрібною, особливо з переходом до реконструктивного періоду, справою, в іншій площині, аніж раніш, ставить питання про систему пар. освіти у союзних республіках. Як основна господарська потреба нашого дальшого розвитку, постає завдання *уніфікувати систему народньої освіти*. Це питання, що спричинило стільки розходжень та суперечок за минуле восьмиріччя, тепер стоїть не в колишньому протиставленні різних педагогічних і теоретичних поглядів та дефініцій, а в площині перевірки різних систем народньої освіти самим реальним господарським життям і потребами дальшого розвитку єдиного господарського процесу. Треба визнати, що є найжиттєздатнішого в теперішніх системах народньої освіти, наприклад, «російської» та «української», для того, щоб ввести їх в єдину *нову* систему народньої освіти для всіх республік СРСР, взявши на увагу ті чи інші місцеві або національні часткові відміни, оскільки такі місцеві національні особливості будуть вплівлені. Зокрема такими питаннями є:

а) *Проблема професійної школи* та її співвідношення з трудовою школою. Перевірка того, яка форма більш відповідає потребам промисловости та сільського господарства: профшкола над семирічкою з професійно-політехнічним напрямом навчання та з цілеспрямованням не тільки на підготовку до ВИШ'ів, а й на участь у виробництві через набування виробничих знань певної кваліфікації, чи дев'ятирічна трудова школа, де вищі дві кляси, або які інші намічено, 3 кляси, над семирічкою з прямом на політехнічне навчання та на певне ознайомлення з тими чи іншими виробничими знаннями, з цілеспрямованням на підготовку до ВИШ'ів та на випуск учня з широкою всебічною освітою.

б) *Проблема фабзавучу чи бригадництва*, що в основному полягає у відмінності поміж виробничим навчанням, як проходженням, і частиною цілого процесу навчання, що готує до самостійної участи у виробництві (фабзавуч) та навчанням виробничих навичок і прийомів *поза* зв'язком з освітнім процесом (бригадництво).

в) *Проблема середнього техніка*. Відмінна, як рівняти до високо-економічно-розвинутих капіталістичних країн, органічна структура робітничої кляси СРСР при величезній потребі в робочій силі за п'ятирічним пляном розвитку промисловости та при порівняному відставанню на найближче п'ятиріччя продукування висококваліфікованої інженерської сили висуває задачу продукувати середню кваліфіковану силу — помічника інженера, майстра. Ця безсумнівна потреба нашої промисловости на ділі мало задовольняється тепер наявними системами: технікуми в РСФРР, спеціяльні професійні школи в УСРР, спеціяльні курси, що їх організують наркомоси та господарські органи, вечірні курси, вечірні технікуми, заочне навчання.

г) *Проблема кваліфікації інженерської сили*. Це питання, що викликало велике загострення поміж «російською» та «українською» системою,—питання про інженера окремої спеціяльности або інженера так званої вузької спеціяльности тепер в окремих царинах виробництва стоїть не так гостро: продукування в РСФРР інженерів «вузької спеціяльности» — інженерів малих струмів і т. ін.; — припинення в УСРР продукування спеціялістів деяких вузьких спеціяльностей після перевірки потреб індустрії і т. ін. Виходячи з потреби для розвитку індустрії різного роду і типу спеціяльностей

інженерів та з того що треба усунути протиставлення оцих типів спеціяльностей, слід стати на практичний шлях виявлення потреб в різного типу спеціялістах, практичної перебудови відповідно до цього наших вищих технічних учбових закладів. Треба виходити не з назви тих чи інших категорій ВТИЩ'ів, а з практичних найближчих та найдальших потреб нашої промисловости, переглянувши відповідно всю систему ВТИШ'ів та їхні програми. Зокрема належить до перевірки та перегляду питання про університет, про усунення різноманітности назов та типів ВТИШ'ів, незалежно від характеру їх продукції (інститути політехнікуми і т. д.), установивши однотипність назов та організації ВТИШ'ів і т. д.

г) *Проблема репродукції науково-дослідчих сил*, що зараз провадиться різними шляхами, у різних відомствах, через різні типи установ: науково-дослідчі установи наркомосів, дослідчі інститути ВРНГ та господарчих органів, дослідча діяльність заводських лабораторій і т. ін., установи наркомздоров'їв наркомземів і т. д. Погодити всю цю роботу стоїть на порядку дня.

д) *Зв'язка всієї системи народньої освіти з виробничим життям* вимагає посиленої до себе уваги на всіх ступенях. Аґрономізація трудових шкіл, фабрично-заводських семиліток, школи сільської молоді, перегляд програм трудової школи для більшої їх зв'язки з потребами життя та праці тих, що закінчили її, і, з другого боку, з питанням безпосередньої підготовки до середньої школи — все це треба практично переглянути і розробити в новому аспекті з широкою участю організованих трудящих. Середній ступінь освіти — професійна школа — повинна знайти шлях безпосередньої зв'язки з індустріяльними підприємствами та радгоспами й колгоспами на селі. Перегляд їхніх взаємин із виробництвом, перегляд програм та метод роботи трудшколи стають на черзі однаково, як і зв'язка профшколи з школою соціяльного виховання в напрямі єдиного комуністичного виховання.

Для вищої школи завдання неперервної практики та повсякчасного зв'язку з підприємствами і виробничим життям стоїть на черзі. Треба знайти шляхи, як подолати чималі

залишки нашої дореволюційної академічної замкнености, відомственности, відокремлености від контролі та участи широких робітничих і селянських організацій.

Науково-дослідча діяльність як ВИШ'ів, так і різних наукових установ повинна перейти до планового координування діяльности, яку визначають завдання, що їх висовує господарський процес.

Тут стоїть подвійне завдання: з одного боку — окремі наукові установи мають безпосередньо зв'язатися з господарськими органами та підприємствами, виконуючи ті часткові задачі та завдання, що їх ставлять господарські органи та підприємства, а з другого боку, треба виявити загальні основні принципові теоретичні питання, що виникають для наук.-досл. діяльности і виходять з прийнятого нами пляну капітального будівництва нашої промисловости та нашого господарства.

3) Пролетаризація усієї системи народньої освіти вимагає, з одного боку, перевірити всі наші учбові програми та учбові пляни для всіх ступенів нар. освіти з тим, щоб усунути все чуже і вороже нашій ідеології та перебудувати оці учбові програми, пляни, підручники і т. ін. на засадах пролетарської ідеології і відповідно до потреб соціялістичного будівництва, а з другого боку — впертої й уважної роботи щодо складу учнів. Навіть на першому ступені системи народньої освіти щодо трудової школи та її чотирилітки незалежно від роботи у справі переведення *загального* початкового навчання питання про клясовий склад учнів треба поставити і мати на увазі в нашій роботі. Відносно кожної окремої місцевости і відносно цілих районів треба поставити питання про переважне обслуговання школою робітників, наймитів і селян — бідняків та середняків. Щоб забезпечити на селі навчання літям наймитів, робітників та селянських напівпролетарів, треба запровадити в життя низку заходів (стипендії, інтернати і т. ін.). Ще з більшою увагою цю задачу треба поставити щодо школи 2 ступеня та школи профосвіти. У ВИШ'ах треба провадити тверду та рішучу лінію, щоб забезпечити нових справді пролетарських спеціялістів нашій господарській діяльності. Тільки стала та рішуча лінія

у цій справі може забезпечити нових, справді пролетарських спеціялістів для нашої господарської діяльности. Тут виступає питання про відміни не систем, а методи приймання до ВИШ'ів РСФРР і УСРР; загальний конкурсний прийом чи куріяльна система з установленням максимального відсотку допущених до прийому з неробітників і селян абітурієнтів.

Дуже великий брак учителів потребує особливо обачного ставлення до питання про чистку і т. д. Обачне, уважне ставлення радянської влади до вчительських кадрів, особливо до нижчих, неклування й турботи за них повинно і далі мати місце. Це, звичайно, анїяк не виключає, а, навпаки, вимагає ще дужче боротися з ворожими елементами та з тими, хто підпадає шкідливої куркулів, які роблять спроби наступати на село.

Такої самої уваги потребує питання щодо професорського кадру. Висування нових аспірантів та наукових робітників з числа тих робітників і селян, що кінчили ВИШ'і, треба провадити твердо і рішуче з усією увагою до виявлення таланту та здібностей, що можуть бути корисні республіці.

4) Завдання народньої освіти в загальному процесі будівництва культури народів СРСР. Усіх характеризованих перед цим окремих та загальних завдань культурно-освітнього будівництва, певна річ, не можна вилучити й відокремити від загальних задач культурно-соціялістичного будівництва, що його провадять союзні й автономні республіки. Народня освіта становить нерозривну частину загальної справи будівництва нових культур тих вільних народів, що їх покликала до життя Жовтнева революція. Нерозривний зв'язок завдань народньої освіти з завданнями цілої господарської перебудови нашого Союзу ані найменшою мірою не веде до відриву цих культурно-освітніх завдань від господарського життя кожного з оцих народів союзних республік, а, навпаки — це ближче їх поєднує, підводячи в єдину господарську базу соціялістичної перебудови господарства під потрібну комуністичну єдністю будівництва цих нових культур. Отже, розглядаючи та переглядаючи ці питання культурно-освітньої діяльности з погляду відповідности й служби справі перебудови нашого господарства, треба цей перегляд та

побудову нових співвідношень організувати такими шляхами, щоб вони не тільки не відкидали, а, навпаки, зміцняли національний розвиток народів та республік СРСР.

Треба мати на увазі низку поважних та важливих проблем і завдань. Наведу деякі з них:

1. *Проблема культурних ножиць.* Десятирічна робота радянської влади по Жовтневій революції багато дечого змінила та зрушила із старих підвалин, а проте спадщина старого ще тяжить над нами і найперше в царині культурній. Рівень культурности і навіть рівень елементарної грамотности різних народів СРСР різний, знижуючись від столиці Союзу в напрямі до його меж. До революції це являло собою безпосередній прояв та наслідок колонізаторської русифікаторської політики царського уряду, російської буржуазії та поміщиків. Перед нами стоїть завдання зліквідувати цю прокляту спадщину. Якби культурно-освітня діяльність у нашому Союзі провадилась скрізь однаково та рівномірно, в однаковому темпі, з однаковою затратою сил та коштів, то це щодо, наприклад, неписьменности підвищувало б культурний рівень відсталих народів, але одночасно закріпляло б наявне розходження культурних ножиць поміж різними народами СРСР. Теорію рівномірного розвитку культурности окремих народів СРСР треба гостро й категорично відкинути. Завдання радянського соціялістичного Союзу це є підвести всі народи СРСР до однакового і дедалі вищого рівня культурности. Що більше малокультурним та відсталим і неписьменним був якийсь народ на грані пролетарської революції, то швидшим темпом повинна йти там ліквідація неписьменности, переведення загального початкового навчання і т. ін., то більше там треба докласти сил і коштів, щоб трудящі цього народу могли за певний час дійти до загального нового, високого рівня з усіма трудящими Союзу та з самими передовими його народностями. Така сама лінія повинна бути переведена і щодо політичної освіти. Підвищуючи політичну освіту трудящих має найпередовіших частин народностей СРСР, звертаючи особливу увагу на таке обслугування робітників та наймитів, бідняків та середняків селян, треба ще більшою мірою обслуговувати політичною

освітою відсталі народності. Треба ще більше приділяти для їхнього культурного піднесення спільної уваги, спільних сил та заходів грошових і матеріяльних,— паперу, друкарень і т. ін.

Подолати спадщину вікового пригнічення це є важка і тяжка задача багатьох років і навіть десятиріч, та цю вдячливу задачу ми повинні мати на увазі в усій нашій праці, це повинно становити її певід'ємну рису.

2. *Проблема рідної мови.* Цю проблему теоретично давно вже розв'язала пролетарська революція, але вона стоїть перед нами у своєму практичному здійсненні. Всі державні установи й насамперед культурно-освітні установи, що обслуговують людність даної республіки, повинні вести свою роботу мовою більшости населення всієї республіки з потрібним забезпеченням культурних і національних інтересів і її національних меншостей. В РСФРР перша половина цього завдання не стоїть перед нами, бо Жовтнева революція застала всі або майже без винятку всі культурно-освітні установи, як установи, що провадили працю російською мовою. Отже цією загальною для всіх народів СРСР проблемою рідної мови в культурно-освітній роботі РСФРР висувається на чергу завдання забезпечити її в національних меншостях. Оскільки знана їх частина вирізнилась в окремі автономні республіки та області для РСФРР, у справжньому розумінні слова, мова йде про ті національні меншості, що не вирізнились в окремі автономні республіки та області. (Як приклад можу вказати хоча б на 7.000.000 українського населення РСФРР, що живе суспільними масами у прикордону до УСРР, в краях Центральної чорноземної области та Північно-Кавказькім краї, де вони в певному числі округ становлять значну більшість).

Забезпечення інтересів нацменшостей є найпотрібніша умова для того, щоб будівництво національної слоєю формою, та соціялістичної змістом, культури визволених пролетарською революцією народів відмежувалося від усіляких рис націоналізму, шовінізму, великодержавництва і т. ін. Загальна лінія на підтягування всіх трудящих до загального й дедалі вищого культурного рівня, проказувана тут щодо національних меншостей

окремих республік, є основною задачею культурного забезпечення соціялістичної господарської перебудови країни, що ми переводимо.

3. *Рідна мова та єдність системи народньої освіти.* Потрібна єдність системи народньої освіти та низка інших заходів в культурно-освітній царині, що їх переводиться з огляду на єдність нашого господарського пляну, звичайно, ніяк не може захитати основ нашої національної політики, а надто в царині культурно-освітній.

Національні особливості, оскільки вони повинні відбиватися та відзначатися підчас здійснення єдиної системи народньої освіти в різних республіках (якби такі національні особливості були,— наявности таких національних особливостей я не маю підстав стверджувати і ставлю тільки про це питання), безперечно повинні були б відбитися в системі.

А щодо викладової мови та всієї культурно-освітньої діяльности, то, звичайно, єдність цілої *системи* народньої освіти у цілім Союзі ані найменшою мірою не означає буль-якого зречення національної мови даної союзної республіки і не означає, що треба завести для цілого Союзу РСР одну якусь мову. (Тільки представники чужої пролетаріятові, буржуазної та великодержавницької, психології й ідеології могли б вимагати, щоб, наприклад, з переходом Сталінського гірничого інституту на Україні з відання Наркомосу УСРР до відання ВРНГ СРСР українську мову викладання там треба змінити на російську).

Організація цілої низки союзних дослідчих і інших установ збуджує такі націоналістичні великодержавницькі бажання у певної частини старих спеціялістів, що працюють чи примазались да наших органів і ставлять вимоги, щоб у союзних установах та в установах союзного значіння, в тому числі науково-дослідчих, уживати тільки російської мови та відкидати вжиток національних мов союзних республік. Певна річ, з такими поглядами, що йдуть всупереч національній політиці комуністичної партії, погодитися ніяк не можна.

Всі оці тенденції ведуть до обмеження національного розвитку визволених пролетарською революцією народів СРСР

елементарними культурними потребами, вилучаючи та відбираючи з національної культури раніш пригнічених народів СРСР усі вищі знаряддя культурного розвитку.

4. *Єдність системи й лінії, чи єдність адміністрування?* (Виходячи з вищезазначених засад). Треба категорично відкинути пропозицію (деяких занадто енергійних адміністраторів, що пропонують) утворити Всесоюзну Головнауку або Всесоюзний Науковий Комітет і до відання та розпорядження його передати всі наукові установи союзних республік; до цієї ж таки категорії пропозицій про вилучення усіх ВИШ'ів з відання наркомосів союзних республік та зосередити керування ними в якомусь новому союзному органі; всі подібні міркування мають тенденцію обмежити культурне та національне життя народів союзних республік самою тільки ліквідацією неписьменности, елементарною школою та красним письменством. (Наявність таких ганебних для конституції СРСР пропозицій, проєктів і т. ін. свідчить тільки про живучість великодержавницьких настроїв в певній частині чужої нам спеціяльської інтеліґенції, що працює в наших апаратах. Про таку саме роботу, хоч і протилежного напряму шовіністичних тенденцій серед наших республік, свідчить уже віджите стремління протиставити республіки наших народів тенденції боротьби проти необхідної єдности шляхів та системи їхнього розвитку, проти їхньої спільности, проти їхньої клясової єдности). Одним з чергових завдань у справі культурно-освітньої діяльности є боротьба з усякими та всілякими націоналістичними, шовіністичними, великодержавницькими і іншими тенденціями.

Перехід нашого господарського будівництва до завдань реконструкції висуває перед культурно-освітньою діяльністю нове й особливе завдання: брати участь в цьому процесі господарської реконструкції країни, ставить цілу культурно-освітню працю під знак перегляду та перебудови усієї її системи установок і співвідношень; навіть саму потребу існування наявних культурно-освітніх органів слід зараз поставити під знак перевірки з того погляду, чи відповідають вони основному завданню господарської реконструкції країни.

За 10 років у господарстві наших культурно-освітніх органів набралося дуже багато віджитого або такого, що не прищепилось, закостенілого і змертвілого, що перейняте бюрократичним духом. Гасло самокритики, поставлене перед цілою робітничою класою, треба з особливою гостротою зараз прикласти в царині культурно-освітньої діяльности. Тільки спираючись на широку ініціятиву та самодіяльність трудящих з їхньою широкою участю, провадячи перебудову цілого культурно-освітнього «фронту», тільки відшукуючи нові шляхи до такої широкої самодіяльної участи широких мас трудящих у культурно-освітній діяльності, можна здійснити нове, велике завдання — зробити культурно-освітню роботу одним з найповажніших та найзначніших засобів для соціялістичної перебудови нашої країни.

ПРО ЗАЯВИ, ЩО НАДХОДЯТЬ ДО НКО УСРР З-ПОЗА МЕЖ УСРР

(Постанова від 21.XI. 1927 р.)

1. Будуючи українську культуру, УСРР не лише виявляє і здійснює культурні потреби населення Радянської України, але й виконує, як представник і гегемон культурного розвитку всього українського народу в цілому, провідну ролю. Ленін казав, що мислимий навіть такий приклад, що якийсь культурний осередок якоїбудь національности, до того пригніченої, зможе стати центром притягання народу, розпорошеного по цілій земній кулі, навіть коли той народ не був державно об'єднаний. Тим паче таку ролю відограє й повинна відограти робітничо-селянська держава українського народу. Тому НКО УСРР повинен свідомо ставити собі завдання обслуговувати культурні інтереси усього цілокупного українського народу, тим паче, що Всеукраїнське т-во культурного зв'язку з закордоном фактично ще не розпочало своєї роботи, НКО зокрема повинен мати на увазі це завдання по двух галузях своєї діяльности — в галузі вищої освіти і наукової діяльности, як також в роботі видавничій, мистецькій, в роботі кіна й радіо; самі ці галузі, як наукова діяльність і вища освіта, можуть бути розвинені лише за державною підтримкою і свою базу можуть мати лише в нашій робітничо-селянській республіці. Досі НКО виконував лише в окремих випадках своє завдання бути державним органом для переведення українським пролетаріятом його історичної ролі керманича цілокупного українського процесу, тільки від випадку до випадку вживав заходів, не ставлючи їх заздалегідь у плян своєї роботи, а це значить — не ставлючи ці завдання у всьому

обсязі. ДВУ переводить видання творів українських письменників з-поза меж УСРР, видає збірника «Західна Україна», намітила за моєю пропозицією видати збірник письменників Закарпатської України. УПО НКО підносило питання про святкування ювілеїв різних письменників із-за кордону та про допомогу окремим письменникам тощо. Але ці заходи були досі випадкові й не було вжито своєчасно ніяких заходів для того, щоб забезпечувати тих письменників; не було вжито, наприклад, заходів до того, щоб видавництва УСРР виплачували авторський гонорар за друковані книжки хоча б Кобилянській і іншим письменникам. З-за кордону приголошувано окремих робітників українського мистецтва музичного, вокального й образотворчого, але ті заходи були випадкові, неплянові. Наприклад, під час комплектування української опери наше поле зору фактично було обмежене кадрами співаків у межах УСРР; з українських талантів з-закордону приголошено лише Голинського — і лише за моєю непосередньою пропозицією; українська опера, по своїм короткотерміновім існуванню, досі не була центром притягнення й виявлення молодих талантів з-поза меж УСРР.

Жовтнева всеукраїнська виставка мистецтв фактично не притягла до себе експонатів з-за кордону. Наші художні ВИШ'і до складу своєї професури, як і до числа своїх студентів, майже нікого не притягли із Західньої України.

Участи України в різних міжнародніх виставах тощо досі майже не було, і цей шлях культурного впливу УСРР на закордонне українство досі майже зовсім не було використано.

Для роботи в УСРР з-за кордону прийшло значне число українських учених, що приймають участь в роботі наших наукових установ та вищих учбових закладів. Це цілковито зрозуміло, бо політичні умови приводять українську науку за кордоном до такого стану, що вона лише конає для того, щоби притягнути до процесу творення української науки багатьох наукових робітників з Західньої України, що їх сили не мають зараз там пристосування і що їх наукова праця там марно занепадає.

У вищих учбових закладах УСРР вчиться велике число робітників і селян з-поза меж України; для їхнього матеріяльного

забезпечення відведено якесь число стипендій, але відведення місць у ВИШ'ах і тих стипендій досі носило до деякої міри характер доповнення, а не характер пляново поставленого завдання культурного впливу на українське населення поза межи України.

Все це ставить завдання з зазначеного погляду розглянути й переглянути плани роботи управлінь НКО і цілий план роботи НКО, як річний план поточного року, так і перспективний п'ятирічний план.

Пропоную всім управлінням НКО перевести цю роботу й намітити можливі заходи для поточного року, як і для перспективних років.

Поставити це питання на спеціяльне обговорення Колегії НКО при кінці грудня й на початку січня.

Бюлетень НКО УСРР, № 1 (88)
від 2 — 7. I. 1928 р.

ПРО ЗАВДАННЯ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ РОБОТИ

(Постанова від 6. XI. 1928 р.)

Антирелігійна робота, боротьба за науковий світогляд, за поширення серед широких трудящих мас наукового марксистського розуміння природи та суспільства мусить бути постійним завданням усіх культосвітніх органів. Під цим оглядом має переводитися робота і в школі політосвітній діяльності органів НКО.

Останніми часами з'являється ціла низка інформацій у пресі та в безпосередніх звітах органів НКО про те, що різні релігійні інституції та напрями посилюють боротьбу проти наукового світогляду, проти соціялізму та взагалі проти радянської культурно-освітньої роботи.

Це викликає потребу переглянути антирелігійну роботу в нашій республіці по різних ділянках і по різних напрямках культосвітньої роботи.

Перед органами НКО стоїть завдання: перевести діяльну перевірку й огляд нашої антирелігійної роботи; це завдання повинно стати на порядку дня для всіх наших управлінь.

Зокрема ДНМК мусить перевірити з цього погляду шкільні та наші підручники й порадники, зосібна ті, що призначені для масової роботи. До такої перевірки конче потрібно закликати на методичні округові наради як увесь освітній округовий апарат, так і взагалі все свідоме робітництво й селянство.

Зокрема в цьому питанні треба зв'язатися з місцевим активом т-ва «Безвірник».

По Управлінню соцвиху треба виявити й перебороти попівські і взагалі релігійні впливи на переведення шкільної роботи,

Треба виявити окремі спроби прихованого викладання і переведення релігійних поглядів через школу окремими вчителями та іншими елементами, а також виявити спробу окремих учителів та інших елементів викладати релігійні предмети поза школою.

Округовим інспектурам соцвиху треба спертися в цій боротьбі з релігійним впливом на школу, як на вчительський актив, на профспілку Робос, так і на комсомол та на організацію юних піонерів.

Окремим завданням стоїть огляд персонального складу нашого вчительського кадру для виявлення тих осіб, що за своїм походженням, освітою тощо зв'язані з релігійними колами та тепер підтримують їх. Так, наприклад, треба виявити обов'язково тих учителів, що реґентують по церквах і т. ін.

Найбільшої уваги потребує це завдання в галузі нашої політосвітньої роботи. Треба під поглядом посилення антирелігійної роботи, втягнення до неї нових культурних сил міста та села, для того, щоб перебороти переведену на цьому ґрунті боротьбу глитаїв та непманів проти соціялістичного будівництва, перевірити роботу політосвітніх органів, усунути хиби, виправити їх та поглибити зміст антирелігійної роботи.

Треба звернути серйозну увагу на роботу хат-читалень та сельбудинків не лише щодо складу їх робітників, а зокрема щодо самого змісту й суті їх роботи.

Треба констатувати, що є такі прикрі неприпустимі випадки, коли в деяких місцях наші сельбудинки ставали фактично допоміжними органами якоїсь релігійної організації і послуговували завдання їх релігійної пропаґанди.

Округовим політосам треба взагалі поставити зараз наші сельбуди в центрі своєї уваги, треба посилити і поглибити антирелігійну роботу всередині наших сельбудинків. Поруч з потребою загального підвищення якости політосвітроботи, переведеної зараз через сельбудинки, треба поставити питання якости нашої політосвітньої антирелігійної роботи, треба звернути увагу на роботу наших спеціяльних гуртків, передовсім хорових. Треба гостро розмежувати самодіяльну хорову роботу,

що її провадять церковні реґенти, усякої релігійної пропаґанди.

Робітничо-селянський хоровий гурток мусить стати як знаряддя нашої антирелігійної роботи.

Якнайгостріше постає перед політосвітніми органами завдання посилити науково-освітню пропаґанду через мережу своїх закладів та провадити практичну ділову пропаґанду наукового світогляду серед трудящих.

Треба відзначити, як правило, що політосвітня робота ведеться у нас неглибоко, не систематично і через те вона ще не стала дійсним знаряддям державної комуністичної пропаґанди.

Усім органам НКО треба категорично боротися з невірною, шкідливою антипролетарською лінією, що ніби школа й державна політосвітня робота мусить бути антирелігійна. Ніякої байдужости, «безсторонности, безучасности» в боротьбі межі релігійними забобонами и науковим соціялістичним світоглядом.

Наша радянська школа і ввесь державний апарат радянської освіти є і мусить бути органом державної пропаґанди комунізму, державним органом боротьби з релігійними забобонами.

Наша школа й вся наша освітня робота мусить бути не релігійною, а антирелігійною. Під цим поглядом треба зараз оглянути всю нашу роботу методичну, шкільну, політосвітню, роботу радіо і кіна, роботу самоосвітню і самодіяльну, взагалі всю роботу нашої робітничо-селянської освіти.

Бюлетень НКО УСРР, № 48 (135)
від 26. XI 1928.

ПРО ПІДРУЧНИКИ

(Постанова від 10/I — 1929 р.)

1. ДНМК НКО дав ДВУ розпорядження, щоб з 39 підручників 1-го концентру 8 підручників, що мали відповідні рівнобіжні книжки, не видавати в цьому році. ДВУ заявляє, що хоча з комерційного боку його таке розпорядження не шкодує, але ДВУ передбачує виникнення багатьох непорозумінь з виконання такого розпорядження і тому прохає підтвердження цього розпорядження з боку НКО.

Оскільки тої пропозиції ДНМК не затвердив, а непосереднє розпорядження ДНМК, дане ДВУ в цій справі, порушує вказівки, що НКО давав їх ДНМК для уникнення старого звичаю, коли ДНМК всі свої постанови скеровував для непосереднього виконання на місцях, НКО примушений був повідомити ДВУ, що затримує постанову ДНМК, водночас вимагаючи пояснення від ДНМК. З пояснень ДНМК виявилось, що те розпорядження ДНМК видав за настирливими пропозиціями Упрсоцвиху, маючи на увазі виконання постанови НКО та Колегії НКО про уніфікацію підручників, а саме уникнення хоча б для кількох груп часткової наявности рівнобіжних підручників.

2. З пояснень ДНМК видко, що з 79 назов підручників для трудшкіл величезна більшість підручників укладена невеликою кількістю авторів, а саме двома групами авторів: київською та харківською. Київська група авторів у складі: Іваниця, Астряб, Дога, Соколовський, Деполович працюють у Київському Округовім Методологічнім Комітеті, як і зокрема в Педагогічній Секції ВУАН. Харківська група авторів підручників у складі: Арнаутів, Єзерський, Мостовий, Панченко, Куліш і Водолажченко

працювали в Методкомі Соцвиху НКО і Редакційнім Відділі ДВУ. (Крім того, для природничих питань склалася третя група авторів у Харкові з бувш. члена Методкому Соцвиху Яковлева і ін.). Київські автори підручників мали з 39 підручників молодшого концентру 20, себто більш 50%, а з 76 назов підручників обох концентрів мали 32, себто 42%. При чому з 39 підручників першого концентру 12 підручників, себто 30% назов, укладали одні й ті ж автори, лише в різних комбінаціях, з зазначених п'яти основних київських авторів. Коли ж брати наклад цих підручників не за кількістю назов, а за кількістю примірників, то, приймаючи до уваги, що підручники київських авторів призначалися саме для обслуговання сільських шкіл і видавалися кількосотенним тиражем, то ці підручники київських авторів, зокрема зазначеної чільної їх групи, складають до 90% всього числа примірників підручників, що вживаються по сільських школах нашої республіки.

Харківським авторам, зазначеним вище, належало з підручників молодшого концентру 5 назов для міських шкіл, і ті підручники не мають собі рівнобіжних, як то є з київськими примірниками; крім того, харківські автори мають підручники для старших концентрів, а саме майже всі читанки для старших концентрів міських шкіл.

3. За загальним спостереженням київські підручники мають такі характерні риси: вони складені з уривків різних художніх творів, дають досить добрий художній матеріял, методологічно більш-менш відповідають завданням, але мають деякі ідеологічні хиби, а саме:

а) утворюють деяке обмеження учнів колом виключно сільським і дають недостатнє ознайомлення з індустрійними виробничими процесами;

б) недостатньо просякнуті матеріяли з пролетарського життя, праці й боротьби;

в) подають не досить матеріялу для антирелігійного виховання учнів, іноді майже повна відсутність такого матеріялу;

г) недостатність матеріялів або майже повна відсутність з галузі історії революції на Україні, як матеріялу, що давав би

позитивні риси робітничо-селянської боротьби за владу, так і матеріялу, що характеризував би негативний зміст контр-революційної петлюрівщини і т. ін. боротьби проти УСРР;

г) однозвучність підбору матеріялів з національного питання, а саме недостатність або майже повна відсутність матеріялу, що виховував би в учнях почуття інтернаціоналізму, свідомости єдности інтересів робітників та селян усіх національностей, єдности і братерської співдопомоги в боротьбі за радянську владу, в будові та перебудові соціялістичного господарства;

д) недостатність матеріялу для виховування учнів в дусі загальної лінії влади в господарстві, зокрема в міському, в питаннях колективізації, кооперації, машинізації, тракторизації, розвинення радгоспів і т. ін.;

е) майже повна відсутність матеріялів для політехнізації навчання (в тім числі й аґрономізації).

4. Щодо підручників харківських авторів, то вони, маючи майже всі ті хиби, хоча й в деяких напрямках у меншім розмірі, проте мають і ще інші недоліки, а саме: не завжди достатньо якісний підбір художнього матеріялу і тому маємо зменшення художнього впливу підручників на учнів, а з другого боку, є деяка сухість підручника і недостатня подекуди врахованість педагогічного впливу підручника на учня.

5. Багато підручників, зокрема для 1-го концентру для села, є рівнобіжні, а саме майже в кожній групі молодшого концентру є по кілька примірників, вживаних по різних школах за вільним вибором учителів або інспектур наросвіти.

6. Все це ставить перед НКО, а саме перед ДНМК НКО, завдання повного перегляду підручників наших трудшкіл з поширенням кадру авторів, з притягненням до співучасти у розгляненню і виробленню й зацікавленню всіми тими підручниками можливо широкі маси учителів та взагалі методистів, з притягненням до цеї справи широкої робітничо-селянської уваги. Цей перегляд повинен мати завданням: поліпшити якість підручників, усунути ідеологічні і педагогічні хиби, надати їм більшої приступности для широких мас населення, уніфікувати підручники, уникнути рівнобіжности й тим здешевити підруч-

ники, організувати справу підручників, як одну з основних баз для комуністичного виховання учнів трудшколи.

7. Треба констатувати, що з цих основних завдань, поставлених Наркомосом перед ДНМК, ДНМК у своїх розпорядженнях до ДВУ взяв до уваги передусім одне, а саме — частково уніфікувати, частково уникнути рівнобіжности, не вживши водночас щодо тих же підручників заходів для виконання інших завдань.

Що найгірше, це те, що ДНМК в цих своїх заходах не вийшов з чарівного кола старих шляхів замкненого канцелярського вирішування питань, обмежуючись лише розглядом питань у самім апараті Методкому Упрсоцвиху та одноразовою загальною постановкою доповіді про підручники на культсекції Харківської міськради.

Виконання зазначеного на початку розпорядження ДНМК, що торкається багатьох тисяч наших сільських та міських шкіл і всіх учителів та всіх родичів учнів, викликало б на місцях безліч непорозумінь, запитань, незадоволень, протестів тощо, оскільки те розпорядження ДНМК не було наслідком широкої суспільної проробки. Між тим приступ до друкування підручників зараз, у половині січня, стоїть невідкладно і потребує негайного розрішення, отже провадити будь-яку кампанію тепер, щоб на підставі тої кампанії можна було б дати ті чи інші директиви щодо вибору, які підручники із тих, що є, треба друкувати, для такої кампанії зараз немає часу і немає можливости, тим паче, що вибір зараз обмежений. Крім того, однакові, хиби і навіть в однакових розмірах мають так ті підручники, що їх зараз знимають з друкування, як і ті підручники, що ними зараз попередні підручники замінюються. Отже в такому разі таке розпорядження ДНМК замість мати характер виправлення підручникової справи під вогнем суспільної критики для усунення всіх важливіших хиб, що перешкоджають вихованню нових кадрів, були б лише розпорядженням адміністративним і навіть простим звичайним дьорганням.

8. Визнати за конче потрібне поставити питання про широку педагогічну й суспільну перевірку підручників, про хиби,

недоліки підручників, про педагогічні, соціяльні тощо вимоги до підручників і т. ін.; це треба зробити в повному обсязі на округових методкомах і методнарадах, на округових і районових зборах і конференціях учителів,— на культсекціях міськрад, в культвідділах профспілок, на зборах робітників та селян — батьків учнів, на комуністичних, комсомольських, піонерських зборах і інших організацій, нарад і т. ін. до спеціяльно організованої Всеукраїнської спеціяльної комісії підручникової; водночас треба провести уміщення статтів, заміток тощо в підручниковій справі так у спеціяльній, як і в загальній пресі. Має значіння участь у цій кампанії культвідділів профспілок, комсомольців і комуністів.

Одним словом, треба на протязі не менш півроку провести суспільний перегляд усіх підручників трудшколи, щоб потім на підставі цієї кампанії і її наслідків поставити у повнім обсязі практичне питання про усунення окремих хиб у окремих підручниках або усунення зовсім цілих підручників. Певно, прийдеться завести позитивне й негативне преміювання підручників об'явою конкурсу на підручники і т. ін. з тим, щоби можливо було б провести практичну роботу—виправлення й заміни підручників до наступного видавничого року.

На ДНМК полягає завдання погодити ці питання зі всіма відповідними організаціями і підготовити зазначену кампанію.

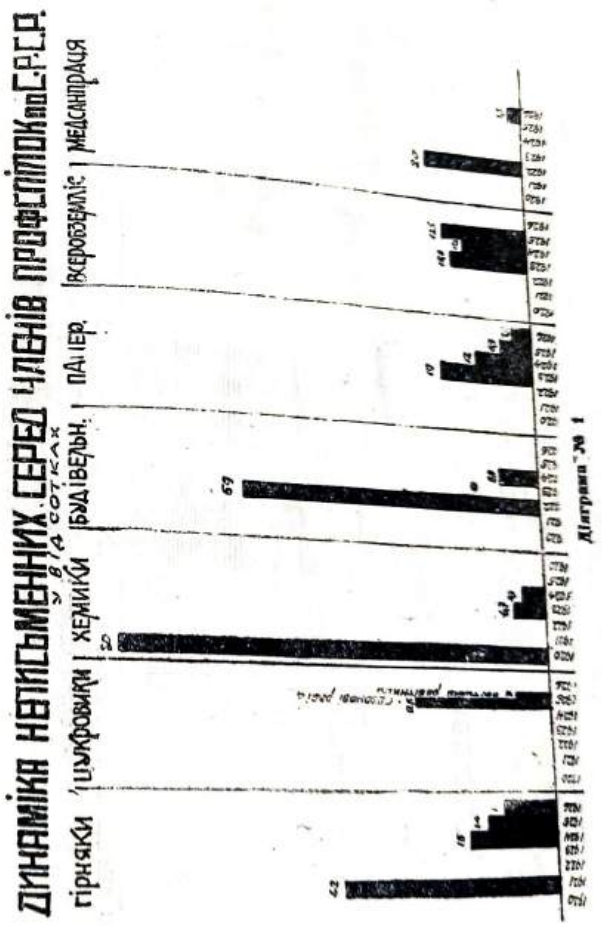

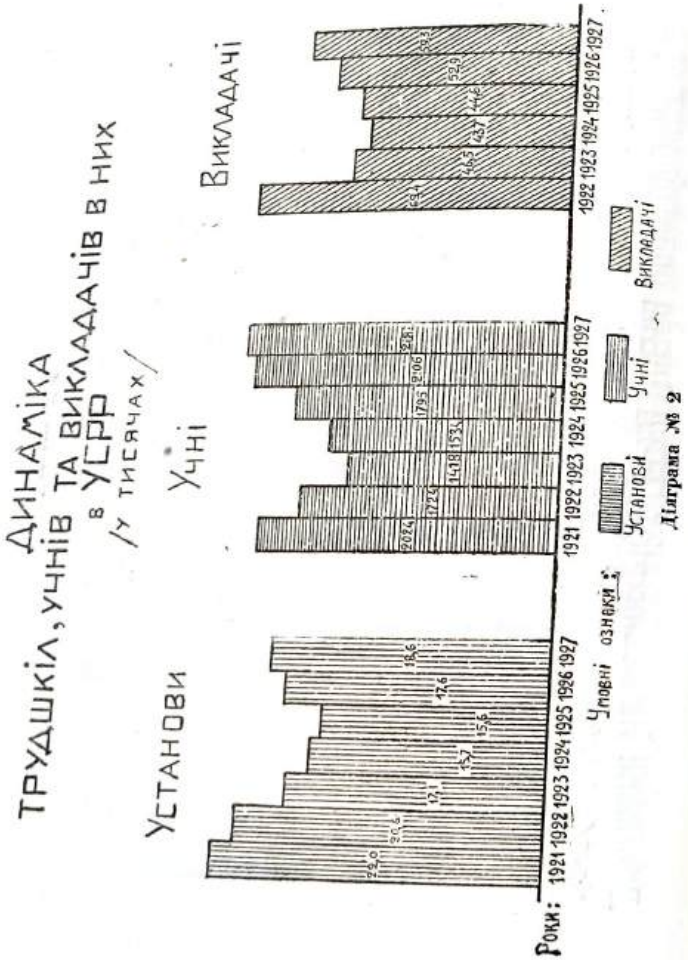

Діяграма № 2

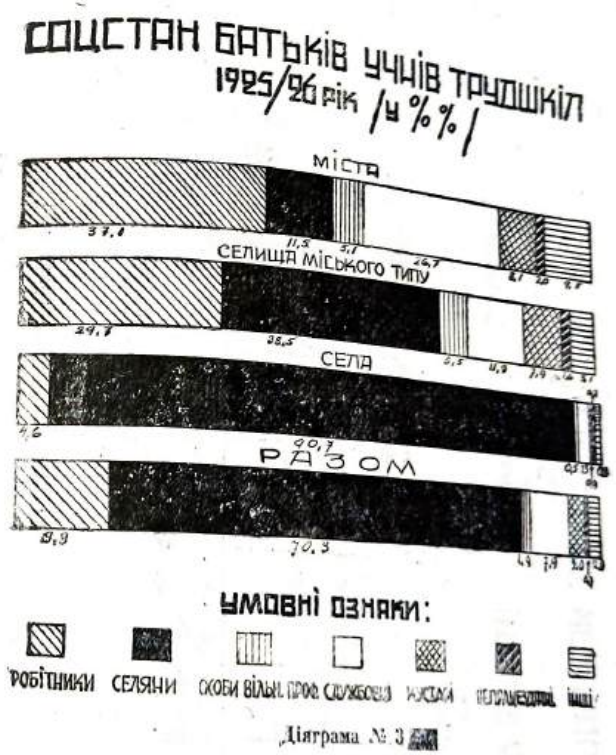

Діяграма № 3

ПОЧАТОК ЗАНЯТЬ У ШКОЛАХ СОЦВИХОВ В ДИНАМІЦІ З 1922/23 ПО 1926/27

У ВЕРЕСНІ · У ЖОВТНІ · У ЛИСТОПАДІ · У ГРУДНІ

Діяграма № 4

СУМИ АСИГНУВАНЬ ЗА ПРОЕКТОМ П'ЯТИРІЧНОГО ПЛАНУ НАРКОМОСУ У.С.Р.Р. З ДЕРЖАВНОГО ТА МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ

Діяграма № 5

РОЗПОДІЛ КОШТІВ НА МАСОВУ ОСВІТУ З МІСЦБЮДЖЕТУ У.С.Р.Р. ПО-МІЖ МІСТОМ ТА СЕЛОМ. (у %. %.)

Діяграма № 6

РОБФАКИ

Динаміка соцстану студентів (в %%)

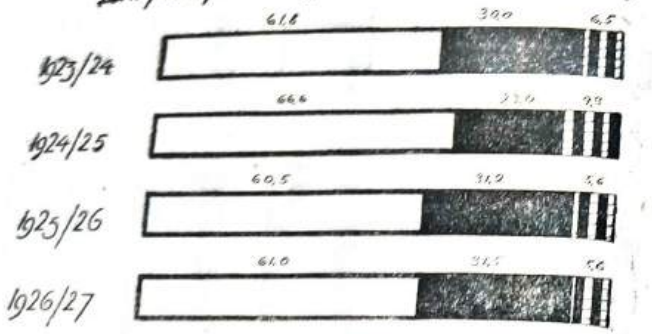

Діяграма № 7.

ПРОФШКОЛИ

Динаміка соцстану учнів (в %%)

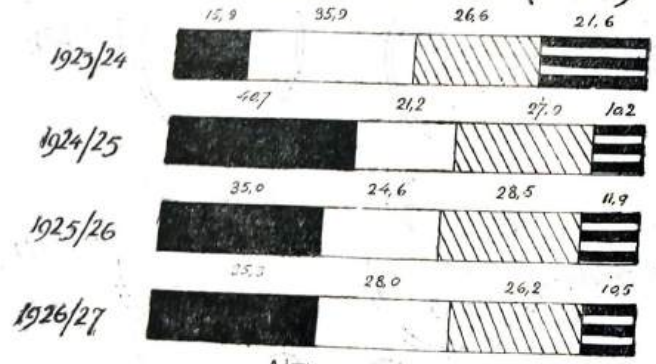

Діяграма № 8

ТЕХНІКУМИ

Динаміка соцстану студентів (в %%)

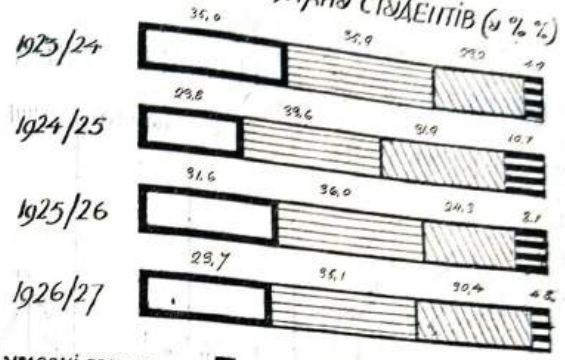

Діяграма № 9

ІНСТИТУТИ

Динаміка соцстану студентів (в %%)

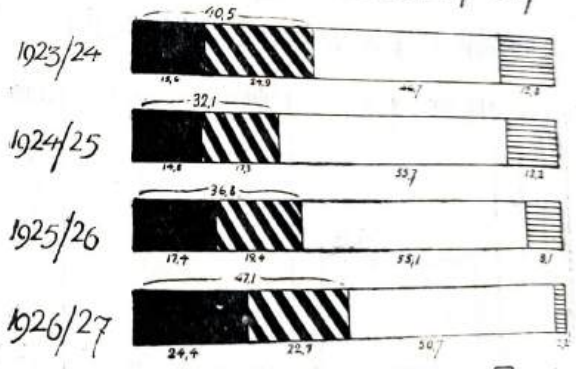

Діяграма № 10

РОБФАКИ

ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ

(у %%)

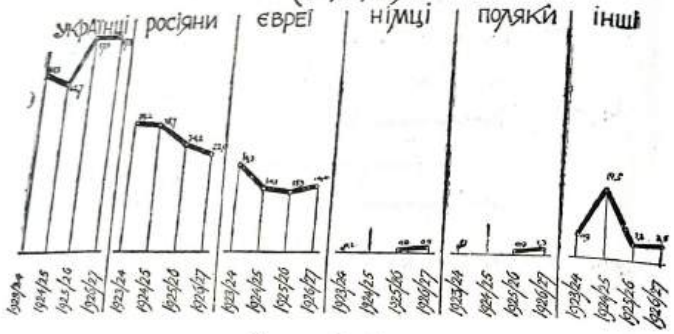

Діяграма № 11

ПРОФШКОЛИ

ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ УЧНІВ

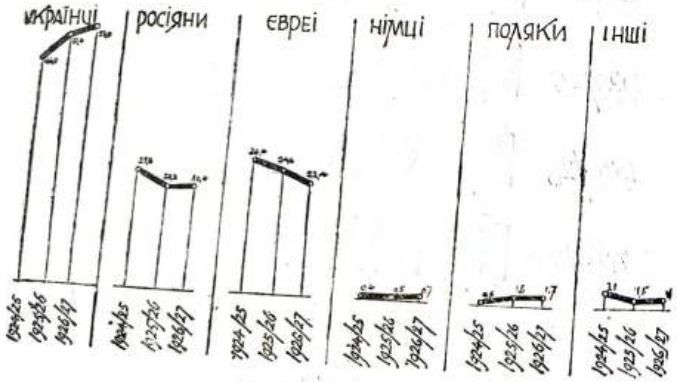

Діяграма № 12

ТЕХНІКУМИ

ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОГО СКЛАДУ СТУДЕНТІВ

(у %%)



Діяграма № 13

ІНСТИТУТИ

ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ

(у %%)

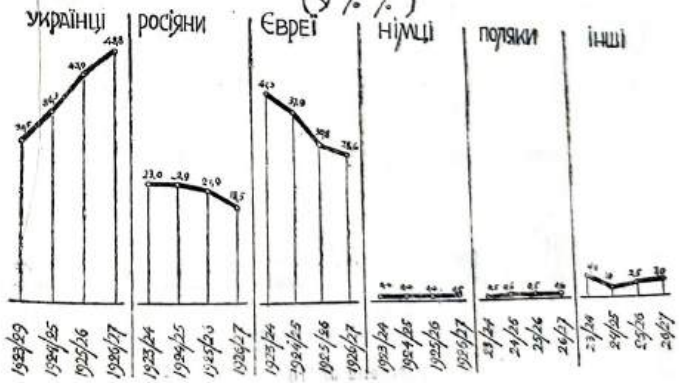

Діяграма № 14

ПИСЬМЕННІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ОКРЕМИХ РЕСПУБЛІК СР.СР.

у % за даними перепису 1920 року



Діяграма № 15

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ УЧНІВ ШКІЛ СОЦВИХУ

в Дніпропетровщині

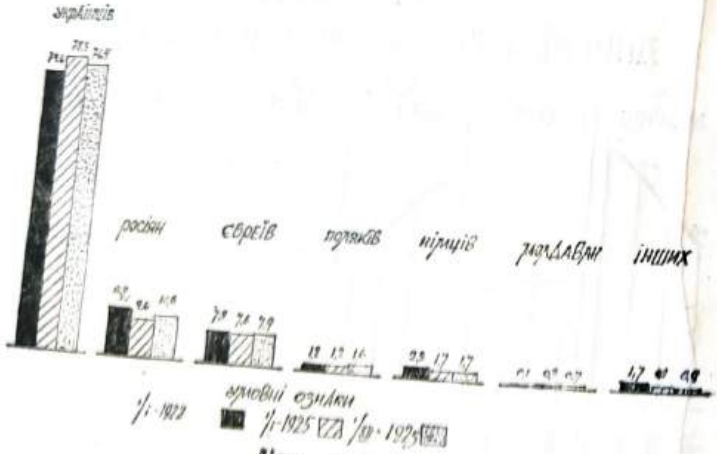

Діяграма № 16

МОВА НАВЧАННЯ В ШКОЛАХ СОЦВИХУ НА СЕЛІ

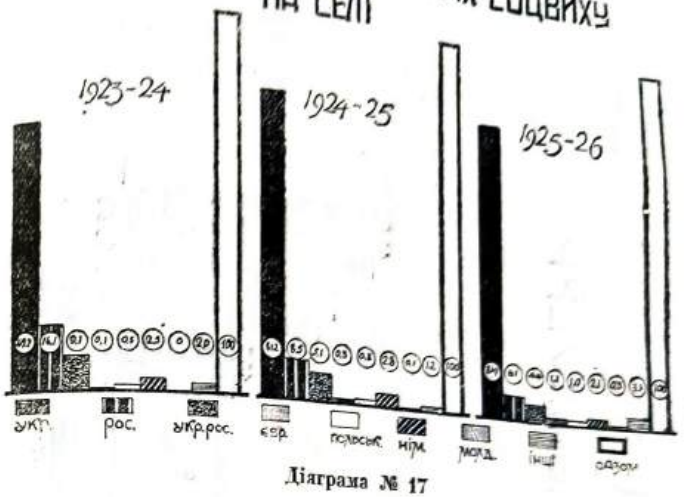

Діяграма № 17

ШКОЛИ СОЦВИХУ /розподіл між містом і селом/

/за даними ЦСУ на 1/I 1927 року/

У ВІДСОТКАХ

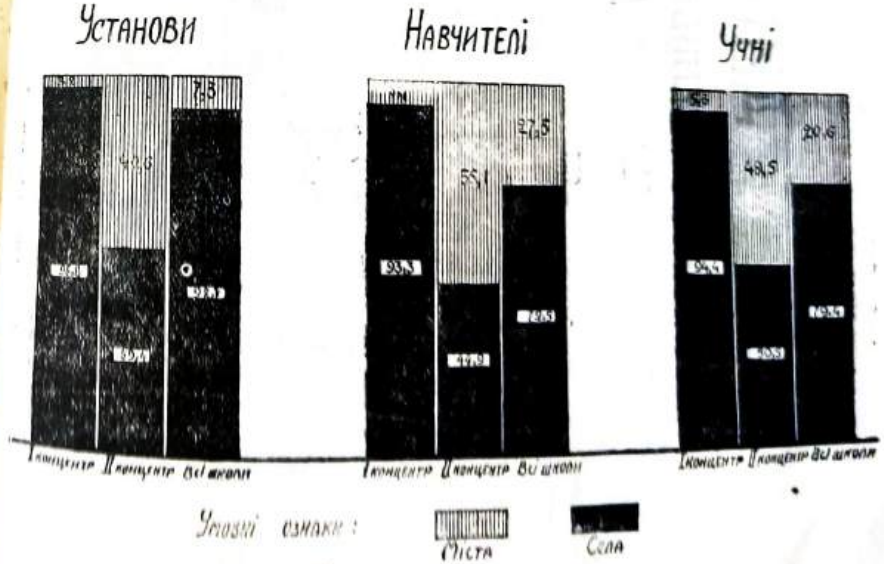

Діяграма № 18

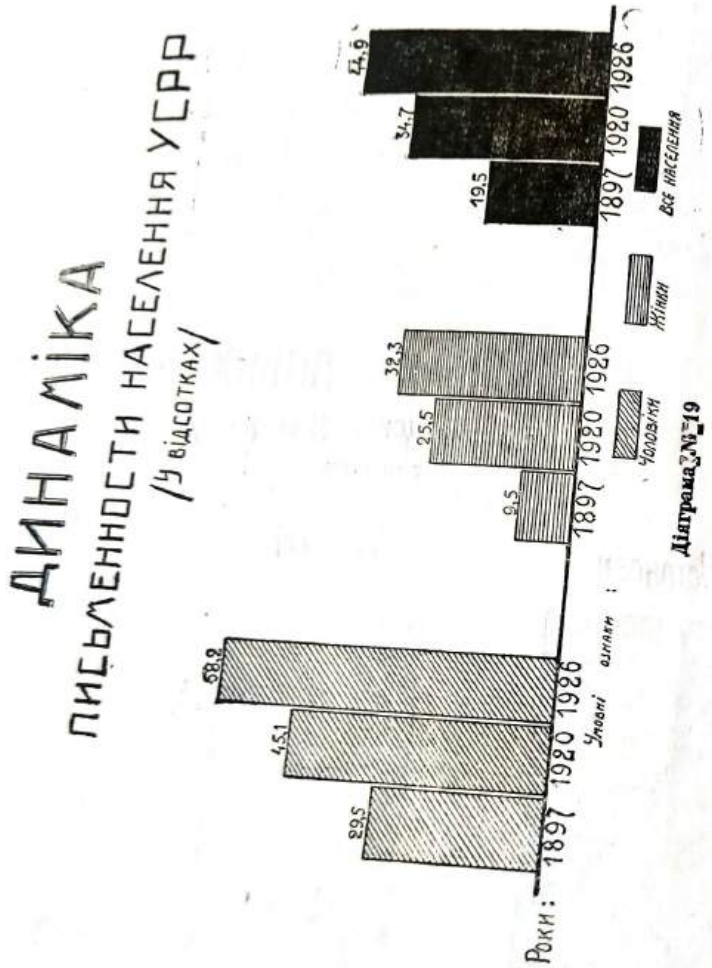

Діяграма № 19

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Авгій 110
Арнаутов 33, 336, 337, 506
Артюхіна 417
Арцибашов 14
Астряб 506
Біляшівський 64, 65
Бройдо Г. 225
Бухарін 116
Водолажченко 506
Винницький 65, 66, 68, 69
Вишня О. 374
Голинський 501
Голуб 116, 117, 118
Гринько 100, 152, 157, 235
Ґоркий М. 228
Дехтярьов 110
Деполович 506
Добриненко 423, 424
Дога 506
Долінко 201
Дюшен 228
Енґельс 51, 387
Єзерський 506
Зінов'єв Г. О. 359
Зінчук 31
Іваниця 33, 506
Ільїч Володимир 359
Каганович 292
Канева 110
Касаткін 193
Кобилянська 501
Козирьов 199, 201, 202
Козловська 65
Колінін 207
Коростельов 199, 200
Корнюшан 118
Кравченко А. 356
Крестинський 417
Кругла 115
Куліш 506
Кустодієв Б. 356, 359
Куйбишов 420
Ларін 103, 104, 291, 292
Левік 334
Ленін — 68, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 81, 82, 86, 91, 100, 103, 108, 109, 113, 129, 130, 140, 165, 166, 173, 175, 176, 177, 233, 241, 303, 310, 323, 342, 348, 349, 350, 356, 357, 358, 359, 388, 428, 434, 483, 500
Луначарський 79, 160, 200, 201, 202, 209, 233, 341
Любченко 118
Маркс 82, 100, 166, 341, 342, 483
Мартинова 356
Маєр, 432
Межуєв 424
Мізерницький 55, 113, 114
Мінаєв 275
Мостовий 506
Мошнак 65
Нехворосний 363
Нікіфоров 201
Онищук 64, 65
Панченко 35, 506
Пасіка 326